JESÚS HUERTA DE SOTO

Economie & Societate Liberă

Socialismul, calculul economic și funcția antreprenorială

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA" IAȘI

UNIVERSITATEA
„ALEXANDRU IOAN CUZA"
din IAŞI

Universitatea „Alexandru Ion Cuza" din Iaşi este cea mai veche instituţie de învăţământ superior din România continuând, din anul 1860, o tradiţie a excelenţei şi inovaţiei în educaţie şi cercetare. Cu peste 30.000 de studenţi şi 800 de cadre didactice, universitatea se bucură de un important prestigiu la nivel naţional şi internaţional, având colaborări cu aproximativ 260 de universităţi din străinătate.

O dată cu adoptarea procesului Bologna, Universitatea „Alexandru Ion Cuza" a devenit prima instituţie de învăţământ superior din România centrată pe student. Printr-o bogată ofertă de studii complementare, de la toate facultăţile, universitatea le oferă studenţilor libertatea de a-şi croi propriul traseu academic prin dobândirea de cunoştinţe în domenii la alegere.

Cercetarea se desfăşoară la nivel de top, Universitatea „Alexandru Ion Cuza" deţinând poziţia fruntaşă într-un clasament naţional al cercetării realizat pe baza standardelor internaţionale în anul 2007. Colectivele de cadre didactice din universitate sunt implicate în peste 442 de proiecte naţionale şi internaţionale, prin intermediul a 24 de centre de cercetare şi de excelenţă, ale căror rezultate sunt prezentate în numeroase articole publicate în reviste de prestigiu. Prin iniţiative unice de stimulare a performanţelor în cercetare, de încurajare a unui model didactic interactiv şi creativ şi de atragere a celor mai valoroşi tineri în viaţa academică, Universitatea „Alexandru Ion Cuza" se angajează să vizeze excelenţa în orice activitate.O amplă prezentare a universităţii ieşene se poate viziona la adresa de internet www.uaic.ro.

Înfiinţată în ianuarie 1990, Editura Universităţii „Alexandru Ion Cuza" se caracterizează prin continuitate şi consecvenţă în publicarea cărţii ştiinţifice valoroase, datorate profesorilor şi cercetătorilor din Universitate şi din afara ei, completată în chip ideal cu buna intenţie de a veni în întâmpinarea cititorilor cu noi titluri, cu noi domenii şi colecţii, cu noi autori.

Pe http://www.editura.uaic.ro, site lansat la finele anului 2005, puteţi obţine toate informaţiile despre Editura Universităţii „Alexandru Ion Cuza" din Iaşi.

Editura Universităţii Alexandru Ioan Cuza din Iaşi

Cărţi pe măsura ta!

Economie & Societate Liberă

JESÚS HUERTA DE SOTO

Socialismul, calculul economic şi funcția antreprenorială

*Colecția **Economie şi Societate Liberă** este o marcă înregistrată lansată sub egida Universității „Alexandru Ioan Cuza"din Iaşi în anul 2011. Obiectivul major al acestei colecții este de a contribui la publicarea în limba română a unor opere fundamentale scrise de cei mai importanți apărători ai libertății individuale, ai proprietății private, ai economiei şi societății libere.*

Colecția **Economie şi Societate Liberă** este coordonată de
prof.univ.dr. Vasile Işan şi conf.univ.dr. Gabriel Mursa.

Referenți ştiințifici:
Vasile Işan – Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi
Vasile Cocriş – Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi
Silviu Cerna – Universitatea de Vest din Timişoara
Amalia Fugaru – Banca Națională a României

Redactor: Florin Ionescu
Coperta: Manuela Oboroceanu
Tehnoredactori: Stanislav Percic, Marius C. Apostoaie

ISBN 978-973-703-751-0

Socialismo, cálculo económico y función empresarial, Jesús Huerta de Soto, 1987.
© 2010 UNIÓN EDITORIAL, S.A. (4.ª edición)
© Universitatea „Alexandru Ioan Cuza"din Iaşi, 2012

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2012
700109 – Iaşi, str. Pinului, nr. 1A, tel./ fax: (0232) 314947
http:// www.editura.uaic.ro e-mail: editura@uaic.ro

Toate drepturile rezervate.
Este interzisă reproducerea totală sau parțială a acestei cărți, prin orice procedeu electronic sau mecanic, fără permisiunea scrisă a autorilor.

JESÚS HUERTA DE SOTO

Socialismul, calculul economic şi funcţia antreprenorială

Traducere din spaniolă de
Dan Chirleşan şi Jorge Ernesto Gonzalez Contreras

EDITURA UNIVERSITĂŢII „ALEXANDRU IOAN CUZA" IAŞI
2012

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
HUERTA DE SOTO, JESÚS
Socialismul, calculul economic şi funcţia antreprenorială / Jesús Huerta de Soto; trad. de Dan Chirleşan şi Jorge Ernesto Gonzalez Contreras. - Iaşi: Editura Universităţii „Al. I. Cuza”, 2012
ISBN 978-973-703-751-0

I. Chirleşan, Dan (trad.)
II. Gonzalez Contreras, Jorge Ernesto (trad.)

330.84

SOCIALISMUL, CALCULUL ECONOMIC ŞI FUNCȚIA ANTREPRENORIALĂ

În cadrul acestei cărți se dezvoltă o analiză critică a socialismului, pe linia metodologiei subiectiviste a Şcolii Austriece de Economie şi a teoriei sale privind procesele de interacțiune socială. Ca rezultat al acestei abordări, este propusă o nouă concepție asupra socialismului, care include esența lui cea mai profundă: utilizarea sistematică a coerciției instituționale asupra indivizilor.

Izolând în acest fel natura coercitivă a socialismului, cartea evidențiază, pe de o parte, faptul că, din punct de vedere teoretic, este imposibil să ne bazăm pe o eroare intelectuală, iar din punct de vedere etic, este inadmisibil să mergem împotriva naturii umane. Pe de altă parte, subliniază necesitatea de a oferi un tratament teoretic unitar, mult mai fructuos şi explicativ al efectelor inexorabile produse de diferite tipuri de socialism care există încă sau au existat de-a lungul istoriei (real, social–democrat, tehnocratic, conservator, creştin–solidar etc.). Astfel, eşecul istoric al socialismului, în prezent devenit evident, este pus în discuție într-o lumină nouă.

De asemenea, au fost necesare reexaminarea globală şi reevaluarea dezbaterii privind imposibilitatea teoretică a socialismului, din perspectiva noii abordări propuse în această lucrare. Acest demers îşi propune, totodată, să promoveze dezvoltarea în continuare a Ştiinței Economice, care poate şi trebuie să devină în întregime o teorie despre efectele sociale ale coerciției instituționale.

Jesús Huerta de Soto este profesor de Economie Politică la Universitatea Rey Juan Carlos din Madrid, doctor în Economie şi doctor în Drept al Universității Complutense din Madrid (distins cu *summa cum laude* şi *Premio Extraordinario fin de carrera*), laureat a numeroase premii internaționale de prestigiu: 1983, Premiul „Rey Juan Carlos International Award for Economics"; februarie 2005, Bruxelles, Premiul „Adam Smith"; aprilie 2006, Praga, Premiul „Franz Cuhel Memorial Prize for Excellence in Economic Education"; octombrie 2009, Salamanca, Premiul „Schlarbaum for a lifetime dedicated to the study and defense of liberty in the tradition of Ludwig von Mises"; în ianuarie 2010 i-a fost acordată, la Barcelona, Distincția „Medalla de Foment del Treball Nacional". Doctor honoris causa în Ştiințe Sociale al Universității Francisco Marroquín (Guatemala, 2009) şi Doctor honoris causa al Universității Alexandru Ioan Cuza din Iași (2010). A obținut, de asemenea, o diplomă de specializare în Matematici Actuariale din partea Universității Complutense şi un M.B.A. din partea Universității Stanford din California, unde a urmat studii post–universitare de Economie Politică, beneficiind de o bursă din partea Băncii Spaniei. Este membru şi ex–vicepreşedinte al consiliului de administrație al Societății Mont Pèlerin, membru al Royal Economic Society din Londra şi al American Economic Association. J. Huerta de Soto este recunoscut la nivel internațional ca un ilustru continuator şi promotor al gândirii economice a Şcolii Austriece. A publicat numeroase lucrări şi articole pe teme conexe domeniilor sale de interes, disponibile pentru consultare pe site-ul personal (www.jesushuertadesoto.com). Printre acestea, se numără mai multe volume, traduse în numeroase limbi, la edituri de prestigiu: *Planes de Pensiones Privados* (1984), *Lecturas de Economía Política* (3 volume, Unión Editorial, 1986-1987, 2005-2008), *Socialismo, cálculo económico y función empresarial* (Unión Editorial, 1992, 2001, 2005, 2010; ediția în limba rusă, 2007; ediția în limba engleză, în

traducerea lui Edward Elgar, 2010; ediția în limba română, 2012), *Estudios de Economía Política* (Unión Editorial, 1994, 2004; ediția în limba română, 2011), *Dinero, crédito bancario y ciclos económicos* (Unión Editorial, 1998, 2002, 2006, 2009; ediția nord-americană, 2006, 2009; ediția în limba rusă, 2008; ediția în limba poloneză, 2009; ediția în limba cehă, 2009; ediția în limba română, 2010), *La Escuela Austriaca: mercado y creatividad empresarial* (2000, 2001; ediția în limba italiană, 2003; ediția în limba portugheză, 2005; ediția în limba germană, 2007; ediția în limba franceză, 2008; ediția în limba engleză, 2008; ediția în limba rusă, 2008, ediția în limba română, 2011); *Nuevos estudios de Economía Política* (Unión Editorial, 2002, 2007); *Ahorro y previsión en el seguro de vida* (Unión Editorial, 2006, ediția în limba română, 2012) şi *The Theory of Dynamic Efficiency* (Routledge, 2009; ediția în limba română, 2011).

CUPRINS

PREFAȚĂ LA EDIȚIA ÎN LIMBA ROMÂNĂ 15

PREFAȚĂ LA EDIȚIA A TREIA 16

PREFAȚĂ LA EDIȚIA A DOUA 18

PREFAȚĂ LA PRIMA EDIȚIE 21

CAPITOLUL I INTRODUCERE 27

1. Socialismul şi analiza economică 27
Eşecul istoric al socialismului 27
Punctul de vedere subiectiv în analiza economică a socialismului 29
Socialismul în definiția noastră 31
Funcția antreprenorială şi conceptul de socialism 32
Socialismul ca eroare intelectuală 33

2. Dezbaterea privind imposibilitatea calculului economic în socialism 34
Ludwig von Mises şi începutul dezbaterii despre socialism 34
Inadecvata deviere a dezbaterii înspre statică 35
Oskar Lange şi „soluția competitivă" 36
„Socialismul de piață", cuadratură imposibilă a cercului 37

3. Alte posibile direcții de cercetare 37
1. Analiza aşa-numitului „socialism autogestionar" 37
2. „Planificarea indicativă" 38
3. Sănătoasa recunoaştere a „responsabilității ştiințifice" 39
4. Consecințe ale dezbaterii în evoluția şi dezvoltarea viitoare a Ştiinței Economice 39
5. Reinterpretarea şi analiza istorică a diferitelor tipuri reale de socialism 44
6. Dezvoltarea unei teorii despre inadmisibilitatea etică a socialismului 44
7. Elaborarea unei teorii despre prevenirea şi demantelarea socialismului 44

4. Concluzie 45

CAPITOLUL II FUNCŢIA ANTREPRENORIALĂ 46

1. Definiţia funcţiei antreprenoriale 46

Acţiunea umană: scop, valoare, modalitate şi utilitate 48
Limitare, plan de acţiune şi act de voinţă 49
Conceptul subiectiv de timp: trecut, prezent şi viitor 51
Creativitate, surpriză şi incertitudine 52
Costul ca şi concept subiectiv. Beneficiul antreprenorial 54
Raţionalitate şi iraţionalitate. Eroare şi pierdere antreprenorială 56
Utilitate marginală şi preferinţă temporală 57

2. Caracteristici ale funcţiei antreprenoriale 57

Funcţie antreprenorială şi perspicacitate 57
Informaţie, cunoaştere şi antreprenoriat 58
Cunoaştere subiectivă şi practică, non ştiinţifică 59
Cunoaştere privativă şi dispersată 61
Cunoaştere tacită, non articulabilă 65
Caracterul esenţial creativ al funcţiei antreprenoriale 68
Crearea informaţiei 72
Transmiterea informaţiei 73
Efect de învăţare: coordonare şi adaptare 74
Arbitraj şi speculaţie 76
Drept, bani şi calcul economic 77
Ubicuitatea funcţiei antreprenoriale 82
Principiul esenţial 82
Competiţie şi funcţie antreprenorială 86
Diviziunea cunoaşterii şi ordinea „extinsă" de cooperare socială 88
Creativitate versus maximizare 92
Concluzie: conceptul nostru de societate 93

3. Funcţie antreprenorială şi conceptul de socialism 94

CAPITOLUL III SOCIALISMUL 96

1. Definiţia socialismului 96

2. Socialismul ca eroare intelectuală 102

3. Imposibilitatea socialismului din perspectiva societăţii 105

Argumentul „static" 105

Argumentul dinamic *107*
4. Imposibilitatea socialismului din perspectiva organului de conducere 110
5. De ce dezvoltarea calculatoarelor împiedică şi mai mult socialismul 114
6. Alte consecinţe teoretice ale socialismului 120
Necoordonare şi dezordine socială *121*
Informaţie eronată şi comportamente iresponsabile *127*
Efectul corupător *129*
Economia subterană sau „neregulată" *134*
Întârziere socială (economică, tehnologică, culturală) *135*
Pervertirea conceptelor tradiţionale de lege şi justiţie. Pervertirea morală pe care o creează socialismul *137*
Socialismul ca „opiu al poporului" *146*
Concluzie: caracterul esenţialmente antisocial al socialismului *147*
7. Diferite tipuri sau categorii de socialism 148
Socialismul real sau economiile de tip sovietic *149*
Socialismul democratic sau social-democraţie *150*
Socialismul conservator sau „de dreapta" *153*
Ingineria socială sau socialismul de tip scientist *155*
Alte tipuri de socialism (creştin-solidar, sindicalist etc.) *161*
8. Critica conceptelor alternative de socialism 162
Conceptul tradiţional şi procesul de formare a noului concept *162*
Socialism şi intervenţionism *166*
Inanitatea conceptelor „idilice" de socialism *168*
Va putea fi vreodată reabilitat conceptul de „socialism"? *170*

CAPITOLUL IV LUDWIG VON MISES ŞI DEBUTUL DEZBATERII PRIVIND CALCULUL ECONOMIC 172

1. Antecedente 172
2. Contribuţia esenţială a lui Ludwig von Mises 185
Caracterul şi conţinutul de bază ale contribuţiei lui Mises *187*
3. Funcţionarea socialismului în viziunea lui Marx 197

4. Consideraţii suplimentare în legătură cu contribuţia lui Mises 206
Argumentul lui Mises împotriva lui Marx 206
Calculul monetar de pierderi şi câştiguri 209
Suficienţa practică a calculului economic 211
Calculul văzut ca o problemă cu caracter în principal economic (şi nu tehnic) 213
Concentrarea antreprenorială şi calculul economic 215

5. Primele propuneri socialiste în vederea soluţionării problemei pe care o pune calculul economic 220
Calculul economic în ore de lucru 223
Calculul economic în unităţi de utilitate 226

CAPITOLUL V DEVIEREA INADECVATĂ A DEZBATERII CĂTRE STATICĂ: ARGUMENTELE DE SIMILITUDINE FORMALĂ ŞI AŞA-NUMITA „SOLUŢIE MATEMATICĂ" 229

1. Argumentele de similitudine formală 229
Argumentele de similitudine formală ale lui Eugen von Böhm-Bawerk şi Friedrich von Wieser 231
Contribuţia lui Enrico Barone, ca argument al similitudinii formale 235
Alţi teoreticieni ai similitudinii formale: Cassel şi Lindhal 237

2. Analiza „soluţiei matematice" 239
Articolul lui Fred M. Taylor 240
Contribuţia lui H.D. Dickinson 242
Soluţia matematică în literatura germană 246

3. Consecinţele negative ale „soluţiei matematice" asupra dezbaterii 247

4. Metoda „încercare şi eroare" 255
Critică pe marginea metodei „încercare şi eroare" 258

5. Imposibilitatea teoretică a planometriei 269

CUPRINS

CAPITOLUL VI OSKAR LANGE ŞI „SOLUȚIA CONCURENȚIALĂ" 292

1. Considerații introductive 292

2. Antecedentele istorice ale „soluției concurențiale" 298

Contribuțiile lui Eduard Heimann şi Karl Polanyi 299
Critica anticipată de Mises, Hayek şi Robbins împotriva „soluției concurențiale" 303

3. Contribuția lui Oskar Lange: considerații introductive 313
Modelul Lange – Breit 314

4. Oskar Lange şi modelul său clasic de „socialism de piață" 316
Prețuri de piață versus „prețuri parametrice" 317
Primul paragraf al lui Lange 319
Al doilea paragraf al lui Lange 323
Al treilea paragraf al lui Lange 326
Al patrulea paragraf al lui Lange 334

5. Analiza critică a modelului clasic al lui Lange 340
O clarificare terminologică preliminară 340
Descrierea modelului 341
Două interpretări pe marginea modelului lui Lange 343
O analiză critică a interpretării mai ample a modelului lui Lange ... 345
1. Imposibilitatea întocmirii listei bunurilor de capital 345
2. Caracterul complet arbitrar al perioadei temporale de fixare a prețurilor parametrice. 347
3. Inexistența unei adevărate pieți a muncii, a bunurilor şi a serviciilor de consum 348
4. Zădărnicia „regulilor" propuse de Lange 350
5. Imposibilitatea teoretică a metodei „încercare şi eroare" 359
6. Fixarea arbitrară a ratei dobânzii 363
7. Ignoranța în ceea ce priveşte comportamentul tipic al organismelor birocratice 364
Alte comentarii pe marginea modelului lui Lange 371

6. Etapele a treia şi a patra din viața ştiințifică a lui Lange 374
A treia etapă: decada anilor '40 374

A patra etapă: de la al Doilea Război Mondial până la sfârşitul vieţii. Abandonarea pieţei, elogiul şi justificarea sistemului stalinist 378
Epilog langian 384

CAPITOLUL VII CONSIDERAŢII FINALE 386

1. Alţi teoreticieni ai „socialismului de piaţă" 386
Evan Frank Mottram Durbin 387
The Economics of Socialism, cartea lui Henry Douglas Dickinson .. 393
Contribuţia lui Abba Ptachya Lerner la această dezbatere 404

2. „Socialismul de piaţă": imposibila cuadratură a cercului 415

3. Maurice H. Dobb şi suprimarea completă a libertăţii individuale 421

4. În ce sens este socialismul imposibil? 432

5. Concluzii finale 446

APPENDIX INTERVIU: ORIGINILE SPANIOLE ALE ŞCOLII AUSTRIECE 449

BIBLIOGRAFIE 466

INDEX DE TERMENI 497

INDEX DE NUME 502

COLECŢIA ECONOMIE ŞI SOCIETATE LIBERĂ 507

PREFAȚĂ LA EDIȚIA ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Îmi face o deosebită plăcere să prezint cititorilor şi studenților români prima ediție în limba română a cărții mele *Socialismul, calculul economic şi funcția antreprenorială*. Această traducere conține inclusiv câteva corecturi operate pe marginea primelor patru ediții în limba spaniolă ale acestei cărți, precum şi corecturile aduse la prima versiune publicată în limba engleză.

Între timp, volumul de față a fost tradus şi publicat în Rusia (în două ediții consecutive), în China şi, în curând, va fi editat în Franța, Italia şi Liban (pentru întreaga lume arabă). Acest lucru arată că analiza ştiințifică a socialismului încă suscită în lumea întreagă un interes intelectual deosebit.

Sper ca această nouă traducere să îi ajute atât pe oamenii de ştiință, cât şi pe studenții români să înțeleagă mai bine fenomenele economice ale lumii înconjurătoare. Am speranța, de asemenea, că această lucrare ar putea să îi convingă pe specialiştii şi creatorii politicii economice actuale din România de faptul că ingineria socială şi intervenționismul trebuie abandonate cât mai repede posibil. Dacă această speranță este îndeplinită, voi considera nu numai că a meritat tot efortul depus, dar şi că mi s-a acordat o mare onoare, de a contribui, fie şi în cea mai mică măsură, la orientarea lucrurilor în direcția bună.

Jesús Huerta de Soto
Madrid,
24 ianuarie, 2012

PREFAȚĂ LA EDIȚIA A TREIA

În această a treia ediție a cărții mele, *Socialismo, cálculo económico y función empresarial*, pe care îmi face o deosebită plăcere să o prezint din nou cititorilor şi studenților vorbitori de limbă spaniolă, trebuie să se țină seama de aceleaşi trei observații pe care le-am făcut cu patru ani în urmă în prefața la ediția a doua şi care, prin urmare, trebuie considerate ca fiind reproduse şi aici.

În perioada care a trecut de la ediția anterioară au avut loc evenimente importante. Pe de o parte, a luat sfârşit pregătirea versiunii în limba engleză a acestei cărți, care, cu ajutorul lui Dumnezeu, va vedea lumina tiparului în Marea Britanie şi în Statele Unite ale Americii, publicată la o editură de prestigiu, cu titlul *Socialism, Economic Calculation and Entrepreneurship*. În al doilea rând, se constată un număr din ce în ce mai mare de cercetători, studenți şi profesori, atât în Spania, cât şi în restul lumii, interesați să aprofundeze tema concepției dinamice a concurenței şi a proceselor de piață, aplicând-o teoriei imposibilității socialismului şi intervenționismului economic. De aceea, a fost nevoie de înființarea unei reviste ştiințifice, *Procesos de Mercado: Revista Europea de Economía Política*[1], pentru a servi drept liant şi mijloc de popularizare a eforturilor cercetătorilor, mai ales ale noilor generații de specialişti în ceea ce se consideră astăzi la nivel internațional că reprezintă Şcoala Austriacă de Economie, puternică, extrem de productivă şi care dezvoltă o paradigmă capabilă să înlocuiască paradigma dominantă

[1] Persoanele interesate pot comanda pe Internet numerele deja publicate ale revistei *Procesos de Mercado*, la adresa ommcamp@teleline.es, sau le pot consulta online pe pagina www.jesushuertadesoto.com.

până acum, intrată într-o etapă acută de criză, decadență şi dezintegrare.

În sfârşit, trebuie să subliniez entuziasmul deosebit şi spiritul universitar pe care, promoție după promoție, îl manifestă studenții care utilizează această lucrare ca manual la cursurile pe care le predau, în cadrul studiilor de licență. Aceştia, împreună cu discipolii mei de la doctorat şi cu asistenții mei de la Catedra de Economie Politică a Universității Rey Juan Carlos din Madrid, unde profesez, reprezintă cel mai bun stimulent şi ajutor pentru a promova în continuare în Spania nobilul program de cercetare al Şcolii Austriece de Economie.

Jesús Huerta de Soto
Formentor,
22 august 2005

PREFAȚĂ LA EDIȚIA A DOUA

Îmi face plăcere să prezint cititorilor de limbă spaniolă a doua ediție a cărții mele, *Socialismo, cálculo económico y función empresarial*. În această prezentare consider pertinent să fac următoarele trei observații.

În primul rând, această nouă ediție păstrează integral conținutul, structura şi paginația primei ediții. Astfel, se evită confuziile şi este uşurată sarcina specialiştilor şi a cercetătorilor de a identifica referințele şi citatele, deja numeroase, din prima ediție, apărute în literatura specializată. Noua ediție a fost, în orice caz, revizuită şi corectată în întregime de erorile care s-au strecurat în prima ediție. În același timp, am profitat de ocazie pentru a actualiza o serie de articole şi ediții ale cărților menționate în notele de subsol şi în bibliografie, precum și pentru a întreprinde câteva, uşoare modificări stilistice. Cu excepția acestor mici modificări, în conținutul cărții nu a avut loc nicio altă schimbare.

În al doilea rând, din motivele indicate mai sus, am renunțat în această ediție la includerea și comentarea acelor contribuții pe tema socialismului, publicate după apariția primei noastre ediții: pe lângă faptul că nu sunt foarte numeroase, prezintă puține lucruri care să nu fi fost spuse deja, iar analiza lor detaliată ar fi tulburat semnificativ conținutul acestei cărți, pe care am preferat să îl lăsăm neschimbat[1].

[1] Merită amintită, măcar datorită anvergurii abordării, cartea lui David Ramsay Steel, *From Marx to Mises: Post-Capitalist Society and the Challenge of Economic Calculation*, Open Court Publishing, La Salle, Illinois 1992. De asemenea, poate fi de folos observarea polemicii din domeniu, susținută în *Review of Austrian Economics*, între profesorii Joseph Salerno, Jörg Guido Hülsmann, Hans-Hermann Hoppe şi Leland Yeager, în perioada 1992-1995, pe marginea așa-ziselor diferențe de abordare între Mises şi Hayek în

Cu toate acestea, trebuie menționat momentul de cotitură pe care l-a reprezentat publicarea, pentru prima dată în Spania, a tuturor articolelor scrise de Hayek în cadrul polemicii privind calculul economic socialist. Aceste articole au fost editate în volumul 10, intitulat *Socialismo y guerra*, al ediției spaniole *Obras Completas* de F.A. Hayek[2], pe care o conduc. Dată fiind importanța acestui volum de care cititorii de limbă spaniolă nu dispuneau în 1992, el trebuie considerat un complement obligatoriu la prima ediție a lucrării mele.

În al treilea rând, autorul acestor rânduri simte o mare satisfacție să constate cum, în ultimii nouă ani de la publicarea primei ediții a acestei cărți, treptat s-a năruit interpretarea tradițională pe marginea dezbaterii privind imposibilitatea calculului economic socialist, făcându-şi drum un nou consens în rândul economiştilor, care, în majoritatea lor, acceptă deja că dezbaterea a fost câştigată de economiştii austrieci Mises şi Hayek. O bună dovadă în acest sens este afirmația lui Mark Blaug, unul dintre specialiştii cu un prestigiu recunoscut în domeniul istoriei gândirii economice: „Încet şi cu multe împotriviri, am ajuns să îmi dau seama că ei (teoreticienii Şcolii Austriece) au dreptate şi că noi, ceilalți, am greşit." Mai mult, atunci când va evalua aplicarea paradigmei clasice în scopul justificării posibilității calculului economic socialist, Mark Blaug va recunoaște că aceasta reprezintă ceva „atât de naiv din punct de vedere administrativ, încât stârneşte râsul. Numai cei îmbătați cu modelul echilibrului static perfect concurențial au putut să înghită o asemenea prostie. Eu însumi am fost unul dintre cei care au înghițit-o în

criticile pe care fiecare le aduce socialismului. Din motivele pe care le prezint în notele 16 şi 30 de la capitolul al IV-lea, consider, împreună cu Leland Yeager, că aceste diferențe sunt mai curând fictive decât reale.

[2] F.A. Hayek, *Socialismo y Guerra*, volumul 10 în seria *Obras Completas de F.A. Hayek*, ediție spaniolă îngrijită de Jesús Huerta de Soto, Unión Editorial, Madrid, 1998.

perioada studenției, în anii '50, iar acum nu fac altceva decât să mă minunez de lipsa mea de isteține."[3] Această mărturisire este foarte importantă, deoarece numai îmbrățișând concepția dinamică a pieței şi a procesului antreprenorial, cultivată de economiştii Şcolii Austriece, pot fi apreciate erorile socialiste, iar acest lucru presupune o întreagă schimbare de viziune în lumea ştiinței economice, o schimbare care, dacă va continua, îi va revoluționa bazele şi o va face mult mai bogată, folositoare şi umanistă pe parcursul noului secol care tocmai a început[4].

Jesús Huerta de Soto
Formentor,
28 august 2001

[3] Mark Blaug, Neil de Marchi (eds.), *Appraising Economic Theories*, Edward Elgar, Londra, 1991, p. 508 şi *The Economic Journal*, volumul 103, nr. 421, noiembrie 1993, p. 1571.

[4] Vezi Jesús Huerta de Soto, *La Escuela Austriaca: mercado y creatividad empresarial*, Edit. Síntesis, Madrid, 2000.

PREFAȚĂ LA PRIMA EDIȚIE

Această carte reprezintă rezultatul unui îndelungat proces personal de formare intelectuală, inițiat acum aproape 20 de ani, în toamna anului 1973, când am început să asist, dus de mână de tatăl meu, Jesús Huerta Ballester, şi datorită bunelor oficii ale lui José Ramón Canosa Penaba, la seminarul săptămânal privind Economia Austriacă, pe care îl organizau în fiecare joi seara, în Madrid, frații Joaquín şi Luis Reig Albiol, la domiciliul particular al acestuia din urmă. Entuziasmul lui Luis Reig şi sprijinul nelimitat pe care l-am primit de la el în orice moment, împreună cu pregătirea, prezența şi participarea la sesiunile săptămânale ale acestui seminar, de-a lungul anilor '70, au însemnat pentru mine nu numai o experiență intelectuală de o valoare incomensurabilă în etapa mea de formare ca economist, ci mai mult, oportunitatea de a ajunge la convingerea că numai urmând paradigma Şcolii Austriece se poate oferi un răspuns la întrebările paradigmelor alternative (cum sunt cea keynesiană şi cea a Şcolii de la Chicago, care la început îmi păreau înşelător de atractive) şi se pot rezolva neconcordanțele acestora.

Ulterior, în 1980, datorită unei recomandări din partea lui Friedrich A. Hayek, deja laureat al Premiului Nobel pentru Economie, şi grație unei burse primite din partea Băncii Spaniei, pentru a urma studii superioare de Economie Politică la Universitatea Stanford, am putut să dedic doi ani academici aprofundării cunoştințelor mele despre Şcoala Austriacă, în general, şi despre teoria sa referitoare la capital şi procesele de piață, în particular. Trebuie să recunosc marele ajutor primit în acea perioadă din partea lui Leonard Liggio şi Walter Grinder, de la Institute for Humane Studies, situat pe atunci în Menlo Park, chiar lângă Universitate. În

special, ei au făcut posibilă, în ce mă privește, o experiență intelectuală cu totul specială, întâlnirea mea cu Murray N. Rothbard, unul dintre cei mai străluciți studenți ai lui Ludwig von Mises şi un membru ilustru al Şcolii Austriece, cu care am discutat unele dintre temele cele mai polemice şi interesante ale Ştiinței Economice.

La întoarcerea în Spania, în 1983, după satisfacția de a primi din mâinile Majestății Sale, Regele Juan Carlos I, Premiul Internațional de Economie care îi poartă numele, pentru studiile mele pe tema planurilor private de pensii şi a privatizării securității sociale, am fost invitat de Gustavo Villapalos Salas, actualul Rector al Universității Complutense din Madrid, să fac parte din corpul profesoral al acestei Universități, unde predau în prezent Economie Politică, având funcția de Profesor Titular. Trebuie să le mulțumesc din suflet studenților mei, atât celor din cadrul studiilor de licență, cât şi celor de la doctorat, pentru efortul, entuziasmul şi dedicarea lor în studiul și aprofundarea principiile esențiale ale Economiei Politice în general şi ale Şcolii Austriece în particular. Numărul lor mare – la o medie de 300 de studenți în fiecare an, în cadrul studiilor de licență şi doctorat, sunt deja, după 7 ani, peste 2000 de studenți – mă împiedică, din motive evidente care țin de spațiu, iar nu de merite, să îi menționez pe toți aceia care s-au distins prin excelență. Cu toate acestea, dintre toți, nu pot să nu îi amintesc, pentru valoarea lor academică, sprijin şi colaborare, pe Esteban Gándara Trueba, Eugenio Illana Rodríguez, Miguel Angel Ferrero Andrés, Sara González Pérez şi Carlos de Miguel.

În ultimii ani de activitate docentă, am ajuns treptat la convingerea că era nevoie de fundamentarea unei teorii a socialismului, care, aflându-și rădăcini adânci în metodologia subiectivistă a Şcolii Austriece, să se bazeze pe teoriile acțiunii umane şi funcției antreprenoriale, aşa cum au fost acestea dezvoltate, mai întâi de

Ludwig von Mises, iar apoi, mai ales, de Israel M. Kirzner. De asemenea, am ajuns la concluzia că trebuie adoptată o nouă definiție a socialismului, mult mai productivă, care să explice mai bine problemele reale şi să permită aplicarea unui tratament unitar diferitelor tipuri de socialism care încă există sau au existat în istorie, stimulând astfel dezvoltarea viitoare a Ştiinței Economice; pornind de la abordarea propusă, cred că Ştiința Economică poate şi trebuie să devină o adevărată teorie privind efectele coerciției instituționale.

Prima dată când am avut ocazia de a supune dezbaterii publice noua mea concepție privind socialismul a fost în cadrul seminarului pe care l-am organizat pentru Liberty Fund la Real Colegio Universitario María Cristina de San Lorenzo de El Escorial, între 30 octombrie şi 1 noiembrie 1988, pe tema „Economic Calculation, Economic Planning and Economic Liberty". La acest seminar au participat în mod strălucit, printre alții[1], Gerard P. O'Driscoll şi Don A. Lavoie. Acesta din urmă, unul dintre cei mai buni specialişti în dezbaterea pe marginea imposibilității calculului economic în socialism, m-a făcut să văd importanța aprofundării acestei dezbateri, precum şi necesitatea de a începe revizuirea şi reevaluarea ei globală din perspectiva noii concepții a socialismului pe care o propuneam.

Astfel am început redactarea unui manuscris cu titlul general *Análisis Crítico del Socialismo: Teórico, Histórico y Ético*, în care mi-am propus să analizez într-un mod integrat, cu amploarea şi

[1] La acest seminar, alături de profesorii amintiți în text, au mai participat: Karl H. Paqué, de la Institutul de Economie din Kiel; Charles King, de la Liberty Fund; Norman P. Barry, de la Universitatea Buckingham; Carlos Rodríguez Braun, José T. Raga Gil, Francisco Cabrillo Rodríguez, Santos Pastor Prieto, Lucas Beltrán Flórez şi Pedro Schwartz Girón, toți pe atunci la Universitatea Complutense din Madrid; Antonio Argandoña, de la Universidad Central din Barcelona; Henri Lépage, de la Institut de l'Entreprise din Paris; şi Luis Reig Albiol din Madrid.

profunzimea necesare, fenomenul socialist în cele mai importante fațete ale sale. Sistematizând şi pornind de la ceea ce au realizat alți teoreticieni în acest domeniu, mi-am propus să avansez un număr semnificativ de paşi în înțelegerea, explicarea şi prevenirea socialismului. Dorința de a face cunoscute capitolele pe măsura finalizării lor, nu numai pentru a evita întârzierea inutilă a publicării acestora, dată fiind amploarea conținutului, dar și rațiuni practice, de a le oferi studenților mei materiale de studiu noi şi actualizate, au făcut recomandabilă publicarea primei părți a lucrării mele, cea care în principal corespunde tratamentului teoretic al analizei critice a socialismului, cu titlul care se prezintă acum, *Socialismo, cálculo económico y función empresarial*. O serie de aplicații ale analizei teoretice pe care o propun, la nivelul interpretării istorice a cazuisticii socialismului, precum și în studiul admisibilității sale etice, ca și dezvoltarea unei teorii privind prevenirea și dezintegrarea sa rămân pe seama unei viitoare ediții.

Au citit manuscrisul acestei cărți şi au oferit comentarii critice şi sugestii valoroase următorii profesori: Israel M. Kirzner, de la Universitatea New York, Lucas Beltrán Flórez, José Luis Pérez de Ayala şi López de Ayala, José T. Raga Gil, Francisco Cabrillo Rodríguez şi Carlos Rodríguez Braun, toți aceştia de la Universidad Complutense de Madrid; Pedro Schwartz Girón de la Universidad Autónoma de Madrid; Joaquín Trigo Portela de la Universidad Central de Barcelona şi Javier Paredes Alonso de la Universidad Alcalá de Henares. Tuturor doresc să le transmit recunoştința mea profundă şi sinceră; de asemenea, îi absolv de orice responsabilitate privind conținutul final al lucrării. O versiune în limba engleză a capitolului al III-lea a fost schițată în cadrul reuniunii regionale a Societății Mont Pèlerin, care a avut loc la Praga, la începutul lunii noiembrie a anului 1991, fiind prezentată ulterior mult mai detaliat şi

dezbătută în cadrul First European Conference on Austrian Economics, prezidată de Israel M. Kirzner, la Universitatea din Maastricht, în perioada 9-11 aprilie 1992[2].

În egală măsură, trebuie să fiu recunoscător pentru efortul depus de colaboratoarele mele, Carmen Galiana, Sandra Moyano şi Ann Lewis, care au dactilografiat şi corectat diferitele versiuni ale manuscrisului. De asemenea, îi mulțumesc soției, colaboratoarei şi studentei mele, Sonsoles Huarte Giménez, pentru efortul, răbdarea şi dedicarea cu care a suportat orele mele lungi de studiu şi lucru, un timp prețios pe care în multe ocazii şi în circumstanțe normale l-aş fi dedicat familiei. Tuturor le transmit recunoştința mea.

Jesús Huerta de Soto
Señorío de Sarría,
7 iulie 1992

[2] A fost publicată cu titlul *The Economic Analysis of Socialism*, în cap. 14 al *New Perspectives on Austrian Economics*, Gerrit Meijer (ed.), Routledge, Londra şi New York, 1995.

CAPITOLUL I

INTRODUCERE

În acest capitol introductiv îmi propun să fac un rezumat al principalelor caracteristici şi noutăţi vizând analiza socialismului pe care o voi întreprinde în această carte. De asemenea, vom face o trecere în revistă a conţinutului, structurii şi concluziilor lucrării; în cele din urmă, voi indica alte posibile direcţii de cercetare care, plecând de la analiza propusă, consider că ar trebui abordate, fiind de mare interes şi importanţă.

1. SOCIALISMUL ŞI ANALIZA ECONOMICĂ

Eşecul istoric al socialismului

Căderea socialismului în ţările din estul Europei este un fapt istoric de primă importanţă care, fără îndoială, i-a luat prin surprindere pe majoritatea celor care au studiat ştiinţa economică. Nu este vorba doar de faptul că economia ca ştiinţă nu a fost la înălţimea faptelor istorice de o uriaşă importanţă, încât nu a fost în stare să le prevadă, ci, mai grav, nu a ştiut să joace rolul de a furniza omenirii instrumentarul analitic necesar pentru a-i permite să evite la timp greşelile comise[1]. Din contră, în multe cazuri s-a făcut uz de faima şi prestigiul ei ştiinţific pentru a justifica şi a încuraja politici economice şi sisteme sociale care au eşuat în mod vizibil, cu un cost disproporţionat în termeni de suferinţă umană.

În faţa acestei situaţii, economiştii din lumea occidentală, în afară de faptul că resimt un profund disconfort sau nedumerire, continuă să-şi

[1] Din acest punct de vedere, pare destul de puţin important faptul că economia, ca ştiinţă, s-ar fi evidenţiat încă o dată, atunci când a fost nevoie să se recurgă la ea pentru a finaliza trecerea spre economia de piaţă în sistemele recent prăbuşite. Cu această ocazie s-a demonstrat că economiştii cercetaseră prea puţin sau aproape nimic în acest domeniu, considerat până acum lipsit de interes pentru a fi inclus în programele de cercetare ştiinţifică.

practice profesia *ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat*[2]. Iar în cele câteva situaţii, în care câte un economist de prestigiu şi-a pus întrebarea incomodă , ce anume s-a putut întâmpla pentru ca majoritatea teoreticienilor profesionişti să fie incapabilă de a evalua în mod adecvat şi de a prevedea la timp mersul faptelor, s-au dat răspunsuri care, pe lângă faptul că sunt naive şi superficiale, sunt foarte puţin satisfăcătoare. Astfel, s-a vorbit, de exemplu, despre o „greşeală" în interpretarea datelor statistice, care, provenind din sistemele de socialism real, ar fi fost acceptate de cei calificaţi, fără însă suficient „spirit critic". A fost menţionată, de asemenea, consideraţia ştiinţifică nesatisfăcătoare acordată rolului pe care „aspectele stimulative" le joacă în viaţa economică[3]. Mai puţin s-a făcut auzită până acum *mea culpa* din partea celor calificaţi şi a membrilor marcanţi. Nimeni sau mai bine zis aproape nimeni nu şi-a pus problema că poate esenţa analizei constă în înseşi metoda şi forma de a face economie, care au predominat de-a lungul timpului în ştiinţa noastră, îndeosebi de-a lungul aproximativ aceluiaşi număr de ani căruia i-au supravieţuit de-a lungul secolului XX sistemele socialiste. Sunt şi mai mult decât suficiente degetele de la o mână pentru a-i enumera pe economiştii care şi-au asumat sarcina inevitabilă de a scoate la lumină şi de a reevalua conţinutul dezbaterii în jurul imposibilităţii economice a socialismului, dezbatere iniţiată de Ludwig von Mises în 1920 şi care s-a extins de-a lungul deceniilor ulterioare[4]. Lăsând la o parte aceste excepţii pe cât de izolate, pe atât de onorabile, se pare că cei mai mulţi economişti ar prefera să-şi orienteze de acum înainte cercetările

---

[2] Nu la fel s-a întâmplat în cazul economiştilor de prestigiu din ţările din estul Europei, după cum vom avea ocazia de a arăta *pe larg* în capitolele ce urmează. În plus, aceşti autori sunt cei mai conştienţi de neajunsurile teoretice ale ştiinţei economice occidentale, lucru care adesea le produce o curioasă senzaţie de indispoziţie şi nedumerire teoretică, pe care colegii aroganţi din Occident nu reuşesc să o înţeleagă.

[3] Acestea erau singurele explicaţii pe care le amintea Gary Becker în a sa „Presidential Address", în cadrul Întâlnirii Regionale a Societăţii Mont-Pèlerin, desfăşurată la Praga, între 3 şi 6 noiembrie 1991, cu titlul general *In Search of a Transition to a Free Society*.

[4] În cadrul acestei dezbateri se evidenţiază lucrarea lui Don A. Lavoie, *Rivalry and Central Planning. The Socialist Calculation Debate Reconsidered*, Cambridge University Press, 1985, o referinţă inevitabilă în domeniu.

extinzând „legea tăcerii" asupra a tot ceea ce s-a scris până astăzi despre socialism, atât de către ei înşişi, cât şi depredecesorii lor.

Totuşi, pagina istorică a socialismului nu poate fi pur şi simplu întoarsă, ca şi cum eşecul acestuia nu ar avea nicio influenţă asupra cunoaşterii umane de tip ştiinţific. Istoria gândirii economice ar rămâne infirmă dacă, în continuare, atenţia noastră s-ar dispersa în analiza celor mai presante „probleme punctuale" ale fiecărui moment, lăsând uitării necesitatea fundamentală de a supune unor profunde reevaluări şi studiu critic analizele de până acum ale socialismului şi, în mod deosebit, necesitatea de a ne pronunţa definitiv, în termeni de combatere teoretică, faţă de acest sistem social. În plus, dacălucrurile ar rămâne aşa, am fi obligaţi să constatăm, încă o dată, că ştiinţa economică a trădat marile speranţe pe care umanitatea are dreptul să şi le pună în ea. Căci socialismul, ca sistem abstract de gândire puternic înrădăcinat în naturala aroganţă sau mândrie raţionalistă a fiinţei umane[5], va fi istoric predestinat să se manifeste în mod recurent, dacă nu se profită acum de şansa istorică pe care o avem, unică şi poate irepetabilă, de a susţine un profund „examen de conştiinţă" în plan teoretic, pentru a explica greşelile comise, pentru a reevalua global instrumentarul analitic utilizat şi pentru a nu permite încheierea unei etape istorice fără să se fi ajuns, cu caracter preliminar, la necesarele concluzii teoretice şi imperativ definitive în măsura posibilului.

Punctul de vedere subiectiv în analiza economică a socialismului

Teza fundamentală pe care o susţinem şi o dezvoltăm de-a lungul acestei cărţi este aceea că analiza socialismului poate şi trebuie finalizată doar din perspectiva unei profunde şi clare concepţii în privinţa acţiunii umane şi a proceselor dinamice de interacţiune socială pe care aceasta le presupune. Altfel spus, analiza economică a socialismului, întreprinsă până în prezent, nu a fost în stare, în cea mai

[5] Aceasta este teza pe care F.A. Hayek o expune în *Fatal Conceit. The Errors of Socialism*, lucrare publicată în volumul I al seriei *Collected Works of F.A. Hayek*, Routledge, Londra, 1989. Semnalez şi traducerea în limba spaniolă, aparţinând lui Luis Reig Albiol, prefaţată de mine şi publicată cu titlul *La Fatal Arrogancia. Los Errores del Socialismo* (*Aroganţa fatală. Erorile Socialismului*), primul volum din seria *Obras Completas* (*Opere complete* ale lui F.A. Hayek) în 22 de volume, publicată de Unión Editorial, Madrid, 1990.

mare parte, să integreze în mod satisfăcător individualismul metodologic şi perspectiva subiectivistă care, după Hayek, sunt obligatorii pentru dezvoltarea ştiinţei noastre. Conform acestui autor, „it is probably no exaggeration to say that every important advance in economic theory during the last hundred years was a further step in the consistent application of subjectivism"[6]. Este tocmai ceea ce ne-am propus în cercetarea noastră aplicată socialismului; mai precis, a supune acest sistem unei investigaţii pe baza unei aplicaţii radicale şi coerente a „subiectivismului", cu alte cuvinte, a-l studia din perspectiva celei mai lăuntrice şi esenţiale caracteristici a fiinţei umane: capacitatea sa de a acţiona într-un mod întreprinzător şi creativ.

Din această perspectivă trebuie înţeles efortul continuu pe care l-am întreprins pentru a ne desprinde în fiecare moment şi în toate contextele muncii noastre de resturile acelui „obiectivism" care, în mod explicit sau inconştient, pătrunde încă în diversele zone ale ştiinţei noastre, făcând-o ineficientă şi punând în dificultate în mod considerabil dezvoltarea sa viitoare. Chiar dacă nu vom avea niciodată siguranţa absolută că am evitat toate posibilităţile ca ineficientul obiectivism care covârşeşte ştiinţa noastră să poată pătrunde pe

[6] „Probabil că nu este nicio exagerare să afirmăm că fiecare dintre progresele cele mai importante ale teoriei economice de-a lungul ultimei sute de ani a rezultat din aplicarea consecventă a subiectivismului." (F.A. Hayek, *The Counter-Revolution of Science*, Free Press of Glencoe, New York, 1952, p.31; există o reeditare impresionantă a acestei opere, aparţinând editurii Liberty Press, Indianapolis, 1979). În legătură cu subiectivismul, Hayek adaugă la pp. 209-210, în nota 24: „... has probably been carried out most consistently by L. v. Mises and I believe the most peculiarities of his views which at first strike many readers as strange and unacceptable are due to the fact that *in the consistent development of the subjectivist approach he has for a long time moved ahead of his contemporaries*. Probably all the characteristic features of his theories, from his theory of money to what he calls his *apriorism,* his views about mathematical economics in general, and the measurement of economic phenomena in particular, and his criticism of planning all follow directly from his central position." (La fel ca în toate celelalte note de subsol ale acestei cărţi, atât timp cât nu se menţionează în mod explicit contrariul, sublinierile în italic îmi aparţin şi nu figurează în textul original. Pe de altă parte, de fiecare dată când a fost posibil, am reprodus citatele în limba lor originală, traducerea acestora regăsindu-se în notele de subsol corespunzătoare.)

neobservate în analiza noastră (poate, şi în mod special, acest lucru datorându-se anilor îndelungaţi de deformare academică la care este supus orice student în Economie, de-a lungul studiilor sale universitare), am făcut tot posibilul pentru a desfiinţa paradigma dominantă care distruge totul. Astfel încât am fost cât se poate de precauţi, evitând să cădem în greşeala de a considera că fenomenele economice ar avea o existenţă „materială" şi „obiectivă", dincolo de interpretarea şi cunoaşterea subiectivă pe care le creează fiinţele umane când acţionează, plecând de la aceste fenomene.

Am trecut, prin urmare, la conceperea economiei ca ştiinţă care tratează în mod exclusiv realităţi „spirituale", adică tratează informaţia sau cunoaşterea subiectivă, ambele create şi datorate fiinţelor umane în procesele de interacţiune socială.

Socialismul în definiţia noastră

Dorinţa deja enunţată de a aplica, în analiza socialismului, subiectivismul cu maximă rigoare şi consecvenţă posibile, se materializează, înainte de toate, în definiţia pe care o dăm acestui sistem social. Într-adevăr, am spus deja că, pentru noi, esenţa cea mai intimă şi caracteristică a naturii oricărei fiinţe umane este capacitatea sa de a acţiona în mod liber şi creativ. Aşadar, din această perspectivă, înţelegem că *socialismul este orice sistem de agresiune instituţională îndreptată împotriva liberei exercitări a acţiunii umane sau a funcţiei antreprenoriale.* Mai târziu, în capitolul al III-lea, vom avea ocazia de a studia în detaliu toate elementele şi implicaţiile pe care le presupune definiţia noastră, analizând comparativ importantele şi beneficele avantaje ale acesteia în raport cu restul definiţiilor care s-au utilizat până astăzi. Acum ne interesează doar să subliniem că, în momentul în care înţelegem socialismul ca pe o *contra-acţiune* violentă sistematică sau, dacă se preferă, *coerciţie* instituţională, analiza noastră, în mod inevitabil şi necesar, se generalizează şi se transformă într-o adevărată *teorie economică despre coerciţia instituţională.* În plus, este evident că analiza implicaţiilor teoretice pe care le presupune agresiunea sistematică împotriva acţiunii şi interacţiunii umane pretinde, cu caracter preliminar, cunoaşterea cu suficientă profunzime şi înţelegerea principiilor fundamentale ale reflecţiei teoretice vizând acţiunea umană

în absența constrângerii, acesta fiind și scopul capitolului al II-lea al prezentei cărți, intitulat generic „Funcția antreprenorială".

Funcția antreprenorială şi conceptul de socialism

Concepția noastră despre funcția antreprenorială este foarte amplă şi totodată precisă. Într-o accepțiune generală, considerăm că noțiunile de funcție antreprenorială şi acțiune umană sunt sinonime. Într-o accepțiune mai strictă, funcția antreprenorială constă în capacitatea tipic umană de a înțelege care sunt oportunitățile de câştig care există în jur. Acțiunea, prin urmare, este un fenomen tipic antreprenorial, ale cărui principale elemente şi caracteristici le studiem în detaliu în capitolul al II-lea. Dintre toate acestea, cea mai evidentă este capacitatea creativă şi coordonatoare a antreprenoriatului. Orice acțiune antreprenorială creează şi produce noi informații de natură tacită, dispersată, practică şi subiectivă şi face ca actorii implicați în această acțiune să tindă spre a-şi adapta şi disciplina comportamentul economic în funcție de necesitățile şi circumstanțele celorlalți, creând în acest fel, în mod spontan şi inconştient totodată, legăturile care fac posibilă viața în societate. În plus, doar funcția antreprenorială este capabilă să genereze informația necesară pentru a face posibil *calculul economic,* înțeles ca orice proces estimativ în legătură cu rezultatul diferitelor direcții de acțiune. Aşadar, identificarea şi interpretarea adecvată a esenței acestui minunat proces de coordonare socială şi calcul economic, care provine doar din funcția antreprenorială, permit înțelegerea, prin opoziție şi comparație, a gravelor efecte pe care le comportă dezorganizarea socială şi lipsa calculului economic, determinate în mod forțat de orice act de coerciție instituțională exercitată împotriva funcției antreprenoriale libere. Altfel spus, doar o percepere adecvată a esenței proceselor pieței şi societății poate conduce la înțelegerea clară a tuturor implicațiilor, principale şi secundare, ale sistemului socialist, care, din această perspectivă şi în mod corelat, sunt analizate în detaliu în capitolul al III-lea.

Socialismul ca eroare intelectuală

Acestea fiind spuse, dacă socialismul a fost în multe ocazii apărat în cercuri ştiinţifice, politice sau filozofice, este pentru că s-a considerat că procesul de coordonare socială putea deveni mult mai eficace şi perfect prin utilizarea sistematică a coerciţiei. Pentru a respinge la nivel teoretic această idee, ne ocupăm de subiect în prima jumătate a capitolului al III-lea, dezvoltând argumentul nostru din două perspective, cea „statică”[7] şi cea „dinamică”, diferite, dar complementare. Concluzia noastră este că socialismul, înţeles în acest fel, nu este decât o eroare intelectuală, dat fiind faptul că, teoretic, nu este posibilă coordonarea societăţii prin utilizarea şi impunerea sistematică de dispoziţii coercitive.

A doua jumătate a capitolului al III-lea este dedicată, pe de o parte, studiului implicaţiilor şi consecinţelor secundare ale argumentului nostru esenţial dintr-o perspectivă asociată şi multidisciplinară; pe de altă parte, este dedicată explicaţiei şi apărării definiţiei noastre date socialismului în faţa concepţiilor alternative utilizate de-a lungul istoriei. În cele din urmă, este prezentată o structură a diversităţilor sau tipurilor istorice de socialism, care, deosebindu-se între ele prin diferitele lor motivaţii, niveluri de intervenţie şi alte particularităţi, împărtăşesc toate numitorul comun care le face să se fundamenteze, într-o măsură mai mare sau mai mică, pe utilizarea sistematică a violenţei împotriva exerciţiului liber al funcţiei antreprenoriale.

[7] Argumentul nostru „static” nu are nimic de-a face cu analiza echilibrului sau concepţiei statice, pe care o criticăm atât de mult în capitolul al IV-lea şi, în general, de-a lungul întregii cărţi. Totuşi, fiind vorba de caracterul *dispersat* al unei informaţii ipotetic *deja create*, nu am găsit un termen mai bun pentru a-l distinge de argumentul „dinamic”, care se referă la procesul de creare a unei *noi* informaţii. Mai târziu, vom vedea cum cele două argumente ale noastre, cel „static” şi cel „dinamic”, sunt din punctul nostru de vedere la fel de dinamice şi, prin urmare, la fel de incomprehensibile pentru analiza economică a echilibrului, pentru că ambele se referă la procese sociale simultane şi nediferenţiate, pe care le studiem separat doar din motive strict didactice.

2. DEZBATEREA PRIVIND IMPOSIBILITATEA CALCULULUI ECONOMIC ÎN SOCIALISM

În lumina analizei socialismului pe care am făcut-o în alineatul anterior, este evidentă necesitatea reevaluării dezbaterii care, vizând imposibilitatea calculului economic socialist, a avut loc în anii '20-'30 ai acestui secol, între Mises şi Hayek, pe de o parte, şi diferiţi teoreticieni simpatizanţi ai socialismului, pe de altă parte. În primul rând, să ne amintim, după cum am argumentat mai devreme, că prăbuşirea istorică a socialismului în ţările din estul Europei îl obligă pe orice cercetător serios şi onest să revadă şi să reevalueze ceea ce în domeniul teoriei s-a menţionat deja despre socialism de către autori care au studiat cu încă şi mai multă seriozitate problemele pe care acesta le ridică. În al doilea rând, concepţia noastră despre funcţia antreprenorială şi socialism nu este decât apogeul unei sinteze teoretice care apare în mod embrionar odată cu începutul dezbaterii, formându-se şi perfecţionându-se în mod evolutiv şi treptat pe măsură ce dezbaterea ia proporţii; examinarea şi reevaluarea dezbaterii este, prin urmare, obligatorie pentru a înţelege în detaliu şi cât mai clar toate implicaţiile analizei socialismului pe care o propunem aici. În cele din urmă, studiul dezbaterii scoate în evidenţă eşecul paradigmei dominante, bazată pe analiza echilibrului, cu scopul de a înţelege problemele teoretice ale socialismului. Realizându-se această analiză printr-un studiu din perspectiva echilibrului şi a mecanismului newtonian sau, dacă se preferă, din perspectiva „lipsei de acţiune repetitive", devine imposibil să distingem măcar problema teoretică pe care în mod inevitabil o pune coerciţia instituţională. Faptul că, în plus, cei mai mulţi dintre comentatorii şi autorii surselor secundare în această dezbatere provin din paradigma menţionată explică de ce anume aceştia au fost incapabili să înţeleagă conţinutul provocării iniţiate de Mises şi Hayek, după cum explică şi supravieţuirea de-a lungul atâtor ani a „mitului" succesului părţii socialiste în polemica pe care o comentăm.

Ludwig von Mises şi începutul dezbaterii despre socialism

Nu este o pură întâmplare faptul că dezbaterea a fost iniţiată de contribuţiile aduse de Mises, puţin timp după Primul Război Mondial.

Doar cineva ca Mises, care ajunsese să dețină o cunoaştere profundă despre esența şi implicațiile proceselor de piață stimulate de acțiunea umană, a fost în stare să intuiască şi să înțeleagă inevitabilele probleme de calcul economic pe care le presupunea socialismul. Întregul capitol al IV-lea îl vom dedica studierii datelor preliminare şi a conținutului contribuției esențiale aduse de Mises. În acest capitol insistăm în mod special nu doar atunci când îl situăm pe Mises în contextul istoric în care şi-a finalizat memorabila, istorica sa contribuție, context în care predomina o concepție a socialismului tipic marxistă, ci şi atunci când demonstrăm că analiza socialismului propusă de Mises este, în cea mai bună tradiție a Școlii Austriece, o analiză de teorie dinamică şi care, prin urmare, nu are nimic de-a face cu analiza statică a echilibrului, nici cu „alegerea pură" care s-a elaborat în jurul acesteia. Capitolul se încheie cu un studiu critic detaliat al primelor propuneri socialiste de „soluționare" a problemei calculului economic: calculul în natură, în ore de lucru şi aşa-numitul calcul în „unități de beneficiu", niciuna dintre ele neputând să facă față inevitabilelor probleme teoretice puse în discuție de Mises.

Inadecvata deviere a dezbaterii înspre statică

Ideea absurdă conform căreia doar analiza economică a echilibrului, care predomină şi se află în spatele paradigmei dominante, este „teorie" a deviat inevitabil dezbaterea înspre problemele staticii. Astfel, după cum arătăm în capitolul al V-lea, economiştii nu au înțeles provocarea lui Mises şi fie nu au considerat-o a fi „teoretică" (sesizând faptul că analiza acestuia nu era una de echilibru, ci mai degrabă vizând chestiuni practice), fie, în marea lor majoritate, au interpretat provocarea misesiană pe baza termenilor restrânşi ai echilibrului şi ai strictei„alegeri pure". Nici unii, nici alții nu au înțeles că Mises însuşi, încă de la început, stabilise în mod clar că socialismul nu punea nicio problemă în termeni statici, drept urmare argumentul său teoretic împotriva acestuia era în mod esențial dinamic şi se baza pe teoria sa a proceselor de interacțiune umană care au loc pe piață. De aceea, devierea dezbaterii înspre statică a fost *irelevantă* (întrucât statica nu avea nimic de-a face cu provocarea teoretică inițială pusă în discuție de Mises împotriva socialismului) şi, în plus, *neadecvată,* întrucât a sterilizat complet polemica teoretică (punctul de vedere static a

împiedicat localizarea problemei şi înţelegerea naturii sale esenţiale, insolubilă). În plus, de-a lungul capitolului al V-lea sunt analizate diferitele încercări de „soluţionare matematică" propuse de economiştii socialişti, începând cu argumentele „similitudinii formale" existente în termeni statici între piaţă şi socialism şi terminând cu contribuţiile cele mai rafinate ale lui Taylor şi Dickinson. În cele din urmă, în aceeaşi secţiune întreprindem un studiu detaliat al „metodei de încercare şi eroare", conceput ca sistem practic de soluţionare a respectivului sistem de ecuaţii. Capitolul al V-lea se încheie cu o analiză critică a modelelor „planometrice" care, bazate pe contribuţiile teoreticienilor socialişti, s-au dezvoltat până în zilele noastre cu o insistenţă fermă.

Oskar Lange şi „soluţia competitivă"

Ideea că Oskar Lange a fost în stare să respingă, la nivel teoretic, argumentul lui Mises împotriva socialismului este, probabil, unul dintre miturile cele mai importante în istoria gândirii economice. Într-adevăr, atât manualele şi cărţile teoretice cele mai cunoscute, cât şi toate sursele secundare care abordează această temă cuprind într-un mod categoric şi, totodată, superficial versiunea mitică menţionată, conform căreia Mises a fost combătut de Lange. Acest mit, la rândul său, s-a transmis, fără nicio justificare sau analiză critică, în rândurile a două generaţii întregi de economişti. Din acest motiv, am considerat necesar să întreprind un minuţios studiu critic al „soluţiei competitive" propuse de Oskar Lange, pe care l-am inclus în capitolul al VI-lea şi care, prin conţinutul său, prin amploare şi profunzime este, poate, una dintre părţile cele mai originale şi ilustrative ale efortului nostru, întrucât am aplicat metodologia subiectivă în analiza economică a socialismului. De fapt, ar fi suficient ca studiul nostru măcar să contribuie, împreună cu alte studii recente la subiect şi care vor fi citate la momentul potrivit, la excluderea definitivă a mitului conform căruia Mises a fost combătut de Lange, pentru ca astfel să ne considerăm suficient de satisfăcuţi de lucrarea noastră.

„Socialismul de piață", cuadratură imposibilă a cercului

Capitolul al VII-lea completează analiza pe care o facem „soluției competitive" cu studiul contribuțiilor aduse pe această temă de Dickinson, Durbin şi Lerner, ulterioare intervenției lui Oskar Lange. În acest capitol vom ajunge la concluzia conform căreia competiția şi socialismul, ca şi acțiunea creativă şi coerciția, sunt concepte în mod radical şi esențial contradictorii. În mod curios, aceeaşi poziție a fost menținută, după cum vom arăta, de o mişcare de teoreticieni socialişti care, în frunte cu Dobb, i-a etichetat întotdeauna drept ipocriți şi vizionari pe colegii lor partizani ai socialismului de piață. La capătul unor considerații în legătură cu adevăratul sens al imposibilității socialismului, am inclus, spre finalul aceluiaşi capitol, un scurt rezumat al celor mai importante concluzii ale studiului nostru.

3. ALTE POSIBILE DIRECȚII DE CERCETARE

Evident, lucrarea noastră nu-şi propune să epuizeze analiza teoretică a socialismului. Din contră, considerăm studiul nostru un prim pas pe calea unor direcții de cercetare care, urmând punctul de vedere metodologic dezvoltat aici, ar putea, credem, să conducă la rezultate foarte promițătoare. Dintre toate aceste viitoare direcții de cercetare le-am putea evidenția pe următoarele[8]:

1. Analiza aşa-numitului „socialism autogestionar"

Deşi astăzi este foarte discreditat, mai ales din cauza definitivului eşec economic, social şi politic al modelului iugoslav, estimăm ca fiind de mare interes teoretic aplicarea abordării noastre în cazul „socialismului autogestionar" sau „sindicalist", mai ales din cauza problemelor specifice de coordonare pe care acest model le pune la toate nivelurile, precum şi pentru faptul că acesta ar fi fost adesea apărat ca fiind o a

[8] Lista, din motive evidente, nu pretinde a fi exhaustivă. Ea schițează mai degrabă temele unui al doilea volum despre socialism, în continuarea acestuia şi al cărui conținut în legătură cu unele dintre direcțiile menționate este, cel puțin parțial, elaborat.

„treia cale", în stare să rezolve problemele pe care le presupun atât capitalismul, cât şi socialismul, înţelese în sensul lor tradiţional.

2. „Planificarea indicativă"

Deşi în prezent este practic condamnată uitării, studiul planificării indicative este necesar din mai multe motive. În primul rând, pentru că acest model a avut un numeros grup de susţinători, mai ales în anii '60 ai secolului trecut. Aceştia au încercat să-şi justifice poziţiile pe seama unor argumente teoretice, în esenţă foarte asemănătoare celor care se află la baza modelului „socialismului de piaţă" şi care, la momentul respectiv, au rămas practic fără răspuns. De aceea, deşi este demodată, se impune în prezent să reluăm analiza „planificării indicative", în mod adecvat, teoretic şi definitiv, înainte de a o „pune la dosar". În al doilea rând, o asemenea abordare este necesară deoarece, ca o consecinţă a curiosului fenomen pe care tocmai l-am amintit (uitarea sau renunţarea la o serie de poziţii teoretice fără a ne pronunţa în mod ştiinţific asupra acestora, în urma studiilor care se impun), diverşi economişti din ţările din estul Europei au pretins să reactualizeze „planificarea indicativă", ca o soluţie pentru renaşterea economiilor din ţările lor. În al treilea rând, şi în cele din urmă, trebuie să subliniem că analiza socialismului îşi găseşte un câmp perfect de aplicare în teoria „planificării indicative", întrucât este vorba de aceleaşi argumente teoretice care explică imposibilitatea socialismului şi pe care le vom analiza în această carte, argumente care împiedică planificarea indicativă să-şi îndeplinească obiectivele pretinse. Acelaşi lucru se întâmplă cu un întreg set de tehnici pe care, precum tabelele *input-output*, mulţi economişti şi oameni de ştiinţă continuă să se încăpăţâneze în a le utiliza ca un instrument pentru a face posibilă planificarea (fie aceasta indicativă sau nu)[9].

[9] Este şi cazul economistului şi omului de ştiinţă Wasily Leontief, care, întotdeauna în căutare de noi „aplicaţii" pentru „creaţia sa intelectuală" (tabelele *input-output*), nu ezită să propună intervenţii necontenite şi agresiuni în conţinutul social. A se vedea în acest sens *Leontief and the Critique of Aggregative Planning*, în Don A. Lavoie, *National Economic Planning: What is Left?*, Ballinger Publishing, Cambridge, Massachusetts, 1985, pp. 93-124.

3. Sănătoasa recunoaştere a „responsabilității ştiințifice"

Unul dintre aspectele cele mai neobişnuite în legătură cu dezbaterea privind imposibilitatea calculului economic socialist este cel legat de formarea şi menținerea de-a lungul unei perioade de 50 de ani a mitului conform căruia dezbaterea fusese „câştigată" de teoreticienii socialişti şi, prin urmare, socialismul ca model nu punea nicio problemă teoretică. De crearea acestui mit sunt îndeosebi responsabili nu doar autorii care elaborează sursele secundare ale dezbaterii, ci un întreg grup de economişti care, de-a lungul tuturor acestor ani, fie a luat de bună versiunea cea mai populară, fără a face efortul aprofundării independente, fie a ignorat pur şi simplu întreaga dezbatere, considerând evident faptul că socialismul nu punea nicio problemă teoretică. Deşi am putea afirma că, pe ansamblu, cea mai mare parte a cercetătorilor în ştiințe sociale nu a fost la înălțimea pe care comunitatea avea tot dreptul să i-o pretindă, în legătură cu problemele teoretice puse de socialism, eşuând cel puțin în ce priveşte sarcina ştiințifică de a-i anunța şi de a-i avertiza pe cetățeni de gravele pericole inerente idealului socialist, la nivel individual există între acești teoreticieni o mare diferență în cazurile de rea-credință, neglijență sau simplă ignoranță. De aceea, este nevoie de a duce până la capăt o sănătoasă şi formativă recunoaştere a responsabilității ştiințifice care, față de cetățeni şi față de viitorul istoriei gândirii economice, să-l situeze pe fiecare teoretician, indiferent de faima, numele sau popularitatea pe care în mod conjunctural sau trecător ar fi dobândit-o, pe poziția care îi corespunde cu adevărat[10].

4. Consecințe ale dezbaterii în evoluția şi dezvoltarea viitoare a Ştiinței Economice

Poate că cea mai îndrăzneață dintre tezele susținute în lucrarea noastră este aceea că socialismul are probabil un profund impact asupra paradigmei astăzi predominante şi asupra manierei de a face ştiință

[10] Un exemplu în cazul acestei direcții de cercetare se află în lucrarea foarte interesantă a lui Don A. Lavoie, *A Critique of the Standard Account of the Socialist Calculation Debate*, publicată de „The Journal of Libertarian Studies. An Interdisciplinary Review", volumul V, nr. 1, 1981, pp. 41-87.

economică în viitor. Încât, pare evident că, la nivel de critică în Economie, ceva a eşuat, dacă un fapt atât de important, cu rare excepţii, nu a putut fi în mod adecvat analizat cu caracter preliminar. Din fericire, în prezent, precum şi datorită loviturii dure primite, suntem capabili să evaluăm în mod corect natura şi nivelul lipsei de gradaţie a „instrumentelor teoretice" ale paradigmei predominante, care până acum i-a împiedicat pe responsabili să aprecieze şi să interpreteze cu suficientă claritate faptele cele mai remarcabile ale lumii sociale. În plus, nu va fi nevoie să începem de la zero, întrucât mare parte din instrumentarul de analiză a fost deja elaborat şi perfecţionat, drept consecinţă şi sub impulsul necesităţii resimţite de teoreticienii Şcolii Austriece de a explica, apăra şi clarifica poziţiile lor de-a lungul dezbaterii despre imposibilitatea calculului economic socialist[11].

Deşi nu este posibil să enumerăm aici toate zonele afectate în cadrul disciplinei noastre şi nici să dezvoltăm în detaliu noul conţinut al acestora, putem, prin exemple şi fără caracter exhaustiv, să enumerăm câteva dintre ele. Dintre toate ar trebui, poate, să începem cu *metoda* adecvată pentru ştiinţa noastră. Pentru că aceleaşi motive care împiedică socialismul (referitoare la caracterul subiectiv, creativ, dispersat şi necoordonat al informaţiei utilizate în societate) sunt şi cele care totodată fac imposibile idealurile de contrastare empirică şi măsurarea specifică, cultivate până acum cu atâta iluzie şi naivitate. Şi toate acestea fără a fi nevoie să ne referim la efectele negative pe care formalismul matematic şi obsesia dăunătoare pentru analizele bazate pe informaţia deplină şi pe echilibru l-au avut asupra dezvoltării ştiinţei noastre. În acelaşi timp este necesară abandonarea teoriei funcţionale a stabilirii preţurilor şi înlocuirea ei cu o *teorie a preţurilor* care să explice cum se formează acestea în mod dinamic ca rezultat al

[11] Israel M. Kirzner a scos în evidenţă importanţa majoră pe care dezbaterea despre imposibilitatea calculului economic socialist a avut-o ca şi catalizator, atunci când a făcut posibilă dezvoltarea, perfecţionarea şi corecta articulare a teoriilor Şcolii Austriece, în general, şi în particular, în analiza şi înţelegerea teoriei funcţiei antreprenoriale şi ale proceselor dinamice de creativitate şi descoperire care au loc pe piaţă. A se vedea în acest scop lucrarea sa *The Economic Calculation Debate: Lessons for the Austrians*, în „The Review of Austrian Economics", volumul 2, Lexington Books, Massachusetts, 1988, pp. 1-18.

unui proces secvențial şi evolutiv determinat de forța funcției antreprenoriale; altfel spus, de acțiunile umane ale actorilor implicați, iar nu de intersectarea unor curbe sau funcții interesante, dar lipsite de orice entitate reală, întrucât informația de care este nevoie pentru elaborarea acestora nu există nici măcar în mintea actorilor implicați. Este nevoie, de asemenea, de a abandona şi de a reconstrui grosolana teorie statică a *competenței „perfecte" şi a monopolului*, înlocuind-o cu o teorie a competenței înțeleasă ca proces dinamic de rivalitate net antreprenorială, care face ca problemele de monopol înțelese în sensul lor tradițional să fie irelevante şi inexistente şi care îşi centrează atenția pe restricțiile instituționale ale liberului exercițiu al antreprenoriatului în orice zonă a pieței.

Teoria capitalului şi a dobânzii este, astfel, profund afectată de concepția subiectivistă conform căreia toate şi fiecare dintre etapele intermediare au un capital bun. Ele sunt în mod subiectiv considerate astfel, în contextul acțiunii concrete în care este implicat actorul lor, a cărui experiență culminantă generează întocmai ideea subiectivă a trecerii timpului. Capitalul apare ca o categorie mentală a calculului economic sau a estimării subiective, de către actor, a valorii prețurilor monetare de piață în cazul fiecăreia dintre aceste etape. În plus, această concepție lămureşte caracterul principal al preferinței temporale în momentul stabilirii dobânzii, precum şi inexistența vreunei relații cauzale între dobândă şi productivitatea capitalului. Credința în această relație are la bază trei erori diferite, dar strâns legate între ele: 1) analiza exclusivă a unei stări de echilibru cu încadrare perfectă, 2) considerarea producției ca un „proces" instantaneu care nu presupune timp şi 3) convingerea conform căreia capitalul este un incredibil „fundal" de existență reală, independent de mintea umană şi care se înmulțeşte singur.

Poate că *teoria banilor, a creditului şi a piețelor financiare* constituie provocarea teoretică cea mai importantă pentru ştiința noastră în acest secol. De altfel, îndrăznim să afirmăm că, fiind acoperit „decalajul teoretic" reprezentat de analiza socialismului, domeniul cel mai necunoscut şi în acelaşi timp de mare importanță este cel monetar, în care predomină coerciția sistematică, erorile metodologice şi ignoranța teoretică.

Pentru că relațiile sociale în care este vorba de bani sunt, de departe, cele mai abstracte şi greu de înțeles[12], cunoaşterea pe care acestea o generează şi o presupun este cea mai amplă, complexă şi greu de înțeles, astfel încât coerciția sistematică în acest domeniu devine cu precădere cea mai dăunătoare şi păgubitoare. *Teoria intervenționismului*, în general, şi cea a *ciclurilor economice*, în particular, sunt perfect incluse în definiția şi analiza socialismului propuse în această carte. Se explică în mod clar efectele perturbatoare asupra coordonării intra- şi intertemporale de pe piață, care motivează coerciția sistematică, în toate domeniile, în special în cel monetar şi fiscal.

Teoria creşterii şi dezvoltării economice bazate pe echilibru şi pe agregate macroeconomice s-a elaborat întorcându-i-se spatele unicului şi adevăratului protagonist al procesului: ființa umană, perspicacitatea, precum şi capacitatea sa creativă antreprenorială. Este nevoie, prin urmare, să reconstruim întreaga teorie a creşterii şi subdezvoltării prin eliminarea tuturor elementelor justificative ale coerciției instituționale, care, până acum, o făceau dăunătoare şi sterilă. Ea trebuie recentrată pe analiza teoretică a proceselor de descoperire a oportunităților de dezvoltare, care se mențin inexploatate, din cauza lipsei elementului antreprenorial necesar. Ceva asemănător putem spune despre întreaga aşa-numită *economie a bunăstării*, care, fiind bazată pe fantasmagoricul concept paretian de eficiență, devine irelevantă şi inutilă, întrucât pretinde în vederea managementului operativ un mediu static şi informații complete, care nu se întâlnesc niciodată în viața reală. Prin urmare, eficiența mai mult decât a criteriilor paretiene depinde şi trebuie definită în termenii competenței funcției antreprenoriale,

[12] „The operation of the money and credit structure has, with language and morals, been one of the spontaneous orders most resistant to efforts at adequate theoretical explanations, and it remains the object of serious disagreement among specialist... The selective processes are interfered with here more than anywhere else: selection by evolution is prevented by governement monopolies that make competitive experimentation impossible." F.A. Hayek, *The Fatal Conceit. The Errors of Socialism*, The University of Chicago Press, Chicago, 1989, pp. 102-103 (vezi şi ediția spaniolă, Unión Editorial, Madrid, 1997). Şi, de asemenea, Jesús Huerta de Soto, *Dinero, crédito bancario y ciclos económicos*, ediția a 4-a, Unión Editorial, Madrid, 2009.

pentru a crea şi coordona în mod spontan discordanţele care apar în situaţiile de dezechilibru[13].

Teoria bunurilor „publice" s-a construit dintotdeauna în termeni strict statici şi de echilibru, presupunându-se că circumstanţele care determină aşa-numita „ofertă simultană" şi „non-rivalitate în consum" sunt date şi nu se vor schimba niciodată. Totuşi, din perspectiva teoriei dinamice a funcţiei antreprenoriale, orice aparentă situaţie de bun „public" creează o oportunitate clară pentru a fi descoperită şi eliminată prin intermediul unei creativităţi antreprenoriale corespunzătoare. În consecinţă, din perspectiva dinamică a proceselor antreprenoriale în mod liber exercitate, totalul bunurilor „publice" tinde să se golească, dispărând în acest fel unul dintre pretextele cele mai uzuale pentru a justifica, în multe dintre zonele sociale, coerciţia sistematică şi instituţională împotriva liberului exerciţiu al funcţiei antreprenoriale.

În cele din urmă, ne referim la teoriile şcolii *„alegerii publice"* şi ale aşa-numitei *analize economice a dreptului* şi a *instituţiilor*. Acestea sunt actualmente puse în dezbatere, pentru că se debarasează de influenţa nesănătoasă a modelului static întemeiat pe informaţia totală şi care generează o analiză pseudoştiinţifică şi cu norme multiple, pe baza unor presupuneri metodologice identice, care, la momentul lor, s-au dorit a fi utilizate pentru a justifica socialismul şi care lasă complet deoparte analiza dinamică şi evolutivă a proceselor sociale de tip spontan, generate şi dinamizate de antreprenoriat. Evident, este o contradicţie în pretenţia de a analiza normele şi regulile întemeiate pe o paradigmă care presupune existenţa informaţiei complete vis-á-vis de beneficiile şi costurile rezultate din acestea. Dacă ar exista o astfel de informaţie, regulile şi normele nu ar fi necesare (ar putea fi înlocuite, mai eficace, cu simple dispoziţii) şi, dacă există ceva care justifică apariţia evolutivă a dreptului, este însăşi ignoranţa imposibil de eradicat la care este în mod constant supusă fiinţa umană.

Am putea menţiona şi multe alte câmpuri de cercetare (*teoria populaţiei*, analiza economică a veniturilor fiscale şi redistribuirea, ecologia de piaţă etc.), însă estimăm că, odată cu domeniile menţionate, deja am ilustrat suficient calea pe care credem că va evolua ştiinţa

[13] Jesús Huerta de Soto, *The Theory of Dynamic Efficiency*, Routledge, Londra, New York, 2009. Şi *La teoría de la eficiencia dinámica*, în *Procesos de Mercado*, volumul I, nr. 1, primăvara lui 2004.

economică, imediat ce va fi curățată de viciile teoretice şi metodologice pe care căderea socialismului le-a scos în evidență. Să sperăm că va fi resimțită necesitatea de a face loc, în serviciul umanității, unei adevărate ştiințe sociale, mult mai amplă, bogată şi explicativă.

5. Reinterpretarea şi analiza istorică a diferitelor tipuri reale de socialism

Este vorba în această direcție de cercetare de a reelabora, prin prisma analizei economice a socialismului pe care o propunem în această carte, un întreg travaliu depus în domeniul „sistemelor economice comparate" şi care, în mare parte, întrucât i-a lipsit instrumentarul analitic necesar, a avut de suferit defecte importante. Obiectivul este, prin urmare, a duce la bun sfârşit un studiu detaliat de reinterpretare istorică a tuturor şi a fiecăruia dintre diferitele tipuri de socialism care au existat sau continuă să existe în lumea reală, cu scopul nu doar de a ilustra teoria, ci de a observa până la ce punct faptele par să evolueze sau nu conform cu datele teoretice.

6. Dezvoltarea unei teorii despre inadmisibilitatea etică a socialismului

Este nevoie să ne punem problema dacă eforturile depuse pentru fundamentarea pe baze teoretice a ideii de dreptate şi a implicațiilor acesteia suferă sau nu de viciile metodologice şi analitice criticate în lucrarea noastră. Altfel spus, trebuie să încercăm să reconstruim teoria dreptății părăsind paradigma statică şi a informației depline, pentru a face loc realității creative şi incerte a acțiunii umane, astfel încât să putem studia gradul în care socialismul, în afară de faptul că reprezintă o eroare intelectuală şi un eşec istoric, este sau nu, cu caracter adițional, etic admisibil.

7. Elaborarea unei teorii despre prevenirea şi demantelarea socialismului

Dacă ajungem la concluzia că socialismul nu este doar un eşec istoric şi o eroare intelectuală, ci este etic inadmisibil, va fi în cele din urmă necesar să elaborăm o întreagă teorie tactică şi strategică în scopul demantelării şi prevenirii socialismului. Va fi nevoie să analizăm dificultățile specifice pe care le presupune demantelarea fiecărui tip

istoric de socialism („real", social-democrat, autogestionar etc.), evaluând în general avantajele şi inconvenientele diferitelor alternative sau căi de acţiune, în special „gradualism *versus* revoluţie", conform circumstanţelor specifice fiecărui caz. Prevenirea, în cele din urmă, primeşte o importanţă centrală, dat fiind caracterul recurent, sinuos şi în special corupător al mecanismelor care stimulează în fiecare moment reapariţia socialismului şi care implică necesitatea de a fi constant atenţi, nu doar în domeniul ştiinţific, ci de asemenea la nivelul protejării şi dezvoltării instituţiilor, deprinderilor, principiilor şi comportamentelor stabilite pe care le pretinde orice sistem social sănătos şi liber de coerciţii sistematice.

4. CONCLUZIE

Toate consideraţiile anterioare sunt necesare pentru a situa în mod corespunzător şi contextual studiul nostru despre socialism şi coerciţia instituţională. Doar o înţelegere adecvată a teoriei generale a acţiunii umane poate lămuri inevitabilele consecinţe care apar de fiecare dată când se pretinde interzicerea prin forţă a liberului exerciţiu al acţiunii antreprenoriale. Centrul analizei noastre este, prin urmare, fiinţa umană, înţeleasă ca subiect actor şi creativ, care luptă cu dârzenie de-a lungul istoriei ca să-şi manifeste şi să-şi exercite natura sa cea mai intimă, fără obstacole şi constrângeri ce i se impun în mod sistematic şi cu cele mai diverse şi nejustificate pretexte.

istoric de socialism („real", social-democrat, autogestionar etc.), evaluând în general avantajele şi inconvenientele diferitelor alternative sau căi de acţiune, în special „gradualism *versus* revoluţie", conform circumstanţelor specifice fiecărui caz. Prevenirea, în cele din urmă, primeşte o importanţă centrală, dat fiind caracterul recurent, sinuos şi în special corupător al mecanismelor care stimulează în fiecare moment reapariţia socialismului şi care implică necesitatea de a fi constant atenţi, nu doar în domeniul ştiinţific, ci de asemenea la nivelul protejării şi dezvoltării instituţiilor, deprinderilor, principiilor şi comportamentelor stabilite pe care le pretinde orice sistem social sănătos şi liber de coerciţii sistematice.

4. CONCLUZIE

Toate consideraţiile anterioare sunt necesare pentru a situa în mod corespunzător şi contextual studiul nostru despre socialism şi coerciţia instituţională. Doar o înţelegere adecvată a teoriei generale a acţiunii umane poate lămuri inevitabilele consecinţe care apar de fiecare dată când se pretinde interzicerea prin forţă a liberului exerciţiu al acţiunii antreprenoriale. Centrul analizei noastre este, prin urmare, fiinţa umană, înţeleasă ca subiect actor şi creativ, care luptă cu dârzenie de-a lungul istoriei ca să-şi manifeste şi să-şi exercite natura sa cea mai intimă, fără obstacole şi constrângeri ce i se impun în mod sistematic şi cu cele mai diverse şi nejustificate pretexte.

CAPITOLUL II

FUNCȚIA ANTREPRENORIALĂ

Nefiind posibil să înțelegem conceptul de socialism fără să cunoaştem mai întâi esența funcției antreprenoriale, capitolul de față se preocupă de analiza conceptului, a caracteristicilor şi a elementelor de bază ale antreprenoriatului. Ideea noastră despre funcția antreprenorială este totodată foarte precisă şi generică. Este în mod strâns relaționată cu un concept al acțiunii umane înțeleasă, pe de o parte, ca o caracteristică esențială şi eminamente creativă a oricărei ființe umane, pe de altă parte, ca un întreg de competențe coordonatoare care, în mod spontan, fac posibilă apariția, menținerea şi dezvoltarea civilizației. În cele din urmă, analiza antreprenoriatului ne va permite să propunem o definiție originală a socialismului, înțeles ca „maladie socială" ale cărei simptome cele mai definitorii sunt un dezacord generalizat şi o dezorganizare extinsă a comportamentelor individuale şi a proceselor sociale care reprezintă viața în societate.

1. DEFINIȚIA FUNCȚIEI ANTREPRENORIALE

Într-un sens general sau amplu, funcția antreprenorială coincide cu *acțiunea umană* însăşi. S-ar putea afirma că exercită funcția antreprenorială orice persoană care *acționează* pentru a schimba prezentul şi a-şi atinge obiectivele în viitor. Deşi, la prima vedere, această definiție ar putea părea prea amplă şi neconformă cu utilizările lingvistice actuale, trebuie ținut cont de faptul că ea răspunde unei concepții a antreprenoriatului din ce în ce mai elaborată şi studiată de către ştiința economică[1] şi că, în plus, este în deplină conformitate cu

[1] Principalul autor al unor tratate despre concepția funcției antreprenoriale dezvoltată în această carte este Israel M. Kirzner, profesor emerit de Economie la Universitatea din New York. Kirzner este autorul unei trilogii (*Competition and Entrepreneurship*; *Perception, Opportunity and Profit* şi *Discovery and the Capitalist Process*; cărți publicate de The University of Chicago Press, 1973, respectiv 1979 şi 1985; există şi o traducere în limba spaniolă a celui dintâi tratat amintit mai înainte, publicată în 1975 şi republicată în 1998 la Madrid, de Unión Editorial, cu titlul *Competencia y*

sensul *etimologic* inițial al termenului *întreprindere*. Într-adevăr, atât termenul spaniol *empresa* ('întreprindere'), cât şi cel franţuzesc şi deopotrivă englezesc *entrepreneur*[2] provin etimologic din verbul

Función Empresarial) în care dezvoltă şi aprofundează în mod impecabil diferitele aspecte ale concepției antreprenoriatului, pe urmele maeştrilor săi Ludwig von Mises şi Friedrich A. Hayek. În plus, Kirzner a scos la lumină o a patra carte dedicată în totalitate analizei implicațiilor care, în domeniul *eticii sociale*, poartă amprenta concepției sale asupra antreprenoriatului: *Discovery, Capitalism, and Distributive Justice*, Basil Blackwell, Oxford, 1989 (traducere în limba spaniolă de Federico Basáñez, *Creatividad, Capitalismo y Justicia Distributiva*, Unión Editorial, Madrid, 1995). În sfârşit, când acest capitol fusese deja redactat, Kirzner a publicat un alt volum remarcabil, *The Meaning of Market Process. Essays in the Development of Modern Austrian Economics*, Routledge, Chapman & Hall, Londra, 1992, care reuneşte, alături de contribuțiile cele mai recente ale autorului, o serie de lucrări publicate anterior şi care, de fiecare dată când a fost posibil, au fost luate deja în considerare în prezenta lucrare. În Spania, analiza economică bazată pe funcția antreprenorială, lăsând la o parte propriile mele lucrări, a constituit subiectul unor contribuții semnate de: José T. Raga, *Proceso Económico y Acción Empresarial*, în *Homenaje a Lucas Beltrán*, editura Moneda y Crédito, Madrid, 1982, pp. 597-619; Pedro Schwartz, *Empresa y Libertad*, Unión Editorial, Madrid, 1981, în special capitolul III, pp. 107-148; Juan Marcos de la Fuente, *El empresario y su función social*, Fundación Cánovas del Castillo (ediția a 3-a), Madrid, 1983.

[2] Este curios de observat cum în limba engleză s-a produs împrumutul şi transferul literal al termenului franţuzesc *entrepreneur*. Acest fapt s-a petrecut relativ târziu, încât, de exemplu, în traducerea englezească de la 1821 a *Tratatului de Economie Politică* a lui Jean Baptiste Say, transferul terminologic de care vorbim nu se verificase încă, ceea ce a făcut ca traducătorul, C.R. Prinsep, să traducă în mod neadecvat franţuzescul *entrepreneur* prin *adventurer* (în acest sens pot fi consultate, de exemplu, pp. 329-330 din ediția englezească menționată, reeditată la New York, în 1971, de Augustus M. Kelley). La rândul său, Stuart Mill regreta, în 1871, faptul că în limba sa nu există un echivalent convenabil pentru franţuzescul *entrepreneur*, afirmând că „it is to be regretted that this word – undertaker – is not familiar to an English ear. French political economists enjoy a great advantage in being able to speak currently of: *les profits de l'entrepreneur*" (*Principles of Political Economy*, reeditată de Augustus M. Kelley, Fairfield, 1976, p. 406, notă de subsol). Mill se referă aici, aproape literal, la titlul epigrafului III al capitolului VII din cartea a 2-a a celei de-a 16-a ediții a operei lui J.B. Say, *Traité d'Économie Politique* (Slatkine, Ginebra, 1982, p. 368).

latinesc *in prehendo-endi-ensum*, care înseamnă 'a descoperi', 'a vedea', 'a percepe', 'a-şi da seama de', 'a prinde'. Expresia latinească *in prehensa* implică în mod evident ideea de *acțiune*, însemnând 'a lua', 'a prinde', 'a apuca'. Într-un cuvânt, *întreprindere* este sinonim cu *acțiune* şi, cu acest sens, în Franța termenul *entrepreneur* este utilizat de foarte mult timp, încă din Evul Mediu timpuriu, pentru a desemna persoanele însărcinate să realizeze acțiuni importante[3], în general în legătură cu războiul sau cu finalizarea marilor proiecte vizând construcția de catedrale. În limba spaniolă, unul dintre sensurile termenului *empresa*, conform *Dicționarului* editat de Real Academia Española, este acela de «acțiune laborioasă şi dificilă, întreprinsă cu curaj». Tot din Evul Mediu, termenul a început să fie utilizat pentru a denumi însemnele anumitor ordine cavalereşti, care indicau perseverența, sub jurământ, în împlinirea unei anumite *acțiuni importante*[4]. Conceptul de *întreprindere* ca *acțiune* este în mod necesar şi inexorabil relaționat cu o atitudine *întreprinzătoare*, constând în încercarea continuă de a căuta, a descoperi, a crea sau a sesiza noi scopuri şi mijloace (toate acestea în conformitate cu semnificația etimologică, deja menționată, a latinescului *in prehendo*).

Acțiunea umană: scop, valoare, modalitate şi utilitate

Faptul că am definit funcția antreprenorială făcând trimitere la conceptul de acțiune umană ne obligă în continuare să lămurim ce înțelegem prin aceasta. Acțiunea umană este orice comportament sau

[3] Bert F. Hoselitz, *The Early History of Entrepreneurial Theory*, în *Explorations in Entrepreneurial History* 3, nr. 4, 15 aprilie 1951, pp. 193-220. Versiunea spaniolă, în capitolul IX din J.P. Spengler şi W.R. Allen, *El pensamiento económico de Aristóteles a Marshall*, Editura Tecnos, Madrid, 1971.

[4] De exemplu, din capitolul II al primei părți a nemuritoarei opere a lui Cervantes aflăm cum Don Quijote, „abia ajuns la şes, a fost străbătut de un gând înfricoşător, încât a fost cât pe ce să abandoneze *întreprinderea* începută; anume, şi-a amintit că nu fusese instituit cavaler sub arme şi că, aşa cum cerea legea cavaleriei, nici nu putea, nici nu se cuvenea să înfrunte cu armele vreun cavaler; şi chiar dacă ar fi fost instituit cavaler, trebuia să poarte arme albe, ca un cavaler novice, şi fără nici un *însemn* [*empresa*] pe scut, până ce ar fi izbutit să şi-l obțină prin efort propriu" (caracterele cursive, evident, reprezintă intervenția mea, şi nu a lui Cervantes).

conduită deliberată[5]. Orice om, atunci când acționează, tinde să atingă anumite *țeluri* pe care le-a descoperit ca fiind importante pentru el. Numim *valoare* aprecierea subiectivă, mai mult sau mai puțin intensă din punct de vedere psihic, pe care actorul o atribuie *scopului* său. *Modalitatea* reprezintă toate mijloacele pe care actorul, în mod subiectiv, le consideră adecvate pentru a atinge un scop. Numim *utilitate* aprecierea subiectivă pe care actorul o atribuie *modalității*, în funcție de valoarea scopului pe care modalitate respectivă îi va permite să-l atingă. În acest sens, *valoare* şi *utilitate* sunt cele două fețe ale aceleiaşi monede, întrucât importanța subiectivă pe care actorul o acordă scopului pe care îl urmăreşte se proiectează asupra modalității pe care o consideră utilă pentru a-şi atinge scopul, iar aceasta se realizează tocmai prin conceptul de utilitate.

Limitare, plan de acțiune şi act de voință

Mijloacele, prin definiție, trebuie să fie reduse, întrucât, dacă nu ar fi aşa, nu ar fi luate în considerație în momentul acționării. Altfel spus, acolo unde nu există *limitare*, nu există acțiune umană[6]. Scopurile şi

[5] Cu privire la conceptul de acțiune umană şi principalele sale elemente este indicată în mod special consultarea tratatului de economie al lui Ludwig von Mises, *Human Action: A Treatise on Economics*, ediția a 3-a revizuită, Henry Regnery Company, Chicago, 1966, pp. 11-29 şi 251-256 (traducere spaniolă de Joaquín Reig Albiol, *La Acción Humana. Tratado de Economía*, ediția a 9-a, Unión Editorial, Madrid, 2009). Mises afirmă textual că „*every actor* is always an *entrepreneur* and speculator" (p. 252), precum şi că „*entrepreneur means acting man* in regard to the changes occurring in the market" (p. 254). De asemenea, poate fi utilă lectura cărții *Action and Purpose*, de Richard Taylor, publicată la Humanities Press, New Jersey, 1980, deşi, după părerea noastră, Taylor nu insistă cât ar trebui asupra faptului că esența acțiunii umane constă în a înțelege sau a descoperi noi scopuri şi mijloace mai mult decât în a atribui în mod eficace o serie de mijloace date pentru scopuri deja prestabilite. Aceeaşi eroare, dar într-o formă mai gravă încă, o comite şi Tadeusz Kotarbinski, *Praxiology, An Introduction to the Sciences of Efficient Action*, Polish Scientific Publishers, Varşovia, 1965.

[6] În acest sens, a defini economia drept „acea ştiință care studiază acțiunea umană afectată de limitare" (Avelino García Villarejo şi Javier Salinas Sánchez, *Manual de Hacienda Pública*, Editura Tecnos, Madrid, 1985, p. 25) este un pleonasm evident, întrucât orice acțiune umană presupune limitare.

mijloacele nu sunt *date* niciodată; din contră, ele reprezintă rezultatul activității antreprenoriale esențiale, care constă tocmai în a crea, a descoperi sau, pur şi simplu, a sesiza care sunt scopurile şi mijloacele relevante pentru un actor în fiecare circumstanță a vieții sale. Odată ce a descoperit *scopurile* care merită osteneala sa şi *mijloacele* pe care le consideră a-i fi la îndemână pentru a le atinge, actorul le încorporează, scopurile și mijloacele respective, aproape întotdeauna în mod tacit[7],

După cum bine afirmă Mises (*Human Action*, p. 93), „where man is not restrained by the insufficient quantity of things available, there is no need for any action".

[7] Vom explica mai târziu în ce fel informația sau cunoştințele cele mai relevante pentru acțiunea umană sunt foarte greu de articulat în mod *explicit*, ele ținând mai degrabă, în general, de o natură *tacită*.

într-un *plan* de acțiune[8], asumat şi pus în practică drept consecință a unui act personal de *voință*[9].

Conceptul subiectiv de timp: trecut, prezent şi viitor

Orice acțiune umană se desfăşoară întotdeauna în timp, dar acesta nu trebuie înțeles în sensul său determinist, newtonian, fizic sau analogic, ci în concepția sa subiectivă, altfel spus, aşa cum timpul este în mod subiectiv simțit şi experimentat de către actor în contextul fiecărei acțiuni[10]. Conform acestei concepții subiective asupra timpului, actorul

---

[8] *Planul* este reprezentarea mentală de tip prospectiv pe care actorul o realizează plecând de la diferitele etape, elemente şi posibile circumstanțe care ar putea relaționa cu acțiunea sa. Planul, prin urmare, este o ordonare personală a informației practice pe care o posedă şi o descoperă actorul, în contextul fiecărei acțiuni. În acest sens, putem afirma că orice acțiune implică, din partea actorului, pe măsura obținerii de noi informații, un proces continuu de *planificare individuală* sau *personală*. Acesta este diferit de conceptul de *planificare centrală* care, după cum vom vedea, răspunde, într-un sistem socialist, necesității organului de conducere de a centraliza, într-un mod formal şi coordonat pe cât posibil, toate mijloacele pe care le-ar putea mobiliza în mod coercitiv pentru obținerea scopului propus. Planificarea centrală eşuează pentru că nu poate obține informația practică necesară. Problema care se pune nu este, prin urmare, dacă trebuie să existe sau nu planificare; din contră, *planificarea* este esențială în orice acțiune umană, problema fiind însă autorul acestei planificări: actorul însuşi, singurul care deține informația practică necesară, sau un organ coercitiv străin acestuia şi care nu deține respectiva informație. A se vedea articolul lui F.A. Hayek, *The New Confusion about Planning*, în *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*, Routledge & Kegan Paul, Londra, 1978, pp. 232-246 (traducere în limba spaniolă de Juan Marcos de la Fuente, Unión Editorial, Madrid, 2007). Există şi o altă clasificare a unor cazuri diferite de planificare (integrală, parțială, orientativă şi individuală) care, cu excepția planificării individuale, presupun o contradicție insolubilă de tip epistemologic, pe care o vom denumi „paradoxul planificării" (vezi capitolul III, epigraful al 6-lea, nota 11 şi alineatul c).

[9] După Sf. Toma din Aquino, „voluntatis autem motivum et obiectum est finis" („scopul este motivul şi obiectul voinței"). *Suma Teológica*, 1-2, Q. 7, a4, B.A.C., Madrid, 1954, volumul IV, p. 301.

[10] Pentru conceptul subiectiv, experimental şi dinamic al timpului ca fiind în mod unic aplicabil în domeniul acțiunii umane şi al ştiinței economice,

simte şi experimentează trecerea timpului pe măsură ce acţionează, altfel spus, în conformitate şi în acord cu esenţa funcţiei antreprenoriale deja explicate, creează, descoperă sau, pur şi simplu, sesizează noi scopuri şi mijloace. Se produce astfel, în mod continuu, în mintea actorului, un soi de fuziune între experienţele trecutului (întotdeauna subiective), pe care le-a depozitat în memoria sa, şi proiecţia lor simultană şi creativă către viitor, sub forma reprezentărilor mentale sau a *aşteptărilor.* Acest viitor nu este niciodată definit, ci este imaginat, creat şi concretizat pas cu pas de către autor.

Creativitate, surpriză şi incertitudine

Viitorul este, prin urmare, întotdeauna *incert*, în sensul în care încă e în curs de concretizare şi actorul are în privinţa sa doar anumite idei, reprezentări sau aşteptări pe care doreşte să le transforme în realitate prin intermediul acţiunii sale personale şi *interacţiunii* cu alţi actori. Mai mult decât atât, viitorul este *deschis* tuturor posibilităţilor *creative* ale omului, drept pentru care fiecare actor înfruntă viitorul cu o incertitudine imposibil de eradicat. Fără a putea fi eliminată în totalitate, această incertitudine va putea fi diminuată datorită unor conduite pe baza unor reguli stabilite, conduite atât proprii, cât şi străine (instituţii), şi doar dacă actorul acţionează şi execută bine funcţia antreprenorială. Caracterul deschis şi nelimitat al incertitudinii despre care vorbim face să nu fie aplicabile în contextul acţiunii umane noţiunile tradiţionale de probabilitate obiectivă şi subiectivă, nici concepţia bayesiană dezvoltată în jurul celei din urmă. Lucrurile stau astfel, nu doar pentru că nici măcar nu se cunosc toate alternativele sau cazurile posibile, ci pentru că, în plus, actorul posedă doar anumite

---

trebuie menţionat capitolul IV din *The Economics of Time and Ignorance*, de Gerald P. O'Driscoll şi Mario J. Rizzo, publicată la Basil Blackwell, Oxford, 1985, pp. 52-70 (traducere în limba spaniolă de Mariano Bas Uribe, revizuită de către Juan Ramón Rallo, Unión Editorial, Madrid, 2009). Această concepţie asupra timpului a fost deja precedată de Bergson, pentru care „la durée toute pure est la forme que prend la succession de nos états de conscience quand notre moi se laisse vivre, quand il s'abstient d'établir une séparation entre l'état présent et les états antérieurs" (*Essai sur les Données Immédiates de la Conscience*, în *Oeuvres* de Henry Bergson, Presses Universitaires de France, Paris, 1959.

credințe sau convingeri subiective – denumite de către Mises „probabilități" ale unor cazuri sau *evenimente unice*[11] – care, pe măsură ce se modifică sau se amplifică, tind să schimbe în mod neprevăzut (prin surprindere), adică radical şi neconvergent, întreaga „hartă" de credințe şi cunoştințe ale actorului. Astfel, acesta descoperă în mod

[11] *Human Action*, pp. 110-118. Următorul tabel reflectă principalele diferențe care există, după Mises, între conceptele de probabilitate aplicabile, pe de o parte, domeniului ştiinței naturale, pe de altă parte, domeniului acțiunii umane:

Domeniul ştiinței naturale	***Domeniul acțiunii umane***
1. *Probabilitatea de clasă*: se cunoaşte ori se poate ajunge la cunoaşterea comportamentului clasei, dar nu şi a comportamentului individual al elementelor respectivei clase.	1. „*Probabilitate*" de caz sau eveniment unic: nu există clasă, însă se cunosc câțiva factori care afectează evenimentul unic, în timp ce alți factori nu-l afectează. Acțiunea însăşi provoacă sau creează respectivul eveniment.
2. Există o situație de *risc asigurat* pentru întreaga clasă.	2. Există *incertitudine* imposibil de eliminat, dat fiind caracterul creativ al acțiunii umane. Incertitudinea nu este, drept urmare, asigurată.
3. Probabilitatea este *matematizabilă*.	3. Probabilitatea nu este *matematizabilă.*
4. Se ajunge la ea prin intermediului logicii şi al *cercetării empirice*. Teorema lui Bayes permite aproximarea probabilității de clasă, pe măsură ce apare o nouă informație.	4. Se descoperă prin înțelegerea şi *estimarea antreprenorială.* Fiecare nouă informație modifică *ex novo* întreaga hartă de credințe şi aşteptări (conceptul de „surpriză").
5. Constituie obiect de studiu pentru *cercetătorul* în ştiințe naturale.	5. Este un concept specific utilizat de *actorul-antreprenor* şi deistoric.

continuu situații complet noi, pe care înainte nici măcar nu fusese în stare să le conceapă[12].

Costul ca şi concept subiectiv. Beneficiul antreprenorial

De fiecare dată când actorul îşi dă seama că doreşte să realizeze un anumit obiectiv sau scop şi descoperă şi selecţionează anumite mijloace pentru a atinge acel țel, în mod simultan *renunță* la alte diverse obiective care, pentru el, *ex ante*, au o valoare mai mică şi pe care crede

[12] „Surprise is that dislocation and subversion of received thoughts, which springs from an actual experience outside of what has been judged fully possible, or else an experience of a character which has never been imagined and thus never assessed as either possible or impossible; a *counter-expected* or else an *unexpected* event." (G.L. Shackle, *Epistemics and Economics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1972, p. 422. Există și o traducere în limba spaniolă, aparținând lui Francisco González Aramburu, publicată la Madrid de către Fondo de Cultura Económica, în 1976, cu titlul *Epistémica y Economía*; pentru traducerea spaniolă a citatului de mai sus, vezi p. 438 a acestei ediții.) Pentru a descrie acea capacitate tipic antreprenorială, constând în a sesiza oportunitățile care au loc întâmplător, fără a le fi căutat în mod intenționat, anglo-saxonii utilizează termenul *serendipity*, pe care, conform lui Gustavo Villapalos (ABC, Madrid, 3 ianuarie 1992, p. 3) îl putem traduce în spaniolă prin *serendipidad* (descoperire norocoasă care se produce fără o prealabilă planificare, survenită în mod neaşteptat, aparent accidental sau prin mâna destinului; în concluzie, a descoperi ceva fără a-l fi căutat în mod intenționat – *n. trad.*). Termenul provine, în sens etimologic, din arabul *sarandib*, vechiul nume al insulei Ceylon, şi a primit sensul său actual datorită lui Horacio Walpole care, în secolul al XVIII-lea, l-a utilizat pentru prima dată, inspirându-se din descoperirile fortuite pe care adesea le realizau eroii poveştii de origine persană *Cele trei prințese din Serendip*. A se vedea scrisoarea lui Horacio Walpole către Mann, datată 28 ianuarie 1754, în care Walpole semnalează faptul că eroii poveştii citate „were always making discoveries, by accidents and sagacity, of things they were not in quest of". Şi încheie spunând că „this discovery, indeed, is almost of that kind which I call Serendipity". A se vedea *Oxford English Dictionary*, ediția a 2-a, volumul al XV-lea, Clarendon Press, Oxford, 1983, p. 5. La rândul său, Gregorio Marañón se referă la aceeaşi idee atunci când afirmă: „Creația geniului diferă de creația oamenilor de rând prin faptul că geniul creează ceva *neaşteptat* şi *surprinzător*." (*El Greco y Toledo*, *Obras Completas*, Editura Espasa Calpe, Madrid, 1971, p. 421.)

că le-ar putea atinge utilizând în mod alternativ aceleaşi mijloace pe care le are la dispoziție. Vom denumi *cost* valoarea subiectivă pe care actorul o acordă scopurilor la care renunță atunci când decide să continue şi să investească într-o anumită cale de acțiune. Altfel spus, acțiunea implică întotdeauna renunțare, sacrificiu; valoarea pe care actorul o acordă lucrului la care renunță este costul acestui lucru, constând în esență într-o evaluare, estimare sau un verdict clar subiectiv[13]. În principiu, orice ființă umană acționează pentru că, în mod subiectiv, consideră că obiectivul propus are pentru el o valoare superioară costului pe care şi l-ar atrage, altfel spus, pentru că se aşteaptă să obțină un *beneficiu* antreprenorial[14]. Beneficiul este, prin urmare, câştigul obținut din acțiunea umană şi constituie *stimulentul* care îndeamnă sau motivează acțiunea. În acțiunile fără cost valoarea subiectivă a obiectivului şi cea a beneficiului coincid. Vom argumenta în continuare faptul că orice acțiune umană conține întotdeauna o componentă antreprenorială pură, esențial creativă, care nu pretinde niciun cost, fiind cea care ne-a determinat, într-un sens amplu, să identificăm conceptele de acțiune umană şi de funcție antreprenorială. În plus, ca urmare a faptului că valoarea obiectivului se subordonează, se integrează sau se încorporează beneficiului sau câştigului, vom considera de acum înainte, în multiple ocazii, că țelul şi beneficiul sunt aproape sinonime, fără a ezita în fiecare caz să nuanțăm diferența deja descrisă care există între cele două.

---

[13] A se vedea J.M. Buchanan, G.F. Thirlby (eds.), *L.S.E. Essays on Cost*, New York University Press, New York, 1981. În mod special pp. 14- 15.

[14] „Profit, in a broader sense, is the gain derived from action; it is the increase in satisfaction (decrease in uneasiness) brought about; it is the difference between the higher value attached to the result attained and the lower value attached to the sacrifices made for its attainment; it is, in other words, yields minus cost. To make profit is invariably the aim sought by any action." (Ludwig von Mises, *Human Action*, p. 289.) Pentru Mises, ideea că o întreprindere are pierderi indică faptul că utilizează în mod nejustificat resurse limitate mai urgent necesare în alte direcții de producție. Această idee pare să fi fost, în cele din urmă, înțeleasă perfect de către Papa Ioan Paul al II-lea, pentru care „atunci când o întreprindere oferă beneficii înseamnă că factorii de producție au fost utilizați în mod adecvat şi că necesitățile umane corespunzătoare au fost satisfăcute în mod adecvat" (a se vedea lucrarea sa *Centesimus Annus*, Promoción Popular Cristiana, Madrid, 1991, capitolul IV, nr. 35, p. 71).

Raționalitate şi irațională. Eroare şi pierdere antreprenorială

Acțiunea umană este prin definiție întotdeauna *rațională* [15], în sensul în care, *ex ante*, actorul caută mereu şi selectează mijloacele pe care le consideră mai adecvate pentru a atinge țelurile care, din punctul său de vedere, merită osteneala. Lucrul acesta este, fără îndoială, compatibil cu faptul că, *ex post*, actorul descoperă că a comis o *eroare antreprenorială*, altfel spus, a comis *pierderi* antreprenoriale, atunci când a ales anumite țeluri sau mijloace fără a-şi da seama că existau altele de o valoare mai mare pentru el. Dar observatorul extern nu poate să califice niciodată, în mod obiectiv, drept *irațională* o acțiune, dat fiind caracterul esențialmente subiectiv pe care țelurile, costurile şi mijloacele îl presupun. De aceea, în domeniul economiei putem afirma că acțiunea umană este un *deviz ireductibil*, un concept de tip *axiomatic*, care nu poate fi relaționat şi nici explicat prin altul. Caracterul axiomatic al conceptului de acțiune umană este, pe de altă parte, evident, încât a-l critica sau a-l pune la îndoială implică o contradicție logică de nerezolvat, dat fiind faptul că orice critică presupune *acțiune,* cu alte cuvinte, o acțiune umană menită a fi concretizată[16].

---

[15] Economia, prin urmare, nu este o teorie despre alegere sau decizie (*ex ante*, întotdeauna rațională prin definiție), ci o teorie despre procesele sociale de coordonare care, independent de caracterul rațional al tuturor deciziilor implicate în aceste procese, vor putea fi mai mult sau mai puțin adaptate în funcție de perspicacitatea dovedită în exercițiul acțiunii antreprenoriale din partea diferiților actori. A se vedea I.M. Kirzner, *The Meaning of the Market Process, op. cit*., pp. 201-208. În plus, nu putem să nu evidențiem faptul că tocmai caracterul *subiectiv* al elementelor acțiunii umane (țeluri, mijloace şi costuri) este cel care, în mod doar aparent paradoxal, conferă *obiectivitate* deplină economiei, în sensul în care aceasta este o ştiință teoretică ale cărei concluzii sunt aplicabile oricărui tip de acțiune (*praxiologie*).

[16] Ludwig von Mises, *Human Action*, pp. 19-22. Suntem de părere că Mises face o concesie inutilă şi inadecvată în legătură cu acest concept atunci când afirmă că, atât timp cât nu se va descoperi în ce măsură lumea exterioară naturală condiționează gândirea umană, acțiunea umană va continua să fie un deviz ireductibil (*ultimate given*). Ca şi F.A. Hayek, nu considerăm doar că este imposibil ca mintea umană să se poată explica pe ea însăşi (*The Sensory Order*, The University of Chicago Press, Midway reprint, Chicago, 1976, pp. 184-191), ci, mai mult, că toți determiniştii sunt prinşi într-o contradicție logică de nerezolvat, întrucât, pretinzând că pot să cunoască modul în care lumea exterioară condiționează gândirea, judecata lor, fiind la rândul ei

Utilitate marginală şi preferință temporală

În cele din urmă, mijloacele fiind prin definiție limitate, actorul va tinde să înfăptuiască mai întâi acele țeluri care au pentru el o valoare mai mare şi, mai apoi, pe celelalte, care ar fi pentru el relativ mai puțin importante. De aceea, fiecare unitate de mijloace de care ar dispune şi care ar fi interşanjabilă şi relevantă în contextul acțiunii sale, va tinde să fie evaluată de către actor în funcție de scopul mai puțin important pe care ar considera că poate să-l obțină cu oricare dintre ele (*legea utilității marginale*). În plus, întrucât acțiunea se realizează în vederea atingerii unui scop anume şi, pentru că orice acțiune care se desfăşoară în timp are, deci, o durată precisă, actorul va căuta, *ceteris paribus*, să-şi atingă scopul cât mai repede. Altfel spus, în astfel de împrejurări, întotdeauna actorul va evalua mai mult scopurile imediat următoare, temporal vorbind, şi va fi dispus să întreprindă doar acțiuni cu o durată temporală mai mare, dacă prin acestea estimează că va putea atinge țeluri care pentru el au o valoare mai mare (*legea preferinței temporale*)[17].

2. CARACTERISTICI ALE FUNCȚIEI ANTREPRENORIALE

Funcție antreprenorială şi perspicacitate

Funcția antreprenorială, într-un sens strict, constă în principal în a descoperi şi a aprecia (*prehendo*) oportunitățile necesare pentru a atinge un anume țel sau, dacă se preferă, pentru obținerea vreunui câştig sau beneficiu, acționând în consecință pentru a profita de pe urma acestor oportunități. Kirzner spune că exercițiul antreprenoriatului implică o anume *perspicacitate* (*alertness*), adică o continuă stare de *vigilență*, care

condiționată, conform criteriului propriu, nu poate fi fiabilă. A se vedea M.N. Rothbard, *Individualism and the Philosophy of Social Sciences*, Cato Institute, San Francisco, 1980, pp. 5-10.

[17] Altfel spus, atât legea utilității marginale, cât şi cea a preferinței temporale nu sunt legi empirice sau psihologice, ci sunt implicații logice ale conceptului esențial de acțiune umană. Pentru Mises (*Human Action*, pp. 124 şi 148), „the Law of Marginal Utility is already implied in the category of action" şi „time preference is a categorical requisite of human action".

face posibil ca ființa umană să descopere şi să-şi dea seama de ceea ce se întâmplă în jurul ei[18]. Probabil Kirzner utilizează termenul englezesc *alertness*, pentru că termenul *entrepreneurship* (funcție antreprenorială) este de origine franțuzească şi nu implică în limba engleză ideea de *prehendo*, prezentă în limbile romanice. Oricum, în limba spaniolă, calificativul *perspicace* este foarte adecvat pentru funcția antreprenorială, întrucât se aplică, conform *Dicționarului* editat de Real Academia Española, „vederii sau privirii foarte agere, care străbate departe". Această definiție se potriveşte perfect cu activitatea exercitată de antreprenor atunci când decide care vor fi acțiunile sale şi estimează efectul acestora în viitor. Expresia „a fi cu ochii în patru, care ar putea părea, de asemenea, acceptabilă pentru caracterizarea antreprenoriatului, întrucât presupune ideea de atenție sau vigilență, mi se pare mai puțin adecvată decât calificativul „perspicace", poate pentru că implică o atitudine fără doar şi poate mult mai statică. Pe de altă parte, să notăm faptul că există o mare similitudine între perspicacitatea pe care trebuie să o manifeste istoricul atunci când selectează şi interpretează faptele relevante din trecut şi perspicacitatea cerută antreprenorului atunci când preconizează faptele ce se vor produce în viitor. De aceea, Mises afirmă că atitudinile istoricului şi cele ale antreprenorului sunt foarte asemănătoare, ajungând chiar să-l definească pe antreprenor drept acela care priveşte înspre viitor cu ochi de istoric[19].

Informație, cunoaştere şi antreprenoriat

Nu se poate înțelege în profunzime funcția antreprenorială, după cum am abordat-o până acum, fără să înțelegem în ce mod aceasta modifică sau schimbă *informația* sau *cunoaşterea* pe care o posedă actorul. Pe de o parte, a percepe sau a sesiza apariția unor noi scopuri şi mijloace presupune o modificare a cunoaşterii actorului, în sensul în care acesta descoperă o nouă informație. Pe de altă parte, această descoperire modifică întreaga hartă sau întregul context de informație sau cunoaştere pe care îl posedă subiectul. Totuşi, putem să ne punem

[18] Israel M. Kirzner, *Competition and Entrepreneurship*, *op.cit.*, pp. 65 şi 69.
[19] „Acting man looks, as it were, with the eyes of a historian into the future." (*Human Action*, *op. cit.*, p. 58.)

următoarea întrebare esențială: ce caracteristici relevante are informația sau cunoaşterea pentru exercițiul funcției antreprenoriale? Vom aborda în detaliu şase caracteristici de bază ale acestui tip de cunoaştere: 1) este o cunoaştere *subiectivă* de tip *practic*, iar nu ştiințifică; 2) este o cunoaştere *privativă*; 3) este *dispersată* în mintea tuturor oamenilor; 4) în cea mai mare parte este o cunoaştere *tacită* şi, prin urmare, *non articulabilă*; 5) este o cunoaştere care se creează *ex nihilo*, din nimic, tocmai prin intermediul exercițiului funcției antreprenoriale; 6) este o cunoaştere *transmisibilă*, în cea mai mare parte în formă inconştientă, prin intermediul unor foarte complexe procese sociale, al căror studiu constituie obiectul de cercetare al Ştiinței Economice.

Cunoaştere subiectivă şi practică, non ştiințifică

În primul rând, cunoaşterea pe care o analizăm, cea mai importantă şi relevantă cu privire la exercițiul acțiunii umane, este înainte de toate o cunoaştere *subiectivă* de tip *practic*, iar nu de natură ştiințifică. Cunoaşterea practică este aceea care nu poate fi reprezentată într-un mod formal; subiectul o dobândeşte sau o deprinde prin intermediul practicii, adică, în cadrul acțiunii umane însăşi, exercitată în contextele sale corespunzătoare. Este vorba, după cum afirmă Hayek, de o cunoaştere relevantă în cazul oricărui tip de *circumstanțe particulare*, privind coordonatele lor subiective în timp şi spațiu[20]. Într-un cuvânt,

[20] Sf. Toma din Aquino (*Suma Teológica*, partea I-II, Q7, articolele 1 şi 2, vol. IV, B.A.C., Madrid, 1954, pp. 293-294 şi 301) defineşte circumstanțele particulare ca pe „accidentia individualia humanorum actuum" (accidente individuale ale acțiunilor umane) şi afirmă că, în afară de timp şi loc, cea mai importantă dintre aceste circumstanțe particulare este cea care se referă la scopul pe care îl urmăreşte actorul („principalissima est omnium circumstantiarum illa quae attingit actuum ex parte finis"). Pe de altă parte, trebuie spus că distincția între conceptele de „cunoaştere practică" şi „cunoaştere ştiințifică" îi aparține lui Michael Oakeshott şi este paralelă cu distincția hayekiană între „cunoaştere dispersată" şi „cunoaştere centralizată", sau cu cea aparținând lui Michael Polanyi între „cunoaştere tacită" şi „cunoaştere articulată", sau, în sfârşit, cu cea deja comentată, aparținând lui Mises, între cunoaşterea cu privire la „evenimentele unice" şi cunoaşterea cu privire la comportamentul unei întregi „categorii de fenomene" (Michael Oakeshott, *Rationalism in Politics*, Methuen, Londra,

1962, reeditată într-un format mai amplu, cu titlul *Rationalism in Politics and other Essays*, Liberty Press, Indianápolis, 1991; a se vedea în special pp. 12 şi 15; la fel de importantă este şi *On Human Conduct*, Oxford University Press, Oxford, 1975, reeditată la Clarendon Paperbacks, Oxford, 1991, pp. 23-25, 36, 78-79 şi 119-121). Pornind de la diferitele puncte de vedere ale acestor patru autori, cele două tipuri fundamentale de cunoaştere pot fi caracterizate în esenţă astfel:

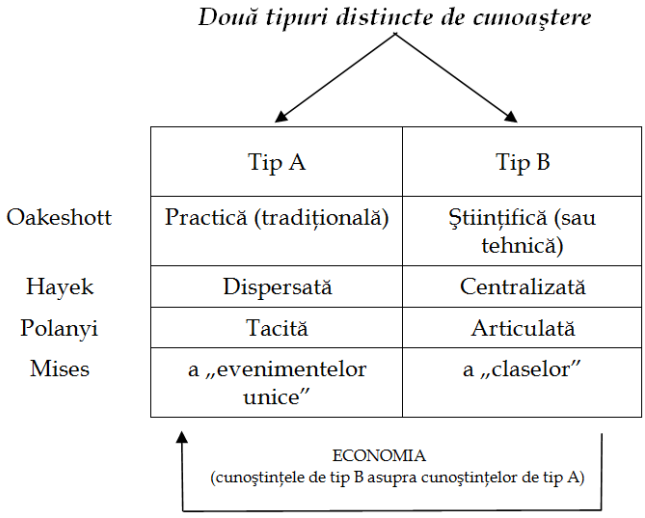

Relaţiile între cele două tipuri diferite de cunoaştere sunt complexe şi puţin studiate. Pe de o parte, orice cunoaştere ştiinţifică (de tip B) are o bază tacită non articulabilă (de tip A). Iar progresele ştiinţifice şi tehnice (de tip B) se materializează imediat în noi cunoştinţe practice (de tip A), mai productive şi mai solide. Economia, la rândul ei, ar fi o cunoaştere de tip B (ştiinţifică) despre procesele de creare şi transmitere a cunoaşterii practice (de tip A). Se înţelege acum de ce, pentru Hayek, principalul risc al Economiei ca ştiinţă constă în faptul că, pe baza teoretizării cunoştinţelor de tip A, s-ar putea insinua ideea că cel care practică această teoretizare („cercetătorul în ştiinţe economice") ar putea stăpâni şi conţinutul specific al acestor cunoştinţe practice de tip A. Mai mult, chiar ar putea să desconsidere complet conţinutul specific al cunoaşterii practice, tocmai ceea ce critica Oakeshott, pentru care raţionalismul, în versiunea sa cea mai periculoasă, exagerată şi eronată, ar consta în „the assertion that what I have called practical knowledge is not knowledge at all, the assertion that, properly speaking, there is no knowledge which is not technical knowledge" (Michael Oakeshott, *Rationalism in Politics and Other Essays*, p. 15).

vorbim despre o cunoaştere vizând evaluări umane concrete, mai precis, atât ale scopurilor pe care intenționează să le materializeze actorul, cât şi ale scopurilor pe care el crede că le urmăresc sau le caută alți actori. În egală măsură, este vorba despre o cunoaştere practică a mijloacelor pe care actorul crede că le are la îndemână pentru a-şi atinge scopurile şi, mai ales, despre o cunoaştere a circumstanțelor, personale sau nu, pe care actorul le-ar considera relevante în contextul fiecărei acțiuni concrete[21].

Cunoaştere privativă şi dispersată

Cunoaşterea practică este o cunoaştere de tip privativ şi dispersat. Aceasta înseamnă că fiecare actor posedă doar o parte din, să le spunem, „atomii" sau „biții" informației care se generează şi se

[21] A se vedea în mod special articolele importante ale lui F.A. Hayek, *Economics and Knowledge* (1937) şi *The Use of Knowledge in Society* (1945), incluse în *Individualism and Economic Order*, Henry Regnery, Chicago, 1972, pp. 35-56 şi 77-91. Trebuie să subliniem că aceste două articole ale lui Hayek sunt printre cele mai importante şi de mare însemnătate pentru Ştiința Economică. Cu toate acestea, mai ales primul articol arată că încă mai exista, atunci când a fost scris, o anume confuzie în mintea autorului în ce privește caracterul Economiei ca ştiință. Într-adevăr, pe de o parte, se poate afirma că Economia, la un nivel de bază, studiază procese de transmitere a informației practice, al cărei conținut concret depinde de circumstanțele fiecărui moment şi loc, dar, pe de altă parte, este cu totul altceva, complet diferit, să afirmi, aşa cum în unele locuri pare să sugereze în mod eronat Hayek, că Ştiința Economică este, din acest motiv, o ştiință cu un anumit conținut empiric. Din contră: tocmai faptul că omul de ştiință nu ar putea dispune niciodată de informația practică dispersată, pe care o dețin observatorii, face inevitabil ca economia să fie esențialmente o ştiință *teoretică*, nu empirică, care studiază *forma*, iar nu conținutul specific al proceselor antreprenoriale de creație şi transmitere a informației practice (şi care, în funcție de realizarea sau nu a acestora, ar putea face obiectul estimării şi cercetării din partea istoricului sau a antreprenorului). Aceeaşi critică adusă lui Hayek, dintr-un punct de vedere uşor diferit, se regăseşte în articolul lui Israel M. Kirzner, „Hayek, Knowledge and Market Processes", inclus în *Perception, Opportunity and Profit*, *op. cit.*, pp. 13-33.

transmite în mod global la nivel social[22], dar o parte pe care în mod paradoxal doar el o posedă, cu alte cuvinte, doar el o cunoaşte şi o interpretează în mod conştient. Prin urmare, fiecare om care acţionează şi exercită funcţia antreprenorială o face într-un mod strict *personal* şi *irepetabil*, întrucât porneşte de la încercarea de a atinge nişte ţeluri sau obiective conform unei viziuni şi unei cunoaşteri a lumii pe care doar el le posedă în întreaga lor bogăţie şi diversitate de nuanţe, modalitate care nu poate fi repetată identic de nicio altă fiinţă umană. Aşadar, cunoaşterea la care ne referim nu este un *dat*, nu este disponibilă pentru toată lumea prin intermediul vreunui mediu material de înmagazinare a informaţiei (ziare, reviste de specialitate, cărţi, calculatoare etc.). Din contră, cunoaşterea relevantă pentru acţiunea umană este esenţialmente o cunoaştere de tip practic şi strict personal, care se „regăseşte" *diseminată* în mintea tuturor şi a fiecăreia dintre persoanele care acţionează şi care constituie umanitatea.

În *Figura II-1* (vezi mai jos) vă prezint un model de schiţe-fantoşă, pe care îl voi utiliza de-a lungul prezentei cărţi, cu scopul de a facilita în această manieră plastică înţelegerea analizei pe care o întreprind[23].

---

[22] Thomas Sowell, *Knowledge and Decisions*, Basic Books, New York, 1980, pp. 3-44. Totuşi, trebuie să menţionăm că, în opinia noastră, Sowell este în continuare foarte influenţat de concepţia neoclasică a echilibrului şi nu ajunge să înţeleagă în mod adecvat rolul antreprenoriatului. A se vedea în acest sens I.M. Kirzner, *Prices, the Communication of Knowledge and the Discovery Process*, în *The Political Economy of Freedom, Essays in Honor of F.A. Hayek*, Philosophia Verlag, Munich, 1984, pp. 202-203.

[23] Fără doar şi poate, Adam Smith era deja conştient de faptul că, iată, cunoaşterea practică este esenţialmente o cunoaştere diseminată sau dispersată, atunci când scria: „What is the species of domestick industry which his capital can employ, and of which the produce is likely to be of the greatest value, *every individual, it is evident, can, in his local situation, judge much better than any statesman or lawgiver can do for him*" (sublinierea îmi aparţine). Cu toate acestea, nu numai că nu a exprimat ideea cu totală claritate (fiecare individ nu cunoaşte doar „mult mai bine", ci este *singurul* care-şi cunoaşte pe deplin circumstanţele particulare), dar nici nu a fost în stare să o conducă până la ultimele sale consecinţe în ceea ce priveşte imposibilitatea de a atribui unui organ central sarcina de a se ocupa de toate problemele umane (întrucât el consideră că acest lucru ar presupune o „încărcătură de atenţie inutilă", iar nu o imposibilitate logică). A se vedea *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, The Glasgow

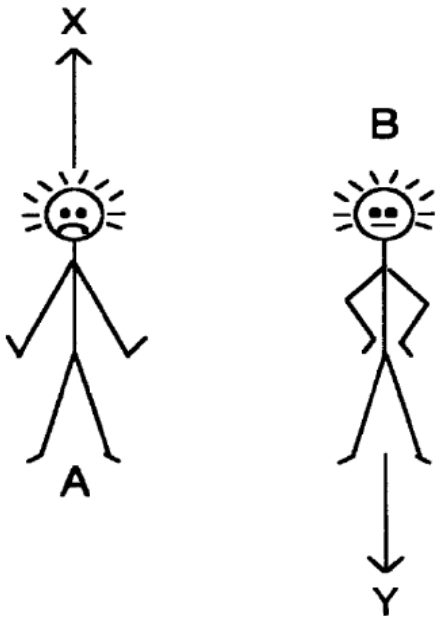

Figura II-1

În figura de mai sus, cele două desene reprezintă două persoane reale, două *ființe omeneşti*, din carne şi oase, cum s-ar spune, pe care le denumim A şi B. Atât persoana A, cât şi persoana B posedă o cunoaştere personală sau exclusivă, altfel spus pe care cealaltă nu o are. Mai mult decât atât, din punctul de vedere al unui observator extern putem afirma, în acest caz, că „există" o cunoaştere, pe care noi, ca observatori, nu o avem şi care este dispersată între A şi B, în sensul că

Edition, Liberty Classics, Indianapolis, 1981, volumul I, p. 456, paragraful 10. Reprezentarea grafică a proceselor de transmitere a informației practice şi dispersate este foarte dificilă, de aceea am optat pentru o ilustrare prin intermediul unor fantoşe care însoțesc textul. Nu ne rămâne decât să sperăm că analiza noastră pe baza acestui model grafic al fantoşelor (*stickman analysis*) va fi introdusă cu mai mult entuziasm în ştiința economică a viitorului.

A deține o parte din această cunoaştere, iar B cealaltă parte. Astfel, în acest exemplu, putem spune că informația pe care o deține A este aceea că intenționează să atingă un scop X (ceea ce am reprezentat prin săgeata de deasupra capului, îndreptată spre X) şi că, în vederea atingerii acestui scop, A posedă o anumită cunoaştere practică relevantă în contextul acțiunii (cunoaştere sau informație practică reprezentată prin haloul care înconjoară capul lui A). Cazul lui B este analog, doar că scopul pe care-l urmăreşte este un altul, foarte diferit, în acest caz Y (reprezentat prin săgeata de sub picioarele lui B, îndreptată spre Y); suma informației practice pe care actorul B o consideră relevantă în contextul acțiunii sale, orientată să atingă Y, este de asemenea reprezentată prin haloul din jurul capului.

În multe acțiuni simple, actorul, în mod individual, posedă informația necesară pentru a atinge scopul pe care şi-l propune fără să resimtă câtuși de puțin necesitatea de a comunica cu alți actori. În aceste cazuri, fie că se realizează sau nu acțiunea, este vorba despre rezultatul unui *calcul economic* sau al unei judecăți estimative pe care o realizează actorul, calculând şi comparând *în mod direct* valoarea subiectivă pe care o dă scopului, pe care intenționează să-l atingă, cu costul sau valoarea pe care le atribuie lucrului la care renunță în cazul în care urmăreşte scopul ales. Totuşi, sunt puține şi foarte simple acțiunile în care actorul poate lua astfel de decizii în mod direct. Majoritatea acțiunilor în care suntem implicați estemult mai complexă, de tipul următor. Să ne imaginăm că, în modelul reprezentat în *Figura II-1*, actorul A manifestă o mare dorință de a atinge scopul X, iar pentru aceasta are nevoie de o resursă R, de care nu dispune şi pe care *nu ştie* de unde şi nici cum o poate obține. Simultan, vom presupune că B se află în alt loc şi că urmărește un scop foarte diferit (Y) căruia îi dedică tot efortul său şi că, de asemenea, cunoaşte sau „ştie despre" sau are la dispoziție o mare cantitate dintr-o resursă R pe care el nu o consideră utilă sau adecvată pentru a-şi atinge scopul, dar care, întâmplător este resursa de care actorul A ar avea nevoie pentru a-şi putea atinge obiectivul dorit (X). Mai mult decât atât, trebuie totodată să subliniem faptul că, aşa cum se întâmplă în majoritatea cazurilor reale, scopurile X şi Y sunt *contradictorii*, adică fiecare actor urmăreşte scopuri diferite, cu o intensitate diferită şi cu o cunoaştere relativă față de acestea şi față de mijloacele pe care actorii le au la îndemână și care nu coincid sau nu se potrivesc (acest lucru explică expresia abătută pe care o afișează

fantoşele noastre). Vom vedea mai jos în ce mod exercițiul funcției antreprenoriale face posibilă depăşirea acestui tip de comportamente contradictorii sau necoordonate.

Cunoaştere tacită, non articulabilă

Cunoaşterea practică este, în mare parte, o cunoaştere de tip *tacit, non articulabilă*. Aceasta înseamnă că actorul ştie cum să realizeze sau să desfăşoare anumite acțiuni (*know how*), dar nu ştie care sunt elementele sau părțile acțiunilor realizate sau dacă acestea sunt adevărate ori false (*know that*)[24]. Astfel, de exemplu, o persoană care învață să joace golf nu învață un set de reguli obiective de tip ştiințific, care să-i permită efectuarea mişcările necesare ca rezultat al aplicației unei serii de formule ale fizicii matematice, ci, mai degrabă, procesul de învățare constă în dobândirea unui set de *deprinderi practice de comportament*. De asemenea, putem cita, urmându-l pe Polanyi, exemplul celui care învață să meargă pe bicicletă, riscând să cadă, dar menținându-şi echilibrul prin mişcări repetate ale ghidonului, generând astfel o forță centrifugă care tinde să mențină dreaptă bicicleta, acest lucru fiind practic posibil fără ca vreun biciclist să fie conştient sau să cunoască principiile fizice pe care se bazează *abilitatea* sa. Din contră, ceea ce mai degrabă utilizează biciclistul este „percepția echilibrului său", care oarecum îi indică modul în care trebuie să reacționeze în fiecare moment pentru a nu cădea. Polanyi ajunge la ideea conform căreia cunoaşterea tacită este, de fapt, *principiul specific oricărei cunoaşteri*[25].

[24] Această distincție a devenit foarte comună după ce a fost enunțată, încă din 1949, de Gilbert Ryle, în articolul său *Knowing How and Knowing That*, inclus în *The Concept of Mind*, Hutchinson's University Library, Londra, 1949.
[25] Michael Polanyi, *The Study of Man*, The University of Chicago Press, Chicago, 1959, pp. 24-25. Orice specialist în economie ar trebui să citească această scurtă lucrare, o adevărată bijuterie a ştiinței sociale. Alte opere importante ale lui Polanyi sunt *The Logic of Liberty*, *Personal Knowledge* şi *Knowing and Being*, toate publicate la The University of Chicago Press, Chicago, 1951, 1958, respectiv 1969. În spaniolă se poate consulta articolul său *Ciencia, Fe y Sociedad*, publicat de Centrul de Studii Publice din Santiago de Chile, în revista *Estudios Públicos*, nr. 29, ediția de vară 1988, pp. 271-330. Michael Polanyi (1891-1976) – fratele lui Karl Polanyi (1886-1964) – a fost un om cu orizonturi foarte largi. Şi-a desfăşurat activitatea ştiințifică în

Chiar şi cunoaşterea cea mai profund formalizată şi stiinţifică este întotdeauna rezultatul unei intuiţii sau al unui act de creaţie, care nu este decât o manifestare a cunoaşterii tacite. În plus, noua cunoaştere formalizată, pe care am putea-o dobândi graţie formulelor, cărţilor, graficelor, hărţilor etc., este importantă mai ales pentru că ajută la reorganizarea întregului nostru context de informaţie, plecând de la diferite puncte de vedere, mai ample şi benefice, ceea ce oferă noi posibilităţi în vederea exerciţiului intuiţiei creative. Imposibilitatea articulării cunoaşterii practice se manifestă, prin urmare, nu doar „static", în sensul că toată afirmaţia aparent articulată presupune doar informaţie în măsura în care este interpretată datorită unui set de credinţe şi cunoştinţe non articulabile, ci, în plus, «dinamic», întrucât *procesul mental* utilizat pentru a duce la bun sfârşit orice încercare de articulare este esenţialmente prin el însuşi o cunoaştere tacită şi non articulabilă[26].

---

domeniile chimiei, filosofiei, politicii, sociologiei şi economiei. Exemplul cu bicicleta este preluat din *Knowing and Being* (p. 144) Ideea unor limite în ceea ce priveşte capacitatea gândirii umane de a se lăsa articulată este abordată de Polanyi în relaţie cu anumite contribuţii originate în domeniul matematicii şi în special în relaţie cu opera lui Kurt Gödel. A se vedea *Personal Knowledge*, *op. cit.*, p. 259. Hayek, la rândul său, afirmă că „Gödel's theorem is but a special case of a more general principle applying to all conscious and particularly all rational processes, namely the principle that among their determinants there must always be some rules which cannot be stated ore even be conscious"(*Rules, Perception and Intelligibility*, în *Studies in Philosophy*, *Politics ans Economics*, Simon and Schuster, New York, 1969, p. 62; traducere în limba spaniolă de Juan Marcos de la Fuente, cu un prolog de Lorenzo Infantino, Unión Editorial, Madrid, 2007). Teorema lui Gödel este dezvoltată în studiul *Über formal unentscheidbare Sätze der Principia Mathematica und verwandter Systeme I*, publicat în *Monatshefte für Mathematik und Physik*, nr. 38, anul 1931, pp. 173-198 (există o traducere în limba engleză, publicată în *Collected Works of Kurt Gödel*, volumul I, Oxford University Press, Oxford, 1986, pp. 145-196; ediţie spaniolă de Jesús Monterín, Alianza Editorial, Madrid, 1989).

[26] Pe aceeaşi linie de gândire, trebuie să recomandăm cartea lui Roger Penrose, *The Emperor's New Mind: Concerning Computers, Minds and the Laws of Physics*, Oxford University Press, Oxford, 1989 (traducere în limba spaniolă, *La Nueva Mente del Emperador,* de Javier García Sanz, Mondadori España, Madrid, 1991). Autorul explică în detaliu, în diferite rânduri, marea însemnătate pe care gândirea non articulabilă sau non convertibilă în cuvinte o are chiar şi

Trebuie insistat pe faptul că orice cunoaştere tacită este, prin natura ei, greu de articulat. Dacă întrebăm o domnişoară care tocmai şi-a cumpărat o fustă de o anumită culoare de ce a făcut această alegere, cel mai probabil ne va răspunde că a cumpărat-o „pentru că îi stătea bine" sau, pur şi simplu, „pentru că i-a plăcut", probabil fără a fi în stare să ne ofere o explicație mai detaliată sau formalizată a motivului alegerii sale. Un alt tip de cunoaştere non articulabilă, cu un rol important în dezvoltarea societății, este cea formată din totalitatea *obiceiurilor*, *tradițiilor*, *instituțiilor* şi *normelor juridice* care constituie dreptul. Această cunoaştere face posibilă existența societății, iar oamenii învață să fie supuși, fără a fi capabili să teoretizeze sau să articuleze în detaliu rolul precis pe care îl au respectivele norme şi instituții în diferitele situații şi procese sociale în care intervin. Acelaşi lucru se poate spune în legătură cu *limbajul* şi, totodată, încă un exemplu, în legătură cu *contabilitatea financiară şi a costurilor*, pe care o utilizează antreprenorul pentru a-şi ghida acțiunea. Aceasta din urmă nu este decât o tehnică practică sau o cunoaştere care, utilizată într-un anumit context al economiei de piață, serveşte drept ghid general de acțiune pentru antreprenori, ajutându-i să-şi atingă obiectivele, fără ca aceştia, în majoritatea lor, să fie capabili să formuleze o teorie ştiințifică a contabilității şi, cu mult mai puțin, să explice în ce manieră această cunoaştere practică ajută în complicatele procese de coordonare care fac posibilă viața socială[27]. În concluzie, putem afirma că exercițiul

pentru mințile ştiințifice cele mai importante (vezi, de exemplu, pp. 423-425). Aceeaşi idee fusese deja expusă, cu destui ani în urmă, de marele nostru Gregorio Marañón, care relata o conversație privată pe care o avusese cu Bergson, înainte ca acesta să înceteze din viață, şi în cursul căreia gânditorul francez i-a mărturisit următorul lucru: „Eu sunt sigur că marile descoperiri ale lui Cajal nu au fost decât adeveriri obiective *ale unor fapte pe care creierul său le prevăzuse* ca adevărate realități" (*Cajal y su Tiempo,* în *Obras Completas*, Espasa Calpe, Madrid, 1971, volumul VII, p. 331). K. Lorenz, la rândul său, afirmă: „No important scientific fact has ever been «proved» that has not previously been simply and immediately seen by intuitive *Gestalt* perception." (*The Role of* Gestalt *Perception in Animal and Human Behaviours*, în *Aspects of Form*, L.L. Whyte, Londra, 1951, p. 176.)

[27] Don Lavoie, *Rivarly and Central Planning*, Cambridge University Press, Cambridge, 1985. Lavoie adaugă că, dacă costurile ar fi ceva ce s-ar putea stabili în mod obiectiv, ştiințific şi universal, luarea deciziilor în viața economică s-ar putea reduce la respectarea unei serii de reguli complet

funcției antreprenoriale, după cum am definit-o (capacitatea de a descoperi şi de a aprecia oportunități de câştig, printr-un comportament conştient, pentru a profita de acestea), constă într-o cunoaştere de tip fundamental tacit, non articulabilă.

Caracterul esențial creativ al funcției antreprenoriale

Funcția antreprenorială nu pretinde niciun mijloc pentru a fi exercitată. Altfel spus, antreprenoriatul nu presupune niciun cost şi, prin urmare, este în mod esențial o funcție creativă[28]. Acest caracter creativ al funcției antreprenoriale se manifestă prin producerea unor beneficii care, într-un fel, iau naştere din *nimic* şi pe care le vom denumi *beneficii antreprenoriale pure.* Pentru a obține beneficii antreprenoriale nu este nevoie, prin urmare, de a dispune în prealabil de vreun mijloc, fiind necesară doar o bună exercitare a funcției antreprenoriale. Putem ilustra acest fapt plecând de la modelul descris în *Figura II-1*. Este suficient ca cineva *să perceapă* situația de *nepotrivire* sau *necoordonare* care există între actorii A şi B, pentru a apărea, imediat, oportunitatea unui beneficiu antreprenorial pur[29]. Ca urmare, în *Figura II-2* (vezi mai

articulate şi specificate, dar, întrucât costurile sunt ceva subiectiv şi pot fi cunoscute doar în contextul fiecărei acțiuni concrete din partea actorului, rezultă că practica funcției antreprenoriale nu poate fi articulată în detaliu, nici înlocuită de vreun criteriu obiectiv de tip ştiințific (*op. cit.*, pp. 103-104).

[28] Pentru Sf. Toma din Aquino (*Suma Teológica*, partea I, Q 45, articolul 1 şi următoarele, ed. cit., p. 740), „creare est aliquid ex nihilo facere" (a crea înseamnă a face ceva din nimic). Nu suntem de acord cu teza tomistă conform căreia doar Dumnezeu este capabil să creeze, pentru că şi omul creează în mod constant de fiecare dată când exercită funcția antreprenorială. Sfântul Toma utilizează expresia *ex nihilo* într-un sens puternic conotat din punct de vedere material, în timp ce pentru noi actul creației are loc de fiecare dată când omul percepe sau înțelege ceva pe care înainte nici măcar nu-l concepuse (*ibidem*, p. 756). Papa Ioan Paul al II-lea pare să sprijine interpretarea noastră, în enciclica intitulată *Laborem Exercens* (Editura Paulinas, Madrid, 1981), când afirmă că omul „imită şi înfățişează însăşi acțiunea Creatorului Universului" (nr. 4 şi 25), deşi uneori confundă conceptul de acțiune umană cu cel de „muncă" (a se vedea, de asemenea, nota 30, loc. cit.).

[29] În viziunea noastră, orice acțiune umană are o componentă eminamente creativă, fără să facem deosebire între creativitatea antreprenorială în mediul

jos), o a treia persoană, în acest caz C, exercită funcția antreprenorială și descoperă oportunitatea de câştig inerentă nepotrivirii sau lipsei de coordonare între A şi B, ilustrată în *Figura II-1* (am reprezentat printr-un bec aprins faptul că C percepe o astfel de oportunitate; este logic că, în practică, funcția antreprenorială poate fi exercitată de A, de B, sau simultan, cu aceeaşi intensitate sau cu o intensitate diferită, deşi pentru noi este mai evident în acest caz să o considerăm dusă la bun sfârşit de către o treia persoană, C).

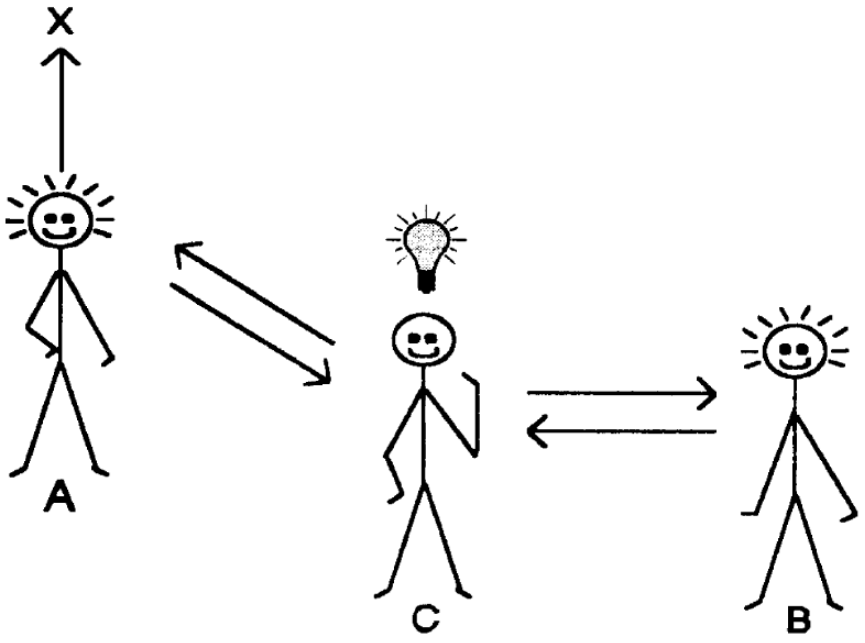

Figura II-2

Într-adevăr, este suficient ca actorul C să intre în contact cu B, oferindu-se să cumpere de la el acea resursă, de care B dispune în

economic şi creativitatea în alte medii culturale (artistic, social etc.), aşa cum în mod eronat procedează Nozick, atunci când nu realizează că *esența creativității este aceeaşi în toate mediile* şi că însăși conceptul şi caracteristicile funcției antreprenoriale pe care o analizăm sunt aplicabile oricărei acțiuni umane, indiferent de natura acesteia. A se vedea Robert Nozick, *The Examined Life*, Simon and Schuster, New York, 1989, p. 40.

abundenţă şi căreia, practic, nu îi dă importanţă, în schimbul unei anumite cantităţi, să spunem că în schimbul a 3 unităţi monetare, ceea ce îl va satisface enorm pe B, dat fiind faptul că niciodată nu îşi imaginase că ar putea obţine atât de mult de pe urma resursei sale. Ulterior, odată realizat schimbul, C va lua legătura cu A şi îi va oferi acestuia resursa cumpărată de la B, de care A are atâta nevoie pentru a duce la bun sfârşit scopul pe care-l urmăreşte. Actorul C îi poate vinde resursa în schimbul a, să spunem, 9 unităţi monetare (dacă C duce lipsă de bani, îi va putea obţine, de exemplu, convingând pe cineva să-i dea un împrumut temporar). Prin urmare, ca o consecinţă a exerciţiului funcţiei antreprenoriale întreprins de C, acesta a obţinut, *ex nihilo*, un beneficiu antreprenorial pur de 6 unităţi monetare[30].

---

[30] Faptul că funcţia antreprenorială este evident creatoare şi că, prin urmare, beneficiile antreprenoriale pure apar din *nimic*, ne poate conduce la următoarea *digresiune teologică*: admiţând, în scopuri dialectice, că ar exista o *Fiinţă Supremă*, un Creator din nimic al tuturor lucrurilor, şi considerând funcţia antreprenorială, după cum am văzut, o creaţie *ex nihilo* de beneficii antreprenoriale pure, apare ca evident faptul că omul se aseamănă lui Dumnezeu tocmai prin exercitarea funcţiei antreprenoriale pure! Aceasta înseamnă că omul, mai mult decât *homo sapiens*, este *homo agens* sau *homo antreprenor*, asemănându-se lui Dumnezeu nu doar atunci când gândeşte, ci mai ales atunci când acţionează, adică atunci când concepe şi descoperă noi scopuri şi mijloace. Mai mult, am putea construi o întreagă teorie a *fericirii*, conform căreia, ceea ce îi produce cea mai mare fericire omului este să fie asemenea Creatorului său, cu alte cuvinte, motivul de fericire supremă al omului este să-şi dea seama de obiectivele sale şi să le realizeze (ceea ce presupune acţiune şi exercitarea funcţiei antreprenoriale). Iar aceasta, fără nicio îndoială, în pofida unor numeroase *erori antreprenoriale* pe care omul le poate comite, mai ales în legătură cu alegerea scopurilor care ar trebui urmărite (din fericire, omul nu este pierdut, ci are anumite călăuze care îl ajută în acest domeniu, cum pot fi etica şi religia). Sper ca digresiunea mea să nu i se pară Profesorului Kirzner, om cu profunde convingeri religioase, „o utilizare nelegiuită a unei metafore teologice" (a se vedea Israel M. Kirzner, *Discovery, Capitalism and Distributive Justice*, Basil Blackwell, Oxford, 1989, p. 40; traducere în limba spaniolă de Ferderico Basañez Agarrado, *Creatividad, Capitalismo y Justicia Distributiva*, Unión Editorial, Madrid, 1995). Papa Ioan Paul al II-lea, am menţionat deja în nota 28, în enciclica *Laborem Exercens* (Editura Paulinas, Madrid, 1981), pare să sprijine interpretarea noastră atunci când afirmă că omul imită şi înfăţişează „însăşi acţiunea Creatorului Universului" (vezi nr. 4 şi 25), acţionând ca un adevărat

„colaborator" al lui Dumnezeu şi participând la planul original şi la opera Creatorului (nr. 25). Totuşi, cum am spus, se pare că, uneori, Papa Ioan Paul al II-lea confundă conceptul de „acțiune umană" cu cel de „muncă", introducând o inexistentă dihotomie în cadrul acțiunii umane (între acțiunile relaționate cu „munca" *stricto sensu* şi cele relaționate cu „capitalul"). Adevărata problemă socială nu este opoziția între „muncă" şi „capital", ci, pe de o parte, legitimitatea utilizării sistematice a agresiunii sau a violenței instituționale împotriva capacității creative a omului aflat în exercițiul acțiunii sale, pe de altă parte, tipurile de norme şi legi cărora trebuie să se supună orice acțiune. În plus, autorul enciclicii nu realizează faptul că, referindu-se la acțiunea umană în general, nu mai are sens abordarea dreptului de a primi o „justă remunerație" (nr. 19), întrucât orice actor are dreptul, după cum vom vedea, la rezultatul complet (fie beneficiu, fie pierdere) al creativității sale sau al acțiunii sale antreprenoriale; iar dacă autorul se referă la „muncă" în sens strict, ca factor de producție, se elimină din rădăcină, teoretic vorbind, orice posibilitate creativă privitoare la această muncă. Pentru aceste reflecții mi-a fost de mare utilitate articolul lui Fernando Moreno, *El Trabajo según Juan Pablo II*, în *Cristianismo, Sociedad Libre y Opción por los Pobres*, Editor Eliodoro Matte Larrain, Centro de Estudios Públicos, Chile, 1988, pp. 395-400. Concepția sau cel puțin limbajul şi articularea Papei Ioan Paul al II-lea despre capacitatea antreprenorială sau acțiune umană creativă, ca factor decisiv al vieții sociale, s-a îmbunătățit considerabil în următoarea sa enciclică, *Centesimus Annus*, unde, în mod explicit, se referă deja, ca la un factor hotărâtor, la „omul însuşi şi la capacitatea acestuia de *cunoaştere*", în cele două variante ale sale, cunoaştere ştiințifică şi cunoaştere practică (necesară pentru „a intui şi a satisface necesitățile celorlalți"). Aceste tipuri de cunoaştere îi permit ființei umane „să-şi exprime creativitatea şi să-şi dezvolte capacitățile" şi o introduc totodată în acea „rețea de cunoaştere şi intercomunicare" pe care o reprezintă piața şi societatea. Papa Ioan Paul al II-lea ajunge la concluzia că „devine din ce în ce mai evident şi determinant rolul muncii umane [eu aş spune, mai degrabă, al acțiunii umane – *n. aut.*] disciplinate şi *creative*, precum şi rolul capacităților de *inițiativă* şi de spirit *întreprinzător*, ca parte esențială a aceleiaşi munci" (*Centesimus Annus*, Promoción Popular Cristiana, Madrid, 1991, capitolul IV, nr. 31–33, pp. 66-67). Fără doar şi poate, concepția economică a Suveranului Pontif, aşa cum se prezintă în enciclica *Centesimus Annus*, s-a modernizat enorm, făcând dovada unui important salt calitativ din punct de vedere ştiințific, care face să apară ca învechită mare parte din vechea doctrină socială a Bisericii, depăşind, totodată, până şi acele sectoare importante ale ştiinței economice propriu-zise, ancorate în continuare în vechiul mecanism şi incapabile să facă loc

Acum, ne interesează în mod special să punem în evidenţă faptul că, drept consecinţă a acestui act de antreprenoriat, s-au produs trei efecte de o extraordinară importanţă. Pe de o parte, funcţia antreprenorială a creat o nouă informaţie, care înainte nu exista. În al doilea rând, această informaţie a fost transmisă pe piaţă. În al treilea rând, drept încă o consecinţă a acestui act antreprenorial, agenţii economici implicaţi au învăţat să acţioneze unul în funcţie de altul. Aceste consecinţe ale antreprenoriatului sunt atât de importante încât merită osteneala de a le studia, una câte una, cu atenţie.

Crearea informaţiei

Orice act antreprenorial implică crearea *ex nihilo* a unei informaţii noi. Această creare are loc în mintea actorului care, înainte de toate, exercită funcţia antreprenorială (în exemplul nostru, cel reprezentat de fantoşa C). Într-adevăr, C realizează existenţa unei situaţii precum cea descrisă mai sus, care implică actorii A şi B, creându-se în acest mod o informaţie nouă în mintea sa, informaţie pe care înainte nu o deţinea. Mai mult, odată ce actorul C întreprinde acţiunea şi intră în contact cu A şi B, se produc, de asemenea, noi informaţii în minţile lui A şi B. Astfel, A îşi dă seama că acea resursă de care ducea lipsă şi de care avea atâta nevoie pentru a-şi atinge scopul este disponibilă în alte locuri ale pieţei, într-o cantitate mai mare decât estima el, şi că, prin urmare, poate întreprinde fără probleme acţiunea la care mai înainte nu putea purcede din cauza lipsei acelei resurse strict necesare. La rândul său, B înţelege că resursa de care dispunea din belşug şi căreia nu îi acorda importanţă este foarte dorită de către alte persoane şi mai înţelege, prin urmare, şi faptul că o poate vinde la un preţ bun. În plus, parte din noua informaţie practică originată în mintea lui C ca urmare a exercitării funcţiei antreprenoriale (şi care a dus mai apoi la crearea unor informaţii noi în minţile lui A şi B) este preluată într-un mod foarte simplificat sau redus într-o serie de *preţuri* sau relaţii istorice de schimb (de genul, B a vândut în schimbul a 3 unităţi şi A a cumpărat în schimbul a 9).

între „modelele" lor caracterului eminamente creativ şi dinamic al funcţiei antreprenoriale. A se vedea Michael Novak, *The Catholic Ethic and the Spirit of Capitalism*, Free Press, New York, 1993.

Transmiterea informației

Crearea informației în cursul exercițiului antreprenorial implică simultan o *transmitere* a acesteia pe piață. De fapt, a transmite ceva unei persoane înseamnă a o determina să genereze sau să creeze în mintea sa parte din informația pe care transmițătorul a creat-o sau a descoperit-o anterior. În exemplul nostru, nu e vorba doar de faptul că i s-a transmis în mod strict lui B ideea că resursa lui este importantă şi nu trebuie să o risipească, iar lui A, ideea că poate merge înainte pentru atingerea scopului propus, acțiune pe care nu o iniția din cauza lipsei acestei resurse necesare. Mai mult decât atât, prin intermediul prețurilor vehiculate, şi care reprezintă un mijloc de transmitere foarte puternic, întrucât comunică multă informație la un cost foarte scăzut, se vor transmite, în valuri succesive, întregii piețe sau societăți, alte două informații importante. Pe de o parte, mesajul că resursa în cauză trebuie păstrată şi economisită, întrucât există cerere pentru ea. Pe de altă parte, actorilor care ezită să întreprindă acțiuni asemănătoare gândindu-se că resursa necesară nu există, li se transmite mesajul că pot avea acces la resursa respectivă şi îşi pot realiza planurile de acțiune. După cum este logic, informația relevantă este întotdeauna subiectivă şi nu există dincolo de persoanele capabile să o interpreteze şi să o descopere, astfel încât oamenii sunt cei care, întotdeauna, creează, percep şi transmit informația. Ideea eronată conform căreia informația este ceva obiectiv îşi are originea în faptul că parte din informația subiectivă creată la nivel antreprenorial se reflectă în mod „obiectiv" în semnale (prețuri, instituții, norme, „semnături" etc.) care pot fi descoperite şi interpretate subiectiv de mulți actori în contextul acțiunilor lor specifice, facilitându-se astfel crearea unor noi informații subiective mai bogate şi mai complexe. Cu toate acestea, şi în ciuda aparențelor, transmiterea informației sociale este în mod fundamental tacită şi subiectivă, adică non exprimată şi non articulată, şi, în acelaşi timp, foarte succintă (de fapt, se transmite şi se percepe în mod subiectiv minimul necesar pentru coordonarea procesului social); ceea ce, pe de altă parte, ne permite să profităm în cel mai bun mod cu putință de capacitatea limitată a minții umane de a crea, descoperi şi transmite constant noi informații.

Efect de învățare: coordonare şi adaptare

În sfârşit, este nevoie să evidențiem în ce mod agenții A şi B au învățat să acționeze unul în funcție de celălalt. Altfel spus, B, ca o consecință a acțiunii antreprenoriale inițiate de C, nu mai cheltuie fără socoteală sau nu mai risipeşte resursa de care dispunea, ci, urmându-şi propriul interes, o păstrează şi are grijă de ea. A, la rândul său, dispunând de acea resursă, îşi poate atinge scopul şi întreprinde acțiunea pe care înainte nu o putea realiza. Şi unul, şi celălalt, prin urmare, învață să acționeze *în mod coordonat*, adică învață să-şi modifice şi să-şi disciplineze comportamentul în mod reciproc, unul în funcție de celălalt. În plus, învață în cel mai bun mod posibil: *fără să-şi dea seama că învață* şi, mai ales, *de bunăvoie*, adică din proprie inițiativă şi în contextul unui plan în care fiecare îşi urmăreşte scopurile şi interesele proprii. Acesta, şi nu altul, este *nucleul* procesului, pe cât de minunat, pe atât de simplu şi efectiv, care face posibilă viața în societate[31]. În cele

[31] Să subliniem şi faptul că, după cum vom vedea atunci când vom vorbi de arbitraj şi speculație, ființa umană, datorită antreprenoriatului, învață să-şi disciplineze comportamentul în funcție chiar de circumstanțele şi necesitățile ființelor umane din viitor (*coordonare intratemporală*). În plus, acest proces nu ar putea să se repete, chiar dacă ființele umane, fie urmând ordinele coercitive ale unui dictator binevoitor, fie din proprie pornire filantropică, şi-ar propune *în mod deliberat* să adapteze toate situațiile de necoordonare socială, renunțând însă la a căuta şi a profita de vreun beneficiu sau câştig. Într-adevăr, în lipsa unui câştig sau beneficiu care să acționeze ca stimulent, informația practică necesară în procesul de coordonare a situațiilor de neadaptare socială nici măcar nu survine. (Însă aceasta nu se întâmplă în cazul în care, odată urmărit şi obținut beneficiul antreprenorial, actorul ar decide să-l utilizeze în scopuri caritative etc.) O societate în care membrii săi şi-ar dedica cea mai mare parte a timpului pentru „a-şi ajuta în mod deliberat aproapele" şi nu pentru a acționa în mod antreprenorial ar fi o societate tribală de tip precapitalist, incapabilă să susțină măcar o fracțiune din populația de astăzi a lumii. Este, prin urmare, imposibil, teoretic vorbind, ca principiile de „solidaritate" şi altruism să poată servi drept ghid de acțiune pentru ființa umană, într-o ordine care, precum cea socială, se bazează pe o serie de relații abstracte cu numeroşi alți indivizi care nu vor putea fi cunoscuți niciodată şi de la care se percep doar informații şi semnale dispersate sub formă de prețuri, norme în sens material şi instituții. Principiile de „solidaritate" şi altruism sunt, aşadar, atavisme tribale, aplicabile doar în grupurile mici primare şi la un număr foarte redus de

din urmă, să observăm că exercițiul antreprenoriatului întreprins de C face posibilă nu doar o acțiune coordonată, inexistentă mai înainte, între A şi B, ci, mai mult, determină pe cei doi să ducă la bun sfârşit un *calcul economic* în contextul respectivelor lor acțiuni, pe baza unor date sau a unei informații de care mai înainte nu dispuneau şi care le permite să-şi atingă scopurile, cu mai multe posibilități de succes. Într-un cuvânt, calculul economic în ceea ce-l priveşte pe fiecare actor devine posibil tocmai datorită informației care se elaborează în procesul antreprenorial. Altfel spus, fără exercițiul funcției antreprenoriale nu se produce informația de care este nevoie pentru ca fiecare actor să poată calcula sau estima în mod adecvat valoarea pe care o are fiecare dintre căile alternative de acțiune. Adică, *fără funcție antreprenorială calculul economic nu este posibil*[32].

Observațiile de mai sus reprezintă totodată învățăturile cele mai importante şi fundamentale ale ştiinței sociale. Ele ne duc la concluzia că funcția antreprenorială este, fără nicio îndoială, funcția socială prin excelență, dat fiind faptul că face posibilă viața în societate prin adaptarea şi coordonarea comportamentelor individuale ale membrilor săi. În afara funcției antreprenoriale nu se poate concepe existența niciunei societăți[33].

---

participanți care dețin împreună o bună cunoaştere reciprocă a circumstanțelor lor personale. Deşi nu se poate reproşa nimic activității pe care mulți oameni o realizează în societate pentru a-şi satisface necesitățile mai mult sau mai puțin atavice sau instinctuale de a se arăta „solidari" sau altruişti cu „aproapele", se poate însă afirma în mod categoric nu numai că încercarea de a organiza în mod coercitiv societatea pe baza unor astfel de principii de „solidaritate" şi altruism este, teoretic vorbind, imposibil de realizat, dar, mai mult, o asemenea încercare ar conduce la dispariția civilizației în forma în care o cunoaştem astăzi, eliminându-i atât pe cei „îndepărtați", cât şi pe cei „apropiați", astfel încât foarte puțini ar mai rămâne beneficiarii unui astfel de ajutor. A se vedea F.A. Hayek, *The Fatal Conceit*, *op. cit.*, p. 13.

[32] Cuvântul *calcul* provine din termenul latinesc *calx-calcis*, utilizat, printre altele, pentru a denumi creta de var ce se întrebuința în nomogramele greceşti şi romane. O definiție mai exactă a calculului economic vom oferi ceva mai târziu.

[33] Kirzner afirmă că funcția antreprenorială permite descoperirea şi eliminarea *erorilor* ce au loc în societate şi care altfel ar trece neobservate (*Economics and Error*, în *Perception, Opportunity and Profit*, The University of

Arbitraj şi speculaţie

Din punct de vedere temporal, antreprenoriatul se poate întreprinde în două modalităţi diferite: sincronic sau diacronic. Prima modalitate se numeşte *arbitraj* şi reprezintă funcţia antreprenorială exercitată la timpul prezent (se înţelege, prezentul temporal din perspectiva actorului)[34] între două zone sau situaţii diferite ale societăţii. Cea de-a doua primeşte denumirea de *speculaţie* şi este antreprenoriatul exercitat între două momente ale timpului diferite. S-ar putea crede că, în cazul arbitrajului, ceea ce funcţia antreprenorială întreprinde este faptul că descoperă şi transmite o informaţie care *există deja*, dar care este dispersată, în timp ce în cazul speculaţiei se creează şi se transmite o informaţie „nouă". Cu toate acestea, distincţia este pur artificială, întrucât a descoperi ceea ce „exista", dar nu se ştia că există este echivalentul lui *a crea*. Calitativ şi teoretic vorbind nu se poate considera, prin urmare, că ar exista vreo diferenţă între arbitraj şi speculaţie. Ambele tipuri de antreprenoriat fac posibilă coordonarea socială (*intratemporală* în cazul arbitrajului şi *intertemporală* în cazul speculaţiei) şi *creează* tendinţe de aceeaşi natură spre adaptare sau coordonare.

Chicago Press, Chicago, 1979, pp. 120-137). Totuşi, această concepţie asupra „greşelii" nu mi se pare suficient de satisfăcătoare, întrucât ea însăşi implică existenţa unei ipotetice fiinţe omnisciente, care să cunoască toate situaţiile de neadaptare din cadrul societăţii. În viziunea noastră, conceptul de „eroare" are sens doar în termeni subiectivi, adică, doar atunci când actorul şi-ar da seama, *a posteriori*, că nu trebuia să urmărească un anume scop sau că nu trebuia să utilizeze anumite mijloace, întrucât, din cauză că a acţionat, a ajuns la costuri, altfel spus, a renunţat la atingerea unor obiective care pentru el aveau mai multă valoare decât cele pe care le-a obţinut (aceasta înseamnă că a cules *pierderi antreprenoriale*). În plus, să avem în vedere că eliminarea *erorilor* în sensul obiectivist al lui Kirzner este, de obicei, apreciată de actori ca fiind rezultatul unor realizări norocoase ce ocazionează importante câştiguri sau beneficii antreprenoriale.

[34] „The present qua duration is the continuation of the conditions and opportunities given for acting. Every kind of action requires special conditions to which it must be adjusted with regard to the aims sought. The concept of present is therefore different for various fields of actions." (Ludwig von Mises, *Human Action*, p. 101.)

Drept, bani şi calcul economic

În exemplul nostru grafic, C şi-ar fi putut exercita cu greu funcția antreprenorială creativă dacă oricare altă persoană i-ar fi putut lua *cu forța* produsul funcției antreprenoriale; sau dacă A ori B, de exemplu, l-ar fi *înşelat* şi nu i-ar fi dat resursa sau unitățile monetare promise. Toate acestea înseamnă că exercițiul funcției antreprenoriale, în general al acțiunii umane, impune ca persoanele implicate să urmeze în mod constant şi repetitiv anumite modele sau reguli de comportament, adică, *să fie de drept.* Acest drept este constituit dintr-o serie de norme care s-au format şi s-au purificat în mod evolutiv şi consuetudinar. Ele definesc fundamental dreptul de proprietate (*several property*, în terminologia hayekiană mai recentă[35]) şi se pot reduce la principii esențiale, precum respectul față de viață, stabilitate în ceea ce priveşte posesia obținută pe cale paşnică, transfer prin consimțământ şi îndeplinire a promisiunilor făcute[36]. Baza normelor juridice care fac posibilă viața în societate se poate studia în detaliu din perspectiva a trei puncte de vedere, diferite, dar complementare: cel utilitarist, cel evoluționisto-consuetudinar şi cel al teoriei eticii sociale privind drepturile de proprietate. Totuşi, o astfel de analiză depăşeşte cu mult spațiul lucrării noastre, de aceea vom semnala acum doar faptul că, dacă dreptul face posibil exercițiul acțiunii umane şi, prin urmare, apariția şi dezvoltarea societății şi civilizației, la rândul său, dreptul este un rezultat evolutiv, nefiind schițat în mod conştient de nimeni, aparținând însuşi exercițiului funcției antreprenoriale. Instituțiile juridice şi, în general, toate instituțiile sociale (limbaj, bani, piață etc.) îşi fac apariția în acest fel, în urma unor procese evolutive de-a lungul cărora un număr foarte mare de persoane depune de-a lungul istoriei câte o mică „contribuție" la temelia informației practice şi a creativității

[35] F.A. Hayek, *The Fatal Conceit. The Errors of Socialism*, *op. cit.*, p. 12.

[36] „We have now run over the three fundamental laws of nature, *that of the stability of possession, of its transference by consent*, and *of the performance of promises*. 'Tis on the strict observance of those three laws, that the peace and security of human society entirely depend; nor is there any possibility of establishing a good correspondence among men, where these are neglected. Society is absolutely necessary for the well-being of men; and these are as necessary to the support of society.» (David Hume, *A Treatise of Human Nature*, Oxford University Press, 1981, cartea a III-a, partea a II-a, secțiunea a VI-a, p. 526.)

antreprenoriale, dând prilejul apariţiei, în mod spontan şi conform cunoscutei teoreme a lui Menger, unor instituţii[37] care reprezintă produsul, fără îndoială, al unor interacţiuni umane multiple, dar care *nu au fost schiţate, nici organizate în mod conştient de nimeni în parte*[38]. Lucrurile stau astfel, pentru că nicio minte umană şi niciun grup organizat de minţi umane nu posedă capacitatea intelectuală necesară nici pentru a-şi asuma, nici pentru a înţelege volumul enorm de informaţie practică implicată în lenta generare, consolidare şi dezvoltare ulterioară ale acestor instituţii. De aici decurge realitatea paradoxală în cadrul căreia acele instituţii, lingvistice, economice, legale şi morale, cele mai importante şi esenţiale pentru viaţa omului în

[37] În concepţia noastră, „instituţia" reprezintă orice tipar care se desfăşoară, orice exemplu sau model repetitiv de comportament, indiferent de domeniu – lingvistic, economic, juridic etc.

[38] Carl Menger, *Untersuchungen über die Methode der Socialwissenschaften und der Politischen Ökonomie insbesondere*, Duncker Humblot, Leipzig, 1883. Termenul utilizat de Menger pentru a denumi „consecinţele neintenţionate ale acţiunilor individuale" este *Unbeabsichtigte Resultante.* Concret, Menger afirmă că fenomenul social iese în evidenţă întrucât se prezintă ca „die unbeabsichtigte Resultante individueller, d.i. individuellen Interessen verfolgender Bestrebungen der Volksglieder… die unbeabsichtigte soziale Resultante individuell teleologischer Faktoren" (p. 182). Se poate consulta, de asemenea, Prologul aparţinând lui Lawrence H. White, în ediţia englezească a cărţii lui Menger, *Investigations into the Method of the Social Science with Special Reference to Economics*, New York University Press, New York, 1985, pp. VII-VIII, precum şi p. 158. Trebuie văzut şi articolul lui F.A. Hayek, *The Results of Human Action but not of Human Design*, în *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, *op. cit.*, pp. 96-105. Uneori se afirmă că Adam Ferguson a fost primul care s-a referit în mod explicit la acest tip spontan de fenomene sociale; într-adevăr, în *An Essay on the History of Civil Society*, T. Caddel in the Strand, Londra, 1767, p. 187, putem citi: „Nations stumble upon establishments, which are indeed the result of human action, but not the execution of any human design"; şi autorul citează faimoasa frază atribuită de Cardinalul din Retz lui Cromwell, după care „niciodată nu se înalţă omul mai sus ca atunci când nu ştie încotro merge" („on ne montait jamais si haut que quand on ne sait pas où l'on va"). Totuşi, Ferguson ţine seama de o tradiţie mult mai veche şi care, prin intermediul lui Montesquieu, a lui Bernard de Mandeville şi a scolasticilor spanioli din secolul al XVI-lea, face trimitere, după cum vom vedea în capitolul al IV-lea, la un adevărat curent al gândirii clasice din Roma şi Grecia.

societate, nu au putut fi create în mod deliberat de omul însuşi, nu pentru că acestuia i-ar fi lipsit capacitatea intelectuală necesară, ci pentru că ele s-au elaborat treptat în urma procesului antreprenorial de interacțiuni umane, extinzându-se către grupuri din ce în ce mai ample prin mecanismul inconştient de învățare şi imitare explicat mai sus. În plus, apariția şi perfecționarea instituțiilor face posibil, prin intermediul unui proces tipic de *feed-back* sau retro-alimentare, un cadru antreprenorial de interacțiuni umane de fiecare dată mai bogat şi complex. Din acelaşi motiv pentru care omul nu şi-a putut crea în mod deliberat instituțiile[39], nu poate nici să înțeleagă pe deplin rolul global pe care acestea îl joacă şi care există în fiecare moment al istoriei. Instituțiile şi ordinea socială care le generează sunt în mod progresiv mai *abstracte*, în sensul în care nu se poate identifica şi nici cunoaşte infinita varietate de cunoştințe particulare şi scopuri individuale pe care le au şi le urmăresc ființele umane care acționează în cadrul acestora. Instituțiile, la rândul lor, sunt semnale foarte puternice, întrucât, fiind toate modele sau deprinderi repetitive de comportament, orientează acțiunea ființelor umane.

Dintre toate aceste instituții, poate că cea mai abstractă şi, prin urmare, cea mai greu de înțeles ar fi cea a *banilor*. Într-adevăr, banii sau mijlocul de schimb general acceptat reprezintă una dintre instituțiile

[39] Respingem, prin urmare, conceptul de lege formulat de Sfântul Toma din Aquino (*Suma Teológica*, ed. cit., volumul VI, p. 42, partea I-II, Q90, art. 4) care, definind-o drept „rationis ordinatio ad bonum commune, ab eo qui curam communitatis habet promulgata", consideră, în mod eronat, legea drept un produs voit al rațiunii umane. Oarecum, Sfântul Toma este un precursor al „falsului raționalism" pe care îl critică Hayek, întrucât creditează rațiunea umană cu puterea de a cunoaşte mai mult decât este în stare. Acest raționalism fals şi neştiințific va culmina în Revoluția Franceză, în triumful utilitarismului şi, în domeniul dreptului, în pozitivismul kelsenian şi pozițiile lui Thiebaut. A se vedea F.A. Hayek, *Kinds of Rationalism*, în *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, ed. cit., capitolul V, pp. 82-96. Mai recent, Hayek (a se vedea *The Fatal Conceit. The Errors of Socialism*, ed. cit., pp. 45-47) a criticat faptul că Aristotel, chiar şi fără a cădea în extremele socialiste ale lui Platon, nu a fost niciodată capabil să înțeleagă pe deplin existența ordinelor sociale de tip spontan, nici ideea esențială de evoluție, generând astfel un curent ştiințific naiv, care a tras în jos şi a făcut să fie inutilizabilă mare parte din ştiința socială dezvoltată până în zilele noastre.

vitale pentru existența şi dezvoltarea civilizației noastre şi, cu toate acestea, sunt foarte puțini cei care reuşesc să înțeleagă, chiar de-ar fi să intuiască, în ce mod banii fac posibilă o multiplicare exponențială a posibilităților de interacțiune socială şi creativitate antreprenorială, precum şi ce rol joacă aceştia, facilitând şi făcând posibile cele mai complexe şi din ce în ce mai dificile calcule economice pe care le pretinde o societate modernă[40].

În schema noastră de bază cu care am ilustrat mai sus exercițiul antreprenoriatului, am presupus că banii există şi că, prin urmare, A, B şi C erau dispuşi să ducă la bun sfârşit anumite schimburi pentru a obține anumite unități monetare. Banii sunt foarte importanți, pentru că, după cum a demonstrat Mises, reprezintă un numitor comun care

---

[40] Chiar Menger (*Untersuchungen...*, p. 152 şi următoarele din ediția engleză) consideră în teoria sa despre originea banilor că aceştia reprezintă unul dintre cazurile cele mai importante şi paradigmatice ale teoriei sale despre apariția, dezvoltarea şi evoluția spontană a instituțiilor sociale. O altă instituție de interes economic este constituită din acea entitate cu organizare economică numită în limba spaniolă, din nefericire, „întreprindere" şi care, urmând exemplul anglo-saxon, ar trebui să se numească în mod exclusiv „firmă", pentru a evita confuzia între conceptul de acțiune umană sau antreprenoriat şi conceptul de firmă. „Firma" nu este decât o instituție în plus, de importanță relativă, care apare pe piață întrucât actorii consideră că o anume organizare este corespunzătoare pentru interesele lor. Considerăm că există un adevărat curent al gândirii economice care are tendința să exagereze importanța firmelor sau a întreprinderilor comerciale ca obiect de cercetare al economiei. Firma nu este decât una dintre multele instituții, un rezultat al interacțiunilor umane, iar apariția şi evoluția sa se poate înțelege plecând de la teoria funcției antreprenoriale. Teoreticienii firmei sau ai întreprinderii comerciale nu doar că maschează, confundă sau ignoră caracterul subiectiv al antreprenoriatului, dar, în plus, au tendința de a obiectiviza şi de a limita în jurul firmei domeniul de cercetare al economiei. A se vedea, de exemplu, R.H. Coase, *The Nature of the Firm*, în *Economica*, nr. 4, noiembrie 1937 (reeditat în capitolul al II-lea din *The Firm, the Market and the Law*, The University of Chicago Press, Chicago, 1988, pp. 33-35); de asemenea, A.A. Alchian, *Corporate Management and Property Rights*, în *Economic Policy and the Regulations of Corporate Securities*, American Enterprise Institute, Washington D.C., 1969, p. 342 şi următoarele. O critică detaliată adusă acestui curent de gândire se găsește la Israel M. Kirzner, *Competition and Entrepreneurship*, ed. cit., p. 52 şi următoarele (a se vedea și citatul de la p. 50, capitolul al IV-lea).

face posibil *calculul economic*, în legătură cu toate acele bunuri şi servicii care fac obiectul comerțului sau al schimbului uman. Prin calcul economic trebuie să înțelegem, prin urmare, *orice calcul estimativ în unități monetare în legătură cu rezultatele diferitelor căi de acțiune.* Acest calcul economic este realizat de fiecare actor atunci când exercită funcția antreprenorială şi este posibil doar datorită existenței banilor şi a informației de tip practic care creează, generează şi transmite în mod constant exercițiul antreprenoriatului[41].

[41] Pentru Ludwig von Mises (*Human Action: A Treatise on Economics*, ed. cit., p. 210 şi pp. 198 şi 231), „economic calculation is either an estimate of the expected outcome of future action or the establishment of the outcome of past action". În acest sens, Murray N. Rothbard, după cum rezultă din observațiile sale în jurul polemicii despre calculul economic (vezi *Ludwig von Mises: Scholar, Creator and Hero*, Ludwig von Mises Institute, 1988, pp. 35-46), nu pare să înțeleagă faptul că, întotdeauna, calculul economic presupune o problemă de creație şi transmitere a informației dispersate şi privative, fără de care nu se poate ajunge la niciun rezultat. Poziția lui Rothbard pare să se explice prin dorința sa aproape obsesivă de a evidenția mai degrabă diferențele decât asemănările care există între Mises şi Hayek. Deşi este adevărat că, după cum semnala Rothbard, poziția lui Hayek a fost câteodată interpretată în termeni prea stricți, ca şi cum s-ar referi la o simplă problemă provenită din caracterul dispersat al cunoaşterii *existente*, lăsând la o parte problemele pe care le pun incertitudinea şi generația viitoare de cunoaştere şi care au fost în special subliniate de Mises, credem că ambele puncte de vedere pot fi puse în legătură cu uşurință, întrucât sunt profund relaționate. În următorul capitol le vom prezenta într-o formă structurată, în contextul celor două argumente,*static,* respectiv *dinamic*, care se opun posibilității calculului economic socialist. A se vedea în special Murray N. Rothbard, *The End of Socialism and the Calculation Debate Revisited*, în *The Review of Austrian Economics*, volumul 5, nr. 2, 1991, p. 66, reeditat în *The Logic of Action I*, Edward Elgar, Chetelham, Anglia, 1997. De asemenea, Joseph T. Salerno, *Ludwig von Mises as Social Rationalist*, în *Review of Austrian Economics*, 4, 1990, pp. 36-48, şi *Why Socialist Economy is Impossible, a Postcript to Mises*, în *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth*, Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 1990. Vezi și ultima parte din nota 16, capitolul al IV-lea.

Ubicuitatea funcției antreprenoriale

Toți oamenii, atunci când acționează, exercită funcția antreprenorială, într-o măsură mai mare sau mai mică, cu mai mult sau mai puțin succes. Altfel spus, funcția antreprenorială în „stare pură"se bucură de darul *ubicuității.* Astfel, de exemplu, *muncitorul* o exercită atunci când deține informația şi decide dacă îşi schimbă sau nu locul de muncă, ori dacă acceptă o ofertă sau respinge o alta etc. Dacă reuşeşte să ducă la bun sfârşit scopul propus, va obține o muncă mai atractivă decât ar fi obținut-o în alte împrejurări. Dacă se înşală, condițiile sale de muncă vor putea fi mai rele decât ar fi fost în alte circumstanțe. În primul caz, va culege beneficii antreprenoriale, în cazul al doilea, pierderi. *Capitalistul* exercită, de asemenea, în mod constant funcția antreprenorială, atunci când, de exemplu, decide să angajeze un anumit manager, iar nu pe un altul, sau când analizează posibilitatea vânzării uneia dintre întreprinderile sale, sau oportunitatea intrării într-un anumit sector ori a adoptării în portofoliul său de investiții a unei anumite combinații de venit fix sau variabil etc. În cele din urmă, *consumatorul* acționează, de asemenea, în mod constant într-o manieră antreprenorială, atunci când încearcă să aleagă bunul de consum care îi place mai mult, când este la curent cu noutățile care apar pe piață, sau când, din contră, decide să nu mai piardă timp în căutarea de noi oportunități etc. Prin urmare, în realitatea istorică de fiecare zi, în toate acțiunile sau întreprinderile concrete se exercită în mod constant, într-o măsură mai mare sau mai mică, cu mai mult sau mai puțin succes, funcția antreprenorială. Aceasta este exercitată de toate persoanele care acționează pe piață, fără a conta în ce calitate o fac, şi, drept consecință a acestui fapt, aproape întotdeauna beneficiile şi pierderile antreprenoriale pure apar în practică amestecate cu alte categorii economice de venituri (salarii, rente etc.). Doar o cercetare detaliată de tip istoric ne va permite să identificăm în fiecare caz unde se află sau cine a exercitat funcția antreprenorială cea mai semnificativă, în contextul fiecărei acțiuni sau realizări concrete.

Principiul esențial

Totuşi, din punct de vedere teoretic, nu este realmente important cine exercită în mod concret funcția antreprenorială (acest lucru este, în

mod evident, cel mai important în practică). Întrucât nu există restricții instituționale sau legale pentru liberul exercițiu al acesteia, cel mai important este ca fiecare om să poată exercita în cel mai bun mod cu putință abilitățile sale antreprenoriale, creând o nouă informație şi profitând de informația practică de tip privativ pe care o poate descoperi în circumstanțele oricărui moment.

Nu intră în atribuțiile economistului, ci mai degrabă în domeniul psihologului, studiul detaliat al originii acelei forțe înnăscute a omului, care îl conduce din punct de vedere antreprenorial în toate câmpurile sale de acțiune. Aici şi acum, ne interesează doar să evidențiem principiul esențial conform căruia *firea umană tinde să descopere informația care o interesează, drept pentru care, dacă există libertatea realizării scopurilor şi a intereselor, acestea vor acționa ca stimulent*[42] *şi vor face posibil ca cel care exercită funcția antreprenorială motivată de acest stimulent să perceapă şi să descopere în mod continuu informația practică relevantă pentru atingerea țelurilor propuse.* Şi, invers, dacă pentru oricare alt motiv se limitează sau se închide câmpul exercițiului antreprenorial într-o anume zonă a vieții sociale (prin restricții coercitive de tip legal sau instituțional), atunci ființele umane nici măcar nu-şi vor pune problema posibilității de a-şi propune sau de a atinge scopuri în acele *zone interzise sau limitate*, drept pentru care, *nefiind posibil scopul, acesta nu mai poate acționa ca stimulent şi, în consecință, nu se va mai percepe și nici nu se va mai descoperi informația practică relevantă pentru dobândirea acestuia.* Mai mult, persoanele afectate nici măcar *nu vor conştientiza* în

[42] *Stimulent*, conform *Dicționarului Explicativ* editat de Real Academia Española, este „ceea ce mişcă sau îndeamnă la dorința de a face un lucru" şi, prin urmare, coincide cu definiția pe care am oferit-o *beneficiului* sau *câştigului.* Tocmai beneficiul sau câştigul subiectiv presupus a fi obținut printr-o acțiune umană reprezintă stimulentul sau stimulul care conduce la punerea în practică a respectivei acțiuni. În principiu, chiar dacă nu este momentul cel mai potrivit pentru a explica în profunzime esența de natură psihică a antreprenoriatului, cu cât obiectivul este vizualizat cât mai clar şi cu cât va fi urmărit cu o intensitate psihică mai mare, cu atât va fi mai semnificativ, pe de o parte, fluxul de idei creative relevante pentru atingerea scopului spre care se tinde, iar pe de altă parte, totodată, cu atât mai uşor va distinge şi va respinge actorul toată magma de informații nerelevante care ar putea să-i distragă atenția. În plus, pentru o discuție despre cele două sensuri diferite ale termenului *stimulent*, „stati" şi „dinamic", trebuie consulta capitolul al VII-lea.

aceste circumstanţe valoarea şi numărul mare de scopuri ratate ca o consecinţă a acestei situaţii de restricţie instituţională[43].

Altfel spus, revenind la *Figurile II-1* şi *II-2*, ne dăm seama în ce fel, dacă există libertate pentru exerciţiul acţiunii umane, „becul antreprenorial" se va putea aprinde liber în orice circumstanţe de discordanţă sau necoordonare socială, declanşându-se procesul de creaţie şi de transmitere a informaţiei care va face posibilă coordonarea şi care permite şi face posibilă viaţa în societate. Din contră, dacă într-o anumită zonă se interzice exerciţiul antreprenoriatului, nu este posibil ca „becul antreprenorial" să se aprindă, altfel spus, antreprenorului îi este imposibil să descopere situaţia de discordanţă, iar ca urmare aceasta se va menţine pe termen nelimitat sau va putea chiar să se agraveze. Înţelegem acum marea înţelepciune cuprinsă în vechiul proverb spaniol, „dacă ochii nu văd, inima nu simte", aplicabil cazului de care ne ocupăm. Se produce paradoxul conform căruia omul nu este capabil să simtă sau să aprecieze ceea ce pierde ca urmare a faptului că nu poate să acţioneze sau să-şi exercite în mod liber funcţia antreprenorială[44].

---

[43] Ani la rând, studenţii din ţările din est şi în special cei din apusa Uniune Sovietică au pierdut mii şi mii de ore copiind la mână note din cărţile de referinţă din biblioteci, fără să conştientizeze că existenţa fotocopiatoarelor le-ar fi putut reduce sau elimina complet această muncă. Abia când *au descoperit* că în Occident se utilizau asemenea maşini în mod masiv şi când au descoperit directa lor aplicare în ceea ce priveşte studiul şi cercetarea, printre altele, au început să le simtă lipsa şi să pretindă achiziţionarea şi utilizarea acestora. Astfel de cazuri sunt foarte evidente în acele societăţi mai controlate decât cele din statele occidentale. Cu toate acestea, nu trebuie să cădem în autosuficienţa sau în greşeala de a crede că societăţile occidentale nu cunosc astfel de cazuri; de fapt, pentru că nu există alte societăţi mai puţin restrictive în mod sistematic, care să ne poată servi drept comparaţie, nu suntem conştienţi cât de mult pierdem drept consecinţă a intervenţionismului.

[44] Unul dintre primii care au enunţat în mod clar principiul esenţial analizat în acest paragraf a fost Samuel Bailey, atunci când a afirmat că orice acţiune pretinde „minute knowledge of a thousand particulars *which will be learnt by nobody but him who has an interest in knowing them*" (*A Defense of Joint-Stock Banks and Country Issues*, James Ridgeway, Londra, 1840, p. 3). A se vedea, de asemenea, paragraful „Socialismul ca opiu al poporului" din următorul capitol.

În cele din urmă, să ne amintim că fiecare actor participant la acest proces posedă o serie de *atomi* de informație practică, pe care, după cum am văzut, tinde să-i utilizeze pentru a-și atinge un scop; doar actorul respectiv posedă informația de care vorbim, în ciuda semnificației ei sociale, altfel spus, doar el o cunoaşte şi o interpretează, în mod conştient. Ştim deja că nu ne referim la informația care se găseşte articulată în revistele de specialitate, în cărți, în ziare, în calculatoare etc. Singura informație sau cunoaştere relevantă la nivel social este cea cunoscută sau percepută de o persoană în mod conştient, deşi, în majoritatea cazurilor, în mod tacit, în orice moment istoric. De fiecare dată când acționează şi exercită funcția antreprenorială, omul o face într-un mod caracteristic, propriu lui, adică *într-un mod personal şi irepetabil*, modalitate care îşi are originea într-o viziune a lumii şi în încercarea de a atinge anumite obiective care acționează ca un stimulent şi pe care, cu diferitele lor caracteristici şi circumstanțe, doar el le posedă. *Acest lucru permite fiecărei ființe umane să dobândească informații sau cunoştințe pe care le descoperă doar în funcție de scopurile şi circumstanțele sale şi care nu sunt repetate în mod identic de nicio altă ființă umană*[45]. De aici, marea importanță pe care o are faptul de a nu irosi funcția antreprenorială a nimănui. Chiar şi persoanele mai modeste, mai puțin apreciate la nivel social şi mai puțin formate din punctul de vedere al cunoştințelor articulate vor deține, cel puțin cu caracter exclusiv, mici frânturi sau porțiuni de cunoaştere ori informație care ar putea avea o valoare decisivă pe durata faptelor istorice[46]. Din această perspectivă este evident caracterul în mod esențial umanist al concepției antreprenoriatului pe care îl explicăm şi care face din economie ştiința umană prin excelență.

---

[45] León Felipe, într-unul dintre momentele sale de cea mai mare inspirație, a spus: „Nimeni nu a mers ieri/ nu merge nici astăzi/ nici mâine nu va merge/ către Dumnezeu/ pe acelaşi drum pe care merg eu. // Pentru fiecare om/ Soarele păstrează o rază de lumină nouă/ Pentru fiecare om/ Dumnezeu păstrează un drum neexplorat." (León Felipe, *Obras Completas*, Editura Losada, Buenos Aires, 1963, „Mic Prolog", p. 25.)

[46] „Orice ființă umană, chiar şi cea mai modestă, creează doar prin simplul fapt că trăieşte", Gregorio Marañón, *El Greco y Toledo, Obras Completas / El Greco şi Toledo, Opere Complete*, Editura Espasa Calpe, Madrid 1971, Volumul VII, p. 421.

Competiţie şi funcţie antreprenorială

Funcţia antreprenorială, prin propria sa natură şi definiţie, este întotdeauna *competitivă*[47]. Aceasta înseamnă că, odată ce actorul descoperă o anumită oportunitate de câştig şi acţionează pentru a beneficia de ea, această oportunitate dispare, deja ea nu mai poate fi apreciată şi urmărită de un alt actor. În acelaşi mod, dacă oportunitatea de câştig este descoperită parţial sau, fiind descoperită în totalitate, este utilizată doar parţial de actor, o anumită parte din această oportunitate va rămâne în stare latentă pentru a fi descoperită şi fructificată de un alt actor. Procesul social este, prin urmare, clar competitiv, în sensul în care diferiţii actori *rivalizează* între ei, în mod conştient sau inconştient, pentru a evalua şi valorifica înaintea altora oportunităţile de câştig[48].

În graficul cu fantoşe de mai sus, este ca şi cum funcţia antreprenorială nu ar mai fi reprezentată, în mod simplificat, prin aprinderea unui bec, ci prin aprinderea simultană a *mai multor* becuri, reprezentând fiecare diferitele şi numeroasele acţiuni antreprenoriale de creativitate, diagnostic şi experiment ale celor mai diverse şi noi soluţii la problemele de necoordonare socială, acţiuni care rivalizează şi concurează între ele pentru a reuşi şi pentru a se impune.

Orice act antreprenorial descoperă, coordonează şi elimină discordanţe sociale şi, în funcţie de caracterul său esenţialmente

---

[47] Termenul *competiţie* provine din etimonul latinesc *cumpetitio* (concurenţă multiplă de cereri pentru un lucru care trebuie adjudecat autorului său), format din *cum* şi *petere*, 'a cere', 'a ataca', 'a căuta'. *Dicţionarul Explicativ* editat de Real Academia Española îl defineşte drept „*rivalitatea* dintre două sau mai multe persoane care aspiră să obţină acelaşi lucru". Competiţia constă, prin urmare, într-un proces dinamic de rivalitate şi nu în aşa-numitul „model de competiţie perfectă", în care mai mulţi ofertanţi fac acelaşi lucru şi vând toţi la acelaşi preţ, adică, în care, în mod paradoxal, nimeni nu rivalizează. A se vedea articolul meu intitulat *Criza Paradigmei Walrasiene*, publicat în ziarul *El País*, din data de 17 decembrie 1990, p. 36.

[48] A se vedea Israel M. Kirzner, *Competition and Entrepreneurship*, ed. cit., pp. 12-13, şi *Discovery and the Capitalist Process*, ed. cit., pp. 130-131. Kirzner scoate în evidenţă faptul că singura condiţie pentru a garanta competitivitatea procesului social este libertatea de intrare, altfel spus, absenţa în toate zonele sociale a restricţiilor legale sau instituţionale în ce priveşte liberul exerciţiu al funcţiei antreprenoriale.

competitiv, face ca aceste discordanțe, odată descoperite şi coordonate, să nu mai poată fi percepute şi eliminate de niciun alt actor.

S-ar putea crede, în mod eronat, că procesul social stimulat de antreprenoriat ar putea ajunge, prin propria sa dinamică, să se oprească sau să dispară, odată ce forța antreprenoriatului ar fi descoperit şi epuizat toate posibilitățile de adaptare socială existente. *Cu toate acestea, procesul antreprenorial de coordonare socială nu se opreşte şi nu se epuizează niciodată.* Lucrurile se petrec astfel pentru că actul coordonator de bază, pe care l-am explicat în *Figurile II-1* şi *II-2*, constă practic în a crea şi a transmite noi informații care, vrând-nevrând, trebuie să modifice percepția generală față de obiectivele şi mijloacele tuturor actorilor implicați. Acest lucru, la rândul său, favorizează apariția nelimitată de noi discordanțe care presupun noi oportunități de câştig antreprenorial şi aşa mai departe, într-un proces dinamic care nu se termină niciodată şi care în mod constant face ca civilizația să avanseze. Altfel spus, funcția antreprenorială nu doar *face posibilă* viața în societate, prin coordonarea comportamentului discordant al membrilor acesteia, ci, de asemenea, permite *dezvoltarea* civilizației, creând în mod continuu noi obiective şi cunoştințe, care se extind în valuri succesive în întreaga societate. În plus, acest lucru este extrem de important, deoarece *permite totodată ca această dezvoltare să fie adecvată şi armonioasă, pe cât este posibil cu putință din punct de vedere uman, în orice împrejurare istorică,* pentru că discordanțele ce se creează în mod constant (în funcție de dezvoltarea civilizației şi de apariția noilor informații) tind, la rândul lor, să fie descoperite şi eliminate prin însăşi forța antreprenorială a acțiunii umane[49]. Altfel spus, funcția

[49] Procesul antreprenorial dă naştere, prin urmare, unui fenomen continuu de „Big Bang" social, care permite creşterea *fără limite* a cunoaşterii. Conform lui Frank J. Tipler, profesor de Matematică şi Fizică la Universitatea Tulane, limita maximă de expansiune a cunoaşterii pe pământ este de 10^{64} biți (drept urmare ar fi posibilă creşterea de 100 de miliarde de ori a limitelor fizice de creştere luate în considerare până acum), putându-se demonstra matematic că o civilizație umană cu bază spațială ar putea să-şi extindă cunoştințele, bogăția şi populația *fără limite*. Şi concluzionează: „Much nonsense has been written on the physical limits to economic growth by physicists who are ignorant of economics. A correct analysis of the physical limits to growth is possible only *if one appreciates Hayek's insight that what the economic system produces is not material things, but immaterial knowledge*» (Frank J. Tipler, *A Liberal Utopia*, în *A Special Symposium on „The Fatal Conceit" by F.A. Hayek*,

antreprenorială este forța care asigură coeziunea societății şi face posibilă dezvoltarea armonioasă a acesteia, dat fiind faptul că inevitabilele şi necesarele discordanțe care se produc într-un astfel de proces de dezvoltare tind a fi coordonate, de asemenea, de către funcția antreprenorială[50].

Diviziunea cunoaşterii şi ordinea „extinsă" de cooperare socială

Dată fiind capacitatea limitată de asimilare a informației de către mintea umană, precum şi volumul în creştere al informației nou create în procesul social stimulat de forța antreprenorială, este evident că dezvoltarea societății solicită o continuă extindere şi aprofundare în ceea ce priveşte *diviziunea cunoaşterii*. Această idee, enunțată inițial într-o primă versiune stângace şi obiectivistă sub denumirea de *diviziunea*

Humane Studies Review, volumul 6, nr. 2, 1988-1989, pp. 4-5). A se vedea şi John D. Barrow, Frank J. Tipler, *The Anthropic Cosmological Principle*, Oxford University Press, Oxford, 1986, în special pp. 658-677.

[50] În graficul din *Figura II-3* putem analiza o situație elementară precum cea descrisă în text. Într-adevăr, actorul A poate să întreprindă acțiunea, pentru că datorită funcției antreprenoriale exercitate de C descoperă că există o suficientă resursă R. Ulterior, unui al patrulea subiect, D, la vederea acțiunii întreprinse de A, îi trece prin minte că, la rândul său, ar putea urmări obiectivul Z dacă ar dispune de resursa S pe care nu ştie unde ar putea să o găsească, dar care este disponibilă într-un alt loc al pieței, la agentul E. Survine, prin urmare, ca o consecință a informației create în primul act antreprenorial, o nouă discordanță între D şi E, care creează o nouă oportunitate de câştig ce urmează a fi descoperită şi exploatată de altcineva. Şi aşa mai departe.

muncii[51], vrea doar să spună că procesul de dezvoltare presupune, din punct de vedere vertical, o cunoaştere de fiecare dată mai profundă, mai specializată şi mai detaliată, *care solicită pentru extinderea sa*

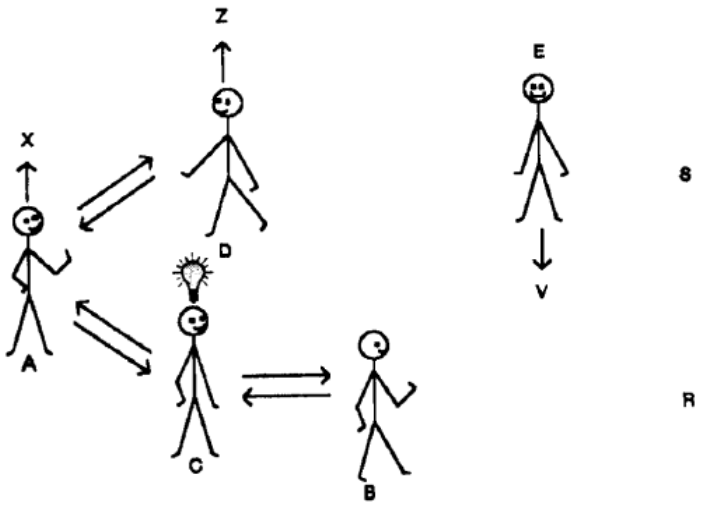

Figura II-3

[51] În legătură cu „Legea diviziunii muncii" şi generalizarea sa în „Legea de asociere" a lui Ricardo, trebuie să se consulte considerațiile adecvate ale lui Mises, în *Human Action*, ed. cit., pp. 157-165. De asemenea, se pot consulta: Ludwig von Mises, *Nationalökonomie: Theorie des Handelns und Wirtschaftens*, The International Carl Menger Library, ediția a 2-a, Philosophia Verlag, Munich, 1980, pp. 126-133 (aici Mises utilizează expresia *Vergesellschaftungsgesetz* pentru a face referire la „Legea de asociere"). După cum bine spune Robbins (*Politics and Economics*, Macmillan, Londra, 1963, p. 141), este meritul lui Mises de a-şi fi dat seama că „Legea costurilor comparative" aparținând lui Ricardo nu este decât un caz particular al unei legi mult mai ample, „Legea de asociere", care explică faptul că, iată, cooperarea dintre cei mai calificați şi cei mai puțin calificați le aduce avantaje amândurora, dacă fiecare descoperă că iese în câştig specializându-se în acea activitate în care are un avantaj comparativ *relativ* mai mare. Cu toate acestea, Mises nu reuşeşte nici măcar aici să se desprindă de toate rămăşițele obiectiviste care, de la Adam Smith, impregnează teoria Legii diviziunii muncii. Va trebui să aşteptăm până la p. 709 din lucrarea sa *Human Action* pentru ca el să se refere, în mod explicit, la *diviziunea intelectuală a muncii*, pe care noi în text am denumit-o diviziunea cunoaşterii sau a informației.

orizontală un volum tot mai mare de ființe umane (altfel spus, o creştere constantă a populației). Această creştere a populației este, totodată, consecința şi condiția necesară pentru dezvoltarea civilizației, deoarece capacitatea minții umane este foarte limitată şi nu are puterea să reproducă volumul enorm de informație practică de care ar fi nevoie, dat fiind faptul că la nivel antreprenorial aceasta se produce în mod continuu, dar numărul de minți şi ființe umane nu crește direct proporțional. În *Figura II-4* („Evoluția timpului praxiologic") se descrie în manieră grafică acest proces de aprofundare şi extindere în ceea ce priveşte diviziunea cunoaşterii practice şi dispersate, proces care constă în dezvoltarea societății sub impulsul funcției antreprenoriale[52].

[52] Trebuie să ținem cont că este aproape imposibil să ilustrăm grafic, fie şi numai în caracteristicile sale esențiale, procesul social stimulat de antreprenoriat şi care, în accepțiunea lui Hayek, este probabil structura cea mai complexă care are loc în univers („the extended order is probably the most complex structure in the universe", *The Fatal Conceit*, p. 127). Această „ordine extinsă de cooperare socială" [*ordine* cu sensul de 'organizare armonioasă' – n.trad.], pe care o descriem în acest capitol, este, pe de altă parte, exemplul cel mai tipic de ordine *spontană*, evolutivă, abstractă şi netrasată, pe care Hayek o denumeşte *Cosmos* şi o opune ordinii deliberate, constructiviste sau organizate (*taxonomie*). A se vedea F.A. Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, The University of Chicago Press, Chicago, 1973, vol. I, capitolul 2, pp. 35-55.

Evoluția timpului praxiologic

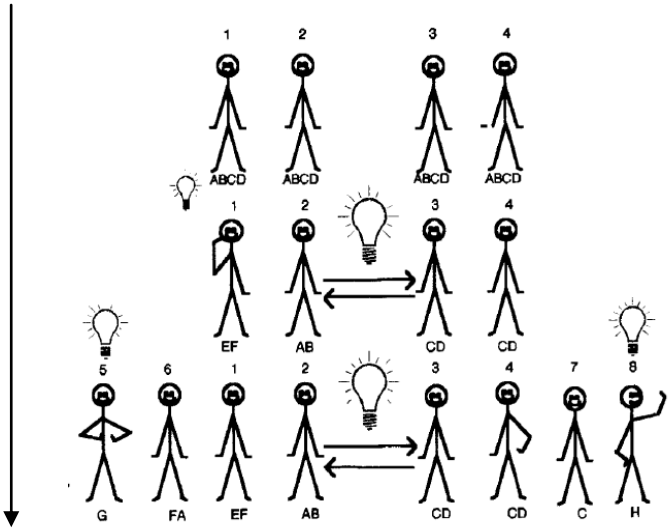

Figura II-4

În *Figura II-4*, numerele servesc la identificarea diferitelor ființe umane. Literele reprezintă cunoaşterea practică a fiecărei persoane care urmăreşte scopuri concrete. Becurile aprinse între săgețile din centrul figurii indică actul antreprenorial prin care se descoperă avantajele schimbului şi diviziunii *orizontale* ale cunoaşterii: într-adevăr, pe al doilea rând se observă cum fiecare persoană deja nu mai reproduce cunoaşterea ABCD a tuturor celorlalte, ci se *specializează*, a doua pe AB şi a treia şi a patra pe CD, schimbând între ele produsul acțiunii lor antreprenoriale. Becurile de pe margini reprezintă creația antreprenorială a unei noi informații, care provoacă totodată o creştere în interiorul diviziunii *verticale* a cunoaşterii. Într-adevăr, pot apărea noi idei, întrucât nu este necesară reproducerea întregului volum al cunoaşterii dispersate a actorilor. Iar pentru ca această cunoaştere să fie din ce în ce mai profundă şi mai complexă este necesară creşterea populației, apariția unor noi persoane (numerele 5, 6, 7 şi 8) care, la rândul lor, să asimileze ceea ce au primit de la „părinții" lor şi să poată crea o nouă informație, punând-o la dispoziția întregii societăți prin intermediul schimbului. *În concluzie, nu este posibil a cunoaşte sau a şti de fiecare dată mai mult şi în mai multe domenii concrete fără creşterea numărului de ființe umane.* Sau, altfel spus, principala limită în calea dezvoltării civilizației este o populație care stagnează, întrucât este

împiedicat procesul de aprofundare şi specializare a cunoaşterii practice, necesară pentru dezvoltarea economică[53].

Creativitate versus maximizare

Funcția antreprenorială sau, dacă se preferă, acțiunea umană nu constă, în esență, în a atribui într-un mod optim mijloace date unor scopuri de asemenea date, ci constă în principal, după cum am văzut, în a percepe, a aprecia şi a recunoaşte care sunt scopurile şi mijloacele, altfel spus, în a căuta şi a descoperi noi scopuri şi mijloace într-un mod activ şi creator. De aceea trebuie să fim deosebit de critici față de acea concepție stângace şi limitată a economiei, care îşi are originea în Robbins şi în cunoscuta sa definiție a economiei ca ştiință care studiază utilizarea unor mijloace limitate, susceptibile de utilizări alternative pentru satisfacerea necesităților umane[54]. Această concepție presupune, prin urmare, o cunoaştere dată a scopurilor şi a mijloacelor, drept pentru care problema economică este redusă la o problemă *tehnică* de

[53] „We have become civilised by the increase of our numbers just as civilisation made that increase possible: we can be few and savage, or many and civilised. If reduced to its population of ten thousand years ago, mankind could not preserve civilisation. Indeed, even if knowledge already gained were preserved in libraries, men could make little use of it without numbers sufficient to fill the jobs demanded for extensive specialisation and division of labor. All knowledge available in books would not save ten thousand people spared somewhere after an atomic holocaust from having to return to a life of hunters and gatherers." (F.A. Hayek, *The Fatal Conceit*, ed. cit., p. 133.) Prin urmare, procesul, pe care înainte l-am calificat drept un surprinzător şi miraculos *big bang* social se bazează pe un important fenomen de *feedback* sau retroalimentare: dezvoltarea sa face posibilă menținerea unei rate crescânde a populației, care, la rândul ei, alimentează din nou şi impulsionează într-o formă şi mai puternică viitoarea dezvoltare şi expansiune a *big bang*-ului social şi aşa mai departe. Prin urmare, şi după mii de ani, suntem în cele din urmă capabili să explicăm şi să judecăm rațional în termeni ştiințifici porunca biblică din *Geneză* (I, 28): „Creşteți, înmulțiți-vă şi umpleți pământul şi supuneți-l."

[54] Lionel Robbins, *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*, Macmillan, Londra, 1972, p. 16. Referințele lui Robbins la Mises, în prologul acestei cărți, probează faptul că asimilarea învățăturilor lui Mises a fost una săracă şi confuză.

simplă atribuire, maximizare şi optimizare; omul robbinsian este un automat sau o caricatură umană ce se limitează la *a reacționa* într-un mod pasiv în fața evenimentelor. Față de această concepție a lui Robbins trebuie să scoatem în evidență poziția lui Mises, conform căreia omul, mai mult decât *homo sapiens*, este *homo agens* sau *homo antreprenor*, ființa care acționează. Mai mult decât a atribui mijloace date unor scopuri date cu caracter exclusiv, ceea ce în realitate face ființa umană este să caute în mod constant noi scopuri şi mijloace, învățând din trecut şi făcând uz de imaginația sa pentru a descoperi şi pentru a crea viitorul pas cu pas[55]. Mai mult decât atât, după cum bine a observat Kirzner, chiar şi acțiunea care ar părea mai degrabă simplist maximizatoare sau optimizatoare posedă întotdeauna o componentă antreprenorială, întrucât e nevoie ca, în prealabil, actorul implicat în această acțiune să-şi fi dat seama de faptul că o asemenea cale de acțiune, atât de automată, mecanică şi reactivă, este cea mai convenabilă[56]. Altfel spus, concepția robbinsiană nu este decât un caz particular, relativ puțin important, fiind inclusă în concepția lui Mises, mult mai generală, bogată şi explicativă în ceea ce priveşte realitatea socială.

Concluzie: conceptul nostru de societate

Prin urmare, am putea concluziona definind societatea[57] drept un *proces* (adică o structură dinamică) de tip *spontan*, altfel spus, fără a fi

[55] De aceea, la Mises, economia este subordonată sau integrată în cadrul unei ştiințe mult mai generale şi mult mai ample, o teorie generală a acțiunii umane sau a funcției antreprenoriale, pe care el o denumeşte *praxiologie.* A se vedea *Human Action*, prima parte, pp. 11-20. Hayek, la rândul său, afirmă: „a name is needed the term *praxeological* sciences... now clearly defined and extensively used by L. v. Mises would appear to be most appropiate" (*The Counter-Revolution of Science*, Free Press of Glencoe, New York, 1952, p. 209).

[56] Israel M. Kirzner, *Discovery, Capitalism and Distributive Justice*, ed. cit., p. 36 şi următoarele. În plus, Kirzner critică în detaliu încercările eşuate de a încorseta conceptul funcției antreprenoriale în cadrul metodologic al echilibrului şi al paradigmei neoclasice.

[57] Considerăm că, într-un sens amplu, conceptele de *societate* şi *piață* coincid, drept pentru care definiția pe care în text o dăm societății este pe deplin aplicabilă pieței. Pe de altă parte, dacă *Dicționarul Explicativ* editat de Real

proiectat în mod conştient de nimeni; *foarte complex*, întrucât este format din mii de milioane de persoane cu o aproape infinită varietate de obiective, gusturi, estimări şi cunoştinţe practice; un proces de *interacţiuni umane* (care, în principal, sunt relaţii de schimb, în multe ocazii exprimate în *preţuri* monetare şi întotdeauna efectuate conform unor norme, obiceiuri sau modele de comportament); direcţionate, toate aceste acţiuni umane, de către *forţa funcţiei antreprenoriale*; care, în mod constant, *creează*, *descoperă* şi *transmite* informaţii despre scopuri şi mijloace, *adaptând* şi *coordonând* într-un mod *competitiv* planurile contradictorii ale indivizilor; şi făcând posibilă *viaţa* în comun a tuturor acestora din urmă, cu o complexitate, într-un număr şi cu o bogăţie de nuanţe şi elemente de fiecare dată tot mai mari[58].

3. FUNCŢIE ANTREPRENORIALĂ ŞI CONCEPTUL DE SOCIALISM

Analiza pe care cu relative detalii şi profunzime am întreprins-o până acum în ce priveşte funcţia antreprenorială era necesară, întrucât definiţia noastră dată socialismului, după cum vom vedea, se bazează sau se sprijină pe conceptul de antreprenoriat. Într-adevăr, de-a lungul acestei cărţi vom defini socialismul drept *orice restricţie sau agresiune*

Academia Española ne oferă pentru termenul *piaţă* şi sensul de „afluenţă de oameni", se pare că, într-o viziune comună, se consideră drept sinonime termenii *societate* şi *piaţă*.

[58] Obiectivul Ştiinţei Economice ar fi tocmai acela de a studia acest proces social după cum l-am descris. Astfel, Hayek consideră că obiectivul esenţial al Economiei este acela de a analiza în ce mod, datorită ordinii sociale spontane, beneficiem de un volum enorm de informaţie practică, volum ce nu este disponibil niciunde într-o formă centralizată, ci se află dispersat sau diseminat în mintea a milioane de indivizi. Obiectivul Economiei, conform lui Hayek, constă în a studia acest proces dinamic de descoperire şi transmitere a informaţiei, potenţat în mod continuu de funcţia antreprenorială şi care tinde să ajusteze şi să coordoneze planurile individuale, făcând astfel posibilă viaţa în societate. Aceasta şi nu alta este problema economică esenţială, astfel încât Hayek este deosebit de critic la adresa studiului echilibrului, căruia, în opinia sa, îi lipseşte interesul ştiinţific, întrucât porneşte de la supoziţia conform căreia toată informaţia *este dată* şi, prin urmare, problema economică fundamentală a fost deja în prealabil rezolvată. A se vedea Hayek, *Economics and Knowledge* şi *The Use of Knowledge in Society*, în *Individualism and Economic Order*, ed. cit., pp. 51 şi 91.

instituțională împotriva liberului exercițiu al acțiunii umane sau al funcției antreprenoriale. Următorul capitol îl vom dedica analizei în detaliu a acestei definiții şi a tot ceea ce aceasta din urmă implică. Pentru moment este suficient a semnala faptul că în multe cazuri restricția sau agresiunea instituțională îşi are originea într-o dorință *deliberată* de a îmbunătăți procesul de coordonare socială şi de a atinge anumite scopuri sau obiective. Altfel spus, în unele cazuri, agresiunea instituțională împotriva acțiunii umane, pe care o presupune socialismul, are probabil la bază tradiția sau istoria, după cum se întâmplă în anumite societăți precapitaliste imobilizate, de exemplu, în sistemul de caste. Cu toate acestea, socialismul ca fenomen modern şi independent de clasa ori de tipul său concret, survine ca o încercare deliberată de a „îmbunătăți" societatea, de a face mai eficace dezvoltarea şi funcționarea sa şi de a reuşi atingerea unor scopuri considerate drept „juste", toate acestea fiind posibile prin coerciția instituțională. Prin urmare, putem completa definiția socialismului pe care tocmai am propus-o în felul următor: socialismul ar fi *orice sistem de restricție sau agresiune instituțională împotriva liberului exercițiu al acțiunii umane sau al funcției antreprenoriale, sistem care îndeobşte este explicat la nivel popular, politic şi ştiințific drept unul capabil de a îmbunătăți funcționarea societății şi de a obține anumite scopuri şi obiective considerate bune.* Un studiu profund al socialismului, după cum tocmai l-am definit, presupune o *analiză teoretică* a conceptului şi a implicațiilor sale, care să ne permită să răspundem la întrebarea dacă credința conform căreia este posibilă îmbunătățirea sistemului de coordonare socială prin intermediul coerciției instituționale, pe care îl implică orice socialism, este sau nu o greşeală intelectuală. De asemenea, este nevoie să întreprindem un *studiu interpretativ de tip empiric sau istoric* în legătură cu diferitele cazuri de socialism identificabile în realitatea înconjurătoare, interpretare care să poată completa şi îmbogăți concluziile rezultate din cercetarea teoretică. Şi, în cele din urmă, ar mai fi necesară întreprinderea unei analize din perspectiva *teoriei eticii sociale*, cu scopul de a elucida dacă din punct de vedere etic este sau nu admisibilă agresiunea împotriva celei mai intime esențe a ființei umane: capacitatea sa de a acționa în mod creativ. După cum am arătat în Introducere, următoarele capitole ale acestei cărți tratează *in extenso* prima dintre aceste problematici, lăsând pentru cercetări viitoare necesarele analize de tip istoric şi etic.

CAPITOLUL III

SOCIALISMUL

Întrucât am analizat în capitolul anterior conceptul de funcție antreprenorială, vom începe acest capitol prin a explica în detaliu în ce constă socialismul şi cum acesta face imposibilă apariția tendințelor coordonatoare pe care le pretinde viața în societate. Concret, vom studia efectele socialismului asupra stimulentelor şi asupra generării de informație, precum şi deviația perversă pe care o produce în ceea ce priveşte exercițiul funcției antreprenoriale. De asemenea, vom explica în ce sens socialismul este o eroare intelectuală şi în ce fel natura sa esențială este unică, independent de încadrarea sa, din punct de vedere istoric, în diferite tipuri sau clase, ale căror principale caracteristici vom încerca să le izolăm. În cele din urmă, vom finaliza acest capitol cu o analiză critică a conceptelor alternative de socialism, utilizate până acum în mod tradițional.

1. DEFINIȚIA SOCIALISMULUI

Definim socialismul drept *orice sistem de agresiune instituțională împotriva liberului exercițiu al funcției antreprenoriale.* Prin *agresiune* sau *coerciție* trebuie să înțelegem orice violență fizică sau amenințare fizică inițiată şi exercitată asupra actorului economic de către o persoană sau de grupuri de persoane. Ca o consecință a acestei *coerciții*, persoana, care altminteri şi-ar fi exercitat în mod liber funcția antreprenorială, pentru a evita necazuri mai mari, este *forțată* să acționeze într-un mod diferit felului în care ar fi făcut-o în alte împrejurări, modificându-şi, prin urmare, comportamentul şi adecvându-l scopurilor aceluia sau acelora care o constrâng[1]. Putem considera agresiunea astfel denumită

[1] *Dicționarul Explicativ* editat de Real Academia Española defineşte *coerciția* drept „forța sau violența ce se exercită asupra unei persoane pentru a o determina să execute un anume lucru". Termenul provine din latinescul *cogere*, 'a impulsiona', şi din *coactionis*, cu referire la colectarea taxelor. Pentru conceptul de *coerciție* şi efectele sale asupra actorului, trebuie consultată cartea lui F.A. Hayek, *The Constitution of Liberty*, Routledge,

drept *acțiunea antiumană* prin excelență. Aceasta, deoarece coerciția împiedică o persoană să-şi exercite în mod liber funcția antreprenorială, altfel spus, conform definiției date în capitolul anterior, împiedică o persoană să urmeze acele scopuri pe care le descoperă treptat, utilizând pentru descoperirea şi atingerea acestora mijloacele pe care, conform informației şi cunoştințelor sale, le crede sau le consideră la îndemână. Agresiunea este, prin urmare, un prejudiciu, întrucât împiedică astfel ființa umană să desfăşoare activitatea care îi este cea mai adecvată şi care în esență şi într-o manieră mai intimă îi corespunde. Agresiunea poate fi de două tipuri: sistematică sau instituțională şi asistematică sau non instituțională. Acest al doilea tip de coerciție, care are un caracter dispersat, arbitrar şi mai dificil de prevăzut, afectează exercițiul antreprenoriatului în măsura în care actorul estimează ca fiind mai mult sau mai puțin probabil faptul că, în exercitarea unei acțiuni concrete, se va vedea constrâns de către o a treia persoană, care ar intenționa să-i ia cu forța rezultatele propriei sale *creativități* antreprenoriale. În funcție de

---

Londra, retipărită în 1990 (traducerea în limba spaniolă aparține lui José Vicente Torrente, *Los Fundamentos de la Libertad*,Editura Unión Editorial, Madrid, opt ediții, prima apărută în 1975, iar ultima, în 2008). A se vedea îndeosebi pp. 20-21 ale ediției englezeşti, precum şi pp. 45-46 din a doua ediție în limba spaniolă. La rândul său, Murray N. Rothbard (*For a New Liberty*, Macmillan Publishing, New York, 1973, p. 8) defineşte agresiunea în felul următor: „Aggression is defined as the initiation of the use or threat of physical violence against the person or property of someone else." Coerciția poate fi de trei tipuri: *autistică*, *binară* şi *triunghiulară*. Este *autistică* agresiunea care presupune un ordin direcționat strict împotriva unui subiect, modificând comportamentul actorului asupra căruia s-a exercitat coerciția, dar fără ca acest lucru să afecteze vreo interacțiune a acestuia cu altă persoană. Agresiunea *binară* este aceea în care organul de conducere îl constrânge pe actor cu scopul de a obține ceva de la acesta împotriva voinței sale, altfel spus, este vorba despre acel caz în care organul de conducere forțează în interesul propriu un schimb între el însuşi şi actorul constrâns; iar coerciția *triunghiulară* este aceea în care ordinul şi coerciția organului de conducere sunt menite să oblige la un schimb între doi actori diferiți. Această clasificare îi aparține lui Murray N. Rothbard, *Power and Market. Government and the Economy*, Institute for Humane Studies, Menlo Park, California, ediția a 2-a, 1970, pp. 9-10; vezi şi *Scholar's Edition*, împreună cu *Man, Economy and State*, Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 2004, pp. 1047-1407.

împrejurări, apariţia unor focare asistematice de agresiune este mai mult sau mai puţin gravă. Mult mai gravă este însă, dacă se poate spune astfel, pentru exerciţiul coordonat al interacţiunii umane, agresiunea *sistematică* sau *instituţională*, care, după cum am văzut, reprezintă nucleul definiţiei socialismului pe care am dat-o. Într-adevăr, coerciţia instituţională se caracterizează printr-un mare grad de previzibilitate şi repetitivitate, precum şi prin însuşirile de a fi metodică şi organizată[2]. Această agresiune sistematică împotriva

[2] Încă din iunie 1850, F. Bastiat (vezi *La Ley*, în *Obras Escogidas*, Editura Unión Editorial, Madrid, 2004, pp. 192-193) a făcut distincţia între conceptele de coerciţie sistematică şi coerciţie asistematică. Bineînţeles, conceptul de agresiune sistematică la care ne referim nu include nivelul minim de coerciţie de tip instituţional de care este nevoie pentru a preveni, precum şi pentru a corecta efectele negative pe care agresiunea arbitrară non instituţională sau asistematică le produce. Însuşi agresorul non instituţional doreşte un nivel minim de coerciţie instituţională care să acţioneze în afara contextului agresiunii sale asistematice, pentru a putea profita în mod paşnic de aceasta. Atunci când se pune problema prevenirii şi corectării efectelor agresiunii asistematice sau non instituţionale, soluţia în cadrul oricărei societăţi este dezvoltarea unei teorii etice a drepturilor de proprietate. Baza acesteia este faptul că actorul reprezintă adevăratul proprietar al tuturor rezultatelor creativităţii sale antreprenoriale, exercitată fără a iniţia împotriva nimănui vreo agresiune sau coerciţie. În opinia noastră, socialismul este orice formă de extindere a domeniului coerciţiei sistematice dincolo de minimul necesar menţinerii instituţiilor juridice care definesc şi reglementează dreptul de proprietate. Statul reprezintă cea mai tipică organizare a coerciţiei sistematice sau instituţionale şi, în acest sens, de fiecare dată când se depăşeşte minimul de coerciţie necesar pentru prevenirea şi eradicarea agresiunii asistematice, Stat şi socialism devin două concepte strâns legate. Nu este aici locul pentru a prezenta diferitele argumente întrebuinţate în interesanta polemică dezvoltată în domeniul teoriei liberale între apărătorii unui sistem de guvernare strict limitat şi partizanii sistemului anarho-capitalist. Subliniem doar faptul că aceştia din urmă consideră o utopie teza unei organizări monopoliste a coerciţiei care să se poată auto-limita în mod eficient, în condiţiile în care, de fapt, toate încercările istorice de a limita puterea statală la un nivel minim au eşuat. (Drept pentru care teoreticienii anarho-capitalişti propun un sistem competitiv de organizări pe bază de voluntariat, pentru a face faţă problemei pe care o pune definiţia şi apărarea drepturilor de proprietate, precum şi prevenirea şi reprimarea delincvenţei.) Aceasta, pe lângă faptul că, dacă

antreprenoriatului are drept principală consecinţă împiedicarea în cel mai înalt grad, precum şi devierea în mod pervers ale exerciţiului antreprenoriatului în toate acele zone ale societăţii în care agresiunea

---

statul strict limitat ar fi finanţat în mod coercitiv în contul impozitelor, altfel spus, atacându-i în mod sistematic pe cetăţeni şi atacându-le libertatea lor de acţiune în domeniul definiţiei şi apărării dreptului de proprietate, atunci, într-un sens strict, statul limitat ar putea fi calificat, de asemenea, drept socialist. La rândul lor, apărătorii guvernului limitat invocă faptul că inclusiv organizaţiile de apărare private ar fi forţate să ajungă între ele la acorduri de principii şi la o organizare, ceea ce, din nou, ar conduce la inevitabila apariţie *de facto* a Statului, ca rezultat al propriului proces de evoluţie socială. În legătură cu această polemică interesantă, pot fi citate, printre altele, următoarele lucrări: David Friedman, *The Machinery of Freedom*, Open Court, Illinois, 1989; Murray N. Rothbard, *For a New Liberty*, Macmillan, New York, 1973, şi *The Ethics of Liberty*, Humanities Press, New Jersey, 1982, în special capitolul 23; Robert Noick, *Anarchy, State and Utopia*, Basic Books, New York, 1974. În ce-l priveşte, Hayek (vezi *La Fatal Arrogancia. Los Errores del Socialismo*, pp. 10-20, ed. cit.) nu s-a manifestat în mod categoric faţă de posibilităţile viitoare de dezvoltare ale unui sistem anarho-capitalist. Împotriva acestui lucru semnalează faptul că, până acum, în niciun proces de evoluţie socială nu a survenit o societate fără stat, dar, arată el în continuare, procesul evolutiv de dezvoltare socială nu s-a oprit încă. Aşadar este imposibil să ştim astăzi dacă statul va dispărea în viitor, transformându-se poate într-o tristă şi întunecată relicvă istorică, sau dacă, din contră, va dăinui, poate ca stat minim, cu putere strict limitată (fiind exclusă existenţa pe termen lung a statului intervenţionist sau a socialismului real, dată fiind imposibilitatea teoretică a ambelor modele). La rândul său, Papa Ioan Paul al II-lea (*Centesimus Annus*, ed. cit., capitolul V, nr. 48, pp. 90-91) atrăgea atenţia asupra faptului că prima obligaţie a statului este aceea de a garanta siguranţa libertăţii individuale şi a proprietăţii, astfel încât „cel care munceşte şi produce să se poată bucura de roadele muncii sale şi, prin urmare, să se simtă stimulat de a o face în mod eficient şi onest". Statul, adăuga Suveranul Pontif, trebuie să intervină, cu caracter adiţional, pe lângă societatea civilă doar în cazuri de urgenţă majoră, în mod temporar şi întotdeauna pe baza *principiului subsidiarităţii*. În cele din urmă, trebuie să semnalăm şi faptul că, în multe societăţi, agresiunea sistematică nu este exercitată direct doar de către stat, ci, în multe domenii, ea se realizează, cu consimţământul şi complicitatea statului, de grupuri sau asociaţii care, precum sindicatele, în practică, se bucură de „privilegiul" de a putea exercita fără sancţiune o formă de violenţă sistematică împotriva restului cetăţenilor.

de care vorbim acționează într-o formă mai eficientă. În următorul grafic (vezi *Figura* III-1), reprezentăm situația tipică rezultată din exercițiul sistematic al coerciției.

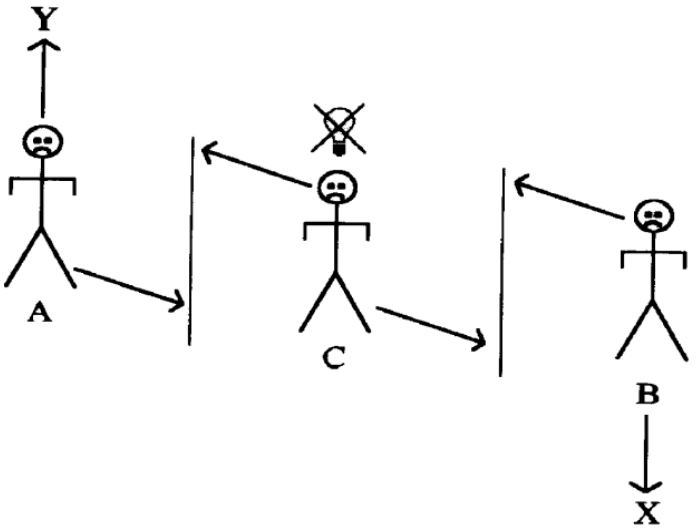

Figura III-1

În *Figura III-1* este ilustrată grafic o situație coercitivă sistematică şi organizată, în care omul liber C este împiedicat să acționeze prin stabilirea de legături cu A şi B, într-o zonă concretă a vieții sociale. Acest lucru este reprezentat prin barele verticale care îl despart pe C de A şi B. Ca o consecință a acestui fapt, întrucât coerciția sistematică interzice acest lucru sub amenințarea unor grave prejudicii, lui C îi este imposibil să descopere şi să profite de ocazia unui beneficiu pe care l-ar avea dacă ar putea interacționa în mod liber cu B şi cu A. Lucrurile petrecându-se astfel, este foarte important să înțelegem în mod clar faptul că agresiunea nu numai că împiedică o persoană să profite de oportunitatea unui câştig, dar, totodată, împiedică *descoperirea acestei oportunități*[3]. După cum am explicat în capitolul anterior, posibilitatea de a obține câştiguri sau beneficii acționează ca un stimulent pentru

[3] „Unde interesul individual este suprimat în mod violent, rămâne un împovărător şi apăsător sistem de control birocratic care sterilizează *orice inițiativă şi creativitate*", Papa Ioan Paul al II-lea, *Centesimus Annus*, ed.cit., capitolul III, nr. 25, al treilea paragraf, p. 55.

descoperirea acestor oportunități. Drept pentru care, dacă o anumită zonă a vieții sociale este restrânsă din cauza coerciției sistematice, actorii tind să se adapteze situației în cauză, considerând-o o situație dată, și, prin urmare, nici nu creează, nici nu descoperă și nici măcar nu realizează oportunitățile de câștig existente în stare latentă. Această situație este reprezentată în schema noastră prin liniile care anulează becul, simbolul, după cum am convenit, actului creativ de descoperire antreprenorială pură.

După cum este logic, dacă agresiunea influențează în mod sistematic o zonă socială şi, drept consecință a acestui fapt, antreprenoriatul nu se poate exercita în acea zonă, nu se va produce niciunul dintre efectele tipice ale actului antreprenorial pe care le-am analizat în capitolul anterior. Într-adevăr, în primul rând, nu se mai creează şi nici nu se mai transmite o nouă informație de la un actor la altul, iar în al doilea rând, şi acest fapt este cu mult mai îngrijorător, nu se mai produce acea adaptare necesară în cazurile de necoordonare socială. Pentru că, atunci când nu se permite libera obținere a unor oportunități de câştig, nu mai există stimulentul necesar pentru ca actorii să-şi dea seama de situațiile de neadaptare sau necoordonare socială care survin. În concluzie, nu se va crea informație şi nici nu se va transmite de la un agent la altul, iar oamenii nu vor învăța să-şi disciplineze comportamentul unii în funcție de alții.

Astfel, în *Figura III-1* sunt ilustrate mecanismele prin care, C fiind împiedicat să-și exercite funcția antreprenorială, procesul social rămâne ca urmare un proces necoordonat: A nu-și poate atinge scopul (să-i zicem Y) din cauza lipsei unei resurse pe care B o deține în abundență, însă nu ştie cum să o valorifice, drept pentru care B o risipeşte şi o utilizează în mod eronat, fără a fi conştient de faptul că există un A care are nevoie urgentă de resursa în cauză. Prin urmare, conform analizei noastre, putem trage concluzia că principalul efect al socialismului, după cum l-am definit, este acela de a împiedica acțiunea forțelor coordonatoare care fac posibilă viața în societate. Să însemne oare acest lucru că susținătorii socialismului pledează pentru o societate haotică sau necoordonată? Din contră, cu puține excepții, acești susținători își apără idealul, crezând sau presupunând, în mod tacit sau explicit, că sistemul de coordonare socială nu doar că nu va fi nicidecum perturbat de existența agresiunii instituționale şi sistematice pe care o preconizează, ci, dimpotrivă, din punctul lor de vedere, acest

sistem va deveni mult mai eficient datorită exercitării coerciției sistematice de către *organul de conducere* care, se presupune, este înzestrat cu valori şi cunoştințe (atât în ceea ce priveşte scopurile, cât şi în ceea ce priveşte mijloacele) mult mai bune din punct de vedere cantitativ şi calitativ decât valorile şi cunoştințele pe care le-ar putea avea la nivel individual fiecare dintre actorii constrânşi.

Din această perspectivă, putem completa astfel definiția socialismului, pe care am dat-o la începutul acestui subcapitol: *socialism reprezintă orice coerciție sau agresiune sistematică şi instituțională care limitează liberul exercițiu al funcției antreprenoriale într-o anumită zonă socială şi care este exercitată de un organ de conducere care asumă sarcinile de coordonare socială necesare în acea zonă.* În secțiunea următoare vom analiza până la ce punct socialismul, după cum tocmai l-am definit, este sau nu o eroare intelectuală.

2. SOCIALISMUL CA EROARE INTELECTUALĂ

În capitolul anterior am văzut cum viața socială este posibilă prin faptul că indivizii, în mod spontan şi fără a-şi da seama în mod conştient, învață să îşi modifice comportamentul, adaptându-l necesităților celorlalți. Acest proces inconştient de învățare este rezultatul natural al exercitării funcției antreprenoriale de către ființa umană. Astfel încât, în momentul în care o persoană interacționează cu semenii săi, ea inițiază în mod spontan un proces de adaptare sau de coordonare în cursul căruia se creează, se descoperă şi se transmite în mod continuu o nouă informație – tacită, practică şi dispersată –, de la o minte la alta.

Problema pe care o pune socialismul este aceea dacă mecanismul de coerciție (constând acesta în mod esențial într-o agresiune instituțională împotriva liberului exercițiu al acțiunii umane sau al funcției antreprenoriale) verifică procesul comportamental de adaptare şi coordonare al diferitelor ființe umane, unele în funcție de altele, ceea ce este esențial pentru funcționarea vieții în societate. Iar aceasta, într-un context de descoperire constantă şi de creare continuă a informației practice, care să facă posibile progresul şi dezvoltarea civilizației. Idealul pe care îl pune în discuție socialismul este, prin urmare, foarte

îndrăzneț şi ambițios[4]. El încearcă să ne convingă nu doar că mecanismul de creativitate, coordonare şi adaptare socială va putea fi asigurat de către organul de conducere, care ar exercita la nivel instituțional coerciția într-un câmp sau într-o zonă anume, ci, mai mult, că acest mecanism va putea fi totodată îmbunătățit prin intermediul unui astfel de procedeu coercitiv.

În *Figura III-2* (vezi mai jos) am reprezentat schematic conceptul de socialism pe care l-am definit. În partea de jos a desenului („nivelul inferior") sunt reprezentați actorii umani, dotați cu cunoştințe sau informații practice, care încearcă să interacționeze în mod liber unii cu alții, cu toate că, în anumite zone, această interacțiune nu este posibilă, ca urmare a exercitării unei coerciții instituționale. Această coerciție este reprezentată prin intermediul unor bare verticale care despart grupurile formate din câte trei fantoşe. La „nivelul superior" se află *organul de conducere* care exercită coerciția la nivel instituțional în anumite zone din viața socială[5]. Săgețile oblice îndreptate în direcții opuse, în cadrul fiecărui grup de fantoşe, sugerează existența unor planuri personale aflate în discordanță, o situație care în mod tipic caracterizează cazurile de necoordonare socială. Însă aceste cazuri nu pot fi descoperite şi eliminate la nivel antreprenorial, ca urmare a

[4] Ludwig von Mises spunea că „the idea of socialism is at once grandiose and simple. We may say, in fact, that it is one of the most ambitious creations of the human spirit, so magnificent, so daring, that it has rightly aroused the greatest admiration. If we wish to save the world from barbarism we have to refute socialism, but we cannot thrust it carelessly aside" (*Socialism. An Economic and Sociological Analysis*, Liberty Classics, Indianapolis, 1981, p. 41).

[5] Aceeaşi terminologie este utilizată de Papa Ioan Paul al II-lea în enciclica *Centesimus Annus* (capitolul V, nr. 48, paragraful 4, pp. 91-92), în care afirmă textual, într-un context în care critică statul „asistențial" sau al „bunăstării" , faptul că „o structură socială de *ordin superior* nu trebuie să interfereze în viața internă a unui grup social de *ordin inferior*, privându-l de competențele sale". Coerciția tipică a ordinului superior va putea fi exercitată, în ultimă instanță, de către o singură persoană sau, după cum este firesc, de către un grup de persoane care va acționa, în general, în mod organizat, dar nu şi neapărat coerent. Atât într-unul, cât şi în celălalt caz, agresiunea este exercitată de un număr foarte redus de persoane în comparație cu totalul populației asupra căreia s-a produs coerciția şi care reprezintă grupurile sociale de ordin inferior.

barierelor impuse de coerciția instituțională în calea exercitării antreprenoriatului. Săgețile care pornesc dinspre capul fantoşei reprezentând organul de conducere înfățişează *dispozițiile coercitive* prin care se materializează agresiunea instituțională tipică socialismului şi prin intermediul cărora cetățenii sunt obligați să acționeze într-un mod coordonat şi să urmeze scopul F, pe care *organul de conducere* îl consideră „just".

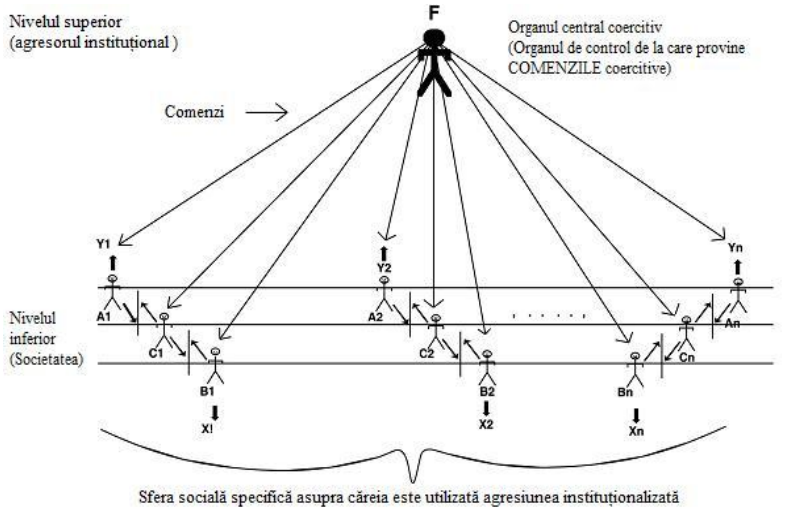

Figura III-2

Dispoziția poate fi definită drept orice instrucțiune specifică sau hotărâre cu un conținut concret care, indiferent de aspectul său juridic oficial, interzice, ordonă sau obligă efectuarea unor acțiuni concrete în împrejurări specifice. Dispoziția se caracterizează prin împiedicarea ființei umane în exercitarea liberă a funcției antreprenoriale în acea zonă socială în care acționează. În plus, prin dispozițiile rezultate din schița explicită şi deliberată a organului de conducere care exercită coerciția instituțională, se impune actorilor să atingă sau să urmărească nu scopurile lor specifice, ci scopurile celui care reprezintă guvernul sau conducerea[6].

[6] F.A. Hayek opune conceptului de „dispoziție" pe cel de „lege" *în sens material*, pe care, prin contrast, l-am putea defini drept dispoziția abstractă cu conținut general care se aplică tuturor ființelor umane în aceeaşi măsură, fără a se ține cont de nicio circumstanță specială. În opoziție cu ceea ce am

Prin urmare, *socialismul reprezintă o eroare intelectuală pentru că nu este teoretic posibil ca organul însărcinat cu exercitarea agresiunii instituționale să dispună de informația suficient capabilă de a da un conținut coordonator dispozițiilor sale.* Acest simplu argument pe care îl vom aprofunda cu anumite detalii poate fi dezvoltat din două puncte de vedere diferite, dar complementare: în primul rând, din punctul de vedere al ansamblului persoanelor care reprezintă societatea şi asupra cărora se exercită coerciția; în al doilea rând, din perspectiva organizării coercitive care exercită agresiunea în mod sistematic. În continuare, vom analiza separat problemele pe care le pune socialismul din perspectiva fiecărui punct de vedere enunțat.

3. IMPOSIBILITATEA SOCIALISMULUI DIN PERSPECTIVA SOCIETĂȚII

Argumentul „static"

În primul rând, din punctul de vedere al persoanelor care interacționează între ele reprezentând societatea (aşa-numitul nivel „inferior" din *Figura III-2*), trebuie să reamintim că fiecare dintre

arătat mai sus că urmăreşte *dispoziția*, *legea* stabileşte un cadru în interiorul căruia este posibil ca fiecare actor să creeze şi să descopere noi cunoştințe şi să poată beneficia de pe urma acestora urmărindu-şi propriile scopuri în colaborare cu ceilalți, toate acestea întâmplându-se indiferent de natura acestor scopuri, atâta timp cât se respectă legea. Mai mult decât atât, *legile*, spre deosebire de dispoziții, nu sunt creații deliberate ale minții umane, ci mai degrabă au o origine *consuetudinară*, altfel spus sunt instituții care s-au format treptat, de-a lungul unei perioade foarte lungi de timp, ca o consecință a participării multor indivizi, fiecare dintre aceştia contribuind, prin comportamentul lor, cu mica lor parte de experiență şi informație. Această distincție clară între *lege* şi *dispoziție* trece în multe ocazii neobservată pentru majoritatea persoanelor, ca o consecință a evoluției legislației de stat care, în cea mai mare parte a sa, este constituită aproape în mod exclusiv din *dispoziții* promulgate *sub formă* de lege. A se vedea F.A. Hayek, *Los Fundamentos de la Libertad*, ed. cit., capitolul X, pp. 197-214. În *Tabelul III-1* din acest capitol vom detalia într-o formă rezumată în ce fel socialismul corupe legea şi justiția, înlocuindu-le cu impunerea arbitrară a unor dispoziții.

acestea posedă cu caracter privativ o informaţie practică şi dispersată, în cea mai mare parte de natură tacită şi, prin urmare, non articulabilă. Acest lucru face de neconceput, *în mod logic*, transmiterea informaţiei despre care vorbim către organul de conducere (nivelul „superior" din *Figura III-2*). Într-adevăr, nu numai că volumul informaţiei practice percepute şi utilizate în mod dispersat de către toate fiinţele umane la nivel individual ar fi de o asemenea magnitudine încât nici nu intră în discuţie conceperea achiziţiei sale conştiente de către vreun organ de conducere, dar, mai ales, un asemenea volum de informaţie este dispersat în mintea unui mare număr de persoane, sub formă de cunoaştere tacită non-articulabilă, drept pentru care *nu poate fi exprimat într-un mod formal şi nici nu poate fi transmis într-un mod explicit niciunui centru de conducere.*

Am văzut deja în capitolul anterior că informaţia relevantă pentru viaţa socială se creează şi se transmite în mod implicit, fiind descentralizată şi dispersată, altfel spus, nefiind conştientizată şi nici deliberată, astfel încât diferiţii agenţi sociali *învaţă* să-şi disciplineze comportamentul în funcţie de seamănul lor, dar fără a-şi da seama în mod explicit de faptul că sunt protagoniştii acestui proces de învăţare şi nici de faptul că, prin urmare, îşi adaptează comportamentul în funcţie de conduita celorlalte fiinţe umane: pur şi simplu conştientizează faptul că acţionează, altfel spus, încearcă să-şi urmărească propriile scopuri utilizând pentru aceasta mijloacele pe care cred că le au la îndemână. Prin urmare, cunoaşterea la care ne referim este o cunoaştere de care dispun doar fiinţele umane care acţionează în societate şi care, prin propria sa natură, nu poate fi transmisă în mod explicit niciunui organ coercitiv de tip central. Din această perspectivă, în mod logic, este absurd să ne gândim că un sistem socialist ar putea funcţiona, întrucât cunoaşterea de care vorbim şi care este necesară în procesul de coordonare la nivel social a diferitele comportamente individuale, care face astfel posibilă societatea, nu poate fi transmisă organului de conducere, dat fiind caracterul ei non articulabil[7].

[7] Sau în cuvintele lui Hayek: „This means that the, in some respects always *unique*, combinations of individual knowledge and skills, which the market enables them to use, *will not merely, or even in the instance, be such knowledge of facts as they could list and communicate if some authority asked them to do so.* The knowledge of which I speak consists rather of a capacity to find out

Argumentul dinamic

Socialismul este imposibil, nu doar pentru că informaţia pe care o deţin actorii este prin propria sa natură, în mod explicit, netransmisibilă, ci, pentru că, în plus, şi totodată dintr-un punct de vedere dinamic, fiinţele umane, atunci când exercită funcţia antreprenorială, altfel spus atunci când acţionează, *creează şi descoperă* în mod constant o nouă informaţie. Astfel, apare ca foarte dificilă transmiterea către organul de conducere a informaţiei sau a cunoaşterii care *nu s-a creat încă*, ci survine treptat, ca rezultat al procesului social însuşi şi în măsura în care acesta nu este agresat.

particular circumstances, which becomes effective only if possessors of this knowledge are informed by the market which kind of things or services are wanted, and how urgently they are wanted.» (*Competitions as a Discovery Procedure*, 1968, în *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*, Routledge and Kegan Paul, Londra, 1978, p. 182.) Vezi şi F.A. Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, The University of Chicago Press, Chicago, 1973, volumul I, *Rules and Order*, capitolul al II-lea, p. 51: „This is the gist of the argument against *interference* or *intervention* in the market order. The reason why such isolated *commands* requiring specific actions by members of the spontaneous order can never improve but must disrupt that order is that *they will refer to a part of a system of interdependent actions determined by information and guided by purposes known only to the several acting persons but not to the directing authority*. The spontaneous order arises from each element balancing all the various factors operating on it and by *adjusting all its various actions to each other, a balance which will be destroyed* if some of the actions are determined by another agency *on the basis of different knowledge and on the service of different ends*" (sublinierile îmi aparţin).

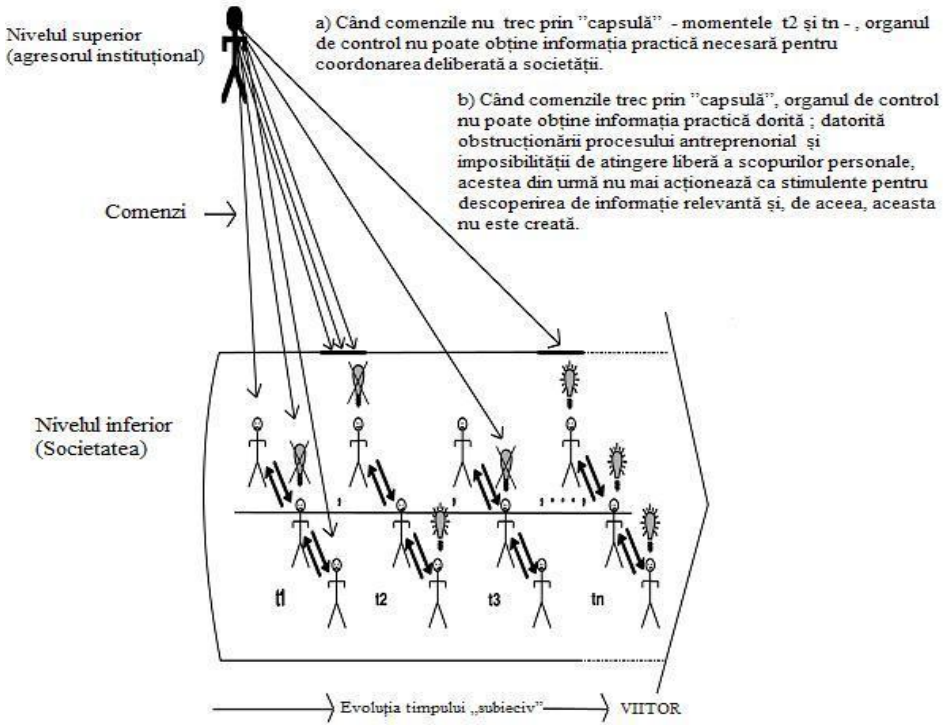

Figura III-3

În *Figura III-3* sunt reprezentați actorii care creează şi descoperă noi informații pe parcursul procesului social. Pe măsură ce *timpul* trece, înțeles, după cum am văzut, în sensul său subiectiv sau bergsonian, persoanele care exercită funcția antreprenorială în interacțiune cu congenerii lor îşi dau seama în mod constant de noi oportunități de câştig, de care încearcă să beneficieze. În consecință, informația pe care o deține fiecare dintre ei se modifică în mod continuu. Acest lucru este reprezentat pe grafic prin intermediul *becurilor* care se aprind odată cu trecerea timpului. Prin urmare, este evident că organului de conducere îi este imposibil să procure informația necesară pentru a coordona societatea prin dispoziții, nu doar pentru că aceasta este o informație, după cum am văzut, dispersată, privativă şi non-articulabilă, ci pentru că, în plus, această informație se modifică în mod continuu şi survine *ex nihilo* în funcție de trecerea timpului şi de exercitarea liberă a funcției antreprenoriale. Este greu de înțelescum ar fi posibilă transmiterea

către organul de conducere a unei informații (care în orice moment îi este necesară acestuia pentru a coordona societatea), informație care nici măcar nu a fost creată încă în cursul procesului antreprenorial însuşi şi nici nu va putea fi creată vreodată dacă acest proces este constrâns la nivel instituțional.

Astfel, de exemplu, când se prefigurează o zi ploioasă sau afectată de orice altă serie de evenimente meteorologice, agricultorul *îşi dă seama* de faptul că, deoarece a intervenit o schimbare a vremii, trebuie să îşi modifice planul cu privire la diferitele munci ale câmpului pe care este bine să le întreprindă în cursul *acelei zile*; această schimbare se petrece fără ca agricultorul să fie capabil să articuleze în mod formal motivele pentru care ia o decizie sau alta. Nu este posibil, prin urmare, transferul acestui tip de informație, care reprezintă rezultatul multor ani de experiență în muncile câmpului, unui ipotetic organ de conducere (să spunem, de exemplu, unui Minister al Agriculturii din capitală), rămânând ca agricultorul să aştepte instrucțiuni. Acelaşi lucru se poate spune despre oricare altă persoană care exercită într-un context determinat funcția antreprenorială, pentru a decide fie dacă investeşte sau nu într-o anumită operațiune sau sector, fie dacă va cumpăra sau va vinde anumite titluri sau acțiuni, fie dacă angajează sau nu colaboratori etc. Prin urmare, putem considera că informația practică se află, nu doar, să spunem, „încapsulată", în sensul în care nu este accesibilă organului superior care exercită agresiunea instituțională, ci, mai mult, pe lângă faptul că este încapsulată, ea se modifică în mod continuu şi se formează într-un mod nou, pe măsură ce viitorul este creat pas cu pas de către actorii implicați.

În cele din urmă, să amintim faptul că, pe măsură ce coerciția socialistă se exercită în mod continuu şi efectiv, ea împiedică urmărirea liberă a scopurilor individuale, drept pentru care acestea din urmă încetează să mai acționeze ca stimulent, iar informația practică necesară pentru coordonarea societății nu va mai putea fi descoperită sau generată la nivel antreprenorial . Organul de conducere se află, prin urmare, în fața unei dileme imposibil de rezolvat, deoarece are nevoie în mod absolut de informația pe care o creează procesul social, informație pe care în niciun caz nu o poate obține, întrucât, dacă intervine în mod coercitiv în acest proces, distruge capacitatea creatoare de informație a acestuia, iar dacă nu intervine, nici în acest caz nu reuşeşte obținerea vreunei informații.

În concluzie, putem afirma că, din perspectiva procesului social, socialismul este o eroare intelectuală, întrucât organului de conducere, având sarcina de a interveni prin dispoziții, îi este imposibil să procure informația necesară pentru coordonarea societății, din mai multe motive. *În primul rând*, din motive de volum: este imposibil ca organul de intervenție să asimileze în mod conştient volumul enorm de informație practică diseminată în mințile tuturor persoanelor implicate în proces. *În al doilea rând*, din cauza caracterului esențialmente intransferabil (dinspre fiecare persoană în parte către un organ central) al informației necesare (prin natura sa, tacită, non-articulabilă). *În al treilea rând*, pentru că, în plus, nu poate fi transmisă o informație care încă nu a fost descoperită sau creată de către actori şi care survine doar ca rezultat al liberului proces de exercitare a funcției antreprenoriale. *În al patrulea rând*, pentru că exercițiul coerciției împiedică procesul antreprenorial să descopere şi să creeze informația necesară pentru coordonarea societății.

4. IMPOSIBILITATEA SOCIALISMULUI DIN PERSPECTIVA ORGANULUI DE CONDUCERE

Din perspectiva, de data aceasta, a ceea ce am denumit în figura de mai sus „nivelul superior", altfel spus, persoana sau grupul, mai mult sau mai puțin organizat, care în mod sistematic sau instituțional exercită o agresiune împotriva liberului exercițiu al funcției antreprenoriale, este nevoie să facem o serie de observații care confirmă, încă şi mai mult, dacă se poate spune astfel, concluzia că socialismul nu este decât o eroare intelectuală.

Să admitem, în scopuri dialectice şi urmându-l pe Mises[8], că organul de conducere (indiferent dacă este vorba despre un dictator sau un lider, o elită, un grup de intelectuali, un grup de oameni de ştiință, un departament ministerial sau un grup de deputați aleşi în mod democratic de „popor", în concluzie, indiferent de combinația, mai mult sau mai puțin complexă, care se poate stabili între aceste elemente) este dotat cu maxima capacitate tehnică şi intelectuală, cu experiență şi înțelepciune, precum şi cu cele mai bune intenții pe care, *în mod uman*, ar trebui să i le concedem (simple ipoteze care, de fapt, nu

[8] Ludwig von Mises, *Human Action*, ed. cit., p. 696.

se verifică în realitate şi vom vedea imediat din ce motiv). Ceea ce însă nu se mai poate admite este faptul că acest organ de conducere ar putea fi dotat cu capacităţi supraumane şi, astfel, ar avea harul *ominiscienţei*, altfel spus, că ar fi capabil de a asimila, de a cunoaşte şi de a interpreta în mod simultan volumul întreg al informaţiei privative şi diseminate, prezentă în mintea tuturor persoanelor care acţionează în societate şi care este generată şi creată *ex novo* şi în mod continuu de către acestea[9]. Realitatea este că organul de conducere, câteodată denumit şi organ de planificare sau de intervenţie centrală sau parţială, în cea mai mare parte nu cunoaşte sau va avea doar o foarte vagă idee în privinţa informaţiilor dispersate în mintea tuturor actorilor care ar putea ajunge să se supună ordinelor sale. Există, prin urmare, o foarte

[9] Care este valoarea justă sau matematică a lucrurilor?, se întrebau scolasticii spanioli din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, ajungând la concluzia că *valoarea justă* depinde de un mare număr de *circumstanţe particulare*, de aceea doar Dumnezeu poate ajunge să o cunoască. În consecinţă, valoarea justă, în plan uman, este aceea care rezultă în mod spontan din procesul social, altfel spus, preţul pieţei. În exact acelaşi sens se exprimă şi Papa Ioan Paul al II-lea, în enciclica *Centesimus Annus* (capitolul al IV-lea, nr. 32, p. 66), pentru care valoarea sau preţul just este acela „stabilit de comun acord după o negociere liberă". La baza sau la însăşi temelia socialismului, poate că se ascunde atavica dorinţă a omului de a se asemăna lui Dumnezeu sau, mai bine zis, de *a crede că este Dumnezeu* şi, prin urmare, de a crede că dispune de o cunoaştere sau de o informaţie mult mai mare decât este omeneşte cu putinţă. Astfel, cardinalul iezuit Ioan din Lugo (1583-1660) scria: „pretium iustum mathematicum, licet soli Deo notum" (*Disputationes de Iustitia et Iure*, Lyon, 1643, volumul II, D. 26, S.4, N.40). La rândul său, Ioan din Salas, de asemenea iezuit şi profesor de filozofie şi teologie la mai multe universităţi din Spania şi de la Roma, împărtăşind aceeaşi opinie, afirma, referindu-se la posibilitatea cunoaşterii preţului just: „quas exacte comprehendere et ponderare Dei est, non hominum" (*Commentarii in Secundam Secundae D. Thomae de Contractibus*, Lyon 1617, Tr. De Empt. Et Vend., IV, nr. 6, p. 9). Alte interesante citate aparţinând scolasticilor spanioli ai epocii au fost selectate de F.A. Hayek în *Law, Legislation and Liberty*, ed. cit., volumul al II-lea, pp. 178-179. Un rezumat al celor mai importante contribuţii la ştiinţa economică aduse de scolasticii spanioli din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea poate fi găsit în articolul lui Murray N. Rothbard, *New Light on the Prehistory of the Austrian School*, în *The Foundations of Modern Austrian Economics*, Sheed and Ward, Kansas City, 1976, pp. 52-74 (reeditat în *The Logic of Action I*, Edward Elgar, Chetelham, Anglia, 1997, pp. 173-194).

mică sau nulă posibilitate ca organul de planificare să ştie ce anume şi cum anume să caute, unde să găsească elementele de informație dispersată, care apar în procesul social şi de care are atâta nevoie pentru a-l controla şi coordona.

Organul de coerciție, pe de altă parte, este evident compus din persoane în carne şi oase, ființe cu calități şi defecte. *Ca oricare alți actori, și acestea au probabil scopurile lor personale care acționează ca stimulente capabile să-i conducă la descoperirea acelor informații relevante pentru interesele lor particulare.* Cel mai probabil este, prin urmare, ca oamenii care reprezintă organul de conducere, în cazul în care îşi exercită bine intuiția antreprenorială, din punctul de vedere al propriilor lor scopuri sau interese, să genereze informația şi experiența necesare pentru a se menține, de exemplu, pe termen nelimitat la putere. În acelaşi timp, e posibil ca ei să justifice, dar şi să raționalizeze propriile lor acțiuni față de ei înşişi şi față de terțe persoane, cu scopul de a exercita coerciția într-un mod de fiecare dată mai sofisticat şi efectiv, dar și de a prezenta cetățenilor agresiunea lor ca pe ceva inevitabil şi atractiv etc. Altfel spus, împotriva ipotezei unor acțiuni „bine intenționate" de care vorbeam la începutul paragrafului anterior, aceste obiective din urmă vor constitui în mod normal stimulentele cele mai comune şi care vor predomina în fața altora şi, în special, în fața interesului de a descoperi informația practică concretă şi relevantă prezentă în fiecare moment în mod dispersat în societate şi de care este nevoie pentru a face posibilă funcționarea societății prin intermediul unor așa-numite dispoziții. În plus, toate aceste motivații particulare vor face ca *organul de conducere nici măcar să nu realizeze, altfel spus, să conştientizeze care este gradul de ignoranță (imposibil de eradicat) la care se află*, afundându-se de fiecare dată şi tot mai mult într-un proces de înstrăinare progresivă tocmai față de acele realități sociale pe care pretinde să le controleze.

Pe de altă parte, organul de conducere va descoperi că nu este capabil să efectueze *calculul economic* necesar[10]. Indiferent de scopurile

[10] Imposibilitatea efectuării de calcule economice fără a utiliza informația sau cunoaşterea practică dispersată, care se „produce" doar pe piața liberă, a fost demonstrată în originala şi geniala contribuție a lui Mises din 1920, *Die Wirtschaftsrechnung im sozialistischen Gemeinwesen*, articol publicat în *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, volumul 47, pp. 86-121. Versiunea englezească a acestui articol este inclusă, cu titlul *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth*, în lucrarea editată de F.A. Hayek, *Collectivist*

urmărite (şi chiar presupunând încă o dată că ar fi vorba de cele mai „umane" şi „înălțătoare" scopuri), organul de conducere nu va putea şti dacă acele costuri pe care le atrage atingerea scopurilor propuse au o valoare superioară valorii pe care el însuşi le-o atribuie în mod subiectiv. Costul nu este decât valoarea subiectivă pe care actorul o atribuie lucrului la care renunță atunci când acționează urmărind un scop anume. Este evident că organul de conducere nu poate obține cunoaşterea sau informația necesară pentru a aprecia costul adevărat pe care şi-l atrage conform propriilor sale scale de evaluare, întrucât informația privind circumstanțele specifice de timp şi de loc (necesară pentru a estima costurile) este dispersată în mintea tuturor persoanelor sau tuturor actorilor implicați în procesul social şi asupra cărora s-a exercitat coerciția de către organul de conducere, ales în mod democratic sau nu şi însărcinat să exercite în mod sistematic agresiunea asupra corpului social.

În acest sens, dacă definim conceptul de *responsabilitate* drept calitatea acelei acțiuni care se exercită după ce i-au fost înțelese consecințele, iar pe de altă parte ținând cont de costul acțiunii prin intermediul unui corespunzător calcul estimativ de tip economic, vom putea trage concluzia că organul de conducere, indiferent de structura sa, indiferent de sistemul său de alegere ori de judecățile sale de valoare, neputând să *vadă* şi să aprecieze costurile pe care şi le atrage, va tinde întotdeauna să acționeze într-un mod *iresponsabil*. Se produce, prin urmare, situația *paradoxală* de nerezolvat în care, cu cât se va încăpățâna organul de conducere să planifice sau să controleze o anumită zonă a vieții sociale, cu atât va avea mai puține posibilități de a-şi atinge obiectivele, nefiind capabil să obțină informația necesară pentru a organiza în mod coordonat societatea. În plus, va crea noi şi

Economic Planning, Augustus M. Kelley, Clifton, 1975, pp. 87-130. Ideea cheie a lui Mises apare la p. 102, atunci când afirmă: „The distribution among a number of individuals of administrative control over economic goods in a community of men who take part in the labour of producing them, and who are economically interested in them, *entails a kind of intellectual division of labour*, which would not be possible without some system of calculating production and without economy" (sublinierea îmi aparține). Vom dedica întreg capitolul următor studiului detaliat al tuturor implicațiilor pe care le presupune argumentul misesian; în aceeaşi măsură ne vom ocupa şi de analiza debutului următoarei dezbateri pe care acesta a propus-o.

cu atât mai grave discordanţe şi distorsiuni, în aceeaşi măsură în care s-ar strădui să-şi exercite coerciţia într-un mod cât mai eficient, limitând prin aceasta capacitatea antreprenorială a indivizilor[11]. În concluzie, putem aprecia ca fiind o gravă eroare ideea că organul de conducere poate întreprinde calculul economic în acelaşi mod în care o face antreprenorul individual. Din contră, cu cât vom avansa în organizarea socialistă, cu atât mai multă informaţie practică de primă mână necesară pentru calculul economic se va pierde, până la a face complet imposibil calculul economic, în măsura în care organul instituţional de coerciţie va reuşi într-un mod tot mai eficient obstrucţionarea omului liber.

5. DE CE DEZVOLTAREA CALCULATOARELOR ÎMPIEDICĂ ŞI MAI MULT SOCIALISMUL

S-a auzit adesea argumentul, venit din partea unor persoane care nu înţeleg bine natura specifică a cunoaşterii relevante cu efecte sociale, conform căruia extraordinarul avans în domeniul informaticii, comunicaţiilor şi calculatoarelor ar putea face posibilă, atât în mod teoretic, cât şi practic, funcţionarea sistemului socialist. Cu toate acestea, un simplu argument de tip teoretic ne permite să demonstrăm că dezvoltarea sistemelor informatice şi a capacităţii calculatoarelor *nu va fi niciodată* un fapt capabil să soluţioneze problema ignoranţei specifice care în mod esenţial afectează socialismul şi care este imposibil de eradicat.

Argumentul se bazează pe ipoteza că rezultatul oricărei dezvoltări tehnologice în domeniul informaticii va fi disponibil atât pentru organul de conducere, cât şi pentru actorii individuali ce intervin în procesul social. Dacă lucrurile se petrec astfel, capacitatea de a crea şi de a descoperi o nouă informaţie – practică, dispersată şi tacită – va fi

[11] „The paradox of planning is that it cannot plan, because of the absence of economic calculation. What is called a planned economy is no economy at all. It is just a system of groping about in the dark. There is no question of a rational choice of means for the best possible attainment of the ultimate ends sought. What is called conscious planning is precisely the elimination of conscious purposive action." (Ludwig von Mises, *Human Action*, ed. cit., pp. 700-701.) Despre „paradoxul planificării" şi conceptul de „responsabilitate", a se vedea secţiunea a 6-a din acest capitol.

enorm amplificată datorită noilor instrumente informatice de care vor dispune actorii, în toate contextele în care își vor exercita funcția antreprenorială. Volumul imens şi calitatea noii informații generate la nivel antreprenorial cu ajutorul noilor tehnologii vor fi în mod progresiv de o profunzime şi cu o implicație a detaliilor de fiecare dată tot mai mari, de neconceput, în cele din urmă, pentru cunoașterea noastră actuală. Ca urmare, după cum este logic, organului de conducere îi va fi în continuare imposibil să dobândească această informație dispersată, *chiar dacă ar avea la dispoziție, în fiecare moment, cele mai moderne, capabile şi revoluționare calculatoare*.

Altfel spus, cunoaşterea generată în procesul social, relevantă pentru scopurile antreprenoriale, va continua întotdeauna să fie o cunoaştere de tip tacit şi dispersată şi, prin urmare, netransmisibilă niciunui centru de conducere. Viitoarea dezvoltare a sistemelor informatice şi a calculatoarelor *va face să crească şi mai mult gradul de complexitate al problemei* pentru organul de conducere, întrucât cunoaşterea practică generată cu ajutorul unor asemenea sisteme va deveni în mod progresiv din ce în ce mai complexă, voluminoasă şi bogată[12]. Prin urmare, dezvoltarea informaticii, a internetului şi a calculatoarelor nu doar că nu facilitează, dar face chiar şi mai dificilă problema pe care o presupune socialismul, în măsura în care permite crearea şi generarea la nivel antreprenorial a unui volum mult mai

[12] Cu alte cuvinte, întotdeauna va exista un „decalaj" sau o diferență calitativă în ceea ce priveşte gradul de complexitate pe care l-ar putea atinge organul de conducere grație echipamentelor sale informatice şi complexitatea informațiilor create în mod descentralizat şi spontan de către actorii sociali care ar dispune de echipamente asemănătoare (cel puțin din aceeaşi generație) şi care întotdeauna va fi superioară. Poate că Michael Polanyi (*The Study of Man*, ed. cit., pp. 24-25) a explicat mai bine decât oricine acest argument: „Our whole articulate equipment turns out to be merely a tool box, a supremely effective instrument for deploying our inarticulate faculties. And we need not hesitate then to conclude that the tacit personal coefficient of knowledge predominates also in the domain of explicit knowledge and represents therefore at all levels man's ultimate faculty for acquring and holding knowledge... Maps, graphs, books, formulae, and soon offer wonderful opportunities for reorganizing our knowledge from ever new points of view. And this reorganization is itself, as a rule, a tacit performance.» A se vedea, de asemenea, argumentul lui Rothbard, pe care l-am discutat în nota la capitolul al VI-lea.

mare de informaţie practică, cu un grad de complexitate şi cu detalii de fiecare dată mai bogate şi mai profunde, în orice caz, întotdeauna mai mari decât cele pe care le-ar putea realiza din punct de vedere informatic organul de conducere.

În *Figura III-4* (vezi mai jos) avem reprezentarea grafică a argumentului prezentat.

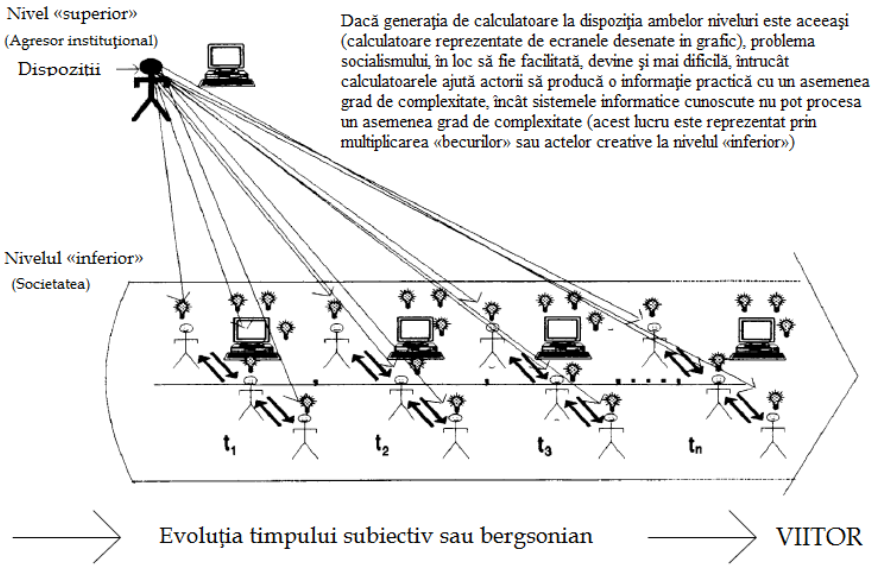

Figura III-4

Pe de altă parte, trebuie să subliniem că maşinile şi programele informatice elaborate de om nu vor putea niciodată să acţioneze sau să exercite funcţia antreprenorială, altfel spus, să creeze *ex nihilo* o nouă informaţie practică, descoperind şi beneficiind de noi oportunităţi de câştig care înainte ar trece neobservate[13].

[13] În plus, după Hayek (*The Sensory Order*, ed. cit., pp. 185-188), este o contradicţie logică a crede că mintea umană ar putea vreodată să se explice pe sine şi, mai mult decât atât, să reuşească să se multiplice în ceea ce priveşte operaţia de generare a unor noi informaţii. Argumentul lui Hayek, deja discutat de noi în capitolul al II-lea, este că o structură de comandă, reprezentată de un anumit sistem conceptual de categorii, poate informa despre sau poate explica o serie de comenzi mai simple sau mai puţin complexe, altfel spus, care să fie compuse dintr-un sistem de categorii mai

Informația înmagazinată în calculatoare nu este o informație „ştiută", adică asimilată sau interpretată în mod conştient de mintea umană, capabilă să se transforme în informație practică relevantă din punct de vedere social. Informația înmagazinată într-un disc de calculator sau în oricare alt suport informatic este identică cu „informația" încorporată în cărți, grafice, hărți, ziare sau reviste de specialitate şi care constituie un simplu instrument pus la îndemâna actorului în contextul acțiunilor concrete şi relevante pentru atingerea scopurilor sale particulare. Altfel spus, *„informația înmagazinată" nu reprezintă întru totul informația* în sensul de cunoaştere practică relevantă, interpretată, cunoscută şi utilizată de actor în contextul unei acțiuni concrete.

Mai mult, este evident că informația practică încă inexistentă, deoarece nu a fost descoperită sau creată la nivel antreprenorial, nu poate fi discutată din punct de vedere informatic. Sistemele informatice, prin urmare, nu sunt de niciun ajutor în ce priveşte coordonarea procesului de ajustare socială prin dispoziții, proces care funcționează şi avansează drept consecință a caracterului esențialmente creativ al acțiunii umane. Calculatoarele pot utiliza doar informația deja creată, anterior articulată, şi sunt, fără nicio îndoială, un instrument foarte util şi puternic în serviciul actorului, dar sunt incapabile să creeze, să descopere sau să sesizeze noi oportunități de câştig sau beneficiu, adică, să acționeze din punct de vedere antreprenorial. Calculatoarele sunt instrumente în serviciul actorului, dar nu acționează, nici nu vor reuşi vreodată să acționeze. Altfel spus, informația care poate fi utilizată de calculatoare trebuie să fie o

accesibil, dar nu este posibil să se explice sau să se automultiplice, nici să comunice comenzi mai complexe, întrucât nu este posibil, din punct de vedere logic, ca un sistem de categorii să dea socoteală despre el însuşi sau să explice o structură ori un sistem conceptual de categorii mai complex. A se vedea, de asemenea, argumentele aduse împotriva viitoarelor posibilități de dezvoltare a inteligenței artificiale de către Roger Penrose, în cartea sa citată în capitolul anterior. În cele din urmă, să mai adăugăm că, dacă proiectul paradigmei inteligenței artificiale ar avea succes în viitor (ceea ce consider un fapt imposibil, din cauza motivelor vizate), acest lucru nu ar corespunde decât creării adiționale de noi inteligențe „umane", care ar fi inserate în procesul social, complicându-l şi îndepărtându-l şi mai mult de idealul socialist (datorez acest argument bunului meu prieten Luis Reig Albiol).

informație *articulată, formalizată şi obiectivă.* În schimb, informația relevantă la nivel social este una esențialmente non-articulabilă şi întotdeauna *subiectivă*. De aceea, calculatoarele sunt incapabile nu doar să creeze o nouă informație, ci, mai presus de orice altceva, sunt incapabile să examineze informația deja creată dacă, aşa cum se întâmplă în procesele sociale, aceasta este prin esență de natură non-articulabilă. În exemplul din *Figura II-2*, din capitolul al II-lea, chiar dacă actorii A şi B ar reuşi să articuleze în detaliu şi într-un mod formalizat informația privind resursele de care au nevoie pentru a-şi atinge scopurile şi, în vreun fel sau altul, ar putea transmite acea informație unei baze de date uriaşe şi foarte moderne, actul prin care o altă minte umană (a actorului C) realizează faptul că resursa unuia ar putea fi utilizată pentru scopurile altuia este un act antreprenorial de pură creativitate, esențialmente subiectiv şi non-asimilabil pentru tiparele obiective şi formalizate, proprii unei maşinării. Pentru ca un calculator să poată orienta acțiunea într-un mod adecvat este nevoie nu doar să i se fi transmis informația într-un mod articulat, ci, în plus, să fi fost *programat* în prealabil, adică, să i se fi indicat în mod detaliat şi formal regula sau norma de acționare, în funcție de care de fiecare dată când o persoană, de exemplu, ar deține o resursă R într-o anumită cantitate, aceasta să fie utilizată de către o altă persoană care urmăreşte scopurile X. Lucrurile stând astfel, existența formalizată a acestei norme presupune că s-a descoperit *deja* cursul adecvat al acțiunii din punct de vedere antreprenorial, cu privire la utilizarea resurselor R pentru obținerea scopurilor X; prin urmare, este evident că *sistemele informatice pot pune în aplicare doar cunoştințe deja descoperite pentru situații date*, dar niciodată nu pot crea o nouă informație cu privire la situații care nu au fost încă descoperite şi care presupun crearea sau producerea *ex novo* a cunoaşterii subiective, tacite şi dispersate, tipică procesului social.

A avea încredere, prin urmare, în calculatoare ca instrument care să facă posibil socialismul este la fel de absurd ca a crede că într-o societate mult mai puțin avansată inventarea tiparului şi a altor procedee elementare de strângere şi tratare a informației articulate ar face posibil controlul cunoaşterii practice şi subiective relevante la nivel social. Rezultatul descoperirii cărților şi a tiparului a determinat exact contrariul: societatea a devenit mai bogată, dar şi mai dificil de controlat. Ar mai trebui doar de înțeles că problema socialismului ar putea deveni din punct de vedere cantitativ mai puțin dificilă, dar fără

a se ajunge vreodată la soluționarea acesteia, dacă organul de conducere ar putea să se folosească de cele mai moderne calculatoare într-o societate în care generarea permanentă de informații practice ar fi redusă la minima sa manifestare. Acest lucru s-ar putea obține printr-un sistem foarte rigid care, pe de o parte, să împiedice la maximum exercitarea funcției antreprenoriale, pe de altă parte, să interzică ființelor umane accesul la orice fel de calculator, instrumente de calcul, cărți etc. Doar într-o astfel de societate ipotetică, de *ignoranți înrobiți*, problema calculului economic în socialism ar putea părea ceva mai puțin complexă. Cu toate acestea, nici măcar în astfel de împrejurări extreme, problema nu s-ar putea rezolva în mod teoretic, întrucât ființa umană are, chiar şi în condițiile cele mai potrivnice, o capacitate antreprenorială creativă înnăscută[14], imposibil de reprodus şi imposibil de controlat.

Considerațiile anterioare explică foarte bine, în cele din urmă, de ce nu ar trebui să ne surprindă faptul că specialiştii în informatică şi programatorii de *software*, cei mai pregătiți profesionişti în domeniu, sunt totodată şi cei mai sceptici atunci când vine vorba despre posibilitățile aplicării informaticii în controlul şi organizarea proceselor sociale. Într-adevăr, pentru aceşti specialişti nu este evident doar principiul conform căruia dacă informația încorporată mașinii nu este exactă, atunci rezultatele vor multiplica erorile („garbage in, garbage out„), ci, mai mult, experiența lor zilnică le-a demonstrat că, pe

[14] Argumentul reliefează cât de absurdă este convingerea multor „intelectuali", ignoranți în chestiunile care privesc funcționarea societății, care cred că, pe măsură ce societatea devine mai complexă, este tot mai necesară şi obligatorie intervenția exogenă şi coercitivă de tip instituțional. Această idee provine de la Benito Mussolini, care recunoştea el însuşi: „Am fost primii care am afirmat că, cu cât civilizația îşi asumă forme mai complexe, cu atât mai mult trebuie limitată libertatea individului" (citat de F.A. Hayek în *Camino de Servidumbre* (*The Road to Serfdom*), Alianza Editorial, Madrid, 1976, p. 72). Însă, după cum am arătat, realitatea logico-teoretică este exact opusă: cu cât bogăția societății şi dezvoltarea civilizației avansează, cu atât mai dificil devine socialismul. Pe măsură ce societatea este mai puțin avansată sau mai întârziată, organul de conducere are la îndemână şi mai multe mijloace de abordare a informației şi cu atât mai puțin complicată pare problema socialismului (deşi, din punct de vedere logic şi teoretic, socialismul ar fi imposibil atâta timp cât ar fi exercitat pe ființe umane dotate, în acțiunea lor, cu o înnăscută capacitate creativă).

măsură ce programele pe care le dezvoltă sunt mai extinse şi mai complicate, ei întâmpină tot mai multe dificultăţi pentru a le „curăţa" de viciile logice şi pentru a le face posibilă astfel funcţionarea. Prin urmare, este de neconceput programarea unui proces social cu un asemenea grad de complexitate încât să încorporeze capacităţile creative cele mai esenţiale ale fiinţei umane. Mai mult, nu numai că informatica nu poate veni în sprijinul organului intervenţionist, aşa cum pretind sau îşi fac iluzii numeroşi „ingineri sociali", dar ultimele cuceriri ale ştiinţei informatice în acest domeniu au avut loc tocmai datorită asimilării intuiţiilor şi cunoştinţelor dezvoltate de teoreticienii proceselor sociale spontane, în general, şi de însuşi Hayek în particular, ale cărui idei se consideră astăzi ca fiind de o enormă valoare practică pentru a spori şi facilita proiectarea şi dezvoltarea unor noi sisteme de comunicare, precum şi a unor programe informatice[15].

6. ALTE CONSECINŢE TEORETICE ALE SOCIALISMULUI

În paragrafele anterioare am demonstrat în ce fel socialismul este o eroare intelectuală care îşi are originea în *prezumţia sau aroganţa fatală*[16]

---

[15] Amintim aici grupul de specialişti în calculatoare care a introdus contribuţiile Şcolii Economice Austriece în domeniul informaticii teoretice, dezvoltând integral un nou program de cercetare ştiinţifică, denumit *Agoric System* (după termenul grecesc *agora*, 'piaţă'), şi care se bazează pe teoria proceselor de piaţă, fundamentală pentru progresul domeniului informaticii. În special, trebuie să-i amintim pe Mark S. Miller şi K. Eric Drexler, de la Universitatea din Stanford, autorii articolului *Markets and Computation: Agoric Open Systems*, publicat în *The Ecology of Computation,* ediţia B.A. Huberman, North Holland, Amsterdam, 1988. O sinteză a programului de cercetare amintit a fost întocmită de Don Lavoie, Howard Baetjer şi William Tulloh, *High-tech Hayekians: Some Possible Research Topics in the Economics of Computation*, în *Market Process*, volumul 8, 1990, pp. 120-146 (vezi şi bibliografia citată acolo).

[16] Exact acesta este titlul ultimei lucrări scrise de F.A. Hayek: *The Fatal Conceit. The Errors of Socialism*, editată în *The Collected Works of F.A. Hayek,* W.W. Bartley III (ed.), The University of Chicago Press, Chicago, 1989. (Există şi o traducere în limba spaniolă, aparţinând lui Luis Reig Albiol, cu un prolog de Jesús Huerta de Soto: *La Fatal Arrogancia. Los Errores del Socialismo*, ediţia a 2-a, în *Obras Completas* de F.A. Hayek, Unión Editorial, Madrid, 1994.) Într-un interviu acordat la Madrid lui Carlos Rodríguez

de a crede că omul este suficient de inteligent pentru a organiza viaţa în societate. În această secţiune ne propunem să analizăm în mod succint şi sistematic consecinţele care se produc în mod inexorabil atunci când omul, ignorând imposibilitatea logică pe care o presupune socialismul, se încăpăţânează în instituirea unui sistem instituţional de regularizare şi coerciţie care, într-o măsură mai mare sau mai mică, să limiteze liberul exerciţiu al acţiunii umane.

Necoordonare şi dezordine socială

a) Am analizat deja modul în care atunci când se împiedică, într-o măsură mai mică sau mai mare, exerciţiul funcţiei antreprenoriale, nu mai este posibilă descoperirea situaţiilor de inadaptare care au loc în societate. Procedeele coercitive împiedică actorii să profite de oportunităţile de câştig pe care le generează orice situaţie de inadaptare, ca urmare, aceste oportunităţi trec neobservate sau rămân necunoscute şi nici măcar nu mai sunt evaluate de către actor. Chiar dacă, din întâmplare, vreun actor asupra căruia s-a exercitat coerciţia şi-ar da seama sau ar aprecia vreo oportunitate de câştig, acest lucru ar fi nerelevant, întrucât însăşi coerciţia instituţională l-ar împiedica să acţioneze pentru a profita de oportunitatea respectivă.

Pe de altă parte, nu putem concepe nici faptul că un organ de conducere, însărcinat cu exercitarea coerciţiei instituţionale, ar fi în stare, prin intermediul ordinelor şi dispoziţiilor sale, să coordoneze comportamentul social. Pentru aceasta ar trebui să dispună de un tip de informaţie care îi este inaccesibil, dat fiind că informaţia respectivă se află diseminată într-un mod privativ în mintea tuturor actorilor care alcătuiesc societatea.

Prin urmare, probabil prima consecinţă care survine din orice încercare de a stabili un sistem socialist va fi, conform teoriei care ne conduce la această concluzie, apariţia unei *necoordonări* sau *inadaptări*

Braun (*Revista de Occidente*, nr. 58, martie 1986, pp. 124-135), Hayek însuşi spunea că esenţa cărţii sale a fost să demonstreze faptul că „este o prezumţie, o aroganţă convingerea unora că se cunosc suficient de multe date pentru a ordona viaţa în societate, viaţă care, în realitate, este rezultatul unui proces care utilizează cunoaşterea dispersată a milioane de persoane diferite. A crede că putem planifica acest proces este complet absurd".

generale la nivel social, caracterizată prin acțiuni sistematice contradictorii ale agenților implicați. Aceştia nu vor reuşi să-şi disciplineze comportamentul unii în funcție de alții şi, astfel, nu vor realiza faptul că, în mod generalizat, comit erori de tip sistematic. În consecință, un număr foarte important de acțiuni umane vor avea de pierdut şi nu vor putea fi duse la bun sfârşit din cauza nepotrivirilor existente. Această *păgubire a planurilor* de acțiune sau *necoordonare* generalizată afectează însăşi esența vieții sociale şi se va manifesta la nivel atât *intratemporal*, cât şi *intertemporal*. Cu alte cuvinte, atât în legătură cu acțiunile care au loc în prezent, cât şi cu privire la coordonarea vitală care trebuie să se stabilească în mod necesar în orice proces social între acțiunile prezente şi cele viitoare.

Pentru Hayek, „ordine" este orice proces în care o mulțime de elemente de diferite categorii relaționează între ele în aşa fel încât cunoaşterea unei părți permite formularea unor concluzii adecvate față de întreg şi conduce la anumite aşteptări care se împlinesc[17]. Conform acestei definiții, devine evident rolul socialismului ca generator de *dezordine* socială. În aceeaşi măsură în care acesta face dificilă şi chiar împiedică armonizarea comportamentele necoordonate la nivel individual, socialismul împiedică ființele umane să acționeze reciproc pe baza aşteptărilor care decurg din comportamentul lor, fără ca aceste aşteptărisă fie păgubite ca urmare a neadaptărilor sociale care nu pot fi eliminate atunci când este zădărnicit liberul exercițiu al funcției antreprenoriale. Prin urmare, dorința voluntaristă de a „ordona" societatea prin dispoziții coercitive este esențialmente generatoare de dezordine. Cu cât mai complexă este ordinea socială în sens hayekian, cu atât mai imposibilă, dacă se poate spune astfel, va fi atingerea idealului socialist, întrucât un volum mult mai mare de decizii şi acțiuni va trebui încredințat unor persoane şi va depinde de nişte circumstanțe care vor rămâne complet necunoscute de către acestea şi de către cei care se încăpățânează să „guverneze" societatea.

b) În mod paradoxal, lipsa unei coordonări generale la nivel social este utilizată adesea drept un *pretext* pentru justificarea unor doze ulterioare de socialism, altfel spus, de agresiune instituțională în zone noi ale vieții în societate sau cu un nivel de profunzime şi de control şi

[17] F.A. Hayek, *Rules and Order*, volumul I din *Law, Legislation and Liberty*, ed. cit., capitolul al II-lea, pp. 35-54, şi José Ortega y Gasset, *Mirabeau o el Político*, *Obras Completas*, volumul 3, Revista de Occidente, Madrid, 1947, p. 603.

mai mari. Acest lucru se produce de obicei pentru că, deşi organul de conducere nu este capabil să-şi dea seama în detaliu de acțiunile contradictorii şi necoordonate pe care, în mod concret, le provoacă intervenția sa, mai devreme sau mai târziu îi apare ca evident faptul că procesul social în general nu funcționează. Această împrejurare, având în vedere capacitatea de apreciere foarte limitată pe care o deține organul de conducere, este interpretată de acesta ca fiind un rezultat logic al „lipsei de colaborare" a cetățenilor, care nu ar dori să îndeplinească în mod corect dispozițiile şi ordinele sale, drept pentru care acestea devin din ce în ce mai ample, detaliate şi coercitive. Această creştere a gradului de socialism va duce în cadrul procesului social la o şi mai mare inadaptare sau lipsă de coordonare, utilizată ulterior pentru a justifica noi „doze" de socialism şi aşa mai departe. Se explică, prin urmare, tendința irezistibilă a socialismului înspre *totalitarism*, acesta din urmă fiind înțeles drept acel regim care tinde „să exercite o puternică intervenție la toate nivelurile vieții"[18]. În alte cazuri, acest proces totalitar de creştere progresivă a coerciției este însoțit de multiple *devieri* sau schimbări subite la nivel politic, fie prin modificarea radicală a conținutului dispozițiilor anterioare, fie prin schimbarea zonei de aplicație, fie chiar prin ambele procedee, toate acestea cu zadarnica speranță că „experimentarea" asistematică a noilor tipuri şi nivele de intervenționism ar permite soluționarea problemelor în cauză, probleme greu de rezolvat[19].

---

[18] Vezi s.v. *Dicționarul Explicativ* editat de Real Academia Española de la Lengua.

[19] În legătură cu acest subiect, până şi Michael Polanyi (vezi *The Logic of Liberty*, ed. cit., p. 111), de altfel atât de ager la minte, a comis eroarea generalizată de a crede că acest tip de experimentare planificatoare, fiind incapabil de a produce efecte practice, ar fi prin urmare relativ inofensiv şi puțin periculos, ignorând prejudiciul major adus coordonării sociale pe care îl presupune încercarea de a continua programele utopice de inginerie socială. Responsabilii organelor de coerciție nu sunt capabili să explice de ce, în ciuda vigilenței şi eforturilor lor, ingineria socială nu funcționează sau funcționează din ce în ce mai rău şi se împotmolesc de cele mai multe ori în explicații ipocrite sau disperate, atribuind mersul greoi al lucrurilor fie pedepsei divine – după cum a făcut-o Contele de Olivares, fie „lipsei de colaborare sau relei-voințe a societății civile însăşi» (vezi Felipe González Márquez, discursul rostit la Universitatea Carlos III din Madrid cu ocazia zilei Constituției, pe 6 decembrie 1991).

c) Măsurile de intervenție coercitivă prin care se materializează socialismul produc efecte sau rezultate sociale care, de obicei, reprezintă exact *contrariul* a ceea ce pretindea a obține organul de conducere. Întrucât acesta tinde să-și atingă scopurile prin dispoziții coercitive care au o influență directă în zonele sociale afectate sau mai bine relaționate cu scopurile sale, rezultatul paradoxal este că aceste dispoziții împiedică, într-un mod evident mai eficace, exercițiul acțiunii umane în zonele în cauză. Altfel spus, forța antreprenorială este paralizată tocmai acolo unde este mai mare nevoie de ea, aceasta fiind necesară pentru coordonarea zonei sociale în cauză având ca obiectiv atingerea scopurilor urmărite. În concluzie, procesul de adaptare atât de necesar nu se mai produce, iar actorii procesului social nu-și mai ating scopurile propuse. La rândul lor, dispozițiile, pe măsură ce sunt impuse într-un mod tot mai eficient, denaturează şi mai mult exercițiul antreprenorial, atât prin faptul că ele nu încorporează informația practică necesară, cât mai ales pentru că împiedică și descurajează crearea acestei informații şi, ca urmare, nu pot fi utilizate drept ghid de coordonare de către agenții economici. Acest efect autodistructiv al socialismului, denumit *paradoxul intervenționismului sau al planificării*, este cunoscut de mai mult timp, dar abia recent a putut fi formulat în termenii preciși ai teoriei funcției antreprenoriale[20].

[20] Probabil primul care a scos în evidență acest efect autodistructiv al coerciției instituționale a fost Eugen von Böhm-Bawerk, în articolul *Macht oder ökonomisches Gesetz?*, publicat în *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozial-politic und Verwaltung,* Viena, volumul XXIII, decembrie 1914, pp. 205-271. Acest articol a fost tradus în limba engleză în anul 1931, de J.R. Mez, şi publicat cu titlul *Control or Economic Law?* în *Shorter Classics of Eugen von Böhm-Bawerk*, volumul I, Liberterian Press, South Holland, Illinois, 1962, pp.139-199. La p. 192 din versiunea în limba engleză a acestui articol putem citi: „any situation brought about by means of «power» may again bring into play motives of self interest, tending to oppose its continuance." Mai târziu, Ludwig von Mises a continuat aceeaşi linie de cercetare în *Kritik des Interventionismus: Untersuchungen zur Wirtschaftspolitik und Wirtschaftsideologie der Gegenwart*, publicată de Gustav Fischer, Jena, 1929, şi tradusă în limba engleză cu titlul *A Critique of Interventionism*, Arlington House Publishers, New York, 1977. Mises ajunge la concluzia că „all varieties of interference with the market phenomena not only fail to achieve the ends aimed at by their authors and supporters, but bring about a state of affairs which – from the point of view of their authors' and advocates' valuations – is less

d) Deşi efectul *inhibitor* al socialismului în ce priveşte crearea informației practice se manifestă în toate zonele sociale, în zona economică acesta devine poate cel mai evident. În primul rând, de exemplu, *lipsa calității* bunurilor şi serviciilor produse reprezintă una dintre manifestările cele mai concludente ale necoordonării socialiste, iar lucrurile se petrec astfel din cauza absenței acelor stimuli care duc la crearea informației şi la descoperirea motivelor care afectează standardele de calitate, în ce-i priveşte atât pe actorii care constituie procesul social, cât şi pe membrii înşişi ai organului de conducere.

În al doilea rând, deciziile de investiție devin, odată cu socialismul, pur arbitrare, atunci când nu se dispune de informația necesară pentru realizarea unor minime estimări de calcul economic, atât din punct de vedere cantitativ, cât şi calitativ. Niciodată nu va putea fi cunoscut prețul corect în ceea ce priveşte oportunitatea fiecărei investiții (imposibil de estimat într-un context socialist), iar asta chiar dacă s-ar impune întregii societăți rata de preferință temporară a organului de conducere. Pe de altă parte, lipsa informației nu va permite organului de conducere nici calcularea unor procente de depreciere minim fiabile pentru echipamentul de capital. Socialismul, prin urmare, creează şi menține o *proastă investiție* generalizată a resurselor şi a factorilor de producție, investiție care, în multe ocazii, ca factor adițional de agravare pe deasupra, îmbracă un caracter ciclic mai mult sau mai puțin regulat, rezultat din schimbările subite de politică tipice acestui sistem şi care au fost comentate la finalul paragrafului anterior.

În al treilea rând, socialismul provoacă în mod generalizat şi la toate nivelurile sociale o acută problemă de *deficit*. Cauza principală a acestui fenomen s-ar centra pe ideea conform căreia coerciția instituțională elimină din rădăcină posibilitatea ca enorma forță a ingeniozității antreprenoriale umane să se dedice în mod sistematic descoperirii fazelor de deficit, precum şi căutării de noi forme mai eficiente de a

---

desirable than the previous state of affairs which they were designed to alter". Trebuie amintită şi lucrarea lui M.N. Rothbard, *Power and Market. Government and the Economy,* Institute for Humane Studies, Menlo Park, California, 1970 (*Scholar's Edition* împreună cu *Man, Economy, and State,* ed. cit., editate de Mises Institute, 2004). Însă cea mai strălucită dezvoltare a acestei teme o datorăm lui Israel M. Kirzner, în magnificul său articol *The Perils of Regulation: A Market Process Approach*, inclus în *Discovery and the Capitalist Process,* ed. cit., pp. 119-149.

elimina aceste etape de deficit. Pe de altă parte, imposibilitatea de a calcula costurile din punct de vedere economic conduce, după cum am văzut, la risipirea în investiţii fără sens a unei mari cantităţi din resursele de producţie, ceea ce aprofundează şi agravează o dată în plus problema deficitului[21]. În plus, mână în mână cu deficitul, survine în anumite cazuri un ineficient şi redundant exces de resurse, motivat nu doar de erorile de producţie comise, ci totodată de faptul că agenţii economici acaparează şi păstrează toate bunurile şi resursele de care sunt în stare, întrucât deficitul sistematic face ca furnizarea adecvată de bunuri, servicii şi factori de producţie să fie nesigură şi instabilă.

În cele din urmă, erorile în ceea ce priveşte alocarea resurselor devin deosebit de grave în ce priveşte mâna de lucru, care tinde în mod sistematic să fie folosită greşit, ducând la creşterea *şomajului* sau la *lipsa unui loc de muncă*, fenomen mai mult sau mai puţin mascat, în funcţie de categoria specifică de socialism, şi care este unul dintre rezultatele cele mai reprezentative ale coerciţiei instituţionale asupra liberului exerciţiu al funcţiei antreprenoriale în contextul proceselor sociale relaţionate cu lumea muncii.

---

[21] Această caracteristică a socialismului, constând în faptul că luarea deciziilor la toate nivelurile nu este în mod adecvat restrânsă din motive de cost, a fost botezată de János Kornai „soft budget constraint" (vezi *Economics of Shortage*, North Holland, Amsterdam, 1980). Deşi s-a bucurat de un anume succes, în opinia noastră ea rămâne deosebit de influenţată numai de manifestările cele mai evidente pe care, în organizaţiile industriale, le pune problema de bază (imposibilitatea de a produce informaţia necesară calculului costurilor, dacă nu există o funcţie antreprenorială liberă), drept pentru care, în acest fel, problema este trecută cu vederea în mod nejustificat sau nu este apreciată suficient şi în mod adecvat de mulţi dintre specialişti. Cu toate acestea, relativ recent, Kornai a fost capabil să-şi construiască propria teorie a funcţiei antreprenoriale, demonstrând că, în sfârşit, a înţeles pe deplin esenţa argumentului austriac în privinţa planificării. A se vedea articolul său *The Hungarian Reform Process: Visions, Hopes and Reality*, în *Journal of Economic Literature*, volumul XXIV, decembrie 1986, reeditat în *Visions and Reality: Market and State,* Harvester, Londra, 1990, pp. 156-157. Despre aceeaşi problematică sunt, de asemenea, interesante contribuţiile lui Jan Winiechi, în mod special *The Distorted World of Soviet-Type Economies*, Routledge, Londra, 1988 şi 1991, precum şi *Economic Prospects East and West: A View from the East*, CRCE, Londra, 1987.

Informație eronată şi comportamente iresponsabile

Socialismul nu se caracterizează doar prin faptul că inhibă crearea de informație, ci, în plus, prin faptul că pune în aplicare o serie de procese care atrag şi generează într-un mod sistematic *informație eronată sau greşită, dând naştere unui comportament în mod generalizat iresponsabil.*

a) La nivelul *organului de conducere* care exercită în mod sistematic coerciția, nimic nu asigură capacitatea acestuia de a-şi da seama de oportunitățile concrete de câştig care apar în procesul social. Pentru că organul de conducere nu dispune de informația practică provenită de la persoanele asupra cărora s-a exercitat coerciția, nu se poate imagina că ar fi capabil să descopere situațiile de neadaptare socială, cu excepția cazurilor foarte izolate şi survenite din pură întâmplare. Mai mult, dacă în mod întâmplător s-ar descoperi existența vreunei situații de neadaptare, cel mai probabil este ca o asemenea „descoperire" să fie tăinuită sau ascunsă de însăşi inerția organizării coercitive care, exceptând câteva ocazii uşor de numărat, nu va avea niciun interes în a evidenția probleme nepopulare şi a căror soluție pretinde întotdeauna schimbări şi măsuri „deranjante". Pe de altă parte, organul de conducere nici măcar nu va conştientiza situația gravă de ignoranță în care se află, o ignoranță imposibil de eradicat. De aceea, informația care s-ar genera prin dispoziții ar fi o informație afectată de erori sau greşeli şi, în mod esențial, o informație *iresponsabilă*, întrucât organul de conducere, în procesul său decizional, nu va putea ține seama de adevăratul preț sau de adevărata valoare a alternativelor la care renunță atunci când decide să urmeze o anume cale de acțiune, fiind incapabil să obțină informația practică şi dispersată referitoare la aceste alternative[22].

[22] Considerăm că o acțiune este „responsabilă" atunci când actorul care o întreprinde are în vedere costul la care se angajează în consecință atât el, cât şi celelalte persoane cu care se află în relație. Costul este valoarea subiectivă pe care actorul o acordă lucrului la care renunță atunci când acționează şi poate fi estimat în mod adecvat doar dacă actorul dispune de informația subiectivă, tacită şi practică, relaționată atât cu înseşi circumstanțele personale, cât şi cu informația de același tip corespunzătoare circumstanțelor celorlalți subiecți cu care interacționează. Dacă această informație practică nu se poate produce, nici transmite, atunci când nu este permis liberul exercițiu al funcției antreprenoriale (coerciție sistematică) sau când nu sunt definite şi nici apărate în mod adecvat drepturile de proprietate

b) Faptul că organul de conducere se află în mod inexorabil izolat de procesul social, într-o ceaţă de ignoranţă imposibil de eradicat, în care poate distinge doar aspectele cele mai comune sau aparente, face ca acesta să se centreze întotdeauna pe atingerea obiectivelor sale printr-o modalitate *lărgită* şi *voluntaristă*. *Voluntaristă*, prin faptul că pretinde atingerea scopurilor propuse prin simpla voinţă de coerciţie reflectată în dispoziţii. *Lărgită*, prin aceea că atingerea acestor obiective pur şi simplu se măsoară şi se evaluează pe baza parametrilor cel mai uşor de definit, de articulat şi de transmis, altfel spus, a acelor parametri de tip pur statistic sau cantitativ şi care ignoră sau nu încadrează suficient toate nuanţele calitative şi subiective ce reprezintă tocmai conţinutul cel mai valoros şi mai concludent al informaţiei practice dispersate în minţile actorilor umani.

Proliferarea, utilizarea excesivă şi preponderenţa *statisticilor* este, prin urmare, altă caracteristică a socialismului şi nu este deloc de mirare faptul că termenul „statistică" îşi are originea, din punct de vedere etimologic, chiar în termenul utilizat antonomastic pentru definirea coerciţiei instituţionale organizate[23].

---

corespunzătoare (coerciţie asistematică), costurile *nu pot fi prevăzute* de către actor şi, în consecinţă, acţiunea acestuia tinde să devină iresponsabilă. În legătură cu conceptul de responsabilitate, poate fi consultat articolul lui Garret Hardin, *An Operational Analysis of Responsability*, în *Managing the Commons*, editată de Garret Hardin şi John Baden, W.H. Freeman, San Francisco, 1977, p. 67. Această iresponsabilitate tipică a socialismului face ca fenomenul de distrugere a bunurilor colective (pe care Garret Harding l-a calificat drept „tragedie") să se extindă în socialism în toate zonele sociale (M. Rothschild, *Bionomics*, Henry Holt, New York, 1990, capitolul al II-lea).

[23] Misticismul reverenţios faţă de statistici provine de la însuşi Lenin, care îndemna: „Bring statistics to the masses, make it popular, so that the active population learn by themselves to understand and realise how much and what kind of work must be done" (*Die nächsten Aufgaben der Sowjetmacht*, Berlin, 1918, p. 33, *apud* F.A. Hayek, *Collectivist Economic Planning,* Augustus M. Kelley, Clifton, 1975, p. 128). În legătură cu excesul de statistici pe care îl ocazionează intervenţionismul, precum şi despre gravul prejudiciu social, ineficienţa şi costul acestora, a se vedea articolul lui Stephen Gillespie, *Are economic statistics overproduced?*, în *Public Choice*, volumul 67, nr. 3, decembrie 1990, pp. 227-242. Despre socialism şi mediul înconjurător (vezi în text paragraful următor), a se vedea T.L. Anderson şi D.R. Leal, *Ecología de mercado*, Unión Editorial, Madrid, 1993.

c) Efectul generării sistematice de informații eronate, care conduc, în mod generalizat, la comportamente iresponsabile, împreună cu caracterul voluntarist şi extins al urmăririi de scopuri de către organul de conducere care exercită coerciția conduc, printre altele, la consecințe tragice asupra *mediului natural*. Ca regulă generală, mediul natural se va deteriora tocmai în acele arii şi zone geografice în care socialismul are o incidență mai mare (altfel spus, în care există mai puțină libertate pentru exercițiul funcției antreprenoriale), iar această deteriorare va fi cu atât mai mare, cu cât gradul de intervenție coercitivă va fi mai amplu şi mai profund.

Efectul corupător

Socialismul are efectul de a *corupe* sau de a devia într-un mod pervers forța funcției antreprenoriale prin care se materializează orice acțiune umană. *Dicționarul Explicativ* editat de Real Academia Española ne spune că *a corupe* înseamnă 'a pierde, a strica, a prejudicia, a altera, a perverti, a distruge sau a vicia' şi, în mod explicit, menționează că acest efect destructiv vizează mai ales instituțiile sociale, înțelese ca obiceiuri repetitive de conduită. Prin urmare, corupția este una dintre consecințele cele mai reprezentative ale socialismului, în măsura în care acesta tinde în mod sistematic să pervertească procesul de creație şi de transmitere a informației care se generează în societate.

a) În primul rând, din perspectiva actorilor umani asupra cărora se exercită coerciția sau comanda, aceştia îşi dau repede seama că, din punct de vedere antreprenorial, au mai multe şanse de a-şi atinge scopurile dacă, în loc să încerce să descopere şi să coordoneze situațiile de neadaptare socială profitând de oportunitățile de câştig pe care acestea le generează, îşi dedică timpul, activitatea şi ingeniozitatea pentru a influența mecanismele decizionale ale organului de conducere. Astfel încât un volum impresionant de ingeniozitate umană – mult mai mare pe măsură ce socialismul este mai intens – va fi dedicat în mod constant acțiunii de a concepe noi şi mult mai eficiente forme de a influența organul de conducere cu speranța reală sau imaginară de a obține avantaje de tip particular. Prin urmare, socialismul nu doar că îi împiedică pe membrii societății să învețe să-şi disciplineze comportamentul unii în funcție de alții, ci, mai mult, construiește motivații puternice pentru ca diferiți indivizi şi grupuri să

încerce să obțină puterea sau să-şi exercite influența asupra organului de conducere, cu scopul de a se folosi de dispozițiile coercitive pentru a beneficia împotriva celorlalți, prin forță, de avantaje sau privilegii de tip particular. Astfel, procesul social coordonator de tip spontan este corupt şi înlocuit cu un alt proces, *lupta pentru putere*, în care conflictul şi violența sistematice între indivizi sau între grupurile sociale care încearcă să-şi impună influența sau să acapareze puterea se transformă în mesajul cel mai reprezentativ şi dominant al vieții în societate. Prin urmare, ca o consecință a socialismului, ființa umană îşi pierde habitudinile unui comportament moral (adică urmând principii sau norme programate şi repetitive de acțiune), modificându-şi treptat personalitatea, dar şi maniera de a acționa, care devine din ce în ce mai amorală (mai puțin supusă principiilor) şi *agresivă*[24].

b) În al doilea rând, o altă manifestare a efectului corupător al socialismului are loc atunci când grupurile sau persoanele care nu au reuşit să acapareze puterea se văd obligate să dedice o parte foarte importantă din ingeniozitatea şi activitatea lor antreprenorială în încercarea de a devia sau de a eluda efectele nocive sau drastice pe care

[24] Poate că nimeni nu a exprimat mai bine ca Hans-Hermann Hoppe (*A Theory of Socialism and Capitalism,* Kluwer Academic Publishers, Londra, 1989, pp. 16-17) efectul corupător al socialismului, atunci când a afirmat: „The redistribution of chances for income acquisition must result in more people using aggression to gain personal satisfaction and/or more people becoming more aggressive, i.e. *shifting increasingly from non aggressive to aggressive roles, and slowly changing their personality as a consequence of this;* and this change in the character structure, in the moral composition of society, in turn leads to another reduction in the level of investment in human capital." A se vedea, de asemenea, articolul meu *El Fracaso del Estado Social*, în *ABC*, 8 aprilie 1991, pp. 102-103. O altă manifestare a efectului corupător al socialismului constă în creşterea generalizată a „cererii sociale" de dispoziții şi regulamente coercitive provenite de la Stat şi care survine ca un efect combinat al următoarelor cauze: 1) dorința fiecărui grup de interese de a obține privilegii în detrimentul restului cetățenilor, 2) imposibila şi naiva iluzie conform căreia „doze" mai mari de reglementări vor putea diminua nesiguranța juridică generalizată care predomină ca rezultat al unei încurcături legislative crescânde şi contradictorii şi 3) pervertirea responsabilității individuale care în mod subiectiv şi inconştient edifică acceptarea paternalismului statal şi a sentimentelor de dependență față de autoritate.

le resimt ca urmare a aplicării dispozițiilor coercitive, în schimbul oferirii unor privilegii, avantaje, bunuri sau servicii persoanelor însărcinate cu controlul, supravegherea şi punerea în practică a dispozițiilor respective. Această activitate corupătoare este de tip *defensiv*, întrucât acționează ca o adevărată „supapă de evacuare" şi permite o anumită diminuare a prejudiciului social pe care îl provoacă socialismul. Efectul pozitiv este de a face posibilă menținerea unor legături sociale minime de coordonare, chiar şi în cazurile în care agresiunea socialistă se manifestă mai intens. În orice caz, coruperea sau devierea imorală a funcției antreprenoriale, la care ne referim, va avea, după cum bine nuanțează Kirzner[25], un caracter întotdeauna *superfluu şi redundant*.

c) În sfârşit, în al treilea rând, din punctul de vedere al organului de conducere, altfel spus, din punctul de vedere al grupului de persoane mai mult sau mai puțin organizate care exercită în mod sistematic coerciția, acesta va tinde să-şi exercite în mod imoral capacitatea antreprenorială, adică propria ingeniozitate. Obiectivul esențial al activității acestui grup va fi *menținerea la putere* şi justificarea acțiunilor coercitive întreprinse față de restul actorilor. În funcție de tipul concret de socialism (totalitar, democratic, conservator, ştiințific etc.), detaliile

[25] A se vedea M. Kirzner, *The Perils of Regulation: A Market Process Approach*, în *Discovery and the Capitalist Process,* ed. cit., pp. 144-145. Necesitatea de a dobândi influență asupra organului de coerciție, cu respectarea aparentă a dispozițiilor sale, împreună cu gradul ridicat de arbitrarietate şi discreție al acestuia fac ca relațiile de *nepotism* să fie considerate vitale într-un regim socialist. De fapt, putem considera că un sistem este cu atât mai intervenționist cu cât relațiile de nepotism sunt mai necesare, importante şi se extind pe mai multe zone sociale (în special în cele în care s-a intervenit cel mai mult), în detrimentul interacțiunilor tipice ce au loc în lumea liberă şi care, prin caracterul lor deosebit de abstract şi de impersonal, lasă considerațiile de prietenie pe un plan secund, întotdeauna subordonat obiectivului esențial de atingere a propriilor scopuri servind în cel mai bun mod cu putință interesele celorlalți, interese manifestate prin intermediul pieței. Nepotismul pe care ilegal îl practică puterea şi *slugărnicia* tipică acesteia provoacă, în plus, în multe ocazii, un curios „sindrom Stockholm" care conduce persoana asupra căreia s-a manifestat coerciția la sentimente surprinzătoare de „înțelegere" şi camaraderie față de cel care o constrânge la nivel instituțional şi o împiedică să-şi dezvolte în mod liber capacitatea creativă.

şi particularităţile activităţii corupătoare a puterii vor varia. Ceea ce în acest moment ne interesează este să scoatem în evidenţă faptul că activitate antreprenorială imorală a persoanei sau a grupului care în ultimă instanţă controlează organul de conducere va tinde să genereze şi să stimuleze într-un mod *creativ* situaţii în care puterea de control să poată creşte, să se poată extinde sau să fie justificată[26]. Astfel, puterea va promova apariţia de grupuri privilegiate de interese care să o susţină, în schimbul câştigurilor şi al privilegiilor pe care puterea însăşi le va furniza acestora. De asemenea, sistemul socialist va tinde să abuzeze de *propaganda* de tip politic, prin care va încerca să ofere o

[26] A se vedea Thomas J. Di Lorenzo, *Competition and Political Entrepreneurship: Austrian Insight into Public Choice Theory*, în *The Review of Austrian Economics,* Murray N. Rothbard şi Walter Block (ed.), volumul 2, Lexington Books, Lexington, 1988, pp. 59-71. Cu toate că estimăm ca fiind foarte relevante contribuţiile Şcolii Alegerilor Publice în analiza funcţionării birocraţiilor şi organelor politice însărcinate cu exercitarea coerciţiei instituţionale, suntem de acord cu Di Lorenzo, care observă scăderile acestei Şcoli, a cărei metodă s-a aflat în mod excesiv ancorată în metodologia economiei neoclasice, adică a fost excesiv de statică, pentru că a utilizat instrumentele formale proprii analizei economice a echilibrului şi nu a acordat suficient spaţiu analizei dinamice bazate pe teoria funcţiei antreprenoriale. Introducerea concepţiei antreprenoriale conduce la concluzia conform căreia activitatea instituţională coercitivă este cu mult mai imorală, mai mult decât în mod tradiţional a evidenţiat Şcoala Alegerilor Publice care, în general, a trecut cu vederea capacitatea organului de conducere de *a crea* la nivel antreprenorial noi acţiuni şi strategii de pervertire şi corupţie, mai eficiente. Contribuţiile cele mai importante ale Şcolii Alegerilor Publice în această zonă sunt rezumate de William Mitchel în *The Anatomy of Government Failures,* International Institute of Economic Research, Los Angeles, 1979; J.L. Migué şi G. Bélanger, *Toward a General Theory of Managerial Discretion*, în *Public Choice*, nr. 17, 1974, pp. 27-43; William Niskanen, *Bureaucracy and Representative Government,* Adine-Atherton Press, Chicago, 1971; Gordon Tullock, *The Politics of Bureaucracy,* Public Affairs Press, Washington D.C., 1965; de asemenea, lucrarea avansată a lui Ludwig von Mises, *Bureaucracy*, Arlington House, New Rochelle, New York, 1969. Am rezumat în limba spaniolă argumentele principale ale acestei întregi literaturi în articolul *Derechos de propiedad y gestión privada de los recursos de la naturaleza*, în *Cuadernos del Pensamiento Liberal*, nr. 2, Unión Editorial, Madrid, martie 1986, pp.13-30, reprodus în lucrarea mea *Estudios de Economía Política*, Unión Editorial, Madrid, 1994, pp. 229-249.

versiune idilică asupra efectelor în cadrul procesului social al dispoziţiilor venite dinspre organul de conducere, subliniind cât de negative ar fi consecinţele sociale dacă nu ar exista o astfel de intervenţie. Înşelătoria sistematică la care este supusă populaţia, denaturarea faptelor, fabricarea artificială de false crize pentru a convinge publicul de faptul că este nevoie ca puterea să se menţină şi să fie consolidată etc. sunt, toate la un loc, caracteristicile tipice ale efectului pervers şi corupător pe care socialismul îl are întotdeauna faţă de propriilor organe sau centre de putere[27]. În plus, acest efect se va face simţit atât la cel mai înalt nivel de decizie care generează agresiunea instituţională, cât şi la nivelul organizaţiilor intermediare de tip *birocratic* care servesc la implementarea şi monitorizarea dispoziţiilor coercitive. Aceste organizaţii de tip secundar vor tinde întotdeauna să se supraextindă, să caute sprijin din partea grupurilor concrete de interese şi să creeze necesitatea artificială a existenţei lor, exagerând în privinţa „beneficiilor" rezultate din intervenţia lor şi tăinuind în mod sistematic efectele imorale ale acestei intervenţii.

În cele din urmă, caracterul *megalomanic* al socialismului devine evident. Organizaţiile birocratice nu încearcă doar să se supraextindă

---

[27] Tocmai pentru că socialismul generează corupţie şi imoralitate, cei care tind să pună mâna pe putere vor fi cei mai corupţi, cei mai imorali şi cei mai lipsiţi de scrupule, adică, cei mai obişnuiţi şi mai experimentaţi în încălcarea legii şi a moralei, în practicarea violenţei şi înşelarea cu succes a cetăţenilor, fenomen pe care, încă o dată, istoria vine să-l confirme şi să-l ilustreze în contextele cele mai variate și care a fost deja analizat în detaliu de F.A. Hayek, în 1944, în capitolul X („Why the worst get on the top") din *The Road to Serfdom* (vezi ediția din 1972, The University of Chicago Press, Chicago, pp. 134-152). Există şi o traducere în limba spaniolă, aparţinând lui José Vergara, publicată sub titlul *Camino de Servidumbre* (*Drumul Servituții* – n. trad.), Alianza Editorial, Madrid, 1978. Mai adecvat însă este titlul *El Camino hacia la Servidumbre* (*Drumul către Servitute* – n. trad.), propus în traducere de Valentín Andrés Álvarez cu ocazia recenziei cărţii lui Hayek, publicată în 1945 (*El* Camino hacia la Servidumbre *del Profesor Hayek*, în *Moneda y Crédito*, nr. 13, iunie 1945, reprodusă în *Libertad Económica y Responsabilidad Social*, ediţie comemorativă la împlinirea a o sută de ani de la naşterea lui D. Valentín Andrés Álvarez, Centrul pentru Publicaţii al Ministerului Muncii şi Protecţiei Sociale, Madrid, 1991, pp. 69-86) şi care a fost cât pe ce să-i aducă pierderea catedrei din Madrid, din cauza intoleranţei politice din Spania acelor vremuri.

fără limite, ci, mai mult, în mod instinctiv tind să-şi oglindească macrostructurile în interiorul corpului social asupra căruia acţionează, forţând pe baza unor pretexte fictive formarea de unităţi, organizaţii şi întreprinderi din ce în ce mai mari, întrucât, pe de o parte, în mod intuitiv consideră că acest lucru le facilitează controlul asupra îndeplinirii dispoziţiilor coercitive ale puterii, pe de altă parte, le conferă o falsă senzaţie de siguranţă în faţa adevăratului efort antreprenorial, care întotdeauna, la origini, este rezultatul unui microproces eminamente subiectivist şi creativ[28].

Economia subterană sau „neregulată"

O altă consecinţă tipică a socialismului este provocarea unei inexorabile reacţii sociale, constând în faptul că diferiţii actori implicaţi, în măsura posibilităţilor lor, încalcă în mod sistematic dispoziţiile coercitive provenite de la organul de conducere, angajându-se la o serie de acţiuni şi interacţiuni în afara cadrului comun pe care dispoziţiile pretind să le stabilească. Se desfăşoară astfel un întreg proces social în spatele procesului considerat drept „regulat" de către organul de conducere şi care ilustrează gradul în care coerciţia instituţională este pe termen lung condamnată eşecului, întrucât funcţionează împotriva celei mai personale esenţe a acţiunii umane. Din această cauză, în multe ocazii, organului de conducere însuşi nu îi rămâne altă soluţie decât aceea de a-şi exercita puterea tolerând sau consimţind în mod implicit existenţa şi dezvoltarea unor procese sociale de tip „neregulat", care supravieţuiesc în paralel cu structurile inflexibile implementate de acesta. Apariţia, prin urmare, a unei societăţi sau a unei *economii subterane*, ascunse, compromise sau „neregulate" este o caracteristică inerentă a socialismului şi se

[28] François Revel, *El estado megalómano*, Planeta, Madrid, 1981. Pentru Camilo José Cela, laureat al Premiului Nobel pentru Literatură în 1989, „statul se separă de natură şi nu ţine cont de ţări, origini sau idiomuri. Dragonul Leviathan şi-a deschis fălcile pentru a-l devora pe om… Printre cele o mie de angrenaje ale Statului mişună viermii servitorilor săi, fierbe viermăria care *a învăţat* să ştie, la timpul nepotrivit, că trebuie să-şi conserve corpul parazitat" (*El Dragón de Leviatán*, lecţie magistrală pronunţată în cadrul UNESCO, în iulie 1990, publicată în *Los Intelectuales y el Poder*, *ABC,* 10 iulie 1990, pp. IV-V, Madrid).

manifestă întotdeauna în măsura sau în zonele în care acesta își exercită activitatea de coerciție. Caracteristicile de bază ale corupției şi ale economiei compromise sunt aceleaşi atât în țările cu socialism real, cât şi în țările cu economie mixtă, cu singura deosebire că în acestea din urmă corupția şi economia subterană apar şi se dezvoltă tocmai în acele zone ale vieții sociale în care statul îşi exercită intervenția[29].

Întârziere socială (economică, tehnologică, culturală)

a) Este evident că socialismul presupune o agresiune exercitată asupra creativității umane şi, prin urmare, îndreptată totodată împotriva dezvoltării societății şi a progresului civilizației. Într-adevăr, în măsura în care prin constrângere, prin intermediul dispozițiilor coercitive, se interzice liberul exercițiu al acțiunii umane, actorii nu pot crea şi nici nu pot descoperi o nouă informație, împiedicându-se astfel evoluția civilizației. Altfel spus, socialismul presupune edificarea sistematică a unei serii de obstacole în fața liberei interacțiuni umane, obstacole care stopează dezvoltarea socială. Acest efect vizează toate zonele evoluției sociale şi nu doar zonele strict economice. Astfel, una dintre caracteristicile cele mai reprezentative ale sistemului socialist este *lentitudinea sa creativă* şi apatia pentru introducerea inovațiilor technologice care se descoperă în mod treptat, astfel încât sistemele socialiste se află întotdeauna în urmă sau rămân pe ultimele poziții față de contracandidații lor în ceea ce priveşte dezvoltarea şi punerea în practică a noilor tehnologii[30]. Lucrurile

[29] Un rezumat despre starea teoretică a problematicii privitoare la economia neregulată, precum şi al literaturii mai relevante, se poate găsi în lucrările lui Joaquín Trigo Portela şi Carmen Vázquez Arango, *La Economía Irregular*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1983, şi *Barreras a la Creación de Empresas y Economía Irregular*, Instituto de Estudios Económicos, Madrid, 1988. Datorită capacității ilustrative a argumentului teoretic dezvoltat în cazul specific din Peru, poate fi consultată cartea lui Hernando de Soto, *El Otro Sendero. La Revolución Informal*, Editura Diana, Mexic, 1987.

[30] În plus, V.A. Naishul a semnalat faptul că sistemul socialist nu tolerează schimbările şi inovațiile, date fiind profundele nepotriviri în lanț pe care

stau astfel în ciuda faptului că, în mod sporit şi voluntarist ca de obicei, socialiştii pretind constrângerea dezvoltării tehnologice a societății atât prin intermediul dispozițiilor la care recurg, creând institute bombastice sau consilii de cercetare ştiințifică, cât și prin acțiuni de planificare a dezvoltării noilor tehnologii. Cu toate acestea, însăşi crearea acestor organisme birocratice în vederea dezvoltării inovației este manifestarea cea mai evidentă a blocării progresului ştiințific şi tehnic. Aceasta pentru că *este imposibilă planificarea evoluției viitoare a unei competențe care nu a fost încă creată şi care survine doar în contextul libertății antreprenoriale, context care nu poate fi creat prin dispoziții.*

b) Considerațiile anterioare sunt de asemenea aplicabile în oricare alte domenii în care s-ar produce în mod spontan o dezvoltare şi evoluție socială constante. Concret, facem referire la zonele de tip cultural, artistic, lingvistic şi, în general, la toate acele zone care ar fi rezultatul evoluției spontane şi al dezvoltării obiceiurilor şi deprinderilor sociale. *Cultura* nu este decât rezultatul spontan al unui proces social în care interacționează numeroşi actori, contribuind fiecare cu „părticica" sa de experiență, originalitate şi capacitate de viziune. Dacă asupra acestui proces coerciția este exercitată de către putere în mod sistematic, acesta devine deficitar şi corupător, aceasta în cazul în care nu încetează în totalitate (încă o dată, organul de conducere va pretinde să fie considerat „liderul" inițiativei culturale, creând tot felul de organisme, ministere, consilii sau comisii însărcinate cu „dinamizarea", „dezvoltarea" şi „promovarea" culturii prin dispoziții specifice)[31].

---

acestea le creează în inflexibila organizare economică. A se vedea lucrarea sa, *The Supreme and Last Stage of Socialism,* CRCE, Londra, 1991, capitolul al V-lea, „The Birthmarks of Developed Socialism", pp. 26-29, în special p. 28, „Hostility to Change".

[31] Jacques Garello este autorul unei interesante analize vizând efectele nesănătoase ale socialismului asupra culturii, cu trimitere specială la cazul francez, analiză inclusă în articolul său, *Cultural Protectionism*, Mont Pèlerin Society Regional Meeting, Paris, 1984.

c) În ceea ce priveşte evoluţia şi dezvoltarea noilor deprinderi de tip social, acestea sunt de asemenea importante, în măsura în care permit fiinţelor umane să înveţe treptat cum trebuie să fie comportamentul lor faţă de noile împrejurări, produse, servicii etc., care apar în procesul de dezvoltare socială. Nimic nu este mai tragic decât o societate paralizată din cauza agresiunii instituţionale îndreptate împotriva interacţiunii dintre membrii ei şi care împiedică şi îngreunează procesul de învăţare atât de necesar pentru a face faţă noilor provocări, încercări şi oportunităţi care apar în mod constant[32].

Pervertirea conceptelor tradiţionale de lege şi justiţie. Pervertirea morală pe care o creează socialismul

a) În capitolul anterior am văzut în ce fel procesul social, stimulat de forţa funcţiei antreprenoriale, era posibil datorită unui set de reguli cu caracter consuetudinar care, totodată, luau naştere din însuşi procesul social. Aceste deprinderi comportamentale reprezentau dreptul contractual privat şi dreptul penal şi nu fuseseră trasate în mod deliberat de nimeni, ci erau instituţii de dezvoltare care surveneau ca rezultat al informaţiei practice încorporate acestora de un număr foarte mare de actori de-a

[32] Unul dintre exemplele care ilustrează cel mai bine din punct de vedere grafic argumentul pe care l-am amintit în text este acela al efectelor negative pe care le are asupra comportamentului social în privinţa anumitor droguri agresiunea instituţională exercitată sistematic în câmpul producţiei, distribuţiei şi consumului acestora. Într-adevăr, există droguri (precum alcoolul sau tutunul) faţă de care agresiunea, la nivel istoric, nu a fost atât de importantă, fapt ce a permis ca societatea, de-a lungul procesului de adaptare stimulat de funcţia antreprenorială, să genereze un important volum de informaţie şi de experienţe, care a făcut posibil ca fiinţele umane să deprindă un comportament adecvat în legătură cu aceste substanţe. Cu toate acestea, este imposibil ca un proces asemănător să aibă în vedere substanţe descoperite mai recent şi care, încă de la început, au fost supuse unui foarte riguros sistem de coerciţie instituţională, care a condus la un eşec evident. A se vedea Guy Sorman, *Esperando a los bárbaros*, Seix Barral, Barcelona, 1993, pp. 327-337.

lungul unei perioade îndelungate. Dreptul, înțeles din perspectiva acestei concepții, apare constituit dintr-o serie de *norme* sau *legi* în sens material, *generale* (adică, aplicabile tuturor deopotrivă) şi *abstracte* (întrucât stabilesc doar un cadru amplu de acțiune individuală, fără a prevedea vreun rezultat concret al procesului social).

Socialismul, bazându-se pe agresiunea instituționalizată şi sistematică împotriva acțiunii umane, exercitată printr-o serie de *norme* sau *dispoziții coercitive*, implică dispariția conceptului tradițional de lege pe care tocmai l-am explicat şi înlocuirea sa cu un „drept" fals, alcătuit dintr-o aglomerare de dispoziții, norme şi directive de tip administrativ care precizează conținutul concret în legătură cu comportamentul fiecărei persoane. Astfel încât, în măsura în care socialismul se extinde şi se dezvoltă, legile în sens tradițional încetează să mai acționeze ca norme de referință pentru comportamentul individual, rolul lor fiind preluat de ordinele sau dispozițiile coercitive emanate de organul de conducere (fie că acesta a fost sau nu ales în mod democratic). Legea pierde în acest fel puțin câte puțin din domeniul său de aplicare practică, trecând în zonele, regulate sau neregulate, în care influența directă a regimului socialist nu se manifestă în mod eficient.

Pe de altă parte, şi ca efect secundar de importanță majoră, actorii, pierzând referința pe care o reprezintă legea în sens material, îşi modifică treptat personalitatea şi pierd totodată obiceiurile sau deprinderile de adaptare la norme generale cu caracter abstract, drept pentru care, de asemenea în mod treptat, asimilează de fiecare dată mai rău şi respectă tot mai puțin normele tradiționale de conduită. În plus, dat fiind faptul că sustragerea de la normă este în multe cazuri o obligație impusă de însăşi necesitatea de supraviețuire, iar în altele o manifestare a succesului funcției antreprenoriale corupătoare sau pervertitoare, generată întotdeauna, după cum am văzut, în mod tipic de socialism, încălcarea normei apare, din punctul de vedere general al populației, mai degrabă drept o lăudabilă

manifestare a ingeniozității umane, care trebuie căutată şi promovată, decât o încălcare a unui sistem normativ care aduce prejudicii vieții în societate. Prin urmare, socialismul incită la încălcarea legii, o goleşte de conținut şi o corupe, discreditând-o totalmente la nivel social şi făcându-i pe cetățeni, drept consecință, să-şi piardă orice respect față de aceasta.

b) Pervertirea conceptului de lege pe care l-am explicat în paragraful anterior merge în mod inexorabil mână în mână cu o pervertire paralelă a conceptului şi a aplicării *justiției*. Justiția, în sensul ei tradițional, constă în aplicarea, în acelaşi mod pentru toți, a normelor abstracte de comportament care reprezintă dreptul privat şi dreptul penal. Nu este, prin urmare, o întâmplare faptul că justiția a fost reprezentată legată la ochi, întrucât ea trebuie să fie înainte de toate *oarbă*, să nu se lase influențată în momentul aplicării dreptului „nici de darurile bogatului, nici de lacrimile săracului”[33]. Socialismul, corupând în mod sistematic conceptul tradițional al dreptului, modifică totodată această concepție tradițională a justiției. Într-adevăr, în sistemul socialist, „justiția” constă înainte de toate în estimarea arbitrară realizată de organul de conducere, bazată pe impresia mai mult sau mai puțin emotivă pe care i-o produce „rezultatul final” şi concret al procesului social pe care crede că-l înțelege şi pe care cu dârzenie încearcă să-l *organizeze* de sus prin intermediul dispozițiilor coercitive. Prin urmare, nu comportamentele umane sunt cele judecate, ci „rezultatul” perceput al acestora în cadrul unui fals context de „justiție”, căruia i se adaugă calificativul *socială* cu finalitatea de a face justiția mai atrăgătoare pentru cei care suferă din cauza ei[34]. Din

[33] „Să nu faceți nedreptate la judecată; să nu căutați la fața celui sărac şi de fața celui puternic să nu te sfieşti, ci cu dreptate să judeci pe aproapele tău.” (*Leviticul*, 19,15); „V-am făcut să fiți de disprețuit şi de nimic în fața întregului popor, fiindcă voi n-ați păzit căile Mele şi, învățând legea, ați privit cu părtinire la fața oamenilor.” (*Maleahi* 2, 9)

[34] Atributul *social* goleşte şi modifică radical sensul oricărui cuvânt căruia i-ar fi asociat (justiție, stat de drept, democrație etc.). Alți termeni, de asemenea utilizați pentru a ascunde realitatea sub conotații atrăgătoare,

perspectiva contrară a justiției tradiționale, *nu există nimic mai nedrept decât conceptul de „justiție" socială*, întrucât aceasta se bazează pe o viziune, pe o impresie sau pe o estimare a

---

sunt, de exemplu, calificativele *populară* şi *organică*, asociate adesea termenului *democrație*. Astfel de calificative utilizate pentru a înşela publicul la nivel semantic, asociate unor concepte atrăgătoare (precum *justiție* sau *democrație*) cu un sens contrar tocmai sensului inițial, sunt denumite de americani „cuvinte-nevăstuică" (*weasel words*). Expresia provine din cunoscutul vers al lui Shakespeare care se referă la capacitatea acestui animal de a goli un ou fără a-i sparge coaja („I can suck melancholy out of a song, as a weasel sucks eggs", *Cum vă place*, actul II, scena V, 11). Pentru acest subiect se poate consulta în detaliu întregul capitol 7 din cartea lui Hayek deja citată, *The Fatal Conceit.* Un alt termen al cărui sens a fost deformat este acela de *solidaritate*, utilizat astăzi ca alibi pentru violența statală, considerată legitimă dacă vine în „ajutorul" celor asupriți. Totuși, sensul tradițional al termenului *solidaritate* este altul, foarte diferit, şi face referire la interacțiunile umane care apar în procesul social spontan stimulat de antreprenoriat. Într-adevăr, termenul provine din latinescul *solidare* ('a suda' sau 'a uni') şi înseamnă, conform *Dicționarului Explicativ* editat de Real Academia Española, „aderarea circumstanțială la inițiativa altora". Piața, după cum am definit-o, este, prin urmare, mecanismul sau sistemul prin excelență de solidaritate între ființele umane. Şi, în acest sens, nimic nu este mai antisolidar decât impunerea prin forță, de sus, a unor principii de "solidaritate" cu vederi nu doar înguste, ci şi imparțiale. Aceasta, pe lângă faptul că problema ignoranței de care dă dovadă organul de conducere și care este imposibil de eradicat afectează totodată pe cei care concep „solidaritatea" doar în termenii stricți de ajutor oferit celor în nevoi, dat fiind faptul că această solidaritate va deveni ineficientă şi redundantă dacă este exercitată de stat şi nu de persoanele interesate să-şi ajute aproapele în mod voluntar. Constatăm cu satisfacție faptul că Papa Ioan Paul al II-lea, în a enciclica *Centesimus Annus*, nu se referă la piață doar ca la un „lanț de *solidaritate* care se extinde în mod progresiv" (capitolul IV, nr. 43, paragraful al treilea, p. 83), ci afirmă totodată ideea că „nevoile concrete sunt cunoscute mai bine şi satisfăcute în mod adecvat de cel care se află în apropierea lor sau care se află în preajma neputinciosului"; prin urmare, critică statul care asistă sau care este „solidar" şi care „atunci când intervine în mod direct şi elimină responsabilitatea societății provoacă pierderi de energii umane, cheltuieli foarte mari şi creşterea exagerată a aparatelor publice, dominate mai degrabă de logici birocratice decât de preocuparea de a servi utilizatorilor" (capitolul V, nr. 48, paragraful 5, p. 92).

„rezultatelor" proceselor sociale, indiferent de care a fost comportamentul individual al fiecărui actor din perspectiva normelor dreptului tradițional[35]. Funcția judecătorului în dreptul tradițional este pur și simplu de natură intelectuală, el neavând a se lăsa influențat, în rezultatul sentinței și consecințele asupra fiecărei dintre părțile implicate, nici de înclinațiile emoționale, nici de aprecierea sa personală. Atunci când, aşa cum se întâmplă în socialism, este împiedicată aplicarea obiectivă a dreptului şi este permisă luarea de decizii juridice pe baza unor impresii mai mult sau mai puțin subiective şi de sorginte emoțională, dispare orice siguranță juridică şi imediat actorii încep să estimeze că orice pretenție poate obține sprijin judiciar cu condiția de a-l impresiona în mod favorabil pe judecător. Ca o consecință a acestui fapt, se creează un stimul puternic pentru acțiuni de contestare sau de protest, care, împreună cu situația haotică creată de confuzia dispozițiilor coercitive, de fiecare dată mai imperfecte şi contradictorii, îi pun pe judecători într-o situație de suprasarcină într-atât de mare încât munca lor devine din ce în ce mai insuportabilă şi ineficientă. Şi aşa mai departe, într-un proces de progresivă divizare care se finalizează doar cu virtuala dispariție a justiției în sensul ei tradițional, precum şi a judecătorilor, care devin nişte birocrați în plus în slujba puterii, însărcinați să controleze îndeplinirea dispozițiilor coercitive care provin de la autoritatea însăşi.

Pentru o mai bună ilustrare, oferim mai jos (vezi tabelul III-I, paginile 146-148) un tabel sistematic cu diferențele cele mai importante care se pot stabili ca rezultat al aplicării dreptului şi justiției între, pe de o parte, procesul spontan bazat pe funcția antreprenorială şi pe libera interacțiune umană, pe de altă parte, sistemul de organizare bazat pe dispoziții şi pe coerciția instituțională (socialism).

[35] Cel mai bun tratat critic asupra conceptului fals de „justiție socială" a fost scris de F.A. Hayek. A se vedea *The Mirage of Social Justice,* volumul al II-lea din *Law, Legislation and Liberty*, ed. cit.

c) O altă caracteristică a socialismului, dintre cele mai tipice, este pierderea deprinderilor de adaptare ale comportamentului individual față de normele de tip general care s-au format prin tradiție şi a căror funcție socială intimă nu poate fi niciodată pe deplin înțeleasă. Moralitatea scade la toate nivelurile ei sau chiar dispare, fiind înlocuită de o răsfrângere a misticismului organizator cultivat de organul de conducere al societății, care încearcă să se multiplice până la nivelul comportamentului individual al fiecărui actor. Predomină astfel, la nivel individual, tipicul voluntarism socialist pentru atingerea unor scopuri, urmărite de subiect mai degrabă dintr-un anume fel de capricii personale sau „dispoziții" personale alimentate de propriile dorințe şi instincte enunțate *ad hoc*, decât pe considerentul exercițiului interacțiunii umane supuse normelor generale cu caracter moral şi legal.

Astfel, de exemplu, printre cei mai înverşunați exponenți ai acestei pervertiri morale, rezultat al sociaslismului, îl putem aminti pe Lord Keynes, unul dintre cei mai evidenți susținători ai coerciției sistematice şi ai intervenționismului în zona monetară şi fiscală, care explica, în acest sens, poziția sa „morală" în următorul fel: „Am respins din start orice obligație de a respecta norme generale. Am proclamat dreptul de a judeca fiecare caz conform propriilor lui merite şi ne credem în posesia unei înțelepciuni, a unei experiențe şi a unei stăpâniri de sine suficiente încât să acționăm în mod prielnic. E vorba despre o parte esențială a crezului pe care l-am apărat cu violență şi agresivitate, atitudine care, pentru ceilalți, a devenit caracteristica noastră cea mai notorie şi, totodată, cea mai îngrijorătoare. *Am respins totalmente moralitatea stabilită*, precum şi orice tip de convenție provenită din cunoaşterea tradițională. *Am fost, deci, în sensul cel mai strict al termenului, împotriva moralei.* Nu recunoşteam existența niciunei obligații morale şi niciunei sancțiuni intime susceptibile de a ne servi drept ghid. Revendicam în fața cerului dreptul de a fi judecători unici ai propriei noastre cauze." Şi încheia: „În ceea ce mă priveşte, e deja

prea târziu pentru a adopta o altă poziție. Continuu şi voi continua să fiu împotriva abordărilor morale."[36]

Socialismul apare astfel, în mod simultan, ca un produs natural al raționalismului fals şi exagerat al aşa-numitului „secol al Luminilor" şi, totodată, ca un rezultat al celor mai josnice şi atavice instincte şi pasiuni umane. Într-adevăr, raționaliştii naivi, crezând că nu există limite ale capacității minții umane, se revoltă, precum Keynes, Rousseau şi mulți alții, împotriva instituțiilor, a deprinderilor şi a comportamentelor care fac posibilă ordinea socială şi care, prin definiție, nu pot fi complet explicate rațional, fiind calificate în mod iresponsabil drept „tradiții sociale represive şi inhibitorii". Rezultatul paradoxal al acestei „divinizări" a rațiunii umane nu este altul decât anihilarea principiilor morale, a normelor şi a modelelor de comportament care au făcut posibilă evoluția civilizației. Omul este astfel coborât, în mod inevitabil, în lipsa unor atât de vitale îndrumări şi referințe de acționare, la cele mai atavice şi primitive pasiuni[37].

---

[36] Am citat, în traducerea în limba spaniolă aparținând lui Luis Reig Albiol, din F.A. Hayek, *Law, Legislation and Liberty,* vol. I, pp. 25-26, care preia fragmentul din cartea lui John Maynard Keynes, *Two Memoirs,* Londra, 1949, pp. 97-98. Fragmentul în limba engleză arată astfel: „We entirely repudiated a personal liability on us to obey general rules. We claimed the right to judge every individual case on its merits, and the wisdom, experience, and selfcontrol to do so succesfully. This was a very important part of our faith, violently and aggressively held, and for the outer world it was our most obvious and dangerous characteristic. We repudiated entirely customary morals, conventions and traditional wisdom. We were, that is to say, in the strict sense of the term, immoralists. We recognized no moral obligations, no inner sanction, to conform or obey. Before heaven we claimed to be our own judge in our own case... So far as I am concerned, it is too late to change. I remain, and always will remain, an immoralist." A se vedea, de asemenea, Robert Skidelsky, *John Maynard Keynes: Hopes Betrayed, 1883-1920,* Macmillan, Londra, 1983, pp. 142-143.

[37] Cf. F.A. Hayek, *The Fatal Conceit*, ed. cit., capitolul I.

TABELUL III-I

PROCESUL SOCIAL SPONTAN *Bazat pe funcţia antreprenorială (interacţiune socială non agresată)*	*SOCIALISMUL* *(Agresiune instituţională şi sistematică împotriva funcţiei antreprenoriale şi a acţiunii umane)*
1) Coordonarea socială se realizează spontan, datorită funcţiei antreprenoriale care descoperă în mod constant şi elimină dezacordurile sociale, şi se manifestă sub forma oportunităţilor de câştig (ordine spontană).	1) Coordonarea socială este impusă de sus în mod deliberat şi coercitiv, prin *dispoziţii, comenzi şi regulamente coercitive* care provin de la autoritate (ordine ierarhică – termen provenind din grecescul *hieros*, 'sacru', 'sfânt', şi *archein*, 'a conduce', 'a comanda', 'a porunci' - şi organizată).
2) Protagonistul procesului este *omul*, care acţionează şi exercită funcţia antreprenorială creativă.	2) Protagoniştii procesului sunt *guvernantul sau cârmuitorul* (ales democratic sau nu) şi *funcţionarul* (persoana care acţionează respectând normele şi regulamentele administrative provenite de la autoritate).
3) Legăturile de interacţiune socială sunt de tip *contractual,* iar părţile implicate schimbă bunuri şi servicii conform unor norme juridice de tip material (Lege).	3) Legăturile de interacţiune socială sunt de tip *hegemonic*, în care unii conduc şi alţii sunt obedienţi. Dacă este vorba despre o „democraţie socială", „majoritatea" exercită coerciţia asupra „minorităţii".
4) Predomină *conceptul tradiţional de lege în sens material, înţeleasă ca o normă abstractă cu un conţinut general*, aplicabilă pentru toţi în acelaşi fel, fără a se ţine seama de vreo împrejurare particulară.	4) Predomină *dispoziţia* sau *regulamentul* care, indiferent de aparenţa sa ca lege oficială, este un ordin specific cu un conţinut concret, îndemnând la anumite lucruri în împrejurări particulare şi aplicabil în mod diferenţiat.
5) Legile şi instituţiile care fac posibil procesul social nu au fost create în mod deliberat, ci prezintă o origine *evolutivă şi consuetudinară* şi încorporează un volum enorm de experienţă şi informaţie practică acumulată de-a	5) Dispoziţiile şi regulamentele sunt consecinţe deliberate ale *puterii organizate*, deosebit de imperfecte şi greşite dată fiind situaţia de ignoranţă imposibil de eradicat în care puterea se află întotdeauna în ce

PROCESUL SOCIAL SPONTAN *Bazat pe funcția antreprenorială (interacțiune socială non agresată)*	*SOCIALISMUL* *(Agresiune instituțională şi sistematică împotriva funcției antreprenoriale şi a acțiunii umane)*
lungul nenumărator generații.	privește societatea.
6) Procesul spontan face posibilă *pacea socială*, întrucât fiecare actor, în contextul legii, profită de cunoaşterea sa practică şi *îşi urmăreşte scopurile particulare*, cooperând în mod pacific cu ceilalți şi disciplinându-şi în mod spontan comportamentul în funcție de ceilalți actori care urmăresc scopuri diferite.	6) Pretinde ca un anumit scop sau un set de scopuri *să predomine* şi să se impună tuturor prin intermediul sistemului de dispoziții. Acest lucru generează conflicte şi violențe sociale de nerezolvat şi, totodată, interminabile, care împiedică pacea socială.
7) *Libertatea* este înțeleasă drept absența coerciției sau a agresiunii (atât instituționale, cât şi non-sistematice).	7) „Libertatea" este înțeleasă drept posibilitatea de a obține scopurile concrete urmărite în orice moment (printr-un simplu act de voință, dispoziție sau capriciu).
8) Predomină sensul tradițional de *dreptate/ justiție*, care presupune aplicarea legii materiale în acelaşi fel pentru toți, indiferent de rezultatele concrete care ar surveni în procesul social. Singura egalitate care se urmărește este *egalitatea în fața legii,* aplicată de o justiție „oarbă" în fața deosebirilor particulare dintre oameni.	8) Predomină sensul fals de „dreptate/ justiție în privința rezultatelor" sau *„dreptate/ justiție socială"*, înțeleasă ca *egalitate în ceea ce priveşte rezultatele* procesului social, indiferent de comportamentul (corect sau nu, din punctul de vedere al Dreptului tradițional) indivizilor implicați în procesul social.
9) Predomină relațiile de tip *abstract, economic* şi *comercial*. Conceptele false de „loialitate", „solidaritate" şi ordine ierarhică nu sunt luate în considerare. Fiecare actor îşi disciplinează comportamentul pe baza normelor de drept material şi participă la o *ordine socială universală*, neexistând pentru el nici „prieteni", nici „duşmani", nici „apropiați", nici „îndepărtați", ci doar nenumărate alte ființe umane, o	9) Predomină *politicul* în viața socială, iar legăturile fundamentale sunt de tip „tribal": a) *loialitate* față de grup şi de şeful acestuia; b) respect față de *ordinea ierarhică*; c) sprijinirea „aproapelui" cunoscut („solidaritate") şi ignorarea, ba chiar disprețul față de „celelalte" persoane mai mult sau mai puțin cunoscute, membre ale altor „triburi" şi considerate „suspecte" sau „duşmani" (sensul fals şi

PROCESUL SOCIAL SPONTAN *Bazat pe funcția antreprenorială (interacțiune socială non agresată)*	*SOCIALISMUL* *(Agresiune instituțională şi sistematică împotriva funcției antreprenoriale şi a acțiunii umane)*
majoritate necunoscută, cu care interacționează în mod reciproc satisfăcător şi de fiecare dată mai mult şi mai complex (sensul corect al termenului *solidaritate)*.	viziunea limitată asupra conceptului de *solidaritate*).

Socialismul ca „opiu al poporului"

Ultimul efect sistematic al socialismului este acela de a face foarte dificilă, pentru publicul larg, descoperirea consecințelor negative pe care le provoacă acest sistem. Socialismul, prin însăşi esența sa, împiedică apariția informației relevante necesare pentru critica sau eliminarea sa. Actorii, împiedicați în cadrul exercițiului creativ al propriei lor acțiuni, *nici măcar nu conştientizează ceea ce încetează să mai creeze în contextul instituțional coercitiv în care trăiesc cufundați.*

Vechiul proverb spaniol, „dacă ochii nu văd, inima nu simte", e cât se poate de expresiv[38]. Se instalează treptat un soi de miraj în care diferiții actori asociază organul de coerciție cu existența acelor bunuri şi servicii considerate esențiale pentru viață şi care sunt proporționate de către acesta. Nu este înțeles nici măcar faptul că rezultatul imperfect al dispozițiilor coercitive s-ar putea obține printr-un mod mult mai creativ, amplu şi eficient, prin însăşi libera acțiune umană antreprenorială. Ca o consecință a acestui fapt, mulțumirea de sine, cinismul şi resemnarea se extind. Doar existența economiei subterane şi cunoaşterea realităților altor regimuri, mai puțin socialiste prin comparație,

[38] Miguel de Cervantes (*Don Quijote de la Mancha*, capitolul 67) citează proverbul în versiunea „Dacă ochii nu (se) văd, inima nu se frânge", dar este cunoscută şi varianta „Dacă ochii nu (se) văd, inima nu plânge" (vezi *Diccionario de Refranes*, de Juana G. Campos şi Ana Barella, anexa XXX din *Boletín de la Real Academia Española*, Madrid, 1975, pp. 327-328).

pot conduce la declanşarea mecanismelor de nesupunere civilă, care sunt necesare pentru a descuraja, fie în mod evolutiv, fie printr-o transformare radicală, sistemul instituțional şi organizat de coerciție împotriva ființei umane. Mai mult decât atât, socialismul, ca orice drog, conduce la „dependență" şi „rigiditate", întrucât, după cum am văzut, are tendința de a justifica doze din ce în ce mai ridicate de coerciție, drept pentru care societatea resimte ca foarte dureroasă şi dificilă acțiunea de redobândire a deprinderile şi comportamentele de tip antreprenorial eliberate de coerciție[39].

Concluzie: caracterul esențialmente antisocial al socialismului

Dacă ne amintim definiția conceptului de socialism pe care am propus-o la finalul capitolului anterior, devine evident în ce sens nimic altceva nu este mai antisocial decât socialismul însuşi. Într-adevăr, analiza noastră teoretică a evidențiat în ce fel, în *sfera morală*, socialismul corupe principiile etice care constituie modelele de comportament necesare pentru a menține rețeaua socială, discreditând şi incitând la violarea legii, al cărei concept este pervertit, şi eliminând justiția în sensul ei tradițional. În *sfera politică*, socialismul tinde în mod inevitabil înspre totalitarism, întrucât coerciția sistematică tinde să se extindă prin orice pretexte de tip social distrugând libertatea şi responsabilitatea individuală. În *plan material,* socialismul împiedică şi pune în dificultate în mare măsură producerea de bunuri şi servicii şi

[39] Din acest punct de vedere, situația este încă şi mai gravă, dacă se poate spune astfel, în social-democrație, față de „socialismul real", întrucât exemplele şi situațiile alternative care le-ar putea deschide ochii cetățenilor sunt aproape inexistente, iar posibilitățile de a ascunde efectele negative ale socialismului democratic prin demagogia şi raționalizările *ad hoc* sunt foarte multe. De aceea, fiind prăbuşit „paradisul" socialismului real, adevăratul „opiu al poporului" se regăseşte astăzi în social-democrație. A se vedea în acest sens pp. 26-27 din *Prologul* meu la ediția în limba spaniolă a volumului I (*La Fatal Arrogancia. Los Errores del Socialismo*) din *Obras Completas* de F.A. Hayek, ed. cit.

reprezintă, prin urmare, un obstacol în calea dezvoltării economice. În *zona culturală*, socialismul face dificilă creativitatea, făcând imposibile dezvoltarea şi învățarea de noi modele comportamentale şi punând totodată în dificultate descoperirea şi introducerea schimbărilor. Iar în ceea ce priveşte *zona ştiințifică*, socialismul nu este decât o eroare intelectuală, care îşi are originea în convingerea că, după cum am mai spus, capacitatea minții umane este cu mult superioară celei de care dispune în realitate şi că, prin urmare, este posibilă obținerea informației precise pentru îmbunătățirea societății prin măsuri coercitive[40]. În concluzie, socialismul reprezintă acțiunea antiumană şi antisocială prin excelență, întrucât se bazează pe coerciția sistematică împotriva celei mai intime şi naturale esențe a ființei umane: propria sa capacitate de a acționa în mod creativ şi liber.

7. DIFERITE TIPURI SAU CATEGORII DE SOCIALISM

După ce am enunțat definiția teoretică a socialismului, după ce am explicat de ce acesta este o eroare intelectuală şi după ce am studiat consecințele teoretice pe care le produce, vom analiza în continuare cele mai importante cazuri particulare de socialism, cunoscute din punct de vedere istoric. Intenționăm astfel, într-o primă abordare, să stabilim o legătură între analiza noastră teoretică şi datele din realitate, prin prisma caracteristicilor specifice cele mai importante ale fiecărui tip de socialism. Toate cazurile pe care le vom analiza au în comun faptul că sunt sisteme socialiste, adică se bazează în mod sistematic pe agresiunea instituțională împotriva liberului exercițiu al funcției antreprenoriale. După cum vom vedea, diferențele dintre un tip

[40] După cum însuşi F.A. Hayek (*Socialism and Science*, în *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*, Routledge, Londra, 1978, p. 304) afirma: „On the moral side, socialism cannot but destroy the basis of all morals, personal freedom and responsability. On the political side, it leads sooner or later to totalitarian government. On the material side it will greatly impede the production of wealth, if it does not actually cause impoverishment."

şi altul constau nu doar în motivele sau scopurile generale urmărite, ci, mai ales, în gradul de amploare şi profunzime cu care exercită agresiunea instituțională.

Socialismul real sau economiile de tip sovietic

Acest sistem se caracterizează prin amploarea deosebită şi prin profunzimea cu care se exercită agresiunea instituționalizată asupra acțiunii umane individuale şi aceasta pentru că, în mod concret, o asemenea agresiune este întotdeauna îndreptată împotriva liberei exercitări a funcției antreprenoriale în domeniul bunurilor economice de ordin superior sau al factorilor de producție. Factorii de producție (bunuri de capital şi resurse naturale) reprezintă toate acele bunuri economice care nu satisfac în mod direct necesitățile umane, fiind nevoie de intervenția altor factori de producție şi în mod special a muncii umane pentru ca, de-a lungul unui proces productiv care presupune întotdeauna timp, să dea naştere bunurilor şi serviciilor de consum. Din perspectiva teoriei acțiunii umane, factorii de producție sau bunurile economice de ordin superior reprezintă *toate etapele intermediare considerate în mod subiectiv ca atare de către actor, prin care se manifestă un proces de acțiune înainte de a ajunge la scopul său ultim.* Prin urmare, ne dăm seama acum de efectul incredibil pe care-l va avea agresiunea instituționalizată atunci când se extinde în zona factorilor de producție, întrucât este foarte probabil să afecteze, într-o măsură mai mare sau mai mică şi în mod consubstanțial, toate acțiunile umane. De aceea, acest tip de socialism a fost considerat multă vreme drept socialismul cel mai pur sau socialismul prin antonomază, fiind denumit *socialism real* şi, pentru mulți teoreticieni şi gânditori nefamiliarizați cu teoria dinamică a funcției antreprenoriale, considerat, de fapt, singurul tip real de socialism.

În privința *motivațiilor*, socialismul de tip real pretinde în general, în mod foarte pasional, nu doar „eliberarea umanității din lanțurile sale", ci și obținerea unei *egalități a rezultatelor*

considerată drept idealul „justiției". Este de mare interes întreprinderea unui studiu detaliat al principalelor caracteristici şi al evoluției acestui tip de socialism care, în momentul de față, se află într-o situație de real declin şi divizare.

Socialismul democratic sau social-democrație

Reprezintă categoria cea mai populară de socialism în momentul de față. Din punct de vedere istoric, el apare ca o separare *tactică* de socialismul de tip real, diferențiindu-se de acesta prin pretenția de a-şi atinge obiectivele utilizând mecanismele democratice tradiționale, elaborate în țările occidentale. Ulterior, mai ales ca o consecință a evoluției social-democrației în state precum Germania Occidentală[41] şi altele, socialismul democratic şi-a abandonat puțin câte puțin obiectivul de a „socializa" mijloacele sau factorii de producție, punând din ce în ce mai mult accent pe exercitarea agresiunii sistematice şi instituționalizate mai ales în zona fiscală, din dorința de a egaliza „oportunitățile sociale" şi rezultatele procesului social.

Trebuie subliniat faptul că, împotriva impresiei pe care socialismul de tip social-democratic se străduiește să o lase marelui public, diferența dintre socialismul real şi socialismul democratic nu este una categorică sau de clasă, ci doar o diferență de grad. Într-adevăr, amploarea şi profunzimea pe care le atinge agresiunea instituțională în social-democrație sunt foarte ridicate, atât în privința domeniilor şi a proceselor sociale afectate, cât şi în privința gradului de intervenționism, reglementare şi coerciție eficientă care se exercită asupra acțiunii a milioane de persoane. Acestea se văd în mod sistematic expropriate pe cale fiscală de o foarte importantă parte din rezultatele propriei lor creativități antreprenoriale, fiind totodată

[41] În legătură cu apariția şi dezvoltarea social-democrației în Germania Occidentală, a se vedea considerațiile corecte ale lui Hans-Hermann Hoppe, în *A Theory of Socialism and Capitalism*, ed. cit., capitolul 4, în special pp. 61-64.

forțate să intervină, pe baza dispozițiilor şi regulamentelor, în numeroase acțiuni pe care nu le-ar întreprinde în mod voluntar sau pe care, în alte condiții, le-ar duce la bun sfârşit în mod diferit.

Motivațiile pe care le urmăreşte socialismul democratic tind totodată să se înfățişeze drept „nobile", aşa cum apar „redistribuirea" veniturilor şi a bogăției şi obținerea în general a unei „mai bune funcționări" a societății. În plus, acest sistem, care pretinde a avea „democrația" ca ideal prioritar, cultivă iluzia că agresiunea instituțională nu reprezintă nicio problemă, de vreme ce este exercitată în ultimă instanță de „reprezentanți" aleşi în mod democratic. Se ascunde astfel faptul că urmările teoretice ale socialismului apar în mod inexorabil, indiferent dacă organul de conducere este constituit sau nu din reprezentanți ai poporului aleşi în mod democratic. Aceasta, deoarece *problema alegerilor democratice libere nu atinge câtuşi de puțin chestiunea fundamentală a ignoranței imposibil de eradicat, de care se izbeşte orice organ de conducere însărcinat cu exercitarea coerciției sistematice.* Agresiunea, indiferent dacă îşi are sau nu originea într-o cameră democratică, presupune *întotdeauna* interzicerea într-o măsură mai mare sau mai mică a interacțiunii umane bazate pe funcția antreprenorială creativă, drept pentru care face imposibilă coordonarea socială, survenind celelalte consecințe teoretice specifice socialismului pe care deja le-am analizat.

Problema fundamentală nu este, prin urmare, dacă societatea este sau nu în mod „democratic" organizată, ci gradul de amploare şi profunzime cu care se exercită coerciția sistematică împotriva liberei interacțiuni umane. În acest sens, Hayek clarifica faptul că, dacă aşa-numitul „ideal democratic" implică a pune la dispoziția organelor de reprezentare populară o nelimitată putere de agresiune instituțională, atunci acest „ideal" nu mai poate fi considerat democratic. În plus, Hayek se manifestă în favoarea unui sistem în care să predomine, înainte de toate, limitarea puterii de stat şi neîncrederea în fața tipicei

sale agresiuni instituționale, sistem susținut de o serie de organe autocompensatoare alcătuite din reprezentanți aleşi în mod democratic și pentru care el propune denumirea de „demarhie”[42].

În cele din urmă, în socialismul democratic se produce, în toată amploarea sa, efectul de „miraj” descris în subcapitolul anterior: pentru că social-democrația este prezentă într-o măsură mai mare sau mai mică în toate statele care nu aparțin socialismului real, nu există un sistem social care, prin comparație, să reliefeze consecințele negative ale agresiunii social-democratice şi care să alimenteze, aşa cum se întâmplă în socialismul real, curentele reformatoare necesare, revoluționare sau nu. În ciuda tuturor acestor lucruri, consecințele negative ale guvernării social-democrate agresoare sunt în mod constant puse în evidență de ultimele evoluții teoretice[43], cât şi de realitățile din

[42] F.A. Hayek, *The Political Order of a Free People,* volumul al III-lea din *Law, Legislation and Liberty,* ed. cit., pp. 38-40. În mod explicit Hayek spune (p. 39): „Though I firmly believe that government ought to be conducted according to principles approved by a majority of the people, and must be so run if we are to preserve peace and freedom, *I must frankly admit that if democracy is taken to mean government by the unrestricted will of the majority I am not a democrat, and even regard such government as pernicious and in the long run unworkable*” (sublinierea îmi aparține). În continuare, Hayek îşi justifică disprețul față de termenul *democrație* pe baza faptului că rădăcina grecească *kratos* provine de la verbul *kratein* şi implică ideea de „forță brutală” sau „mână de fier”, incompatibilă cu exercițiul guvernului democratic supus unei legi definite în sensul ei material şi aplicabilă tuturor în acelaşi fel („izonomie”).

[43] Ne referim în mod concret la principalele contribuții ale Şcolii Alegerilor Publice şi la teoria intervenționismului dezvoltată de Şcoala Austriacă. În acest sens, trebuie amintite aici comentariile şi bibliografia citate din prezentul capitol. Un rezumat detaliat al motivelor pentru care administrarea publică şi birocratică este condamnată eşecului, deşi baza ei ar fi „democratică”, poate fi regăsit în articolul meu *Derechos de Propiedad y Gestión Privada de los Recursos de la Naturaleza*, în *Cuadernos del Pensamiento Liberal,* nr. 2, martie 1986, Unión Editorial, Madrid, pp. 13-30, reprodus în lucrarea mea *Lecturas de Economía Política*, volumul al III-lea, Unión Editorial, Madrid, 1987, pp. 25-43.

domeniul practic (întrucât, de fapt, în pofida nenumăratelor încercări, social-democrația nu a putut menține o perfectă etanşeitate în fața eşecului socialismului real). Ca urmare, aşa cum se întâmplă de fiecare dată, se aduc tot felul de motive pentru inițierea anumitor acțiuni, mai mult sau mai puțin consolidate, care vizează diminuarea zonei şi a profunzimii coerciției sistematice consubstanțiale social-democrației.

Socialismul conservator sau „de dreapta"

Socialismul conservator sau „de dreapta" se poate defini drept sistemul care utilizează agresiunea instituțională pentru a menține *status quo*-ul social şi situațiile de privilegiu obținute de anumite persoane sau de grupuri de persoane. Obiectivul esențial al socialismului „de dreapta" este, prin urmare, menținerea unei stări de fapt, împiedicând astfel ca exercitarea liberă a funcției antreprenoriale şi a acțiunii umane creative să ducă la schimbarea modelului pre-stabilit de organizare socială. Pentru a atinge acest obiectiv, socialismul „de dreapta" recurge la agresiunea sistematică şi instituționalizată la toate nivelurile. În acest sens, nu există deosebire între socialismul conservator şi socialismul democratic decât în privința motivațiilor diferite care îi inspiră pe unul şi pe celălalt, precum şi în privința diferitelor grupuri sociale pe care atât unul, cât şi celălalt tind să le privilegieze.

Socialismul conservator sau „de dreapta" se caracterizează totodată printr-un accentuat *paternalism*, înțeles ca o încercare de a paraliza comportamentul indivizilor, atribuindu-le rolurile de consumatori sau producători care ar fi considerate adecvate de către organul de control conservator. În plus, acest tip de socialism tinde să impună, prin intermediul dispozițiilor, anumite comportamente, considerate morale sau religioase[44].

[44] Hans-Hermann Hoppe este teoreticianul care a explicat în modul cel mai strălucit socialismul conservator sau de dreapta. A se vedea *A Theory of Socialism and Capitalism,* ed. cit., capitolul V.

În strânsă legătură cu socialismul conservator sau „de dreapta" se află aşa-numitul *socialism militar*, definit de Mises drept tipul de socialism în care toate instituțiile sunt concepute cu finalitatea de a face față unui conflict şi în care veniturile cetățenilor și scara de valori pentru determinarea *statutului* social se bazează, în mod exclusiv sau preferențial, pe poziția deținută în cadrul forțelor armate[45]. De asemenea, pot fi considerate categorii ale socialismului conservator sau de dreapta şi *socialismul de breaslă*, dar şi *socialismul agrar*, care tind, fiecare, la împărțirea forțată a pământului între anumite grupuri sociale și la organizarea societății pe baza unei structuri ierarhice compuse dinmeșteri, manageri, şefi de echipă, funcționari şi muncitori[46].

În sfârşit, trebuie să subliniem modul în care conservatorismul reprezintă o filosofie opusă inovației şi creativității, ancorată în trecut, mefientă față de mecanismele care ar putea crea procesele de piață şi în special oportunistă şi orfană de principii generale, drept pentru care are tendința să lase exercițiul coerciției instituționale în seama unor guvernanți „înțelepți şi buni". În concluzie, conservatorismul este o doctrină obscurantistă care ignoră, în general, mecanismele funcționării proceselor sociale stimulate de antreprenoriat şi, în particular, închide ochii în problema ignoranței imposibil de eradicat în care se află cufundat orice guvernant[47].

---

[45] Ludwig von Mises, *Socialism. An Economic and Sociological Analysis,* Liberty Press, Indianápolis, 1981, p. 220 (*Die Gemeinwirtschaft. Untersuchungen über den Sozialismus*, publicată de Gustav Fischer în Jena, în anul 1922; traducerea în limba engleză îi aparține lui J. Kahane). Cu toate acestea, Mises scoate în evidență faptul că socialismul militar nu poate rivaliza pe propriul său teren de război împotriva acelor societăți în care este posibilă exercitarea creativității antreprenoriale, amintind cum marele imperiu „comunist" militar al Incaşilor a fost foarte uşor distrus de o mână de spanioli (pp. 222-223).

[46] Despre socialismul de breaslă şi cel agrar se poate consulta Mises, *Socialism*, ed. cit., pp. 229-232, 236-237.

[47] F.A. Hayek, *Por qué no soy conservador*, post-scriptum adăugat la *Los Fundamentos de la Libertad*, ed. cit., pp. 417-430 (traducere după *Why I am not conservative*, în *The Constitution of Liberty*, ed. cit., pp. 397-411).

Ingineria socială sau socialismul de tip scientist[48]

Socialismul de tip scientist este susținut de oameni de ştiință şi de intelectuali care cred că, întrucât dispun de o informație sau de cunoştințe articulate „superioare" față de cele deținute de

[48] Real Academia Española nu recunoaşte existența termenului *cientismo*, utilizat de noi [în limba română, un echivalent al cuvântului spaniol ar fi termenul *scientism*, în sensul de 'fetișizare a științei' (vezi *Marele Dicționar de Neologisme*, Saeculum, 2000, s.v.); în unele lucrări de specialitate este folosit şi termenul *științism*, cu același sens – n.red.]. Termenul cel mai apropiat oferit de dicționarul Academiei este *cintificismo*, al cărui al cincilea sens menționat este „tendința de a acorda o valoare excesivă noțiunilor ştiințifice sau așa-zis ştiințifice". Gregorio Marañón (*Cajal: Su tiempo y el Nuestro*, volumul VII, *Obras Completas*, Espasa Calpe, Madrid, 1971, pp. 360-361), deşi a utilizat ocazional termenul *cientismo*, pare să prefere în mod definitiv termenul *cientificismo*, pe care-l consideră ca definind „o știință caricaturală"şi-l explică drept „afișarea ostentativă a unei ştiințe care nu este stăpânită", încheind prin a spune că „esența unei astfel de atitudini constă în faptul că partizanul priorității științei își prezintă vasta sa cunoaştere ca o categorie dogmatică, excesivă şi lipsită de critică, *abuzând de poziția sa şi de prestigiul său, pentru a-i face să creadă pe adepți şi pe auditori că tot ceea ce zboară se mănâncă*". Considerăm, totuşi, că termenul *cientismo* este mai exact decât *cientificismo,* întrucât face referire mai degrabă la un abuz al ştiinței *în sine* decât la o formă abuzivă de a *face* știință (*científico* provine din latinescul *scientia*, 'știință' şi *facere,* 'a face'). La rândul său, termenul *scientism* este utilizat în limba engleză pentru a desemna aplicarea improprie, în domeniului ştiințelor sociale, a metodelor specifice ştiințelor naturale, metode ale fizicii, precum şi ale tehnicii şi ingineriei. („A thesis that the methods of the natural sciences should be used in all areas of investigation including philosophy, the humanities, and the social sciences", *Webster's Third New Internacional Dictionary of the English Language Unabridged,* volumul III, p. 2033, G.&G. Merrimam, Chicago, 1981). În sfârșit, Manuel Seco, în al său *Diccionario de Dudas y Dificultades de la Lengua Española* (Espasa Calpe, ediția a 9-a, Madrid, 1990, p. 96), consideră că nu este nimic de obiectat față de utilizarea termenilor *ciencismo* şi *ciencista*, pe care noi îi considerăm, totuşi, inferiori termenilor *cientismo* şi *cientista*, întrucât aceştia din urmă se construiesc plecând de la termenul latinesc *scientia* (şi nu pe baza cuvântului spaniol *ciencia*, 'știință') care serveşte deopotrivă drept rădăcină pentru termenii corespunzători în limbile franceză şi engleză.

restul cetățenilor, au dreptul de a impune şi de a administra utilizarea sistematică a coerciției la nivel social. Socialismul adept al priorității absolute a ştiinței este deosebit de periculos, întrucât justifică restul categoriilor de socialism dintr-o perspectivă intelectuală şi, în special, tinde a merge mână în mână atât cu socialismul democratic, cât şi cu despotismul instruit, specific socialismului „de dreapta". Îşi are originea în tradiția intelectuală a aşa-numitului *raționalism cartezian sau constructivist*, conform căreia rațiunea este atotputernică şi, în mod concret, a creat sau a inventat în mod deliberat toate instituțiile sociale, drept pentru care le poate modifica sau planifica după bunul său plac. Acest „raționalism" nu recunoaşte, prin urmare, limite în calea posibilităților rațiunii umane şi, obsedat de impresionantele progrese în domeniul ştiințelor naturale, în domeniul tehnicii şi al ingineriei, pretinde să utilizeze aceleaşi metode şi în zona socială, construind o *inginerie socială* care să fie în stare să organizeze societatea într-un mod mai „just" şi „eficient".

Principala greşeală de care se face vinovat intelectualul socialist sau adeptul ingineriei sociale prin fetişizarea ştiinței este aceea de a presupune că informația practică dispersată, pe care în mod constant o creează şi o transmit actorii în procesul social, poate fi observată, articulată, depozitată şi analizată în mod centralizat prin mijloace ştiințifice. Sau altfel spus, partizanul priorității ştiinței crede că poate şi trebuie să se situeze la nivelul superior al organului de conducere socialist, ca urmare a cunoaşterii lui înalte şi a situației de superioritate intelectuală față de restul cetățenilor, toate acestea îndreptățindu-l să coordoneze societatea bazându-se pe dispoziții şi regulamente de tip coercitiv[49].

[49] Această aroganță tipică intelectualului socialist este perfect ilustrată de legenda conform căreia Alfonso al X-lea Înțeleptul „a fost atât de obraznic şi de arogant primind marea veste despre ştiințele umane, dar şi la aflarea secretelor despre natură, încât a ajuns să afirme, desconsiderând providența şi înțelepciunea supremă a Creatorului universal, că, dacă ar fi participat la creația lumii, dacă ar fi fost prezent la ceea ce aceasta înglobează sau dacă ar

fi descoperit-o, s-ar fi făcut alte lucruri mai bune decât cele care au fost făurite, iar altele nici nu s-ar fi înfăptuit sau ar fi fost modificate ori corectate". Conform legendei, această blasfemie a regelui a fost pedepsită printr-o cumplită furtună de tunete și fulgere care a incendiat Palatul Regal din Segovia, unde locuiau regele şi curtea sa, incendiu soldat cu câțiva morți şi răniți şi în care regele însuşi a fost salvat ca prin minune, căindu-se imediat de nemăsurata lui aroganță. Această mare furtună de vară care a incendiat Palatul Regal din Segovia şi care aproape că l-a costat viața pe rege s-a întâmplat pe data de 26 august 1258, fiind, prin urmare, un fapt istoric riguros constatat. A se vedea excepționala biografie a lui Alfonso al X-lea Înțeleptul, aparținând lui Antonio Ballesteros Beretta, publicată la editura „El Albir", Barcelona, 1984, pp. 209-211, în care se evaluează în mod critic toate versiunile acestei legende şi legătura sa cu faptele istorice. Deşi autenticitatea acestei legende pare să fie îndoielnică, nu există niciun dubiu în privința caracterului regelui „Înțelept", un adept al priorității absolute a ştiinței, caracter ce s-a manifestat cel puțin în riguroasele dispoziții de control şi prin fixare de prețuri pe care fără succes le-a dictat pentru a împiedica inevitabila lor creştere naturală, de care el însuși era vinovat, devalorizând în mod sistematic moneda. La fel s-a întâmplat şi în cazul încercării sale, de asemenea eşuate, de a înlocui tradiționalul drept succesoral al Castiliei cu dreptul „Pravilelor", considerat „cel mai ştiințific" („Pravilele", *Las Partidas*, reprezintă un corp de legi redactat în Castilia în timpul Regelui Alfonso al X-lea Înțeleptul, 1252-1284, cu obiectivul de a obține o anumită uniformitate juridică a Regatului; setul de legi este cunoscut de asemenea sub numele de „Cele 7 Pravile ale lui Alfonso al X-lea" – n. trad.). Pentru toate acestea l-a înfruntat pe fiul său şi pe viitorul rege, Sancho, pricinuind un război civil care i-a amărât ultimii ani din viață. Un alt personaj istoric care ilustrează eşecul constructivismului adept al priorității ştiinței în materie socială este Contele-Duce de Olivares, omul de încredere al regelui Filip al IV-lea şi, de-a lungul unei lungi perioade a administrației sale, responsabil major al destinelor Imperiului spaniol. Buna-credință, capacitatea de lucru şi eforturile amplificate ale Contelui de Olivares au fost pe cât de nemaiîntâlnite, pe atât de ineficiente. Într-adevăr, principalul defect al Contelui-Duce de Olivares a fost faptul că „avea un astfel de temperament, încât dorea să organizeze totul", precum şi faptul că nu putea rezista ambiției de a controla toate sferele vieții sociale. El însuşi, în etapa finală a guvernării sale, a ajuns chiar să-şi exprime „profunda dezamăgire la vederea faptului că orice soluție propusă *producea exact efectul contrar a ceea ce se aştepta*", deşi nu a reuşit niciodată să înțeleagă că un asemenea rezultat nu era decât consecința naturală şi inexorabilă a faptului că încerca să controleze şi să organizeze în mod forțat întreaga societate.

Raționalismul cartezian nu este decât un *fals raționalism* în măsura în care nu recunoaşte limitele proprii ale rațiunii umane[50]. Eroarea sa intelectuală este gravă şi extrem de revoltătoare, întrucât provine de la ființe umane care se presupune că se bucură de o mai mare formare intelectuală şi care ar trebui, prin urmare, să fie mai modeste atunci când îşi evaluează propriile posibilități sau atunci când presupun că normele şi instituțiile sociale care fac posibil procesul de interacțiune umană sunt un rezultat în mod deliberat căutat, creat şi stabilit de om. Nu este înțeles faptul că aceste instituții şi aceste norme sunt rezultatul unui proces evolutiv în care, de-a lungul timpului, au intervenit milioane şi milioane de oameni, fiecare dintre ei contribuind cu micul lui capital de informații şi experiențe practice survenite de-a lungul procesului social. Tocmai de aceea nu este posibil ca aceste instituții să fie rezultatul unei creații deliberate a minții umane, care *nu are capacitatea necesară de a-şi asuma toată informația sau cunoaşterea practică pe care o încorporează instituțiile de care vorbim.*

Hayek s-a referit la nenumăratele erori pe care le comite orice intelectual socialist, rezumându-le la următoarele patru: 1) ideea că nu este rezonabil să urmezi o cale de acțiune care nu poate fi justificată în mod ştiințific sau care nu poate fi verificată prin intermediul analizei empirice; 2) ideea că nu este rezonabil să urmezi o cale de acțiune care să nu fie înțeleasă (din cauza caracterului ei tradițional sau ca deprindere); 3) ideea că nu este rezonabil să urmezi o anumită cale de acțiune decât dacă scopul acesteia a fost în mod explicit specificat *a priori* (această gravă eroare a fost comisă de intelectuali de talia lui Einstein, Russell şi chiar însuşi Keynes); 4) ideea, strâns legată de cele anterioare, că

Totuşi, el nu s-a considerat responsabil de situația dezastruoasă în care a lăsat Spania, atribuind-o mâniei lui Dumnezeu în fața depravării morale a epocii. A se vedea studiul lui J.H. Elliot, *El Conde-Duque de Olivares*, Edit. Crítica, Barcelona, 1990, în special pp. 296 şi 388.

[50] F.A. Hayek, *Kinds of Rationalism*, în *Studies in Philosophy, Politics and Econimics,* Simon and Schuster, New York, 1967, pp. 82-95.

nu este rezonabil să urmezi o cale de acțiune decât dacă efectele sale au fost prevăzute în totalitate cu caracter preliminar sau dacă sunt estimate drept benefice din punct de vedere utilitar şi dacă sunt pe deplin observabile odată ce acțiunea este întreprinsă[51]. Acestea sunt cele patru erori fundamentale pe care le comite intelectualul socialist şi toate sunt cauzate de eroarea esențială conform căreia se consideră că informația practică pe care o creează şi o utilizează observatorii ar putea fi învățată, analizată şi îmbunătățită în mod „ştiințific" de observatorul intelectual.

Pe de altă parte, de fiecare dată când adeptul ingineriei sociale crede că descoperă o contradicție sau un dezacord în procesul social şi justifică sau recomandă „din punct de vedere ştiințific" adoptarea unei anumite dispoziții care să implice o coerciție sau o agresiune instituționalizată menită să soluționeze o asemenea discordanță, el comite, cu caracter adițional, alte patru tipuri de erori: 1) nu-şi dă seama de faptul că, după toate probabilitățile, „observația" sa în legătură cu problema socială descoperită este eronată, pentru că nu poate include toată informația practică relevantă; 2) ignoră faptul că, dacă într-adevăr există o asemenea discordanță, cel mai probabil s-au pus deja în funcțiune procesele spontane de tip antreprenorial care tind să o elimine, cu o rapiditate şi o cu eficacitate mult mai mari decât cele rezultate din dispoziția coercitivă propusă; 3) dacă

[51] F.A. Hayek, *The Fatal Conceit. The Errors of Socialism*, ed. cit., pp. 61-62. Utilitarismul se bazează pe aceeaşi eroare intelectuală ca şi socialismul, întrucât presupune că intelectualul utilitarist va dispune de informația necesară în legătură cu beneficiile şi costurile, pentru a lua decizii „obiective". Cu toate acestea, dat fiind faptul că o asemenea informație nu este disponibilă în mod centralizat, utilitarismul este imposibil ca filosofie politico-socială, drept pentru care nu există o altă soluție decât aceea de a acționa în cadrul legii şi al principiilor stabilite ale comportamentului (moral). În plus, chiar dacă pare paradoxal, având în vedere ignoranța imposibil de eradicat a ființei umane, nu există nimic mai util şi mai practic decât a acționa pe baza principiilor, renunțând la orice utilitarism naiv şi cu vederi înguste.

recomandarea specialistului prevalează şi se trece la „soluționarea" socială pe cale coercitivă, cel mai probabil este că această manifestare tipică socialismului va opri, va împiedica sau va face imposibil procesul antreprenorial necesar pentru descoperirea şi eliminarea dezacordului, drept pentru care dispoziția, reprezentând materializarea ingineriei sociale, în loc să soluționeze problema invocată, o va înrăutăți şi mai mult, făcând-o imposibil de eliminat; 4) intelectualul socialist ignoră, în mod specific, faptul că, drept consecință a acțiunii sale, contextul de referință față de exercițiul acțiunii umane şi față de funcția antreprenorială se va modifica, determinând ca acestea să devină inutile şi corupte şi orientându-le, după cum am văzut, înspre zone în care nu ar avea de ce să intervină (corupție, achiziționarea de favoruri guvernamentale, economie subterană etc)[52].

În sfârşit, trebuie să mai adăugăm faptul că ingineria socială se bazează pe o concepție metodologică greşită în privința ştiinței economice şi sociale, bazată pe studiul cu caracter exclusiv al stărilor finale de echilibru, precum şi pe aroganta prezumție conform căreia toată informația necesară este dată şi este disponibilă pentru specialist, fiind vorba despre presupuneri şi caracteristici care au ajuns practic să prevaleze, făcând inutilă cea mai mare parte a analizei economice întreprinse în zilele noastre[53].

---

[52] Datorez aceste patru considerații critice la adresa recomandărilor pseudo-ştiințifice ale adeptului ingineriei sociale în favoarea exercițiului coerciției, lui Israel M. Kirzner, *The Perils of Regulation: A Market Process Approach*, în *Discovery and the Capitalist Process*, ed. cit., pp. 136-145.

[53] Norman P. Barry, *The Invisible Hand in Economics and Politics. A Study in the Two Conflicting Explanations of Society: End-States and Processes,* Institute of Economics Affairs, Londra, 1988. În următoarele capitole vom avea ocazia să vedem în ce fel teoreticienii adepți ai priorității absolute a ştiinței, preocupați de problema echilibrului, au fost incapabili să înțeleagă argumentul lui Mises în legătură cu imposibilitatea calculului economic în economiile socialiste. Totodată, vom studia inconsistențele metodologice ale analizei

Alte tipuri de socialism (creştin-solidar, sindicalist etc.)

Socialismul de tip creştin sau „solidar" apare atunci când, anumite rezultate ale procesului social fiind evaluate în mod negativ din punct de vedere „moral", se justifică utilizarea coerciției în mod sistematic și la nivel instituțional, cu menirea de a modifica asemenea situații de „injustiție". În acest sens, nu există absolut nicio diferență între socialismul creştin bazat pe „sfânta coerciție" şi celelalte tipuri de socialism pe care deja le-am analizat, iar dacă îl semnalăm acum pe acesta din urmă, este datorită diferitelor motive, de tip mai mult sau mai puțin religios, care îl justifică. O altă caracteristică tipică a socialismului creştin este faptul că se bazează pe o totală ignoranță în privința funcționării proceselor sociale stimulate de forța antreprenorială. În raționamentele morale elaborate predomină cu caracter prioritar o vagă idee a „solidarității" față de *aproapele* sau față de *cel învecinat*, fără a se înțelege că procesul social de interacțiune umană face posibilă dezvoltarea civilizației nu doar pentru „cei apropiați", ci în egală măsură pentru cei îndepărtați şi necunoscuți, într-un mod spontan şi printr-un proces în care atât unii, cât şi ceilalți cooperează, urmărindu-şi scopurile personale, chiar dacă nu sunt reciproc cunoscute. În cele din urmă, socialismul creştin nu consideră coerciția ca fiind negativă, din punct de vedere moral, dacă aceasta se centrează pe obținerea de scopuri *superioare din punctul de vedere al moralei.* Cu toate acestea, coerciția sistematică, chiar „sfântă", nu încetează să fie o coerciție antiumană şi, prin urmare, nu poate fi vorba decât de un sistem socialist cu toate consecințele analitice care îi sunt proprii şi pe care le-am enumerat[54].

economice moderne bazate pe echilibru, o discuție care reprezintă unul dintre subprodusele cele mai importante ale acestei polemici.

[54] Despre socialismul creştin este deosebit de important volumul *Religion, Economics and Social Thoughts,* editat de Walter Block şi Irving Hexham, Fraser Institute, Vancouver, Canada, 1989. A se vedea, de asemenea, pp. 223-226 ale cărții lui Mises, *Socialism...*, ed. cit.

La rândul său, socialismul sindicalist pretinde să exercite coerciția în mod sistematic şi instituțional pentru a crea o societate în care lucrătorii să fie proprietarii *direcți* ai mijloacelor de producție. Acest socialism, uneori denumit *autogestionar*, nu încetează să fie socialism în măsura în care recurge la utilizarea generalizată şi sistematică a coerciției şi, prin urmare, repetă toate caracteristicile şi consecințele socialismului deja analizate în acest capitol. Cu toate acestea, socialismul sindicalist provoacă, cu caracter adițional, forme specifice de necoordonare care nu apar în alte categorii de socialism, mai ales dacă nu se limitează la o simplă redistribuire a bogăției şi pretinde să se mențină ca un sistem economic şi social de durată. Aceste particularități tipice au fost analizate din punct de vedere teoretic cu o anumită profunzime, iar concluziile teoretice au fost perfect ilustrate de cele câteva cazuri istorice, printre care şi al Iugoslaviei, în care s-a încercat punerea în practică a socialismului sindicalist într-un mod cît mai eficient[55].

8. CRITICA CONCEPTELOR ALTERNATIVE DE SOCIALISM

Conceptul tradițional şi procesul de formare a noului concept

În mod tradițional, socialismul a fost definit drept acel sistem de organizare socială bazat pe proprietatea de stat a mijloacelor de

[55] Despre socialismul sindicalist, în general, şi încercarea de aplicare a sa în cazul iugoslav, în particular, poate fi consultat Svetozar Pejovich, *The Case of Self-Management in Yugoslavia*, în *Socialism: Institutional, Philosophical and Economic Issues,* Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 1987, pp. 239-249 şi bibliografia citată acolo. De asemenea, E. Furubotn şi S. Pejovich, *Property Rights, Economic Decentralization, and the Evolution of the Yugoslavian Firm*, în *Journal of Law and Economics,* nr. 16, 1973, pp. 275-302. O versiune „hayekiană" a socialismului autogestionar s-a pretins a fi elaborată de Theodore A. Burczak, în *Socialism after Hayek*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 2006. A se vedea şi simpozionul critic despre teza lui Burczak şi literatura citată, în *The Review of Austrian Economics,* vol. 22, nr. 3, sept. 2009, pp. 281-300.

producție[56]. Această definiție, care coincide în practică cu definiția „socialismului real" oferită mai devreme, a fost mult timp generalizată din considerente de tip istoric şi politic, fiind inițial utilizată de Mises în tratatul critic despre socialismul din 1922[57], iar mai târziu fiind considerată de el însuşi şi de şcoala sa punctul de referință în polemica ulterioară privind imposibilitatea calculului economic socialist, la care vom avea ocazia să ne referim în detaliu în capitolele ce urmează.

Cu toate acestea, încă de la începuturile sale, această definiție tradițională a socialismului s-a dovedit prea puțin satisfăcătoare. Pe de o parte, are un evident caracter static, dat fiind faptul că este enunțată în funcție de prezența unei anumite instituții juridice (dreptul de proprietate) în legătură cu o categorie economică anume (mijloacele de producție), astfel încât utilizarea aceastei definiții presupune, cu caracter preliminar, explicarea dreptului de proprietate şi a implicațiilor pe care un asemenea concept le are în zona economică. În plus, însăşi polemica față de imposibilitatea socialismului a pus în evidență dificultățile de comunicare între oamenii de ştiință implicați, tocmai din cauza semnificației şi a conținutului diferite pe care le considerau implicite în definirea dreptului de proprietate. În cele din urmă, definiția tradițională părea să excludă din perimetrul său intervenționismul şi regularizarea economică, mecanisme care, cu toate că nu pretind o completă naționalizare a mijloacelor de producție, conduc la anumite efecte similare şi la aceeași lipsă de coordonare. Pentru toate aceste motive, a părut foarte convenabilă continuarea căutărilor în vederea găsirii unei

---

[56] Într-adevăr, *Dicționarul Explicativ* editat de Real Academia Española definește literalmente socialismul drept „sistemul de organizare socială şi economică bazat pe proprietatea şi administrarea colectivă şi de stat a mijloacelor de producție»".

[57] Pentru Mises (*Socialism*, ed. cit., p. 211), „the essence of socialism is this: all means of production are in the exclusive control of the organized community. This and this alone is socialism. All other definitions are misleading". Din motivele pe care le menționăm în text, credem că Mises s-a înşelat atunci când a făcut această afirmație atât de categorică.

definiții a socialismului care să se afle la însăşi baza esenței sale, să fie dispensată, pe cât posibil, de concepte care ar putea fi interpretate în mod greşit şi, la fel ca procesele sociale unde ar trebui să-și găsească aplicația, să aibă un pronunțat caracter dinamic.

Pe de altă parte, una dintre consecințele cele mai importante ale acestei polemici față de imposibilitatea calculului economic socialist a fost dezvoltarea şi rafinarea în cadrul Şcolii Austriece (de către Mises, Hayek, dar mai ales de Kirzner) a unei teorii a funcției antreprenoriale în care aceasta apărea drept forța principală şi totodată forța creatoare a tuturor proceselor sociale. Descoperirea faptului că tocmai capacitatea antreprenorială a omului, înnăscută și manifestată prin propria sa acțiune creativă, este cea care face posibilă viața în societate, prin descoperirea dezacordurilor sociale, precum şi prin crearea şi transmiterea informației necesare pentru ca fiecare actor să învețe să-şi disciplineze comportamentul în funcție de semenii săi, a indicat în mod definitiv calea pentru elaborarea unei concepții cu adevărat științifice asupra socialismului.

Următorul pas, cel mai important în procesul de elaborare a unei definiții adecvate, a fost făcut de Hans-Hermann Hoppe, în anul 1989[58]. Pentru Hoppe, caracteristica esențială a socialismului este aceea de se baza pe o agresiune sau pe o interferență la nivel instituțional împotriva dreptului de proprietate. Definiția sa este mai dinamică şi, prin urmare, mult mai funcțională decât definiția tradițională. Nu mai e vorba de existența sau de absența unor drepturi de proprietate, ci de exercitarea coerciției sau a violenței fizice, din punct de vedere instituțional, în mod repetat şi organizat, împotriva dreptului de proprietate. Deşi considerăm că definiția lui Hoppe reprezintă o

[58] Hans-Hermann Hoppe, *A Theory of Socialism and Capitalism,* ed. cit., p. 2. Hoppe afirmă: „Socialism, by no means an invention of XIX's century Marxism but much older, must be conceptualizad as an institutionalized interference with or aggression against private property and private property claims."

evoluție importantă, nu ni se pare complet satisfăcătoare, întrucât, pe de o parte, necesită explicarea sau definirea *ab initio* a dreptului de proprietate, pe de altă parte, nu menționează câtuși de puțin exercițiul funcției antreprenoriale ca protagonist al tuturor proceselor sociale.

Pornind de la intuiția lui Hoppe, în sensul că orice socialism implică utilizarea sistematică a coerciției, și asociindu-i ultimele contribuții ale teoriei funcției antreprenoriale datorate Profesorului Kirzner, ajungem la concluzia că definiția cea mai adecvată a socialismului este cea pe care am propus-o şi am utilizat-o în acest capitol: socialismul este *orice sistem organizat de agresiune instituțională împotriva funcției antreprenoriale şi împotriva acțiunii umane.* Această definiție are, în primul rând, avantajul de a fi uşor înțeleasă de oricine, fără a fi necesară *a priori* o explicație amănunțită a dreptului de proprietate şi a conținutului acestuia. E limpede pentru oricine că acțiunea umană poate fi agresivă sau nu şi că, atâta timp cât nu se manifestă agresiv sau câtă vreme doar se apăra de agresiuni exterioare de tip arbitrar sau sistematic, această acțiune este cea mai intimă şi tipică manifestare a ființei umane şi, prin urmare, este o manifestare absolut legitimă, care trebuie respectată.

Altfel spus, considerăm că definiția pe care o dăm socialismului este cea mai adecvată, întrucât vizează acțiunea umană şi, prin urmare, cea mai intimă calitate umană. În plus, socialismul fiind perceput drept o agresiune instituționalizată îndreptată tocmai împotriva acelor forțe care fac posibilă viața în societate, afirmația că *nimic nu este mai antisocial decât însuşi sistemul socialist* este doar la o primă vedere paradoxală. A pune în evidență această realitate este una dintre virtuțile definiției pe care o dăm socialismului. Fără nicio îndoială, procesul de interacțiune socială lipsită de agresiuni necesită urmarea unui set de norme, modele sau deprinderi de comportament. Suma tuturor acestora reprezintă dreptul în sens material, altfel spus, cadrul în interiorul căruia, în mod paşnic, pot fi duse la bun sfârşit acțiunile umane. Dar dreptul nu este un dat anterior

exercițiului acțiunii umane, ci reprezintă un rezultat evolutiv şi consuetudinar al procesului social însuşi de interacțiune. De aceea, conform definiției noastre, *socialismul nu este un sistem de agresiune instituțională împotriva unei consecințe evolutive a funcției antreprenoriale (dreptul de proprietate), ci un sistem de agresiune împotriva acțiunii umane sau funcției antreprenoriale.* Definiția noastră permite relaționarea directă a teoriei sociale cu o teorie care vizează dreptul, apariția, dezvoltarea şi evoluția sa. În plus, este perfect compatibilă în dezbaterea teoretică privind drepturile de proprietate care apar în cadrul procesului social non-coercitiv și în discuția asupra drepturilor reale de proprietate, precum și asupra caracterului socialismului din punct de vedere etic.

Socialism şi intervenționism

Un alt avantaj al definiției pe care am propus-o este faptul că încadrează sau contextualizează sistemul social bazat pe intervenționism. Într-adevăr, chiar dacă intervenționismul ar fi interpretat drept o manifestare tipică a socialismului sau, cum se întâmplă adesea, drept un sistem intermediar între „socialismul real" şi procesul social liber[59], este evident că în momentul în care orice măsură intervenționistă constă într-o agresiune instituțională exercitată din punct de vedere coercitiv într-o

[59] Acesta este sensul al doilea al termenului *intervenționism*, conform *Dicționarului Explicativ* al Real Academia Española: „Sistem intermediar între individualism şi colectivism care lasă în grija acțiunii statului controlul şi completarea inițiativei private." Cu toate acestea, dicționarul se contrazice atunci când oferă această definiție bazată pe caracterul „intermediar" al intervenționismului şi adoptă o poziție foarte asemănătoare celei pe care am expus-o în text, în momentul în care definește *socialismul* drept o „reglementare, pusă în aplicare de către stat, a activităților economice şi sociale, precum şi distribuirea bunurilor", o definiție foarte apropiată, în cele din urmă, de cea oferită în cazul intervenționismului şi care ne dă impresia că, din această perspectivă, dicționarul consideră ambii termeni – *socialism* şi *intervenționism* – ca fiind aproape sinonimi.

anumită zonă socială, intervenționismul, indiferent de care ar fi gradul său, categoria ori motivația sa, este, prin prisma definiției noastre, socialism şi, prin urmare, provoacă probabil toate efectele de necoordonare pe care le-am analizat în detaliu în acest capitol.

Compararea conceptelor de socialism şi intervenționism, departe de a pune un accent nejustificat asupra sensurilor pe care în mod normal le comportă aceşti termeni, este o cerință analitică a teoriei proceselor sociale bazate pe funcția antreprenorială. Într-adevăr, dacă inițial primii teoreticieni ai Şcolii Austriece care s-au ocupat de intervenționism îl consideră drept o categorie diferită socialismului, pe măsură ce polemica față de imposibilitatea calculului economic socialist a luat proporții, granițele între cele două concepte au devenit treptat tot mai confuze. În prezent, a devenit evident pentru susținătorii teoriei funcției antreprenoriale că nu există nicio diferență din punct de vedere calitativ între socialism şi intervenționism[60], deşi s-ar

[60] Astfel, de exemplu, Don Lavoie a concluzionat faptul că, în legătură cu „intervenționismul", *„it can be shown to be self-defeating and irrational on much the same grounds on which Mises pronounced complete central planning impossible…* piecemeal government interference into the price system must be seen as similarly obstructive of this same necessary discovery procedure, and therefore as distortive of the knowledge which it generates. Thus the calculation argument may be used to explain many of the less-than-total failures resulting from government *tinkering* with the price system, in fundamentally the same way that it explains the utter economic ruin inevitably resulting from the attempted *abolition* of the price system." A se vedea „Introduction", *The Journal of Libertarian Studies,* Volumul V, nr. 1, iarna anului 1981, p. 5. La rândul său, Israel Kirzner a făcut referire în diverse rânduri la *paralelismul* existent între „socialism" şi „intervenționism". A se vedea intervenția sa „Interventionism and Socialism: A Parallel", în „The Perils of Regulation: A Market-Process Approach", Capitolul 6 din *Discovery and the Capitalist Process*, operă citată, p. 121 şi următoarele. Trebuie să criticăm ideea, apărată chiar de către Mises la un moment dat, conform căreia calculul economic este posibil în sistemul intervenționist, întrucât un asemenea calcul este imposibil întocmai în zonele convenite, şi dacă în general se pot efectua calcule este pentru că sistemul nu îşi extinde

putea admite faptul că, în ceea ce priveşte utilizarea lor colocvială, atât unul, cât şi celălalt termen pot fi folosiți uneori cu referire la diferitele niveluri de manifestare ale aceleiași realități.

În plus, avantajul definiției propuse este de a facilita științei economice îndeplinirea rolului important în demascarea tentativelor, foarte comune în zilele noastre în nenumărate medii politice, sociale şi culturale, de a absolvi intervenționismul în fața obişnuitelor şi inevitabilelor efecte la care probabil conduce acesta când ne referim la colapsul economic, social şi politic şi pentru care „socialismul real" reprezintă un extrem de apropiat antecedent şi o inspirație intelectuală. Socialismul real şi intervenționismul sunt, cel mult, două manifestări cu un grad diferit de intensitate ale uneia şi aceleiaşi realități coercitive şi instituționale şi împărtăşesc pe deplin aceeaşi fundamentală eroare intelectuală, precum şi aceleaşi consecințe sociale dăunătoare[61].

Inanitatea conceptelor „idilice" de socialism

Rezultă a fi superficială şi inutilă încercarea de a defini socialismul pe baza unor evaluări idilice de tip subiectiv. Acest tip de definiții, foarte întâlnit încă de la bun început, nu a

---

intervenția la întreaga societate (şi nu cu aceeaşi amploare cu care se petrece în socialismul real).

[61] Definiția pe care am oferit-o socialismului nu este, pe de altă parte, atât de „amplă" precum cea propusă de Alchian, pentru care *„Government is socialism, by definition"*, vrând să spună prin aceasta că este necesar măcar un minimum de socialism pentru menținerea unei economii de piață. În primul rând, după cum am arătat (vezi nota 2 din acest capitol), minimul necesar de coerciție instituțională necesară pentru prevenirea şi corectarea centrelor izolate de coerciție asistematică nu poate fi considerat ca aparținând cadrului general al conceptului de socialism. În al doilea rând, nu este deloc clar că minimul în cauză trebuie să fie, în mod obligatoriu, exercitat de către o organizație monopolistă de tip statal. Vezi Armen Alchian şi William R. Allen, *University Economics. Elements of Inquiry,* Wadsworth Publishing, Belmont, California, ediția a 3-a, 1971, pp. 627-628.

dispărut niciodată pe deplin şi recent a dobândit un nou impuls, ca o consecinţă a dezamăgirii produse de „socialismul real", cât şi din dorinţa tenace a multor „intelectuali" de a salva de la discreditare măcar un concept idilic al socialismului, care să poată întreţine un minimum stimulent pentru publicul larg. Prin urmare, nu este ciudat să reîntâlnim definiţii care identifică socialismul cu „armonia socială", cu „contopirea armonioasă a omului cu natura"[62] sau cu „simpla maximizare a bunăstării sociale"[63]. Toate aceste definiţii nu au niciun conţinut atâta timp cât autorii lor nu lasă de înţeles dacă justifică sau nu exerciţiul sistematic al coerciţiei instituţionale împotriva liberei interacţiuni umane. Prin urmare, trebuie să arătăm pentru fiecare caz în parte dacă e vorba de un simplu şi rudimentar oportunism, sau dacă e vreo intenţie deliberată de a cosmetiza agresiunea instituţională într-un mod cât mai atrăgător sau dacă, pur şi simplu, ne aflăm

[62] A se vedea referinţe la aceste definiţii „idilice" în articolul lui Alec Nove, *Socialism*, în *The New Palgrave. A Dictionary of Economics,* vol. 4, Macmillan Press, Londra, 1987, p. 398. Nove oferă în încheiere o definiţie tradiţională a socialismului, conform căreia „a society may be seen to be a socialist one if the major part of the means of production of goods and services are not in private hands, but are in some sense socially owned and operated, by state, socialized or cooperative entreprise". În mod întâmplător, Nove arată în mod limpede în acelaşi articol (p. 407) faptul că nu înţelege deloc teoria dinamică a funcţiei antreprenoriale, atunci când îl pune în aceeaşi oală pe Mises şi „Utopia Şcolii de la Chicago" şi critică capitalismul pentru că ar fi foarte departe de modelele de „concurenţă perfectă" din manuale.

[63] Aceasta este definiţia propusă de Oskar Lange în 1942, când parcurgea perioada sa cea mai „liberală" şi când încă nu se revenise la cel mai dur stalinism din ultimii săi ani. Într-adevăr, la conferinţa desfăşurată la Clubul Socialist al Universităţii din Chicago pe data de 8 mai 1942, Oskar Lange afirma: „By a socialist society, I mean a society in which economic activities, particularly production, is carried on in such a way as to maximise the welfare of the population." Totodată, el preciza în legătură cu definiţia sa: „The accent is rather on the purpose than on the means." Vezi Conferinţele lui Oskar Lange, *The Economic Operation of a Socialist Society: I and II*, editate de Tadeusz Kowalik, în articolul său *Oskar Lange's Lectures on the Economic Operation of a Socialist Society* şi reproduse în *Contributions to Political Economy,* nr. 6, 1987, pp. 3-4.

în fața unor cazuri de confuzie intelectuală şi de lipsă de claritate a ideilor.

Va putea fi vreodată reabilitat conceptul de „socialism"?

Deşi nu este imposibil, e foarte îndoielnic şi extrem de improbabil ca sensul conceptului de „socialism", bazat pe o atât de grosolană eroare intelectuală şi fiind rezultatul unei atât de inevitabile aroganțe care favorizează prioritatea absolută a ştiinței, să poată cunoaşte o asemenea schimbare în viitor încât să permită reabilitarea conceptului şi redefinirea termenului, pe baza unei analize teoretice a proceselor sociale, analiză care să se dovedească lipsită de erori ştiințifice. Singura posibilitate ca acest lucru să se petreacă astfel ar trebui să aibă la bază redefinirea socialismului prin utilizarea conceptului de societate ca ordine şi proces spontane, stimulate de înnăscuta capacitate antreprenorială a omului, la care ne-am referit în detaliu în capitolul anterior. Numai în acest fel ar dispărea caracterul esențialmente antisocial pe care îl presupune conceptul actual de socialism și, dintr-o astfel de perspectivă, socialismul redefinit nu ar fi altceva decât oricesistem non-coercitiv şi respectuos cu procesele de liberă interacțiune umană, transformându-se, prin urmare, în sinonimul unor concepte precum „liberalism economic" sau „economie de piață liberă" ori „economie de piață", termeni care comportă în prezent un sens mai degrabă respectuos față de procesele sociale spontane şi care minimalizează coerciția sistematică exercitată de Stat asupra acestor procese[64]. Cu toate acestea, dezamăgirea provocată de intensa şi continua obsesie a idealului socialist, ca și natura esențialmente arogantă a ființei umane, manifestată în toate

[64] Ar avea loc, astfel, o situație în care un termen s-ar reabilita primind un sens coerent din punct de vedere ştiințific şi care ar fi exact contrariul conotației negative pe care în zilele noastre o comportă calificativul *social* adăugat oricărui concept politic sau economic, aşa cum arătam mai sus în nota 34.

domeniile şi în special în cel ştiinţific, politic şi social, fac realmente imposibilă conceperea unei asemenea evoluţii semantice pozitive.

CAPITOLUL IV

LUDWIG VON MISES ŞI DEBUTUL DEZBATERII PRIVIND CALCULUL ECONOMIC

În acest capitol şi în următoarele ne propunem să analizăm amănunţit dezbaterea privind posibilitatea calculului economic în economiile socialiste. Această dezbatere, dată fiind dimensiunea ştiinţifică a personalităţilor implicate, nivelul teoretic şi influenţa pe care a exercitat-o asupra dezvoltării ulterioare a ştiinţei noastre, reprezintă una dintre cele mai importante şi încărcate de consecinţe din istoria gândirii economice. Vom descrie contribuţiile cele mai semnificative ale fiecărui autor, precum şi cele mai importante etape şi aspecte ale polemicii. În egală măsură, vom întreprinde o analiză critică a versiunii celei mai generalizate, dar greşite în opinia noastră, a conţinutului şi evoluţiei sale şi vom încerca să oferim diferite explicaţii privind motivele pentru care dezbaterea a predominat până în vremuri recente. Vom începe acest prim capitol analizând antecedentele istorice ale dezbaterii şi studiind în profunzime contribuţia esenţială a lui Ludwig von Mises care a generat această dezbatere.

1. ANTECEDENTE

Numai o înţelegere adecvată a modului în care funcţionează societatea şi piaţa ca ordine spontană rezultată din interacţiunea constantă a milioane de fiinţe umane putea, în istoria gândirii economice, să facă evident faptul că socialismul reprezintă o eroare intelectuală şi, prin urmare, este imposibil din punct de vedere teoretic şi practic. Deşi tradiţia gândirii şi viziunea asupra societăţii pe care le-am expus în capitolele anterioare datează de peste două mii de ani[1], adevărul este că acestea s-au format treptat, cu mari dificultăţi, de-a lungul secolelor şi întotdeauna în conflict constant cu acel tip de *raţionalism*

[1] O sinteză a evoluţiei istorice privind concepţia asupra societăţii înţelese ca ordine spontană se poate găsi în articolul lui F.A. Hayek, intitulat *Dr. Bernard Mandevill*, inclus în lucrarea sa, *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*, ed. cit., pp. 249-266.

constructivist care justifică violența şi coerciția sistematice, spre care aproape în mod intuitiv şi inevitabil se orientează intelectul uman. De la anticul *kosmos* al grecilor, înțeles ca ordine naturală sau spontană creată independent de voința deliberată a oamenilor, şi de la cea mai veche tradiție juridică romană[2], trecând prin contribuțiile mai aproape de noi ale scolasticilor spanioli, ale lui Cantillon, Turgot şi Menger, până la Mises şi Hayek şi la restul gânditorilor liberali contemporani, există un drum presărat cu dificultăți şi, în multe dintre etapele sale, complet sufocat de „mareea neagră" a *scientismului*.

Ideea de bază care se află în centrul criticii noastre la adresa socialismului este că nicio ființă umană şi niciun grup de ființe umane nu poate dispune de informația sau de cunoaşterea necesară sau utilă pentru a organiza societatea în mod coordonat, prin intermediul ordinelor coercitive. Această idee se impune ca un corolar natural al concepției societății ca ordine spontană. Prin urmare, nu este de mirare că, deşi a fost enunțată în mod elaborat abia foarte recent, totuşi, cel puțin într-un stadiu embrionar, această idee a fost prezentă de mult mai multă vreme. Astfel, de exemplu, ştim, datorită lui Cicero, că pentru Cato sistemul juridic roman era mult superior altora deoarece

> „se baza pe geniul mai multor oameni şi nu pe al unui singur om; nu a fost realizat într-o generație, ci de-a lungul mai multor secole şi cu aportul multor generații. *Deoarece niciodată nu a existat un om atât de inteligent încât să prevadă totul; şi, chiar dacă am putea să concentrăm toate creierele în capul unui singur om, acestuia i-ar fi imposibil să aibă în vedere totul în acelaşi timp, fără să fi acumulat experiența rezultată dintr-o îndelungată practică istorică*"[3].

---

[2] În cele două capitole anterioare am dorit să arătăm relația strânsă care există între concepția noastră asupra societății şi drept, înțeles în sensul său material ca un ansamblu de norme abstracte cu aplicare generală, în mod egal pentru toate ființele umane. Numai cadrul creat de dreptul înțeles în acest sens face posibilă exercitarea funcției antreprenoriale şi a acțiunii umane şi, odată cu acestea, crearea şi transmiterea informației dispersate, care caracterizează progresul civilizației. Aşadar, nu este o simplă coincidență faptul că principalii autori clasici de drept roman fac parte din tradiția filosofică pe care o analizăm.

[3] „Nostra autem res publica non unius esset ingenio, sed multorum, nec una hominis vita, sed aliquod constitutum saeculs et aetatibus, nam neque ullum ingenium tantum extitisse dicebat, ut, quem res nulla fugeret, quisquam

Multe secole mai târziu, Montesquieu şi Turgot dezvoltă aceeaşi idee şi afirmă, într-un mod chiar mai relevant pentru problema pe care o analizăm, că este *contradictoriu* a crede că statul poate avea simultan capul plin atât de mari proiecte, cât şi de mici detalii necesare pentru a

---

aliquando fuisset, neque cuncta ingenia conlata in unum tantum posse uno tempore providere, ut omnia complecterentur sine rerum usu ac vetustate." Marcus Tullius Cicero, *De Re Publica*, II, 1-2, The Loeb Classical Library, Cambridge, Massachusetts, 1961, pp. 111-112. Există o bună traducere în limba spaniolă, a lui Antonio Fontán, *Sobre la República*, Gredos, Madrid, 1974, pp. 86-87. Totuşi, găsesc ceva mai potrivită traducerea lui Bruno Leoni, *La Libertad y La Ley*, Unión Editorial, Madrid, 1974, ediția a 2-a, Madrid, 1995, p. 116. Aceasta reprezintă traducerea în limba spaniolă a cărții *Freedom and the Law*, Liberty Fund, Indianapolis, ediția a treia adnotată, 1991 (prima ediție, 1961, a doua ediție, 1972). Cartea lui Leoni este excepțională din orice punct de vedere, nu numai pentru că prezintă paralelismul existent, pe de o parte, între piață şi dreptul consuetudinar sau *common law*, pe de altă parte, între legislația pozitivă şi socialism, ci, mai mult, deoarece acesta a fost primul jurist care şi-a dat seama că argumentul lui Ludwig von Mises privind imposibilitatea calculului economic în socialism nu este altceva decât un caz particular al „unui principiu mai general, conform căruia niciun legiuitor nu ar putea stabili singur, fără vreun fel de colaborare continuă cu tot poporul implicat, normele ce reglementează comportamentul fiecăruia în acest lanț perpetuu de relații pe care toți le avem cu toți. Nu există sondaj al opiniei publice, referendum sau consultare care să îi situeze cu adevărat pe legiuitori pe o poziție care să îi autorizeze să determine aceste norme, *aşa cum niciuna dintre aceste proceduri nu le-ar putea oferi directorilor dintr-o economie planificată posibilitatea de a descoperi oferta şi cererea de bunuri şi servicii*. În plus, nu trebuie confundat comportamentul real cu exprimarea opiniilor, cum sunt cele care reies dintr-o alegere sau dintr-un sondaj de opinie, aşa cum nu trebuie confundată nici exprimarea verbală a dorințelor sau a năzuințelor cu cererea reală de pe piață." Bruno Leoni, *La Libertad y La Ley,* p. 28 (sublinierea îmi aparține). În ceea ce priveşte opera lui Bruno Leoni, fondatorul prestigioasei reviste *Il Politico* în 1950, trebuie să se consulte *Omaggio a Bruno Leoni*, editat de Pasquale Scaramozzino, Ed. A. Giuffrè, Milano, 1969, precum şi articolul *Bruno Leoni in Retrospect*, de Peter H. Aranson, în *Harvard Journal of Law and Public Policy*, 1988. Leoni, ca şi Polanyi, a fost un spirit polivalent, desfăşurând o activitate intensă în domeniile universitare ale avocaturii, antreprenoriatului, arhitecturii, muzicii şi lingvisticii. A murit în mod tragic, asasinat de unul dintre chiriaşii săi, de la care încerca să încaseze chiria, în noaptea de 21 spre 22 noiembrie 1967, la vârsta de 54 de ani.

le organiza[4]. După ceva mai mult de un secol, în 1854, Gossen repetă aproape literal aceeaşi idee, dar având meritul de a o face, pentru prima dată, cu scopul unei critici explicite la adresa sistemului comunist, ajungând la concluzia că autoritatea centrală proiectată de comunism cu scopul de a aloca în mod coercitiv diferitele tipuri de muncă şi remuneraţia aferentă îşi va da seama curând că şi-a asumat o sarcină care depăşeşte cu mult capacităţile oricărei fiinţe umane[5].

---

[4] Într-adevăr, Montesquieu scrie în cartea sa, *Despre spiritul legilor* (1748), următoarele: „C'est dans ces idées que Cicéron disait si bien: «Je n'aime point qu'un même peuple soit en même temps le dominateur et le facteur de l'univers.» En effet, il faudrait supposer que chaque particulier dans cet État *et tout l'État même, eussent toujours la tête pleine de grands projects et cette même tête remplie de petits; ce qui est contradictoire*." (*Oeuvres Complètes. Avec des notes de Dupin, Crevier, Voltaire, Mably, Servant, La Harpe, etc.*, Chez Fermin Didot Frères Libraires, Paris, 1843, p. 350.) Totuşi, Bastiat semnalează faptul că însuşi Montesquieu a căzut uneori în plasa ingineriei sociale (vezi F. Bastiat, *La Ley*, ed. cit., pp. 209-211; A.R.J. Turgot, *Éloge de Gournay*, 1759, *Oeuvres*, Guillaumin, Paris, 1844, volumul I, pp. 275 şi 288).

[5] Hermann Heinrich Gossen, *Entwicklung der Gesetze des Menschlichen Verkehrs und der daraus Fliessenden Regeln für Menschliches Handeln*, Editura Friedrich Vieweg un Sohn, Braunschweig, 1854, p. 231: „Darum würde denn die von Kommunisten projectierte Zentralbehörde zur Verteilung der verschiedenen Arbeiten sehn bald die Erfahrung machen, dass sie sich eine Aufgabe gesellt habe, deren Lösung die Kräfte einzelner Menschen weit übersteigt." Există şi o traducere în limba engleză a lucrării lui Gossen, realizată de Rudolph C. Blitz şi publicată de The M.I.T. Press, Cambridge, Massachusetts, 1983, cu titlul *The Laws of Human Relations and The Rules of Human Action Derived Therefrom*. Citatul pe care l-am reprodus în limba germană se găseşte la p. 255 a versiunii engleze sub următoarea formă: „Consequently, the central authority – projected by the communists – for the purpose of allocating the different types of labor and their rewards would soon find that *it has set itself a task that far exceeds the power of any individual*" (sublinierea îmi aparţine). A treia ediţie germană a cărţii lui Gossen (Berlin, R.L. Praga, 1927) include o *Introducere* („Einleitung") amplă al cărei autor este F.A. Hayek şi în care se argumentează că Gossen a fost mai degrabă un precursor al şcolii matematice a lui Walras şi Jevons decât al Şcolii Austriece propriu-zise. Această Introducere a fost tradusă recent în limba engleză de Ralph Raico şi publicată în *The Trend of Economic Thinking. Essays on Political Economists and Economic History*, volumul III din *The Collected Works of H.A. Hayek*, Routledge, Londra, 1991, pp. 352-371. În acelaşi sens trebuie interpretată şi scrisoarea lui Carl Menger către Léon Walras, din 27 ianuarie

Douăzeci de ani mai târziu, economistul Albert Schäffle, german şi el, predecesorul imediat al lui Menger ca profesor universitar de Economie Politică la Viena, a arătat că, fără imitarea sistemului de determinare a valorilor în procesele de piață, ar fi de neconceput ca un organ central de planificare să poată aloca eficient din punct de vedere cantitativ şi calitativ resursele societății[6]. La sfârşitul secolului, Walter Bagehot[7] observă cu agerime faptul istoric că oamenii primitivi nu erau capabili să efectueze nici măcar cele mai simple calcule estimative privind câştigurile şi costurile şi concluzionează că în orice societate industrială este indispensabilă contabilitatea în unități monetare pentru a estima costurile de producție.

Următoarea contribuție pe care trebuie să o menționăm este cea a lui Vilfredo Pareto. Evaluarea care trebuie făcută pe marginea influenței lui Pareto în dezbaterea ulterioară privind calculul economic socialist este ambivalentă. Pe de o parte, influența sa a fost negativă în

---

1887, în care Menger găseşte numai câteva puncte de acord cu Gossen, fără să coincidă în chestiunile esențiale („nur in einigen Punkten, nicht aber in den entscheidenden Fragen zwischen uns Übereinstimmung, bez Ähnlichkeit der Auffassung"). Vezi William Jaffé, *Correspondence of Léon Walras and Related Papers*, North-Holland, Amsterdam, 1965, volumul 2, p. 176, scrisoarea nr. 765.

[6] *Die Quintessenz des Sozialismus*, ediția a 18-a, Editura F.A. Perthes, Gotha, 1919, pp. 51-52 (prima ediție apărută în 1874). De fapt, Menger a obținut catedra datorită evenimentului neprevăzut prin care aceasta a rămas vacantă, odată cu numirea lui Schäffle în funcția de Ministru al Comerțului, în februarie 1871. În ceea ce priveşte influența de necontestat pe care a avut-o departamentul mai puțin istoricist al Şcolii de Economie Politică germană (Roscher, Hermann, Knies etc.) asupra unora dintre contribuțiile esențiale ale lui Menger, trebuie consultat articolul lui Eric W. Streissler, *The Influence of German Economics on the Work of Menger and Marshall*, publicat în *Carl Menger and his Legacy in Economics*, Bruce J. Caldwell, Annual Supplement to volume 22 of *History of Political Economy*, Duke University Press, Durham, 1990, pp. 31-68. O critică detaliată a cărții lui Schäffle privind socialismul a fost întreprinsă de Edward Stanley Robertson, în articolul său *The Impracticability of Socialism*, inclus în *A Plea for Liberty. An argument against socialism and socialistic legislation, consisting of an Introduction by Herbert Spencer and Essays by Various Writers*, Thomas Mackay (ed.), 1891, reeditată în 1981, Liberty Classics, Indianapolis, pp. 35-79.

[7] Walter Bagehot, *Economic Studies*, Longmans Green, Londra, 1989, pp. 54-58. (Există şi o ediție republicată de Kelley, Clifton, New Jersey 1973.)

măsura în care s-a axat pe analiza matematică a *echilibrului economic*, în care mereu se presupune de la început că toată informația necesară pentru a o formula este disponibilă, făcând loc ideii, dezvoltată ulterior de Barone şi repetată, după cum vom vedea, până la epuizare de mulți alți economişti, conform căreia problema calculului economic în economiile socialiste s-ar putea rezolva matematic în acelaşi mod în care fusese formulată şi rezolvată de economiştii matematicieni ai echilibrului în cazul unei economii de piață. Totuşi, trebuie subliniat că nici Pareto, nici Barone nu sunt vinovați în totalitate de interpretarea greşită pe care am menționat-o, deoarece fiecare dintre ei a arătat în mod explicit imposibilitatea de a rezolva sistemul de ecuații aferent în lipsa informației furnizate de piața însăşi. Concret, în 1897, Pareto a ajuns să afirme că soluția la sistemul de ecuații descriptiv al echilibrului,

> „se afla în practică dincolo de capacitatea de analiză algebrică..., fiind necesar, în acest caz, un schimb de roluri, dat fiind că matematica nu va mai putea să ajute economia politică, ci, dimpotrivă, economia politică va veni în ajutorul matematicii. Cu alte cuvinte, chiar dacă toate ecuațiile ar fi cunoscute în realitate, singura procedură pentru a le rezolva ar fi să se observe soluția reală dată deja de piață”[8].

[8] Reproducem integral paragraful nr. 217 din capitolul III din *Manuel d'Économie Politique* al lui Pareto, republicat de Librăria Droz din Geneva, în 1966, pp. 233-234: „Les conditions que nous avons énumérées pour l'équilibre économique nous donnent une notion générale de cet équilibre. Pour savoir ce qu'étaient certains phénomènes nous avons dû étudier leur manifestation; pour savoir ce que c'était que l'équilibre économique, nous avons dû rechercher comment il était déterminé. *Remarquons, d'ailleurs, que cette détermination n'a nullement pour but d'arriver à un calcul numérique des prix*. Faisons l'hypothèse la plus favorable à un tel calcul; supposons que nous ayons triomphé de toutes les difficultés pour arriver à connaître les données du problème, et que nous connaissions les ophélimités de toutes les marchandises pour chaque individu, toutes les circonstances de la production des marchandises, etc. *C'est là déjà une hypothèse absurde, et pourtant elle ne nous donne pas encore la possibilité pratique de résoudre ce problème*. Nous avons vu que dans le cas de 100 individus et de 700 marchandises il y aurait 70.699 conditions (en réalité un grand nombre de circonstances, qui nous avons jusqu'ici négligées, augmenteraient encore ce nombre); nous aurons donc à résoudre un système de 70.699 équations. Cela

Pareto neagă explicit posibilitatea de a dispune de informaţia necesară, fie şi numai pentru a enunţa sistemul de ecuaţii care ar permite descrierea echilibrului. În acelaşi timp, propune o problemă subsidiară, şi anume, imposibilitatea algebrică de a rezolva în practică sistemul de ecuaţii care descrie formal acest echilibru.

Urmându-l pe Pareto, Enrico Barone afirmă, în cunoscutul său articol din 1908, pe tema aplicării paradigmei iniţiate de Pareto în cazul statului colectivist, că, deşi s-ar putea depăşi dificultatea practică de a rezolva algebric sistemul de ecuaţii menţionat (fapt care nu reprezintă o imposibilitate teoretică), ar fi, în orice caz, *de neconceput* (aşadar, de această dată, *teoretic imposibil*) obţinerea informaţiei necesare pentru determinarea coeficienţilor tehnici de care are nevoie formularea sistemului corespunzător de ecuaţii[9].

---

dépasse pratiquement la puissance de l'analyse algébrique, et cela la dépasserait encore davantage si l'on prenait en considération le nombre fabuleux d'équations que donnerait une population de quarente millions d'individus, et quelques milliers de marchandises. Dans ces cas les rôles seraient changés: et ce ne seraient plus les mathématiques que viendraient en aide à l'économie politique, mais l'économie politique qui viendrait en aide aux mathématiques. *En d'autres termes si on pouvait vraiment connaître toutes ces équations, le seul moyen accesible aux forces humaines pour les résoudre, ce serait d'observer la solution pratique que donne le marché*." (sublinierea îmi aparţine).

[9] Enrico Barone, *Il Ministro della Produzione nello Stato Colletivista*, în *Giornale degli Economisti*, sept.-oct. 1908; traducere în limba engleză de F.A. Hayek, *The Ministry of Production in the Collectivist State*, în *Collectivist Economic Planning*, ed. de F.A. Hayek, Augustus M. Kelley, Clifton, 1975, anexa A, pp. 245-290. Concret, Enrico Barone afirmă (pp. 287-288.): „It is not impossible to solve on paper the equations of the equilibrium. It will be a tremendous – a gigantic – work: but it is not an *impossibility*… But it is frankly inconceivable that the economic determination of the technical coefficients can be made a priori… This economic variability of the technical coefficients is certainly neglected by the collectivists… It is on this account that the equations of the equilibrium with the maximum collective welfare are not soluble a priori, on paper." („Nu este imposibil de rezolvat pe hârtie ecuaţiile echilibrului. Va fi o muncă colosală, gigantică, dar nu e *imposibil*... Însă, sincer, este de neconceput că se poate realiza a priori determinarea economică a coeficienţilor tehnici... Această variabilitate economică a coeficienţilor tehnici este cu siguranţă neglijată de colectivişti... De aceea, ecuaţiile echilibrului cu o bunăstare colectivă maximă nu se pot rezolva a priori, pe hârtie.") Este

În ciuda acestor avertismente atât de clare (dar izolate), spunem totuşi că evaluarea contribuţiilor lui Pareto şi Barone este *ambivalentă*. Într-adevăr, ambii autori, aşa cum am văzut, nu numai că se referă explicit la dificultatea practică de a rezolva sistemul corespunzător de ecuaţii, dar, mai mult, menţionează şi imposibilitatea teoretică insurmontabilă de a obţine informaţia necesară pentru descrierea echilibrului, statuând prin aceasta o nouă paradigmă ştiinţifică în domeniul economiei, bazată pe utilizarea metodei matematice cu scopul de a descrie, cel puţin în termeni formali, modelul de echilibru. Totuşi, ei se văd obligaţi să presupună că, măcar în aceşti termeni formali, informaţia necesară este disponibilă. Astfel, în ciuda menţiunilor făcute *în treacăt* de Pareto şi Barone, un grup numeros de economişti, care a continuat paradigma iniţiată de aceştia, nu reuşeşte să înţeleagă că analiza matematică a echilibrului prezintă cel mult o valoare hermeneutică, însă nu adaugă nimic posibilităţii de a rezolva teoretic problema cu care se confruntă orice organ conducător care doreşte să obţină informaţia practică necesară pentru planificarea şi coordonarea în mod coercitiv a societăţii.

Primul articol care abordează în mod sistematic problema economică de nerezolvat survenită într-o societate colectivistă i se

---

aproape de neconceput că, după aceste afirmaţii clare ale lui Barone, numeroşi economişti, mulţi dintre ei specialişti distinşi, ca Schumpeter, au afirmat că Barone a rezolvat problema imposibilităţii teoretice a socialismului, propusă de Mises. Astfel de afirmaţii arată că economiştii în cauză, în primul rând, nu au înţeles natura problemei propuse de Mises; în al doilea rând, nu i-au citit cu atenţie nici pe Barone, nici pe Pareto; în al treilea rând, că presupunerea informării depline utilizate pentru descrierea formală a echilibrului reprezintă un *miraj* capabil să păcălească până şi cele mai strălucite minţi. La rândul său, Barone (1859-1924) a avut o viaţă intensă şi neobişnuită, plină de vicisitudini şi dedicată atât economiei matematice, cât şi jurnalismului şi producerii de scenarii de film (folosindu-se, în principal, de vastele sale cunoştinţe de istorie militară, dobândite în calitate de colonel şi şef al biroului istoric al Marelui Stat Major), participând activ la dezvoltarea incipientă a industriei cinematografice italiene. Pentru mai multe informaţii despre Barone, se poate consulta articolul lui Del Vecchio, *L'opera scientifica di Enrico Barone*, în *Giornale degli Economisti*, noiembrie 1925; de asemenea, articolul *Barone* de F. Caffè, în *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, ed. cit., volumul I, pp. 195-196.

datorează economistului olandez Nicolaas G. Pierson[10]. Articolul lui Pierson este cu atât mai meritoriu dacă avem în vedere că a fost scris în 1902. Pierson arată că problema pe care o presupune orice acţiune umană referitoare la necesitatea de a aprecia scopurile şi mijloacele este consubstanţială cu natura umană şi, prin urmare, această problemă va exista întotdeauna, fără a putea fi anulată de instituirea unui sistem socialist. În plus, Pierson menţionează dificultatea majoră de a face calcule şi evaluări în absenţa preţurilor, criticând proiectele stângace de implementare practică a comunismului enunţate până atunci, iar mai concret, calculul economic în ore de lucru. În ciuda acestor contribuţii importante, Pierson a avut doar câteva momente de sclipire şi nu a fost capabil să ajungă deplin la miezul problemei pe care o reprezintă caracterul dispersat al informaţiei practice generate şi transmise pe piaţă în mod constant; va trebui aşteptată contribuţia transcendentală a profesorului Mises, pentru ca problema să fie elucidată pentru prima dată[11].

Cu foarte puţin timp înainte de Mises, Wieser a intuit şi el problema economică fundamentală, afirmând în 1914 că, în economie, acţiunea dispersată a milioane de indivizi este mult mai eficientă decât organizarea de sus printr-un centru de putere unic, deoarece acesta

[10] Nicolaas G. Pierson, *Het Waardeproblem in een socialistische Maatschappij*, publicat în periodicul olandez *De Economist*, volumul I, 1902, pp. 423-56. Ulterior, articolul a fost tradus în limba engleză de G. Gardiner, cu titlul *The Problem of Value in the Socialist Community*, alcătuind capitolul II din *Collectivist Economic Planning*, ed. cit., pp. 41-85. Pierson (1839-1909), extrem de influenţat de Şcoala Austriacă, a fost Guvernator al Băncii Centrale, Ministru de Finanţe şi Prim Ministru al Olandei. Vezi biografia interesantă a acestui mare economist şi om de stat olandez, scrisă de J.G. Van Maarseveen şi editată de Erasmus University, Rotterdam, 1981, precum şi articolul lui Arnold Heertje, *Nicolaas Gerard Pierson*, în *The New Palgrave. A Dictionary of Economics*, vol. III, p. 876.

[11] Totuşi, Mises afirmă cu generozitate (*Socialism,* ed. cit., p. 117) că Pierson „clearly and completely recognized the problem in 1902" („a recunoscut problema în mod clar şi pe de-a-ntregul în 1902"). În mod curios, în acelaşi loc, de data aceasta referitor la Barone, Mises afirmă: „Barone did not penetrate to the core of the problem" („Barone nu a pătruns până în miezul problemei").

niciodată „nu ar putea ajunge să se informeze în legătură cu nenumăratele posibilități economice existente”[12].

În cele din urmă, sociologul german Max Weber, în capodopera sa *Economy and Society*, publicată după o perioadă îndelungată de elaborare, cu caracter postum, în anul 1922, abordează explicit problemele economice care ar apărea dacă s-ar încerca punerea în practică a socialismului. Concret, Weber insistă asupra faptului că acele calcule în natură propuse de anumiți socialişti nu ar putea oferi o soluție rațională la problema apărută. Mai mult, Weber subliniază mai ales faptul că păstrarea şi utilizarea rațională a capitalului pot fi garantate numai într-o societate bazată pe schimbul liber şi pe folosirea banilor, încât pierderea resurselor economice şi distrugerea lor generalizată în cadrul unui sistem socialist şi, prin urmare, lipsit de un calcul economic rațional, ar face imposibilă până și menținerea populației la nivelurile atinse în acea perioadă în zonele cel mai dens populate[13]. Nu avem niciun motiv pentru a nu-l crede pe Weber atunci

---

[12] Vezi nota 4, capitolul următor.

[13] Max Weber, *Economy and Society*, University of California Press, Berkeley, 1978, capitolul II, punctele 12, 13 şi 14, p. 100 şi urm. Concret, Max Weber conchide (p. 111): „Where a planned economy is radically carried out, it must further accept the inevitable reduction in formal, calculatory rationality which would result from the elimination of money and capital accounting. This is fundamental, and in the last analysis, unavoidable element of irrationality is one of the important sources of all «social» problems, and above all of the problems of socialism.” Weber citează inclusiv articolul profesorului Mises (p. 107), spunând că a aflat de acesta abia când carte era deja scrisă şi pregătită pentru tipar, drept care putem considera că fiecare dintre cei doi autori şi-a conceput contribuția în mod independent. În plus, lui Max Weber îi revine meritul incontestabil de a fi fost primul care a arătat că socialismul face imposibilă creşterea şi dezvoltarea populației. Pentru Max Weber, „the possibility must be considered that *the maintenance of a certain density of population within a given area is possible only on the basis of accurate calculation*. Insofar as this is true, a limit to the possible degree of socialization would be set by the necessity of maintaining a system of effective prices” (*The Theory of Social and Economic Organization*, publicată de The Press of Glencourt, New York, 1964, pp. 184-185). După cum am arătat în capitolul al III-lea, amploarea şi profunzimea diviziunii cunoaşterii este imposibilă într-un regim socialist, deoarece nu este permisă libera generare şi transmitere a noii informații practice. Acest lucru implică necesitatea de a dubla un volum enorm de informație care, date fiind limitele gândirii

când afirmă, într-o notă de subsol, că a aflat de articolul lui Mises atunci când cartea era deja sub tipar.

În sfârşit, în strânsă relaţie cu lucrările lui Max Weber şi Mises, putem indica şi contribuţia profesorului rus Boris Brutzkus care, la începutul anilor douăzeci ai secolului trecut, ca urmare a cercetărilor întreprinse pe marginea problemelor practice pe care le-a creat instituirea comunismului în Rusia sovietică, propune concluzii foarte asemănătoare celor dezvoltate de Mises şi Max Weber, ajungând să afirme explicit că în societăţile cu planificare centralizată, unde nu există preţuri de piaţă, calculul economic este o imposibilitate teoretică[14].

Acestea sunt în mare contribuţiile cele mai importante care alcătuiesc *preistoria* dezbaterii privind imposibilitatea calculului economic în economiile socialiste. Numitorul lor comun este acela că, în general, ele ating superficial şi imperfect esenţa problemei pe care o presupune socialismul şi care, după cum am arătat în mod detaliat în capitolul anterior, constă în imposibilitatea teoretică a organului central de planificare de a dispune de informaţia practică necesară pentru organizarea societăţii. În plus, niciuna dintre aceste contribuţii nu a fost capabilă să-i trezească din letargie pe teoreticienii socialişti care, în general, în cea mai pură tradiţie marxistă, se limitau să critice sistemul capitalist, fără a aduce vreo lumină asupra problemei fundamentale privind modul în care ar trebui să funcţioneze în practică socialismul. Numai Kautsky, încurajat de articolul lui Pierson amintit mai sus, încălcând acordul tacit stabilit în acest sens între

umane, obligă la menţinerea unei economii de simplă subzistenţă, cu un volum redus de populaţie.

[14] Contribuţiile lui Brutzkus au fost publicate iniţial în limba rusă, în revista *Economist*, în anii 1921 şi 1922. Ulterior, au fost traduse în limba germană, în 1928, cu titlul *Die Lehren des Marxismus im Lichte der russischen Revolution* (Edit. H. Sack, Berlin, 1928); de asemenea, au fost traduse în limba engleză şi incluse în volumul autorului, *Economic Planning in Soviet Russia*, publicat de Routledge, Londra, 1935 (reeditat în 1982, de Hyperion Press, Westport, Connecticut). Recent, contribuţiile lui Brutzkus au fost evaluate foarte pozitiv, mai ales pentru că acesta a ştiut să combine în mod corespunzător aspectele istorice şi teoretice ale problemei, evitând disocierea între teorie şi practică, dominantă în dezbatere, începând de la el. Vezi Peter J. Boettke, *The Political Economy of Soviet Socialism* (*The Formative Years 1918-1928*), Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Olanda, 1990, pp. 30-35, 41-42.

marxişti, a îndrăznit să schiţeze modul în care ar trebui să arate viitoarea organizare socialistă, dar a reuşit astfel să probeze doar propria ignoranţă în problema economică fundamentală semnalată de Pierson[15]. Va trebui aşteptată contribuţia fundamentală a lui Mises, pentru apariţia unor analize din perspectiva socialistă, de un oarecare interes. Singura excepţie a fost cartea Dr. Otto Neurath[16], care, în 1919,

---

[15] Ne referim la conferinţa susţinută de Kautsky la Delft, la 24 aprilie 1902, al cărei text în limba engleză a apărut în 1907 cu titlul *The Socialist Revolution and on the Morrow of the Revolution*, Twenty Century Press, Londra. Se pot găsi antecedente ale poziţiei lui Kautsky în lucrarea lui G. Sulzer, *Die Zukunft des Sozialismus*, Dresda, 1899.

[16] Otto Neurath, *Durch die Kriegswirtschaft zur Naturalwirtschaft*, G.D.W. Callwey, Munchen, 1919. (Traducere în limba engleză, *Through War Economy to Economy in Kind*, în *Empiricism and Sociology*, Editura D.Reidel, Dordrecht, Olanda, 1973.) Trebuie amintit că Otto Neurath a fost pentru o perioadă scurtă director al agenţiei *Zentralwirtschaftsamt* din Bavaria, în sarcina căreia erau planurile de socializare în timpul Räterepublik (casa sovietică a regimului revoluţionar bavarez care a pus mâna pe putere, pentru scurt timp, în München, în primăvara anului 1919). Odată ce revoluţia a eşuat, la procesul lui Neurath, Max Weber a depus mărturie în favoarea sa. Neurath va muri în 1945. O idee asemănătoare celei susţinute de Otto Neurath este prezentă la Otto Bauer, în *Der Weg zum Sozialismus*, publicată la Viena, în 1919. În această lucrare, Bauer susţine, ca şi Neurath, posibilitatea calculului economic în natură, adică fără a utiliza unităţi monetare. Recent, contribuţiile lui Neurath au fost reevaluate de economistul spaniol Juan Martínez-Alier în lucrarea sa, *Ecological Economics*, Basil Blackwell, Oxford, ediţia a 2-a, 1990, pp. 212-218. Este interesant de semnalat că atât Neurath, cât şi Bauer asistaseră cu o oarecare regularitate la seminarul lui Böhm-Bawerk, la care Ludwig von Mises a fost unul dintre participanţii cei mai activi până în 1913. Cum intervenţiile lui Neurath se caracterizau mai degrabă printr-o fervoare marxistă fanatică decât prin subtilitate intelectuală, Otto Bauer, marxist şi el, nu a putut decât să sfârşească prin a recunoaşte că teoria marxistă a valorii era nesustenabilă şi că „răspunsul" primit de Böhm-Bawerk de la Hilferding nu a făcut altceva decât să demonstreze incapacitatea acestuia fie şi numai de a înţelege natura problemei. Începând cu această dată, Mises a decis să elaboreze o analiză critică a socialismului, ale cărei idei esenţiale au fost rodul reflecţiilor şi observaţiilor sale din timpul serviciului militar în Primul Război Mondial, la care a participat cu gradul de căpitan de artilerie, mai întâi pe frontul de est (Munţii Carpaţi), iar începând din 1917, după ce a suferit de febră tifoidă, în cadrul Departamentului de Economie din Ministerul austriac al Apărării.

aducea ca argument faptul că experienţele din Primul Război Mondial îi „demonstraseră" că planificarea centrală putea să se desfăşoare perfect *in natura*. Tocmai cartea lui Neurath a determinat răspunsul fulgerător al lui Ludwig von Mises, materializat într-o conferinţă

Vezi autobiografia intelectuală a lui Ludwig von Mises, intitulată *Notes and Recollections*, comentată şi tradusă din limba germană în engleză de Hans F. Senholz, Libertarian Press, South Holland, Illinois, 1978, p. 11, pp. 40-41, 65-66 şi 110-111, precum şi biografia lui Mises scrisă de Jorg Guido Hülsman, *Mises: The Last Knight of Liberalism*, Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 2007. În orice caz, ideile lui Mises privind socialismul erau corolarul logic al integrării teoretice remarcabile realizate de autor încă din 1912 (în *Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel*, Duncker & Humblot, München şi Leipzig, 1912) între lumea subiectivă a valorilor individuale (ordinală) şi lumea exterioară a estimărilor preţurilor de piaţă stabilite în unităţi monetare (cardinală). *Puntea* dintre cele două lumi se poate stabili dacă are loc o acţiune de schimb interpersonal care, motivată de diferitele evaluări subiective ale părţilor, se materializează într-un preţ monetar de piaţă. Sau o relaţie istorică de schimb în unităţi monetare, care are o existenţă reală cantitativă determinată şi care poate fi utilizată ulterior de antreprenor drept informaţie valoroasă pentru estimarea evoluţiei viitoare a întâmplărilor şi pentru adoptarea deciziilor (calcul economic). Astfel, devine evident că, dacă acţiunea umană liberă este împiedicată cu forţa, schimburile voluntare interpersonale nu vor avea loc, distrugându-se *puntea* pe care acestea o reprezintă între lumea subiectivă a evaluărilor directe (ordinală) şi lumea exterioară a preţurilor (cardinală), calculul economic devenind astfel complet imposibil. Îi datorez această idee importantă referitoare la evoluţia şi coerenţa gândirii misesiene, lui Murray N. Rothbard, *The End of Socialism and The Calculation Debate Revisited*, în *The Review of Austrian Economics*, volumul 5, nr. 3, 1991, pp. 64-65. Totuşi, cred că Rothbard, din dorinţa de a stabili diferenţele existente între Hayek şi Mises, nu îşi dă seama că întreruperea legăturii descoperite de Mises între lumea evaluărilor subiective interioare şi lumea exterioară a preţurilor presupune, înainte de toate, o problemă de lipsă de generare şi transmitere a cunoaşterii sau a informaţiei (existente sau viitoare), mecanisme necesare pentru a face posibil calculul economic; de aceea, se poate considera că aceste contribuţii ale lui Mises şi Hayek, cu diferenţele lor evidente şi inevitabile de accent şi nuanţă, fac parte comună din acelaşi argument de bază împotriva calculului economic socialist: cel al lui Mises, mai orientat spre problemele de tip *dinamic*, în timp ce Hayek a lăsat poate ocazional impresia că se axează mai mult pe tema caracterului dispersat al cunoaşterii *existente*.

susținută în 1919 şi care a stat la baza articolului său publicat în primăvara anului următor, 1920[17].

2. CONTRIBUȚIA ESENȚIALĂ A LUI LUDWIG VON MISES

Dacă toți participanții la dezbaterea privind calculul economic socialist sunt de acord asupra unui aspect, acesta este că dezbaterea începe oficial cu faimosul articol al lui Mises, publicat în 1920, cu titlul *De Wirtschaftsrechnung im Sozialistischen Gemeinwesen* (Calculul Economic în Comunitatea Socialistă)[18]. Acest articol reproduce conferința

[17] Două analize ale „preistoriei" dezbaterii pe marginea calculului economic sunt întreprinse de: F.A. Hayek, *Nature and History of the Problem*, în *Collectivist Economic Planning*, ed. cit., pp. 1-40 şi David Ramsay Steele, *Posing the problem: the Impossibility of Economic Calculation under Socialism*, în *Journal of Libertarian Studies*, volumul V, nr. I, 1981, pp. 8-22. În afară de lucrările citate, care alcătuiesc „preistoria" menționată până la apariția contribuțiilor lui Mises, aşa cum bine indică Rothbard (*The End of Socialism and the Calculation Debate Revisited*, p. 51), problema socialismului era mereu percepută mai degrabă ca una de tip politic şi legată de „stimulente", decât o problemă de natură economică. Între lucrările de acest gen care critică în mod naiv socialismul, se distinge cea a lui William Hurrell Mallock, *A Critical Examination of Socialism*, publicată inițial în 1908 şi republicată în 1990 de Transaction Publishers, New Brunswick.

[18] Articolul a apărut în *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, volumul 47, aprilie 1920, pp. 86-121. A fost tradus ulterior în limba engleză de S. Adler, cu titlul *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth* şi reprezintă capitolul al III-lea din *Collectivist Economic Planning* (1933), ed.cit., pp. 87-130. Conținutul acestui articol a fost reluat de Mises, aproape literal, în lucrarea pe care o publică după doi ani, în 1922, în care critică sistematic socialismul sub toate aspectele sale: *Die Gemeinwirtschaft: Untersuchungen über den Sozialismus*, Gustav Fischer, Jena, 1922, tradusă în engleză de J. Kahane în 1936 şi publicată cu titlul *Socialism: An Economic and Sociological Analysis* (în mai multe ediții, cea mai bună fiind cea de la Liberty Classics, Indianapolis, 1981, pp. 95-197). Versiunea în limba engleză a articolului lui Mises a fost reeditată recent (la The Ludwig von Mises Institute, Auburn University, Alabama, 1990), cu o introducere dublă semnată de Yuri N. Maltsev (de la Academia de Ştiințe a fostei URSS) şi de Jacek Kochanowicz (profesor de Economie la Universitatea din Varşovia); mai cuprinde şi un *post-scriptum* de Joseph T. Salerno, intitulat *Why a Socialist Economy is Impossible*. Articolul inițial al lui Mises nu este tradus în limba spaniolă, în

susținută de Mises în anul precedent (1919), la Nationalökonomische Gesellschaft (Societate Economică), în care răspundea tezei din cartea lui Otto Neurath, apărută în acel an. Cu greu s-ar putea exagera impactul imens pe care l-a avut articolul lui Mises în rândul colegilor săi economişti profesionişti şi în rândul teoreticienilor socialismului. Logica sa rece şi strictă, claritatea expozitivă şi spiritul provocator făceau imposibilă ignorarea argumentelor sale, aşa cum se întâmplase cu argumentele predecesorilor săi. Astfel, Otto Leichter subliniază că lui Mises îi revine onoarea de a fi atras energic atenția teoreticienilor socialişti, pentru prima dată, asupra imperativului rezolvării problemei calculului economic[19]. Economistul socialist Oskar Lange, de care vom avea ocazia să vorbim *in extenso* mai departe, a scris pe un ton ironic că serviciile aduse de Mises teoriei socialismului sunt atât de mari încât ar trebui să îi fie ridicată o statuie în fiecare stat socialist, în locul de onoare din cel mai important salon al organului central de planificare[20]. La urma urmelor, având în vedere evenimentele istorice

schimb *Die Gemeinwirtschaft* este accesibilă în traducerea acceptabilă a lui Luis Montes de Oca, *Socialismo: Análisis Económico y Sociológico*, Editorial Hermes, Mexic, 1961 (alte ediții: 1968, Instituto Nacional de Publicaciones de Buenos Aires; 1989, Western Books Foundation, New York; 2003, 2005 şi 2009, Unión Editorial, Madrid). Lucrarea a fost tradusă şi în limba franceză şi publicată cu o prefață de François Perroux în 1952 (Librairie de Médecis, Paris).

[19] „To Ludwig von Mises really belongs the merit of having so energetically drawn the attention of socialists to this question. However little it was the intention of Mises to contribute by this criticism to the positive development of socialist theory and praxis, yet honour must be given where honour is due." (*Die Wirtschaftsrechnung in der Sozialistischen Gesellschaft*, Verlag der Wiener Volksbuchhandlung, Viena, 1923, p. 74, în versiunea engleză aparținând lui Trygve J.B. Hoff, în *Economic Calculation in the Socialist Society*, Liberty Press, Indianapolis, 1981, p. 5.) („Într-adevăr, lui Ludwig von Mises îi revine meritul de a fi atras atât de energic atenția socialiştilor asupra acestui aspect. Deşi intenția lui Mises nu a fost ca prin critica lui să contribuie la dezvoltarea pozitivă a teoriei şi practicii socialiste, trebuie totuşi să-i dăm Cezarului ce-i al Cezarului.")

[20] Oskar Lange, *On the Economic Theory of Socialism*, în *Review of Economic Studies*, octombrie 1936, p. 53: „A statue of Professor Mises ought to occupy a honourable place in the great hall of the Ministry of Socialization or of the Central Planning Board of a socialist state… both as an expression of recognition for the great service rendered by him and as a memento of the

survenite în statele din Est, poate nu ar fi de mirare ca afirmațiile ironice ale lui Lange să se întoarcă împotriva lui ca un bumerang şi în multe piețe din capitalele fostelor state comuniste să se ridice statui ale tânărului Mises, în locul celor deja perimate şi dărâmate ale vechilor lideri marxişti[21].

Caracterul şi conținutul de bază ale contribuției lui Mises

Contribuția esențială a lui Mises se înscrie deja, pentru prima dată, în analiza teoretică a proceselor de creare şi transmitere a informației practice care fac posibilă funcționarea societății şi pe care le-am analizat în detaliu în capitolele II şi III. Mises este încă destul de stângaci în utilizarea termenilor şi în loc să vorbească de informația practică dispersată, se referă mai degrabă la un tip diferit de *diviziune intelectuală a muncii*. În opinia sa, aceasta reprezintă esența pieței, generând şi furnizând informația care face posibil calculul sau estimarea economică cerută de orice decizie antreprenorială. Concret, Mises afirmă:

> „The distribution among a number of individuals of administrative control over economic goods in a community of men who take part in the labour of producing them, and who

prime importance of sound economic accounting." („Statuia profesorului Mises ar trebui să ocupe un loc de onoare în holul principal al Ministerului Socializării sau al Comitetului Central de Planificare al unui stat socialist... atât ca o expresie a recunoaşterii marelui serviciu pe care l-a adus, cât şi ca un memento al importanței fundamentale pe care o are calculul economic riguros.") Articolul lui Oskar Lange a fost reprodus în cartea *On the Economic Theory of Socialism*, editată de B.E. Lippincott, The University of Minnesota Press, Minneapolis, 1938 şi 1964, pp. 55-143. Mai recent, a fost reeditat parțial în volumul *Friedrich A. Hayek. Critical Assesments*, J.C. Wood şi R.N. Woods (eds.), Routledge, Londra, 1991, capitolul 17, pp. 180-201.

[21] Statuia lui Mises a fost deja aşezată, cel puțin, în biblioteca Departamentului de Teorie Economică a Universității din Varşovia, unde Oskar Lange îşi ținea cursurile, chiar în apropiere de fostul birou al acestuia. Dezvelirea bustului lui Mises a avut loc în cadrul unei ceremonii scurte şi emoționante, în septembrie 1990, care a fost posibilă datorită lui George Koetter (vezi *Free Market*, volumul 9, nr. 2, februarie 1991, p. 8 şi *The Journal of Economic Perspectives*, volumul 5, nr. 3, vara 1991, pp. 214-215).

> are economically interested in them, entails a kind of intellectual division of labour, which would not be possible without some system of calculating production and without economy."[22]

Doi ani mai târziu, în 1922, în tratatul său sistematic despre socialism, Mises reia aceeaşi idee, într-un mod mai articulat:

> „In societies based on the division of labour, the distribution of property rights effects a kind of mental division of labour, without which neither economy nor systematic production would be possible."[23]

Iar după cinci ani, în 1927, în *Liberalismus*, Mises conchide în mod explicit că analiza sa se bazează pe imposibilitatea generării în socialism a informației practice sub formă de prețuri de piață, informație de care este nevoie pentru a face posibilă diviziunea intelectuală a cunoaşterii, necesară într-o societate modernă şi care apare numai ca o consecință a capacității creatoare a acțiunii umane sau a funcției antreprenoriale:

> „The *decisive objection* that economics raises against the possibility of a socialist society is that it must forgo the *intellectual division of labour* that consists in the cooperation of all entrepreneurs, land owners and workers as producers and consumers in the formation of *market prices*."[24]

---

[22] „Distribuția controlului administrativ asupra bunurilor economice între indivizii societății care participă la producerea lor are nevoie de o anume diviziune intelectuală a muncii, care nu este posibilă fără un sistem de calcul şi fără o piață." (Ludwig von Mises, *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth*", în *Collectivist Economic Planning*, ed. cit, p. 102.)

[23] „În societățile bazate pe diviziunea muncii, distribuția drepturilor de proprietate creează o anume diviziune intelectuală a muncii, fără de care nu ar fi posibilă producția şi niciun fel de economie." (Ludwig von Mises, *Socialism*, ed. cit., p. 101.) Traducerea lui Luis Montes de Oca (*Socialismo*, ed. cit., p. 109), chiar dacă nu este greşită, nu e totuşi nici cea mai inspirată: „Repartizarea, între numeroşi indivizi, a facultății de a dispune de bunurile economice într-o societate care se bazează pe diviziunea muncii, realizează o anume diviziune intelectuală a muncii, fără de care ar fi imposibil calculul producției şi al economiei."

[24] „Obiecția definitivă a științei economice împotriva socialismului constă în faptul că acesta pretinde renunțarea la diviziunea intelectuală a muncii care rezultă din cooperarea între toți antreprenorii, proprietarii de pământ şi

O altă contribuție fundamentală a lui Mises a constat în descoperirea faptului că informația pe care piața o creează şi o generează constant apare ca urmare a exercitării capacității antreprenoriale, în funcție de circumstanțele particulare de timp şi loc, apreciate de fiecare individ în contextul în care acționează. Cunoaşterea practică antreprenorială se naşte, aşadar, pe piață ca urmare a poziției caracteristice pe care fiecare actor o ocupă în procesul de producție, astfel încât, dacă este împiedicată libera exercitare a antreprenoriatului şi se încearcă organizarea coercitivă de sus a societății, antreprenorii, aflându-se în imposibilitatea de a acționa liber, nu vor mai acționa ca atare şi nici măcar nu vor realizează faptul că nu mai percep şi nici nu mai creează informația necesară, fenomen care se petrece independent de nivelul studiilor lor sau de calificările profesionale de tip managerial[25]. Într-adevăr, Mises afirmă:

---

muncitori, ca producători şi consumatori, şi care se materializează în formarea prețurilor de piață." (Ludwig von Mises, *Liberalism*, Cobden Press, San Francisco, 1985.) Această lucrare a fost publicată inițial în 1927 cu titlul *Liberalismus*, de Gustav Fischer, în Jena. Traducerea în limba spaniolă aparține lui Joaquín Reig Albiol şi a fost publicată de Unión Editorial, Madrid, în două ediții (1977 şi 1982). Citatul pe care tocmai l-am tradus apare la p. 98, respectiv pp. 100-101 din aceste două ediții: „Iată de ce ordinea socialistă este nerealizabilă; trebuie, într-adevăr, să renunțe la acea diviziune intelectuală a muncii, care, prin cooperarea antreprenorilor, a capitaliştilor şi a lucrătorilor, atât în calitate de producători, cât şi de consumatori, face posibilă apariția prețurilor pentru bunurile care fac obiectul contractării. Fără un asemenea mecanism, deci fără calcul, raționalitatea economică se evaporă şi dispare."

[25] Această idee esențială a lui Mises îşi are un antecedent clar la Carl Menger, după cum arată conținutul unui caiet de note pe care Prințul moştenitor Rudolf l-a completat începând din 1876, dictat practic de Menger, care fusese numit oficial maestrul şi profesorul său (vezi Arhiducele Rudolf, Prințul moştenitor al Austriei, *Politische Oekonomie*, Hefte, ianuarie-august 1876, note scrise de mâna Prințului însuşi, păstrate în *Osterreichisches Staatsarchiv*). La pp. 50-51 din cel de-al 6-lea caiet se poate citi: „A government cannot possibly know the interest of all citizens. In order to help them it would have to take account of the diverse activities of everybody... However, carefully designed and well intentioned institutions may be, they never will suit everybody. *Only the individual himself knows exactly his interests and the means to promote them...* Even the most devoted civil servant is but a *blind tool* within a big machine who treats all problems in a stereotyped manner with

„The entrepreneur's commercial attitude and activity arises from his *position* in the economic process and is lost with its disappearance. When a successful businessman is appointed the manager of a public enterprise, he may still bring with him

---

regulations and instructions. He can cope neither with the requirements of contemporary progress nor with the diversity of practical life. Therefore it seems impossible that all economic activities be treated in a stereotyped way, following the same rule with utter disregard for individual interests." („Este imposibil ca un guvern să poată cunoaşte interesul tuturor cetăţenilor. Pentru a-i ajuta, ar trebui să ţină seama de activităţile diverse ale tuturor... Oricât de atent organizate şi bine intenţionate ar fi instituţiile, ele niciodată nu vor mulţumi pe toată lumea... *Numai individul însuşi îşi cunoaşte exact interesele şi mijloacele pentru a le atinge...* Chiar şi cel mai devotat funcţionar public nu este altceva decât o *unealtă oarbă* într-o maşinărie mare, care tratează toate problemele în acelaşi mod, folosind regulamente şi instrucţiuni. Acesta nu poate face faţă nici cerinţelor progresului contemporan, nici diversităţii din viaţa practică. De aceea, pare imposibil ca toate activităţile economice să poată fi tratate în mod stereotip, urmând aceeaşi regulă, făcându-se complet abstracţie de interesele individuale.") Aceste note, descoperite de istoricul Brigitte Hamann, au fost traduse în limba engleză de Monika Streissler şi David F. Good. Pentru fragmentul de mai sus, am utilizat traducerea citată de Enrich W. Streissler, în *Carl Menger on economic policy: The Lectures to Crown Prince Rudolf*, text inclus în *Carl Menger and his Legacy in Economics*, Bruce J. Caldwell (ed.), Annual Supplement to volume 22, *History of Political Economy*, Duke University Press, Durham, 1990. Nu se menţionează în mod obişnuit faptul că Mises punea moartea tragică a arhiducelui Rudolf pe seama influenţei pe care Menger a avut-o asupra Prinţului. Conştient de efectul dăunător pe care îl va avea asupra Imperiului Austro-Ungar amplificarea curentului intelectual otrăvitor îndreptat împotriva liberalismului, Menger „i-a transmis pesimismul său Arhiducelui Rudolf, prietenul şi elevul său, succesorul la tronul Austro-Ungariei. Arhiducele s-a sinucis, cuprins de disperare, gândindu-se la viitorul imperiului său şi la soarta civilizaţiei europene, iar nu din cauza unei femei (el s-a însoţit la moarte cu o tânără care îşi dorea, şi ea, să moară, însă nu s-a sinucis din cauza ei)" – „Menger had transmitted this pessimism to his young student and friend, Archduke Rudolf, successor to the Austro-Hungarian throne. The Archduke committed suicide because he despaired about the future of his empire and the fate of European civilization, not because of a woman (he took a young girl along in death who, too, wished to die, but he did not commit suicide on her account." (*Notes and Recollections*, ed. cit., p. 34.)

> certain experiences from his previous occupation, and be able to turn them to good account in a routine fashion for some time. Still, with his entry into communal activity he ceases to be a merchant and becomes as much a bureaucrat as any other placeman in the public employ. It is not a knowledge of bookkeeping, of business organization, or of the style of commercial correspondence, or even a dispensation from a commercial high-school which makes the merchant, *but his characteristic position in the production process* which allows for the identification of the firm's and his own interests."[26]

Aceeaşi idee este dezvoltată de Mises în tratatul său despre socialism, autorul ajungând la o concluzie clară şi concisă:

> „An entrepreneur deprived of his characteristic role in economic life ceases to be a business man. However, much experience and routine he may bring to his new task he will still be an official in it."[27]

---

[26] „Acțiunea şi atitudinea comercială ale antreprenorului rezultă din poziția sa în cadrul procesului economic şi se pierd când această poziție dispare. Atunci când un bun antreprenor este numit director al unei companii publice, va reuși poate să aplice unele dintre experiențele sale anterioare în noua sa muncă de rutină. Cu toate acestea, inevitabil, el nu mai este antreprenor şi devine un birocrat ca oricare altul. Ceea ce face un antreprenor nu sunt cunoştințele de contabilitate, de organizare antreprenorială, de corespondență comercială, nici măcar titlul unei şcoli de administrare a afacerilor, ci numai faptul că ocupă o poziție caracteristică în procesul de producție, singura capabilă să îi permită identificarea intereselor personale şi ale companiei, pe care trebuie să le urmărească." (Ludwig von Mises, *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth*, în *Collectivist Economic Planning*, ed. cit., pp. 120-121.) Vezi, de asemenea, articolul interesant al lui W. Keizer, *The Property Rights Basis of von Mises' Critique of Socialism*, manuscris în curs de publicare, prezentat la First European Conference on Austrian Economics, Universitatea din Maastricht, 9-10 aprilie 1992.

[27] Ludwig von Mises, *Socialism*, ed. cit., p. 191. În interpretarea lui Luis Montes de Oca, fragmentul citat arată astfel: „Antreprenorul privat de poziția sa caracteristică pe care o ocupa în viața economică nu mai este un om de afaceri. Oricât de vaste ar fi experiența şi practica pe care le aduce la noul loc de muncă, el nu va mai fi altceva decât un funcționar." (*Socialism,* ed. cit., p. 216.) Aşadar, dihotomia lui Salerno este greşită (*Ludwig von Mises as Social Rationalist*, art. cit., pp. 45-55). Salerno considera că problema

Prin urmare, socialismul, în măsura în care împiedică în mod deliberat libera exercitare a antreprenoriatului în sectorul esențial al factorilor de producție (bunuri de capital şi resurse naturale), nu permite nici apariția, nici transmiterea informației practice, necesară pentru ca organul central de planificare să le poată aloca în mod corespunzător. Dacă această informație nu apare, ea nu poate fi luată în considerare în calculul estimativ care trebuie efectuat pentru adoptarea oricărei decizii economice raționale. Astfel, organul central de control, în momentul adoptării deciziilor şi a unui plan de acțiune, nu știe în mod sigur nici măcar , dacă nu cumva a renunțat la atingerea unor scopuri sau obiective care, din punctul său de vedere, ar fi avut o importanță mai mare. Deciziile economice în socialism sunt, aşadar, arbitrare şi se petrec într-un întuneric absolut.

Ajunşi în acest punct, este extrem de important să subliniem că argumentul lui Mises este un argument teoretic privind *eroarea intelectuală* pe care o presupune orice idee socialistă, deoarece o societate nu se poate organiza prin ordine coercitive, dată fiind imposibilitatea ca organul de control să obțină informația necesară în acest scop. Argumentul lui Mises este un *argument teoretic* privind imposibilitatea practică a socialismului[28]. Sau, dacă vreți, argumentul

---

socialismului era pentru Mises o problemă legată de calculul economic, iar nu de cunoaşterea dispersată, dat fiind că ambele sunt unite în mod indisolubil. Însuşi Mises, nu numai că a insistat, aşa cum am văzut la început, asupra importanței „poziției caracteristice" a antreprenorului atunci când vine vorba de furnizarea informației necesare, dar, mai mult, întotdeauna a conceput economia ca pe o ştiință al cărei obiect nu sunt lucrurile, ci informația sau cunoaşterea, înțelese ca realități spirituale („Economics is not about things and tangible objects, it is about men, their *meanings* and actions", *Human Action*, ed. cit., p. 92).

[28] „The dichotomy between «theoretical» and «practical» is a false one. In Economics, all arguments are theoretical. And since economics discusses the real world, these theoretical arguments are by their nature practical ones as well. – „Dihotomia între «teoretic» şi «practic» este una falsă. În Economie, toate argumentele sunt teoretice. Şi dat fiind că economia pune în discuție lumea reală, aceste argumente teoretice sunt şi practice prin însăşi natura lor." (Murray N. Rothbard, *Man, Economy, and State: A Treatise on Economic Principles*, volumul II, Nash Publishing, Los Angeles, 1970, p. 549; *Scholar's Edition*, Mises Institute, 2004.) Într-adevăr, nimic nu este mai practic decât o teorie bună şi atât argumentul lui Mises, cât şi cel al economiştilor

teoretic *prin antonomază*, deoarece teoria nu este altceva decât o analiză abstractă, formală şi calitativă a realității, dar care niciodată nu trebuie să îşi piardă legătura cu aceasta, ci dimpotrivă, trebuie să fie cât se poate de relevantă pentru cazurile şi procesele existente în lumea reală. Este, însă, complet incorect să ne gândim că analiza lui Mises se referă la imposibilitatea socialismului din perspectiva modelului formal al echilibrului sau al „logicii pure a alegerii", aşa cum au afirmat greşit mulți autori de prestigiu, după cum vom vedea mai departe, incapabili de a distinge între „teoria" şi analiza echilibrului. Într-adevăr, însuşi Mises, în 1920, a avut mare grijă să nege în mod explicit faptul că analiza lui ar fi aplicabilă modelului de echilibru, care, presupunând în formularea sa că toată informația necesară trebuie să fie disponibilă, face ca problema economică fundamentală pe care o presupune socialismul să fie considerată, prin definiție, rezolvată *ab initio* şi, prin urmare, să treacă neobservată pentru teoreticianul echilibrului. Dimpotrivă, problema constă tocmai în faptul că organului de control, atunci când emite un decret sau un ordin în favoarea sau împotriva unui anumit proiect economic, îi lipseşte informația necesară pentru a şti dacă a acționat corect sau nu, drept care nu poate efectua niciun calcul sau estimare economică. Dacă se presupune că organul de control dispune de toată informația necesară şi că, în plus, nu au loc schimbări, este evident că nu apare nicio problemă de calcul economic, deoarece se consideră din start că această problemă nu există. Astfel, Mises spune:

> „*The static state can dispense with economic calculation*. For here the same events in economic life are ever recurring; and *if we assume* that the first disposition of *the static socialist economy* follows on the basis of the final state of the competitive economy, *we might at all events conceive of a socialist production system which is rationally controlled form an economic point of view*. But this is only conceptually possible. For the moment, we

matematicieni care l-au criticat sunt teoretice, însă argumentul lui Mises este un argument teoretic, dar relevant pentru practica reală a funcționării socialismului şi a economiei de piață, în timp ce argumentul economiştilor matematicieni este unul teoretic *irelevant*, în măsura în care se referă la un model de echilibru în care se presupune că, prin definiție, problema economică este deja rezolvată, considerându-se că toată informația necesară este dată şi se află la dispoziția organului de control.

> leave aside the fact that *a static state is impossible in real life*, as our economic data are for ever changing, so that the static nature of economic activity is only a theoretical assumption corresponding to no real state of affairs."[29]

Argumentul lui Mises este, prin urmare, un argument de tip teoretic privind imposibilitatea logică a socialismului, dar care ia în considerare teoria şi logica acțiunii umane şi ale proceselor sociale reale, dinamice şi spontane, pe care aceasta le generează („praxiologie"), şi nu o „logică" sau o „teorie" construită pe mecanica „acțiunii" exercitate într-un mediu de echilibru perfect de nişte ființe „omnisciente", pe cât de neomenești, pe atât de departe de realitate. Sau, după cum a clarificat mai mult Mises, după doi ani, în cartea sa despre socialism:

> „Under stationary conditions there no longer exists a problem for economic calculation to solve. The essential function of economic calculation has *by hypothesis* already been performed. There is no need for an apparatus of calculation. To use a popular but not altogether satisfactory terminology we can say that the problem of economic calculation is of economic dynamics: it is no problem of economic statics."[30]

---

[29] „Economia în stare de echilibru se poate dispensa de calculul economic, dat fiind că, în aceste circumstanțe, evenimentele economice se repetă în mod recurent; iar dacă presupunem că punctul de plecare al unei economii socialiste cu caracter static coincide cu starea finală a unei economii competitive, s-ar putea concepe un sistem socialist de producție controlat rațional din punct de vedere economic. Totuşi, această posibilitate prezintă numai un interes conceptual, dat fiind că este imposibil să existe stare de echilibru în viața reală, în care informația economică este în constantă schimbare; aşadar, modelul static este doar o presupunere teoretică fără vreo legătură cu circumstanțele existente în viața reală." (Ludwig von Mises, *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth*, în *Collectivist Economic Planning*, ed. cit., p. 109.)

[30] „În societatea staționară nu mai există nicio sarcină de rezolvat care să necesite calcul economic, pentru că sarcina care trebuia rezolvată a fost deja rezolvată. Dacă dorim să folosim expresii foarte răspândite, dar adesea inexacte, am putea spune: calculul economic este o problemă a economiei dinamice, şi nu a economiei statice." (Ludwig von Mises, *Socialism*, ed. cit., pp. 120-121; citat după traducerea spaniolă a lui Montes de Oca, *Socialismo*, ed. cit., pp. 132-133.) Prin urmare, nu are sens afirmația lui Salerno, conform căreia problema calculului economic la Mises este o simplă chestiune de

Afirmația lui Mises se potriveşte perfect cu tradiția cea mai caracteristică a Şcolii Austriece, aşa cum a fost inițiată de Menger, dezvoltată ulterior de Böhm-Bawerk şi stimulată la cea de-a treia generație chiar de von Mises. Pentru Mises,

> „what distinguishes the Austrian School and will lend it immortal fame is precisely the fact that it created a theory of economic action and not of economic equilibrium or non action."[31]

În consecință, nu este de mirare că, nefiind nevoie în echilibru de vreun calcul economic, numai alumnii unei Şcoli cum este cea Austriacă au fost capabili să descopere teorema imposibilității calculului economic socialist. Ei şi-au axat programul de cercetare ştiințifică pe analiza teoretică a proceselor dinamice de tip real existente pe piață, iar nu pe dezvoltarea unor modele mecaniciste de echilibru, mai mult sau mai puțin parțiale sau generale.

Se demonstrează, astfel, că nucleul teoriei imposibilității socialismului, pe care l-am explicat în detaliu în capitolele II şi III ale acestei cărți, este enunțat în articolul scris de Mises în 1920, pe care îl comentăm acum. Munca lui Mises a avut un impact semnificativ asupra tânărului său discipol, F.A. Hayek: în consecință, acesta a abandonat socialismul „bine intenționat" din prima sa tinerețe şi, din acel moment, a dedicat un important efort intelectual pentru rafinarea şi dezvoltarea contribuțiilor maestrului său[32]. Aşadar, nu poate fi

---

maximizare robbinsiană, în care scopurile şi mijloacele sunt date (Joseph T. Salerno, *Ludwig von Mises as Social Rationalist*, ed. cit., p. 46). Din punct de vedere dinamic, nici scopurile, nici mijloacele nu sunt date, ci trebuie create şi descoperite în fiecare moment. A calcula presupune a privi spre viitor şi a crea, aşadar, informație nouă.

[31] „Ceea ce diferențiază Şcoala Austriacă şi îi va asigura faima perpetuă este tocmai faptul că a dezvoltat o teorie a acțiunii economice şi nu a «non-acțiunii» sau a «echilibrului economic»." (Vezi autobiografia lui Mises, *Notes and Recollections,* ed. cit., p. 36.)

[32] „My thinking was inspired largely by Ludwig von Mises' conception of the problem of ordering a planned economy... But it took me a long time to develop what is basically a simple idea. – „Gândirea mea a fost inspirată în mare parte de viziunea lui Ludwig von Mises asupra problemei organizării unei economii planificate... Însă mi-a luat mult timp să dezvolt ceea ce, la bază, este o idee simplă." (F.A. Hayek, *The Moral Imperative of the Market*,

acceptată teza, fundamental greşită, conform căreia ar exista două argumente diferite împotriva posibilității calculului economic în economiile socialiste. Primul, pur şi simplu de tip *algebric sau computațional*, expus inițial de Mises şi după care calculul economic nu ar fi posibil acolo unde nu ar exista prețuri care să permită contabilizarea pierderilor şi a câştigurilor; al doilea, de natură *epistemologică* și care ar fi fost dezvoltat în principal de F.A. Hayek, potrivit căruia socialismul nu ar putea funcționa din cauză că organului de planificare centrală îi este cu neputință să dispună de informația practică relevantă şi necesară pentru organizarea societății[33]. Dimpotrivă, pentru Mises, ambele argumente, cel computațional şi cel epistemologic, nu sunt decât fețele inseparabile ale aceleiaşi monede, deoarece, pe de o parte, nu se poate face niciun calcul economic şi nici aprecierile estimative aferente dacă nu se dispune de informația necesară pentru a le realiza sub formă de prețuri *de piață*, pe de altă parte, astfel de informație este *creată* și *generată* constant numai ca o consecință a exercitării libere a funcției antreprenoriale. Aceasta constată în mod continuu relațiile de schimb sau prețurile de piață care au existat în trecut şi încearcă să estimeze sau să descopere care vor fi prețurile de piață de mâine, acționând în consecință şi făcând loc, prin această acțiune, formării efective a prețurilor viitoare. În cuvintele lui Mises, scrise în 1922:

> „It is the speculative capitalists who *create the data* to which he has to adjust his business and which therefore gives direction to his trading operations."[34]

Considerațiile anterioare nu împiedică recunoaşterea faptului că munca de pionierat a lui Mises din 1920 era încă departe de contribuțiile retuşate şi rafinate pe care Hayek şi Mises însuşi le vor

publicat în *The Unfinished Agenda. Essays on the political econoy of government policy in honour of Arthur Seldon*.)

[33] Diverşi autori au căzut în eroarea de a crede că argumentul computațional nu îl implică pe cel epistemologic şi invers. De exemplu, Chadran Kukathas, *Hayek and Modern Liberalism*, Clarendon Press, Oxford, 1989, p. 57; Murray N. Rothbard, *Ludwig von Mises: Scholar, Creator and Hero*, Ludwig von Mises Institute, 1988, p. 38 şi lucrările deja citate ale lui J.T. Salerno.

[34] „Antreprenorii sunt cei care *creează informația* la care fiecare îşi adaptează afacerile şi care, prin urmare, le orientează operațiunile comerciale." (Ludwig von Mises, *Socialism*, p. 121.)

realiza în deceniile următoare. Acestea vor culmina cu dezvoltarea analizei funcției antreprenoriale şi a proceselor de generare şi creare a informației, care sunt rezultatul acesteia şi pe care le-am prezentat în capitolele II şi III. Pe de altă parte, trebuie avut în vedere că elaborările inițiale ale lui Mises erau extrem de influențate de un mediu marxist anterior, căruia dorea să îi răspundă, fapt care l-a determinat să accentueze în mod special în analiza sa atât nevoia folosirii banilor, cât şi existența prețurilor, pentru a face posibil calculul economic. Prin urmare, cu scopul de a situa într-un context corespunzător articolul lui Mises din 1920, vom dedica secțiunea următoare unui studiu amănunțit al mediului marxist care domina lumea academică şi intelectuală în care s-a format Mises înainte de 1920 şi cu care s-a familiarizat în cadrul seminarului ținut de Böhm-Bawerk până la izbucnirea Primului Război Mondial.

3. FUNCȚIONAREA SOCIALISMULUI ÎN VIZIUNEA LUI MARX

Fără nicio îndoială, Mises şi-a desfăşurat în principal munca de pionierat având în minte concepția marxistă a socialismului, care predomina în Europa la începutul anilor douăzeci. De aceea este nevoie să alocăm un spațiu special pentru a clarifica, în primul rând, ideile care îşi făceau simțită prezența în acea perioadă, în legătură cu o temă atât de importantă.

Prima întrebare este dacă Marx avea sau nu o idee clară asupra modului în care trebuia să funcționeze în practică sistemul socialist pe care-l preconiza. Această chestiune este importantă, nu doar pentru că Mises l-a acuzat în repetate rânduri pe Marx şi pe partizanii acestuia că încearcă să se eschiveze în fața oricărei analize critice aduse sistemului socialist, prin simpla argumentare că o asemenea analiză ar fi nerelevantă şi „utopică", întrucât socialismul ar fi în mod obligatoriu un rezultat inexorabil al evoluției însăşi a capitalismului. Ea este importantă pentru că, mai mult decât atât, însuşi Marx a considerat că, în cadrul schemei sale teoretice, speculația minuțioasă în legătură cu viitoarele aspecte concrete ale socialismului nu era „ştiințifică". În pofida celor de mai sus, cu toate că nu există nicio îndoială asupra faptului că poziția

marxistă menționată a fost utilizată în mod abuziv şi sistematic pentru evitarea unei discuții teoretice în ceea ce priveşte posibilitățile reale de funcționare a socialismului, considerăm că, în cadrul analizei critice a capitalismului, analiză ce reprezintă baza contribuției marxiste, trebuie distins în mod clar, deşi implicit şi la nivel esențial, modul în care, conform lui Marx, ar trebui să funcționeze în practică socialismul[35]. În opinia noastră, Marx era atât de influențat şi intens preocupat de modelul de ajustare şi echilibru ricardian, încât întreaga sa teorie încearcă să justifice un echilibru *normativ*, în sensul în care, în viziunea lui Marx, trebuie forțată o „coordonare" de sus, impusă în mod coercitiv de proletariat, care să pună capăt caracteristicilor capitalismului. În legătură totodată cu analiza pozitivă şi detaliată a realităților economice ale sistemului capitalist, trebuie să scoatem în evidență că, în mod paradoxal, Marx se centrează în principal pe studiul dezechilibrelor şi dezacordurilor care au loc pe piață, astfel încât teoria marxistă este înainte de toate o teorie a dezechilibrului care, uneori, în mod curios, coincide cu analiza proceselor de piață dezvoltată de către economiştii Şcolii Austriece, în general, şi de Mises şi Hayek, în particular.

Astfel, în mod curios, până la un anumit punct, Marx a înțeles în ce fel piața, ca organizare spontană şi impersonală, acționează ca un proces creator şi transmițător de informație care face posibil, cel puțin, o anume coordonare în societate. Într-adevăr, în *Grundrisse* putem citi: „It has been said and may be said that this is precisely the beauty and the greatness of it, this *spontaneous* interconnection, this material and *mental* metabolism which is independent of the knowing and willing of individuals, and which presupposes their reciprocal independence and

[35] În concluzie, suntem în principal de acord cu Don Lavoie, despre al cărui capitol privind socialismul marxist considerăm că este unul dintre cele mai pertinente din lucrarea acestuia intitulată *Rivalry and Central Planning,* operă citată, Capitolul II, pp. 28-47. A se vedea, de asemenea, cartea lui N. Scott Arnold, *Marx's Radical Critique of Capitalist Society: A Recontruction and Critical Evaluation,* Oxford University Press, Oxford 1990.

indifference. And certainly, this objective connection is preferable to the lack of any connection, or to a merely local connection resting on blood ties, or on primeval, natural or master-servant relations."[36] (sublinierea îmi aparține – n.a.) Mai mult decât atât, Marx recunoaşte în mod explicit rolul pe care îl joacă *instituțiile* atunci când permit dobândirea şi transmiterea informației practice pe piață şi importanța pe care aceste *instituții* o au pentru cunoașterea furnizată agenților economici: „Together with the development of this alienation, and on the same basis, efforts are made to overcome it: *institutions* emerge whereby each individual can acquire *information* about the activity of all others and attempt to adjust his own accordingly... Although the total supply and demand are independent of the actions of each individual, everyone attempts to *inform* himself about them, and this *knowledge* then reacts back in practice on the total supply and demand."[37]

Lucrurile stând astfel, dacă Marx condamnă piața, este tocmai pentru că o pune în opoziție cu un sistem economic „ideal", în care indivizii sunt capabili să-şi subordoneze toate relațiile sociale unui control public de tip centralizat şi coercitiv, care se presupune că va face posibil ca întregul proces social să fie rezultatul unei organizări conştiente şi deliberate, iar nu, aşa cum

[36] „După cum s-a spus, se poate afirma că frumusețea şi măreția pieței constă tocmai în *spontana* sa interconexiune, în acel special metabolism material şi *mental* care nu depinde de cunoaşterea şi voința indivizilor şi care presupune reciproca lor independență şi indiferență. Şi, cu siguranță, această conexiune obiectivă este preferabilă absenței oricărei conexiuni sau a unor conexiuni de tip pur local, bazate pe relații de sânge sau pe relații de tip rudimentar, natural sau de servitute." (Karl Marx, *Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy,* Random House, New York, 1973, p. 161.)

[37] „Odată cu creşterea alienării se fac eforturi pentru depăşirea acesteia: apar *instituții* prin care fiecare individ dobândeşte *informații* despre activitatea celorlalți, încercând să îşi adapteze propria informație în mod corespunzător... Cu toate că oferta şi cererea totale nu depind de acțiunea fiecărui individ în parte, fiecare încearcă *să se informeze* în legătură cu acestea, astfel încât această *cunoaştere*, în practică, influențează la rândul ei totalul ofertei şi al cererii." (*Ibidem*, p. 161.)

se petrece pe piață, al unui proces impersonal neelaborat şi necontrolat în mod conştient de nimeni şi, prin urmare, „alienant". În plus, acest control organizat al întregii societăți trebuie finalizat prin intermediul elaborării detaliate *a priori* a unui plan care să permită organizarea întregii societăți, în acelaşi fel în care un arhitect schițează în mod absolut detaliat planurile construcției sale înainte de a o ridica: „What distinguishes the worst architect from the best of bees is this, that the architect raises his structure in imagination before he erects it in reality."[38] Prin urmare, pe baza acestui exclusiv contrast între „anarhia" producției specifice organizării spontane a pieței şi „perfecta organizare" care se presupune că ar rezulta din planificarea centrală, Marx critică capitalismul şi apără sistemul socialist, care, în viziunea sa, îi va urma în mod implacabil.

Este uşor de apreciat că *eroarea esențială* pe care o comite Marx constă, pe de o parte, în confundarea conceptelor de informație practică şi informație ştiințifică, pe de altă parte, în faptul că îşi închipuie că informația practică are un caracter obiectiv şi poate

[38] „Deosebirea dintre cel mai nepriceput arhitect şi cea mai pricepută albină este că arhitectul concepe structura edificiului său în imaginație înainte de a o ridica în realitate." (Karl Marx, *Capital: A Critique of Political Economy*, volumul I, *The Process of Capitalist Production*, International Publishers, New York, 1967, p. 178.) Există o traducere în limba spaniolă, aparținând lui Wenceslao Roces, publicată în Mexic, de Fondo de Cultura Económica, în anul 1946. O altă versiune aparține lui Cristian Fazio, tipărită în apusa Uniune Sovietică, la Editura Progreso, Moscova, 1990, unde citatul amintit mai sus apare astfel (volumul I, p. 171):: „Ceea ce-l deosebește din capul locului pe cel mai nepriceput conducător de lucrări de cea mai pricepută albină este că, înainte de a construi un fagure de ceară, o face în mintea sa." În alte lucrări, Marx îşi afirmă chiar mult mai explicit susținerea pentru planificarea centrală ca unic mijloc pentru organizarea activității economice: „The united cooperative societies are to regulate national production upon a *common plan*, thus taking it under their own control and putting an end to the constant anarchy and periodical convulsions which are the fatality of capitalist production." (*The Civil War in France: Address of the General Council*, în *The First International and After: Political Writings*, editat de D. Fernbach, Random House, New York, volumul III, pp. 187-268, p. 213.)

fi „absorbită" de organul central de planificare. Marx nu ia în calcul caracterul subiectiv, exclusiv, dispersat, tacit şi non articulabil al informației practice, pe care l-am prezentat în detaliu în capitolul al II-lea, şi nu îşi dă seama de faptul că, din punct de vedere ştiințific, nu numai că este imposibilă coordonarea centralizată a dezacordurilor sociale, dar, mai mult, dezvoltarea şi crearea constantă de informație nouă sunt un rezultat exclusiv al procesului antreprenorial capitalist, care nu este reproductibil în mod coercitiv şi centralizat. Altfel spus, apariția noilor tehnologii, dezvoltarea de produse, metode de distribuție şi, în general, crearea unei noi informații antreprenoriale sunt în mod logic posibile doar prin intermediul procesului spontan de piață pe care Marx l-a criticat atât de mult şi care este stimulat de forța antreprenoriatului. În acest sens, se poate vorbi de paradoxul conform căruia, *din însuşi punctul său de vedere, socialismul marxist este un socialism utopic*, întrucât o concepere adecvată a naturii informației care se creează şi se utilizează pe piață ne conduce în mod obligatoriu la concluzia că socialismului îi este imposibil, prin propriile sale forțe de evoluție şi dezvoltare tehnică şi economică, să conducă la o ordine socială care să se bazeze pe organizarea centralizată şi coercitivă a întregii informații practice.

Aceasta, nu alta, este eroarea fundamentală pe care o comite Marx, în asemenea grad încât toate celelalte greşeli în materie economică şi socială nu sunt decât rezultatele sau consecințele particulare ale acestei radicale erori de plecare. De exemplu, teoria sa în legătură cu conceptul de valoare-muncă nu reprezintă decât un corolar evident al convingerii că informația sau cunoaşterea este ceva obiectiv şi fără niciun echivoc perceptibil din perspectiva unui observator extern. Din contră, noi ştim că valoarea nu este decât o idee sau o informație de tip subiectiv, dispersată şi non articulabilă, altfel spus, o proiecție, o apreciere a minții umane asupra lucrurilor sau mijloacelor economice, cu atât mai intensă din punct de vedere psihologic cu

cât actorul este tot mai convins, în mod subiectiv, că aceste mijloace îi vor fi utile pentru a-şi atinge scopurile urmărite.

Conceperea eronată a teoriei valorii invalidează totodată întreaga teorie marxistă a plusvalorii sau exploatării. Nu este vorba doar de faptul că analiza lui Marx ignoră în mod interesat acele mijloace economice care, pentru că nu sunt mărfuri, nu presupun nicio operaţiune în procesul lor de elaborare, ci, în plus, după cum de la bun început a subliniat Böhm-Bawerk[39],

[39] Rezumând, principalele argumente împotriva teoriei obiective a valorii-muncă şi a principalului său corolar, teoria marxistă a exploatării, sunt următoarele. *În primul rând*, nu este adevărat că toate bunurile economice sunt rezultatul muncii. Pe de o parte, există *bunuri în natură*, care, fiind rare şi utile pentru atingerea scopurilor umane, reprezintă bunuri economice, deşi nu încorporează niciun fel de muncă. Pe de altă parte, este evident că două bunuri, chiar dacă ar presupune o cantitate identică de muncă, pot avea o valoare foarte diferită dacă perioada de *timp* pe care o presupune producerea lor este diferită. *În al doilea rând,* valoarea bunurilor este ceva *subiectiv*, întrucât, după cum am explicat în capitolul al doilea, valoarea nu este decât o apreciere pe care omul o realizează atunci când acţionează şi, ca urmare, proiectează asupra mijloacelor importanţa pe care crede că acestea o au pentru atingerea unui anumit scop. De aceea, bunurile care înglobează o cantitate mare de muncă pot avea o valoare foarte redusă sau pot chiar să nu valoreze nimic, dacă ulterior actorul realizează faptul că le lipseşte utilitatea în atingerea unui anumit scop. *În al treilea rând*, teoreticienii valorii-muncă apelează la un *raţionament circular* şi comit o contradicţie de neînţeles, deoarece, dacă munca decide valoarea bunurilor economice şi dacă această muncă, la rândul ei, este condiţionată, în ceea ce priveşte valoarea sa, de valoarea bunurilor economice necesare pentru a o întreprinde şi pentru a menţine capacitatea productivă a lucrătorului, este evident că procesul sfârşeşte într-un raţionament circular, fără a explica cine stabileşte, în ultimă instanţă, valoarea. În sfârşit, *în al patrulea rând*, este evident că susţinătorii teoriei exploatării ignoră în mod flagrant legea *preferinţei temporale* şi, prin urmare, ignoră categoria logică conform căreia, în condiţii de egalitate, bunurile prezente au întotdeauna o valoare superioară bunurilor viitoare. Ca urmare a acestei erori, se pretinde ca lucrătorul să fie plătit cu mai mult decât produce în realitate, atunci când se cere plătirea valorii totale a unui bun, care va fi produs după o perioadă de timp mai mare sau mai mică. Toate aceste consideraţii critice faţă de teoria marxistă a valorii sunt analizate în detaliu în lucrarea clasică a lui Eugen von Böhm-Bawerk, *The Exploitation Theory*, în *Capital and Interest*, Libertarian Press, South Holland,

analiza marxistă nu recunoaşte absolut deloc categoria preferinței temporale, după cum nu recunoaşte nici faptul că orice acțiune umană, în general, şi orice proces productiv, în particular, presupun timp. Prin urmare, Marx pretinde ca lucrătorului să i se plătească nu valoarea a ceea ce produce, ci o valoare mult mai mare, atunci când cere să i se plătească acestuia valoarea integrală a contribuției sale la procesul de producție, evaluată nu la momentul în care este adusă contribuția, ci ulterior, la un moment în care procesul de producție a fost deja încheiat. În același timp, analiza plusvalorii în viziunea lui Marx presupune un raționament circular inevitabil, care nu explică nimic. Într-adevăr, presupusa valoare obiectivă a muncii este stabilită prin trimitere la valoarea costului de reproducere a acesteia în ceea ce priveşte bunurile necesare pentru a menține

Illinois, 1959, volumul I, pp. 241-321. Lucrarea lui Böhm-Bawerk reprezintă traducerea în limba engleză a primului volum al operei sale *Kapital und Kapitalzins*, care, purtând subtitlul *Geschiche und Kritik der Kapitalzins-Theorien*, a fost publicată în patru ediții (1884, 1900, 1914 şi 1921). Cu caracter adițional, Böhm-Bawerk a scris un articol menit să scoată în evidență inconsistențele şi contradicțiile pe care le comisese Marx atunci când a încercat să rezolve, în volumul al III-lea din *Capitalul*, erorile teoriei exploatării, dezvoltată în volumul I. Articolul despre care vorbim se intitulează *Zum Abschluss des Marxschen System*, şi a fost publicat în *Staatswissenschaftliche Arbeiten-Festgaben für Karl Knies zur Fünfundsiebzigsten Wiederkehr*, Haering, Berlin, 1896, pp. 85-205. Am utilizat traducerea în limba engleză, *The Unresolved Contradiction in the Marxian Economic System*, reprezentând capitolul al IV-lea din *Shorter Classics of Eugen von Böhm-Bawerk*, volumul I, Libertarian Press, South Holland, Illinois, 1962, pp. 201-302. În zona marxistă, doar Rudolph Hilferding (1877-1941) a încercat, fără succes, să conteste argumentele lui Böhm-Bawerk, în articolul *Böhm-Bawerk's Marx Kritik*, publicat în anul 1904, în *Marx-Studien*, vol. I, Viena. Comentând acest articol al lui Hilferding, Böhm-Bawerk concluzionează: „Nothing in it has caused me to change my opinion in any respect" (a se vedea *Capital and Interest*, ed. citată, volumul I, p. 472). Însuşi Otto Bauer, teoretician socialist, prezent la Seminarul lui Böhm-Bawerk (ca şi Hilferding, şi Mises), a sfârşit prin a-i replica lui Mises că Hilferding nici măcar nu a reuşit să înțeleagă esența criticii lui Böhm-Bawerk. A se vedea Mises, *Notes and Recollections*, ed. citată, p. 40.

această valoare, care, la rândul ei, ar fi condiționată de munca practicată pentru aceste bunuri şi aşa mai departe, în cadrul unui raționament circular vicios, incapabil să ofere vreo explicație.

Marx considera că statul socialist ideal ar trebui să organizeze societatea ca pe o „imensă fabrică", planificată în întregime de sus, în mod „rațional". Numai acest lucru ar evita, în opinia sa, marile ineficiențe şi redundanțe specifice sistemului capitalist şi, mai ales, ar face posibilă desființarea, în general, a tuturor relațiilor de piață şi, în particular, eliminarea circulației banului, înțeles ca mijloc de schimb. Marx afirmă în mod explicit: „In the case of socialized production *the money capital is eliminated.* Society distributes labour-power and means of production to the different branches of production. The producers may, for all it matters receive paper vouchers entitling them to withdraw from the social supplies of consumer goods a quantity corresponding to their labour-time. *These vouchers are not money. They do not circulate.*"[40] Şi cu altă ocazie, referindu-se la aceste cupoane, Marx afirmă că ele reprezintă „no more money than a ticket for the theatre"[41]. Această concepție a lui Marx a fost transmisă discipolilor săi şi este popularizată, în versiunea ei cea mai cunoscută, de Friedrich Engels, în *Anti-Dühring*, unde se afirmă: „Societatea trebuie doar să calculeze câte ore de lucru s-au întrebuințat pentru obținerea unui motor cu aburi, a unui hectolitru de cereale la ultima recoltare sau pentru o sută de metri pătrați de țesătură de o anumită calitate... *Societatea nu va*

[40] „În cazul producției socializate, banul este eliminat. În acest fel, munca şi resursele sunt distribuite între diferitele ramuri ale producției. Producătorii pot, pentru toate scopurile, să primească obligațiuni de hârtie care să le dea dreptul să retragă din oferta socială de bunuri de consum o cantitate care să corespundă timpului de muncă efectuat: aceste garanții nu sunt bani. Ele nu au circulație." (Karl Marx, *Capital: A Critique of Political Economy,* volumul II, *The Process of Circulation of Capital*, International Publishers, New York, 1967, p. 358.)

[41] „Bani care valorează cât un bilet la teatru." (Karl Marx, *Capital: A Critique of Political Economy*, volumul I, *The Process of Capitalist Production*, ed. citată, p. 94.)

atribui valori produselor; nu va mai exprima în mod extrem de simplist faptul că producția a o sută de metri pătrați de țesătură necesită, să presupunem, o mie de ore de muncă, adică *valoarea* acestor ore de muncă, aşa cum, într-un mod obstinat şi greşit, se face astăzi... Fără îndoială, societatea trebuie să știe ce volum de muncă este necesar pentru a produce orice obiect de consum; va trebui să organizeze un plan de producție, în funcție de instrumentele de producție, în fruntea cărora se situează forța muncii. În ultimă instanță, utilitatea diverselor obiecte de consum, comparate mai întâi între ele şi apoi în raport cu volumul de muncă necesar pentru a le fabrica, va fi determinantă pentru organizarea planului de producție. *Problema se va rezolva de la sine, fără să mai intervină absolut deloc celebra «valoare».*"[42] Prin urmare, în acest context al contribuțiilor lui Marx[43] şi ale celor mai apropiați discipoli ai săi trebuie să înțelegem vehemența articolului publicat de Mises în 1920, în legătură cu necesitatea

[42] Friedrich Engels, *Anti-Dühring* sau *«La Revolución de la Ciencia» de Eugenio Dühring. Introducción al Estudio del Socialismo*, Editura Claridad, Buenos Aires, ediția a 3-a, 1970, pp. 320-321.

[43] Marx a considerat, cu caracter adițional, că versiunile intervenționistă şi sindicalistă ale socialismului erau „utopice". Intervenționismul, pentru că încerca să mențină forma „anarhică" de producție tipică pieței, corectând-o prin dispoziții izolate provenite de la guvern, menite să conducă la atingerea scopurilor socialiste. În acest sens, Marx a acceptat pe deplin argumentele școlii clasice de economie împotriva intervenționismului şi a considerat că legislația de tip social şi legislația muncii nu ar putea niciodată să obțină rezultate, tot la fel cum este imposibil de schimbat legea gravității. Prin urmare, salariile nu pot fi mărite în mod substanțial prin decrete oficiale, chiar dacă se presupune că statul sau guvernul ar avea dorința sinceră de a o face. Sindicaliştii, la rândul lor, dovedesc multă fantezie, în măsura în care nu au fost niciodată capabili să explice în ce fel diferitele industrii şi întreprinderi independente controlate de muncitori ar putea ajunge să-şi coordoneze activitățile în mod rațional, din perspectiva societății în ansamblul ei. Însă Marx nu şi-a dat seama, după cum am spus mai sus, că şi tipul de socialism dezvoltat de el era, de asemenea, *utopic*, din propriul său punct de vedere, întrucât apariția informației necesare pentru a face posibilă dezvoltarea economică, tehnologică şi socială este incompatibilă cu planificarea centrală şi coercitivă.

existenței banilor şi a prețurilor monetare pentru a face posibil calculul economic, la care, printre altele, ne vom referi cu mai multe detalii în paragraful ce urmează.

4. CONSIDERAȚII SUPLIMENTARE ÎN LEGĂTURĂ CU CONTRIBUȚIA LUI MISES

Argumentul lui Mises împotriva lui Marx

Demonstrația lui Mises privind imposibilitatea logică pe care o presupune socialismul nu este, prin urmare, un simplu argument teoretic împotriva posibilităților sale viitoare de dezvoltare, ci reprezintă în acelaşi timp, iar acest lucru este foarte important de avut în vedere, un *atac total împotriva esenței analizei lui Karl Marx*. În fapt, Mises e în acord deplin cu Marx atunci când consideră că în starea de echilibru nu ar fi nevoie de bani sau de vreun mijloc de schimb, presupunând că toată informația ar fi obiectivă şi ar fi disponibilă pentru organul central de control. Astfel, Mises afirmă în mod categoric: „Money is necessarily a dynamic factor; there is no room left for money in a static system."[44] Totuși, după cum am văzut, argumentul esențial

[44] „Banii sunt în mod necesar un factor dinamic; nu există vreun loc pentru bani în sistemul static." (Ludwig von Mises, *Human Action*, ed. citată, p. 249.) Mai mult decât atât, Mises consideră, în deplin acord cu Marx, că aşa-zişii „bani" utilizați în starea de echilibru nu ar beneficia deloc de o asemenea calitate. Mises nu afirmă, aşa cum face Marx, că e vorba pur şi simplu de un cupon identic cu funcția unui bilet la teatru, ci mai degrabă „it is merely a *numéraire*, an ethereal and undetermined unit of accounting of that vague and indefinable character which the fancy of some economists and the errors of many laymen mistakenly have attributed to money". Într-un alt paragraf din *Acțiunea Umană* (p. 417), Mises adaugă: „It is impossible to assign any function to indirect exchange, media of exchange and money within an imaginary construction the characteristic mark of which is unchangeability and rigidity of conditions. Where there is no uncertainty concerning the future there is no need for any cash holding. As money must necessarily be kept by people in their cash holdings, there cannot be any money. The use of media of exchange and the keeping of cash holdings are

al lui Mises nu se referă la un model de echilibru ipotetic, ci mai degrabă la unul imposibil, în care nu se produc schimbări şi în care toate dezacordurile sociale au dispărut, fiind coordonate în mod coercitiv de sus, de către un organ central de planificare, omniscient, posesor a toată informația relevantă. Din contră, pentru Mises, în aceste împrejurări, imposibil de a fi puse în practică, nu ar exista nicio problemă de calcul economic. Contribuția *esențială* a lui Mises constă, tocmai, în faptul că a demonstrat imposibilitatea din punct de vedere teoretic ca, în lumea reală, un organ central de planificare să poată coordona în mod coercitiv societatea. În acest sens, contribuția lui Mises nu scoate în evidență doar imposibilitatea logică a socialismului, ci este argumentul teoretic definitiv împotriva lui Marx.

Este evident că numai cineva dotat cu o cunoaştere atât de subtilă şi profundă a mecanismelor funcționării proceselor de piață în viața reală, precum Mises, poate ajunge să înțeleagă faptul că, în afara pieței, calculul economic şi coordonarea socială nu sunt posibile. Cu toate acestea, trebuie să lămurim într-un mod temeinic faptul că noțiunile de „preț de piață" şi „concurență", pe care le utilizează Mises şi a căror absență face imposibil calculul economic în afara pieței, nu au nimic de-a face

conditioned by the changeability of economic data. Money in itself is an element of change; its existence is incompatible with the idea of a regular flow of events in an evenly rotating economy." Pe de altă parte, cea mai bună analiză care îmi este cunoscută în legătură cu diferențele ce există între conceptul de bani într-un sistem de economie de piață şi conceptul de bani într-un sistem socialist este întreprinsă de J.B. Hoff, în lucrarea *Economic Calculation in the Socialist Society*, Liberty Press, Indianapolis, 1981, capitolul al VI-lea, „Money in the formation of prices of consumer goods in a socialist society with each choice of goods and occupation", mai ales pp. 101-115. Hoff semnalează faptul că, deşi s-ar utiliza acelaşi termen, *ban(i)*, atât în economiile de piață, cât şi în cele socialiste, în realitate este vorba despre lucruri în mod radical diferite, nu doar pentru că în regimurile socialiste prețurile au o misiune pur şi simplu parametrică (adică retrospectivă sau de ajustare şi non prospectivă, în sensul includerii şi creării unei noi informații), ci, în plus, pentru că în sistemele socialiste se pot dobândi doar bunuri de consum iar singurul magazin disponibil este cel al statului.

cu conceptele de „preț" şi „concurență" utilizate de teoreticienii neoclasici ai echilibrului. Pentru Mises, „prețul" reprezintă orice relație istorică de schimb care survine în mod necesar doar în procesul competitiv stimulat de forța funcției antreprenoriale, iar nu un simplu concept *parametric*, care să indice termenii conform cărora fiecare alternativă trebuie oferită în funcție de celelalte. Mult mai important este faptul că, pentru Mises, termenul *concurență* beneficiază de un sens care, în mod virtual, este exact contrariul celui utilizat de curentul neoclasic. În timp ce aşa-numitul „model de concurență perfectă" se referă la o anumită stare de echilibru în care toți participanții se limitează, în mod pasiv, să vândă acelaşi produs la un preț dat, pentru Mises *concurența* înseamnă un proces dinamic de rivalitate între antreprenori care, mai mult decât să vândă la prețuri date, ceea ce fac în mod continuu este să ia decizii şi să întreprindă noi acțiuni şi schimburi care generează şi creează o nouă informație, configurată sau materializată în *noi prețuri de piață.*

În continuare, în capitolul dedicat lui Oskar Lange, vom avea ocazia de a studia mult mai în detaliu diferențele existente între conceptele de preț şi concurență utilizate de Mises şi cele utilizate de economiştii neoclasici. În acest moment este important de subliniat faptul că Mises, în articolul său din anul 1920, şi-a concentrat competența pe viziunea planificării centrale care era inclusă în contribuțiile lui Marx şi pe care deja am discutat-o. Întrucât Marx a refuzat în mod special necesitatea utilizării prețurilor monetare, este normal ca Mises să fi insistat cu deosebită seriozitate pe necesitatea existenței prețurilor şi a banilor pentru a face posibil calculul economic. Doar mai târziu, când socialiştii participanți la dezbatere vor recunoaşte, în cele din urmă, necesitatea existenței banului şi a prețurilor, deşi înțelese în sensul lor strict parametric, pentru a face posibil calculul economic, Hayek va dezvolta argumentul expus inițial de maestrul său, Mises, până la ultimele sale consecințe. Conform acestui argument, calculul economic cere adevărate *prețuri de piață* şi nu doar prețuri parametrice, drept pentru care

nu este posibil exercițiul creativ al antreprenoriatului, nici ajustarea şi coordonarea pe care le necesită societatea fără existența unor piețe cu adevărat concurente şi de proprietate privată a factorilor de producție. Cu toate acestea, este necesar să reamintim faptul că, după cum am spus deja, toate elementele de bază ale acestui argument esențial perfecționat ulterior de Hayek şi de Mises însuşi, privitor la rolul informației sau al cunoaşterii practice dispersate pe piață, erau deja dezvoltate, deşi în formă primară, în contribuția inițială adusă de Mises în 1920.

Calculul monetar de pierderi şi câştiguri

În cadrul celei de-a doua secțiuni a articolului său din 1920, intitulată „Natura calculului economic", Mises face distincția între trei judecăți estimative cu valori diferite, pe care le poate realiza orice actor sau antreprenor atunci când acționează, şi pe care le denumeşte în mod corespunzător evaluări primare, evaluări de consum şi evaluări de producție. Evaluările primare şi evaluările de consum sunt realizate *în mod direct* de actor, prin intermediul unui calcul *in natura*, care, pur şi simplu, înseamnă compararea pe scara de valori subiectivă a actorului implicat a locurilor pe care le ocupă diferitele scopuri şi mijloacele de consum necesare pentru atingerea acestor scopuri. Evaluările de producție, din contră, sunt cu mult mai complexe, mai ales într-o structură de producție care, precum cea modernă, constă într-o foarte complexă rețea de diferite etape de producție, interconectate într-un mod complicat şi presupunând, fiecare dintre ele, perioade de timp diferite. În acest caz, după cum bine afirmă Mises, „the mind of one man alone is too weak to grasp the importance of any single one among the countlessly many goods of higher order"[45].

[45] „Mintea omului este prea limitată pentru a aprecia importanța unuia dintre nenumărații şi diverşii factori de producție." (Ludwig von Mises, *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth*, în *Collectivist Economic Planning*, ed. citată, p. 102.)

Într-adevăr, deciziile privind factorii de producție sunt într-atât de complicate încât necesită judecăți estimative, care se pot realiza dacă li se adaugă informația provenită de la prețurile *monetare*, reprezentând rezultatul însuşi al procesului de piață. Doar în acest fel pot fi înlăturate, datorită funcției antreprenoriale, dezacordurile care ar exista în structura de producție, stabilindu-se astfel tendința de coordonare care face posibilă viața socială.

Nucleul acestui proces este constituit tocmai din judecățile estimative de *pierderi* şi *beneficii*, realizate în mod constant de antreprenori atunci când acționează pe piața factorilor de producție. De fiecare dată când descoperă o oportunitate de câştig, aceştia acționează pentru a beneficia de ea, dobândind factori de producție la un preț de piață sau la un cost monetar estimat a fi inferior prețului de vânzare care s-ar obține pentru bunul de consum odată ce acesta a fost produs. Pierderile, din contră, indică o eroare comisă în momentul în care s-a acționat, precum şi faptul că au fost acordate resurse limitate pentru producția anumitor servicii şi bunuri de consum, câtă vreme existau alte priorități de producție, mai urgente sau mai importante (generând câştiguri, iar nu pierderi). După cum este logic, antreprenorii, atunci când cumpără şi vând factori de producție şi când întreprind procese de producție, nu „acționează" adaptându-se pur şi simplu unor „prețuri" himerice de tip parametric, ci stabilesc în mod activ, permanent, adevărate *prețuri de piață*, în care în mod inconştient includ, treptat, informația pe care o descoperă şi o generează în orice moment. Fără bani, fără proprietate privată şi fără libertate pentru exercițiul funcției antreprenoriale nu este posibil ca această informație să se producă, să se descopere şi să se transmită în mod constant şi, prin urmare, nu este posibilă nici formarea prețurilor de piață, elementul sau materia primă esențială a calculului economic care face posibilă coordonarea vieții în societate.

Suficiența practică a calculului economic

Pentru Mises, există trei avantaje ale calculului economic, după cum se observă din practica acestuia într-o economie reală de piață. În primul rând, calculul economic ține seama de evaluările agenților economici care intervin în procesul social. În al doilea rând, el orientează acțiunea, în sensul în care indică ce tipuri de procese de producție trebuie întreprinse şi care sunt de evitat, un lucru posibil prin intermediul indicatorilor sau „semnalelor" care, pentru antreprenori, reprezintă estimările privind pierderile şi câştigurile pe care le realizează în mod constant. Iar în al treilea rând, calculul economic permite ca multe dintre evaluările relaționate cu acțiunea pe piață să fie reduse la numitorul comun al unităților monetare.

Mises admite – şi are grijă să facă cunoscut acest lucru cu prudență – faptul că nici calculul economic, nici funcția banului nu sunt perfecte într-o economie de piață. Lucrurile se petrec astfel pentru că banul, ca mijloc de schimb, are o putere de cumpărare care se modifică în mod continuu în diverse direcții şi într-un mod imprevizibil. Iar în ceea ce priveşte calculul economic, există în primul rând diferite bunuri şi servicii în legătură cu care nu se realizează nici achiziții, nici vânzări pe piață, fiind vorba în principal de *res extra commercium* care, prin urmare, nu permit efectuarea unor estimări privind prețurile monetare (de fapt, întregul argument al lui Mises constă în analiza consecințelor pe care le-ar avea transformarea în *res extra commercium* a tuturor bunurilor de capital). În plus, aparenta exactitate a contabilității (financiară şi a costurilor) este înşelătoare, întrucât expresiile sale numerice includ şi ascund faptul că toate acestea se bazează pe analize subiective de natură strict antreprenorială în legătură cu evoluția evenimentelor viitoare. Mises ilustrează această idee cu exemplul calculului ratelor de amortizare care, ca o expresie contabilă a deprecierii, implică întotdeauna o judecată estimativă de tip antreprenorial în legătură cu prețul de piață de refacere pe care, în viitor, când

aceasta va fi săracă din punct de vedere fizic sau tehnologic, îl va avea bunul de producție.

Însă în ciuda tuturor insuficiențelor şi imperfecțiunilor sale, calculul economic este singurul indicator care poate face posibilă într-o societate descoperirea dezacordurilor care apar, orientând acțiunea ființelor umane pentru a le descoperi şi coordona şi făcând în acest fel posibilă viața în societate. Date fiind caracteristicile pe care le prezintă informația sau cunoaşterea practică şi dispersată pe care am analizat-o deja în capitolul al II-lea, nimic nu poate înlocui calculul economic de piață şi, chiar dacă acesta s-ar baza întotdeauna pe estimări subiective şi pe informația obținută prin prețuri de piață care nu sunt niciodată de echilibru, acesta permite, cel puțin, ca *antreprenorii să înlăture din analiza lor nenumărate posibilități, alternative şi căi de acțiune* care, deşi ar fi posibile din punct de vedere tehnologic, nu ar fi viabile din punct de vedere economic. Altfel spus, calculul economic face ca posibilitățile rezultate în urma analizei antreprenoriale să se limiteze la un număr foarte redus de alternative, care apar *a priori* ca fiind potențial benefice, simplificându-se în acest fel foarte mult procesul decizional în ceea ce îl priveşte pe actor. Astfel, Mises concluzionează: „Admittedly, monetary calculation has its inconveniences and serious defects, but we have certainly nothing better to put in its place, and for the practical purposes of life monetary calculation as it exists under a sound monetary system always suffices."[46]

[46] „Trebuie să admitem faptul că acest calcul monetar are dezavantajele sale şi defecte serioase, însă cu siguranță nu avem cu ce să-l înlocuim şi, în scopuri practice, calculul efectuat în cadrul unui sistem monetar solid este întotdeauna suficient." (Traducere după versiunea spaniolă; Ludwig von Mises, *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth*, în *Collectivist Economic Planning*, ed. citată, p. 109.)

Calculul văzut ca o problemă cu caracter în principal economic (şi nu tehnic)

Pentru Mises, instituirea unui regim socialist presupune eliminarea economiei raționale, întrucât devine imposibilă existența unor adevărate prețuri şi a banului, în sensul pe care acestea le au într-o economie reală de piață. În concepția marxistă inițială, pe care am studiat-o deja, conform căreia banul şi prețurile ar trebui să fie abolite, este evident că, iată, calculul economic ar dispărea în totalitate. Şi este de criticat această propunere căreia Mises îi dedică o mare parte din conținutul articolului său. Circumstanțele se schimbă întrucâtva, dacă, după cum vom vedea în continuare, socialiştii, într-o a doua poziție de apărare, permit existența unor „prețuri" de tip parametric, fixate de autoritatea de control, şi a unor „unități monetare", care sunt mai degrabă doar unități de cont, drept pentru care readucem în discuție problema imposibilității pe care o presupune crearea şi transmiterea unei noi informații practice acolo unde exercițiul funcției antreprenoriale nu este liber. Exercițiul sistematic al coerciției instituționale face ca informația să nu survină şi nici să nu se transmită, prin urmare în niciun caz ea nu se va putea consolida în „mintea" organului de conducere, nici nu va putea fi utilizată de către acesta.

Problema pe care o pune socialismul nu este, prin urmare, o problemă de tip tehnic sau tehnologic, în care scopurile şi mijloacele, precum şi restul informației necesare pentru a rezolva o simplă problemă de maximizare sunt presupuse ca fiind date. Problema socialismului este, din contră, una strict *economică: ea survine pentru că scopurile şi mijloacele sunt multiple şi rivalizează între ele, iar cunoaşterea în legătură cu acestea este dispersată în mintea nenumărator indivizi şi, în mod constant, creată ex novo; prin urmare, nici măcar nu se pot cunoaşte toate posibilitățile şi alternativele existente, nici intensitatea relativă cu care se doreşte urmărirea fiecăreia dintre ele*[47]. Inginerul, atunci când soluționează o problemă de

[47] Concepția noastră în legătură cu partea „economică" nu coincide, aşadar, cu concepția mai generalizată de sorginte robinsoniană, utilizată de

maximizare, presupune întotdeauna existența unor alternative pe piață, a unor prețuri de echilibru şi că acestea sunt cunoscute. Dar problema economică este mult diferită şi constă tocmai în a reuşi să descoperi care sunt alternativele scopurilor şi mijloacelor, precum şi prețurile de piață care vor exista în viitor. Altfel spus, problema economică constă în *a obține informația necesară pentru a dezbate şi a soluționa o problemă tehnică.* Calculul economic este o judecată estimativă care devine posibilă datorită informației pe care în mod constant o creează şi o generează procesul antreprenorial, iar dacă acesta din urmă este împiedicat

---

teoreticienii echilibrului şi conform căreia „problema economică" constă în alocarea resurselor care sunt limitate, dar cunoscute, unor scopuri care, de asemenea, sunt date. Pentru noi, aceasta reprezintă o concepție săracă asupra „economiei", de interes ştiințific limitat, care reduce ştiința noastră la un simplu amalgam de tehnici de maximizare, restrâns şi cu viziuni reduse. Pe de altă parte, nu este de mirare că grupuri întregi de pseudoeconomişti, care nu reprezintă decât tehnicieni ai maximizării, nici mai mult, nici mai puțin, sunt incapabile să aprecieze pe baza instrumentarului limitat din dotare motivele teoretice care împiedică socialismul. Dezvoltarea ştiinței noastre se va menține la un nivel supraîncărcat atâta timp cât susținătorii ei nu vor fi în stare să distingă în mod clar diferențele radicale existente între ştiință şi tehnică în domeniul economiei şi, sub pretextul de a face ştiință, se vor retrage în zona mult mai uşoară a tehnicii, comodă şi sigură, în ciuda aparențelor. Dar această tehnică este din punct de vedere ştiințific nerelevantă, întrucât dezvoltarea ei este posibilă doar presupunând că problemele economice de interes real, precum generarea şi descoperirea informației necesare, au fost deja rezolvate cu caracter preliminar. În sfârşit, trebuie să adăugăm că, întrucât soluția problemei economice poate fi dusă la bun sfârşit în mod spontan şi descentralizat prin intermediul liberului exercițiu al interacțiunii umane sau funcției antreprenoriale, economia devine pentru noi o ştiință generală a acțiunii umane şi a implicațiilor acesteia (praxiologie), a cărei materie primă nu sunt lucruri obiective (bunuri, servicii etc.), ci entități subiective de tip spiritual (idei, evaluări, informație). Concepția austriacă a economiei ca ştiință nu în mod strict maximizatoare (în termeni statici şi matematici) îşi are originea în Menger. În acest sens, A. M. Endres ajunge chiar la sintagma „principiul mengerian al non maximizării" (a se vedea articolul său *Menger, Wieser, Böhm-Bawerk, and the Analysis of Economic Behaviour*, în *History of Political Economy*, volumul 23, nr. 2, 1991, pp. 279-299 şi în special nota 5 de la p. 281).

prin constrângere, informația nu survine şi calculul economic devine imposibil.

Concentrarea antreprenorială şi calculul economic

Argumentul dezvoltat de Mises poate fi pus în aplicare, de asemenea, pentru a analiza limita teoretică privind intensificarea oricărei „organizări antreprenoriale" care există într-o economie de piață. Într-adevăr, se poate considera că întreprinderea, în sensul de „firmă", nu este decât o „organizare pe o insulă" sau o „planificare" *voluntară* în cadrul pieței, care survine în mod spontan pe măsură ce promotorii ei descoperă din punct de vedere antreprenorial că în anumite circumstanțe un astfel de sistem este mai adecvat pentru atingerea propriilor obiective. Orice firmă presupune un minim de organizare şi de planificare. Prin intermediul ei, anumite resurse economice, umane şi materiale sunt organizate în conformitate cu planul şi dispozițiile care provin de la conducere. Acestea fiind spuse, din perspectiva argumentului lui Mises, este evident că posibilitatea de a organiza în mod eficient o întreprindere este în mod automat limitată de dimensiunea acesteia: întotdeauna va exista o anumită dimensiune critică, de la care volumul şi tipul informației de care ar avea nevoie organul managerial pentru a conduce în mod eficient întreprinderea vor fi atât de mari şi complexe încât vor întrece cu mult capacitățile sale de înțelegere, drept pentru care orice creştere adițională va tinde a fi ineficientă şi redundantă.

În ceea ce priveşte calculul economic, argumentul poate fi exprimat prin faptul că, în orice firmă, *integrarea verticală* va cunoaşte o limită maximă, impusă, odată ce în cadrul procesului de producție antreprenorial vor fi incluse toate etapele, de dispariția de pe piață a schimburilor vizând una dintre aceste etape şi, prin urmare, de absența prețurilor de piață corespunzătoare pentru anumite bunuri de capital. Acesta va fi momentul când transferurile verticale în cadrul fiecărei firme nu

vor putea fi efectuate cu ajutorul calculului economic, drept pentru care va exista tendința comiterii de erori şi de ineficiențe de tip sistematic. Mai devreme sau mai târziu, aceste erori îi vor semnala antreprenorului necesitatea de a descentraliza întreprinderea, de a o descongestiona pe verticală, dacă nu doreşte să pună în pericol capacitatea competitivă a întreprinderii[48]. Altfel spus, pe o piață liberă nu se va putea verifica niciodată o integrare verticală completă a etapelor oricărui proces de producție, întrucât acest lucru ar împiedica finalizarea calculului economic necesar. Prin urmare, pe piață funcționează o lege a economiei care stabileşte o limită maximă în ceea ce priveşte dimensiunea relativă a fiecărei întreprinderi[49].

---

[48] După cum afirmă Murray N. Rothbard (*Man, Economy, and State. A Treatise on Economic Principles,* Nash Publishing, Los Angeles, 1970, volumul II, pp. 547-548): „If there were no market for a product and all of its exchanges were internal, there would be no way for a firm or for anyone else to determine a price for the good. A firm can estimate an implicit price when an external market exists; but when a market is absent, the good can have no price, whether implicit or explicit. *Any figure could be only an arbitrary symbol.* Not being able to calculate a price a firm could not rationally allocate factors and resources from one stage to another."

[49] Fritz Machlup a intervenit deja în favoarea acestui argument în anul 1934 (*Closing Remarks*, în *The Economic of Ludwig von Mises. Toward a Critical Reappraisal,* editată de Laurence S. Moss, Sheed şi Ward, Kansas City, 1976, p. 116): „Whenever a firm (or concern) supplies the output of one of its departments as an input to another of its departments instead of selling it in a competitive market at a price established by supply and demand, the problem of artifical transfer prices or of jumbled cost-and-reserve figures arises. There may still be calculations, but not according to the economic principle of what Mises termed «economic calculations»." F.A. Hayek, la rândul său, a ajuns la o concluzie foarte asemănătoare, într-un alt context (vezi *Socialist Calculation II: The State of the Debate (1935)*, capitolul VIII din *Individualism and Order,* Gateway Editions, Chicago, 1972, p. 170): „To make a monopolist charge the price that would rule under competition, or a price that is equal to the necessary cost, is impossible, because *the competitive or necessary cost cannot be known unless there is competition.* This does not mean that the manager of the monopolized industry under socialism will go on against his instructions, to make monopoly profits. But it does mean that since there is no way of testing the economic advantages of one method of

Mai mult decât atât chiar, putem afirma faptul că, cu cât divizarea cunoaşterii devine mai amplă, mai profundă şi mai detaliată şi, prin urmare, cu cât procesele sociale şi cele economice vor fi mai complexe, cu atât mai dificil va fi pentru o întreprindere să se integreze pe verticală şi să-şi lărgească dimensiunea, întrucât volumul va fi mai mare, după cum şi gradul de complexitate al informației pe care ar trebui să o interpreteze şi să o utilizeze organele sale manageriale va fi mai ridicat. Una dintre consecințele cele mai reprezentative ale greşit numitei „revoluții tehnologice", care nu reprezintă decât procesul de amplificare expansivă şi de adâncire a divizării cunoaşterii, proces specific economiilor de piață moderne, a fost canalizarea tendinței, în condiții de egalitate, de creştere a aşa-numitelor „economii de scară". Devine din ce în ce mai evident faptul că, în multe ocazii, este mai rentabil a investi separat în diferite întreprinderi, decât a o face prin intermediul holding-urilor sau a conglomeratelor; iar multe întreprinderi mari descoperă treptat că pot concura cu cele mici doar prin încercarea de a stimula şi a favoriza apariția de inițiative interne de tip antreprenorial (*intrapreneurship*)[50]. Până şi capacitatea unui

production as compared with another, the place of monopoly profits will be taken by uneconomic waste."

[50] Această argumentație este completată şi corespunde totodată analizei întreprinse de Ronald H. Coase asupra naturii „firmei" (înțeleasă ca „organizare" internă de tip voluntar) şi asupra determinanților dimensiunii şi dezvoltării acesteia, în fața utilizării sistemului alternativ reprezentat de interrelații externe, pe care Coase le califică în mod eronat drept relații bazate pe utilizarea pieței şi a sistemului de prețuri. Conform lui Coase, „it is easy to see when the State takes over the directions of an industry that, in planning it, it is doing something which was previously done by the price mechanism. What is usually not realized is that any businessman, in organizing the relations among his departments, is also doing something which could be organized through the price mechanism... In a competitive system, there is an «optimum amount of planning»!... The important difference between these two cases is that economic planning is imposed on industry, while firms arise *voluntarily* because they represent a more efficient method of organizing production." (*The Nature of the Firms*, în *The Firm, the*

mic calculator personal a făcut ca nenumărate „organizaţii voluntare de planificare" să devină învechite, multe dintre

Market and the Law, The University of Chicago Press, Chicago, 1988, nota 14, p. 37, şi *The Nature of the Firm, Evolution and Development*, editată de Oliver E. Williamson şi Sidney G. Winter, Oxford University Press, Oxford, 1991, pp. 30-31.) Teza lui Mises ar fi, prin urmare, complementară cu cea a lui Coase, în sensul că organizarea antreprenorială nu ar cunoaşte doar beneficii descrescânde şi costuri crescânde, ci, în plus, ar presupune un cost prohibitiv imediat ce piaţa pentru anumiţi factori de producţie ar începe să dispară. Există, prin urmare, în cadrul proceselor de piaţă, o măsură de protecţie internă în faţa posibilităţii eliminării sale prin integrare verticală voluntară, măsură de protecţie ce constă în necesitatea vitală a oricărui antreprenor de a-şi orienta acţiunea în direcţia suportului calculului economic. În ceea ce ne priveşte, cu toate că în unele aspecte considerăm notabilă analiza lui Coase, estimăm totuşi că aceasta nu a reuşit să treacă graniţa teoretică pe care o presupune recunoaşterea explicită a funcţiei antreprenoriale. Întreaga teorie a lui Coase insistă cu obstinaţie pe ideea „costurilor de tranzacţie", al căror concept presupune că există informaţia necesară pentru a identifica şi pentru a calcula astfel de costuri. Cu toate acestea, problema economică nu este, în principal, o problemă de costuri de tranzacţie, ci una *antreprenorială*, altfel spus, de descoperire şi creare a informaţiei necesare, în ceea ce priveşte atât noile scopuri, cât şi noile mijloace necesare pentru a le atinge. Altfel spus, teoria lui Coase continuă să fie o teorie statică sau de echilibru, care presupune un cadru dat de scopuri şi mijloace şi care ignoră faptul că înaintea problemei „costurilor de tranzacţie" se află chestiunea, mult mai relevantă, de a înţelege din perspectivă antreprenorială care sunt căile de acţiune cele mai adecvate. Altfel spus, „costurile de tranzacţie" pot să nu existe, dacă nu sunt descoperite, iar cele care în mod subiectiv sunt estimate a fi astfel, pot înceta oricând să mai fie costuri de tranzacţie sau pot fi modificate în mod radical, în cazul în care au loc inovaţii sau descoperiri antreprenoriale. Nu este vorba, prin urmare, de faptul că informaţia ar exista, dar în mod dispersat sau diseminat, fiind foarte „costisitoare" obţinerea ei, ci de faptul că informaţia nu există, dar dacă funcţia antreprenorială este exercitată bine, ea se poate crea sau se poate descoperi în mod constant o nouă informaţie practică *fără niciun cost:* în procesele sociale dinamice, problema economică nu este dată de „costurile de tranzacţie", ci de ineficienţa sau, dacă se preferă, de însăşi eroarea antreprenorială, deci această problemă poate fi rezolvată prin intermediul exerciţiului creativ şi non coercitiv al funcţiei antreprenoriale.

acestea fiind de mari dimensiuni, considerate până acum tipice pieței, ba chiar indispensabile.

Acest argument demonstrează totodată că teoria lui Marx, conform căreia, în sistemul capitalist, există o tendință inexorabilă de concentrare a întreprinderilor, este eronată: concentrarea antreprenorială nu va tinde să meargă dincolo de punctul de la care exigențele de cunoaştere sau informație să devină într-atât de mari încât să depăşească puterea de înțelegere a organului însărcinat cu administrarea întreprinderii. Dacă o firmă îşi dezvoltă în mod continuu dimensiunea, va veni o vreme când se va afla într-o situație din ce în ce mai dificilă, în sensul că va trebui să ia decizii din ce în ce mai mult „pe întuneric", altfel spus, fără a putea să dispună de informația necesară pentru a descoperi şi evalua diferitele alternative de producție sau căi de acțiune pe care ar putea să le ducă la bun sfârşit. În lipsa informației pe care o furnizează prețurile de piață şi funcția antreprenorială exercitată de concurenți, comportamentul său va fi din ce în ce mai arbitrar şi mai redundant. Planificarea centrală, prin urmare, nu poate fi considerată drept rezultatul implacabil al viitoarei evoluții a capitalismului: însăşi evoluția pieței stabileşte o limită a posibilităților de centralizare ale fiecărei întreprinderi, iar această limită este dată tocmai de capacitatea organelor manageriale de a asimila informația, precum şi de dezvoltarea mereu mai profundă, complexă şi descentralizată a diviziunii sociale a cunoaşterii[51].

[51] Se închide astfel cercul combaterii teoretice a lui Marx, inițiat în mod cronologic de studiul critic al lui Böhm-Bawerk despre teoria marxistă a plusvalorii sau a exploatării şi despre teoria obiectivă a valorii-muncă, analiză care a demonstrat inanitatea teoriilor critice marxiste împotriva capitalismului. Cercul se închide prin contribuția lui Ludwig von Mises, care reprezintă un proiectil nimicitor şi definitiv împotriva lui Marx, demonstrând că sistemul alternativ socialist este imposibil din punct de vedere teoretic întrucât nu face realizabil calculul economic, argument care demonstrează totodată, ca un important corolar, falsitatea teoriei marxiste privind procesul capitalist de concentrare.

5. PRIMELE PROPUNERI SOCIALISTE ÎN VEDEREA SOLUȚIONĂRII PROBLEMEI PE CARE O PUNE CALCULUL ECONOMIC

Ideea că o economie socialistă ar putea fi organizată fără utilizarea banilor poate fi atribuită, după cum am văzut în paragraful anterior, lui Karl Marx. În această „nirvana" sau în acest model de echilibru pe care Marx îl consideră posibil şi care, conform lui, trebuie constrâns prin coerciție de organul de conducere, nu este necesară utilizarea banilor, întrucât se presupune că întreaga informație este cunoscută şi nu există absolut nicio schimbare. Este suficient ca, etapă cu etapă, să fie produse aceleaşi bunuri şi servicii, iar acestea să fie distribuite în acelaşi fel aceloraşi indivizi. Această idee a lui Marx este preluată de Engels şi de aici mai departe de o serie de teoreticieni care, într-un mod mai mult sau mai puțin explicit, consideră că, fie și în absența banilor, calculul economic nu ar trebui să pună nicio problemă[52].

[52] Dintre autorii care au crezut că este posibil calculul economic într-o economie fără bani trebuie să-i amintim pe Karl Ballod, Nikolai Buharin, Otto Neurah, Carl Landauer şi Alexander B. Ciaianov. În general, ideea lor era aceea că statul ar trebui să redefinească necesitățile fiecărui cetățean în funcție de criterii „obiective" furnizate de tehnicieni (biologi, agronomi etc.). Mai târziu, departamentul sau institutul de statistică corespunzător ar urma să planifice câte bunuri de consum (cizme, pantaloni, cămăşi etc.) ar trebui produse pe durata unui an de zile. Ulterior, aceste bunuri de consum ar fi distribuite cetățenilor în mod egal. Principalele contribuții ale autorilor socialişti care au sprijinit calculul în natură sunt: lucrările lui Otto Neurah, deja citate, *Durch die Kriegswirtschaft zur Naturalwirtschaft* şi *Wirtschaftsplan und Maturalrechnung: von der soziallistischen Lebensordnung und von kommenden Menschen*, Laub, Berlin, 1925: Alexander B. Tschayanoff, *Zur Frage einer Theorie der Nichtkapitalistischen Wirtschaftssysteme*, în *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* 1923, nr. 51, pp. 557- 613; N. I. Bukharin şi E. Preobrazhensky, *The ABC of Communism: A Popular Explanation of the Program of the Communist Party of Russia,* University of Michigan Press, Ann Arbor, 1966; Karl Ballod, *Der Zukunftsstaat: Wirtschaftstechnisches Ideal und Volkwirtschaftliche Wirklichkeit*, Berlin, ediția a patra, Editura Laub, 1927; în sfârşit, Carl Landauer, *Planwirtschaft und Verkehrswirtschaft*, Duncker & Humblot, Munchen, 1931. O descriere detaliată a propunerilor acestor autori

Problema calculului economic în natură constă în aceea că, pe lângă imposibilitatea organului central de coerciție de a dispune de informația necesară, pur şi simplu *nu este posibilă efectuarea niciunui calcul, nici de adunare şi nici de scădere, între cantități eterogene.* Dacă organul de conducere decide să livreze, de exemplu, în schimbul unei anumite maşini, 40 de porci, 5 tone de făină, 1 tonă de unt şi 200 de ouă, cum poate şti dacă nu livrează, din perspectiva propriilor sale evaluări, mai mult decât ar trebui? Sau, exprimând această ipoteză printr-o altă întrebare, nu ar fi posibilă atingerea unor scopuri mai importante pentru însuşi organul de conducere, dacă ar atribui resursele respective altor direcții de acțiune? Poate că nu ar fi prea mult să scuzăm faptul că, inițial, teoreticienii socialişti nu au fost în stare să înțeleagă problema de nerezolvat pe care o presupune caracterul subiectiv, dispersat şi non articulabil al cunoaşterii antreprenoriale, dar ceea ce nu putem scuza este faptul că au comis eroarea grosolană de a crede că s-ar putea efectua calcule raționale fără a utiliza ca numitor comun unitatea monetară.

---

poate fi găsită la Trygve J. B. Hoff, *Economic Calculation in the Socialist Society*, ed. citată, pp. 50-80. Despre economistul Karl Ballod şi influența sa asupra originilor planificării în Uniunea Sovietică, pot fi consultate pp. 12-13 din *Les Economies Socialistes*, de François Seurot, Presses Universitaires de France, Paris, 1983. Opera lui Ballod a fost publicată în limba rusă în 6 ediții, între anii 1903 şi 1906, iar principiile sale au fost urmărite îndeaproape de Gleb Krjijanovskij atunci când Lenin i-a încredințat, în 1920, misiunea de a elabora Planul de Electrificare (Planul Goelro). Despre Karl Ballod (1864-1933), care şi-a luat pseudonimul *Atlanticus,* după *Nova Atlantis* (1627) a lui Francis Bacon, se poate consulta cu încredere lucrarea lui Juan Martínez-Alier, *Ecological Economics,* ed. citată, pp. 199-205. Cu toate acestea, concluziile lui Martínez-Alier nu țin seama de esența antreprenoriatului explicată de noi în capitolele II şi III, precum nu țin seama nici de modul în care resursele naturale sunt deosebit de uzate acolo unde funcția antreprenorială nu poate acționa liber, fiind împiedicată la nivel instituțional, întrucât informația necesară pentru a lua decizii adecvate privind aceste resurse nu este generată. În acest sens, a se vedea intervenția mea, *Derechos de Propriedad y Gestión Privada de los Recursos de la Naturaleza*, în *Cuadernos del Pensamiento Liberal*, ed. citată.

Pe de altă parte, problema pe care o ridică calculul în natură nu afectează doar deciziile privind producția, ci se resimte de asemenea în privința deciziilor legate de distribuția bunurilor şi a serviciilor de consum. Pentru că există nenumărate bunuri şi servicii de consum care nu pot fi împărțite în egală măsură la toți şi fiecăruia dintre cetățeni, este absurd să ne gândim la un sistem de alocare în rândul cetățenilor care să nu utilizeze unități monetare[53]. În concluzie, teoreticienilor socialişti care au considerat că este posibil calculul în natură li se potrivește următorul comentariu ironic al lui Mises la adresa lui Landauer: „Landauer cannot understand that – and why – one is not permitted to add and substract figures of different denominations. Such a case is of course beyond help."[54]

În pofida argumentelor anterioare, nu trebuie să ne lăsăm purtați de impresia eronată că motivul principal pentru care calculul economic în natură este imposibil constă în imposibilitatea de a aduna, a scădea şi, în general, de a opera cu cantități eterogene. Nucleul argumentului esențial pentru care calculul economic este imposibil fără a utiliza prețuri de piață şi bani este acela pe care l-am descris deja în detaliu în capitolul al III-lea şi care are la bază caracterul subiectiv, dispersat şi non articulabil al cunoaşterii practice umane. Pe de altă parte, fie și dacă această cunoaşterea umană nu ar prezenta caracteristicile

[53] Însuşi teoreticianul socialist Karl Kautsky a luat în derâdere ideile lui Otto Neurath privind calculul în natură, afirmând în concluzie: „It is obvious that bookkeeping *in natura* would soon lead to inextricable chaos." (Apud T. J. B. Hoff, *Economic Calculation in the Socialist Society,* ed. citată, p. 79.) În plus, Hoff (pp. 54-70, op. cit.) demonstrează, în mod detaliat, că nu sunt posibile propunerile de distribuire în natură a bunurilor şi serviciilor de consum, aşa cum au fost acestea prezentate de diferiți teoreticieni socialişti (Hoff numără 8 versiuni diferite, împărțite în două mari grupe). Economistul rus Boris Brutzkus, la rândul său, a calificat de asemenea drept absurde propunerile lui Bukharin şi Ciaianov în ceea ce priveşte posibilitatea de a efectua calcule economice în natură (*Economic Planning in Sovietic Russia*, ed. cit., p. 17).

[54] „Landauer nu poate înțelege de ce sunt imposibile adunarea şi scăderea unor cantități eterogene. Aşa stând lucrurile, e cu neputință să mai încercăm să-l ajutăm." (Ludwig von Mises, *Socialism,* ed. cit., nota p. 119.)

respective, chiar dacă un individ ipotetic ar avea capacitatea de a efectua astfel de calcule în natură, operând cu cantități eterogene, ar rămâne insurmontabilă imposibilitatea logică evidentă ca acesta să poată obține toată informația necesară. Argumentul informației este, prin urmare, argumentul esențial, iar argumentul dificultății calculului este unul foarte puternic, dar cu caracter subsidiar.

Calculul economic în ore de lucru

Adoptarea, de către Marx, a teoriei obiective a valorii-muncă explică faptul că diferiți teoreticieni socialişti au considerat ca fiind normală încercarea de a soluționa problema prin intermediul calculului în ore de lucru. Chiar dacă această „soluție" ar părea să ne conducă direct la polemica privind teoria obiectivă *versus* teoria subiectivă a valorii, în principiu, analiza despre posibilitatea efectuării calculului economic în ore de lucru nu ține de poziția pe care cineva s-ar situa în cadrul polemicii respective.

Soluția propusă de teoreticienii menționați, pe scurt enunțată, este ca organul de conducere să meargă pe indiciul numărului de ore efectuate de fiecare lucrător. Ulterior, fiecare lucrător va primi din partea organului de control un anumit număr de cupoane, corespunzător numărului de ore lucrate şi care pot fi folosite pentru a obține în schimbul acestora o cantitate predeterminată de bunuri şi servicii de consum produse. Distribuirea produsului social s-ar efectua prin întocmirea unui registru statistic cu numărul de ore de lucru necesar pentru producerea fiecărui bun şi serviciu, urmând ca acestea să fie oferite lucrătorilor la schimb, pe baza cupoanelor reprezentând orele lucrate de fiecare dintre ei. În acest fel, fiecare oră de lucru ar acorda dreptul de a obține echivalentul în bunuri şi servicii de consum produse în timpul acestei ore de lucru.

Este evident că aceste cupoane nu sunt bani şi că nu există prețuri de piață pentru bunuri şi servicii, altfel spus, nu există

relații de schimb stabilite în mod voluntar de către părțile care vând şi cumpără, dat fiind faptul că proporția în care se acordă bunuri şi servicii în schimbul cupoanelor este cu exactitate prestabilită în funcție de numărul de ore de lucru pe care l-ar solicita producția fiecărui bun[55].

Conform lui Mises, calculul economic în ore de lucru ridică două probleme specifice de nerezolvat. În primul rând, faptul că, fie și în cadrul teoriei obiective a valorii-muncă, nu poate fi aplicat criteriul calculului în ore de lucru pentru niciunul din acele procese de producție în care sunt utilizate *resurse ale naturii* non reproductibile. Este evident că nimeni nu poate aloca un număr de ore de lucru pentru nicio resursă naturală (de exemplu, cărbunele), care, ducând la atingerea unor scopuri

[55] Procedeul calculului economic în ore de lucru, descris mai sus, a fost deja enunțat în aspectele sale principale de către Karl Marx, în *Critica Programului de la Gotha* (publicată în apusa Uniune Sovietică, Moscova, 1977): „Societatea îi oferă [lucrătorului] un bon consemnând vânzarea unei anumite cantități de lucru (după ce i s-a oprit partea corespunzătoare pe care a lucrat-o pentru fondul comun). Cu acest bon, el scoate din depozitele sociale ale mijloacelor de consum partea echivalentă cantității de lucru prestate. Aceeaşi cotă de lucru pe care a prestat-o societății sub o anumită formă este reprimită din partea societății sub o formă diferită." (pp. 16-17.) Autorul care a apărat cu mai multă convingere posibilitatea calculului economic în ore de lucru a fost Otto Leichter, în cartea sa *Die Wirtschaftsrechnung in der Sozialistischen Gesellschaft*, Editura Verlag der Wiener Vollsbuchhandlung, Viena, 1923. În mod paradoxal, cartea lui Leichter include o critică foarte severă a propunerilor de calcul în natură. Ideile lui Leichter au fost ulterior dezvoltate şi lămurite de Walter Schiff, în lucrarea *Die Planwirtschaft und ibre ökonomische Hauptprobleme,* Berlin, 1932. Soluția lui Leichter a fost în mod deosebit contestată de Mises, în articolul *Neue Beiträge zum Problem der Sozialistischen Wirtschaftsrechnung*, publicat în *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, nr. 51, 1924, pp. 488-500. Articolul lui Mises a fost analizat de William Keizer, în *Two Forgotten Articles by Ludwig von Mises on the Rationality of Socialist Economic Calculation*, publicat în *The Review of Austrian Economics*, volumul I, Lexington Books, Massachusetts, 1987, pp. 109-122. În această contribuție, cel de-al doilea articol al lui Mises pus în discuție este *Neue Schriften zum Problem der Sozialistischen Wirtschaftsrechnung*, publicat în aceeaşi revistă (volumul 60, 1928, pp. 187-190), în care Mises analizează contribuțiile lui J. Marschak, Otto Neurath şi Boris Brutzkus.

propuse, este limitată din punct de vedere economic şi nu poate fi „fabricată" în ore de lucru. Altfel spus, întrucât pentru producerea naturală a acestor resurse nu se prestează, evident, nici un fel de muncă, nu poate fi vorba de aprecierea unui număr de ore de lucru necesar pentru realizarea calculului economic, care să conducă la adoptarea nearbitrară a unor decizii în legătură cu resursele respective.

Mai există și un al doilea argument specific împotriva calculului economic în ore de lucru. Acesta decurge din faptul că ora de lucru nu reprezintă o cantitate uniformă şi omogenă. Într-adevăr, nu există un „factor muncă", ci nenumărate categorii şi tipuri diferite de muncă. În absența numitorului comun pe care îl constituie prețurile monetare stabilite pe piață pentru fiecare tip de muncă, acestea nu pot fi adunate sau scăzute, dat fiind caracterul lor fundamental eterogen. Nu este vorba doar de faptul că eficiența de lucru ar varia de la unii lucrători la alții, chiar pentru fiecare lucrător în parte, în funcție de momentul şi circumstanțele, precum şi de condițiile în care şi-ar exercita munca. Mai mult decât atât, tipurile de servicii pe care le furnizează factorul muncă sunt atât de variate şi se modifică în continuu, încât, de fapt, reprezintă tipuri absolut eterogene de servicii, care se circumscriu problemei identice deja analizate în paragraful anterior (imposibilitatea de a utiliza în calculul economic cantități de tip eterogen).

Doctrina tradițională marxistă a încercat să respingă acest argument prin artificiul reducerii diferitelor categorii de muncă la aşa-numita „muncă simplă sau muncă uşoară, necesară din punct de vedere social". Cu toate acestea, o asemenea reducere a diferitelor tipuri sau categorii de muncă la orele „muncii celei mai simple sau uşoare" este posibil de pus în practică doar când există un proces de piață în care și unele, şi altele sunt modificate la un preț stabilit de către agenții economici. În absența acestui proces de piață, orice analiză comparativă a tipurilor de muncă va trebui să fie arbitrară, iar acest lucru va implica în mod obligatoriu dispariția calculului economic rațional. Problema

constă, deci, în faptul că nu este posibilă reducerea diferitele tipuri de muncă la un numitor comun, fără ca în prealabil să existe un proces de piață. Însă chestiunea pe care o presupune reducerea orelor eterogene de muncă la o unitate comună este doar un caz particular al problemei evident mai generale, pe care am discutat-o deja în legătură cu calculul în natură şi care constă în imposibilitatea de a reduce factori eterogeni de producție la o unitate comună.

În sfârşit, repetăm aici ceea ce am afirmat mai înainte: chiar dacă s-ar găsi o soluție pentru problemele specifice semnalate (calculul economic în legătură cu resursele naturale non reproductibile şi imposibilitatea găsirii unui numitor comun pentru orele de lucru), problema fundamentală ar continua să rămână: nu este posibil ca organul de planificare să obțină toată informația practică relevantă, care se află dispersată în mintea milioanelor de agenți ce formează societatea.

Calculul economic în unități de utilitate

În sfârşit, diverşi autori socialişti care, bazându-se pe argumentele lui Mises, au înțeles imposibilitatea efectuării calculului în ore de factor muncă au considerat că problema ar putea fi rezolvată prin utilizarea „unităților de utilitate”[56] ca

[56] Stanislav Strumilin (1877-1974), în articolele pe care le-a publicat în revista *Ekonomitscheskaja Zhizni*, numerele 237, 284 şi 290 (23 octombrie, 17 decembrie, respectiv 24 decembrie 1920), a făcut cunoscut faptul că nu considera posibilă realizarea calculului economic în ore de lucru, dacă acesta nu era completat de utilizarea unităților de utilitate. O explicație detaliată a sistemului său de calcul economic, la care Lenin a renunțat atunci când a reintrodus piața şi banii în etapa NPE („Noua Politică Economică”, un sistem de reforme economice care introducea un compromis cu economia de piață – n. trad.), poate fi găsită în articolul lui M. C. Kaser despre Strumilin, publicat în *The New Palgrave: A Dictionary of Economics,* ed. cit., volumul IV, p. 534. Boris Brutzkus, în opera sa citată, a criticat în detaliu posibilitatea efectuării calculului economic în unități de utilitate. La rândul său, Karl Kautsky a afirmat de asemenea cu vehemență imposibilitatea calculului

unități de calcul. Totuși, această propunere este poate încă şi mai absurdă decât calculul în ore de lucru. Utilitatea este un concept strict subiectiv, rezultat din aprecierea realizată de fiecare individ față de fiecare dintre unitățile de mijloace de care dispune în contextul fiecărei acțiuni concrete în care este implicat. Nu intră în discuție a măsura utilitatea, ci doar a o *compara*, așa cum aceasta derivă din diferite căi de acțiune atunci când se ia o decizie. După cum, de asemenea, nu poate fi vorba de observarea utilității la diferiții indivizi (acest lucru ar presupune să putem intra în mintea persoanelor şi să ne identificăm cu personalitățile acestora, cu evaluările şi experiențele lor). Utilitatea, prin urmare, nu poate fi observată, simțită sau măsurată de niciun organ central de coerciție.

Mai mult decât atât, nici măcar persoana care acționează, atunci când ia decizii, nu „măsoară" utilitatea acestora, ci doar operează comparații privind utilitatea diferitele alternative. Prețurile de piață, pe de altă parte, nu exprimă echivalențe, nici nu măsoară utilități[57], ci sunt pur şi simplu relații istorice de schimb care scot în evidență doar faptul că s-au produs evaluări subiective diferite şi în sens opus între părțile care au intervenit în aceste schimburi, făcându-le posibile.

În concluzie, este necesar să spunem că încercarea de a utiliza utilitatea ca o unitate pentru calculul economic pune o problemă imposibil de rezolvat, nu doar pentru că utilitatea nu poate fi observată, ci, în plus, pentru că nu există o unitate intersubiectivă sau un numitor comun al utilității care să poată fi măsurat şi

economic în ore de lucru, considerând că pentru a face posibil acest lucru este necesară luarea în calcul a prețurilor istorice de piață existente înainte de instituirea economiei socialiste (poate ca o modalitate indirectă pentru a obține relațiile de utilitate). A se vedea lucrarea sa, *Die Proletarische Revolution und ihr Programm,* Editura Dietz Nachfolger, Berlin, 1922. Propunerea lui Kautsky a fost în mod respectuos contestată în articolul lui Mises, publicat în *Archiv*, în anul 1924 (citat mai sus, în nota anterioară).

[57] „Orice ignorant confundă între valoare şi preț." (Antonio Machado, *Proverbios y Cantares*, LXVIII, *Poesías Completas*, ediție critică de Oreste Macrí, Editura Espasa Calpe, Madrid, volumul I, pp. 640, 820.)

utilizat în calculul economic. Conceptul de utilitate este atât de subiectiv şi atât de evaziv încât argumentul împotriva posibilității de a efectua un calcul economic pe baza unităților de utilitate ne conduce în mod direct şi încă o dată la argumentul suprem: organului central de coerciție îi este cu neputință să obțină informația practică necesară, care se află dispersată în mintea tuturor agenților economici şi care în fiecare moment se reflectă într-o serie interminabilă şi în continuă schimbare de evaluări personale sau judecăți estimative ale utilității scopurilor şi mijloacelor[58].

[58] Un studiu bun despre autorii de limbă germană care au încercat să răspundă provocării lui Mises şi pe care, în cea mai mare parte, i-am citat în notele anterioare a fost publicat de Günther K. Chaloupek, sub titlul *The Austrian Debate on Economic Calculation in a Socialist Economy*, în *History of Political Economy,* volumul 22, nr. 4, 1990, pp. 659-675 (vezi şi bibliografia citată acolo). Polemica în limba germană despre calculul economic, mai puțin cunoscută decât cea care, ulterior, a fost dezvoltată în lumea anglo-saxonă, este completată de operele care în mod decisiv au sprijinit poziția lui Mises şi pe care Chaloupek nu le citează. A se vedea în mod deosebit Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, în *Grundriss der Sozialökonomie*, volumul III, Tübingen, 1922, pp. 45-59; Adolf Weber, *Allgemeine Volkswirtschaftslehre*, ediția a 4-a, Munchen şi Leipzig, 1932, volumul II, p. 369; C.A. Verrijn Stuart, *Winstbejag versus behoeftenberrediging*, *Overdruk Economist,* volumul 76, nr. 1, pp. 18 și urm.; Pohle şi Halm, *Kapitalismus und Sozialismus,* ediția a 4-a, Berlin, 1931, pp. 237 şi urm.

CAPITOLUL V

DEVIEREA INADECVATĂ A DEZBATERII CĂTRE STATICĂ: ARGUMENTELE DE SIMILITUDINE FORMALĂ ŞI AŞA-NUMITA „SOLUȚIE MATEMATICĂ"

În acest capitol, ne propunem să explicăm modul în care, după provocarea lansată de Mises, socialiştii care participă la dezbatere îşi concentrează eforturile în încercarea de a rezolva în termeni strict statici problema pe care o pune socialismul. Acest efort era complet inutil şi, prin urmare, calificăm drept „neadecvată" această deviere a teoreticienilor socialişti spre statică, dat fiind că însuşi Mises indicase că, în termeni statici, socialismul nu pune nicio problemă de calcul economic. Vom încerca să explicăm motivele unei erori atât de grave comise de teoreticienii socialişti. Concret, vom analiza efectul negativ pe care l-au avut asupra dezbaterii atât paradigma analizei economice a pieței în echilibru, cât şi argumentele dezvoltate pentru a evidenția similitudinea formală, în termeni strict statici, între piață şi modelul socialist. Ulterior, vom analiza „soluția matematică" propusă, în diferite variante, de teoreticienii socialişti şi vom încheia cu răspunsul pe care Mises, Hayek şi Robbins l-au dat cu privire la toate „soluțiile" propuse.

1. ARGUMENTELE DE SIMILITUDINE FORMALĂ

Am văzut în capitolul anterior modul în care cel mai învechit curent din tradiția socialistă a susținut, în mod naiv, că socialismul poate să se lipsească de categoriile economice ale valorii şi dobânzii, care au fost descoperite şi analizate pentru economiile capitaliste de teoreticienii şcolii clasice. În fața acestei poziții, diferiți economişti s-au grăbit să demonstreze că până şi în cadrul unui regim economic socialist ideal, în care toată informația ar fi disponibilă şi nu ar exista schimbări (model de echilibru), ar trebui să existe şi să se păstreze categoriile de bază ale valorii şi dobânzii. Acest argument, enunțat inițial în termenii logicii verbale şi, ulterior, în termeni matematici mult formalizați, şi-a

avut originea, aşadar, în dorința de a-i impresiona pe teoreticienii socialişti, care au crezut în mod naiv în posibilitatea de a se lipsi în modelele lor de categoria valorii. Totuşi, faptul că, pentru a demonstra că, inclusiv în modelul de echilibru, sistemul ideal comunist cerea păstrarea categoriilor de bază ale valorii şi dobânzii, se făcea concesia teoretică de a se considera de la bun început că problema economică fundamentală (cea de a obține informația necesară) era deja rezolvată, a condus în consecință la devierea inadecvată a dezbaterii spre domeniul staticii, în care această problemă nu avea sens, introducându-se astfel un grad înalt de confuzie, nu numai în rândul participanților la dezbatere, ci şi în rândul celor care i-au analizat şi i-au evaluat ulterior conținutul şi concluziile principale. Presupunând în modelele de echilibru, formalizate sau nu din punct de vedere matematic, că întreaga informație este disponibilă şi că, în plus, nu suferă modificări, era aproape inevitabilă abordarea problemei calculului economic socialist în termenii unei probleme pur şi simplu algebrice sau *computaționale*, care consta numai în a găsi un procedeu practic care să facă realizabilă rezolvarea matematică a sistemelor de ecuații aferente. Astfel, *argumentul de similitudine formală, conceput inițial împotriva teoreticienilor socialişti, a fost utilizat ulterior de aceştia pentru a se eschiva de la rezolvarea problemei economice fundamentale pe care o presupune socialismul* (cu alte cuvinte, problema organului central de planificare de a obține informația relevantă şi practică necesară, care să găsească răspândită în mințile milioanelor de agenți economici). Astfel, se cade în greşeala de a se considera că problema constă numai în dificultatea practică de a rezolva sisteme de ecuații numeroase şi complexe, pierzându-se din vedere faptul că socialismul presupune şi alte probleme de imposibilitate teoretică *per se*. Prin urmare, acest fenomen evidențiază perfect modul periculos în care aplicarea modelului matematic în economie ascunde, chiar şi pentru mințile cele mai strălucite, problemele economice de real interes şi relevanță[1].

[1] Deşi pentru Mises utilizarea metodei matematice este devastatoare, oricare ar fi domeniul ştiinței economice unde se doreşte aplicată, problema calculului economic a fost, poate, cea care l-a făcut să vadă cel mai clar modul în care metoda matematică ignoră pur şi simplu procesele pieței şi ascunde problema teoretică fundamentală a socialismului, anume imposibilitatea coordonării societății atunci când este împiedicată exercitarea liberă a funcției antreprenoriale. Această observație explică afirmațiile sale

Argumentele de similitudine formală ale lui Eugen von Böhm-Bawerk şi Friedrich von Wieser

Anul 1889 a fost poate cel mai relevant în ceea ce priveşte argumentele de similitudine formală. Într-adevăr, în acest an apare cartea lui Friedrich von Wieser, intitulată *Der Natürliche Wert* (*Valoarea naturală*); unul dintre obiectivele esențiale ale lucrării era să demonstreze că, inclusiv într-o comunitate sau stat organizat din punct de vedere economic conform principiilor comuniste, bunurile economice nu încetează să aibă valoare. Aşadar, pentru Wieser, legile elementare ale valorii nu depind de cadrul instituțional şi social considerat, drept care trebuie avute în vedere în orice sistem socialist. Analiza lui Wieser este clar o analiză de echilibru care evidențiază modul în care logica proprie a alegerii trebuie să fie identică într-un sistem de piață şi într-un sistem socialist. Acesta este argumentul similitudinii formale între cele două sisteme[2].

---

atât de curajoase şi de tranșante (*Human Action*, ed. cit., p. 350): „The mathematical method must be rejected not only on account of its barrenness. It is an entirely vicious method, starting from false assumptions and leading to fallacious inferences. Its syllogisms are not only sterile; *they divert the mind from the study of the real problems and distort the relations between the various phenomena*." („Metoda matematică trebuie respinsă nu numai din cauza sterilității sale. Ea reprezintă o metodă în întregime vicioasă, care începe de la presupuneri false, ajungând la concluzii eronate. Silogismele sale nu sunt doar sterile; *ele abat mintea de la studiul problemelor reale şi distorsionează relațiile dintre diferitele fenomene.*")

[2] Friedrich von Wieser, *Der Natürliche Wert*, editura A. Hölder, Viena, 1889. Există şi o traducere în limba engleză, aparținând lui C.A. Malloch, publicată sub titlul *Natural Value*, New York, Augustus M. Kelley, 1971. La p. 60 a versiunii engleze putem citi: „Even in a community or state whose economic affairs were ordered on communistic principles, goods would not cease to have value... That value which arises from the social relation between amount of goods and utility, or value as it would exist in the communist state, we shall henceforth call «Natural Value»." („Chiar într-o comunitate sau stat ale cărui afaceri economice ar fi ordonate pe principii comuniste, mărfurile nu ar înceta să aibă o valoare... Acea valoare care rezultă din relația socială dintre cantitatea de bunuri şi utilitate, sau valoarea aşa cum ar exista în statul comunist, va fi numită în continuare «Valoare Naturală».")
După parcurgerea în detaliu a acestei cărți, personal consider că noțiunea de „valoare naturală" a lui Wieser este absurdă şi fantasmagorică. Este vorba de

un concept al valorii aplicabil numai unui model ipotetic de echilibru, care nu există niciodată în realitate. Acest lucru îl conduce pe Wieser la greşeala de a presupune că valoarea este ceva obiectiv şi concret şi de a considera posibilă comparaţia interpersonală a utilităţilor. Wieser ar fi evitat această greşeală şi altele la fel de grave din cartea sa dacă, mai aproape de adevărata tradiţie „austriacă" iniţiată de Menger, şi-ar fi întemeiat analiza pe studiul proceselor dinamice de piaţă, iar nu pe modelul fantasmagoric de echilibru. Astfel, Mises (*Notes and Recollections*, ed. cit., p.36) îl critică energic pe Wieser pentru că a abandonat şi a trădat paradigma iniţiată de Menger, axată pe studiul, cu caracter general şi inter-relaţionat, al proceselor de piaţă, concluzionând că Wieser „was not a creative thinker and in general was more harmfull than useful. He never really understood the gist of the idea of subjectivism in the Austrian School of thought, which limitation caused him to make many infortunate mistakes. His imputation theory is untenable. His ideas on value calculation justify the conclusion that he could not be called a member of the Austrian School, but rather was a member of the Lausanne School (Léon Walras et al. and the idea of economic equilibrium)." („Wieser nu a fost un gânditor creativ şi, în general, a fost mai mult dăunător decât folositor. Nu a înţeles niciodată cu adevărat esenţa ideii de subiectivism în Şcoala de gândire austriacă, limitare care l-a determinat să comită multe greşeli nefericite. Teoria lui referitoare la imputare este de neconceput. Ideile sale cu privire la calculul valorii justifică concluzia că nu ar putea fi numit membru al Şcolii austriece, ci mai degrabă un membru al Şcolii de la Lausanne – Léon Walras et al. şi ideea de echilibru economic.") Acest deviaţionism al lui Wieser este ignorat complet de Mark Blaug în următorul comentariu (*Comment on O'Brien's "Lionel Robbins and the Austrian Connection"*, în *Carl Menger and His Legacy in Economics*, Bruce J. Caldwell (ed.), ed. cit., p. 186), în care, pe de altă parte, prezintă în mod strălucit şi concis cea mai caracteristică notă distinctivă a Şcolii Austriece: „The Austrians at one and the same time rejected Marshall's partial equilibrium analysis and the kind of economics that Walras advocates, which was, in the first place, an economics explicitly formulated in mathematical terms and, in the second place, an «end-state» rather than a «process» economics, that is, one that focuses attention on the nature of equilibrium outcomes and not of the process by which equilibria are attained. The Austrians had no sympathy for Walras' analysis of the existence and the uniqueness of multimarket equilibrium in terms of the metaphor of simultaneous equations and even less for his discussions of multimarket equilibrium in terms of price adjustments to net excess demand. Indeed *all* the Austrians, including Wickstead and Robbins, eschewed the very notion of a determinate theory of pricing and underlined discontinuities and

În acelaşi an, 1889, Eugen von Böhm-Bawerk, în cel de-al doilea volum al capodoperei sale, *Capital şi dobândă*, dezvoltă un argument foarte asemănător celui al lui Wieser, dar referitor la rata dobânzii. Pentru Böhm-Bawerk, dobânda reprezintă o categorie economică fundamentală, care trebuie să fie prezentă în orice sistem economic, fie el capitalist sau comunist. Astfel, atât de criticata „plus valoare" sau „exploatare", specifică sistemului capitalist, departe de a dispărea în regimul socialist, va trebui menținută obligatoriu de stat sau de organul său de control, pentru că în nicio economie nu este posibilă eliminarea categoriei preferinței temporale şi a dobânzii[3].

---

indivisibilities, *being perfectly content with a general tendency toward equilibrium that is never in fact completely realized*." („Austriecii au respins atât analiza echilibrului parțial a lui Marshall, cât şi tipul de economie pe care l-a susținut Walras. Aceasta a fost, în primul rând, o economie formulată explicit în termeni matematici şi, în al doilea rând, a fost mai degrabă o economie de «stare finală» decât de «proces», adică o economie care se concentrează pe natura rezultatelor de echilibru şi nu pe procesul prin care este atins echilibrul. Austriecii nu au agreat deloc analiza lui Walras pe marginea existenței şi unicității echilibrului pieței multiple în termenii metaforei ecuațiilor simultane şi cu atât mai puțin discuțiile lui despre echilibrul pieței multiple în termeni de ajustare a prețurilor împotriva cererii în exces. Într-adevăr, *toți* austriecii, inclusiv Wickstead şi Robbins, au evitat însăşi noțiunea de teorie de ajustare a prețurilor şi au evidențiat discontinuitățile şi indivizibilitățile, *fiind pe deplin mulțumiți cu o tendință generală spre echilibrul care nu este, de fapt, niciodată realizat pe deplin*.") Incidental, trebuie să amintim că a fost foarte faimoasă convertirea lui Mark Blaug care, de la a disprețui sus şi tare Şcoala Austriacă, a pariat pe modelul echilibrului general şi al paradigmei neoclasice-walrasiene, afirmând (*Apraising Economic Theories*, Blaug şi de Marchi (eds.), Edward Elgar, Londra, 1991, p. 508): „I have come slowly and extremely reluctantly to view that they are right and that we have all been wrong." („Am ajuns, încet şi fără tragere de inimă, să cred că aceştia – Şcoala austriacă – au dreptate şi că noi toți ne-am înşelat."). În aceeaşi măsură, deşi mai puțin categoric, a spus aceleaşi lucruri în *Economics Through the Looking Glass*, Institute of Economic Affairs, Occasional Paper 78, Londra, 1988, p. 37. Vezi şi *The Economic Journal*, noiembrie 1993, p. 1571.

[3] Reproducem aici argumentația lui Böhm-Bawerk împotriva teoriei marxiste a exploatării. Concret, Böhm-Bawerk spune (*Positive Theory of Capital*, volumul al II-lea din *Capital and Interest*, ed. cit., pp. 345-346): „Income from capital is today reviled by the socialists as an exploitational gain, a

Deşi aceste contribuții au rolul de a demonstra că, inclusiv într-un regim socialist, categoriile valorii şi dobânzii trebuie să existe în mod obligatoriu, Wieser şi, într-o mai mică măsură, Böhm-Bawerk, bazându-se pe argumente de echilibru în care se presupune că întreaga informație necesară este dată, au făcut ca punctul lor de vedere să fie inclus fără probleme în paradigma neoclasică axată pe echilibru şi pentru care problema calculului economic socialist este înțeleasă numai ca o chestiune tehnică operativă de rezolvare a unui număr mare şi complicat de ecuații. Totuşi, în apărarea autorilor austrieci menționați, trebuie spus că ei măcar au fost conştienți că modelul utilizat de ei era foarte dificil, dacă nu chiar imposibil de realizat în practică. Concret, în 1914, Wieser a ajuns chiar *să intuiască* argumentul inițial al lui Mises referitor la calculul economic socialist şi la imposibilitatea ca organul central de planificare să obțină informația practică necesară. Pentru Wieser, „the private economic system is the only historically tried form of a large social economic combination. The experience of thousands of years furnishes proof that, by this very system, a more successful social joint action is being secured, than by *universal submission to one single command*. The one will and command which, in war and for legal unity, is essential and indispensable as the

predacious deduction from the product of labour. *But it would not disappear under socialism.* On the contrary, the socialistically organized state would itself be the one to maintain it in full force as against the workers – and it would be compelled so to maintain it... Nothing in the world can or will change the fact that possessors of present goods, when they exchange them for future goods, obtain an agio... Interest is proven to be an economic category which arises from elemental economic causes and hence will appear everywhere, irrespective of the type of social or juridical organization, provided there exists an exchange of product for future goods." („Venitul din capital este astăzi ponegrit de socialişti ca fiind un câştig rezultat din exploatare, o reducere rapace a produsului muncii. *Însă el nu ar dispărea sub socialism*. Dimpotrivă, chiar statul cu o organizare socialistă l-ar menține pe deplin în vigoare, împotriva muncitorilor –, şi ar fi obligat să îl mențină... Nimic în lume nu ar putea schimba faptul că posesorii de bunuri prezente, atunci când le schimbă pe bunuri viitoare, obțin o diferență... Dobânda s-a dovedit a fi o categorie economică rezultată din cauze economice elementare şi, prin urmare, va apărea peste tot, indiferent de tipul de organizare socială sau juridică, cu condiția să existe un schimb de produse pe bunuri viitoare.")

connecting tie of the common forces, detracts in economic joint action from the efficacy of the agency. In the economy, though it has become social, *work is always performed fractionally*... Part-performances of this sort will be executed far more effectively by thousands and millions of human beings, *seeing with thousands and millions of eyes*, exerting as many wills: they will be balanced, one against the others, far more accurately than if all these actions, like some complex mechanism, had to be *guided and directed by some superior control. A central prompter of this sort could never be informed of countless possibilities,* to be met in every individual case, as regards the utmost utility to be derived from given circumstances or the best steps to be taken for future advancement and progress."[4]

Contribuția lui Enrico Barone, ca argument al similitudinii formale

În prima parte a capitolului anterior am avut ocazia să comentăm o serie de aspecte din lucrarea lui Enrico Barone, apărută în 1908, cu titul *Il Ministro della Produzione nello Stato Colletivista*, tradusă ulterior în limba engleză şi publicată de F.A. Hayek în lucrarea sa, *Collectivist*

[4] „Sistemul economic privat este singurul mod de a realiza o coordonare economică amplă la nivel social, încercată de-a lungul istoriei. Experiența de mii de ani demonstrează că acest sistem asigură o interacțiune socială cu un succes mai mare decât dacă aceasta s-ar realiza printr-o *subordonare universală față de un centru de putere unic*. Puterea unică, indispensabilă în caz de război sau pentru a păstra unitatea legală, reduce eficiența economică a interacțiunii sociale. În economie, *acțiunea*, deşi este net socială, *întotdeauna are loc în mod fracționat*. Exercitarea ei este mult mai eficientă atunci când este realizată de mii şi chiar milioane de ființe umane, care *văd prin mii şi milioane de ochi diferiți*, şi se materializează în atâtea alte acte de voință. Astfel, fiecare acțiune este coordonată cu celelalte într-un mod mult mai exact decât dacă, datorită unui mecanism complex, toate ar fi ghidate şi conduse de un organ superior de control. Un astfel de organ superior *niciodată nu ar putea ajunge să se informeze* cu privire la nenumăratele posibilități ale fiecărui caz în parte, sau la utilitate care s-ar putea obține în circumstanțele date, sau în privința paşilor care ar trebui urmați pentru a face posibile dezvoltarea şi progresul societății." (Friedrich von Wieser, *Social Economics*, Augustus M. Kelley, New York, 1967, pp. 396-397; traducere în limba engleză de A. Ford Hinrichs, după *Theorie der Gessellschaftlichen Wirtschaft*, J.C.B. Mohr, Tübingen, 1941.

Economic Planning[5]. Ceea ce ne interesează acum este să evidenţiem modul în care Barone continuă drumul început de Wieser, constând în dezvoltarea unor argumente ale similitudinii formale între capitalism şi socialism. Principala noutate a lui Barone o reprezintă critica adusă caracterului „stângaci şi vag" al argumentelor de similitudine formală ale predecesorilor săi (în principal, Wieser şi, mai puţin, Böhm-Bawerk). El ajunge chiar să afirme că ar putea să prezinte şi să demonstreze în mod riguros şi formal, utilizând analiza matematică, ceea ce până atunci fusese o „intuiţie imperfectă"[6]. Totuşi, trebuie să criticăm această afirmaţie afectată a lui Barone, dat fiind că, în opinia noastră, presupusa „precizie matematică" este atinsă cu preţul pierderii aproape totale a ceea ce mai rămăsese din relevanţa şi capacitatea explicativă a modelului din perspectiva analizei economice. Într-adevăr, spre deosebire de Wieser, pentru Barone economia nu mai este un proces social alcătuit de un ansamblu de inter-relaţii între diferiţi agenţi care acţionează în mod conştient, urmărindu-şi scopurile, ci, pur şi simplu, se transformă într-un ansamblu de relaţii funcţionale şi oscilări cantitative între lucruri. Ceea ce anterior era mai mult mai mai puţin o analiză economică riguroasă genetico-cauzală ancorată în categoriile scopurilor şi mijloacelor fiecărui actor, se transformă acum într-un ansamblu mecanic de relaţii de tip funcţional, în care fiinţele umane nu intervin, timpul nu intră în joc şi „preţurile" nu sunt rezultatul unor interacţiuni umane, ci rezultă din intersecţia a două curbe sau sunt simple soluţii numerice ale unui sistem simultan de ecuaţii. Prin urmare, Barone ilustrează clar efectele colonizării corupătoare a economiei de către corpul inginerilor şi tehnicienilor formaţi în tradiţia mecanicistă a lui Laplace. De aceea, nu este de mirare că analiza lui Barone este forţată şi esenţial statică şi, prin urmare, irelevantă din punct de vedere al criticii misesiene a socialismului. În primele 40 de pagini ale articolului său, Barone consideră şi presupune că informaţia necesară, referitoare atât la suma capitalului, cât şi la relaţiile tehnice între diferiţii factori de producţie, precum şi în privinţa preferinţelor şi scopurilor individuale, este dată şi este cunoscută[7]. Aşa cum am văzut în capitolul anterior (primul paragraf), abia la sfârşitul articolului său, în treacăt şi vag, Barone

[5] Vezi nota 9 de la capitolul al IV-lea.
[6] Vezi F.A. Hayek, *Collectivist Economic Planning*, ed. cit., pp. 257-258.
[7] *Ibidem*, p. 247.

afirmă că informația, despre care inițial s-a presupus că este disponibilă pentru elaborarea formală în termeni matematici a argumentului său, nu ar ajunge niciodată să fie cunoscută.

Aşadar, împotriva interpretării eronate a dezbaterii, care a prevalat până acum din cauza descrierii strângace şi interesate a ei, prin prisma lui Oskar Lange şi Joseph A. Schumpeter, este evident că Barone în niciun caz nu a combătut argumentul lui Mises referitor la imposibilitatea calculului economic socialist, înainte chiar ca acesta să-l fi formulat. Într-adevăr, după cum am demonstrat deja, citându-l expres pe Mises[8], argumentul său este de tip dinamic şi se referă la imposibilitatea ca organul central să obțină toată informația practică relevantă de care are nevoie pentru planificarea economiei. Astfel, Mises însuşi a fost primul care a observat că, în imaginara *nirvana* a echilibrului, problema semnalată de el nici măcar nu ar trebui să se presupună. Aşadar, Barone nu îl combate pe Mises, dat fiind că analiza sa de similitudine formală pleacă tocmai de la presupunerea că informația necesară este dată şi că problema economică semnalată de Mises este rezolvată *ab initio*. Mai mult, după cum am văzut deja, Barone nu numai că nu îl contrazice pe Mises, ci, dimpotrivă, la sfârşitul articolului său insistă, deşi în modul său superficial şi vag, pe ideea esențială care, ulterior, va constitui miezul argumentului misesian: faptul că, din punct de vedere logic, este imposibil de crezut că toată cunoaşterea care se presupune dată, pentru a putea elabora sistemul aferent de ecuații matematice, s-ar putea obține printr-un mecanism diferit, care să nu țină cont de observarea rezultatului proceselor de piață; această idee, după cum am văzut deja, fusese subliniată perfect de Pareto însuşi, chiar înaintea lui Barone[9].

Alți teoreticieni ai similitudinii formale: Cassel şi Lindhal

Argumentele anterioare ale similitudinii formale sunt preluate de Cassel, în 1918. În ceea ce priveşte determinarea prețurilor, cât şi menținerea ratei dobânzii, Cassel a considerat că situația unei economii socialiste este similară, din punct de vedere formal, cu aceea a unei economii de piață. Cassel ajunge chiar să afirme că „principiile formării

[8] Vezi citatele literale din Mises, în notele 29 şi 30 ale capitolului al IV-lea.
[9] Vezi nota 8 a capitolului al IV-lea.

preţurilor sunt valabile pentru întreaga economie şi, în particular, sunt independente mai ales de organizarea specială a producţiei", precum şi faptul că aşa-numita concurenţă perfectă este „foarte necesară ca o condiţie teoretică pentru respectarea principiului de fixare a preţurilor în funcţie de costuri". Toate acestea îl determină pe Cassel să conchidă că „ordinea socialistă poate fi considerată mai simplă din punct de vedere teoretic" chiar decât piaţa. Ideile lui Cassel au avut indirect o influenţă foarte negativă asupra desfăşurării dezbaterii, deoarece au constituit baza teoretică a tezei doctorale a lui Kläre Tisch, coordonată de Schumpeter în 1932 şi străbătută de convingerea că teoreticienii similitudinii formale (Pareto, Barone etc.) rezolvaseră încă dinaintea lui Mises problema calculului matematic propusă de acesta. Ideile lui Cassel s-au menţinut de-a lungul anilor prin intermediul discipolilor săi şi, în 1939, Erik Lindhal încă mai afirma categoric argumentele de similitudine formală, ignorând tot ceea ce dezbaterea deja adăugase privind calculul economic socialist până la acea dată[10].

---

[10] Erik Lindhal, *Studies of the Theory of Money and Capital* (1939), Augustus M. Kelley, New York, 1970. Lindhal dedică un întreg subcapitol temei „Pricing Problem in a Community with Centralized Planning" (pp. 69-73), concluzionând: „The Central Authority will have to solve a problem with exactly the same nature as the Central Bank in a community with free entrepreneurship." („Autoritatea Centrală va trebui să rezolve o problemă de exact aceeaşi natură pe care ar avea-o de rezolvat Banca Centrală într-o comunitate cu antreprenoriat liber.") Trebuie să criticăm în special analiza „dinamică" a lui Lindhal care, presupunând că în orice moment informaţia relevantă este dată, reprezintă, mai mult decât orice altceva, o analiză pur statică, în care variabilele şi parametrii pur şi simplu sunt consideraţi în diferite momente „de timp", înţeles în sens determinist sau newtonian, şi în care, prin urmare, noţiunile de incertitudine, lipsă a informaţiei şi capacitate creativă a acţiunii umane şi a funcţiei antreprenoriale se disting prin absenţă. Lindhal, la rândul său, respectă tradiţia argumentelor de similitudine formală dezvoltate de Gustav Cassel în 1918 şi pe care le-am comentat deja mai sus. Gustav Cassel, *Economía Social Teórica*, Editura Aguilar, Madrid, 1960, pp. 101-105 şi 202-205 (este vorba despre traducerea în limba spaniolă, realizată de Miguel Paredes, a celei de-a cincea ediţii din *Theoretische Sozialökonomie*, Leipzig, 1932). Există şi o bună versiune în limba engleză, *The Theory of Social Economy*, traducere de S.L. Barron, Augustus M. Kelley, New York, 1967. Vezi nota 18 şi comentariile critice la adresa lui Cassel ale lui George Halm, în *Further Considerations on the Possibility of Adequate Calculation in a Socialist Community*, inclus în *Collectivist Economic Planning*, ed. cit., pp. 184-186.

2. ANALIZA „SOLUȚIEI MATEMATICE"

Mai devreme, când am comentat contribuția lui Marx, am arătat modul în care acesta şi-a conceput modelul ideal de societate ca un model de echilibru obținut în mod forțat, prin coerciție, cu ajutorul unui organ central de planificare. Ulterior, am văzut cum mai mulți teoreticieni au dezvoltat condițiile formale ale acestui model de echilibru şi, presupunând că problema economică fundamentală de a obține informația disponibilă era rezolvată *ab initio*, au făcut ca diferiți autori să creadă că problema pe care o presupunea socialismul era numai problema algebrică de a rezolva matematic un sistem de ecuații mai mult sau mai puțin complex şi amplu. Astfel, treptat, s-a generalizat ideea că teoreticienii similitudinii formale între capitalism şi socialism (Wieser, Barone etc.) demonstraseră, împotriva a ceea ce presupunea Mises, faptul că era posibil „din punct de vedere teoretic" calculul economic socialist, iar dacă acesta presupunea vreo dificultate, era vorba doar de una algebrică, aceea de a rezolva sistemele de ecuații aferente. Am demonstrat, totuşi, că această interpretare este complet greşită, de la început până la sfârşit. Este inadmisibilă şi total nejustificată echivalarea teoriei economice cu analiza echilibrului, dat fiind că, în orice caz, analiza echilibrului reprezintă numai o parte a teoriei economice (poate cea mai irelevantă). Analiza lui Mises, după cum s-a subliniat deja, este o *analiză teoretică*, dar referitoare, în buna tradiție a Şcolii Austriece, la procesele dinamice existente în societate şi, ca atare, la imposibilitatea obținerii în mod centralizat a informației practice relevante pe care o utilizează şi o creează constant agenții economici. Apoi, nu este vorba, aşa cum cred mulți, de faptul că, fie şi dacă organul central ar obține informația necesară, tot nu s-ar putea realiza calculul, ca o consecință a dificultății practice enorme de rezolvare algebrică a sistemelor de ecuații aferente. Dimpotrivă, problema trebuie formulată exact invers: *chiar dacă la un moment dat s-ar reuşi rezolvarea sistemelor de ecuații numeroase şi extrem de complexe propuse de teoreticienii similitudinii formale, problema teoretică şi logică a obținerii informației relevante necesare pentru formularea acestor ecuații ar rămâne pentru totdeauna imposibil de rezolvat*. Devierea dezbaterii spre statică, motivată inițial de teoreticienii similitudinii formale, a ascuns, aşadar, multor spirite valoroase problema economică fundamentală pe care o propusese Mises în raport cu socialismul şi a dus la convingerea greşită că, în cele din urmă, calculul economic va putea fi efectuat pur

şi simplu prin îmbunătățirea tehnicilor de rezolvare algebrică a sistemelor de ecuații aferente. În continuare, vom analiza în detaliu conținutul celor mai importante propuneri de „soluție matematică".

Articolul lui Fred M. Taylor

Prima încercare serioasă de a rezolva matematic problema planificării centrale a fost inițiată de Fred M. Taylor în cadrul unei conferințe intitulate „The Guidance of Production in a Socialist State", susținută în data de 27 decembrie 1928, cu ocazia învestirii sale în funcția de preşedinte al American Economic Association[11]. Articolul lui Taylor, scurt şi ambiguu, împarte analiza problemei calculului economic în două părți. O primă parte, în care presupune explicit că întreaga cunoaştere necesară este disponibilă. A doua parte, căreia i se alocă puțin spațiu, în care se încearcă crearea unui sistem de descoperire a acelei informații.

Lucrarea lui Taylor reprezintă o reîntoarcere, după Mises, la analizele statice sau în termeni de echilibru, în care se presupune că toată informația necesară este disponibilă şi că, prin urmare, problema calculului economic nu este decât o problemă de calcul sau de tehnică matematică. Conform lui Taylor, calculul economic s-ar putea duce la bun sfârşit printr-o serie de tabele aritmetice, pe care le numeşte „tabele de evaluare a factorilor", în care să se regăsească, în termeni cantitativi, valorile relative ale fiecărui factor de producție. Ei bine, în opinia lui Taylor, socialismul ar trebui să se organizeze pe baza vânzării fiecărui bun şi serviciu la un preț care să coincidă cu costul de

[11] Este vorba de discursul său ca preşedinte, susținut în cadrul celei de-a 41-a reuniuni anuale a *American Economic Association*, în Chicago, Illinois, la data de 27 decembrie 1928. Ulterior, discursul a fost reprodus de *American Economic Review*, volumul XIX, nr. 1 (martie 1929). De asemenea, articolul a fost inclus în volumul editat de Benjamin E. Lipincott, *On the Economic Theory of Socialism*, McGraw Hill, New York, 1964, pp. 41-54. Este neobişnuit modul în care Fred Manville Taylor (1855-1932), care nu are nimic de-a face cu Frederick Winslow Taylor – autor al *The Principles of Scientific Management* –, a fost un mare apărător al principiului *laissez-faire* şi al concepției „aurului stăpân", însă orientarea sa metodologică în favoarea analizei echilibrului (în acest caz, parțială şi marshalliană) l-a dus inexorabil la presupunerea că problema calculului economic se putea rezolva fără prea mare dificultate.

producție aferent, calculat pornind de la tabelele menționate. Dat fiind că Taylor, în cea mai mare parte a articolului său, presupune în mod explicit că autoritatea statului socialist ar putea dispune, cu un grad suficient de exactitate, de datele numerice necesare pentru a elabora aceste tabele, el alunecă într-o evidentă cerere de principiu, deoarece, implicit, porneşte de la presupunerea că problema economică fundamentală a socialismului se poate rezolva. Taylor inaugurează, aşadar, eroarea evidentă pe care o comite vasta literatură socialistă care, dorind să ignore aspectele cu adevărat relevante de tip dinamic pe care le presupune calculul economic socialist, îşi axează analiza pe aspectele strict algebrice sau matematice proprii modelului static al echilibrului.

Eroarea principală pe care o comite toată această literatură constă, aşa cum a subliniat Gerald P. O'Driscoll, nu atât în tipul de răspuns oferit problemei, cât mai curând în formularea greșită a problemei[12]. Într-adevăr, întrebarea relevantă din punct de vedere ştiințific privind calculul economic nu este, aşa cum pretind teoreticienii socialişti, dacă

[12] Gerald P. O'Driscoll, în articolul său, *A Tribute to F.A. Hayek*, publicat în *The Cato Journal*, volumul IX, nr. 2, 1989, pp. 345-352, afirmă: „Fundamental advances seldom come through providing new answers to old questions. *Fundamental advances occur when someone poses new questions.* What constitute a lasting contribution in economics is asking a new question, setting a new direction of research... The basic reason most economists did not understand the theoretical argument against socialism is that *they were asking the wrong question.* Hayek's opponents kept asking whether an economic czar could efficiently allocate resources *if he had all the necessary information.* The answer to that question is, of course, *Yes.* Hence, in the mythology of economic history of defenders did not such thing, they simply posed and answered a different and irrelevant question." („Progresele importante apar rar prin furnizarea de răspunsuri noi la întrebări vechi. *Progresele importante apar atunci când cineva ridică noi întrebări.* Ceea ce constituie o contribuție de durată în economie este apariția unei noi întrebări, stabilirea unei noi direcții de cercetare... Motivul principal pentru care majoritatea economiştilor nu au înțeles argumentul teoretic împotriva socialismului este pentru că *adresează întrebări greşite*. Oponenții lui Hayek s-au tot întrebat dacă un țar economic ar putea aloca resursele în mod eficient *în cazul în care ar avea informația necesară*. Răspunsul la această întrebare este, desigur, Da. Astfel, în mitologia istoriei economiei, apărătorii socialismului au renumele de a-i fi combătut pe Mises şi Hayek. Ei nu au făcut acest lucru; ei doar au formulat şi au răspuns la o întrebare diferită şi irelevantă.")

ar fi sau nu posibilă rezolvarea algebrică a formulelor matematice aferente, în cazul în care toată informaţia necesară pentru a le elabora ar fi disponibilă, ci, dimpotrivă, dacă din punct de vedere logic şi teoretic este posibilă obţinerea informaţiei necesare pentru formularea ecuaţiile aferente.

În cele din urmă, Taylor dedică ultimele cinci pagini ale articolului său propunerii foarte sumare a unei proceduri practice care să permită obţinerea, cu un oarecare grad de exactitate, a informaţiei necesare pentru elaborarea tabelelor sale „de evaluare a factorilor". Ulterior, vom avea ocazia de a comenta în detaliu conţinutul faimoasei metode „încercare şi eroare" pe care o propune el, însă aici şi acum ne interesează numai să subliniem cum Taylor însuşi a considerat că prima parte a articolului său, referitoare la analiza statică a socialismului, era cea mai importantă şi reprezenta principala sa „contribuţie" la calculul economic socialist.

Contribuţia lui H.D. Dickinson

Spre deosebire de ceea ce s-a întâmplat cu articolul lui Taylor pe care tocmai l-am comentat, care a fost practic ignorat şi a trecut neobservat din momentul publicării lui, propunerea explicită şi detaliată a unei „soluţii" la problema calculului economic socialist oferită de Henry Douglas Dickinson în articolul său *Price Formation in a Socialist Community*, publicat în 1933 în *Economic Journal*[13], a însemnat începutul unei dezbateri îndelungate şi înflăcărate, purtată în limba engleză şi la care au participat, printre alţii, Maurice H. Dobb şi Abba P. Lerner.

Dickinson porneşte prin a considera că, deşi în teorie elaborarea unui sistem walrasian de ecuaţii simultane ar fi destul de dificilă,

[13] H.D. Dickinson, *Price Formation in a Socialist Community*, în *Economic Journal,* nr. 43, iunie 1933, pp. 237-250. Dickinson (1899-1969) a fost studentul lui Cannan şi profesor în Bristol până în 1964. Davil Collard spune despre el: „Dick, as he was universally known, was a much loved, unworldly, eccentric figure with a keen sense of fun and a most astute mind." („Dick, aşa cum a fost cunoscut de toată lumea, a fost o figură foarte iubită, neobişnuită şi excentrică, cu un fin simţ al umorului şi o minte ascuţită.") Vezi articolul din *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, ed.cit., vol. I, p. 836. Hayek însuşi dă dovadă de un oarecare respect şi afecţiune pentru figura lui Dickinson, chiar şi în locurile unde îl critică cel mai aspru.

problema practică s-ar putea simplifica printr-un *proces de grupare* în care s-ar aduna acele bunuri şi servicii care au cea mai strânsă legătură între ele. Dickinson crede astfel că ar fi posibilă stabilirea unui sistem de ecuații suficient de manevrabil încât să fie rezolvat matematic cu procedeele tradiționale, fără a mai fi nevoie să se recurgă la procese de piață. În mod curios, Dickinson se referă explicit la „problema" caracterului dispersat al cunoaşterii în procesele de piață, afirmând că necunoaşterea oportunităților economice, tipică unei economii de piață, ar fi eliminată în regimul socialist datorită publicității sistematice a „informației" referitoare la producție, costuri, vânzări, inventarii şi, în general, a datelor statistice care ar putea fi relevante. Concret, Dickinson conchide că, în sistemul socialist, toate companiile ar lucra ca şi cum pereții lor ar fi „din sticlă", adică fără a avea niciun fel de secrete şi cu o „transparență informativă" totală[14].

[14] Vedem, aşadar, că obsesia socialiştilor şi a intervenționiştilor pentru „transparență informativă" vine de demult. Această idee, care se bazează pe o eroare de apreciere a tipului de informație utilizată în procesele de piață, s-a răspândit şi a cunoscut o mare popularitate chiar şi în statele occidentale, materializându-se adesea în dispoziții exagerate care creează o povară aproape insuportabilă pentru numeroase companii, obligate să genereze un volum imens de „informație" statistică şi contabilă, pe cât de superfluă, pe atât de costisitoare şi care nu reuşeşte să amelioreze câtuşi de puțin gradul de coordonare şi eficiența societăților în cauză. În acest domeniu, ca în multe altele, a funcționat convergența dintre interesul socialiştilor, care cred că susținerea marilor companii şi a „transparenței informative" le uşurează munca de coordonare prin dispoziții, şi interesul teoreticienilor echilibrului, care cred că o îmbunătățire a „informației" statistice poate facilita obținerea şi menținerea de piețe „eficiente", adică, mai apropiate de cele ale propriilor lor modele; ambele interese sunt sprijinite, cum este normal, de grupuri de presiune, avantajate direct de aceste dispoziții (auditori, contabili, profesori de contabilitate, ofițeri ai registrelor comerțului etc.). Toți aceştia greşesc în concepția lor privind informația, căci statisticile reprezintă mereu „apele care curg fără să mişte pietrele"; ele pot fi interpretate subiectiv în cele mai variate moduri şi, nu numai că nu ajută în procesele antreprenoriale de coordonare, dar le îngreunează şi le distorsionează în măsura în care antreprenorii se lasă influențați de aparenta lor „exactitate". Toate acestea, independent de problemele de cost superfluu şi de alocare defectuoasă a resurselor, probleme pe care le generează impunerea prin coerciție a unor obligații exagerate în domeniul contabil şi al „informației", care depăşesc cu mult nivelul cerut consuetudinar de traficul comercial. Vezi, în acest sens,

Aceste afirmații ale lui Dickinson par pe cât de surpinzătoare, pe atât de greu de susținut. Naivitatea sa este, pe de o parte, comparabilă doar cu lipsa de cunoaştere a modului în care funcționează o economie reală de piață. În primul rând, Dickinson nu înțelege că modelul de echilibru general, aşa cum a fost el dezvoltat de Walras şi Pareto, este doar un model de similitudine formală, în care singurul lucru pe care îl scot în relief autorii este tipul de informație necesară pentru a stabili şi a menține o situație de echilibru. Însă, nici Pareto, nici Walras nu şi-au făcut iluzii în ceea ce priveşte posibilitatea de a obține informația necesară prin procedee diferite de cele ale pieței înseşi[15]. Aşadar, problema nu este una de calcul, rezolvarea unei serii de ecuații simultane de tip walrasian (chiar dacă aceste ecuații au fost formulate într-un mod simplificat, grupând, aşa cum propune Dickinson, bunuri şi servicii similare), ci modul în care se poate obține informația practică de tip subiectiv, care se găseşte şi se creează numai în mod dispersat şi care este necesară pentru a formula parametrii şi variabilele acestor ecuații.

---

articolul lui Benito Arruñada, *El coste de la información contable*, în *España Económica*, mai 1991, pp. 8-11, în care se critică din aceste motive, dar şi pentru altele, reforma contabilă şi comercială impusă recent de guvernul socialist din Spania. De asemenea, articolul lui Stephen Gillespie, *Are economic statistics overproduced?*, în *Public Choice*, volumul 67, nr. 3, decembrie 1990, pp. 227-242; de asemenea, Jesús Huerta de Soto, *Nota crítica sobre la propuesta de reforma de las normas de contabilidad*, în *Partida doble: revista de contabilidad, auditoría y empresa*, nr. 142, martie 2003, pp. 24-27.

[15] Vezi F.A. Hayek, *Two pages of fiction: The Impossibility of Socialist Calculation*, în *The Essence of Hayek*, Chiaki Nishiyama şi Kurt R. Leube (eds.), Hoover Institution Press, Stanford University, California, 1984, p. 58: „It is perfectly true that Vilfredo Pareto and Enrico Barone had shown which information a socialist planning authority would have to possess in order to perform its task. But to know which kind of information would be required to solve a problem does not imply that it can be solved if the information is dispersed among million of people." („Este perfect adevărat că Vilfredo Pareto şi Enrico Barone au arătat ce informații ar trebui să dețină o autoritate de planificare socialistă în vederea îndeplinirii sarcinilor sale. Dar a şti ce tip de informații sunt necesare pentru a rezolva o problemă nu înseamnă că problema poate fi rezolvată, în cazul în care informația este dispersată printre milioane de oameni.")

Cât despre faptul că această cunoaştere dispersată nu ar pune nicio problemă într-un sistem socialist în care prevalează principiul „transparenței informative" şi publicitatea generalizată a tuturor statisticilor, acesta este un argument pur amăgitor. Pe de o parte, informația nu este ceva *static* şi obiectiv, mereu disponibil undeva, astfel încât, dacă nu ajunge la toți, acest lucru s-ar întâmpla din cauza unor probleme de cost sau restricționare intenționată a publicității. Dimpotrivă, informația este în special subiectivă şi dinamică, se creează în mod constant *ex novo* ca o consecință a elanului funcției antreprenoriale, într-un mediu de economie de piață. Astfel, dacă nu este permisă exercitarea liberă a antreprenoriatului şi economia este organizată coercitiv de sus prin decrete, după cum am explicat deja în capitolele II şi III, este cu neputință generarea sau apariția informației practice relevante şi necesare pentru coordonarea procesului social. Aşadar, nu serveşte la nimic proclamarea unor principii generale goale referitoare la „transparență informativă" sau la răspândirea publicității, dacă restricționarea instituțională a exercitării libere a antreprenoriatului împiedică apariția informației necesare. Pe de altă parte, modificarea constantă şi caracterul dinamic al informației fac inutilizabilă şi irelevantă „informația" de tip istoric. Deşi se poate include în statistici profunde şi detaliate şi distribui gratuit cu o transparență totală, aceasta păstrează numai o valoare istorică sau „arheologică", atâta vreme cât, aşa cum se întâmplă în orice economie reală care nu este înghețată, circumstanțele se schimbă, se descoperă noi scopuri şi mijloace şi apare sau se creează constant informație nouă. Argumentul conform căruia într-o economie reală nici chiar cea mai amplă şi detaliată publicare de statistici nu poate servi la nimic, date fiind schimbările care au loc în continuu şi care fac ca informația statistică să fie depăşită chiar înainte de a fi publicată, a fost intuit deja în 1912, de economistul olandez N.G. Pierson[16].

[16] Nicolaas Gerard Pierson, *Principles of Economics*, Macmillan, Londra, 1912, volumul II, p. 94 (traducere în limba engleză de A. Wotzel): „And as regards the fixing of prices, the socialistic state would soon find that no mathematical formula was of any avail, and that the only means by which it could hope to solve the problem were exact and repeated comparisons between present and future stocks and present and future demand; it would find that prices could not be fixed once and for all, but would have to be altered frequently. Not the theory of averages but the value of things in

În cele din urmă, încheiem prin a sublinia că, după numai şase ani, în 1939, însuşi Dickinson a recunoscut că, deşi la început (în 1933) crezuse că soluția matematică era un procedeu practicabil pentru rezolvarea calculului economic într-un regim socialist, ulterior şi-a schimbat părerea şi a realizat că greşise: „The data themselves which would have to be fed into the equation-machine, are continuously changing."[17]

După cum ştim, acesta, dar şi altele, reprezenta tocmai argumentul pentru care austriecii, încă de la începuturile dezbaterii, respingeau orice fel de soluție „matematică".

Soluția matematică în literatura germană

Diverşi autori de limbă germană au propus, de asemenea, o soluție „matematică" pentru problema calculului economic. Între ei, trebuie să o amintim pe Dr. Kläre Tisch, care, în teza sa doctorală elaborată sub coordonarea lui Joseph A. Schumpeter şi pornind de la Cassel şi Walras, a conchis că este posibilă construirea unui sistem de ecuații cu tot atâtea ecuații câte necunoscute, care, odată rezolvat, poate rezolva problema calculului economic. În aceeaşi greşeală cade Dr. Herbert Zassenhaus, deşi el însuşi recunoaşte că un asemenea sistem poate fi utilizat, presupunând că Ministerul Producției ar cunoaşte *în prealabil* întreaga informație necesară şi nu ar avea loc modificări ale acesteia în perioada de rezolvare. Nici Dr. Tisch, nici Dr. Zassenhaus nu îşi dau seama, aşadar, că problema fundamentală constă tocmai în stabilirea

exchange would, in most cases, have to serve as its guide in fixing prices; and why should it reject the services of that guide?" („Şi în ceea ce priveşte stabilirea prețurilor, statul socialist ar afla curând că nicio formulă matematică nu este de folos şi că singurul mijloc prin care ar putea spera să rezolve problema sunt comparațiile exacte şi repetate între stocurile prezente şi viitoare şi cererile prezente şi viitoare; ar descoperi că prețurile nu pot fi stabilite odată pentru totdeauna, ci trebuie modificate frecvent. Nu teoria mediilor, ci valoarea lucrurilor schimbate ar trebui, în cele mai multe cazuri, să servească drept ghid pentru stabilirea prețurilor; şi de ce să respingă serviciile acestui ghid?")

[17] „Înseşi datele care ar trebui introduse în maşina de calcul se modifică în mod constant." (Henry Douglas Dickinson, *Economics of Socialism*, Oxford University Press, Oxford, 1939, p. 104.)

modului în care s-ar putea obține informația necesară pentru ca organul de planificare să formuleze sistemul de ecuații[18].

3. CONSECINȚELE NEGATIVE ALE „SOLUȚIEI MATEMATICE" ASUPRA DEZBATERII

Principala consecință negativă a „soluției matematice" propuse de Taylor şi Dickinson asupra dezbaterii privind calculul economic socialist a fost devierea atenției participanților către problemele economiei statice. „Soluția matematică" oferă un răspuns la o problemă pusă incorect (dacă este posibil sau nu calculul economic în condiții statice, adică, dispunând de toată informația necesară şi presupunând că nu au loc niciun fel de schimbări). În acest sens, „soluția matematică" a reprezentat, fără îndoială, un pas înapoi pentru nivelul teoretic al dezbaterii şi a distras atenția participanților de la problema economică fundamentală, aşa cum fusese formulată de Mises. Această problemă teoretică fundamentală era în principal una de *dinamică economică*, presupunând imposibilitatea efectuării

[18] Propunerea Klärei Tisch este inclusă în teza sa doctorală coordonată de Joseph A. Schumpeter şi intitulată *Wirtschaftsrechnung und Verteilung im Zentralsch Organisierten Sozialistischen Gemeinwesen* (Universita-tatea Bonn, Wupertal-Elberfeld, 1932). Hayek acuză greşelile acestei teze doctorale şi ignoranța şi supraestimarea reverențioasă a lui Schumpeter în raport cu analiza matematică, confuzia sa în acest domeniu şi, concret, faptul că a împământenit şi a popularizat (vezi *Capitalismo, Socialismo y Democracia*, Editura Aguilar, Madrid, 1971, p. 230) mitul grosolan conform căruia, mai înainte de Mises, Pareto şi Barone reuşiseră să rezolve problema calculului economic socialist. Vezi *The Essence of Hayek*, ed. cit., pp. 59-60. Cât despre contribuția lui Zassenhaus, acesta se regăseşte în articolul său, *On the Theory of Economic Planning*, în *International Economic Papers*, nr. 6, 1956, pp. 88-107 (aceasta reprezintă traducerea în limba engleză a lucrării publicate inițial în limba germană, în 1934, cu titlul *Über die Ökonomische Theorie der Planwirtschaft*, în *Zeitschrift für Nationalökonomie*, volumul V, 1934). Propunerile lui Tisch şi Zassenhaus sunt analizate şi criticate în detaliu de Trygve J.B. Hoff, în *Economic Calculation in the Socialist Society*, ed. cit., pp. 207-210. De asemenea, merită citite observațiile critice aduse acestor autori de G. Halm, în articolul său, *Further Considerations on the Possiblities of Adequate Calculations in a Socialist Community*, publicat în *Collectivist Economic Planning*, ed. cit., pp. 131-200.

calculului economic în absența unui proces de piață stimulat de antreprenoriat, unicul mijloc care îi determină pe agenții economici să descopere informația practică şi dispersată, necesară pentru a întreprinde estimări prospective privind costurile şi beneficiile.

O altă consecință negativă a „soluției matematice" a fost de a fi creat *impresia greşită* că atât Hayek, cât şi Robbins, în fața abordărilor lui Taylor şi Dickinson, s-au retras într-o „linie secundară de apărare", recunoscând posibilitatea calculului economic din perspectivă „teoretică", dar menținându-și opinia privind imposibilitatea realizării sale practice din motive stricte de operativitate algebrică, altfel spus, din cauza imposibilității practice de a rezolva sistemele aferente de ecuații. Apreciem că o asemenea versiune a faptelor, pe lângă faptul că se bazează pe eroarea metodologică gravă deja comentată, de a echivala „teoria" cu „analiza economică a echilibrului", nu corespunde realității din următoarele motive:

1. În primul rând, pentru Hayek, argumentul esențial privind imposibilitatea calculului economic nu constă în dificultatea practică de a rezolva algebric un sistem de ecuații foarte amplu, ci, dimpotrivă, rezidă în problema teoretico-dinamică de nerezolvat de a presupune că organul central de control poate obține informația practică şi subiectivă, creată şi diseminată în milioanele de minți ale agenților economici. În articolul său intitulat *The Present State of the Debate*, publicat în 1935, Hayek afirmă în legătură cu problema economică fundamentală a soluției matematice:

> „The usual theoretical abstractions used in the explanation of equilibrium in a competitive system include the asumption that a certain range of technical knowledge is «given»... It is hardly necessary to emphasize that this is an absurd idea even in so far as that knowledge is concerned which can properly be said to «exist» at any moment of time. But much of the knowledge that is actually utilized is by no means «in existence» in this ready-made form."[19]

[19] „Abstracțiunile teoretice utilizate în mod normal pentru explicarea echilibrului unui sistem concurențial presupun ca fiind «dată» cunoaşterea tehnică necesară… Este aproape inutil să subliniem că o asemenea presupunere este complet absurdă chiar şi în ceea ce priveşte cunoaşterea

Ca urmare, pentru Hayek, *problema fundamentală pe care o presupune calculul economic nu are nimic de-a face cu problema strict „algebrică" referitoare la dificultatea de a rezolva sistemul de ecuații aferent*.

2. Atunci când Hayek menționează problema practică de rezolvare a sistemului de ecuații, se referă la ea ca la o problemă de natură sau rang foarte diferit de problema fundamentală menționată la punctul anterior şi, în orice caz, îi acordă o importanță strict *secundară* sau *subsidiară*, abordând-o, am putea spune, „în treacăt", atunci când afirmă:

> „Now the magnitude of this essential mathematical operation will depend on the number of unknowns to be determined. The number of these unknowns will be equal to the number of commodities which are to be produced... At present we can hardly say what their number is, but it is hardly an exaggeration to assume that in a fairly advanced society, the order of magnitude would be at least in the hundreds of thousands. This means that, at each successive moment, every one of the decisions would have to be based on the solution of an equal number of simultaneous differential equations, a task which, with any of the means known at present, could not be carried out in a lifetime."[20]

---

care s-ar putea considera că «există» în orice moment, deşi mare parte din cunoaşterea utilizată în realitate nu poate fi considerată ca fiind «existentă» într-o formă «prestabilită»." (F.A. Hayek, *The Present State of the Debate*, în *Collectivist Economic Planning*, ed. cit., p. 210.)

[20] „Desigur, amploarea acestei operații matematice va depinde de numărul de necunoscute care trebuie determinate... Numărul de necunoscute va fi egal cu numărul de bunuri care ar trebui produse... Este foarte dificil de estimat care va fi acest număr, însă nu este o exagerare să presupunem că într-o societate modernă ne vom mişca în dimensiuni de ordinul sutelor de mii. Acest lucru înseamă că, în fiecare moment succesiv, fiecare decizie ar trebui să fie luată urmărindu-se soluția unui număr la fel de mare de ecuații diferențiale, sarcină care, cu mijloacele disponibile în prezent, nu s-ar putea duce la capăt nici într-o viață." (F.A. Hayek, *The Present State of the Debate*, în *Collectivist Economic Planning*, ed.cit., p. 212; argumentul, aşadar, este paralel cu cel formulat de Pareto în 1897 – vezi nota 8 la capitolul IV.)

Pe de altă parte, trebuie să adăugăm, complet independent de motivele pentru care informatica este incapabilă să rezolve problema calculului economic, analizate în detaliu în capitolul al III-lea, axându-ne acum strict pe problema algebrică pe care o presupune un sistem extrem de numeros de ecuaţii, progresul impresionant al tehnicilor informatice şi dezvoltarea extraordinară a capacităţii calculatoarelor înregistrată în ultimii ani a însemnat destul de puţin pentru rezolvarea sistemului la care ne referim. Samuelson şi Nordhaus sunt de părere că, având calculatoarele cele mai moderne şi utilizând tehnicile dezvoltate de H. Scarf şi H. Kuhn în anii '60 şi '70, se poate ajunge în prezent să fie rezolvate relativ uşor probleme de echilibru economic compuse din 50 de pieţe şi 10 sau 20 de tipuri diferite de consumatori. Aceste performanţe ar putea ajunge, odată cu super-calculatoarele moderne de ultimă generaţie, la rezolvarea unor sisteme de ecuaţii formulate pentru 100 de tipuri diferite de factori de producţie, 10.000 de mărfuri şi 100 de tipuri diferite de consumatori[21]. Totuşi, această

[21] P.A. Samuelson şi W.D. Nordhaus, *Economía*, ediţia a 12-a, McGraw Hill, Madrid, 1986, p. 830. Această ediţie a cunoscutului manual al lui Samuelson şi Nordhaus are meritul de a valida argumentul esenţial al lui Hayek, atunci când adaugă textual la sfârşitul primei notei de subsol de la pagina amintită: „Chiar dacă s-ar produce calculatoare super-rapide – de mii de ori mai puternice decât cele actuale –, încă ar mai trebui să ne confruntăm cu un alt obstacol de neînlăturat: *nu avem nici cea mai mică parte a datelor necesare pentru a rezolva o mare problemă de echilibru general*." Din păcate, această idee fundamentală este formulată de Samuelson şi Nordhaus la finalul unei note de subsol şi nu este inclusă în textul principal al cunoscutului tratat. Mai mult, ideea contrazice chiar afirmaţiile din pp. 839-840, unde se face un rezumat al dezbaterii, plin de confuzii, şi unde este evident că autorii nu reuşesc să înţeleagă problema economică fundamentală enunţată de Mises şi Hayek privind calculul economic socialist. Fără să mai vorbim de afirmaţia încă prezentă în ediţia din 1989 a manualului lui Samuelson (*Economics*, ediţia a 13-a, McGraw Hill, New York, 1989, p. 837): „The Soviet economy is proof that, contrary to what many skeptics had earlier believed, a socialist command economy can function and even thrive." („Economia sovietică este dovada că, spre deosebire de ceea ce au crezut mulţi sceptici înainte, o economie condusă de socialism poate să funcţioneze şi chiar să prospere."). O afirmaţie ruşinoasă, cel puţin din perspectiva evenimentelor care s-au succedat în Estul Europei începând din acel an şi în condiţiile cunoaşterii,

dimensiune se află încă la mare distanţă de numărul bunurilor şi al serviciilor diferite care pot fi identificate într-o economie nu foarte avansată, cum era cea sovietică, ce depăşea cu mult 12 milioane de produse. Pe aceeaşi linie, Sir Alec Nove se referea la comentariul academicianului Fedorenko, care spunea că formularea şi rezolvarea problemei de calcul economic pe care o presupunea ultimul plan cincinal al fostei Uniuni Sovietice putea să se realizeze numai într-o perioadă de 30.000 de ani[22]. Oricât de irealizabile ar părea aceste calcule, nu trebuie să ne lăsăm înşelaţi gândindu-ne că ele reprezintă eşecul socialismului. Chiar dacă mâine s-ar putea rezolva informatic, într-o zecime de secundă, sisteme de sute de milioane de ecuaţii, va rămâne în picioare imposibilitatea obţinerii în mod coercitiv a informaţiei economice necesare pentru a formula astfel de sisteme de ecuaţii.

---

pentru prima dată, a modului de funcţionare reală a economiilor din statele respective, realităţi prezentate direct de persoanele interesate..

[22] Alec Nove, *Planned Economy*, în *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, vol. III, Macmillan, Londra, 1987, p. 881: „This is but one of the difficulties attributable to the sheer scale of the required coordination between multimillion plan instructions. Academician Fedorenko quiped that next year's plan, if fully checked and balanced might be ready in 30,000 years time..." („Aceasta este doar una din dificultăţile pe care le putem atribui abruptei scări a coordonării necesare între instrucţiunile de planificare de ordinul milioanelor. Academicianul Fedorenko glumea spunând că planul de anul viitor, dacă este verificat şi echilibrat, ar putea fi gata peste 30.000 de ani...") Din păcate, nici Alec Nove nu şi-a dat seama care este problema economică fundamentală ridicată de socialism şi, chiar la acest nivel, tot mai considera că problema era reprezentată doar de dificultatea algebrică de a rezolva sistemul de ecuaţii aferent. Concret, Alec Nove scrie „după ureche" şi demonstrează că nu a citit sau nu a înţeles argumentul fundamental al lui Mises atunci când afirmă: „Critics, such as Barone and L. von Mises, pointed out some major weaknesses in this aproach to socialist planning: *the number of calculations required would be enormous*... " („Critici ca Barone şi L. von Mises au semnalat diferite puncte slabe ale acestei abordări a planificării socialiste: *numărul calculelor necesare ar fi enorm*...") Ştim că argumentul esenţial al lui Mises împotriva calculului economic socialist nu este acesta (pe care, de fapt, Mises nici măcar nu îl menţionează expres), ci faptul că, chiar dacă s-ar ajunge la rezolvarea cu viteza luminii a unor sisteme de ecuaţii extrem de complexe, *în socialism nu s-ar reuşi niciodată să se dispună de informaţia necesară pentru a le formula*.

3. O posibilă explicație a neînțelegerii poziției lui Hayek poate fi identificată în ordinea de expunere pe care a urmat-o[23]. Pentru a critica „soluția matematică", Hayek urmează o ordine asemănătoare celei pe care s-ar vedea obligată să o urmeze orice persoană care se confruntă cu o problemă strict algebrică. Astfel, în primul rând, se referă la formularea ecuațiilor aferente, mai precis la problema teoretică fundamentală legată de imposibilitatea obținerii informației necesare pentru a duce la bun sfârşit această formulare. Ulterior, Hayek afirmă că, admițându-se chiar, din rațiuni dialectice, posibilitatea formulării ecuațiilor descriptive ale sistemului de echilibru, ar fi *practic* imposibilă rezolvarea algebrică a unui asemenea sistem. Este clar că accentul lui Hayek cade în continuare pe argumentul teoretic fundamental referitor la imposibilitatea obținerii informației necesare pentru formularea ecuațiilor aferente şi că problemei rezolvării algebrice i se acordă o importanță subsidiară[24]. Însă faptul că, din rațiuni de expunere, a

[23] Don Lavoie adaugă că, în opinia sa, Hayek a comis o eroare strategică atunci când a inclus în *Collectivist Economic Planning* (ed. cit., 1935) traducerea engleză a articolului lui Barone, publicat în 1908, în care se menționează (în treacăt) faptul că planificarea bazată pe un sistem de ecuații walrasian este *impracticabilă*, în principal din cauza dificultăților pe care le presupune rezolvarea sistemului de ecuații aferent. Lavoie conchide (*Rivalry and Central Planning,* ed. cit., p. 91): „However, to at least Mises and Hayek if not also Robbins, the problem was *formulating the equations* – not solving them. In a world of complexity and continuous change, the central planners would lack the knowledge of the coeficients that go into the equations." („Totuşi, cel puțin pentru Mises şi Hayek, dacă nu chiar şi pentru Robbins, problema a fost *formularea ecuațiilor* – nu rezolvarea lor. Într-o lume complexă şi supusă schimbării constante, planificatorilor centrali le-ar lipsi cunoaşterea parametrilor care trebuie introduşi în ecuație.")

[24] Poate că Lionel Robbins a fost cel mai puțin clar atunci când a insistat asupra caracterului pur subsidiar al argumentului privind dificultatea practică de rezolvare algebrică a sistemului de ecuații walrasiene. Pare că Robbins a văzut atât de clar cât de absurdă era convingerea într-o soluție practică de acest fel, încât nu s-a mai deranjat să dezvolte într-o formă rafinată argumentul de bază de tip teoretic. Totuşi, în apărarea lui Robbins se poate spune că observațiile sale privind calculul economic se află incluse, cu caracter secundar, într-o carte dedicată analizării problemelor de alt tip (diagnosticul cauzelor Marii Depresiuni). În această lucrare (*The Great Depression*, Macmillan, New York, 1934), după ce concede rezolvarea „pe hârtie" a problemei calculului economic, printr-o serie de calcule

urmat ordinea indicată, ar putea fi motivul pentru care mulți comentatori ai dezbaterii au înțeles greşit poziția lui Hayek, presupunând că acesta s-a retras pe o „linie secundară de apărare", refugiindu-se în dificultăți de tip practic privind rezolvarea unui sistem de ecuații, mai degrabă decât aducând argumente teoretice ale imposibilității logice; o astfel de interpretare este lipsită de fundament şi însuşi Hayek a combătut-o din nou, mai recent, cât se poate de detaliat[25].

---

matematice, el concluzionează (p. 151): „But in practice this solution is quite unworkable. It would necessitate the drawing up of millions of equations on the basis of millions of statistical tables based on many more millions of individual computations. By the time the equations were solved the information on which they were based would have become obsolete and they would need to be calculated anew. The suggestion that a practical solution of the problem of planning is possible on the basis of the Paretian equations simply indicates that those who put it forward have to begun to grasp what these equations mean." („Însă în practică, această soluție este inaplicabilă. Ar necesita elaborarea a milioane de ecuații, pe baza a milioane de tabele statistice întemeiate pe şi mai multe milioane de calcule individuale. În momentul în care vor fi rezolvate aceste ecuații, informațiile pe care s-au bazat vor fi depăşite şi va fi nevoie să se calculeze din nou. Cei care afirmă posibilitatea unei soluții practice pentru problema planificării pe baza ecuațiilor paretiene arată doar că nu au înțeles ce înseamnă aceste ecuații.")

[25] Vezi articolul lui F.A. Hayek, publicat în aprilie 1982, în *Economic Affairs*, cu titlul *Two Pages of Fiction: The Impossibility of Socialist Calculation*, reeditat sub forma capitolului 4 al lucrării *The Essence of Hayek*, Chiaki Nishiyama şi Kurt R. Leube (eds.), Hoover Institution, Stanford University Press, Stanford, 1984, p. 58: „I feel I should perhaps make it clear that I have never conceded, as is often alleged, that Lange had provided the theoretical solution of the problem, and I did not thereafter withdraw to pointing out practical difficulties. What I did say (in *Individualism and Economic Order*, p. 187) was merely that from the factually false hypothesis that the central planning board could command all the necessary information, it could logically follow that the problem was in principle soluble. *To deduce from this observation the 'admission' that the real problem can be solved in theory is a rather scandalous misrepresentation.* Nobody can, of course, transfer to another all the knowledge he has, and certainly not the information he could discover only if market prices told him what was worth looking for." („Cred că ar trebui, poate, să clarific faptul că niciodată nu am încuviințat, aşa cum se presupune deseori, că Lange a furnizat soluția teoretică a problemei şi nu am renunțat

4. În mod special, Ludwig von Mises a fost foarte clar atunci când a demonstrat că argumentul dificultății rezolvării algebrice a sistemului de ecuații nu este, aşa cum credea Hayek, de natură secundară sau subsidiară, ci, mai mult, este complet inutil şi irelevant din punct de vedere teoretic[26]. Pentru Mises, problema fundamentală este cunoaşterea necesară pentru formularea ecuațiilor de echilibru, care nu poate fi disponibilă niciodată în mod centralizat. Mai mult, în 1940, aduce un argument suplimentar, care nu fusese dezvoltat anterior de Hayek, conform căruia, chiar dacă s-ar putea ajunge la formularea unui sistem de ecuații descriptiv al unei situații de echilibru (lucru imposibil realizat utilizându-se cunoştințele specifice ale unei situații de dezechilibru, singurele disponibile în viața reală), *acest lucru nu ar ajuta cu nimic organul de planificare sau control în privința deciziilor pe care trebuie să le adopte sau a paşilor concreți care trebuie făcuți pentru trecerea de la situația reală de dezechilibru, în care se găseşte, la situația ideală, dorită, de echilibru.* Sau, în cuvintele lui Mises:

---

de atunci să indic dificultățile practice. Ceea ce într-adevăr am spus – în *Individualism and Economic Order*, p. 187 – a fost simplul fapt că, în ipoteza falsă conform căreia organul central de planificare ar putea dispune de toată informația necesară, ar fi logic să credem că problema este în principiu rezolvabilă. *A deduce din această observație că am «acceptat» rezolvarea teoretică a problemei reale reprezintă o denaturare scandaloasă.* Nimeni nu poate, desigur, să transmită altcuiva toată cunoaşterea pe care o deține şi în niciun caz informația pe care ar putea-o descoperi dacă şi numai dacă prețurile de piață i-ar spune ce merită să caute.").

[26] Pentru Mises (*Human Action*, ed. cit., p. 715 şi nota 11 *ad loc.*), „there is therefore *no need* to stress the point that the fabulous number of equations which one would have to solve each day anew for a practical utilization of the method would make the whole idea absurd even if it were really a reasonable substitute for the market's economic calculation. *Therefore the construction of electronic computers does not affect our problem.*" („Prin urmare, *nu este necesar* să evidențiem faptul că numărul fabulos de noi ecuații pe care cineva l-ar avea de rezolvat zilnic pentru o utilizare practică a metodei ar face ca ideea să fie absurdă, chiar dacă ar reprezenta un înlocuitor rezonabil pentru calculul economic al pieței. *De aceea, construirea calculatoarelor electronice nu influențează problema noastră.*") De asemenea, în acelaşi sens, vezi Esteban F. Thomsen, *Prices and Knowledge: A Market Process Perspective*, Routledge, Londra, 1992, pp. 83-86.

> „It was a serious mistake to believe that the state of equilibrium could be computed, by means of mathematical operations, on the basis of knowledge of conditions in a non-equilibrium state. It was no less erroneous to believe that such a knowledge of the conditions under a hypothetical state of equilibrium could be of any use for acting man in his research for the best possible solution of the problems with which he is faced in his daily choices and activities."[27]

4. METODA „ÎNCERCARE ŞI EROARE"

Încă de la început, în 1935, Hayek s-a îndoit că Taylor şi Dickinson aveau de fapt în minte, pentru a rezolva problema calculului economic, un sistem bazat pe soluția matematică literală a sistemului de ecuații walrasian aferent. Mai curând, Hayek credea că, în realitate, ceea ce propuneau contribuțiile ambigue ale lui Taylor şi Dickinson era

[27] „A fost o eroare gravă să credem că starea de echilibru s-ar putea calcula prin intermediul unor operații matematice, pe baza cunoaşterii obținute în situații de dezechilibru. Nu mai puțin greşită a fost credința că asemenea cunoaştere a condițiilor existente într-o stare de echilibru ipotetică ar putea avea vreo utilitate pentru un actor în căutarea celor mai bune soluții posibile la problemele cu care se confruntă în activitățile şi deciziile sale zilnice." (*Human Action,* ed. cit., pp. 714-715.) Acest argument genial al lui Mises, care nu a fost combătut până acum, a fost publicat pentru prima dată în limba germană, în volumul *Nationalökonomie: Theorie des Handelns und Wirtschaftens*, Editions Union, Geneva, 1940, pp. 641-645, în secțiunea a patra (*Die Gleichungen der mathematischen Katallaktik*) a capitolului dedicat combaterii tentativelor de rezolvare a problemei calculului economic. Anterior, în 1938, ideile esențiale ale acestui fragment fuseseră publicate în limba franceză, într-un articol cu titlul *Les équations de l'économie mathématique et le problème de calcul économique en régime socialiste* (în *Revue d'Économie Politique*, 1938, pp. 1055-1062), reprodus în aceeaşi revistă după 50 de ani, în ediția pe noiembrie-decembrie 1987 (nr. 97/6), cu un *Comentariu* de Jean Bénard, care arată că nici acest autor nu înțelege problemele economice pe care le presupune calculul economic socialist. Ulterior, argumentul a fost extins şi dezvoltat în detaliu în limba engleză, în lucrarea *Human Action,* ed.. cit., pp. 710-715.

căutarea unei soluții la sistemul de ecuații walrasian prin intermediul unui procedeu reiterativ bazat pe metoda „încercare şi eroare”[28].

Cronologic, Taylor a fost primul care a făcut referire în mod explicit la metoda „încercare şi eroare”. Pentru Taylor, metoda consta în propunerea unei serii de soluții ipotetice, până când se identifică soluția corectă[29]. La rândul său, Dickinson a fost mai puțin explicit şi s-a referit numai la „un proces de aproximare succesivă” spre soluția corectă[30].

---

[28] Vezi F.A. Hayek, *The Present State of the Debate*, în *Collectivist Economic Planning*, ed. cit., p. 213: „It is improbable that anyone who has realized the magnitude of the task involved has seriously proposed a system of planning based on comprehensive systems of equations. What has actually been in the minds of those who have mooted this kind of analysis has been the belief that, starting from a given situation, which was presumably to be that of the pre-existing capitalistic society, *the adaptation to the minor changes which occur from day to day could be gradually brought about by a method of trial and error*.” („Este puțin probabil ca o persoană care a înțeles magnitudinea sarcinii implicate să propună în mod serios un sistem de planificare bazat pe sisteme ample de ecuații. În mintea celor care au adus în discuție acest tip de analiză a fost, de fapt, convingerea că, pornind de la o situație dată, care probabil ar fi fost cea a unei societăți pre-capitaliste, *adaptarea la micile schimbări care apar de la o zi la alta ar putea fi realizată treptat, prin metoda «încercare şi eroare»*.”)

[29] Vezi Fred M. Taylor, *The Guidance of Production in a Socialist State*, în *On the Economic Theory of Socialism*, ed. cit., p. 51: „The method of trial and error... which consists of trying out a series of hypothetical solutions till one is found which proves a success.” („Metoda «încercare şi eroare»... constă în probarea unei serii de soluții ipotetice până se găseşte una care se dovedeşte a fi de succes.”)

[30] Henry D. Dickinson, *Price Formation in a Socialist Community*, ed. cit., p. 241. Între propunerile lui Taylor şi Dickinson, inițiate în 1928, respectiv 1933, un alt american, Willet Crosby Roper, în 1931, propune şi el metoda „încercare şi eroare” şi crede că lipsurile succesive care se evidențiază în sistemul economic vor fi, în orice caz, o indicație clară pentru ca autoritatea centrală să îşi modifice instrucțiunile şi să se apropie de soluția „corectă”. Totuşi, Roper, deşi nu îşi ascunde puternica simpatie pentru socialism, este pe deplin conştient de dificultățile enorme pe care le-ar presupune în practică aplicarea metodei pe care o propune. Concret, el afirmă (*The Problem of Pricing in a Socialist State*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1931, pp. 58, 59, 60 şi 62): „This description of the process makes it seem rather simple and easily accomplished. It is a question,

Cu toate că nu este uşor să deducem clar şi detaliat ce înțelegeau Taylor, Roper şi Dickinson prin metoda „încercare şi eroare", dat fiind că textele lor sunt ambigue şi confuze, în principiu, această metodă este propusă ca o *variantă* a „soluției matematice", care încearcă să evite neplăcerea de a rezolva algebric sistemul de ecuații extrem de complex derivat din ea. Atât aceşti autori, cât şi, după cum vom vedea mai departe, Lange însuşi considerau că, soluția matematică fiind cea mai

---

apparently, of adjusting a few mistakes at the beginning and then sitting down to watch the system work. But again, *we ignore the almost incredible complication of the economic process*... At the establishment of a price system with perhaps only one or two considerable errors (an almost unbelievable assumption), those one or two errors would involve changes extending through the whole structure. If the number of serious mistakes were greater, it would take a considerable time and a great deal of careful calculation to reach a position of equilibrium, where the factors would be priced exactly according to marginal productivity, where these prices would be equal for factors of equal efficiency, and where the whole theoretical system of stable equilibrium was realised. *As a matter of fact, this equilibrium could be reached only in a static economy which can never exist*... It seems safe to say that the pricing apparatus necessary for an efficient centralized collectivism is, at best, only a remote possibility. [...] It indicates that the best chance for success of a socialist society lies in a decentralized organization which retains, so far as possible, the strong features of capitalism." („Această descriere a procesului îl face să pară relativ simplu şi uşor de obținut. Aparent, totul ține de corectarea câtorva greşeli la început şi apoi de observarea funcționării sistemului. Dar, din nou, *ignorăm gradul aproape incredibil de complexitate al procesului economic*... La stabilirea unui sistem de prețuri cu, să spunem, doar una sau două erori considerabile (o presupunere aproape de necrezut), aceste erori ar implica schimbări în întreaga structură. Dacă numărul greşelilor grave ar fi mai mare, ar trebui o perioadă considerabilă de timp şi calcule economice ample şi atente pentru atingerea unei poziții de echilibru, în care factorii ar avea un preț în funcție de productivitatea marginală, aceste prețuri fiind egale pentru factori de eficiență egală, şi în care va fi fost realizat tot sistemul teoretic de echilibru stabil. *De fapt, acest echilibru ar putea fi atins numai într-o economie de tip static care nu ar putea exista niciodată*... Putem spune că instrumentarul de prețuri necesar unui colectivism centralizat eficient este, în cel mai bun caz, doar o posibilitate îndepărtată. [...] Acest lucru arată că şansa cea mai bună de succes a unei societăți socialiste este o organizare descentralizată care păstrează, pe cât posibil, caracteristicile puternice ale capitalismului."))

potrivită, atâta vreme cât există dificultăți practice în găsirea soluției sistemului de ecuații aferent, s-ar putea ajunge la o aproximare ajustată a acestei soluții printr-un procedeu de „încercare şi eroare". În acest scop, ar fi suficient ca, de la bun început, să fie adoptate „soluțiile de echilibru" moştenite de la sistemul capitalist funcțional înainte de introducerea socialismului. Pornind de aici, ar trebui numai să se efectueze treptat modificările marginale, necesare pentru a „reda" echilibrul sistemului, dacă se înregistrează modificări.

Modalitatea practică de a realiza această metodă ar consta în dispoziții adresate directorilor şi responsabililor din diferitele sectoare, industrii şi întreprinderi pentru a transmite continuu către organul central de planificare informațiile lor privind diferitele circumstanțe de producție în general şi, în particular, diferitele combinații de factori productivi. În funcție de informația primită treptat, organul central de planificare ar fixa cu caracter provizoriu sau „de încercare" o serie de „prețuri", care ar trebui comunicate directorilor întreprinderilor pentru ca ei să estimeze cantitățile pe care ar putea să le producă la acele prețuri şi să acționeze în consecință. Activitatea directorilor ar pune în evidență existența erorilor, materializate în deficite de producție (dacă cererea depăşeşte oferta) sau în surplus (dacă s-ar întâmpla contrariul). Deficitul sau surplusul pe o anumită linie de producție ar indica organului central de planificare faptul că prețul stabilit nu este corect şi că, prin urmare, va trebui modificat corespunzător, în creştere sau în scădere, după caz. Şi tot aşa, succesiv, până când se atinge „echilibrul" atât de căutat. Pe scurt, acesta este conținutul „elogiatei" metode „încercare şi eroare".

Critică pe marginea metodei „încercare şi eroare"

Metoda pe care tocmai am descris-o nu este numai de o „simplitate" aparentă complet înşelătoare, dar, în plus, din motivele pe care le vom prezenta în continuare, este incapabilă să rezolve problema economică fundamentală pe care o presupune socialismul.

În *primul rând*, din punct de vedere teoretic este absurd să se creadă că sistemul capitalist real ar putea vreodată ajunge să se găsească într-o „situație de echilibru". În sistemul capitalist, prețurile fixate de părți sunt „prețuri de piață", aflate într-o constantă schimbare determinată de forța creatoare a antreprenoriatului, şi nu „prețuri de echilibru",

care să poată fi „moştenite" într-un fel sau altul, ca un punct de plecare sigur pentru sistemul socialist. Prin urmare, teoreticienii socialişti nu doar că demonstrează o profundă lipsă de înțelegere a modului de funcționare a pieței, ci, mai mult, alunecă în paradoxul de a recunoaşte că, din punctul de vedere al concepției lor greşite, piața, fiind în mod normal „în echilibru", funcționează mult „mai bine" decât o face efectiv în realitate. Noi ştim, dimpotrivă, că piața nu se găseşte niciodată în „echilibru" şi că acest lucru, departe de a fi o „imperfecțiune", este trăsătura sa cea mai tipică şi intimă. Este de-a dreptul patetic faptul că teoreticienii socialişti au trebuit să renunțe la criticarea pieței care nu se află în echilibru, în virtutea interesului tactic de a putea prezenta o metodă de „încercare şi eroare" care să facă posibil socialismul şi care este de conceput numai pornindu-se de la „prețurile de echilibru" ale atât de hulitului sistem capitalist.

În *al doilea rând*, nu este admisibil să presupunem că schimbările care s-ar produce în sistemul economic, odată ce acesta ar trece de la capitalism la socialism, ar fi relativ puțin importante. Dimpotrivă, schimbările şi distorsiunile sunt de o asemenea magnitudine, încât ar fi nevoie de o restructurare completă şi absolută a întregului sistem de prețuri. Toate acestea ar fi consecința nu doar a dispariției dreptului de proprietate asupra factorilor de producție şi a modificării drastice a distribuției venitului, care sunt urmare a oricărei treceri revoluționare de la un sistem economic la altul, ci, mai mult, a percepției extrem de diferite din partea agenților economici cu privire la scopurile şi mijloacele pe care le au la îndemână, în funcție de situația diferită în care s-ar găsi fiecare pe noua scară socială şi a gradului îngrozitor de coerciție şi rigiditate instituțională introduse în detrimentul capacității libere de acțiune antreprenorială în toate domeniile sociale. Prin urmare, din punct de vedere teoretic este inadmisibil să se considere că s-ar putea lua drept punct de plecare prețurile existente în sistemul economic capitalist exact înainte de introducerea socialismului, realizându-se, cu caracter marginal, doar câteva mici ajustări de „detaliu" necesare pentru menținerea stării de echilibru[31].

[31] F.A. Hayek, *The Present State of the Debate*, în *Collectivist Economic Planning*, ed. cit., p. 213. Hayek, în acest sens, nu face decât să urmeze ideea dezvoltată inițial de Mises, care spunea în 1920 (*Economic Calculation in the Socialist Commonwealth*, în *Collectivist Economic Planning*, ed. cit., pp. 109-110): „The transition to socialism must, as a consequence of the levelling out of the

În *al treilea rând*, chiar dacă s-ar putea admite, în scop dialectic, că trecerea de la capitalism la socialism nu afectează semnificativ sistemul de preţuri, trebuie avut în vedere că numai în situaţii foarte precise un surplus sau un deficit al unui produs poate constitui un indicator de încredere pentru un organism central de planificare cu privire la preţul său. Concret, este nevoie să existe oportunităţi de alegere şi trebuie ca acestea să fie percepute ca atare de diferiţii agenţi economici, pentru ca deficitul sau surplusul unui produs să indice necesitatea ridicării sau scăderii preţului fixat în prealabil. Cu alte cuvinte, acolo unde nu există sau nu se percep alternative, deficitul nu înseamnă mare lucru, deoarece circumstanţele îl forţează să nu se manifeste sau ascund faptul că există bunuri şi servicii de acelaşi tip, dar de o calitate diferită sau disponibile la preţuri diferite, sau chiar bunuri şi servicii care, deşi diferite, s-ar putea utiliza ca substitute într-o măsură mai mare sau mai mică. Deficitul, prin urmare, nu este un simptom care să indice automat faptul că preţul trebuie crescut, căci în numeroase situaţii, mai potrivite din punct de vedere economic ar fi dezvoltarea, introducerea şi testarea de noi produse alternative.

În *al patrulea rând*, pentru ca un deficit să-şi afle semnificaţia şi să poată ajuta cât de puţin la adoptarea unor decizii de către organul central de planificare, este nevoie, în egală măsură, să nu se fi emis anterior un surplus de „certificate" care să permită achiziţionarea de

---

differences in income and the resultant readjustments in consumption, and therefore production, *change all economic data*, in such a way that a connecting link with the final state of affairs in the previously existing competitive economy becomes impossible." („Ca o consecinţă a netezirii diferenţelor privind veniturile şi a reajustărilor resimţite în consum şi, deci, în producţie, tranziţia către socialism trebuie *să schimbe toate datele economice*, astfel încât, să devină imposibilă o legătură cu starea de fapt finală din cadrul economiei concurenţiale existente anterior.") Acest argument trebuie relaţionat cu cel prezentate deja, încât, în cele din urmă, argumentul misesian de bază, iniţiat în 1920 şi completat şi perfecţionat pe parcursul a 20 de ani, ajunge la următoarea formă: 1) Este imposibil să se considere că situaţia de plecare corespunde unei stări de echilibru; 2) Este imposibil să se calculeze starea finală de echilibru, din cauza lipsei de informaţie; 3) Chiar dacă s-ar admite, în scopuri dialectice, că problemele de la punctele 1 şi 2 ar fi rezolvate, tot nu s-ar dispune de niciun ghid care să orienteze nenumăratele acţiuni necesare pentru trecerea de la starea iniţială de echilibru la starea finală de echilibru (argument suprem al lui Mises,).

factori de producție şi bunuri şi servicii de consum (spunem „certificate", și nu „unități monetare" deoarece, aşa cum am explicat anterior, noțiunea de „bani" este complet diferită în sistemul socialist față de utilizarea sa în capitalism). Dacă există un surplus de emisiuni de unități „monetare", se va produce un „deficit" generalizat de bunuri, servicii şi resurse de producție, fără ca acesta să indice precis nici cu cât ar trebui crescut prețul acestora, nici cu ce volum ar trebui sporită producția lor[32].

În *al cincilea rând*, dacă, aşa cum este normal, deficitul sfârşeşte prin a se manifesta ca o caracteristică recurentă şi cronică a sistemului socialist, agenții economici (consumatori, directori etc.), mai devreme sau mai târziu, vor învăța din experiență şi însăşi propria lor capacitate „antreprenorială" înnăscută îi va determina să încerce să obțină orice bun care poate fi achiziționat în schimbul „unităților monetare" corespunzătoare. Astfel, are loc o orientare generalizată a agenților economici către valorile reale; ei vor încerca să achiziționeze orice bun, chiar dacă nu au nevoie deloc sau imediat de el, deoarece îşi dau seama că deficitul este nota dominantă a sistemului economic şi mai degrabă achiziționează un bun de care astăzi nu au nevoie, în ideea că mâine acesta nu va mai fi disponibil şi, poate, îşi va găsi vreo utilitate. Acest fenomen se reproduce în mod identic în domeniul producției. Astfel, Kornai explică foarte clar modul în care, într-un sistem socialist, directorii şi responsabilii industriali descoperă curând că deficitul de bunuri şi factori de producție este regula dominantă, cu caracter cronic. În plus, managerul va realiza că nu pierde nimic dacă păstrează un inventar foarte ridicat de factori de producție, deoarece costul financiar al acestuia, prin inexistența unei limitări bugetare riguroase, nu îi creează efectiv nicio problemă. Dimpotrivă, faptul că nu se poate atinge niciun obiectiv fixat în mod coercitiv de organul de planificare, dat fiind deficitul de material sau de factori de producție, presupune un risc real foarte mare pentru manager. În consecință, tendința

[32] Trygve J.B. Hoff (*Economic Calculation in the Socialist Society*, ed. cit., pp. 117-118) ne explică într-un mod foarte plastic: „Just as in tennis a score of 6-0, 6-0 gives no indication of how much better the winner is, so stocks of unsold goods do not reveal how strongly the different goods are desired." („La fel cum în tenis scorul de 6-0, 6-0 nu arată cu cât este mai bun învingătorul, aşa şi stocurile bunurilor nevândute nu ne dezvăluie cât de mult sunt dorite diferitele bunuri.")

generalizată şi continuă este de a cere şi a acumula în surplus, fără măsură, orice tipuri de bunuri şi factori de producție, chiar dintre acelea care nu sunt strict necesare, drept care deficitul generalizat al resurselor devine în mod implacabil nota dominantă a sistemului economic socialist[33]. Aşadar, este evident că unui organ central de planificare îi este imposibil să găsească o soluție ipotetică de echilibru printr-un procedeu de „încercare şi eroare" care să se bazeze pe observarea *deficitelor* manifestate în sistemul economic, dacă acesta este afectat de aceste deficite, în mare măsură, în mod cronic şi constant în raport cu totalitatea bunurilor economice de consum şi a factorilor de producție ai întregii societăți[34].

În *al şaselea rând*, trebuie subliniat faptul că sistemul economic nu este un simplu conglomerat de bunuri şi servicii izolate, în raport cu care, individual, să se poată considera că un deficit sau un surplus al unui produs reprezintă un indicator automat pentru creşterea sau scăderea prețului. Dimpotrivă, sistemul economic creează în continuu un ansamblu extrem de inter-relaționat de bunuri şi servicii de consum şi de factori de producție. Astfel, de exemplu, se poate întâmpla să nu se manifeste deficitul unui bun, dar, de fapt, acesta să fie insuficient, această circumstanță fiind camuflată de existența sau inexistența altor bunuri aflate în relație directă sau indirectă între ele ca substitute sau complementare. Sau, dimpotrivă, să pară că există un deficit, dar circumstanțele să fie de aşa natură încât, în locul unei creşteri a prețului, să aibă loc mai degrabă o mai bună valorificare a bunurilor înlocuitoare existente. Toate acestea înseamnă că organul central de planificare nu s-ar putea lăsa orientat de deficitul sau surplusul de bunuri considerate în mod individual, ci ar trebui să cunoască şi să

[33] A se vedea lucrările lui János Kornai, *Economics of Shortage*, North Holland, Amsterdam, 1980 şi *Growth, Efficiency and Shortages*, University of California Press, Berkeley, 1982.

[34] Hoff arată, de asemenea, că, în aceste circumstanțe, o altă problemă imposibil de rezolvat o constituie *gradarea* creşterii prețului, care trebuie stabilită de organul central de planificare de fiecare dată când se produce un deficit (vezi *Economic Calculation in the Socialist Society*, ed. cit., p. 119). Pentru Hoff, existența deficitului nu indică, nici nu transmite vreun tip de cunoaştere cu privire la modul în care ar trebui să aibă loc creşterea corespunzătoare a prețurilor (în raport cu bunurile specifice şi în ce măsură anume).

controleze situația de deficit sau de surplus a *tuturor* bunurilor luate *în ansamblul lor* şi inter-relaționate, ceea ce face, evident, imposibilă utilizarea unei metode de tip „încercare şi eroare", care se doreşte a fi aplicată în mod separat şi individual, pentru fiecare bun şi serviciu[35].

În *al şaptelea rând*, Ludwig von Mises argumentează că metoda „încercare şi eroare" este aplicabilă numai pentru a rezolva acele probleme a căror soluție corectă poate fi recunoscută printr-o serie de fapte şi indicii de necontestat şi independente de metoda însăşi. Dimpotrivă, circumstanțele sunt complet diferite atunci când singura indicație disponibilă cu privire la aflarea soluției corecte constă tocmai în faptul că s-a ajuns la ea prin aplicarea metodei sau procesului considerat potrivit pentru rezolvarea problemei. Cu alte cuvinte, metoda „încercare şi eroare" poate servi atunci când există o informație de referință, în raport cu care trebuie încercată, treptat, din ochi, soluția corespunzătoare. Dacă, aşa cum se întâmplă în sistemul socialist, această referință nu există, pentru că a fost eliminat procesul antreprenorial de piață aferent, organismul central de planificare va fi lipsit de ghidul necesar pentru a se apropia de soluția corectă prin utilizarea mecanismului de „încercare şi eroare". Nu trebuie considerat că aceste „ghiduri" sunt alcătuite tocmai din circumstanțele „obiective" de surplus sau deficit care apar, deoarece, după cum am văzut, pe

[35] Îi datorez acest argument lui Robert Bradley, de la Departamentul de Economie al Universității Houston. Vezi *Socialism and the Trial and Error Proposal*, reprezentând partea a IV-a a articolului său, *Market Socialism: A Subjectivist Evaluation*, în *The Journal of Libertarian Studies*, volumul V, nr. 1, 1981, pp. 28-29. Bradley conchide (p. 29): „It is logically possible that a good and its substitutes all have equilibrating prices, yet their prices not be indices of the scarcity. In this case, the bad prices merely camouflage each other. So we can see that monitoring individual prices is not enough; the CPB would have to be in command of all price interrelationships. Thus the «trial and error» method becomes inadequate since it only applies to prices individually." („Din punct de vedere logic este posibil ca un bun şi înlocuitorii acestuia să aibă prețuri echilibrate, iar prețurile lor să nu fie indicatori ai deficitului. În acest caz, prețurile stabilite prost doar se camuflează reciproc. Aşadar, putem vedea că monitorizarea prețurilor individuale nu este de ajuns; CPB (Organul Central de Planificare) ar trebui să controleze toate legăturile între prețuri. Astfel, metoda «încercare şi eroare» devine nepotrivită, din moment ce este aplicabilă prețurilor în mod individual.")

lângă faptul că astfel de ghiduri nici nu sunt obiective, nici nu indică fără urmă de echivoc ceea ce trebuie făcut, *ele apar ca un rezultat endogen al aplicării metodei „încercare şi eroare" înseşi*, drept care nu reprezintă o referință obiectivă, ci doar manifestări succesive, arbitrare şi aleatorii ale unui proces circular de discoordonare şi ineficiență, care nu converge spre nimic. Într-o economie în care există libertatea de exercitare a funcției antreprenoriale s-ar putea spune, într-o oarecare măsură, că, prin exercitarea antreprenoriatului, diferiții agenți economici acționează prin intermediul unui procedeu de tip „încercare şi eroare", apropiindu-se de soluțiile potrivite, adică, tinzând să descopere şi să gestioneze cazurile de necoordonare care apar în societate. Lucrurile stau astfel, deoarece funcția antreprenorială inter-relaționată a diferiților actori generează treptat informația, care nu ar putea rezulta din activitatea izolată şi independentă a fiecăruia dintre ei, oricât s-ar strădui să aplice independent metoda „încercare şi eroare", care constituie „materia primă" indispensabilă pentru a realiza contabilitatea estimativă a beneficiilor şi costurilor în raport cu fiecare acțiune umană. Astfel, urmând ghidul care oferă calculul de pierderi şi câştiguri, agenții economici tind să acționeze în mod coordonat. Dimpotrivă, dacă este împiedicată în mod coercitiv libera exercitare a funcției antreprenoriale, este eliminat unicul proces care face posibilă ajustarea coordonată a diferitelor comportamente individuale care alcătuiesc viața socială şi, ca urmare a acestui fapt, este eliminat singurul *ghid extern* care îi permite fiecărui actor să descopere dacă se apropie sau nu de soluția cea mai potrivită pentru el[36].

[36] Conform lui Ludwig von Mises (*Human Action,* ed. cit., pp. 704-705): „The method of trial and error is applicable in all cases in which the correct solution is recognizable as such by unmistakable marks not dependent on the method of trial and error itself ... Things are quite different if the only mark of the correct solution is that it has been reached by the application of a method considered appropriate for the solution of the problem. The correct result of a multiplication of two factors is recognizable only as the result of a correct application of the process indicated by arithmetic. One may try to guess the correct result by a trial and error. But there the method of trial and error is no substitute for the arithmetical process. It would be quite futile if the arithmetical prices did not provide a yardstick for discriminating what is incorrect from what is correct ... If one wants to call entrepreneurial action an application of the method of trial and error, one must not forget that the correct solution is easily recognizable as such; it is the emergence of a

Pe de altă parte, *în al optulea rând*, cel mai slab punct al metodei „încercare şi eroare" constă în prezumarea unei comunități statice, în cadrul căreia majoritatea circumstanțelor şi condițiilor sociale va rămâne neschimbată pe timpul cât se desfăşoară „încercarea" şi se demonstrează posibila sa „eroare". Totuşi, dacă se consideră că, aşa cum se întâmplă mereu în realitate, ajustările generează schimbări care, în general, afectează într-o măsură mai mare sau mai mică toate prețurile factorilor de producție şi ale bunurilor şi serviciilor de consum, atunci orice „corectare" care se întreprinde pe fondul erorilor reale sau percepute aparent, se va efectua întotdeauna *prea târziu* şi, de aceea, va avea un caracter distorsionant extrem de pronunțat. Cu alte cuvinte, după cum a subliniat însuşi Hayek[37], utilizarea metodei

surplus of proceeds over costs. Profit tells the entrepreneur that the consumers approve of his ventures; loss that they disapprove. The problem of socialist economic calculation is precisely this: that in the absence of *market* prices for the factors of production, a computation of profit or loss is not feasible." („Metoda «încercare şi eroare» este aplicabilă în toate cazurile în care soluția corectă este identificabilă ca atare prin intermediul unor indicii inconfundabile, care nu depind de metoda însăşi... Lucrurile sunt destul de diferite, dacă unicul indiciu al soluției corecte constă în aplicarea unei metode considerate potrivite de rezolvare a problemei. Rezultatul corect al unei înmulțiri între doi factori este recognoscibil numai ca rezultat al unei aplicări corecte a procesului indicat de aritmetică. Am putea încerca să ghicim rezultatul corect prin «încercare şi eroare». Însă aici, metoda nu poate înlocui procesul aritmetic. Ar fi chiar inutil, dacă procesul aritmetic nu ar furniza un etalon pentru a diferenția ceea ce este corect de ceea ce este incorect... Dacă cineva vrea să considere acțiunea antreprenorială o aplicare a metodei «încercare şi eroare», nu poate ignora faptul că soluția corectă este uşor de recunoscut ca atare; reprezintă apariția unui surplus de venit, care depăşeşte costurile. Profitul îi spune antreprenorului că acțiunile sale beneficiază de acordul consumatorilor; pierderea, că aceştia le dezaprobă. Problema calculului economic socialist este tocmai aceasta: în absența prețurilor *de piață* pentru factorii de producție, nu este fezabil un calcul al profitului sau al deficitului.")

[37] Vezi *Collectivist Economic Planning*, ed. cit., p. 214: „Almost every change of any single price would make changes of hundreds of other prices necessary and most of these other changes would by no means be proportional, but would be affected by the different degrees of elasticity of demand, by the possibility of substitution and other changes in the method of production. To imagine that all this adjustment could be brought about by successive

„încercare şi eroare" nu este fezabilă în lumea reală, în care au loc schimbări în mod constant. Fiecare schimbare individuală implică o serie de nenumărate influenţe asupra preţurilor, calităţilor şi tipurilor de bunuri produse în societate, astfel încât nu există nicio posibilitate ca, prin intermediul metodei „încercare şi eroare", să se obţină

---

orders by central authority when the necessity is noticed, and that then every price is fixed and changed until some degree of equilibrium is obtained is certainly an absurd idea ... To base authorative price-fixing on the observation of a small section of the economic system is a task which cannot be rationally executed under any circumstances." („Aproape orice schimbare a unui preţ face necesară schimbarea a sute de alte preţuri, iar cele mai multe dintre aceste schimbări nu ar fi nicidecum proporţionale, ci s-ar vedea afectate de diferitele grade de elasticitate a cererii, de posibilitatea înlocuirii şi de alte schimbări în metoda de producţie. Este, desigur, o idee absurdă să credem că această ajustare ar putea fi realizată prin decrete succesive date de autoritatea centrală atunci când observă că ar fi nevoie şi că, din acel moment, fiecare preţ este stabilit şi schimbat până când se obţine un oarecare grad de echilibru... În nici un fel de circumstanţe nu poate fi realizată raţional sarcina stabilirii autoritare a preţurilor pe baza observării unei mici părţi a sistemului economic.") Cinci ani mai târziu, Hayek, răspunzându-i lui Lange, este şi mai clar (*Socialist Calculation III: The Competitive Solution*, în *Individualism and Economic Order*, ed. cit., p. 188): „It is difficult to suppress the suspicion that this particular proposal (the trial and error method) has been born out of an excessive preoccupation with problems of the pure theory of stationary equilibrium. If in the real world we have to deal with approximately constant data, that is, if the problem were to find a price system which then could be left more or less unchanged for long periods, then the proposal under consideration would not be so entirely unreasonable. With given and constant data such state of equilibrium could indeed be approached by the method of trial and error. *But this is far from being the situation of the real world, where constant change is the rule.*" („Este dificil de îndepărtat suspiciunea că tocmai această propunere – metoda «încercare şi eroare» – a venit în urma unei preocupări excesive pentru probleme de teorie pură a echilibrului staţionar. Dacă în lumea reală ne confruntăm cu date aproximativ constante, adică, dacă problema ar fi găsirea unui sistem de preţuri care să poată fi păstrat neschimbat pe perioade lungi, atunci propunerea la care ne referim nu ar fi întru totul nerezonabilă. Cu date oferite şi constante, o astfel de stare de echilibru ar putea într-adevăr să fie abordată prin metoda «încercare şi eroare». *Însă, acest lucru este departe de adevărata situaţie a lumii reale, unde regula este continua schimbare.*")

convergența spre o soluție ipotetică de echilibru, înainte ca noi schimbări ulterioare ale informației să transforme soluția în ceva complet depăşit şi decalat. Dacă în lumea reală nu s-ar produce schimbări şi informația, rămânând constantă, nu ar suferi modificări, problema găsirii unui sistem de prețuri de echilibru prin metoda „încercare şi eroare" ar putea părea mai uşoară, dacă s-ar crede că existența echilibrului ar reprezenta un punct de referință ceva mai clar, cu care să se compare diferitele soluții încercate. Lumea reală însă, contrar presupunerii teoreticienilor socialişti, nu se află în echilibru, nici nu este statică, prin urmare devine imposibilă utilizarea metodei „încercare şi eroare" pentru găsirea unei soluții la sistemul de ecuații corespunzător.

În *al nouălea şi ultimul rând*, argumentul cel mai important împotriva metodei „încercare şi eroare" este faptul că aceasta ignoră complet teoria funcției antreprenoriale, pe care am explicat-o în capitolul al II-lea. Problema esențială este *cine* anume va aplica metoda „încercare şi eroare". Dacă adoptarea deciziilor în privința soluțiilor de încercare nu revine agenților economici care dețin informația practică, este evident că metoda nu va duce nicăieri, din motivele descrise în capitolul al III-lea. Pe de o parte, organul central de planificare va fi lipsit de informația practică relevantă, care se creează şi este disponibilă numai în mințile indivizilor care acționează exercitând funcția antreprenorială. Pe de altă parte, informația necesară pentru coordonarea şi ajustarea societății nici măcar nu poate fi creată sau generată în absența liberei exercitări a funcției antreprenoriale.Iar dacă această informație nici măcar nu este generată, cu greu va putea fi transmisă unui organ central de planificare. După cum am menționat deja, metoda „încercare şi eroare", dacă este să aibă vreun sens, atunci trebuie aplicată la nivel individual şi în contextul unei economii de piață în care există libertatea deplină de exercitare a funcției antreprenoriale, precum şi posibilitatea de a beneficia fără obstacole de roadele propriei creativități antreprenoriale. În plus, să ne amintim că informația are un caracter strict subiectiv şi că, în fața aceloraşi fapte observabile din lumea exterioară, interpretarea pe care i-o va da fiecare actor va fi diferită, în funcție de circumstanțele particulare şi de contextul în care se desfăşoară. În fața unui caz concret de deficit, nu poate inspira niciun fel de linişte, în termeni economici, faptul că organul central de planificare, în mod automat, va aplica o regulă

prestabilită (produceți mai mult din bunul X sau ridicați prețul cu un anumit procent). Într-un cadru de libertate a procesului antreprenorial, creativitatea umană va genera, în mod sigur, soluții complet diferite în fața aceloraşi fapte. Astfel, în fața unei probleme de deficit, în loc de creșterea prețului, mai potrivit ar fi ca ingeniozitatea antreprenorială să descopere noi soluții la problema respectivă, dezvoltând bunuri înlocuitoare, căutând alternative etc. Astfel, metoda „încercare şi eroare" se dovedește, din punct de vedere logic, incapabilă să contribuie la ajustarea soluției unui sistem ipotetic de ecuații care să facă posibil calculul economic într-o societate în care nu este permisă libera exercitare a funcției antreprenoriale. În această situație, organului central de planificare îi va lipsi informația practică relevantă, pentru că aceasta nu mai poate fi creată de agenții economici care participă la sistem, şi, prin urmare, nu va exista niciun ghid care să coordoneze nepotrivirile de ordin economic care apar continuu în societate. Utilizarea centralizată a metodei „încercare şi eroare" nu conduce, aşadar, la nicio soluție de echilibru şi nu este capabilă să orienteze un ipotetic organ central de coerciție cu privire la deciziile sau măsurile care trebuie adoptate pentru coordonarea procesului social[38].

[38] Trebuie reprodusă aici, cu caracter complementar, critica metodei „încercare şi eroare" propusă de Oskar Lange şi pe care o includem într-o secțiune corespunzătoare din următorul capitol.

5. IMPOSIBILITATEA TEORETICĂ A PLANOMETRIEI[39]

Observațiile critice anterioare aduse modului de rezolvare a problemei calculului economic socialist cu ajutorul metodei „încercare şi eroare" sunt pe deplin aplicabile literaturii vaste[40] care, după dezbatere şi mai

[39] Termenul fost popularizat de J. Wilczynski (*The Economics of Socialism*, George Allen & Unwin, Londra, 1978, ediția a 3-a, pp. 17, 24 şi 46): „Planometrics is a branch of economics concerned with the methodology of constructing economic plans especially arising at the optimal plan, with the aid of modern mathematical methods and electronic computers." („Planometria este o ramură a economiei preocupată de metodologia elaborării unor planuri economice tinzând în special spre planul optim, cu ajutorul metodelor matematice moderne şi al calculatoarelor electronice.") Uneori, pentru a denumi această ramură a economiei a mai fost utilizat termenul *computopie* sau *teoria mecanismelor pentru alocarea resurselor*, denumiri pe care le datorăm lui Egon Neuberger (*Libermanism, Computopia and Visible Hand: The Question of Informational Efficiency*, în *American Economic Review*, „Papers and Proceedings", mai 1966), respectiv lui Leonid Hurwicz (*The Design of Mechanisms for Resource Allocation*, în *American Economic Review*, nr. 63, mai 1973).

[40] În ce priveşte literatura referitoare la „planometrie" se pot consulta, de exemplu, lucrările lui K.J. Arrow şi L. Hurwicz, *Studies in Resource Allocation Processes*, Cambridge University Press, Cambridge, 1977; Leonid Hurwicz, *The Design of Mechanisms for Resource Allocation*, în *American Economic Review*, nr. 63, 1973; John P. Hardt şi alții (editori), *Mathematics and Computers in Soviet Economic Planning*, Yale University Press, New Haven, Connecticut, 1967; Benjamin N. Ward, *Linear Programming and Soviet Planning*, inclus în lucrarea lui Hardt amintită deja şi *The Socialist Economy. A Study of Organizational Alternatives*, Random House, Hew York, 1967. În lucrarea lui Don Lavoie, *Rivalry and Central Planning*, amintită deja, se găseşte (la p. 94) un rezumat detaliat şi exhaustiv al întregii bibliografii existente în limba engleză privind tema de referință. În limba germană, nu putem să nu menționăm rezumatul literaturii despre planometrie pe care i-l datorăm lui Christian Seidl, inclus în articolul său, *Allokations Mechanismus Asymmetrische Information und Wirtschaftssystem*, publicat în *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*, nr. 197 (3), 1982, pp. 193-220. Un rezumat pe cât de succint, pe atât de bun al conținutului contribuțiilor realizate până acum în acest domeniu şi al principalelor dificultăți se găseşte în cartea lui John Bennett, *The Economic Theory of Central Planning* (Basil Blackwell, Londra, 1989; în

recent, a fost dezvoltată de economiştii şcolii echilibrului general, sub denumirea generică de „planometrie". Această direcție de cercetare utilizează un ansamblu variat de tehnici matematice foarte sofisticate, care includ programarea liniară şi neliniară, programarea cu numere întregi, o parte foarte importantă a teoriei cibernetice a deciziei, precum şi diverse procedee matematice de aproximare iterativă. Obiectivul esențial al acestor modele este de a descoperi *a priori* o adevărată configurație de prețuri de echilibru. Adică, înainte de mecanismele care determină în mod spontan piața, se încearcă găsirea unei soluții care să *pre-coordoneze* toate planurile agenților economici şi care, prin urmare, să facă inutil procesul real de coordonare a pieței care, prin propria sa natură, are loc întotdeauna *a posteriori*, ca o consecință a impulsului antreprenorial. Într-un cuvânt, prin tehnicile de planometrie se dorește, nici mai mult, nici mai puțin, înlocuirea procesului concurențial antreprenorial printr-un mecanism care să permită pre-coordonarea societății în mod centralizat.

Este adevărat că, până acum, niciunul dintre modelele planometrice nu a putut fi pus în practică şi că inclusiv teoreticienii socialişti recunosc faptul că posibilitățile de implementare ale acestora sunt foarte reduse. Totuşi, încă se aduc argumente că acest fapt este determinat mai curând de limitărilor care există în ceea ce priveşte capacitatea informatică a calculatoarelor actuale, de lipsa unui personal suficient de calificat, precum şi din cauza unor dificultăți tehnice de a obține informația necesară. Cu toate acestea, odată cu trecerea anilor, ideea că ar fi posibilă înlocuirea pieței cu un sistem atotcuprinzător de planificare informatizată, realizat cu ajutorul modelelor de

special capitolul al II-lea, pp. 9-37). De egal interes se bucură lucrarea lui Peter Bernholz, *Information, Motivation and the Problem of Rational Economic Calculation in Socialism*, capitolul al VII-lea din *Socialism: Institutional, Philosophical and Economic Issues*, Svetozar Pejovich (ed.), Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Olanda, 1987, pp. 161-167. În sfârşit, trebuie amintită şcoala sovietică dezvoltată sub auspiciile lui Leonid V. Kantorovici, care, preocupată excesiv de dezvoltarea şi perfecționarea tehnicilor de optimizare, nu a fost niciodată capabilă să înțeleagă problema economică (nu pe cea „tehnică") pe care o presupune socialismul şi nici să ofere, prin urmare, vreo soluție pentru procesul de descompunere lentă a modelului sovietic. Vezi Roy Gardner, *L.V. Kantorovich: The Price Implications of Optimal Planning*, în *Journal of Economic Literature*, volumul XXVIII, iunie 1990, pp. 638-648 şi toată bibliografia citată acolo.

planometrie, a fost abandonată treptat chiar de autorii care au dezvoltat acest program de cercetare ştiinţifică. În plus, eşecul implementării tehnicilor planometrice în statele din Est, survenit în anii '70, a dus nu numai la abandonarea noilor încercări practice în acest sens, ci şi la o deziluzie şi o decepţie profunde în rândul celor care îşi puseseră cu naivitate speranţele în aceste tehnici[41]. În ciuda tuturor

[41] Referitor la decepţia privind aplicarea modelelor planometrice, Michael Ellman afirmă (*Economic Calculations in Socialist Economies*, în *The New Palgrave. A Dictionary of Economics*, vol. II, Macmillan, Londra, 1987, p. 31): „Work on the introduction of management information and control systems in the soviet economy was widespread in the 1970's, but by the 1980's there was widespread scepticism in the USSR about their usefulness. This largely resulted from the failure to fulfil the earlier exaggerated hopes about the returns to be obtained from their introduction in the economy." („Încercarea de a introduce informaţia antreprenorială şi sistemele de control în economia sovietică era foarte prezentă în anii '70, dar deja din anii '80, în URSS utilitatea lor era privită cu un scepticism tot mai mare. Acesta a fost, în mare, rezultatul eşecului împlinirii unor speranţe exagerate anterior, în privinţa rezultatelor care ar fi trebuit obţinute prin introducerea lor în economie."). În acelaşi sens se exprimă şi Jan S. Prybila în lucrarea sa, *Market and Plan Under Socialism*, Hoover Institution Press, Stanford, 1987, p. 55. La rândul său, Martin Cave (*Computers and Economic Planning: The Soviet Experience*, Cambridge University Press, Cambridge, 1980, p. 38), după ce subliniază disparitatea profundă şi diferenţa existente între cele două grupuri de cercetători alcătuite, unul, din cei care îşi dedică eforturile formulării unor modele abstracte de planometrie, celălalt, din cei care se dedică studiului sistemelor reale, ajunge la concluzia că scepticismul tot mai mare privind modelele planometrice ca posibile înlocuitoare ale pieţei îşi are originea în faptul că „they do not, nor are they intended to, do justice to the complexities of a centrally-planned economy" („nu reuşesc, dar nici nu încearcă să aprecieze cum se cuvine complexităţile unei economii de planificare centrală"). Însuşi Hurwicz pare să se fi resemnat cu gândul că planometria prezintă interesul unui simplu exerciţiu intelectual, care ar corespunde unei prime etape teoretice a problemei calculului economic (cea care ar consta în „formularea" problemei), etapă care, ulterior, ar trebui pusă în practică mai degrabă incluzând forţele pieţei şi ajustând planul la realităţile acesteia decât invers, adică adaptând piaţa la parametrii modelului planometric (vezi lucrarea sa, *Centralization and Decentralization in Economic Processes*, publicată în *Comparison of Economic Systems: Theoretical and Methodological Aproaches*, Alexander Extain, ed., University of California Press, Berkeley, 1971, p. 81).

acestor aspecte, mai există două motive importante care justifică în prezent studiul separat al planometriei, mai ales după ce s-a analizat în detaliu, în subcapitolul anterior, imposibilitatea teoretică a metodei „încercare şi eroare".

În primul rând, trebuie subliniat că diferiţi teoreticieni din acest domeniu încă afirmă cu naivitate că, în ciuda faptului că, până în prezent, s-au obţinut numai eşecuri şi frustrări, este de aşteptat ca în viitor retuşurile succesive ale teoriei şi posibilele îmbunătăţiri ale capacităţii informatice să facă posibil ceea ce până acum nu a fost. Astfel, de exemplu, Musgrave, într-un studiu în care este evaluat rezultatul dezbaterii privind calculul economic, concluzionează că planificarea, ca sistem eficient, ar putea fi realizată, permiţându-se ca planificatorii să simuleze piaţa concurenţială şi aplicându-se tehnicile informatice corespunzătoare. La rândul său, Arrow afirmă că dezvoltarea programării matematice şi a calculatoarelor de mare viteză fac ca sistemul de planificare centrală să nu mai pară imposibil de obţinut în viitor, dat fiind că este fezabilă simularea funcţionării unui sistem descentralizat, alegându-se pur şi simplu algoritmul centralizat corespunzător[42]. Conform acestor autori şi altora, progresul în

[42] Eroarea acestor doi autori constă în lipsa lor de cunoaştere privind esenţa funcţionării proceselor de piaţă, pe care le-am explicat în capitolul al II-lea al acestei cărţi. Arrow a ajuns chiar să afirme (Kenneth J. Arrow, *Limited Knowledge and Economic Analysis*, în *American Economic Review*, volumul 64, martie 1974, p. 5): „Indeed, with the development of mathematical programming and high speed computers the centralized alternative no longer apears preposterous. After all, it would apear that one could mimic the workings of a decentralized system by an apropriately chosen centralized algorithm." („Într-adevăr, odată cu dezvoltarea programării matematice şi a calculatoarelor de mare viteză, alternativa centralizată nu mai pare absurdă. Până la urmă, se pare că s-ar putea imita modul de funcţionare al unui sistem descentralizat, printr-un algoritm centralizat ales corespunzător.") Pare că până şi cele mai strălucite minţi, cum este cea a lui Arrow, îşi pierd capacitatea de a aprecia problemele economice fundamentale, sub obsesia analizei matematice a echilibrului. La rândul său, Musgrave comite aceeaşi greşeală în articolul său, *National Economic Planning: The U.S. Case*, în *American Economic Review*, nr. 67, februarie 1977, pp. 50-54. Un alt autor care cade într-o greşeală asemănătoare cu cea comisă de Arrow şi Musgrave, deşi în acest caz este de înţeles, dat fiind angajamentul său ideologic socialist, este Wilcsynski, care ajunge să afirme

(*The Economics of Socialism*, ed. cit., p. 138): „The feasibility of the computational optimal prices conclusively refutes any grounds for the claim that rational pricing was impossible under socialism. Even though much remains to be done on the practical level, there is a sound theoretical basis. In fact, in some respects, socialism provides the possibility of improving on capitalism." („Fezabilitatea preţurilor optime computaţionale respinge categoric orice justificare a afirmaţiei conform căreia stabilirea preţurilor ar fi imposibilă în socialism. Chiar dacă rămân multe de făcut la nivel practic, există o puternică bază teoretică. De fapt, în unele privinţe, socialismul oferă posibilitatea de a îmbunătăţi capitalismul.") Un alt teoretician care, de la teoria echilibrului general, a ajuns la concluzia că modelul walrasian poate oferi fără probleme principiile esenţiale pentru organizarea unei economii de planificare centrală a fost economistul francez Maurice Allais. Allais, care pe lângă confuzia mentală normală pe care o produce utilizarea metodei matematice în economie este stăpânit de o idiosincrasie aparte, afirmă că într-o economie de echilibru şi într-un cadru de concurenţă perfectă dobânda capitalului ar ajunge să dispară (evident, o idee absurdă, dat fiind că, inclusiv în astfel de circumstanţe, ar trebui să se facă faţă cotelor necesare de amortizare a capitalului, forţele subiective ale preferinţei temporale acţionând în continuare). Allais propune naţionalizarea pământului şi exprimarea „preţurilor" prin intermediul unei unităţi de cont bazată pe o unitate de timp de „lucru specializat". Vezi Maurice Allais, *Le problème de la planification dans une économie collectiviste*, în *Kyklos*, iulie-octombrie 1947, volumul I, pp. 254-280, volumul II, pp. 48-71. În ce priveşte propunerile absurde ale lui Maurice Allais, Karl Pribram, în monumentala sa lucrare, *A History of Economic Reasoning* (The John Hopkins University Press, Baltimore, 1983, p. 459) spune următoarele: „It has been one of the strange episodes in the history of economic reasoning that radical minds, bent on overthrowing the existing economic order, nevertheless, believed – or pretended to believe – that, contrary to any historical experience, the pattern for the organization of a «planned» economy could be suplied by a model of the Walrasian type in which full reliance was placed on the automatic working of equilibrating forces." („A fost unul din acele episoade stranii din istoria raţionamentului economic faptul că minţile radicale, vrând cu ardoare să desfiinţeze ordinea economică existentă, au crezut totuşi – sau au dorit să creadă – că, în ciuda oricărei experienţe economice, tiparul organizării unei economii «planificate» ar putea fi furnizat de un model de tip walrasian, în care s-a pus toată încredere în funcţionarea automată a forţelor de echilibrare.") În cele din urmă, în acelaşi sens s-au exprimat doi cunoscuţi economişti din Est, Wlodzimierz Brus şi Kazimierz Laski, într-o lucrare în care, după cum vom avea ocazia să analizăm în detaliu mai târziu, subliniază în mod explicit că

programarea liniară şi în tehnologia calculatoarelor ar face posibilă rezolvarea problemei calculului economic socialist, aşa cum a fost ea formulată de Mises şi Hayek.

În al doilea rând, alți teoreticieni ai planometriei, în frunte cu Hurwicz, pretind nu numai că au făcut față argumentului computațional al lui Hayek (care, după cum ştim deja, avea pentru el o importanță secundară), ci şi că au inclus în modelele lor planometrice

---

Mises şi Hayek aveau dreptate în dezbaterea privind calculul economic socialist şi că nicidecum nu li s-a răspuns în mod satisfăcător, nici de Oskar Lange, nici de nimeni altcineva. Brus şi Laski dau vina pe modelul neoclasic în general şi pe cel walrasian, în particular, pentru că nu au avut în vedere figura esențială a sistemului capitalist reprezentată de antreprenor. De asemenea, critică faptul că în modelul de „concurență perfectă" nu sunt deloc luate în considerare lupta şi rivalitatea tipică existente între antreprenori, care creează şi generează constant informație nouă. Cei doi afirmă (*From Marx to the Market: Socialism in Search of an Economic System*, Claredon Press, Oxford, 1989, p. 57): „The Walrasian model overlooks the true central figure of the capitalist system, namely the *entrepreneur* sensu stricto. Formally there are entrepreneurs in the Walrasian model, but they behave like *robots*, minimizing costs of maximizing profits with the *data given*. Their behaviour is that of pure optimizers operating in the framework of exclusively passive competition, reduced to *reactive* adjustment of positions to an exogenous change. This can scarcely be a legitimate generalization of competition, which in *reality* is a constant struggle affecting the data themselves. It is here that the static approach of the general equilibrium theory becomes particularly pronounced, contrary to the actual *dynamics* of a capitalist system." („Modelul walrasian trece cu vederea adevărata figură centrală din sistemul capitalist şi anume *antreprenorul* sensu stricto. În mod formal, există antreprenori în modelul walrasian, dar se comportă ca nişte *roboți*, minimizând costurile sau maximizând profiturile cu *datele date.* Comportamentul lor este asemănător cu cel al optimizatorilor puri care operează în cadrul concurenței exclusiv pasive, reduse de la o ajustare *reactivă* a pozițiilor la schimbările exogene. Acest lucru poate cu greu să reprezinte o legitimă generalizare a concurenței, în *realitate* o luptă constantă care afectează chiar datele. Aici, abordarea statică a teoriei echilibrului general devine în mod special pronunțată, contrar adevăratei *dinamici* a sistemului capitalist."). În acelaşi sens, poate fi consultat şi articolul meu, *La Crisis del Paradigma Walrasiano*, publicat în ziarul *El País* din data de 17 decembrie 1990, p. 36.

argumentul esențial referitor la caracterul dispersat al informației[43]. Astfel, Hurwicz pornește de la presupunerea că, inițial, fiecare agent

[43] Vezi Leonid Hurwicz, *The Design of Mechanisms for Resource Allocation*, art. cit., p. 5. Hurwicz se mândrea că a inclus în modelele lui contribuțiile lui Hayek şi Mises (vezi *Economic Planning and the Knowledge Problem: A Comment*, în *The Cato Journal*, volumul 4, nr. 2, 1984, p. 419): „The ideas of Hayek (whose classes at the London School of Economics I attended during the academic year 1938-39) have played a major role in influencing my thinking and have been so acknowledged. But my ideas have also been influenced by Oskar Lange (University of Chicago 1940-42) as well as by Ludwig von Mises in whose Geneva Seminar I took part during 1938-1939." („Ideile lui Hayek, la ale cărui cursuri la London School of Economics am asistat în timpul anului universitar 1938-39, au jucat un rol important în influențarea gândirii mele şi au fost recunoscute ca atare. Însă ideile mele au fost influențate, de asemenea, de Oskar Lange – Universitatea din Chicago, 1940-42 – şi de Ludwig von Mises, la al cărui Seminar din Geneva am participat în timpul anului universitar 1938-39.") Afirmația anterioară a lui Hurwicz ne arată doar, aşa cum a subliniat Don Lavoie (*The Market as a Procedure for Discovery and Conveyance of Inarticulate Knowledge*, Working Papee, Department of Economics, George Mason University, noiembrie 1982), că acesta nu a înțeles deloc care era mesajul lui Hayek, nici cel al lui Mises, deşi a asistat, după cum afirmă, la cursurile şi seminariile celor doi. Într-adevăr, la Hurwicz nu numai că lipseşte cu desăvârşire o teorie a funcției antreprenoriale, dar, în plus, se presupune că informația este ceva *obiectiv* şi care, deşi dispersată, este transmisibilă în sens univoc tuturor. Aşadar, nu ştie care sunt caracteristicile esențiale ale informației antreprenoriale, care constituie sufletul proceselor de piață, şi, în principiu, nu cunoaşte natura subiectivă, nonverbală, a acesteia. În plus, Hurwicz, după cum arată în răspunsul dat lui Kirzner în articolul publicat în *The Cato Journal* pe care tocmai l-am citat, consideră că problema cunoaşterii dispersate este doar una de transmitere a informației existente şi nici măcar nu îşi pune problema *creării de informație nouă*, care este cea mai importantă într-un proces de piață şi care caracterizează esența oricărei teorii a funcției antreprenoriale dezvoltate de Kirzner. În aceleaşi erori ca Hurwicz alunecă şi distinsul Frank Hahn, care, chiar în 1988, îndrăznea să afirme cu toată încrederea că, mai devreme sau mai târziu, „socialismul de piață" dezvoltat de Lange şi Lerner va fi capabil să ofere o alternativă mult mai bună decât economia de piață a sistemului capitalist. Vezi lucrarea sa, *On Market Economics*, în Robert Skidelsky (ed.), *Thatcherism*, Chatto & Windus, 1988, în special p. 114. O critică detaliată la adresa poziției lui Frank Hahn se

economic va dispune numai de o informaţie de tip privativ pe care nu o vor avea ceilalţi (consumatorii referitor la preferinţele lor, producătorii privind tehnologiile pe care le au la dispoziţie etc.); astfel, în modelele lor planometrice, niciodată nu se consideră că funcţiile de producţie aferente vor fi cunoscute de organismul central de planificare, ci, dimpotrivă, că aceste funcţii vor fi cunoscute numai de agenţii economici individuali. Mai mult, în numeroase modele se presupune că nici măcar producătorii nu îşi cunosc toate funcţiile de producţie, ci doar acea parte a lor în raport cu care au avut vreun fel de experienţă. Dat fiind caracterul de transmiţători eficienţi de informaţie asupra preţurilor, singura cunoaştere care, conform acestor modele, trebuie comunicată între organul central de planificare şi agenţii economici nu este alta decât cea corespunzătoare unei liste de „preţuri" referitoare la *toate* bunurile şi serviciile din economie şi care trebuie să fie făcută publică de organismul central de planificare, ca răspuns la o listă de cantităţi produse din fiecare bun şi serviciu de către fiecare agent economic. Transmiterea acestui flux imens de informaţie de la organul central de planificare spre agenţii economici (preţuri) şi de la agenţii economici spre organul central de planificare (cantităţi produse) nu pune nicio problemă specială, conform teoreticienilor planometriei, mai ales având în vedere ultimele progrese din domeniul telecomunicaţiilor. În final, diferite procedee de iterare informatică ar permite modificarea treptată a preţurilor în funcţie de excesele şi deficitele apărute şi tot aşa, până la obţinerea sistemului aferent de ecuaţii de echilibru care să ofere soluţia problemei economice în cauză. Astfel, se produce un fel de „dialog informatic" între organul central care stabileşte preţurile cu caracter experimental şi agenţii economici care primesc instrucţiunea de a produce toate cantităţile pe care le pot produce, egalând preţurile cu costurile marginale aferente (adică, egalând veniturile şi costurile marginale); cantităţile sunt comunicate organismului central, care revizuieşte preţurile din nou, modificându-le şi transmiţându-le iar agenţilor economici, în mod repetat, până la dispariţia exceselor şi deficitelor care ar putea apărea în practică.

Deşi propunerea planometrică pe care tocmai am descris-o este „ingenioasă" şi, în partea ei esenţială, e întrucâtva diferită de propunerile lui Oskar Lange din anii '30, pe care le vom analiza în

regăseşte la Arthur Seldon, *Capitalism*, Basil Blackwell, Oxford, 1990, pp. 124-144.

detaliu în capitolul următor, vom demonstra în continuare cum, de fapt, modelele planometrice nu au fost capabile să includă, într-un mod sau altul, contribuția hayekiană privind problema pe care o presupune caracterul dispersat al cunoaşterii, drept care acestea devin inutile când e vorba să ofere o soluție la problema pe care o presupune calculul economic socialist. În plus, vom face o digresiune în ceea ce priveşte rolul pe care îl pot avea informatica şi calculatoarele în raport cu această temă, reiterând faptul că, aşa cum am avut deja ocazia să arătăm în capitolul al II-lea, progresul informaticii, departe de a oferi o soluție la problema calculului economic socialist, o face chiar mai complexă şi dificilă.

Deşi critica punctuală realizată în subcapitolul anterior pe marginea metodei matematice „încercare şi eroare" este aplicabilă întregii teorii planometrice moderne, este nevoie, suplimentar, să oferim un răspuns celor două raționamente specifice pe care tocmai le-am indicat. Nu este vorba, aşa cum cred mulți adepți ai planometriei, de faptul că problema s-a rezolvat din punct de vedere teoretic, ținându-se cont inclusiv de caracterul dispersat al informației, aşteptând-se, prin urmare, dezvoltarea necesară a capacității informatice pentru a pune în practică modelele corespunzătoare. Dimpotrivă, după cum vom vedea, modelele planometrice nu au inclus caracteristici esențiale ale realității, deja enunțate de economişti ai Şcolii Austriece și care le fac imposibilă funcționarea. Iar acest lucru se petrece independent de dezvoltarea viitoare a capacității informatice, atât *hardware*, cât şi *software*.

În *primul rând*, modelele planometrice în general şi teoria lui Hurwicz în particular au inclus principiul caracterului dispersat al informației doar într-un mod *stângaci* şi *denaturat*. Lucrurile stau astfel deoarece faptul că informația se găseşte dispersată în mintea fiecăruia dintre agenții economici implicați este *în mod esențial inseparabil de caracterul subiectiv şi strict personal al acesteia*, aşa cum am văzut în detaliu în capitolul al II-lea. Dacă informația nu este doar dispersată, ci mai este şi personală şi subiectivă, ea va avea un sens foarte diferit pentru fiecare agent economic şi nu va putea, prin urmare, să fie transmisă fără echivoc nici unui centru de planificare. Adică, acelaşi preț, acelaşi obiect material extern, aceeaşi cantitate şi aceleaşi experiențe vor avea un sens sau vor fi interpretate într-un mod foarte diferit, de la o persoană la alta. Se poate spune acelaşi lucru în legătură cu diferitele opțiuni despre care se crede că sunt disponibile pentru

îndeplinirea unui anumit proiect, pentru atingerea unui anumit scop sau pentru producerea unui anumit bun sau serviciu. În acelaşi mod, un surplus al unui produs sau un deficit al acestuia ar avea o semnificaţie foarte diferită în funcţie de actorul care le observă şi vor duce, în funcţie de circumstanţe, la comportamente foarte diferite (încercarea de reducere a cererii, crearea de bunuri înlocuitoare, căutarea de noi orizonturi sau orice combinaţie a acestor comportamente etc.). Caracterul subiectiv al informaţiei anulează, prin urmare, întregul model al lui Hurwicz, care se bazează pe un dialog sau pe transmiterea constantă a unei informaţii care, în mod greşit, este considerată obiectivă între agenţi (posesori ai unei cunoaşteri ipotetice dispersate, dar obiective) şi organul central de planificare.

În *al doilea rând*, în strânsă legătură cu argumentul anterior, trebuie reamintit caracterul tacit, inarticulabil al cunoaşterii relevante pentru acţiunea umană, aspect asupra căruia am insistat, de asemenea, în capitolul al II-lea. Dacă în cea mai mare parte cunoaşterea instrumentată de un individ atunci când acţionează nu se poate materializa în termeni articulaţi, cu greu va putea fi transmisă altcuiva într-un mod obiectiv. Nu este vorba doar de faptul că aceleaşi preţuri sau relaţii istorice de schimb sunt interpretate în mod foarte diferit de agenţii economici, ci, mai mult, dacă aceste preţuri includ vreun fel de informaţie pentru anumiţi actori, motivul ar fi că aceştia, la rândul lor, într-o măsură mai mare sau mai mică, împart un anumit patrimoniu de cunoştinţe practice inarticulabile privind caracteristicile bunurilor şi serviciilor participante la schimb şi care au generat aceste preţuri, precum şi referitor la alte o mie de circumstanţe specifice pe care le consideră relevante, din punct de vedere subiectiv, în contextul acţiunilor în care se găsesc implicaţi. Astfel, de exemplu, într-un mesaj de tipul „preţul kilogramului de cartofi este de 30 de unităţi monetare", partea articulată şi materializată de actorul interesat de acest mesaj reprezintă un minimum din totalul informaţiei pe care o cunoaşte, o generează şi o utilizează în contextul acţiunii sale concrete (şi care include intenţia de a cumpăra cartofi, diferitele tipuri de cartofi care există, cunoştinţele pe care le are privind calitatea cartofilor pe care îi livrează în mod normal furnizorul său, entuziasmul pe care i-l provoacă gătitul cartofilor şi felul de mâncare pe care îl va pregăti

pentru invitații săi, celelalte alimente pe care le va pregăti împreună cu cartofii şi aşa mai departe, cu alte o mie de detalii)[44].

În plus, în *al treilea rând*, deja dintr-o perspectivă mai dinamică, un preț sau un ansamblu de prețuri are pentru un actor un anumit sens numai dacă este implicat într-un anumit proiect sau acțiune, adică, dacă şi-a propus atingerea anumitor scopuri sau idealuri, pe care numai el şi le imaginează în toată gama de nuanțe şi detalii şi le urmăreşte din tot sufletul. A crede într-un anumit proiect, a-l imagina şi a-l urmări cu entuziasm sunt fapte bazate pe o serie de aşteptări şi pe o serie de senzații de tip subiectiv în mod fundamental inarticulabile şi care, prin urmare, nu se pot transmite niciunui centru de planificare. Numai antreprenorul care crede într-o idee şi o urmăreşte mai presus de orice, în orice ocazie, în ciuda celor mai potrivnice circumstanțe şi împotriva opiniei majorității, poate în final -să-şi atingă obiectivul, obținând şi beneficiile aferente. Scopul pe care îl urmăreşte, beneficiul

---

[44] Vezi Don Lavoie, *The Market as a Procedure for Discovery and Conveyance of Inarticulate Knowledge*, ed. cit., pp. 32-33: „The articulate information supplied by prices is only informative because they are juxtaposed against the wide background of inarticulate knowledge gleaned from a vast experience of habitual productive activity. A price is not just a number. It is an indicator of the relative scarcity of some particular good or service of whose *unspecified qualities and attributes we are only subsidiarily aware.* Yet were these qualities of a good to change in the slightest respect this could change incremental decisions about the uses of the good just as significantly as a change in price ... Hayek was not contending that prices as numbers are the only pieces of information that the market transmits. *On the contrary, it is only because of the underlying inarticulate meaning attached to the price goods and services that prices themselves communicate any knowledge at all.*" („Informația articulată furnizată de prețuri este doar informativă, deoarece acestea sunt juxtapuse decorului amplu al cunoaşterii nearticulate culese dintr-o vastă experiență a activității productive obişnuite. Un preț nu reprezintă doar un număr. El este un indicator al deficitului relativ al anumitor bunuri sau servicii specifice de ale căror *caracteristici şi atribute nespecificate suntem conştienți doar în subsidiar*. Totuşi, dacă aceste caracteristici ale unui bun ar fi să se schimbe într-o măsură cât de mică, acest lucru ar putea modifica deciziile de creştere referitoare la utilizările respectivului bun la fel de semnificativ ca o modificare a prețului... Hayek nu afirma că prețurile, ca şi numerele, sunt singurele informații pe care le transmite piața. *Dimpotrivă, numai din cauza semnificației nearticulate subiacente atribuite bunurilor şi serviciilor cu prețuri, prețurile însele pot să transmită cunoaştere.*")

pe care doreşte să îl obţină sau adevărul la care aspiră nu este ceva dat şi care să fie absolut evident, ci, mai degrabă, ceva ce se intuieşte, se percepe, se imaginează sau se creează. Şi tocmai această *tensiune creatoare* face posibilă descoperirea şi generarea informaţiei pe care o păstrează şi o dezvoltă societatea. Tensiunea creatoare izvorăşte din discrepanţele existente pe piaţă sau, mai bine zis, pe seama unor opinii sau interpretări diferite, din perspectiva fiecărui agent economic, ale acelorași fapte, întâmplări şi circumstanţe. Această tensiune creatoare este ignorată şi eliminată în mod explicit din modelele planometrice care, dorind să obţină o coordonare *a priori* a oricărui sistem economic, elimină din rădăcină posibilitatea ca actorii să acţioneze în mod creativ sub impulsul pe care îl reprezintă lipsa de coordonare[45]. Aşadar, se

[45] În articolul pe care îl comentăm, Don Lavoie (*The Market as a Procedure for Discovery and Conveyance of Inarticulate Knowledge*, ed. cit., pp. 34-35) construieşte, urmându-l pe Polanyi, o analogie remarcabilă între rolul pe care îl are cunoaşterea inarticulabilă în domeniul cercetării ştiinţifice şi rolul acesteia în domeniul pieţei: „Market participants are not and could not be «price takers» any more than scientists could be «theory takers». In both cases a background of unquestioned prices or theories are subsidiarily relied upon by the entrepreneur or scientist, but also in both cases the focus on the activity is on *disagreeing* with certain market prices and scientific theories. Entrepreneurs (or scientists) actively disagree with existing prices (or theories) and commit themselves to their own projects (or ideas) by bidding prices up or down (or by criticizing existing theories). It is only through the intricate pressures being exerted by this rivalrous struggle or competition (or criticism) that new workable productive (or acceptable scientific) discoveries are made or that unworkable (or unacceptable) one are discarded ... Without the «*pressure*» that such personal commitments impart to science and to the market, each would lose its «determining rationality». It is precisely because the scientist has his reputation – and the capitalist his wealth – *at stake* that impels him to make his commitments for or against any particular direction of scientific or productive activity. Thus private property and the personal freedom of the scientist play analogous roles. When either form of personal commitment is undermined, for example when scientific reputation or economic wealth depend on loyalty to a party line rather than to a personal devotion to truth or a pursuit of subjectively perceived profit opportunities, each of these great achievements of mankind, science and our advanced economy, is sabotaged." („Participanţii pe piaţă nu sunt şi nici nu ar putea fi «beneficiari de preţ», la fel cum nici oamenii de ştiinţă nu ar putea fi «beneficiari de teorie». În ambele cazuri, antreprenorul sau omul de ştiinţă

impune următoarea concluzie: dialogul sau comunicarea informației dispersate între agenții economici şi organul central de planificare, după cum propune Hurwicz, este imposibilă din punct de vedere teoretic. Pe de o parte, agenții economici, în mare măsură, nu ştiu sau nu dețin cunoaşterea pe care ar trebui să o transmită[46], deoarece

---

se bazează, pe lângă argumentele principale, pe un fundament de prețuri sau de teorii necontestate; însă, tot în ambele cazuri, focalizarea activității se face şi pe *dezacordul* cu anumite prețuri de piață şi teorii ştiințifice. Antreprenorii (sau oamenii de ştiință) dezaprobă constant prețurile existente (sau teoriile) şi se dedică propriilor proiecte (sau idei), licitând sau sublicitând prețurile (sau criticând teoriile existente). Numai prin intermediul presiunilor complexe exercitate de acest efort de rivalitate al concurenței (sau al criticii) pot să fie realizate noi descoperiri productive aplicabile (sau acceptabile din punct de vedere ştiințific), ori să fie respinse cele inaplicabile (sau inacceptabile). Fără «*presiunea*» pe care o asemenea dăruire personală o împărtăşeşte ştiinței şi pieței, fiecare şi-ar pierde «temeiul determinant». Tocmai datorită reputației pe care omul de ştiință şi-o pune în joc, respectiv, a bogăției pe care şi-o primejduieşte capitalistul, sunt împinşi, şi unul, şi altul, să se dedice unei direcții ştiințifice, respectiv unei activități productive. Aşadar, proprietatea privată a antreprenorului şi libertatea personală a omului de ştiință joacă roluri similare. Atunci când oricare din formele de dedicare personală este subminată, de exemplu, când reputația omului de ştiință sau bunăstarea economică a antreprenorului depinde mai degrabă de loalitatea pentru direcția unui partid decât de devotamentul personal pentru adevăr sau de căutarea oportunităților de profit percepute subiectiv, sunt sabotate ambele mari realizări ale umanității: ştiința şi economia noastră avansată.") Această analogie între piață şi progresul ştiinței este se regăseşte în contribuția lui Polanyi, *The Republic of Science: Its Political and Economic Theory*, inclusă în *Knowing and Being*, editată de Marjorie Grene, The University of Chicago Press, Chicago, 1969.

[46] Fritz Machlup, *Knowledge. Its Creation, Distribution and Economic Significance*, volumul III, *The Economics of Information and Human Capital*, capitolul VI, „New Knowledge, Disperse Information and Central Planning". Vezi mai ales p. 200: „The knowledge of people's preferences is not only dispersed over millions of minds and not only subject to continual change but that it has too many blank spaces to be transferred in the form of price-or-quantity responses. The described planning system cannot give the people what they want, because they themselves cannot know what they want if they do not know what they could have. A steady stream of innovations in a free-enterprise system keeps altering the «production possibilities», including those that relate to new products and new qualities

aceasta se generează numai într-un proces în care actorii pot să îşi desfăşoare liber funcţia antreprenorială. Pe de altă parte, ceea ce actorii deja cunosc nu pot transmite, deoarece, în cea mai mare parte, cunoaşterea lor are un caracter tacit inarticulabil. Cunoaşterea antreprenorului are o formă nearticulată, fiind mai degrabă vorba despre o „tehnică de gândire" ale cărei aplicaţii depind de situarea actorului într-un anumit context al economiei de piaţă şi care se deprinde intuitiv, pe măsură ce este aplicată practic. Faptul că specialişti de nivelul lui Arrow şi Hurwicz nu au înţeles care sunt caracteristicile esenţiale ale tipului de cunoaştere utilizat şi generat de agenţii economici şi, prin urmare, nu cunosc aspectele cele mai elementare ale funcţionării pieţei justifică pe deplin calificarea lor, de către Hayek, în 1982, ca „iresponsabili", în special pentru că au crezut

---

of existing products. Imaginative entrepreneurs, stimulated by anticipations of (temporary) profits, present consumers with options that have not existed hitherto but are expected to arouse responses of a kind different from those symbolized in the customary model of market equilibrium and in models of allocative equilibrium. The availability of new products makes a market system quite unlike the scheme of official indicators of quantities or prices announced by a central board and private proposal of prices or quantities submitted in response by the consuming public. *The organized feedback shuttle allowing informed decisions by a planning board does not give a place to the phenomenon of innovation.*" („Cunoaşterea preferinţelor oamenilor nu este doar dispersată în milioane de minţi şi nu este supusă doar schimbării continue, ci prezintă prea multe spaţii goale ce trebuie transformate în răspunsuri preţ-sau-cantitate. Sistemul de planificare descris nu poate oferi oamenilor ceea ce doresc, deoarece ei înşişi nu ştiu ce vor, dacă nu ştiu ce ar putea avea. Un flux constant de inovaţii într-un sistem de întreprinderi libere schimbă în continuu «posibilităţile de producţie», inclusiv pe acelea legate de produse noi şi de caracteristici noi ale produselor existente. Antreprenorii ingenioşi, stimulaţi de anticipările profiturilor (temporare), prezintă consumatorilor opţiuni pe care nu le-au avut până atunci, dar de la care se aşteaptă să stimuleze reacţii diferite celor simbolizate în modelul de clientelă al unei pieţe de echilibru şi în modele de echilibru al alocării. Disponibilitatea produselor noi face sistemul de piaţă destul de diferit faţă de planul indicatorilor oficiali ai cantităţilor sau preţurilor anunţate de organul central şi faţă de propunerea privată a preţurilor şi cantităţilor, venită dinspre publicul consumator. *Oscilaţia organizată a feedback-ului care permite decizii informate ale unui organ de planificare nu lasă loc şi fenomenului inovării.*")

în posibilitatea transmiterii cunoaşterii practice, subiective şi inarticulabile, ,sub forma „dialogului informatic" între agenţii economici şi organul central de planificare, idee calificată dur drept „nerozia maximă a întregii farse" pe care o reprezintă literatura planometrică[47].

În *al patrulea rând*, trebuie avut în vedere că modelele planometrice de ajustare a preţurilor cer ca, odată transmisă informaţia corespunzătoare către organul central de planificare, orice activitate de comerţ sau producţie să înceteze pe timpul cât organul de planificare rezolvă problema de optimizare şi transmite din nou agenţilor economici informaţia pe care a obţinut-o privind preţurile de echilibru.

---

[47] Vezi *Two Pages of Fiction: The Impossibility of Socialist Calculation*, publicat iniţial în *Economic Affairs*, în aprilie 1982, şi reprodus în *The Essence of Hayek*, Chiaki Nishiyama şi Kurtz R. Leube (eds.), Hoover Institution Press, Stanford University, California, 1984, p. 60: „It was probably the influence of Schumpeter's teaching more than the direct influence of Oskar Lange that has given rise to the growth of an extensive literature of mathematical studies of «resource allocation processes» (most recently summarised in K.J. Arrow and L. Hurwicz, *Studies in Resource Allocation Processes,* Cambridge University Press, 1977). As far as I can see they deal as irresponsibly with sets of fictitious «data» which are in no way connected with that the acting individual can learn as any of Lange's." („Probabil influenţa învăţăturilor lui Shumpeter, mai mult decât influenţa directă a lui Oskar Lange, a fost cea care a dat naştere unei abundenţe în literatura studiilor matematice privind «procesele de alocare a resurselor» (cel mai recent rezumată în K.J. Arrow şi L. Hurwicz, *Studies in Resource Allocation Processes*, Cambridge University Press, 1977). Din câte îmi dau seama, tratează în mod iresponsabil seturi de «date» fictive, care nu au niciun fel de legătură cu tot ceea ce poate învăţa individul activ, la fel ca în cazul lui Lange.")
Iar la p. 61 din aceeaşi lucrare, Hayek adaugă: „The suggestion that planning authority could enable the managers of particular plants to make use of their specific knowledge by fixing uniform prices or certain classes of goods that will then have to remain in force until the planning authority learns whether at these prices inventories generally increase or decrease is just the *crowning foolery of the whole farce*." („*Prostia care încoronează întreaga farsă* este sugestia că autoritatea de planificare ar putea permite anumitor antreprenori să-şi utilizeze cunoaşterea specifică prin stabilirea unor preţuri uniforme pentru anumite categorii de bunuri, care vor trebui să fie valabile până când autoritatea de planificare va afla dacă, la aceste preţuri, inventariile, în general, vor creşte sau descreşte.")

Unii economişti, precum Benjamin Ward, chiar ajung la concluzia absurdă că un asemenea sistem este mult mai eficient decât cel al unei economii reale de piaţă, în care, în mod constant, au loc schimbări ale preţurilor care nu corespund cu cele de echilibru şi pot, prin urmare, să fie considerate „false". Este cel puţin şocant să fie calificate drept „false" preţurile *reale* existente pe piaţă, pe motivul că nu coincid cu nişte „preţuri" ipotetice şi necunoscute, existente doar în mintea obnubilată a teoreticienilor echilibrului. Dacă este absurd a considera drept fals un fapt ce există şi a existat în realitate ca o consecinţă a acţiunii umane libere, cu atât mai absurd apare acest gest atâta vreme cât nu se poate ajunge la cunoaşterea niciunui „preţ" adevărat de echilibru. În plus, marele avantaj al procesului de piaţă faţă de modelul de ajustare planometrică rezidă tocmai în acea posibilitate existentă în viaţa reală de a realiza schimbări presupuse a fi „false". Într-adevăr, pe timpul cât în modelul planometric sunt oprite orice acţiune şi schimb pentru ca informaţia să fie transmisă către organul de planificare şi acesta să rezolve sistemul de ecuaţii aferent, sunt împiedicate descoperirea şi crearea unei noi informaţii prin aportul milioanelor de agenţi economici, precum şi efectuarea de multiple acţiuni umane, toate acestea în detrimentul procesului de ajustare, coordonare şi dezvoltare ale societăţii. Dimpotrivă, în procesul real de piaţă stimulat de forţa antreprenorială, deşi niciodată nu se atinge echilibrul (şi, prin urmare, în acest sens, toate schimburile din viaţa reală sunt presupuse „false"), se generează constant informaţie nouă şi orice situaţie de dezajustare şi disparitate tinde să fie descoperită de forţa perspicacităţii antreprenoriale, coordonată şi ajustată corespunzător. Principalul avantaj al proceselor reale de piaţă în contrast cu modelele planometrice ale „participantului walrasian la licitaţie" este tocmai faptul că procesele reale, deşi toate schimburile au loc constant la preţuri care nu sunt de echilibru (şi prin urmare, încă o dată, sunt „false" din acest punct de vedere), funcţionează totuşi bine din punct de vedere teoretic şi practic, dat fiind că orice disparitate creează stimulentul necesar pentru descoperirea şi eliminarea ei prin forţa înnăscută a funcţiei antreprenoriale. Astfel, se creează şi se generează o informaţie extrem de importantă şi vastă, transmisă în mod general şi succesiv la nivel social. Prin contrast, modelele planometrice nu numai că necesită, pentru funcţionarea lor, îngheţarea, pe o perioadă determinată, a acţiunilor umane şi a mecanismelor de creare şi

generare a noii informații, dar ele elimină însuşi miezul exercitării creative a antreprenoriatului, element cheie al coordonării sociale[48].

[48] Benjamin N. Ward, *The Socialist Economy. A Study of Organizational Alternatives*, Random House, New York, 1967, pp. 32-33. În această lucrare, deşi Ward face în treacăt o serie de referiri la simplificările acestor modele matematice (în principiu, caracterul lor static şi liniar), el presupune, totuşi, că transmiterea de informații între diferitele sectoare şi organul de planificare nu ar avea în niciun caz forma unui „gât de sticlă", deoarece (vezi p. 61) „involves at each round sets of numbers that should not exceed *n?* for any one unit, where *n* is the number of sectors, and is generally much less" („presupune ca la fiecare ciclu de seturi de numere, care nu trebuie să depăşească *n?* la fiecare dintre unități, unde *n* reprezintă numărul de sectoare şi este, în general, mult mai mic"). Adaugă însă că, în orice caz, dacă perioada de timp necesară pentru a finaliza iterația este prea lungă, procesul s-ar putea opri la o iterație parțială, înainte de a fi fost încheiată, ceea ce ar produce un plan care, deşi nu ar fi optim, în practică ar presupune, în orice caz, o „îmbunătățire". După cum bine a evidențiat Don Lavoie, pare incredibil ca Ward să nu-şi fi dat seama de faptul că odată cu această propunere abandonează cea mai importantă rațiune de a fi a procesului de *tâtonnement* walrasian. Din moment ce agenții economici trebuie să-şi înceteze întreaga activitate până când experții în programare liniară calculează soluția de echilibru pentru adoptarea, ulterior, a unei soluții aproximative şi intermediare, atunci de ce să se mai inițieze, la urma urmelor, procesul planometric, dacă, prin intermediul mecanismelor descentralizate de piață şi prin sistemul legal corespunzător, se poate obține în continuu un rezultat mai puțin imperfect, fără să fie nevoie să se oprească acțiunea în niciun moment şi nici să se elimine crearea sau generarea de informație nouă şi, în plus, fără costul suplimentar pe care îl presupune intervenția teoreticienilor planometrici? Vezi Don Lavoie, *Rivalry and Central Planning*, ed. cit., p. 99. Într-o eroare foarte asemănătoare cu a lui Ward alunecă şi Edmond Malinvaud, care, pornind de la studiul procesului de determinare a nivelului optim de producere a bunurilor publice, s-a axat apoi pe analiza proceselor iterative de aproximare până la soluția optimă de echilibru într-un sistem socialist. Vezi articolul său, *A Planning Aproach to the Public Good Problem*, în *The Swedish Journal of Economics*, volumul 73, martie 1971, pp. 96-112; de asemenea, *Decentralized Procedures for Planning*, în *Activity Analysis in the Theory of Growth and Planning*, E. Malinvaud şi M. Bacharach (eds.), Macmillan, Londra, 1967. Sincer, este greu de înțeles obsesia tuturor acestor autori de a înlocui infinita varietate şi bogăție a vieții sociale umane cu un model încorsetat, rece şi mecanic.

În *al cincilea rând*, principalul punct slab care se află la baza tuturor modelelor planometrice constă în teribila minimizare şi trivializare a problemei pe care o presupun schimbările constante de piaţă care există într-o economie modernă şi complexă. O societate modernă a lumii reale nu îşi poate permite luxul de a aştepta „rezolvarea" unei probleme de programare cu implicaţii care afectează activitatea şi viaţa tuturor membrilor săi. În plus, rezolvarea este imposibilă din punct de vedere teoretic, abordarea problemei presupunând fără discuţie îngheţarea sau forţarea dictatorială a realităţii, dată fiind imposibilitatea de a se mai transmite şi genera informaţia necesară în acest scop. Ca o ilustrare a celor afirmate mai sus, Michael Ellman spune că a fost nevoie de 6 ani numai pentru culegerea informaţiei necesare pentru formularea unei probleme de programare liniară, solicitată în anii '60 de Departamentul de Planificare al Industriilor Metalului din fosta Uniune Sovietică, şi că, în cele din urmă, aceasta a fost formulată cu peste 1.000.000 de necunoscute şi 30.000 de restricţii[49]. După cum este şi logic, „soluţia" acestei probleme a fost pur şi simplu imaginară, deoarece, într-o perioadă de 6 ani, informaţia relevantă a suferit modificări sau a trebuit să se modifice în mod radical. Iar problema, până în momentul în care a fost „rezolvată", s-a schimbat complet, drept care „soluţia" găsită este complet depăşită. Este clar că adepţii planometriei într-o lume reală s-ar vedea condamnaţi mereu să urmărească orbeşte, neavând informaţia necesară, o „soluţie" de echilibru inexistentă, care nu poate fi atinsă niciodată, deoarece se află într-un proces de continuă modificare. Aşadar, putem conchide împreună cu Peter Bernholz că, în condiţiile reale ale unei economii nestaţionare, calculul economic raţional este imposibil prin utilizarea unui sistem planometric de planificare centrală[50].

---

[49] Michael Ellman, *Economic Calculation in Socialist Economies*, în *The New Palgrave. A Dictionary of Economics*, volumul II, ed.cit., p. 31.

[50] Vezi Peter Bernholz, *The Problem of Complexity under non Stationary Conditions*, în *Information, Motivation and the Problem of Rational Economic Calculation in Socialism*, în *Socialism: Institutional, Philosophical and Economic Issues* (editor Svetozar Pejovich), ed. cit., p. 154: „With different and changing production functions, the size of firms and the structure of industry become a problem. New goods and changing preferences also pose the problem of which firms or industries to expand, to contract, to abolish, to create… Under these conditions the Central Planning Board will not be able

În *al şaselea rând*, teoreticienii planometriei nu numai că demonstrează o profundă ignoranță privind funcționarea proceselor reale de piață, dar nici măcar nu cunosc elemente fundamentale ale teoriei sistemelor informatice. Să ne amintim că „informația" care ajunge să se stocheze în calculatoare este de o natură complet diferită de informația utilizată sau instrumentată conştient de agenții economici de pe piață. Prima este o „informație" obiectivă de tip articulat, cea de-a doua este informație subiectivă, tacită şi de natură practică. Cum este logic, cel de-al doilea tip de informație, relevant pentru problemele economice, nu poate fi stocat, nici prelucrat prin mijloace informatice. În plus, este evident că informația care încă nu a fost generată de sistemul economic nu poate, nici ea, să fie transmisă, nici prelucrată prin procedee informatice. Cu alte cuvinte, nu numai informația inarticulabilă de tip practic, dar şi mare parte din informația articulată reprezintă rezultatul unui proces social de piață şi, prin urmare, cât timp nu a fost generată de piață, nu se poate transmite, nici stoca în sistemele informatice de stocare a datelor. Pe de altă parte, iar acest lucru este poate cel mai important, dacă se pleacă de la considerentul că până şi cele mai complexe niveluri ale fiecărei generații de calculatoare pot ajunge să fie utilizate în mod descentralizat direct de agenții economici (diferiți actori implicați, oameni de afaceri, organisme şi instituții), este clar că, la nivel descentralizat şi individual, astfel de echipamente informatice puternice vor crea un context care va permite generarea unei cunoaşteri practice inarticulabile aproape infinit mai variată şi bogată, ceea ce va face imposibil, din motive de complexitate, tratamentul informatic la nivel central. Un sistem informatic ar putea, eventual, să prelucreze şi să raporteze sisteme de control mai simple sau mai puțin

---

to get the information necessary for reliable *ex ante* planning because of the nature and complexity of the situation. *Rational calculation does break down if central planning is used.*" („Odată cu existența funcțiilor de producție diferite şi în schimbare, dimensiunea întreprinderilor şi structura industriei devin problematice. De asemenea, bunurile noi şi preferințele în schimbare ridică firmelor sau industriilor problema extinderii, micşorării, abolirii sau creării... În aceste condiții, organul central de planificare nu va fi capabil să obțină informația necesară pentru o planificare *ex ante* fiabilă, din pricina naturii şi a complexității situației. *Calculul rațional se prăbuşeşte, dacă este utilizată planificarea centrală.*")

complicate decât el însuşi, însă nu va putea raporta sau rezolva sisteme sau procese cu un nivel de complexitate superior celui propriu, fiecare dintre elementele sale având o capacitate informatică la fel de complexă ca aceea a organului central de planificare. În cele din urmă, este clar că niciun calculator nu poate şi nu va putea niciodată duce la bun sfârşit activităţi tipic umane de natură antreprenorială. Cu alte cuvinte, calculatorul nu va realiza niciodată faptul că o informaţie obiectivă a fost interpretată incorect ca urmare a unei erori şi că, prin urmare, există oportunităţi de beneficiu sau câştig care nu au fost exploatate până în acel moment. Un calculator nu va putea niciodată să îşi imagineze noi proiecte care, până atunci, nu au mai fost întrevăzute de nimeni. Un calculator nu va putea crea noi scopuri, nici mijloace noi, nici să urmeze, împotriva curentului, activităţi care nu sunt la modă, nici să lupte cu toate forţele pentru a scoate la liman o companie în care nimeni nu mai crede şi aşa mai departe. Calculatorul va putea servi cel mult ca un instrument sau unealtă utilă în prelucrarea „informaţiei" articulate, pentru facilitarea activităţii antreprenoriale a fiinţei umane, aşa cum am spus în capitolul al II-lea, însă niciodată pentru a elimina sau a face redundantă sau inutilă o astfel de activitate antreprenorială[51]. Mai mult, nu numai că informatica nu poate ajuta nicicum la înlocuirea proceselor complexe de creativitate şi coordonare spontane existente în economie, ci, dimpotrivă, în orice caz, teoria proceselor de piaţă proprie economiei politice este cea care poate ajuta la dezvoltarea unei teorii mai avansate a informaticii. Ultimele progrese ale teoriei ştiinţei informatice, referitoare la sistemele avansate şi la utopica „inteligenţă artificială", au demonstrat că numai printr-o analiză profundă a proceselor de creare şi transmitere ale

[51] Assar Lindbeck, în *La Economía Política de la Nueva Izquierda*, Alianza Editorial, Madrid, 1971, p. 86, afirmă: „Este evident, calculatoarele nu pot să înlocuiască pieţele pentru a da naştere la informaţie (privind preferinţele consumatorilor şi tehnologia de producţie), nici pentru a *crea* stimulente în vederea unei funcţionări eficiente conform preferinţelor consumatorilor." De aceea, conchide: „Sunt extrem de limitate posibilităţile de a *substitui* cu ajutorul calculatoarelor concurenţa descentralizată pe pieţe, cu scopul de a manipula informaţia şi a calcula aproximări ale alocării optime." Date fiind argumentele prezentate în textul principal, eu aş afirma, mai degrabă, că astfel de posibilităţi sunt nule.

informației existente pe piață este posibil progresul semnificativ în aceste domenii[52].

În cele din urmă, nu am vrea să încheiem comentariile referitoare la planometrie fără a insista asupra gradului în care se pot crea importante confuzii prin utilizarea metodei matematice în economie, o metodă extrem de dăunătoare, dacă teoreticienii care o utilizează nu sunt foarte atenți. În special, metoda matematică este potrivită numai pentru a descrie sistemele de echilibru sau, cel mult, pentru a produce caricaturi grosolane, repetitive şi mecanice ale proceselor reale de schimbare şi creativitate existente în piață. În plus, metoda matematică nu permite formalizarea esenței funcției antreprenoriale, care constituie elementul cheie al întregii vieți economice şi sociale. Economistul matematicist este supus constant riscului de a crede că prețurile şi costurile sunt determinate de curbe şi funcții care se întretaie, iar nu de succesiunea anumitor acțiuni şi interacțiuni umane concrete. Se poate ajunge la convingerea că funcțiile cu care operează au o existență reală şi pot fi cunoscute. Pe scurt, se poate crede că informația presupusă a fi dată pentru construirea modelelor ar exista, de fapt, într-o formă obiectivă într-un loc din piață, fiind posibilă culegerea ei. În fața efectelor pe care le-a avut, în general, metoda matematică în diferite sectoare ale economiei, dar şi, mai ales, în raport cu propunerile pe care le-am studiat, referitoare la calculul economic socialist, ne întrebăm dacă această metodă nu a făcut în mod considerabil mai mult rău decât bine pentru progresul ştiinței noastre[53].

---

[52] Vezi Don Lavoie, Howard Baetjer şi William Tulloh, *High-Tech Hayekians: Some Possible Research Topics in the Economics of Computation*, în *Market Process*, volumul VIII, 1990, George Mason University, pp. 120-146 (și bibliografia citată). Nu mai insistăm pe analiza în detaliu a altor limitări pe care le prezintă modelele planometrice, în cadrul opticii metodologiei înseşi a economiei echilibrului şi a bunăstării. Aspectele critice aferente nu sunt doar irelevante, în comparație cu argumentele esențiale prezentate în text, ci, mai mult, pot fi citite în orice manual standard pe această temă, cum ar fi, de exemplu, *The Economic Theory of Central Planning* (capitolul II), de John Bennet, citată anterior. De asemenea, este interesant studiul lui D.F. Bergun, *Economic Planning and the Science of Economics*, în *American Economic Review*, iunie 1941.

[53] În *Human Action*, ed. cit., p. 702, Mises afirmă: „The mathematical economist, blinded by the prepossession that economics must be constructed

Argumentul în favoarea economiei de piață împotriva socialismului, aşa cum a fost dezvoltat de Mises şi Hayek, este unul complet diferit de justificarea „companiei private", la care se referă economiştii matematicişti ai „teoriei bunăstării" şi care se bazează pe faptul că noțiunea de „concurență perfectă" reprezintă idealul paretian de eficiență. Dar concurența, mai mult decât ar oferi o combinație „optimă" de resurse, reprezintă un proces dinamic stimulat de ființe umane reale, care tinde să ajusteze şi să coordoneze societatea –, acesta este argumentul pe care îl susținem, în principal, în această carte.Nu faptul că sistemul „concurenței perfecte" ar fi mai bun decât sistemul monopolului reprezintă argumentul esențial, ci procesul de creativitate şi coordonare oferit de piețele şi de acțiunea umană care nu sunt constrânse. Aşadar, argumentul pe care îl susținem este, de fapt, radical *diferit* de argumentul standard al teoriei manualelor de microeconomie pe care, din toate motivele pe care le-am menționat, îl considerăm în principal irelevant şi greşit, indiferent dacă este văzut ca

---

according to the pattern of Newtonian mechanics and is open to treatment by mathematical methods, misconstrues entirely the subject matter of his investigations. *He no longer deals with human action but with a soulless mechanism mysteriously actuated by forces not open to further analysis.* In the imaginary construction of the evenly rotating economy there is, of course, no room for entrepreneurial function. *Thus the mathematical economist eliminates the entrepreneur from his thought.* He has no need for this mover and shaker whose never ceasing intervention prevents the imaginary system from reaching the state of perfect equilibrium and static conditions. *He hates the entrepreneur* as a disturbing element. The prices of the factors of production, as the mathematical economist sees it, *are determined by the intersection of two curves, not by human action.*" („Economistul matematicist, orbit de prejudecata conform căreia economiştii trebuie creați după tiparul mecanicii newtoniene, dispuşi abordării prin metode matematice, răstălmăceşte în totalitate tema cercetării sale. *El nu mai are de-a face cu ființa umană, ci cu un mecanism fără suflet, acționat în mod misterios de forțe care nu sunt deschise unei analize suplimentare*. În construcția imaginară a unei economii care se roteşte uniform, nu există, bineînțeles, loc pentru funcția antreprenorială. *Astfel, antreprenorul este eliminat din concepția economistului matematicist.* Nu îi este de folos acest individ agitator şi nestatornic, a cărui perpetuă intervenție împiedică sistemul imaginar să atingă starea de echilibru perfect şi condițiile statice. *El urăşte antreprenorul*, văzându-l ca pe un element perturbator. Prețurile factorilor de producție, în viziunea economistului matematicist, *sunt determinate de intersecția a două curbe, nu de acțiunea umană*.")

o analiză pozitivă a economiei reale sau ca o analiză normativă referitoare la modul cum ar trebui să funcţioneze aceasta. Dovada cea mai evidentă a caracterului greşit al „teoriei bunăstării" constă în faptul că, paradoxal, aceasta a dus la credinţa că, prin intermediul modelelor şi metodelor sale, s-ar putea rezolva mecanismul de alocare a resurselor într-o economie planificată, în care piaţa să nu existe. Teoria economică a echilibrului şi a bunăstării, apărută iniţial ca o teorie (greşită) descriptivă şi pozitivă privind funcţionarea pieţei, a sfârşit prin a fi utilizată pentru a propune, prin aplicarea metodelor şi modelelor sale matematice, un sistem de calcul economic în care este eliminată din rădăcină funcţionarea pieţei şi esenţa sa cea mai profundă: funcţia antreprenorială[54].

[54] Poate că primul teoretician al echilibrului care şi-a dat seama de caracterul radical diferit al argumentului propus de Mises şi Hayek în favoarea pieţei a fost Richard R. Nelson, în articolul *Assessing Private Enterprise: An Exegesis of Tangled Doctrine*, publicat în *Bell Journal of Economics*, nr. 12, 1981. Susţin afirmaţia lui Nelson, conform căreia teoria economică „ortodoxă" a bunăstării este lipsită de relevanţă, deşi nu sunt de acord cu idea că teoriile lui Hayek, în particular, şi ale Şcolii Austriece, în general, chiar dacă sunt relevante, s-ar afla într-un stadiu de dezvoltare extrem de rudimentar. O astfel de afirmaţie ar fi valabilă dacă, pe de o parte, tot ceea ce s-a construit la un înalt nivel de formalism matematic, deşi într-un mod fals sau irelevant, s-ar putea considera un nivel „dezvoltat" şi dacă, pe de altă parte, sunt ignorate contribuţiile importante ale Şcolii Austriece în toate domeniile ştiinţei economice. După cum am văzut la finalul notei 2 din acest capitol, nici Mark Blaug nu a înţeles, până la urmă, diferenţele esenţiale între paradigma austriacă şi cea neoclasică, nici lipsa de relevanţă a celei din urmă.

CAPITOLUL VI

OSKAR LANGE ŞI „SOLUȚIA CONCURENȚIALĂ"

În următoarele două capitole vom analiza diferitele versiuni ale aşa-numitei „soluții concurențiale" propuse de economiştii socialişti la problema pe care o presupune calculul economic socialist. Primul capitol este dedicat, mai întâi, unor considerații introductive, menite să plaseze într-un context potrivit implicațiile cele mai semnificative ale acestor noi propuneri, analizând, în egală măsură, cele mai importante antecedente istorice ale lor. Restul capitolului include un studiu detaliat al „soluției" dezvoltate în această direcție de Oskar Lange. Deşi studiul nostru ar putea părea, pe alocuri, excesiv de amplu şi minuțios, contribuția lui Lange, cea mai cunoscută şi mai citată dintre cele realizate de teoreticienii socialişti, dovedeşte atât de multe erori de interpretare, încât este inevitabilă întreprinderea unei analize suficient de detaliate şi profunde. Considerațiile noastre critice privind „soluția concurențială" vor fi încheiate în capitolul următor, dedicat, printre altele, unui studiul al contribuțiilor aduse în acest domeniu de Dickinson, Durbin şi Lerner.

1. CONSIDERAȚII INTRODUCTIVE

O trăsătură comună a diferitelor versiuni ale aşa-numitei „soluții concurențiale" o reprezintă faptul că, într-o măsură mai mare sau mai mică, ele încearcă să introducă un fel de „cvasi-piață" (*quasi-market*, în terminologia lui Mises), în care diferiții agenți economici să aibă un comportament cât mai asemănător posibil cu cel existent în sistemul capitalist. Vom vedea, pe măsura analizării în detaliu a diferitelor contribuții, cum aceste versiuni se caracterizează, în general, prin natura lor ambiguă şi contradictorie, precum şi – în măsura în care sistemele propuse pretind a fi în continuare socialiste, împiedicând deci printr-o constrângere sistematică libera exercitare a funcției antreprenoriale – prin faptul că nu oferă un răspuns la problema pusă inițial de Mises şi Hayek, referitor la imposibilitatea calculului economic acolo unde nu se generează şi nu se creează informația necesară pentru a-l efectua.

În egală măsură, vom putea constata că există două mari tipuri de „soluții concurențiale”. Primul este conceput ca o simplă soluție subsidiară pentru a face practic posibil calculul algebric al prețurilor de echilibru pe care le propunea soluția matematică discutată în capitolul anterior. Al doilea tip este reprezentat de o soluție complet autonomă, care încearcă să conjuge cele mai bune mecanisme din cele două lumi, socialistă şi capitalistă, cu scopul de a fundamenta un „socialism de piață”, care, în forma sa cea mai „diluată”, cu greu s-ar putea distinge de socialismul democratic sau de social-democrație şi care, în versiunea sa „originală”, pretinde să rezolve, nici mai mult, nici mai puțin, ceea ce s-ar putea numi „cuadratura cercului” în domeniul problemelor sociale.

În orice caz, în acest moment, nu putem trece cu vederea măsura importantă în care generalizarea propunerilor „soluției concurențiale” ale teoreticienilor socialişti presupune o recunoaştere implicită extrem de clară a dreptății pe care a avut-o Mises, în contribuția sa din 1920, în ceea ce priveşte imposibilitatea calculului economic socialist. Atacul Şcolii Austriece, prin intermediul lui Mises şi Hayek, împotriva socialismului a fost atât de devastator încât, în practică, teoreticienii socialişti nu au avut de ales şi s-au refugiat într-o a doua linie fragilă de apărare, construită tocmai pe baza elementelor esențiale ale sistemului economic pe care atât de mult îl urau şi doreau să îl distrugă. Astfel, Fritz Machlup a subliniat că succesul lui Mises a fost, de fapt, atât de complet încât, în prezent, nimeni nu mai pune la îndoială, în profesia economică, imposibilitatea teoretică şi practică a planificării fără existența unui sistem de prețuri de tip descentralizat. Aceasta, în pofida faptului că majoritatea teoreticienilor nu numai că este încă inexplicabil de zgârcită atunci când vine vorba de recunoaşterea meritului lui Mises, dar, mai mult, încă nu înțelege pe deplin, nici nu oferă un răspuns la elementele esențiale ale provocării lansate de el: demonstrarea faptului că într-un sistem în care nu există proprietatea privată asupra mijloacelor de producție şi nici libertate în exercitarea funcției antreprenoriale nu sunt posibile crearea şi generarea informației practice, dispersate şi subiective, indispensabilă în coordonarea societății[1].

[1] Vezi Fritz Machlup, *The Economics of Information and Human Capital*, volumul al III-lea din *Knowledge: Its Creation, Distribution and Economic Significance*, ed. cit., p. 191: „At the present juncture of discussion, writers on

Aşadar, nu este de mirare că membrii principali ai Şcolii Austriece care au participat la dezbatere nu au renunţat, nici ei, să sublinieze cât de important era ca oponenţii lor socialişti să abandoneze ideea tradiţională a planificării centrale conduse de un organism guvernamental, văzută ca unica formă „raţională" de a organiza societatea, şi, întorcându-se la 180 de grade, să înceapă să recomande, cu o intensitate mai mare sau mai mică, reintroducerea concurenţei[2].

---

the theory or practice of central economic planning no longer doubt that price mechanism is an indispensable tool of the planner's task. The Mises challenge has definitely prevailed on this point, as it has also on a second: «decentralized procedures» are manifestly accepted by the present protagonists of planning." („În stadiul actual al discuţiei, cei care au scris despre teoria sau practica planificării economice centrale nu se mai îndoiesc de faptul că un mecanism al preţurilor este un instrument indispensabil în munca planificatorului. Provocarea propusă de Mises a triumfat în mod sigur în acest punct, ca de altfel şi în privinţa unui al doilea aspect: «procedurile descentralizate» sunt acceptate în mod evident de actualii protagonişti ai planificării.") În continuare, la p. 190, Machlup afirmă: „These discussions did not address the essence of the Mises challenge. The issue is not whether calculations are possible and practicable with all available «data» but whether the relevant data could become available to the central planning agency. The Mises challenge was that the information necessary for rational central planning could not be obtained and that market prices of privately owned means of production as well as products are required for a rational allocation of resources." („Aceste discuţii nu s-au adresat esenţei provocării lui Mises. Problema nu este dacă sunt posibile şi practicabile calculele pe baza tuturor «datelor» disponibile, ci dacă datele relevante ar putea deveni disponibile pentru organul central de planificare. Provocarea lui Mises afirma că informaţia necesară pentru planificarea centrală raţională nu poate fi obţinută, iar preţurile de piaţă ale mijloacelor de producţie aflate în proprietate privată şi ale produselor sunt necesare pentru o alocare raţională a resurselor.")

[2] Trygve J.B. Hoff, *Economic Calculation in the Socialist Society*, ed. cit., p. 238. Hoff ajunge să afirme că unele dintre propunerile aşa-numitei „soluţii concurenţiale" s-ar afla chiar în afara definiţiei stricte a socialismului şi, prin urmare, nu ar trebui nici măcar să primească un răspuns. Pentru noi, afirmaţia lui Hoff nu este corectă în măsura în care definiţia noastră privind socialismul (orice sistem de agresiune instituţională asupra liberei exercitări a funcţiei antreprenoriale) este foarte amplă şi în acelaşi timp precisă, deci, se pretează criticii aduse sistemului socialist, dacă există, la orice nivel, o astfel de agresiune, oricât de redusă ar fi, în orice domeniu al vieţii sociale.

Astfel, pentru Mises[3], rapiditatea triumfului de a demonstra că nu este posibil calculul economic într-un regim socialist este lipsită de

[3] Vezi *Human Action*, ed. cit., p. 706: „It is therefore nothing short of a full acknowledgement of the correctness and irrefutability of the economists' plans that the intellectual leaders of socialism are now busy designing schemes for a socialist system in which the market, market prices for the factors of production, and the catallactic competition are to be preserved. The overwhelming rapid triumph of the demonstration that no economic calculation is possible unde a socialist system is whithout precedent indeed in the history of human thought. The socialists cannot help admitting their crushing final defeat. They no longer claim that socialism is matchlessly superior to capitalism because it brushes away market, market prices and competition. On the contrary. They are now eager to justify socialism by pointing out that it is possible to preserve these institutions even under socialism. They are drafting outlines for socialism in which there are prices and competition.” („Faptul că liderii intelectuali ai socialismului sunt acum ocupați să creeze planuri pentru un sistem socialist în care trebuie menținute piața, prețurile de piață pentru factorii de producție şi concurența catalactică reprezintă, aşadar, o deplină recunoaştere a imposibilității de a combate critica devastatoare adusă planurilor socialiştilor, precum şi a corectitudinii analizei și criticii întreprinse de economiști.. Triumful rapid şi copleşitor al demonstrației referitoare la imposibilitatea calculului economic într-un sistem socialist este, într-adevăr, fără precedent în istoria gândirii umane. Socialiştii nu pot să nu-şi recunoască ultima înfrângere zdrobitoare. În prezent, nu mai susțin că socialismul este inegalabil superior capitalismului pentru că elimină cu totul piața, prețurile de piață şi concurența. Dimpotrivă, acum ei sunt nerăbdători să justifice socialismul, semnalând că este posibilă păstrarea acestor instituții chiar şi în cadrul socialismului. Elaborează planuri pentru un socialism în care există prețuri şi concurență.”) Dacă această afirmație a lui Mises, ca multe altele care îi aparțin, poate a părut exagerată atunci când a fost scrisă, în 1949, ea a devenit profetică, iar faptele care s-au întâmplat 40 de ani mai târziu i-au dat pe deplin dreptate, după cum a recunoscut recent celebrul student al lui Oskar Lange, socialistul Robert Heilbroner (*The Newyorker*, 23 ianuarie 1989): „Less than 75 years after it officially began, the contest between capitalism and socialism is over: *Capitalism has won*. The Soviet Union, China and Eastern Europe have given us the *clearest possible proof the capitalism organizes the material affairs of humankind more satisfactorily than socialism*… Indeed, it is difficult to observe the changes taking place in the world today and not conclude that the nose of capitalism camel has been pushed so far under the socialist tent that the great question now seems how rapid will be the transformation of socialism

precedent în istoria gândirii economice, astfel încât socialiştii au trebuit să îşi recunoască înfrângerea finală şi au renunţat să mai proclame doctrina marxistă tradiţională, conform căreia socialismul este superior capitalismului tocmai pentru că permite eliminarea pieţei, a preţurilor şi a concurenţei; dimpotrivă, socialiştii doresc acum cu o insistenţă comică să justifice socialismul, argumentând că permite păstrarea pieţei şi încercând chiar să demonstreze că piaţa şi capitalismul sunt categorii istorice diferite care nu au de ce să se implice reciproc[4].

---

into capitalism, and not the other way around, as things looked only half a century ago." („La mai puţin de 75 de ani de când a început oficial, întrecerea dintre capitalism şi socialism s-a terminat: *Capitalismul a câştigat*. Uniunea Sovietică, China şi Europa de Est ne-au oferit *cea mai clară dovadă: capitalismul organizează problemele materiale ale umanităţii mai satisfăcător decât socialismul*... Într-adevăr, este greu să observăm schimbările care au loc astăzi în lume şi să nu ne gândim că nasul cămilei capitaliste s-a băgat atât de mult în cortul socialist, încât marea întrebare acum este cât de rapidă va fi transformarea socialismului în capitalism, şi nu invers, aşa cum stăteau lucrurile cu numai jumătate de secol în urmă.")

Vezi şi articolul recent al lui Heilbroner, *Analysis and Vision in the History of Modern Economic Thought*, în *Journal of Economic Literature*, volumul XXVIII, septembrie, 1990, pp. 1097-1114, în special p. 1097 şi pp. 1110-1111. Heilbroner conchide: „Socialism has been a great tragedy in this country [...] Mises was right." („Socialismul a fost o mare tragedie pentru această ţară [...] Mises avea dreptate."). Vezi, de asemenea, interviul pe care Robert Heilbroner i l-a acordat lui Mark Skousen, în data de 8 aprilie 1991, pentru revista *Liberty*, volumul 4, nr. 6, iulie 1991, pp. 45-50 şi p. 63 (o versiune mai redusă a acestui interviu extrem de interesant a fost publicată anterior în *Forbes*, 27 mai 1991).

[4] Încă din scrierile lui Oskar Lange se văd eforturile tragi-comice ale teoreticienilor „socialismului de piaţă" de a-i convinge, pe de o parte, pe partenerii lor de drum socialişti, pe de altă parte, publicul în general că „piaţa" este o instituţie care „nu are nimic de-a face" cu capitalismul şi că poate fi utilizată în egală măsură, cu caracter instrumental şi cu succes de socialism. Lange a ajuns să afirme (*The Economic Operation of a Socialist Society: I & II*, în *Contributions to Political Economy*, nr. 6, 1987, p. 7) că piaţa este „rather old institution, an institution which is so characteristic of capitalism that it is frequently confused with capitalism but which actually is historically much older than capitalism" („o instituţie destul de veche, o instituţie atât de caracteristică pentru capitalism, încât de multe ori este confundată cu capitalismul, dar care, de fapt, din punct de vedere istoric, este mult mai veche decât capitalismul"). De asemenea (*ibidem*, p. 13):

La rândul său, Hayek, cu tonul elegant dintotdeauna, nu s-a putut abține să nu facă unele comentarii sarcastice, atât în articolul în care rezumă starea dezbaterii, apărut în 1935[5], cât şi în lucrarea sa din 1940,

„Prices and money are not only characteristic of modern capitalism, but are an institution that has to be preserved in the socialist society.” („Prețurile şi banii nu sunt caracteristice numai capitalismului modern, ci reprezintă o instituție care trebuie păstrată în societatea socialistă.”) Aceeaşi idee este repetată cu o insistență exasperantă de „socialiştii de piață” moderni. Vezi, de exemplu, volumul editat de Julian Legrand şi Saul String, *Market Socialism*, The Clarendon Press, Oxford, 1989. În strălucita sa analiză critică a socialismului de piață, intitulată *Market Socialism: a Scrutiny. This Square Circle* (Institute of Economic Affairs, Occasional Paper 84, Londra 1990), Anthony de Jasay descrie ironic poziția „socialiştilor de piață”: „Apologists for capitalism usurp the market, apropriating it as if the market – an efficient institution – depended for its functioning on capitalism – repugnant and alienating system. However, the suggestion that the market and capitalism go together is but a «sleight of hand». Traditional socialists fall for this trick, and think they dislike and mistrust markets when in fact it is capitalism they reject. This is a confusion, a failure to see that the market can be trained to serve socialist goals just as it now serves capitalist ones. Indeed, though the authors do not say so, that tacitly treat the market as a neutral tool in the hands of its political master who can use it in fashioning the kind of society he wants.” („Apologeții capitalismului uzurpă piața, însuşindu-şi-o ca şi cum piața – o instituție eficientă – ar depinde de capitalism (un sistem respingător, care alienează) pentru a funcționa. Totuşi, ideea că piața şi capitalismul merg împreună este doar un „truc”. Socialiştii tradiționali cad în capcana acestui truc şi cred că resimt antipatie şi neîncredere față de piețe, când de fapt ceea ce resping este capitalismul. Aceasta este o confuzie, neputința de a vedea că piața poate fi dresată pentru a sluji țelurilor socialiste, aşa cum slujeşte acum celor capitaliste. Într-adevăr, chiar dacă autorii nu spun asta, ei tratează tacit piața ca pe un instrument neutru în mâinile stăpânului ei politic, care o poate folosi pentru a crea societatea dorită.”)

[5] Vezi F.A. Hayek, *The Present State of the Debate*, în *Collectivist Economic Planning*, ed. cit., p. 238: „So many of those of the younger socialists who have seriously studied the economic problems involved in socialism have abandoned the belief in a centrally planned economic system and pinned their faith on the hope that competition may be maintained even if private property is abolished.” („Mulți socialişti tineri care au studiat serios problemele economice implicate în socialism au renunțat să mai creadă într-

dedicată în mod expres criticii „soluției concurențiale”[6]. Hayek menționează cât de semnificativ este faptul că tinerii socialişti care au studiat cu cea mai mare seriozitate şi hotărâre problemele economice pe care le pune socialismul au abandonat ideea că o economie de planificare centrală ar putea să funcționeze, înclinând, în schimb, să argumenteze menținerea concurenței, chiar dacă s-ar aboli proprietatea privată a mijloacelor de producție. Astfel, este abandonată ideea tradițională marxistă conform căreia planificarea nu doar reprezintă extrema opusă a concurenței, ci are ca scop principal eliminarea acesteia, pentru a face posibilă îndeplinirea adevăratului „ideal” socialist.

2. ANTECEDENTELE ISTORICE ALE „SOLUȚIEI CONCURENȚIALE”

Înaintea contribuțiilor rafinate privind „soluția concurențială”, pe care le datorăm lui Lange, Dickinson, Durbin şi Lerner, aceasta se dezvoltase treptat, chiar dacă într-o formă stângace şi incompletă, atât în limba germană, cât şi în limba engleză.

---

un sistem economic planificat central şi şi-au pus credința în speranța că se poate menține concurența, chiar dacă se desființează proprietatea privată.”)

[6] F.A. Hayek, *Socialist Calculation III: The Competitive Solution*, în *Individualism and Economic Order*, ed. cit., p 186: „The first and most general point can be dealt with fairly briefly, although it is not unimportant if one wants to see these new proposals in their proper light. It is merely a reminder of how much of the original claim for the superiority of planning over competition is abandoned if the planned society is now to rely for the direction of its industries to a large extent on competition. Until quite recently, at least, planning and competition used to be regarded as oposites, and this is unquestionably still true of nearly all planners except a few economists among them.” („Primul punct, cel mai general, poate fi tratat relativ succint, chiar dacă nu este chiar neînsemnat, dacă cineva vrea să vadă aceste noi propuneri în adevărata lor lumină. Serveşte numai pentru a ne aminti cât de mult din afirmația inițială, care susținea superioritatea planificării față de concurență, este abandonat, dacă societatea planificată va trebui acum să se bazeze, într-o mare măsură, pe concurență, pentru orientarea industriilor proprii. Până nu demult, planificarea şi concurența erau văzute ca fiind opuse, şi acest lucru rămâne, fără îndoială, în continuare adevărat pentru toți planificatorii, cu excepția câtorva economişti din rândul lor.”)

În limba germană, primele progrese teoretice în acest domeniu apar începând cu anii '20, ca o reacție împotriva articolului fundamental al lui Mises, în principal în urma activității lui Eduard Heimann şi Karl Polanyi. Numitorul lor comun este susținerea unei soluții care să se bazeze pe existența unui oarecare nivel de „concurență” între o serie de monopoluri sau „*trusts*” care, sub control sindical sau guvernamental, îşi propun să reprezinte coloana vertebrală a organizării economice a socialismului.

În limba engleză, cu excepția unor observații sumare ale lui Roper, au existat la început foarte puține lucrări scrise referitoare la „soluția concurențială”. Faptul că aceasta a fost comentată şi criticată anticipat de Mises şi Hayek, înainte de apariția contribuțiilor rafinate ale lui Lange, Dickinson, Durbin şi Lerner, evidențiază faptul că ea mai degrabă se forma printr-o tradiție orală de seminar, dezvoltată pe măsură ce consecințele polemicii se acutizau, ceea ce explică, în plus, că mare parte a ideilor culese de aceşti autori „plutea” deja în mediul academic, cu câțiva ani înainte.

Contribuțiile lui Eduard Heimann şi Karl Polanyi

Revenind acum la antecedentele în limba germană, una dintre primele contribuții o datorăm lui Eduard Heimann: lucrarea *Plusvaloarea şi economia colectivă: contribuții critice şi pozitive la teoria socialismului*, apărută în 1922[7]. Heimann înțelege importanța fundamentală pe care o au prețurile şi piața, însă cu toate acestea doreşte negreşit să stabilească un sistem socialist. Este evident că încearcă să rezolve dilema propunând ceea ce el numeşte o „concurență paşnică sau prietenoasă” (*freundlichen Wettbewerb*). Această „concurență” s-ar produce într-un mod ordonat şi controlat între managerii diferitelor organizații de afaceri şi sectoriale în care, în opinia sa, ar trebui să se împartă sistemul economic. În orice caz, Heimann, socialist cu rădăcini creştine, exprimă în continuare îndoieli serioase privind faptul că socialismul şi concurența ar fi sau nu compatibile. În plus, onestitatea sa ştiințifică nu poate fi pusă la îndoială, dat fiind că în mod explicit recunoaşte marile

[7] Eduard Heimann, *Mehrwert und Gemeinwirtschaft: Kritische und Positive Beiträge zur Theorie des Sozialismus*, publicată de Robert Englemann la Berlin, în anul 1922.

avantaje ale concurenței capitaliste şi, pe de altă parte, este unul dintre primii teoreticieni care, puțin după Mises însuşi, a recunoscut problema gravă a calculului economic în orice sistem socialist. Totuşi, Heimann susține că ar fi suficient ca managerii monopolurilor sectoriale să aibă diferite scopuri, idealuri şi interese, pentru ca rezultatul activității lor să fie la fel de „concurențial" precum cel care se produce constant într-o economie reală de piață. Astfel, nu ar apărea probleme de calcul economic şi s-ar păstra majoritatea avantajelor sistemului concurențial, chiar dacă nu ar exista proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, iar distribuția veniturilor ar fi egalitară. Mai mult, Heimann propune abolirea rentelor, dobânzilor şi a dividendelor, care s-ar opri direct la organul central de coerciție. În final, managerii monopolurilor sectoriale ar primi instrucțiunea de a-şi stabili prețurile la nivelul costurilor implicate, fără ca, în niciun caz, să poată face uz de puterea monopolistă pe care le-o acordă această situație.

Într-o critică detaliată adusă propunerilor lui Heimann, Georg Halm a afirmat[8] că pretinsa „concurență" între managerii monopolurilor sectoriale ar fi doar o concurență „între ghilimele". Pe de o parte, este imposibil de înțeles cum ar putea managerii să cunoască respectivele costuri, nu numai pentru că nu este permisă libera exercitare a concurenței şi a funcției antreprenoriale în cadrul fiecărui sector, ci şi deoarece cotele de amortizare reprezintă unul dintre elementele esențiale atunci când se determină costul, iar calculul lor depinde de rata dobânzii, a cărei fixare la nivel central ar fi complet arbitrară, nefiind rezultatul unui proces concurențial. În plus, Heimann nu înțelege că esența funcționării pieței este antreprenoriatul, unicul mecanism care permite descoperirea şi crearea constantă a informației practice necesare în fiecare context concret pentru efectuarea calculului economic. Prin împiedicarea liberei exercitări a antreprenoriatului în domenii extrem de ample ale vieții economice, generarea informației

[8] Critica lui Halm la propunerea lui Eduard Heimann se regăseşte în lucrarea *Collectivist Economic Planning*, deja citată, pp. 189-200, care include paragraful 25 din articolul lui Georg Halm, *Further Considerations on the Possibility of Adequate Calculation in a Socialist Community*. Articolul a fost introdus de Hayek în volumul amintit, cu scopul de a avea un rezumat al lui Georg Halm privind dezbaterea acestui subiect în lumea academică germană până în 1935.

nu este posibilă în modelul propus de Heimann, drept care problema calculului economic rămâne nerezolvată. Căci nu este de înțeles cum ar putea acționa din punct de vedere antreprenorial directorii diferitelor monopoluri, nu numai pentru că nu pot obține beneficiile antreprenoriale aferente (fiind eliminate prin definiție, acestea nu ar mai acționa ca un stimulent antreprenorial de a descoperi şi crea informația necesară pentru efectuarea calculului economic), ci, în plus, pentru că nici măcar nu ar avea posibilitatea de a promova antreprenoriatul în rândul propriilor sectoare.

Cu mai bine de un deceniu înaintea lui Halm, Mises însuşi deja demonstrase[9] cât de vagă este propunerea lui Heimann şi că, în principal, este vorba despre o lipsă de claritate privind tipul de relație existent între diferitele grupuri industriale şi statul sau organismul central de planificare. Este vorba, pur şi simplu, despre a lămuri dacă diferitele sectoare monopolizate ar trebui să acționeze ca adevărate proprietare ale mijloacelor de producție din dotare, caz în care ne-am afla în fața unui sistem de tip sindicalist, asemănător celui încercat în fosta Iugoslavie, cu toate rezultatele perverse care decurg de aici, inclusiv lipsa de coordonare specifică; sau dacă, dimpotrivă, organismele corporatiste ar fi numai de tip administrativ, responsabilitatea finală a coordonării economice globale căzând în sarcina unui centru statal de planificare, caz în care problemele tipice de calcul economic explicate de Mises s-ar manifesta şi ele din plin. Într-un cuvânt, din punct de vedere teoretic nu intră în discuție o concurență „controlată şi paşnică” diferită de concurența liberală: concurența există sau nu există, în funcție de exercitarea funcției antreprenoriale, fie ea liberă sau nu (exercitare supusă întotdeauna, după cum am văzut în capitolul al II-lea, principiilor tradiționale ale dreptului privat), iar propunerile lui Heimann ar avea sens numai într-o lume statică ireală, în care nu s-ar produce schimbări şi toată informația necesară pentru a duce la capăt calculul economic ar fi disponibilă în prealabil. În cele din urmă, acest argument critic al lui Mises are o mare semnificație şi a fost ignorat în mod flagrant şi

[9] Critica lui Mises la adresa lui Heimann se regăseşte inițial în articolul său intitulat *Neue Beiträge zum Problem der Sozialistischen Wirtschaftsrechnung*, publicat *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, nr. 51, 1924, pp. 488-500. Acest articol, pe care l-am citat deja, este reluat şi dezvoltat de Mises într-o anexă la volumul *Socialism*, ed. cit., pp. 475-478.

sistematic de teoreticienii „socialismului de piață" de mai târziu, fiind absurdă convingerea, aşa cum propunea Heimann, că prețurile se pot stabili în funcție de costuri. O asemenea propunere, după Mises, este lipsită de sens, nu numai deoarece costurile sunt subiective şi pot fi judecate doar antreprenorial şi tacit în contextul fiecărei acțiuni concrete (reprezentând, prin urmare, o informație netransmisibilă în mod obiectiv organului de planificare, nici care să poată fi generată direct de acesta), ci şi pentru că, mai mult, costurile monetare avute în vedere în calculul economic personal nu sunt altceva decât estimări ale prețurilor factorilor de producție; aşadar, orice propunere de a se recurge la costuri pentru stabilirea prețurilor, virează inevitabil într-un raționament circular, care lasă fără soluție problema calculului economic.

Karl Polanyi[10], în articolul său despre calculul economic socialist, publicat în 1922[11], după ce a afirmat explicit imposibilitatea calculului economic într-un sistem de planificare centrală, a avansat o propunere neclară privind un „socialism corporatist" în care, pe de o parte, „proprietatea" asupra mijloacelor de producție va fi încredințată unui organism central de planificare, în timp ce dreptul de a dispune de bunurile şi serviciile de producție şi consum ar reveni asociațiilor

[10] Karl Polanyi (1886-1964) nu trebuie confundat cu fratele său, Michael Polanyi, care, după cum am văzut, a fost unul dintre principalii creatori ai teoriei conform căreia cunoaşterea tacită şi dispersată face imposibil calculul economic în orice sistem în care nu există libertatea exercitării acțiunii umane sau funcției antreprenoriale. Pare paradoxală opoziția teoretică între cei doi frați, la fel de frapantă ca cea existentă, de exemplu, între Ludwig von Mises şi fratele său, Richard, care a dezvoltat un concept pozitivist al probabilității şi a susținut aplicarea matematicilor şi a statisticii în domeniul cercetării în ştiințele sociale, lucru pe care Ludwig von Mises l-a respins întotdeauna în mod explicit. Divergențele teoretice au influențat relațiile personale în ambele cazuri, atât frații Polanyi între ei, cât şi frații Mises păstrând de-a lungul vieții relații destul de reci şi distante.

[11] Contribuția lui Karl Polanyi se regăseşte în articolul său, *Sozialistische Rechnungslegung*, publicat *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, nr. 49, 1922, pp. 377-420. Ulterior, Karl Polanyi a încercat să răspundă criticilor venite mai ales din partea lui Mises şi Felix Weil, într-un alt articol, publicat în aceeaşi revistă, nr. 52 din 1924, cu titlul *Die Funktionelle Theorie der Gesellschaft und das Problem der Sozialistischen Rechnungslegung (Eine Erwiderung an Prof. Mises und Dr. Felix Weil)*.

corporatiste de producție corespunzătoare. Aşadar, este vorba despre o soluție ambiguă, asemănătoare celei propuse de Heimann şi în care nu se ştie, în ultimă instanță, cine ar dispune de puterea ultimă de decizie: organul central de coerciție sau asociațiile corporatiste. Dacă organul central de planificare este ultima putere decizională, ne găsim din nou în fața imposibilității obținerii cunoaşterii dispersate, care face imposibil calculul economic în sistemele centralizate. Dacă, dimpotrivă, asociațiile profesionale de tip sindicalist sunt cele care, în ultimă instanță, îşi constrâng sistematic membrii şi adoptă deciziile, ne găsim în fața unui socialism sindical lipsit de orice fel de capacitate de coordonare[12].

Critica anticipată de Mises, Hayek şi Robbins împotriva „soluției concurențiale"

Trecând acum la lumea academică de limbă engleză, înainte de contribuțiile lui Lange, Dickinson, Durbin şi Lerner, cu excepția tratamentului scurt acordat de W.C. Roper acestui subiect[13], în limba engleză s-a scris puțin referitor la „soluția concurențială". Totuşi, după cum am indicat anterior, exista deja o doctrină relativ dezvoltată la nivel academic, care a permis ca atât Mises, cât şi Hayek să anticipeze o serie de observații critice pe marginea acestui tip de propuneri.

---

[12] Lui Mises îi datorăm principalele critici aduse propunerii lui Karl Polanyi. Ele se regăsesc în aceleaşi pagini în care este criticată contribuția lui Heimann (vezi nota 9); pentru o critică specifică a lui Polanyi, vezi *Socialism*, pp. 473-475. De asemenea, putem menționa articolul lui Felix Weil, *Gildensozialistische Rechnungslegung, Kritische Bemerkungen zu Karl Polanyi „Sozialistische Rechnungslegung" in diesem Archiv 49/2, s. 377 ff*, publicat în *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, nr. 52, 1924, pp. 196-217. Hoff (în *Economic Calculation in the Socialist Society*, p. 243) subliniază faptul că Felix Weil califică propunerea lui Karl Polanyi drept ceva „imposibil şi chiar fără sens".

[13] Willet Crosby Roper, *The Problem of Pricing in a Socialist State*, ed. cit., pp. 60-62. Roper insistă asupra necesității menținerii concurenței şi afirmă explicit că gradul de eficiență care poate fi aşteptat de la un sistem socialist depinde de gradul în care poate simula concurența care există în mod firesc într-un regim capitalist. Vezi şi nota 30 de la capitolul al V-lea.

Cronologic, primele observații aduse „soluției concurențiale" în general i se datorează lui Mises şi apar într-un subcapitol dedicat „pieței artificiale" din lucrarea sa, *Die Gemeinwirtschaft*, apărută în 1922 şi dezvoltată şi tradusă în limba engleză în 1936. După Mises, piața este „punctul focal" al sistemului capitalist şi reprezintă esența sa cea mai intimă, astfel încât numai în capitalism este posibilă dezvoltarea pieței şi în niciun caz nu se pot imita „artificial" piața şi concurența în socialism. Argumentele lui Mises se află în deplină consonanță cu explicațiile privind caracterul coordonator al funcției antreprenoriale, prezentate în capitolul al II-lea al acestei cărți, şi demonstrează că Mises, între articolul inițial din 1920 şi redactarea cărții despre socialism în 1922 (corectată şi dezvoltată odată cu versiunea în limba engleză din 1936), reluând aceleaşi idei, şi-a îmbunătățit semnificativ modul de expunere al acestora.

După cum am văzut deja, Mises afirmă în mod explicit că antreprenorul este cel care creează informația practică necesară pentru efectuarea calculului economic: „It is the speculative capitalists who create the data to which he has to adjust his business and which therefore gives direction to his trading operations."[14] Desigur, informația este creată, descoperită sau „văzută" numai dacă antreprenorul urmăreşte un scop anume, care acționează ca un stimulent. Aşadar, stimulentul este scopul sau beneficiul care se vrea atins prin acțiunea respectivă, iar dacă antreprenorului nu îi este recunoscut dreptul la proprietate, el nu poate atinge obiectivul, scopul propus sau beneficiul dorit şi, astfel, nici măcar nu va genera informația necesară pentru a face posibil calculul economic, iar întregul proces creativ şi coordonator tipic unei economii de piață nu poate fi pus în mişcare. În cuvintele lui Mises:

> „Without the striving of the entrepreneurs for profit... the successful functioning of the whole mechanism is not to be thought of... The motive force of the whole process which gives rise to market process for the factors of production is the

[14] „Antreprenorii sunt cei care *creează informația* în funcție de care fiecare îşi adaptează afacerile şi care, prin urmare, le orientează activitățile comerciale." (Ludwig von Mises, *Socialism,* ed. cit., p. 121.)

> ceaseless search on the part of the capitalists an the entrepreneurs to maximize their profits.”[15]

De aceea, este imposibilă separarea pieței şi a funcțiilor sale tipice – privind formarea prețurilor şi capacitatea de coordonare a acțiunilor individuale ale participanților ei – de instituția proprietății private asupra mijlocelor de producție. Adică, în momentul în care se elimină proprietatea privată asupra mijlocelor de producție, devin inutile instrucțiunile transmise directorilor de companii pentru a acționa ca şi cum ar fi antreprenori, dat fiind faptul că sunt „lăsați pe întuneric”, luându-li-se posibilitatea de a obține beneficiile estimate subiectiv[16].

Pe de altă parte, în opinia lui Mises, nu ar servi la nimic ca o ipotetică „bancă statală” să îşi liciteze resursele între acei directori care oferă posibilitatea obținerii unei mai mari „rate de profit”:

> „Such a state of affairs would simply mean that those managers who were less cautious and more optimistic would receive capital to enlarge their undertakings, while more cautious and more skeptical managers would go away empty-handed. Under capitalism, the capitalist decides to whom he will entrust his own capital.”[17]

Procesul nu se bazează pe oferirea unei rate de profit maximă, ci pe informația practică generată pe o piață capitalistă atunci când

---

[15] „Este de neconceput funcționarea întregului mecanism fără efortul antreprenorilor pentru a obține beneficii... căci motivația întregului proces care generează prețurile pieței pentru factorii de producție constă în căutarea neobosită a beneficiului maxim de către capitalişti şi antreprenori.” (*Ibidem*, p. 119.)

[16] *Ibidem*, p. 119: „If the prospect of profit disapears the mechanism of the market loses its mainspring, for it is only this prospect which sets in motion and maintains it in operation.” („Dacă perspectiva profitului dispare, mecanismul pieței îşi pierde motivația principală, deoarece tocmai această perspectivă este cea care pune piața în mişcare şi o menține în funcțiune.”)

[17] „O astel de situație ar însemna pur şi simplu că acei directori care sunt mai puțin precauți şi mai optimişti ar primi capital pentru a-şi extinde întreprinderile, în timp ce directorii mai precauți şi mai sceptici ar trebui să plece cu mâna goală. Prin contrast, în sistemul capitalist, capitalistul este cel care decide cui şi în ce condiții încredințează propriul capital.” (*Ibidem*, p. 121.)

antreprenorii acționează în mod speculativ şi ca rezultat al *tensiunii psihologice* personale, între dorința de a obține beneficii şi estimarea subiectivă a pierderilor posibile. Informația practică cu care lucrează un director care nu se află în aceleaşi condiții ca un antreprenor pe o piață liberă nu va fi niciodată aceeaşi şi, de aceea, în ultimă instanță, într-un sistem socialist decizia finală de tip „antreprenorial" va fi luată de organul central de planificare responsabil să decidă cui i se vor aloca fondurile sau resursele corespunzătoare; acest organ central, după cum ştim, nu va putea niciodată să obțină informația practică necesară pentru a nu acționa în mod arbitrar. „The alternative is still *either* socialism or a market economy" este concluzia lui Mises, fiind exclusă, ca soluție de mijloc, posibila existență a unui „socialism de piață"[18].

La rândul său, Hayek, în ultimele cinci subcapitole (care se întind pe 25 de pagini) ale articolului său, *Starea dezbaterii*, apărut în 1935, s-a ocupat de critica, sub denumirea de „pseudo-concurență", atât a modelelor care fuseseră dezvoltate în literatura germană şi pe care le-am descris în detaliu atunci când am vorbit despre Heimann şi Polanyi, cât şi a altor propuneri ale „socialismului de piață", elaborate verbal în cercurile economice din Londra de generația mai tânără de economişti socialişti (propuneri care, până în 1935, încă nu au existat într-o formă scrisă).

În ceea ce priveşte modelul „tradiției germane" al concurenței între monopolurile sectoriale, obligate să respecte, în general, regula de egalare a prețurilor cu costurile şi, în particular, regula producerii unui volum la care prețurile şi costurile marginale să coincidă, Hayek reiterează şi dezvoltă argumentele, deja amintite, care au stat şi împotriva propunerilor lui Heimann şi Polanyi şi care, inițial, fuseseră expuse de Mises, Halm şi Weil. Pe de o parte, Hayek semnalează faptul că, dacă nu este permisă concurența intrasectorială, devine imposibilă, în cadrul fiecărui sector, apariția informației privind prețurile şi costurile, necesară pentru calculul economic. Pe de altă parte, el critică propunerea de a utiliza costurile ca ghid pentru fixarea prețurilor sau pentru determinarea unui anumit volum de producție. Lucrurile stau astfel, pe de o parte pentru că, aşa cum ştim, costurile reprezintă un element subiectiv, care poate fi stabilit numai într-un mediu de piață în care toate oportunitățile posibile la care se renunță atunci când se

[18] „Alternativa este fie socialismul, fie economia de piață." (*Ibidem*, p. 123.)

acționează pot fi estimate convenabil, pe de altă parte, pentru că, în plus, costurile depind întotdeauna de expectativele privind viitorul. În cuvintele lui Hayek, „the competitive or necessary cost cannot be known unless there is competition”[19]. În acest scop este necesar să funcționeze nu numai o concurență adevărată între diferitele sectoare, ci, mai ales, concurența între diferitele companii la nivel intrasectorial. Prin urmare, costurile nu sunt un element care să poată fi cunoscut în mod obiectiv de un organ de planificare sau de directorii unor monopoluri sectoriale, ci reprezintă evaluări subiective, estimate în funcție de capacitatea antreprenorială a fiecărui agent economic care ia deciziile pe piață.

În plus, utilizarea criteriului costului marginal implică, aşa cum a subliniat deja Mises, un raționament circular care îi face imposibilă aplicarea. Nu numai că aceste costuri sunt de oportunitate şi subiective, dar, mai mult decât atât, în evaluarea lor, calculele numerice avute în vedere sunt tocmai prețurile estimate pentru factorii de producție. Cu greu vor putea fi determinate prețurile în funcție de costuri atunci când acestea nu sunt altceva decât prețuri. Acest fapt devine evident în special atunci când ne gândim la rolul pe care îl joacă amortizarea capitalului ca o componentă a costului. Într-adevăr, capitalul nu este altceva decât valoarea prezentă a unei serii viitoare de rente sau de prețuri pentru servicii ale unui bun de capital, care trebuie estimate anterior calculării valorii acelui bun şi, prin urmare, cotei sale de amortizare, ca o componentă a costului. Este imposibil să se determine prețul în funcție de cost, dat fiind că acea componentă de amortizare a sa cere ca mai înainte să se fi estimat prețurile viitoare. În cuvintele lui Hayek:

> „Much of what is usually termed cost of production is nor really a cost element that is given independently of the price of the product but quasi-rent, or a depreciation quota which has to be allowed on the capitalized value of expected quasi-rents, and is therefore dependent on the prices which are expected to prevail.”[20]

---

[19] „Costurile nu pot fi cunoscute, dacă nu există concurență.” (F.A. Hayek, *The Present State of the Debate*, în *Collectivist Economic Planning*, ed. cit., p. 227.

[20] „O mare parte din ceea ce se numeşte în mod normal cost de producție nu este un element al costului care să fie dat independent de prețul bunului, ci o

Pe de altă parte, Hayek scoate în evidență imposibilitatea de a stabili, într-un mod care să nu fie pur arbitrar, care va fi sectorul sau industria de monopol care ar constitui elementul de bază al modelului de sistem socialist pe care îl comentăm. Ar trebui ca fiecare sector să includă toate industriile sau etapele intermediare care generează un anumit bun sau serviciu final de consum? Sau, dimpotrivă, fiecare sector va cuprinde toate industriile sau întreprinderile care produc acelaşi bun intermediar? Sau ar trebui să se utilizeze vreun sistem mixt care să reprezinte o combinație a acestora? În plus, este clar că fiecare serviciu şi fiecare bun final de consum, având o semnificație subiectivă pentru fiecare persoană sau organ de decizie, noțiunea de sector sau industrie, oricare ar fi criteriul respectat, ar fi pur arbitrară. Mai mult, aceste sectoare nu s-ar putea menține neschimbate de-a lungul timpului, deoarece odată cu modificarea bunurilor şi serviciilor produse sau a tehnologiilor și bunurilor de capital utilizate, pe baza unor criterii de egalitate, structura întreprinderilor pe care le grupează un sector sau altul ar trebui să varieze în mod constant. Noțiunea de industrie sau sector este, aşadar, absurdă din punct de vedere teoretic: nu poate fi stabilită într-un mod univoc şi obiectiv şi ar avea sens numai într-o lume statică, în care toată informația ar fi dată şi nu s-ar produce schimbări[21].

Al doilea model pe care îl analizează şi îl critică Hayek este cel în care „pseudo-concurența" este acceptată nu numai la nivel intersectorial, ci şi la nivel intrasectorial, adică între diferitele întreprinderi din fiecare sector. În acest al doilea model, organul central de planificare apare ca un fel de „super-bancă", însuşindu-şi beneficiile obținute de toate companiile şi sectoarele şi ocupându-se de distribuirea fondurilor de investiții corespunzătoare, pentru fiecare dintre acestea. Mijloacele de producție se află în proprietate publică, dar companiilor li se pretinde să se comporte la nivel individual în mod „concurențial", adică urmărind „beneficii" şi evitând „pierderi".

Observațiile critice pe care le anticipează Hayek la adresa acestui al doilea grup de propuneri privind socialismul concurențial, în care organul central de planificare intervine numai în momentul în care

---

cvasi-rentă sau cotă de depreciere, care trebuie avută în vedere atunci când se calculează valoarea de capitalizare a cvasi-rentelor așteptate şi care, prin urmare, depinde de prețurile estimate a prevala în viitor." (*Ibidem*, p. 227.)

[21] *Ibidem*, p. 231.

trebuie să pună mâna pe beneficii şi să distribuie fondurile de investiții aferente, deşi prezintă un oarecare interes, mai ales pentru că presupun un antecedent al teoriei moderne a drepturilor de proprietate şi al analizei Şcolii Alegerii Publice referitoare la comportamentul birocraților şi al funcționarilor[22], nu includ, totuşi, argumentele teoretice esențiale enunțate deja de Mises. Hayek afirmă că, deşi este permisă „concurența” la toate nivelurile, dacă nu există proprietate privată asupra mijlocelor de producție, va trebui să se dezvolte sau să se descopere un sistem alternativ prin care să se verifice sau să se confirme că directorii implicați acționează sau nu în mod corect. Hayek enumeră şi analizează o serie de posibile sisteme alternative la proprietatea privată a mijloacelor de producție care ar putea fi inventate[23]. Pe de o parte, experiența trecută a eşecurilor şi succeselor

---

[22] Legătura cu Şcoala modernă a Alegerii Publice este evidentă în următoarea referire a lui Hayek (*The Present State of the Debate*, în *Collectivist Economic Planning*, ed. cit., p. 237) la problema pe care o presupune birocrația: „It will at best be a system of quasi-competition where the person really responsible will not be the entrepreneur but the official who aproves his decision and where in consequence all the difficulties will arise in connection with freedom of iniciative and the assessment of responsibility which are usually associated with bureaucracy.” („Va fi cel mult un sistem de cvasi-concurență, în care persoana cu adevărat responsabilă nu va fi antreprenorul, ci *oficialul care îi aprobă decizia* şi în care, în consecință, toate dificultățile apărute vor avea legătură cu libertatea de inițiativă şi evaluarea responsabilității – de obicei asociate cu *birocrația*.”) Aici s-ar putea repeta toate argumentele dezvoltate mai recent de Şcoala Alegerii Publice în ce priveşte analiza economică a efectelor perverse ale comportamentului politicienilor şi birocraților, pe care le-am amintit deja în alt loc (vezi nota 26 la capitolul al III-lea).

[23] Diferitele propuneri de stimulente sau sisteme de monitorizare ale succesului directorilor într-o „economie de piață socialistă” pe care le analizează Hayek reprezintă pentru el o problemă de un real interes teoretic (vezi *The Present State of the Debate*, în *Collectivist Economic Planning*, p. 219) : „In their pure form they raise the question of the rationale of private property in its most general and fundamental aspect.” Se pare că, prin această afirmație, Hayek întrevede programul de cercetare ştiințifică al teoriei economice moderne a drepturilor de proprietate, care, deşi extrem de încorsetat în viciile paradigmei neoclasice a informației depline şi echilibrului, a atins un grad remarcabil de dezvoltare. În următorul capitol, vom aduce completări analizei critice privind propunerile de stabilire a unor

fiecărui responsabil nu poate fi un criteriu, pentru că nu trecutul interesează, ci comportamentul viitor al fiecărui manager. Pe de altă parte, nu se poate stabili în mod obiectiv că un director acţionează greşit, pe baza „pierderilor" înregistrate aparent, dacă, de fapt, el nu face decât să investească în mod corespunzător, iar pe termen lung speră ca aceste „pierderi" să se transforme în „beneficii" substanţiale. Aceeaşi dificultate ar presupune-o şi înfiinţarea unui sistem de bonusuri sau „stimulente monetare" în favoarea directorilor: distribuirea acestora necesită o apreciere prealabilă, obiectivă şi inechivocă, a succesului sau eşecului unui anumit demers, lucru care nu este posibil, dată fiind natura dispersată şi inarticulabilă a informaţiei implicate în proces, precum şi caracterul incert al tuturor evenimentelor viitoare. În plus, un sistem de „bonusuri" ar stimula un comportament excesiv de optimist şi imprudent, dacă nu ar fi compensat cu „bonusuri negative" în cazul înregistrării de pierderi sau comiterii de erori. În orice caz, stabilirea de sancţiuni monetare şi de altă natură, în funcţie de gravitatea pierderilor înregistrate, prezintă şi riscul de a face excesiv de conservator comportamentul antreprenorial. Şi aşa mai departe. Hayek concluzionează că nu există niciun sistem alternativ care să permită reproducerea sau simularea în socialism a comportamentelor tipic concurenţiale pe care le determină numai proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie[24].

---

sisteme de bonusuri şi stimulente pentru a face posibilă funcţionarea regimului socialist.

[24] F.A. Hayek, *The Present State of the Debate*, în *Collectivist Economic Planning*, p. 238. Nu putem, totuşi, să fim de acord cu Hayek şi considerăm că în acest punct greşeşte printr-un exces de politeţe cu oponenţii săi, căci el însuşi afirmă: „... illegimate to say that these proposals are impossible in any absolute sense, it remains not the less true that these very serious obstacles to the achievement of the desired end exist and that there seems to be no way in which they can be overcome." („... deşi nu este legitim să spunem că aceste propuneri sunt imposibile în orice sens absolut, nu este mai puţin adevărat că aceste obstacole foarte serioase în calea atingerii obiectivului dorit există şi, se pare, nu este nicio cale prin care ele să fie depăşite.") Dimpotrivă, pe baza motivelor prezentate în text, apreciem că este imposibil ca în absenţa proprietăţii private să se poată rezolva problema calculului economic într-un sistem în care concurenţa să fie prezentă la maximum, dar în care proprietatea asupra bunurilor de producţie să rămână publică. Cu această afirmaţie, Hayek poate da de înţeles că nu există o imposibilitate

Desigur, niciuna dintre posibilele soluții anterioare, nici critica lor aferentă nu ajung pe deplin la miezul problemei. Aceasta, deoarece lipsesc stimulentele necesare pentru ca sistemul să funcționeze după modelul desfășurării proceselor de piață într-un sistem capitalist. În plus, *cunoaşterea dispersată*, după cum am explicat urmând direcțiile remarcabile expuse deja de Mises, reprezintă o problemă imposibil de depășit. Căci, dacă bunurile de producție sunt proprietate publică şi comunitatea, prin intermediul organului central de coerciție, obține beneficiile, dividendele şi dobânzile aferente, este clar că, pe de o parte, niciun agent individual nu poate obține aceleaşi beneficii, deoarece aceasta ar fi împotriva modelului de socialism propus şi ar presupune reintroducerea proprietății private asupra mijloacelor de producție şi revenirea la capitalism. Pe de altă parte, dacă agentul economic individual este pus în imposibilitatea de a-și urmări, așa cum consideră el, scopul sau beneficiile, el nu va realiza sau nu va descoperi volumul de informație practică relevantă necesară pentru calculul economic şi coordonarea proceselor sociale. În plus, chiar dacă, înşelându-se, i s-ar părea că a întrevăzut vreun scop sau vreun beneficiu (pur şi simplu la întâmplare, sau din orice alt motiv, fără să-l mai intereseze că acest beneficiu, odată obținut, va fi încredințat comunității), este evident că, pentru a-și atinge scopul şi a întreprinde planul de acțiune aferent, va trebui să recurgă la solicitarea unor resurse de la organul central de planificare, „reprezentantul” comunității, deoarece, prin definiție, el însuși nu dispune de resurse proprii. Aşadar, inevitabil, organul de planificare este cel care, în ultimă instanță, va lua decizia de a aloca sau nu resursele corespunzătoare, dar o va face cu certitudine în mod arbitrar şi fără a realiza coordonarea necesară, deoarece este lipsit de informația practică relevantă (care se găseşte *dispersată* în mințile agenților economici individuali şi care prezintă un caracter în esență tacit şi subiectiv).

---

logică şi că problema este mai curând una practică, de a găsi stimulentele potrivite care să le înlocuiască pe cele existente pe piața capitalistă. Însă problema nu este de a găsi alte stimulente potrivite, ci faptul că este imposibil din punct de vedere teoretic ca, în absența proprietății private, să se rezolve problema calculului economic, deoarece nici agenții nu generează informația necesară în acest sens, nici organul central responsabil de distribuirea fondurilor aferente nu dispune de această informație pentru a se achita de sarcina distribuirii într-un mod care să nu fie complet arbitrar.

Cu alte cuvinte, în absența proprietății private asupra bunurilor de producție (sau, altfel spus, dacă o persoană este pusă în imposibilitatea de a obține acele beneficii care sunt rodul propriei sale creativități, de a constitui un capital şi de a extrage din el resursele necesare pentru a întreprinde noi acțiuni) se produce o ruptură forțată între agenții individuali, posesori potențiali ai cunoaşterii dispersate („potențiali", deoarece, fiind împiedicată urmărirea la nivel individual a unor scopuri sau beneficii, cunoaşterea nu mai este generată în mod creativ) și organul de planificare central. Oricât de bune i-ar fi intențiile, acesta nu va dispune niciodată de cunoaşterea dispersată, creată în mod potențial de indivizii liberi, prin urmare nu va avea de ales şi va trebui să adopte, în privința distribuirii resurselor, decizii arbitrare, fără a fi capabil să realizeze o coordonare economică.

În sfârşit, nu putem trece cu vederea faptul că, în 1934, cu un an înaintea lui Hayek, Lionel Robbins a profitat de lucrarea sa, *The Great Depression*, pentru a include scurte comentarii critice pe marginea propunerilor de „socialism concurențial". Pentru Robbins, nu este destul ca directorii din sistemul socialist să se „joace" de-a concurența, „concurând" unii cu alții doar pentru a-şi vinde produsele sau pentru a cumpăra, ca şi cum şi-ar desfăşura activitatea într-un sistem capitalist. Robbins consideră că în această perspectivă sistemul economic este conceput în mod simplist, ca şi cum ar fi ceva static, în care prețurile şi restul informației se generează *ipso facto*, în mod obiectiv, prin forța cererii exercitate de consumatori. Prin contrast, Robbins insistă că, în lumea reală, gusturile, tehnologia, resursele şi, în general, toată cunoaşterea se află într-un proces constant de schimbare, prin urmare, „the entrepreneur must be at liberty to withdraw his capital altogether from one line of production, sell his plant and his stocks and go into other lines. He must be at liberty to break up the administrative unit."[25] Pe scurt, trebuie să existe libertatea de a vinde o proprietate, dacă informația necesară pentru ca piața să funcționeze este generată în acest sens, iar acest lucru este, evident, incompatibil cu proprietatea publică asupra mijloacelor de producție şi cu controlul centralizat al sistemului economic pe care, în ultimă instanță, îl implică aceasta.

[25] „Antreprenorul trebuie să fie liber să îşi retragă capitalul din orice linie de producție, să vândă instalațiile şi activele şi să investească în alte proiecte. Trebuie să aibă libertatea de a lichida şi diviza orice proiect de investiție." (Lionel Robbins, *The Great Depression*, Macmillan, Londra, 1934, p. 154.)

Aşadar, pe lângă argumentele împotriva soluției de calcul sau pur algebrice, pe care am comentat-o anterior, Robbins a făcut o serie de comentarii privind „concurența artificială”, scurte, dar aflate pe drumul cel bun[26].

Încheiem analiza noastră în jurul criticilor anticipate de Mises, Hayek şi Robbins împotriva aşa-numitei „soluții concurențiale” (critici fundamentate pe caracterul dispersat al cunoaşterii, care face imposibil calculul economic acolo unde nu există proprietatea privată asupra mijloacelor de producție) şi trecem mai departe la studierea detaliată a soluției concurențiale propuse de Oskar Lange.

3. CONTRIBUȚIA LUI OSKAR LANGE: CONSIDERAȚII INTRODUCTIVE

Motivul pentru care studiem în detaliu contribuția economistului polonez Oskar Lange, dincolo de importanța acestui autor în istoria dezbaterii privind calculul economic socialist, este nevoia de a evalua consistența celei mai generalizate versiuni a manualelor care circulă ca surse secundare pe această temă. Această literatură secundară, în cea mai mare parte, consideră că Oskar Lange a combătut eficient provocarea teoretică lansată împotriva socialismului de Mises şi Hayek. Vom vedea argumentele pentru care această interpretare, un adevărat *mit*[27] al ştiinței economice, nu corespunde realității; de fapt,

[26] Don Lavoie, în *Rivalry and Central Planning*, ed. cit. (vezi mai sus nota 10, p. 159), semnalează că, paradoxal, în această scurtă analiză Robbins pare să se îndepărteze de propria concepție „robbinsiană”, în care subiectul economic este o simplă maximizare. Deşi s-ar părea că Lavoie concede lui Robbins, în practică, o poziție mult mai „austriacă” decât dau de înțeles Kirzner şi alți autori, personal cred că interpretarea lui Robbins, dinamică şi de tip austriac, a proceselor de piață s-a dovedit în majoritatea ocaziilor săracă şi confuză, acesta nefiind capabil să distingă între cele două interpretări şi, cu atât mai puțin, să evite ca lucrările sale să sugereze o concepție statică.

[27] Vezi Murray N. Rothbard, *The End of Socialism and the Calculation Debate Revisited*, în *The Review of Austrian Economics*, volumul 5, nr. 2, 1991, p. 53: „Lange concocted what could only be called the Mythology of the Socialist Calculation Debate, a mythology which, aided and abetted by Joseph Schumpeter, was accepted by virtually all economists of whatever ideological stripe.” („Lange a născocit ceea ce s-ar putea numi Mitologia

din ce în ce mai mulţi profesionişti din domeniul economiei şi-au dat seama deja că mitul „Lange a fost capabil să îl combată pe Mises" este complet lipsit de fundament.

În parcursul ştiinţific al lui Oskar Ruszard Lange (1904-1965) se pot distinge, referitor la concepţia sa privind sistemul socialist, patru etape bine diferenţiate. Prima se caracterizează prin apărarea unui model socialist foarte influenţat de marxiştii austrieci, în general, şi de Eduard Heinmann şi Karl Polanyi, în particular, pe care am avut ocazia să îi analizăm. În cea de-a doua etapă, Lange dezvoltă „modelul clasic", puternic înrădăcinat în teoria neoclasică a bunăstării, în „soluţia" de tip „încercare şi eroare" şi în introducerea unor mecanisme descentralizate de „concurenţă", cu scopul găsirii soluţiilor de echilibru corespunzătoare. Cea de-a treia etapă este caracterizată de ambiguitate. Profund impresionat de criticile la adresa sistemului său, enunţate de F.A. Hayek şi la care nu a ajuns să răspundă niciodată, Lange ajunge în propunerile lui la cele mai înalte cote de „liberalism", deşi niciodată nu reuşeşte, în mod explicit şi satisfăcător, să le demonstreze compatibilitatea cu idealul lui socialist. A patra şi cea din urmă etapă, care durează de la înscrierea în partidul comunist polonez şi până la sfârşitul vieţii sale, se caracterizează printr-o sinceră „întoarcere" la propunerile sale anterioare, sfârşind prin a lăuda explicit teoria şi practica sistemului stalinist şi, în cele din urmă, ajungând chiar să se dezică de „soluţiile" sale „concurenţiale" (care nu îl duceau decât spre o abandonare implicită a sistemului socialist) pentru a sfârşi prin a propune un sistem central de planificare rigid, de factură stalinistă, în care, dat fiind marele progres şi dezvoltarea sistemelor informatice, crede că nicio soluţie concurenţială nu mai este necesară. Vom studia în amănunt fiecare dintre aceste etape.

Modelul Lange – Breit

Prima propunere a lui Oskar Lange referitoare la modul în care ar trebui să funcţioneze un sistem socialist a fost elaborată împreună cu Marek Breit, în 1934, sub forma unui capitol intitulat *Drumul spre o*

Dezbaterii Calculului Socialist, o mitologie care, ajutată şi sprijinită de Joseph Schumpeter, a fost acceptată practic de toţi economiştii, indiferent de înclinaţia lor ideologică.")

economie socialistă planificată, inclus într-o lucrare colectivă despre *Economia politică şi tactica organizării socialismului*, editată la Varşovia, în acelaşi an[28]. Modelul lui Lange şi Breit din 1934 este, practic, o copie a modelului monopolurilor sectoriale „concurențiale” propus în anii '20 de Heimann şi Polanyi. Lange şi Breit concep economia ca un ansamblu de „trusturi sectoriale” care se bucură de o mare autonomie şi în administrarea cărora reprezentanții sindicali ar trebui să aibă o puternică influență. Trusturile ar fi totuşi „coordonate” de o bancă centrală, care, pe lângă controlarea şi supravegherea funcționării lor, s-ar ocupa de asigurarea resurselor financiare necesare. Fiecare dintre aceste monopoluri sectoriale ar primi sarcina de a ține o contabilitate riguroasă şi de a stabili prețurile în funcție de costurile de producție. Logic, proprietatea asupra mijloacelor de producție ar fi publică în totalitate, iar beneficiile şi dividendele aferente ar trebui să fie transferate obligatoriu băncii centrale. Pentru Lange şi Breit, este important să separe, pe cât posibil, organizațiile economice de autoritatea politică şi, cu scopul de a evita ca sectoarele aferente să ajungă monopoluri care să exploateze consumatorul, ar trebui stabilită prin lege obligația de a oferi un loc de muncă oricărui lucrător care ar dori să se angajeze în oricare dintre ele.

După cum se poate observa, propunerile lui Lange şi Breit, am spus deja, coincid, practic, cu acelea elaborate în anii '20 de Heimann şi Polanyi şi, prin urmare, li se aplică toate criticile pe care le-am prezentat în paragrafele anterioare şi care au fost dezvoltate în principal de Mises şi Hayek. Fără să mai repetăm aici întreaga argumentație împotriva acestui tip de modele, este evident caracterul lor naiv şi ambiguu, mai ales deoarece ignoră complet faptul că lipsa unei concurențe efective la nivel intrasectorial face radical imposibil calculul economic. Regăsim şi aceeaşi problemă nerezolvată, a definirii sectoarelor industriale de tip monopolist într-un mod obiectiv, care să nu fie pur arbitrar. În plus, directorii responsabili de aceste sectoare nu ar dispune de libertatea antreprenorială necesară pentru a descoperi şi crea informația de care este nevoie pentru calculul economic. Acest fapt este în special grav, deoarece duce la imposibilitatea îndeplinirii

[28] *Droga do Socjalistycznej Gospodarki Planowej*, în volumul *Gospodarka-Polityka-Taktyka-Organizacja Socjalizmu*, Varşovia, 1934. A doua ediție a fost publicată în 1973, în volumul I de *Opere* (*Dziela*) al lui Oskar Lange, Polski Wydawnictwo Economiczne, Varşovia.

ordinului de a „produce la preţuri care să acopere costurile", dat fiind că acestea sunt lipsite de entitate obiectivă. În ultimă instanţă, nu reprezintă altceva decât preţuri pe care regula însăşi le transformă într-o realitate imposibil de atins, deoarece presupune intrarea într-un raţionament circular insurmontabil (mai ales din cauza imposibilităţii de a calcula componenta costurilor pe care o reprezintă cotele de amortizare). În cele din urmă, autoritatea băncii centrale responsabile de acordarea fondurilor către companii şi sectoare, ca o consecinţă a problemei de nedepăşit pe care o pune caracterul dispersat şi subiectiv al cunoaşterii, va fi lipsită de informaţia necesară pentru a-şi duce la capăt misiunea de coordonare într-un mod care să nu fie complet arbitrar.

Pe scurt, nici Lange, nici Breit nu au avut în vedere şi nici nu au răspuns vreunei critici pe care Mises o formulase cu mai bine de zece ani înainte faţă de modelul monopolurilor „concurenţiale" al lui Heimann şi Polanyi. Aceasta demonstrează că, fără să fi citit lucrările lui Mises, publicate între 1920 şi 1928, cei doi, pradă unei orbiri ideologice şi în lipsa unei reflecţii minuţioase necesare, nu erau conştienţi de problemele pe care le ridică propunerea lor. Sau poate, în cele din urmă, le-a convenit mai mult să ascundă criticile lui Mises, ignorându-le şi lăsându-le fără de răspuns, din motive ideologice sau de convenienţă politică.

4. OSKAR LANGE ŞI MODELUL SĂU CLASIC DE „SOCIALISM DE PIAŢĂ"

Cea de-a doua etapă în viaţa ştiinţifică a lui Lange, pe care, urmându-l pe Tadeusz Kowalik[29], o vom numi etapa modelului *clasic* de „socialism de piaţă", debutează cu articolul în două părţi publicat în octombrie 1936, respectiv februarie 1937, cu titlul *On the Economic Theory of Socialism, Part I & II*, reeditat în 1938 alături de lucrarea lui Fred M. Taylor despre socialism în volumul cu acelaşi titlu, prefaţat de Benjamin Lipincott[30]. După ce a obţinut o bursă din partea Fundaţiei

[29] Vezi articolul lui Tadeusz Kowalik dedicat lui Oskar Ryszard Lange, publicat în volumul al III-lea din *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, ed. cit., p. 126.

[30] *On the Economic Theory of Socialism*, partea I, în *Review of Economic Studies*, vol. IV (1), octombrie 1936, pp. 53-71. Partea a II-a a fost publicată în aceeaşi

Rockefeller, Lange a studiat la London School of Economics, Chicago, Berkeley şi, mai ales, la Harvard, unde a petrecut doi ani academici, influențat din plin de Schumpeter, cu care a făcut un schimb intens de puncte de vedere; în plus, a avut ocazia să intre în contact şi să lucreze cu frații Alan şi Paul Sweezy, economişti socialişti, precum şi cu Wassily Leontief. Rodul acestei „atmosfere intelectuale" a fost lucrarea *On the Economic Theory of Socialism*, în care Lange, pe de o parte, își exprimă convingerea că, în general, teoria neoclasică a echilibrului şi, în special, aşa-numita „economie a bunăstării" reprezentau cea mai bună fundamentare teoretică posibilă a sistemului socialist, pe de altă parte, bazându-se pe aceste convingeri, încerca să combată argumentul lui Mises referitor la imposibilitatea teoretică de a duce la capăt calculul economic rațional într-un sistem socialist. Să vedem în ce mod şi-a dezvoltat Lange argumentația şi dacă a avut sau nu succes în combaterea lui Mises.

Prețuri de piață versus „prețuri parametrice"

Marea iluzie a lui Lange a constat în convingerea că este posibilă simularea stării finale spre care tind procesul de piață şi economia concurențială, în absența unei piețe capitaliste, adică a proprietății private asupra mijloacelor de producție şi a liberei exercitări a funcției antreprenoriale. Această iluzie se baza pe ideea că ar fi posibil să se ajungă la o listă de „prețuri parametrice" care, nefiind determinate pe o piață liberă, ar permite, totuşi, calculul economic rațional odată cu introducerea informației relevante şi necesare în acest scop, făcându-se, astfel, posibilă coordonarea diferiților agenți economici din societate. Vom vedea cum contribuția lui Lange se întemeiază pe o concepție greşită în ceea ce priveşte modul de funcționare al proceselor de piață (sau, mai bine zis, pe o ignorare a acestor procese, deoarece Lange se

revistă, în volumul IV (2), februarie 1937, pp. 123-142. Articolul integral a fost reluat în volumul *On the Economic Theory of Socialism,* editat de Benjamin M. Lipincott, care îi semnează şi introducerea, The University of Minnesota Press, Minneapolis, 1938, pp. 55-143 (republicat în 1964 de McGraw Hill, NewYork).. Există şi o traducere bună în limba spaniolă, *Sobre la Teoría Económica del Socialismo*, de Antonio Bosch Doménech şi Alfredo Pastor Bodmer, Editorial Ariel, Barcelona, în mai multe ediții (noi vom utiliza ediția a patra, decembrie 1973).

axează exclusiv pe paradigma neoclasică a echilibrului, pe teoria economică a bunăstării şi pe aşa-numitul model al „concurenței perfecte"). În egală măsură, putem constata cum, prin intermediul procedurii pe care o propune, nu se rezolvă nicidecum problema coordonării, nici cea a calculului economic rațional într-o economie socialistă, aşa cum a descoperit şi a afirmat Mises cu cincisprezece ani înainte.

Prin „prețuri parametrice" trebuie să înțelegem diferiții termeni sau relații în care se prezintă sau se oferă bunuri şi servicii şi care determină un comportament pur pasiv sau de adaptare din partea agenților economici. Pentru Oskar Lange, funcția esențială a prețurilor este pur şi simplu parametrică şi constă în faptul că fiecare agent economic „separately regards the actual prices as given data to which he has to adjust himself".[31] Aşadar, prețurile parametrice sunt un fel de *raporturi* sau „relații abstracte de schimb" la care, în principiu, se poate ajunge prin orice procedură, arbitrară sau nu. Prețurile parametrice, pe de altă parte, permit realizarea unei „contabilități", înțeleasă într-un sens pur formal sau instrumental cel mai simplu. Însă, după cum este logic, prețurile parametrice, singure, nu garantează posibilitatea efectuării unui calcul economic „rațional", adică o funcție de coordonare a comportamentului diferiților agenți economici. Acest lucru ar fi posibil numai dacă prețurile menționate ajung să cuprindă informația sau cunoaşterea necesară pentru ca funcția de coordonare şi calculul economic să poată fi dus la bun sfârşit.

Argumentul esențial al lui Mises nu avea nimic de-a face cu această noțiune „parametrică" a prețurilor, ci se baza pe conceptul de *prețuri de piață*, adică acele prețuri determinate ca rezultat al liberei exercitări a funcției antreprenoriale, în a cărei absență nu se creează informația necesară pentru coordonarea comportamentului agenților economici şi pentru efectuarea rațională a calculului economic. Prin contrast, Lange crede că noțiunea de preț de piață a lui Mises nu este necesară pentru calculul economic şi că acesta se poate realiza, utilizându-se informația necesară şi coordonându-se convenabil comportamentul agenților economici, prin intermediul unor prețuri pur şi simplu parametrice, iar nu determinate pe o piață concurențială în care să existe proprietatea

[31] „Fiecare agent consideră în mod separat prețurile care există pe piață ca date la care el însuşi trebuie să se adapteze." (Oskar Lange, *On the Economic Theory of Socialism*, ed. cit., ediția a 2-a, p. 70.)

privată asupra mijloacelor de producție şi libera exercitare a funcției antreprenoriale. Să analizăm paragraf cu paragraf modul în care este dezvoltat argumentul lui Lange.

Primul paragraf al lui Lange

Oskar Lange îşi începe argumentul teoretic împotriva lui Mises în următorul mod:

> „Professor Mises' contention that a socialist economy cannot solve the problem of rational allocation of its resources is based on a confusion concerning the nature of the prices. As Wicksteed has pointed out, the term *price* has two meanings. It may mean either price in the ordinary sense, i.e. the exchange ratio of two commodities on a market, or it may have the generalized meaning of «terms on which alternatives are offered». Wicksteed says, «*Price*, then, in the narrower sense of 'the money for which a material thing, a service, or a privilege can be obtained', is simply a special case of 'price' in the wider sense of the terms on which alternatives are offered to us.» (P.H. Wicksteed, *The Common Sense of Political Economy*, 2nd ed., London, 1933, p. 28.) It is only prices in the generalized sense which are indispensable to solving the problem of allocation of resources.”[32]

[32] „Afirmația profesorului Mises, conform căreia un sistem socialist nu poate rezolva problema alocării raționale a resurselor sale, se bazează pe o confuzie privind natura prețurilor. După cum arată Wicksteed, termenul *preț* are o semnificație dublă. Poate fi utilizat în sensul său obişnuit, definind o relație de schimb între două mărfuri pe o piață, sau poate avea semnificația generalizată de «termeni în care se oferă alternativele». Wicksteed afirmă: «*Prețul*, aşadar, în sensul strict de 'bani în schimbul cărora se poate obține un bun material, un serviciu sau un privilegiu', este pur şi simplu un caz special al prețului definit în sensul său mai amplu, ca 'termeni în care ni se oferă alternativele'.» (P.H. Wicksteed, *The Common Sense of Political Economy*, ediția a 2-a, Londra, 1933, p. 28.) Pentru a rezolva problema alocării resurselor sunt indispensabile numai prețurile în sens generalizat.” (Oskar Lange, *On the Economic Theory of Socialism*, ed. cit., pp. 59-60.)

Să comentăm în amănunt aceste aserţiuni. Pentru început, faptul că Wicksteed ne avertizează că, în scopul analizei specifice pe care o va realiza, în acest moment, în principal, de echilibru, este convenabilă utilizarea termenului *preț* într-un sens „amplu", deci de simplă „relație" sau „termen în care se oferă alternativele", nu ar implica în niciun caz convingerea lui Wicksteed că aceste „prețuri" parametrice ar putea acționa ca adevărate substitute pentru prețurile de piață, acolo unde acestea din urmă nu ar exista sau nu ar fi cunoscute. Dimpotrivă, acționând ca ființe umane, ne vedem obligați în mod constant să luăm decizii şi să evaluăm diferite alternative, iar conform lui Mises, nu putem lua aceste decizii în mod rațional dacă nu avem în vedere „adevăratele prețuri ale pieței", care să cuprindă sau să integreze informația necesară în acest scop. A afirma că Mises greşeşte în argumentarea sa privind imposibilitatea calculului economic socialist, deoarece utilizează o noțiune de „preț" („preț de piață") prea îngustă sau limitată, este totuna cu a afirma că problema pe care o pune Mises ar viza imposibilitatea efectuării oricărui tip de „computări" sau „calcule algebrice" în lipsa unui sistem numeric de contabilitate, indiferent de conținutul real al datelor utilizate de acesta, iar nu, cum de fapt spune Mises, problema imposibilității efectuării unui calcul economic rațional de tip coordonator în absența prețurilor care să includă informația necesară în acest sens. Ca Lange să afirme că Mises greşeşte pentru că cere, deşi n-ar fi necesare pentru calculul economic, utilizarea unor „prețuri de piață", înțelese în sensul lor strict şi limitat, când orice sistem parametric de prețuri ar permite efectuarea de alocări şi calcule, este un mod de a gândi atât de naiv, spune Hayek, încât pare „impardonabil la un gânditor care nu se lasă influențat de prejudecăți de tip politic"[33].

[33] „That the «alternatives which are offered to us» become known to us in most instances only as money prices is Mises' chief argument. To turn this against him is an excusable legerdemain of which a thinker not prejudiced by political preconceptions should be incapable." („Argumentul principal al lui Mises este că «alternativele care ni se oferă» ajung să ne fie cunoscute, în majoritatea situațiilor, doar ca prețuri în bani (prețuri de piață în unități monetare). A-l întoarce împotriva sa ar fi un truc scuzabil, la care nu s-ar putea preta un gânditor care nu se lasă influențat de ideile politice preconcepute.") Vezi articolul lui Hayek, *Two Pages of Fiction: The Impossibility of Socialist Calculation*, în *The Essence of Hayek*, ed. cit., p. 58; este

Aşadar, esențial este să se stabilească dacă în prețurile parametrice, care nu sunt de piață, se poate include informația necesară pentru calculul rațional şi pentru coordonarea comportamentelor decalate ale agenților sociali, problemă care, după cum vom vedea, nu a fost rezolvată de Oskar Lange.

Pe de altă parte, Karen I. Vaughn arată că Oskar Lange, în paragraful pe care îl comentăm, nu a înțeles nimic din afirmația lui Wicksteed în ceea ce priveşte prețurile[34]. Într-adevăr, pentru Wicksteed, orice persoană care doreşte să ducă la bun sfârşit o activitate economică îşi pune problema esențial *subiectivă* a estimării costului de oportunitate pe care îl presupune acțiunea vizată. Astfel, atunci când cineva îşi pune problema cumpărării unui anumit bun, fără îndoială că se informează, printre altele, de prețul bunului în cauză sau de relația de schimb a acestuia pe piață. Desigur, „termenii în care agentului economic i se oferă alternativele” reprezintă o evaluare subiectivă întreprinsă de acesta şi care include nu numai relația de schimb pe care o indică prețul, ci şi toate celelalte elemente subiective, mai mult sau mai puțin cântărite de agentul respectiv atunci când trebuie să ia decizia. Prin urmare, iar în cazul lui Wicksteed, unul dintre cei mai remarcabili teoreticieni subiectiviști, nu poate fi vorba de altceva, nu se pot distinge funcțiile parametrice de funcțiile non-parametrice ale prețurilor, atât unele, cât şi celelalte fiind

---

un articol esențial pentru critica lui Lange în acest subcapitol şi îl vom urma, aşadar, îndeaproape. Arthur Seldon ne spune cum a apărut acest articol al lui Hayek, pe care l-a primit împreună cu o scrisoare a autorului, în 1982, în care acesta se arăta „particularly indignant about the steadily repeated silly talk of Oskar Lange having refuted Mises” („indignat mai ales din pricina afirmațiilor stupide repetate întruna la adresa lui Mises, cum că ar fi fost combătut de Oskar Lange”). Articolul a fost publicat în acelaşi an în numărul pe aprilie al revistei *Economic Affairs*. Cele „două pagini de ficțiune” la care se referă titlul mai ciudat al articolului sunt tocmai paginile 60 şi 61 din articolul lui Lange reeditat în volumul prefațat de Lipincott, pagini pe care le comentăm şi noi şi care s-au tot citat în mod abuziv cu scopul de a fundamenta, fără nicio altă discuție ştiințifică, mitul nejustificat conform căruia Lange l-ar fi combătut pe Mises. Vezi, în acest sens, *Recollections*, în *Hayek's „Serfdom” Revisited*, Institute of Economic Affairs, Hobart-Paperback, nr. 18, 1984, pp. XXVI-XXVII.

[34] Vezi Philip Wicksteed, *Common Sense of Political Economy*, Routledge and Kegan Paul, Londra, 1933, p. 28.

unite indisolubil în noțiunea de „preț de piață" şi fiind mereu judecate în mod subiectiv, unit şi indivizibil, de către actorii implicați[35].

[35] Merită reproduse aici observațiile pe care le face Karen I. Vaughn, în Introducerea la cartea lui Trygve J.B. Hoff, *Economic Calculation in the Socialist Society*, ed. cit., pp. XXII-XXIII: „It is instructive that Lange decided to quote Wicksteed's formulation of the meaning of price in the beginning of his article; instructive primarily because it reveals Lange's complete lack of understanding of exactly what Wicksteed was trying to show. In the *Common Sense of Political Economy* (London, Routledge & Keagan Paul, 1933), Wicksteed described the essentially subjective nature of the oportunity costs that faced anyone attempting to make a rational economic decision. That is, when one considers making a purchase, the price represents the market exchange value, but the «terms on which alternatives are offered» includes not only the market price, but all the subjective elements that must be calculated in one's choice, *the subjective value of all the foregone alternatives* (p. 28). Obviously, this has nothing to do with the distinction Lange was trying to make between market prices and centrally planned prices. The prices which Lange's planning board would set, far from providing a more encompassing kind of price, would figure an individual's subjective calculus in exactly the same way as market prices more conventionally do. Individuals would still have to personally evaluate the whole range of alternatives, the «terms on which alternatives are offered» to them, but the administered price would substitute for the market price. *The real problem, then, of how legislated prices would be made to represent actual relative scarcities of the commodities available for exchange, could not be exorcised with an impressive incantation.* Lange has still to show that the tâtonnement he prescribed could be made to yield measures of relative scarcity as well as market exchanges. This, *he did not accomplish*." („Se pot trage învățăminte din decizia lui Lange de a cita definiția pe care Wicksteed o dă prețului la începutul articolului său; este instructiv, în primul rând, deoarece dezvăluie faptul că Lange nu a înțeles nimic din ceea ce încerca Wicksteed să demonstreze. În *Common Sense of Political Economy*, London, Routledge & Keagan Paul, 1933, Wicksteed descrie natura în esență subiectivă a costurilor de oportunitate, cu care se confruntă cineva încercând să ia o decizie economică rațională. Cu alte cuvinte, când cineva se gândeşte la o achiziție, prețul reprezintă valoarea de schimb a pieței, dar «termenii în care sunt oferite alternativele» includ nu doar prețul pieței, ci toate elementele subiective ce trebuie calculate în vederea alegerii, *valoarea subiectivă a tuturor alternativelor dinainte* (p. 28). Evident, nu are nimic de-a face cu distincția pe care Lange încerca să o facă între prețurile de piață şi prețurile planificate central. Prețurile pe care le-ar fixa comisia de planificare a lui Lange, departe de a furniza un fel de preț

Al doilea paragraf al lui Lange

Să vedem acum modul în care explică Lange cum anume „prețurile în sens amplu" (prețurile parametrice) ar putea ajunge să fie cunoscute atât de directorii întreprinderilor, cât şi de organul central de planificare al sistemului socialist şi ar putea înlocui satisfăcător prețurile monetare de piață existente în sistemul capitalist. În cuvintele lui Oskar Lange:

> „The economic problem is a problem of choice between alternatives. To solve the problem three *data* are needed: (1) a preference scale which guides the acts of choice; (2) *knowledge* of the «terms on which alternatives are offered»; and (3) *knowledge* of the amount of resources available. Those three *data*

mai cuprinzător, ar apărea în calculul subiectiv al unui individ exact în acelaşi mod în care prețurile de piață o fac în mod convențional. Indivizii ar trebui în continuare să evalueze personal toată gama de alternative, „termenii în care le sunt oferite alternativele", dar prețul administrat ar înlocui prețul pieței. *Adevărata problemă, în acest caz, privind modul în care prețurile legiferate ar fi făcute să reprezinte insuficiențe relative actuale ale bunurilor disponibile pentru schimb, nu ar putea fi exorcizată cu o incantație impresionantă.* Lange mai are de arătat că tensionarea pe care a prescris-o l-ar fi putut conduce să obțină măsurile insuficienței relative la fel de bine ca schimbul pe piață. *Nu a reuşit acest lucru*.") Poate cel mai important defect al Introducerii, altfel strălucite, a lui Karen I. Vaughn, pe care tocmai am citat-o, este faptul că nu menționează deloc contribuțiile lui Mises din lucrarea acestuia, *Human Action* (1949), pe care, într-un alt loc, chiar le subapreciază, afirmând în mod greşit şi nedrept: „Mises' so-called final refutation in *Human Action* is mostly polemic and glosses over the real problems." („Aşa-zisa refutare definitivă întreprinsă de Mises în *Human Action* este în mare măsură polemică şi tratează superficial problemele reale."). Vezi *Critical Discussion of the Four Papers*, în *The Economics of Ludwig von Mises: a Critical Reapraisal*, Sheed and Ward, Kansas City, 1976, p. 107. Vezi, în sfârşit, şi articolul lui Karen I. Vaughn, *Economic Calculation under Socialism: the Austrian Contribution*, în *Economic Inquiry*, volumul XVIII, octombrie 1980, pp. 535-554, republicat în *Austrian Economics*, Stephen Littlechild (ed.), Londra, 1990, volumul III, pp. 332-351.

being *given*, the problem of choice is soluble."[36] (Sublinierea îmi aparține.)

Prima observație care trebuie făcută se referă la pleonasmul grosolan din ultima propoziție. Într-adevăr, după cum știe orice persoană cu un grad mediu de cultură, cuvântul englezesc *data* provine din latinescul *datum-data*, care trimite tocmai la cunoaşterea sau informația „dată". La rândul său, *given* este participiul trecut al verbului *to give*, *a da*. Aşadar, Lange afirmă literal în ultima sa frază că, dacă informația care este dată, este dată, problema calculului economic este rezolvabilă. Hayek spune că acest tip de expresii inculte („*given data*") sau de „redundanțe semantice" (în terminologia mai blândă a lui Don Lavoie) este utilizat constant de Lange şi, în general, prezintă o atracție irezistibilă şi este la ordinea zilei pentru economiştii matematicişti şi, în particular, pentru adepții unei ştiințe în termenii echilibrului în cadrul paradigmei neoclasice-walrasiene, deoarece, într-o formă sau alta (cel puțin semantică), acest tip de exprimare le liniştește conştiința, asigurându-i că ştiu ceva ce în realitate nu cunosc şi nu vor ajunge să cunoască niciodată[37]. Ei bine, tocmai pe confuzia creată de acest pleonasm se bazează în întregime mult-trâmbițata „combatere" a lui Mises de către Lange, cu privire la imposibilitatea calculului economic într-o economie socialistă. Pentru Mises, problema economică fundamentală este modul în care s-ar reuşi obținerea informației necesare în absența pieței, a prețurilor de piață şi a liberei exercitări a funcției antreprenoriale. Însă, dacă se presupune *ab initio* că această informație se găseşte dată („*given*"), nu mai există, evident, nicio problemă de calcul economic, pentru că aceasta este considerată implicit ca fiind deja rezolvată. De aceea, ultima propoziție din paragraful lui Lange pe care îl comentăm spune, în ultimă instanță, ceva de genul: „dacă se presupune că problema calculului economic a

[36] „Problema economică este o problemă de alegere între alternative. Pentru a rezolva problema, este nevoie de trei date: 1) o scară de preferințe, care să orienteze alegerile; 2) cunoaşterea «termenilor în care sunt oferite alternativele» şi 3), cunoaşterea cantității de resurse disponibile. Odată cunoscute aceste date, problema alegerii este rezolvabilă." (Oskar Lange, *On the Economic Theory of Socialism*, ed. cit., p. 60.)

[37] *The Essence of Hayek*, ed. cit., p. 54.

fost, de la început, rezolvată, atunci problema calculului economic este rezolvată.”

Lange insistă chiar în utilizarea pleonasmului comentat, în prima frază a paragrafului următor: „It is obvious that a socialist economy *may regard the data under 1 and 3 as given*, at least in as great a degree as they are given in a market economy.”[38] Ne putem întreba: în ce mod? Ei bine, împotriva a ceea ce afirmă Lange, fără niciun argument, nu este nicidecum evident că, într-o economie socialistă, informația (nici măcar cea de la punctele 1 şi 3) poate ajunge să fie „dată” (sau, mai bine spus, „cunoscută”, presupunând că acesta este sensul pe care Lange vrea să-l dea verbului *given*) în acelaşi mod şi la acelaşi grad sau cu aceeași intensitate cu care această informație este „dată” (ar trebui, mai bine, să spunem „văzută”, „descoperită” sau „creată”) într-o economie de piață. Întrebarea cheie este: unde sau de către cine şi în ce mod ajunge să fie cunoscută informația? Deoarece, aşa cum am arătat în detaliu în capitolul al II-lea, într-o economie de piață informația în niciun caz nu se găseşte „dată”, ci, dimpotrivă, este creată, descoperită şi observată constant de mii şi mii de agenți economici care îşi exercită interactiv funcția antreprenorială, într-un context al economiei de piață şi al dreptului de proprietate asupra factorilor de producție. Este inadmisibilă presupunerea din capul locului, aşa cum procedează Lange, că acest proces de creare şi descoperire constantă a informației noi poate să fie întrecut sau replicat într-un sistem socialist, în care, prin definiție, nu este permisă libera exercitare a funcției antreprenoriale şi în care s-au abolit drepturile de proprietate asupra factorilor de producție. În aceste ultime circumstanțe, informația de care vorbim nici măcar nu ajunge să fie creată şi descoperită de agenții economici, deci cu atât mai puțin ar putea să fie cunoscută de un ipotetic organ central de planificare. Informația nu poate fi considerată

[38] „Este evident, pe de altă parte, că un sistem socialist poate considera ca fiind *date datele* amintite la punctele 1 şi 3 anterioare, cel puțin în aceeaşi măsură în care sunt date într-un sistem capitalist.” Am subliniat în această versiune traducerea pleonasmului din limba engleză. Traducerea Editurii Ariel (*Sobre la Teoría Económica del Socialismo*, ed. cit., p. 64) nu este pe deplin fidelă în acest punct, deoarece, îndepărtându-se de originalul englez, afirmă că sunt considerate ca „fiind date” cele *trei* tipuri de date amintite (punctele 1, 2 şi 3), nu doar datele de la punctele 1 şi 3, aşa cum spune Lange în varianta originală în limba engleză.

ca fiind „dată", la nivel central, nu numai din cauza caracterului ei subiectiv, practic, dispersat şi inarticulabil, ci pentru că, în plus, nici măcar nu ajunge să fie generată la nivelul agenților economici individuali, atunci când aceştia nu îşi pot exercita liber activitatea antreprenorială. Nu este necesar să mai dezvoltăm aici acest argument cheie, deoarece a fost explicat în detaliu, în mod repetat şi din diferite puncte de vedere pe parcursul acestei cărți.

Al treilea paragraf al lui Lange

Lange îşi continuă argumentarea în următorul mod:

> „The *data* under 1 may be either *given* by the demand schedules of the individuals or be established by the judgement of the authorities administering the economic system. The question remains whether the data under 2 are accessible to the administrators of a socialist economy. Professor Mises denies this. However, a careful study of *price theory* and of the *theory of production* convinces us that the data under 1 and under 3 *being given*, the «terms on which alternatives are offered» are determined ultimately by the technical possibilities of transformation of one commodity into another, i.e., by the *production functions*."[39]

Primul lucru care atrage atenția în acest paragraf sunt referințele, pe care le-am subliniat, la „teoria prețurilor" şi la „teoria producției", a căror studiere „atentă" îl determină pe Lange să afirme că, dacă informația necesară (cea de la punctele 1 şi 3) „este dată", nu există nicio problemă de calcul economic, deoarece termenii în care se

[39] „Datele subordonate punctului 1 pot fi date fie de scările de cerere ale indivizilor, fie de autoritățile care conduc sistemul economic. Însă rămâne întrebarea dacă datele de tip 2 sunt accesibile pentru conducătorii unei economii socialiste. Profesorul Mises neagă această posibilitate. Totuşi, un studiu atent al teoriei prețurilor şi al teoriei producției ne convinge că, odată cunoscute datele corespunzătoare tipurilor 1 şi 3, «termenii în care se oferă alternative» sunt determinați în ultimă instanță de posibilitățile tehnice de transformare a unei mărfi în alta, adică de funcțiile de producție." (Oskar Lange, *On the Economic Theory of Socialism*, ed. cit., pp. 60-61.)

schimbă sau se prezintă diferitele alternative vor fi dați de posibilitățile tehnice de transformare incluse în funcțiile de producție aferente. Faptul că Lange sprijină explicit paradigma neoclasică-walrasiană nu evidențiază doar „imperialismul ştiințific” al acestei paradigme (ca şi cum nu ar exista o altă teorie a prețurilor, în care să nu se plece de la presupunerea absurdă că toată informația necesară este dată în prealabil), ci, mai mult, scoate în relief insuficiențele şi pericolele pe care le implică metodologia bazată pe utilizarea obsesivă a matematicii, pe analiza echilibrului şi pe presupunerea că problema economică fundamentală este doar de maximizare a funcțiilor cunoscute, supusă unor restricții, de asemenea, date. Nu este vorba, aşa cum arată Mises, numai de faptul că „teoria economică a echilibrului” ar fi un joc intelectual irelevant, ci, mai mult, iar acest lucru este cu atât mai grav, de transformarea sa într-un joc care corupe până şi cele mai strălucite minți ştiințifice, deoarece, făcându-le să plece de la presupuneri ireale, le conduce inexorabil spre o serie de concluzii greşite. Iar totul se petrece într-un mod aproape neobservat, sesizat doar de teoreticienii cei mai profunzi şi subtili. Teoria economică a echilibrului şi modelul neoclasic-walrasian reprezintă „opiul specialistului în economie”, care îl desparte de realitatea pe care ar trebui s-o studieze, îl face să cadă în autosuficiență şi îi blochează posibilitățile de a realiza erorile pe care le comite. Lange şi-a propus să demonstreze modul în care teoria economică a bunăstării, dezvoltată în cadrul paradigmei neoclasice-walrasiene, era fundamentul teoretic cel mai important care i se putea oferi sistemului socialist. Faptul că cei mai mulți dintre teoreticienii echilibrului au fost de acord cu faptul că modelul lor analitic este aplicabil atât unui sistem capitalist, cât şi unui sistem socialist şi că acesta poate servi drept fundament pentru a justifica posibilitatea calculului economic în socialism lasă fără credibilitate ştiințifică, după părerea noastră, cea mai mare parte a teoriei prețurilor din modelul neoclasic. Una dintre cele mai importante teze ale acestei cărți este aceea că analiza teoretico-critică a socialismului, ilustrată în realitatea practică de evenimentele istorice care au survenit în statele din Est, conduce atât la respingerea şi discreditarea completă, teoretică şi practică, a socialismului ca sistem economic şi social, cât şi, în mare parte, la respingerea teoriei economice neoclasice ca paradigmă ştiințifică serioasă, care să merite vreun interes.

Pe de altă parte, nu este de mirare că Lange şi, în general, majoritatea autorilor din economia neoclasică nu înțeleg cum poate Mises să afirme „imposibilitatea teoretică" a calculului economic într-o economie socialistă. Lucrurile stau astfel deoarece, pentru autorii menționați, nu există o altă „teorie" în afară de cea pe care ei înşişi o dezvoltă, plecând, după cum am văzut, de la o serie de presupuneri care elimină, de la început, tocmai nevoia de a efectua orice calcul economic. Adică, prin optica neoclasică, calculul economic socialist este întotdeauna posibil, prin definiție, din punct de vedere teoretic. Aceşti autori nu concep că ar putea să existe vreo teorie diferită de cea pe care ei înşişi au construit-o în termenii echilibrului şi maximizării şi, concret, ignoră complet paradigma dezvoltată de teoreticienii Şcolii Austriece, în general, şi de Mises şi Hayek, în particular, care se bazează încă de la originile sale pe un studiu *teoretic* al instituțiilor reale existente în societate şi al proceselor de piață stimulate de funcția antreprenorială şi în care nicicând nu se presupune că informația este „dată", ci creată şi generată constant, într-un anumit mediu instituțional, care face posibilă coordonarea comportamentelor decalate ale indivizilor[40].

[40] Aşadar, teoreticienii neoclasici nu înțeleg dependența calculului economic de existența unor instituții contingente din punct de vedere istoric (aşa cum sunt existența banilor, a piețelor şi a schimburilor libere), categorii istorice reprezentând „special features of a certain state of society's economic organization which did not exist in primitive civilizations and could possibly disapear in the further course of historical change" – „însuşiri speciale ale unei anumite stări a organizării economice a societății, care nu a existat în civilizațiile preistorice şi care ar putea dispărea mai departe în cursul schimbărilor istorice." (*Human Action*, ed. cit., p. 201 şi nota 1 *ad loc.*, în care Mises adaugă: „The German historical school expressed this by asserting that private ownership of the means of production, market exchange, and money are «historical categories.»" – „Şcoala istorică germană a exprimat acest lucru afirmând că proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, schimbul pe piață şi banii reprezintă «categorii istorice».") Astfel este clarificată perfect absența, la Mises, a „contradicției spectaculoase", pe care Lange i-o impută pentru că economistul austriac îi pare pur şi simplu un „instituționalist" care, în acelaşi timp, apără valabilitatea universală a teoriei economice. Lange nu poate să înțeleagă că Şcoala Austriacă, de la înființarea ei de către Carl Menger, şi-a axat programul de cercetare ştiințifică pe *analiza teoretică* (generală, abstractă, iar

Astfel, referitor la această temă, Don Lavoie a semnalat că, prin faptul că presupun în modelele lor pe tema economiei de piață faptul că întreaga cunoaştere relevantă se găseşte dată pentru agenții economici care participă la ea şi că, în anumite condiții de caracter static, piața atinge un anumit echilibru, este aproape inevitabil ca teoreticienii neoclasici să sfârşească, fără a-şi da seama, prin a face pasul infim pe care îl presupune adoptarea unor presupuneri similare pentru un model socialist şi, prin urmare, să ajungă la concluzia paralelă că în socialism este posibilă atingerea unui anumit echilibru[41].

---

nu contingentă din punct de vedere istoric) *a instituțiilor* (înțelese ca scheme, model de comportamente sau acțiuni umane, cum ar fi banii, piața, dreptul etc.) şi a proceselor sociale de tip evolutiv. De fapt, Menger a dedicat pagina de *Grundsätze* lui Roscher, deoarece credea că aportul său subiectivist, referitor la apariția evolutivă a instituțiilor, oferea pentru prima dată fundamentul teoretic necesar şcolii istorice (Savigny, Burke), față în față cu raționalismul cartezian care începea să inunde totul. Ochelarii teoretici ai paradigmei neoclasice au dioptriile atât de disproporționate încât îl împiedică pe Lange să distingă până şi circumstanțele cele mai evidente ale mediului ştiințific în care evoluează, pe care îl percepe numai într-o formă monocromă şi distorsionată. Vezi nota 6 la *On the Economic Theory of Socialism*, ed. cit. De asemenea, este interesant de observat cum lucrarea lui Richard N. Langlois, de o clară influență „austriacă”, *Economics as a Process* (Cambridge University Press, New York, 1986), are ca subtitlu *Essays in the New* Institutional *Economics* şi reprezintă, evident, la fel ca lucrările lui Mises, o carte de *teorie* economică (prin urmare, nu „instituționalistă” sau istoricistă) referitoare la instituții. Cu părere de rău pentru Lange, una este teoria economică a proceselor şi instituțiilor sociale, şi cu totul altceva „instituționalismul”. De mare interes este şi articolul lui Peter J. Boettke, *Evolution and Economics: Austrians as Institutionalists*, în *Research in the History of Economic Thought and Methodology*, nr. 6, 1988. În sfârşit, să revedem şi nota 2 de la capitolul al V-lea şi, în special, comentariile critice ale lui Mark Blaug pe marginea paradigmei neoclasice-walrasiene şi întoarcerea sa spre postulatele Şcolii Austriece.

[41] Vezi Don Lavoie, *Rivalry and Central Planning*, ed. cit., p. 115: „To the neoclassical participants in the debate, the relevant knowledge is assumed to be given to market participants and the main analytic conclusion is that under certain static assumptions the capitalist equilibrium is determinate. *It is a small step from this analysis to the adoption of a similar assumption and the arrival at similar conclusions for socialism*.” („Pentru participanții neoclasici la dezbatere, cunoaşterea relevantă este presupusă a fi dată participanților de

Pentru Kirzner, faptul că Lange nu şi-a dat seama de adevărata provocare propusă de Mises împotriva socialismului se explică prin cunoştinţele sale în materie de economie, limitate, în general, la teoria neoclasică a preţurilor şi, în particular, la modelul „concurenţei perfecte". Acest model, considerat chiar în zilele noastre, în majoritatea manualelor elementare, de o extremă importanţă pentru „înţelegerea" sistemului economic real, elimină din rădăcină şi se dovedeşte incapabil să recunoască rolul pe care îl joacă funcţia antreprenorială, prin descoperirea şi valorificarea oportunităţilor unor beneficii, în cadrul unui proces dinamic de constantă creativitate, adaptare şi coordonare a economiei. Cum argumentul lui Mises se bazează pe o concepţie a funcţiei antreprenoriale complet necunoscută paradigmei neoclasice, nu este de mirare că Lange, lipsit fiind de instrumentarul analitic necesar, a sfârşit prin a crede că piaţa se comportă aşa cum indică manualele şi că, prin urmare, este posibilă simularea într-o economie socialistă a modelului de echilibru prezentat atât de elegant în paginile acestora[42].

---

pe piaţă, concluzia analitică principală fiind că, pentru anumite presupuneri statice, echilibrul capitalist este determinat. *Mai este un pas mic de la această analiză până la adoptarea unor presupuneri asemănătoare şi obţinerea unor concluzii similare pentru socialism*.")

[42] Vezi Kirzner, *Discovery and the Capitalist Process*, ed. cit., pp. 128-129: „That Lange did not understand this non-parametric function of prices must certainly be attributed to a perception of the market system's operation primarily in terms of *perfectly competitive equilibrium* (indeed, it is this text-book aproach to price theory that Lange explicitly presents as his model for socialist pricing). Within this paradigm, as is now well recognized, the role of the entrepreneurial quest for pure profit, as the key element in bringing about price adjustment, is completely ignored. It is not difficult to see how Lange could conclude that such a (non entrepreneurial) system might be simulated under socialism." („Faptul că Lange nu a înţeles funcţia neparametrică a preţurilor trebuie neapărat atribuit unei percepţii asupra funcţionării sistemului pieţei mai ales ca *echilibru concurenţial perfect*. Într-adevăr, această abordare de manual a teoriei preţurilor este cea pe care o prezintă Lange în mod explicit ca fiind modelul său de stabilire a preţurilor în socialism. În cadrul acestei paradigme, după cum se recunoaşte în prezent, este complet ignorat rolul căutării antreprenoriale de profit pur, ca element cheie în ajustarea preţurilor. Nu este greu de văzut cum Lange a putut conchide că un asemenea sistem ne-antreprenorial ar putea fi stimulat în socialism.") Cu privire la teoria economică a proceselor de piaţă

Am văzut mai sus cum, deşi Lange consideră că nu va fi nicio problemă în a compila informația de tip 1 şi 3, acest fapt este teoretic imposibil în absența unei funcții antreprenoriale exercitate liber, fără de care informația respectivă nu va fi generată, nici descoperită (pe lângă imposibilitatea de a fi transmisă unui organ central, dat fiind caracterul ei tacit şi subiectiv). Informația de tip 2, referitoare la relațiile de schimb şi la funcțiile de producție, părea să reprezinte o problemă pentru Lange, deşi acesta afirmă imediat „rezolvarea” ei foarte simplă, deoarece ar fi dată informația de tip 1 şi 3 (repetăm: știm că acest lucru este imposibil de obținut). Modul „extraordinar” prin care Lange „rezolvă” această problemă constă într-o simplă afirmație, dintr-o trăsătură de condei:

> „The administrator of the socialist economy will have exactly the same knowledge or lack of knowledge, of the production functions as the capitalist entrepreneurs have.”[43]

Ei bine, această afirmație cu caracter dogmatic, deoarece nu este însoțită de nicio dovadă sau justificare teoretică sau empirică, se află în miezul întregii „combateri” a lui Mises pe care o formulează Lange. După cum ştim, argumentul esențial al lui Mises este acela că informația generată de libera exercitare a funcției antreprenoriale nu poate fi obținută într-un sistem în care această funcție nu există, prin urmare este imposibil din punct de vedere teoretic ca „administratorii unei economii socialiste” să dețină „exact” aceeaşi informație de care dispun antreprenorii într-o economie capitalistă. Ştim că informația este dinamică şi subiectivă, creată şi generată în orice moment, în funcție de oportunitățile de câştig sau beneficiu percepute de indivizii

---

fundamentată în jurul noțiunii de funcție antreprenorială (diferită şi, mai ales, critică la adresa paradigmei neoclasice-walrasiene), trebuie consultate nu doar lucrările lui Mises şi Hayek amintite în această carte, ci, în special, toate lucrările lui Kirzner şi, în general, cele ale teoreticienilor care aparțin paradigmei austriece. Referitor la critica echilibrului în analiza economică, în viziunea unui economist de prestigiu din Europa de Est, este interesant de consultat lucrarea lui János Kornai, *Anti-Equilibrium: On Economic Systems Theory and the Task of Research*, editura North Holland, Amsterdam, 1971.

[43] „Conducătorii unei economii socialiste vor avea exact aceleaşi cunoştințe sau lipsă de cunoştințe, privind funcția de producție, ca antreprenorii capitalişti.” (*On the Economic Theory of Socialism*, p. 61.)

care le pot obține în mod liber prin exercitarea funcției antreprenoriale. Dacă funcția antreprenorială este, prin definiție, eliminată odată cu abolirea proprietății private asupra mijloacelor de producție, indivizii nu mai percep în mod liber scopurile şi obiectivele potențiale, iar acestea nu vor mai acționa ca stimulente şi nu se va mai genera informația relevantă şi necesară pentru a le atinge. Aşadar, prin definiție, acolo unde nu există o funcție antreprenorială liberă, nu se poate presupune că va fi generată informația care rezultă numai în cadrul procesului stimulat de ea. Nu este de mirare, deci, că în 1982, referindu-se la această aserțiune surprinzătoare a lui Lange, pe care o comentăm, Hayek a afirmat:

> „This *brazen* assertion is crucial for Lange's refutation of Mises' argument, but he offers no argument of justification for it, even in this limited form confined to production functions. Yet it has been expanded by Lange's pupils into the even more *fantastic assertion* that a central planning board «would receive exactly the same information from a socialist economic system as did the entrepreneurs under the market system» (Thus Robert L. Heilbroner, *Between Capitalism and Socialism,* New York, 1980, p. 88)... I am afraid this is a blatant untruth, an assertion so absurd that it is difficult to understand how an intelligent person could ever honestly make it. It asserts a sheer impossibility which only a miracle could realize."[44]

[44] „Această afirmație obraznică venită din partea lui Lange este crucială în combaterea lui Mises şi nu este însoțită de nicio dovadă sau justificare, nici măcar în versiunea sa mai restrânsă, limitată la funcțiile de producție. În ciuda acestui fapt, ea a fost dezvoltată de studenții lui Lange în afirmația, şi mai fantezistă, conform căreia organul central de planificare «ar primi într-un sistem socialist exact aceeaşi informație pe care antreprenorii o primesc într-o economie de piață» (Robert L. Heilbroner, *Between Capitalism and Socialism*, New York, 1980, p. 88)... Mă tem că acesta nu este decât un neadevăr grosolan, o afirmație atât de absurdă încât este greu de înțeles cum a putut să fie făcută de o persoană inteligentă şi onestă. Această afirmație presupune pur şi simplu o imposibilitate pe care numai un miracol ar putea-o depăşi." (F.A. Hayek, *Two Pages of Fiction: The Impossibility of Socialist Calculation*, în *The Essence of Hayek*, ed. cit., pp. 55-56.) Referința la Heilbroner era necesară, deoarece aserțiunea că informația ar fi disponibilă nu numai directorilor de companii, cum spune Lange, ci şi organului central de

Pe de altă parte, nu trebuie să uităm că aşa-numitele „funcții de producție” nu există în viața reală. Ceea ce există în viața reală este un flux continuu de generare de informație nouă privind diferitele posibilități de a combina factori de producție cu scopul de a obține un anumit bun sau serviciu. Această informație se descoperă treptat, prin încercări, ca o consecință a exercitării antreprenoriatului de către agenții economici implicați în producție. Aceşti agenți economici cred în mod constant că observă noi oportunități de câştig, nu numai modificând bunurile şi serviciile (în ceea ce priveşte prezentarea, definirea, prețul şi calitatea), ci inovând la nivel comercial şi tehnologic; acelaşi lucru se întâmplă, cu un grad de complexitate chiar superior, în raport cu mijloacele de producție, în cazul cărora descoperirea constantă de mici modificări care până atunci au trecut neobservate duce la obținerea de beneficii importante. Cu greu s-ar putea considera că există o serie de „funcții de producție” ipotetice, când informația necesară pentru a le defini nici măcar nu există, adică nu este cunoscută de agenții economici implicați în procesul de producție (nici de organul de planificare şi cu atât mai puțin de tehnicieni sau economişti, oricât de specializați ar fi aceştia în teoria producției), cât timp ea nu este creată puțin câte puțin de ei, în mod tacit, subiectiv şi *dispersat*. Problema producției nu este o problemă tehnică de funcții care să poată fi rezolvată în mod obiectiv. Dimpotrivă, este o problemă umană clar antreprenorială în care, în mod constant şi în contextul diferitelor acțiuni, se verifică şi se încearcă treptat combinații şi alternative noi şi extrem de variate, care în cadrul unei economii de piață şi ținând cont de prețurile care se aşteaptă să existe în ea, precum şi de restul acelei enorme varietăți de informații

planificare, demonstrează, dacă se poate spune aşa, o imposibilitate de un grad logic calitativ superior, căci imposibilității ca directorii, care nu sunt antreprenori, să genereze o informație antreprenorială i se adaugă problema, mai gravă, pe care o presupune transmiterea şi înțelegerea centralizată a unui volum infinit de informație subiectivă, tacită şi inarticulabilă, de tip dispersat şi în constantă schimbare. Să ne amintim, în apărarea lui Heilbroner, retractarea afirmațiilor sale şi recunoaşterea triumfului absolut al capitalismului asupra socialismului (vezi al treilea citat din acest capitol), deşi încă nu ştim dacă pentru Heilbroner acest triumf a fost un fapt empiric surprinzător, lipsit de justificare teoretică, sau dacă, dimpotrivă, a înțeles, în sfârşit, erorile grosolane pe care le-a comis de-a lungul vieții sale academice.

subiective care afectează actorul, îl determină pe acesta *să vadă* în continuu posibilități de a obține beneficii subiective (adică „monetare *ceteris paribus*") care merită efortul de a le urmări.

Este evident, aşadar, că în cazul lui Lange se produce o confuzie esențială între două tipuri radical diferite de cunoaştere: cea „ştiințifică" şi cea „practică". Lange pare să confunde atât de profund „cunoaşterea practică", pe care zilnic o generează şi o deține în mod dispersat agenții economici care acționează în societate, şi „cunoaşterea ştiințifică", pe care economistul crede că o deține pentru a teoretiza pe marginea proceselor sociale, sfârşind în ultimă instanță prin a crede în mod naiv că, fie omul de ştiință, fie organul de planificare, ar putea obține în viața reală, fără nicio greutate, „cunoaşterea practică". Şi totuşi, cele două tipuri de cunoaştere (cea „practică" şi cea „ştiințifică") au o natură radical diferită. Deşi „cunoaşterea ştiințifică", aşa cum se întâmplă în ştiința economică, se transformă într-o teorie despre „cunoaşterea practică", aceasta va fi cel mult o *teorie formală*, referitoare la procesele de creare şi transmitere ale ei, iar a teoretiza pe marginea „cunoaşterii practice" nu permite, în niciun caz, depăşirea imposibilității teoretice de a obține conținutul specific al ei de către un observator extern, fie el un om de ştiință sau un organ de planificare. Tocmai din acest motiv (adică din cauza imposibilității ca teoreticianul să obțină conținutul „material" al „cunoaşterii practice" pe marginea căreia teoretizează, precum şi din cauza eşecului său atunci când vine vorba să distingă între „cunoaşterea practică" şi „cunoaşterea ştiințifică") nu numai că este imposibil calculul economic într-un sistem socialist, ci, mai mult, este lipsită de relevanță cea mai mare parte a „teoriei economice" elaborate până acum în cadrul paradigmei neoclasice.

Al patrulea paragraf al lui Lange

Această confuzie între cele două tipuri de cunoaştere este transferată de Lange spre cele două accepțiuni ale prețului, aplicabile în paralel fiecărui tip de cunoaştere. Fac parte din domeniul „cunoaşterii practice" prețurile de piață care includ o mare parte a sa şi care sunt create şi modificate continuu sub impulsul forței antreprenoriale. În domeniul „cunoaşterii ştiințifice" (deşi, trebuie să recunoaştem, numai în versiunea ştiințifică îngustă, săracă şi limitată a echilibrului) s-ar

putea încadra „prețurile parametrice”, în care, presupunând că toată informația relevantă ar fi dată, se stabilesc termenii în care se prezintă diferitele alternative, adaptându-se pasiv la ele comportamentul fiecărui actor. Marea confuzie a lui Lange constă în a crede că prețurile parametrice pot include informația pe care o conțin prețurile de piață. Şi totuşi, Lange are îndrăzneala incredibilă de a-l învinovăți pe Mises de greşeala pe care tocmai el însuşi o comite:

> „Professor Mises seems to have confused prices in the narrower sense, i.e. the exchange ratio of commodities on a market, with prices in the wider sense of «terms on which alternatives are offered». As, in the consequence of public ownership of the means of production, there is in a socialist economy no market on which capital goods are actually exchanged, there a obviously no prices of capital goods in the sense of exchange ratios on a market. And hence Professor Mises argues, there is no index of alternatives available in the sphere of capital goods. But this confusion is based on a confusion of «price» in the narrower sense with «price» in the wider sense of an index of alternatives. It is only in the latter sense that «prices» are indispensable for allocation of resources, *and on the basis of technical possibilities of transformation of one commodity into another,* they are also *given* in a socialist economy.”[45]

[45] „Profesorul Mises pare să fi confundat prețurile în sensul lor strict, adică relațiile de schimb ale mărfurilor pe o piață, cu prețurile în sensul mai amplu de «termeni în care se oferă alternativele». Cum, ca o consecință a proprietății colective asupra mijloacelor de producție, nu există într-o economie socialistă o piață pe care chiar să aibă loc schimburi de bunuri de capital, evident nu există prețuri ale bunurilor de capital în sensul relațiilor de schimb pe o piață. De aici, profesorul Mises conchide că nu există niciun «indice al alternativelor disponibile în sfera bunurilor de capital». Însă această afirmație se bazează pe o confuzie între «prețul» în sens restrâns şi «prețul» în sens amplu, de indice de alternative. Numai în acest ultim sens, «prețurile» sunt indispensabile pentru alocarea de resurse *şi, fiind bazate pe posibilitățile tehnice de transformare a unei mărfi în alta, sunt, de asemenea, date într-un sistem socialist.*” (*On the Economic Theory of Socialism*, p. 61.)

Aşadar, confuzia lui Lange este notorie, deoarece pentru el prețurile parametrice ale unei economii socialiste ar include o informație (datorită posibilităților tehnice corespunzătoare de transformare ale „cunoscutelor" funcții de producție) egală cu aceea existentă într-o economie de piață. Cu alte cuvinte, *Lange confundă prețul parametric cu prețul de piață*. Israel M. Kirzner, cu perspicacitatea sa dezvoltată, a comentat mai în profunzime acest aspect, subliniind că eroarea fundamentală a lui Lange este de a presupune că piața tinde spre echilibru printr-un proces în care nicicând nu este perturbat „caracterul parametric" al funcției prețurilor, astfel încât, de-a lungul acestui proces, toți agenții economici consideră prețurile de piață ca „date" şi se adaptează în mod pasiv la ele, fără posibilitatea de a realiza vreo schimbare. În acest mod, Lange greşeşte lamentabil în modelul său interpretativ al pieței, deoarece pe piața reală rolul principal al prețurilor nu constă în funcția lor parametrică, ci dimpotrivă, în funcția lor *neparametrică*, altfel spus, în faptul că antreprenorii descoperă constant divergențe în prețuri şi acționează pentru a valorifica oportunitățile de beneficiu aferente pe care acestea le generează, cumpărând şi vânzând şi, prin urmare, modificând şi creând în continuu, *ex novo*, aceste prețuri[46]. *Prețurile de piață sunt, aşadar,*

[46] Vezi Israel M. Kirzner, *Discovery and Capitalist Process*, ed. cit., p. 31: „Lange failed to recognize that the distinctive aspect of the market is the manner in which prices *change*, that is, that market prices are in fact treated nonparametrically. It is one thing to imagine that socialist managers can be motivated to obey rules on the basis of centrally promulgated «prices»; it is quite another to take it for granted that the *nonparametric* function of price (in which, that is, price is not being treated as datum but is subject to change by individual market participants), a function which depends entirely on entrepreneurial discovery of new oportunities for pure profit, can be simulated in a system from which private entrepreneurial function is completely absent." („Lange nu a reuşit să vadă că aspectul distinctiv al pieței este felul în care prețurile *se schimbă*, aşadar, prețurile de piață sunt, de fapt, tratate neparametric. Una este să ne imaginăm că directorii socialişti pot fi motivați pentru a se supune regulilor pe baza unor «prețuri» promulgate la nivel central, dar cu totul altceva ar fi să se ia de bun faptul că într-un sistem în care funcția antreprenorială privată este complet absentă, poate fi stimulată funcția *neparametrică* a prețului – în care prețul nu este tratat ca un dat, ci este supus schimbării de către participanții individuali pe piață –, o funcție care depinde în întregime de descoperirea antreprenorială

„neparametrice”, în sensul că oferă informație privind disparitățile existente, creează un stimulent pentru a cumpăra şi a vinde şi, în ultimă instanță, sunt modificate constant ca o consecință a exercitării funcției antreprenoriale. Comportamentul agenților economici nu este pasiv sau reactiv, ci dimpotrivă, este un comportament tipic antreprenorial, adică proactiv şi constă în a fi constant în alertă pentru a crea, a descoperi, a genera şi a valorifica în continuu noi oportunități de beneficiu. Prețurile nu sunt un dat la care indivizii se adaptează, ci invers, indivizii sunt cei care acționează continuu, creând şi modificând prețuri. În plus, numai prin această funcție antreprenorială şi neparametrică a prețurilor se descoperă treptat decalajele de comportament existente în societate şi se stabileşte în cadrul ei un proces sau o tendință coordonatoare de tip general. De aceea, este evident absurd a crede, aşa cum face Lange, că funcția neparametrică a prețurilor într-o economie de piață, care reprezintă rezultatul inseparabil al liberei exercitări a funcției antreprenoriale şi singura cauză a tendințelor coordonatoare ale procesului social, ar putea fi simulată într-un sistem în care, prin definiție, funcția antreprenorială liberă a fost eliminată, iar prețurile sunt considerate numai dintr-o perspectivă parametrică[47].

---

a unor noi oportunități de profit pur.”) De asemenea, prezintă un mare interes şi pp. 126-129 din cartea citată.

[47] De aceeaşi greşeală se fac vinovați toți comentatorii care, urmându-l pe Schumpeter, au considerat că, înainte chiar de apariția contribuției lui Mises, Vilfredo Pareto şi Enrico Barone „demonstraseră” posibilitatea calculului economic socialist. După cum am văzut deja, atunci când ne-am referit la aceşti autori, singurul lucru pe care ei l-au stabilit a fost un argument de similitudine formală; sau, altfel spus, au arătat în mod formal ce tip de informație trebuie să dețină o autoritate socialistă pentru ca, în condiții statice, să fie posibil calculul economic. Însă, evident, stabilirea tipului şi cantității de informație necesară pentru atingerea acestui obiectiv nu este totuna cu rezolvarea problemei teoretice privind obținerea informației respective, cu neputință în socialism, conform lui Mises şi Hayek, date fiind caracteristicile tipice ale acestui sistem. Mai mult, am văzut înainte (vezi notele 8 şi 9 la capitolul al IV-lea) că până şi Vilfredo Pareto şi, într-o mai mică măsură, Enrico Barone au stabilit expres că informația sau cunoaşterea la care ne referim nu ar putea fi niciodată obținută în absența pieței. În cele din urmă, după cum ştim deja, în aceeaşi eroare cad autorii teoriei planometrice moderne, care s-a dezvoltat începând cu Arrow şi Hurwicz şi pe care am analizat-o detaliat în alt loc (vezi subcapitolul 5 la capitolului al

V-lea). Spre deosebire de economiştii din statele occidentale, pierduți, în mare parte, în continuare în iluziile paradigmei neoclasice-walrasiene, economiştii din Europa de Est, care, conform lui John Gray (*Liberalism: Essays in Political Philosophy*, Routledge, Londra, 1989, p. 174), se numără printre cei mai culți şi mai educați specialiști în domeniu din istoria gândirii economice, au început să recunoască în mod generalizat argumentul lui Mises şi Hayek, conform căruia suprimarea instituțiilor pieței capitaliste face imposibil calculul economic. Între aceşti economişti merită să fie menționați, de exemplu, Wlodzimierz Brus şi Kazimier Laski, mai ales pentru că au fost studenții lui Oskar Lange şi au scris chiar o carte împreună cu el – vezi *Problemas de Economía Política del Socialismo*, Oskar Lange (ed.), Fondul de Cultură Economică, Mexic, 1974; articolul lui Laski, pp. 108-151, vorbeşte despre „condițiile pentru echilibrul general între producție şi consum"; cel al lui Brus, pp. 175-194, abordează „problemele de contabilitate marginală în economia socialistă". Ne emoționează, astăzi, afirmațiile acestor doi autori, care au ajuns la concluzia că modelul neoclasic-walrasian este lipsit de utilitate, ca bază teoretică a economiei socialiste, pentru că nu acceptă funcția antreprenorială şi că, prin urmare, convingerea că Lange l-ar fi combătut pe Mises, atât de răspândită în prezent, este complet lipsită de fundament. A se vedea W. Brus şi K. Laski, *From Marx to the Market: Socialism in Search of an Economic System*, Clarendon Press, Oxford, 1989, p. 58: „The technological knowledge necessary to fill the elements of the Walrasian equations is not a datum but rather information which can only be discovered in the process of competitive struggle. Thus what matters is the peculiar entrepreneurial «thinking technique», a kind of intuition, which is generated by actually finding oneself in a competitive situation... All these aspects are absent in Lange's model of market socialism, *which seems to corroborate the assertion that its claim to a convincing refutation of Mises/Hayek challenge has been unjustified*." („Cunoaşterea tehnologică necesară pentru a completa elementele ecuațiilor walrasiene nu este un dat, ci, mai degrabă, o informație care poate fi descoperită numai în procesul eforturilor concurențiale. Aşadar, ce contează cu adevărat este «tehnica de gândire» antreprenorială specială, un fel de intuiție, generată de existența unei situații concurențiale... Aceste aspecte sunt absente în modelul de piață socialist al lui Lange, *ceea ce pare să confirme că pretenția sa de a-i fi combătut în mod convingător pe Mises și Hayek a fost nejustificată*.") Un alt autor care merită citat este economistul maghiar János Kornai, care, în articolul său *The Hungarian Reform Process* (*Journal of Economic Literature*, volumul XXIV, nr. 4, decembrie 1986, pp. 1726-1728, reluat în cartea sa, *Vision and Reality: Market and State*, cap. V, Harvester Wheatsheaf, New York, 1990), afirmă explicit (p. 1727): „[Lange] lived in a *sterile* world of Walrasian pure theory." („Lange a trăit în lumea *sterilă* a

teoriei walrasiene pure.”) De asemenea, el critică rolul pe care îl are şcoala neoclasică în dezbatere (pp. 1727-1728): „Its emphasis shifted one-sidedly to the issue of computing the correct price signals. What got lost was the crucial Mises-Hayek idea regarding *rivalry*. In a genuine market process actors participate who want to make use and can make use, of their *specific knowledge* and oportunities. They are rivals. In that sense the market is always in a state of dynamic disequilibrium. Some win and some lose. Victory bring rewards: survival, growth, more profit, more income. Defeat brings penalties: losses, less income, and in the ultimate case exit. Using the vocabulary of the present paper, the Mises-Hayek market implies a *hard budget constraint* and a buyer's market. As long as the system and the policy do no assure the prevalence of these two conditions, there is no genuine market. *The great shortcoming on the Lange model is that it does not even contemplate these conditions and many of Lange's followers commited the same error*.” („Accentul trece pe latura problemei calculării semnalelor corecte ale preţurilor. Ce s-a pierdut este ideea crucială a lui Mises-Hayek referitoare la *rivalitate*. Într-un proces de piaţă autentică participă actorii care vor şi care îşi pot pune în practică *cunoaşterea specifică* şi oportunităţile. Ei sunt rivali. În acest sens, piaţa este într-o stare constantă de dezechilibru dinamic. Unii câştigă şi alţii pierd. Victoria aduce recompense: supravieţuire, creştere, mai mult profit, mai mult venit. Înfrângerea aduce sancţiuni: pierderi, venit redus şi, în ultimă instanţă, ieşirea de pe piaţă. Utilizând vocabularul prezentei lucrări, piaţa Mises-Hayek implică o *constrângere puternică a bugetului* şi o piaţă a cumpărătorului. Atât timp cât sistemul şi politica nu asigură dominaţia acestor două condiţii, nu există o piaţă autentică. *Marele neajuns al modelului lui Lange este că nici măcar nu ia în considerare aceste condiţii şi mulţi discipoli ai lui Lange au comis aceeaşi eroare*.”)

În sfârşit, economistul rus Gabriel Temkin, în articolul său, *On Economic Reforms in Socialist Countries: The Debate on Economic Calculation under Socialism Revisited* (*Communist Economies*, volumul I, nr. 1, 1989, pp. 31-59), afirmă în aceeaşi direcţie: „The Lange model lacks any trace of entrepreneurship, whether in purely theoretical or in practical terms. Being wedded strongly to the General Equilibrium framework, entrepreneurship is just defined away because, within that framework, there is no room for a theory of entrepreneurial choice... And, since neither the entrepreneur nor the market can be adequately simulated in a socialist economy based on public ownership, it is only the routine task of a manager that can be, at best, reproduced. But here, again, the imitation would be far from exact or even close.” („Modelului lui Lange îi lipseşte orice urmă de antreprenoriat, fie în termeni pur teoretici, fie în termeni practici. Fiind puternic asociat cu contextul echilibrului general, antreprenoriatul este pur şi simplu exclus,

5. ANALIZA CRITICĂ A MODELULUI CLASIC AL LUI LANGE

O clarificare terminologică preliminară

În continuare, vom descrie mai întâi, iar apoi vom analiza în mod critic modelul „soluției concurențiale" propus de Oskar Lange. Totuşi, trebuie să facem, în prealabil, o clarificare terminologică. După cum am văzut în subcapitolul anterior, „soluției" propuse de Lange i se poate adăuga calificativul „concurențială" numai dacă i se atribuie acestui termen sensul stângaci şi limitat avut în vedere în modelul paradoxal numit „concurență perfectă". Cu alte cuvinte, soluția lui Lange este „concurențială" numai în măsura în care nimeni nu concurează sau rivalizează, deoarece această „concurență" este concepută conform situației descrise în termeni statici de modelul neoclasic al echilibrului general. Se poate spune acelaşi lucru despre utilizarea expresiei „socialism de piață" de către Lange şi adepții săi. Când, în această expresie, se vorbeşte de „piață", nu se indică o piață reală, adică un proces social stimulat de forța funcției antreprenoriale şi ale cărui caracteristici generale au fost explicate în detaliu în capitolul al II-lea al acestei cărți, ci, dimpotrivă, se face referire la o serie de comportamente pasive ale agenților economici, cu presupunerea că toată informația le

---

deoarece, în cadrul acelui context, nu este loc pentru o teorie a alegerii antreprenoriale... Din moment ce nici antreprenorul, nici piața nu pot fi stimulate corespunzător într-o economie socialistă bazată pe proprietate publică, în cel mai bun caz, se poate reproduce numai o sarcină de rutină a directorului. Dar aici, din nou, imitația ar fi departe de a fi exactă sau măcar asemănătoare.") Temkin încheie, în onoarea lui Mises (p. 53): „Perhaps the honorary statue of Mises, about which Lange quipped half a century ago, should after all be erected, if not on Red Square then in Budapest, closer to his native Austria." („Probabil că statuia în onoarea lui Mises, despre care Lange a vorbit zeflemitor acum jumătate de secol, ar trebui în sfârşit ridicată, dacă nu în Piața Roşie, măcar în Budapesta, mai aproape de Austria sa natală.") Aş adăuga, date fiind evenimentele istorice survenite în Est, că statuia lui Mises ar trebui ridicată în capitalele tuturor fostelor state socialiste, în special în Berlin, Varşovia, Praga, Budapesta şi, mai ales, în Moscova (bustul lui Mises se află măcar în biblioteca Departamentului de Economie al Universității din Varşovia, lângă fostul birou oficial al lui Oskar Lange).

este disponibilă şi excluzându-se din start orice exercitare creativă a funcției antreprenoriale. Pe scurt, în modelul clasic al socialismului „de piață” sau „concurențial” al lui Oskar Lange şi al adepților lui sunt utilizați aceşti termeni tocmai pentru că modelul se bazează pe teoria economică neoclasică-walrasiană, în care noțiunile de „piață” şi „concurență” sunt lipsite de conținut şi nu au nimic de-a face cu esența şi natura celor două instituții în viața reală. Odată făcută această scurtă clarificare terminologică, trecem în continuare la descrierea detaliată a modelului clasic al lui Lange şi a modului în care este prezentat în versiunea originală a articolului său, *On the Economic Theory of Socialism*[48].

Descrierea modelului

Lange consideră că teoria neoclasică a prețurilor şi a „concurenței perfecte” reprezintă fundamentarea teoretică optimă pentru sistemul socialist, drept care începe prin a trece în revistă, în mod detaliat, elementele tipice ale teoriei economice a echilibrului, aşa cum sunt explicate în orice manual. Într-adevăr, conform paradigmei neoclasice, în modelul de concurență „perfectă” echilibrul este atins dacă şi numai dacă sunt îndeplinite următoarele trei condiții: în primul rând, o condiție de tip „subiectiv”, aceea ca toți indivizii care participă la sistemul economic să atingă „maximul” în privința prețurilor de piață; în al doilea rând, o condiție de tip „obiectiv”, în care, la prețurile de echilibru, oferta şi cererea fiecărui bun şi serviciu să fie identice; în sfârşit, a treia condiție este ca venitul tuturor consumatorilor să fie egal cu veniturile provenite din serviciile factorilor lor de producție.

După cum bine se ştie, prima condiție este îndeplinită în cazul în care consumatorii îşi maximizează utilitatea şi producătorii, beneficiile. Aceste condiții secundare, la rândul lor, pe de o parte, cer consumatorilor să egaleze utilitatea marginală ponderată în raport cu prețurile, pentru fiecare bun şi serviciu de consum; pe de altă parte, cer producătorilor să egaleze *ratele* de productivitate marginală ponderate cu prețurile relative ale fiecărui factor de producție, realizând acel volum de producție pentru care costurile marginale sunt identice cu prețul (sau cu venitul marginal) al produsului. În plus, la nivelul

[48] Vezi *On the Economic Theory of Socialism*, ed. cit., pp. 65-89.

întregii industrii sau al sectorului şi presupunând o libertate deplină de intrare şi ieşire, preţul produsului va fi egal cu costurile medii de producţie. Ţinând cont că venitul consumatorilor va fi determinat de preţurile serviciilor factorilor de producţie şi că, în orice moment, oferta şi cererea trebuie să se menţină egale, se poate „determina" ansamblul preţurilor necesare pentru echilibrarea pieţei, utilizându-se în acest scop un proces tipic walrasian de *tâtonnement* (o serie succesivă de încercări) prin care, dacă acele cantităţi ofertate şi cerute diverg, „concurenţa" între cumpărători şi vânzători va modifica preţurile până când se atinge punctul de echilibru[49].

După ce explică modul în care într-un „sistem capitalist" echilibrul este atins, astfel, atât „teoretic", cât şi „practic", Lange îşi propune în continuare să demonstreze că echilibrul s-ar putea obţine şi într-o comunitate socialistă, printr-un procedeu similar.

După Lange, prima condiţie, pe care am numit-o „subiectivă", s-ar putea îndeplini, referitor la consumatori, permiţându-li-se, în acelaşi mod explicat anterior, maximizarea utilităţii pe o piaţă pe deplin „concurenţială" de bunuri şi servicii de consum. În privinţa producătorilor însă, acestora nu li s-ar permite să aibă un comportament de maximizare a beneficiilor, ci ar avea de respectat două *reguli*, impuse şi controlate prin coerciţie de organul central de planificare. Cele două reguli au ca scop *să simuleze* rezultatele comportamentului de maximizare al producătorilor pe piaţă şi, prin urmare, presupun înlocuirea principiului de maximizare a beneficiului, pentru fiecare dintre rezultatele pe care le generează acest principiu în cadrul modelului de „concurenţă perfectă".

Prima regulă constă în faptul că producătorii trebuie să aleagă acea combinaţie de factori care să minimizeze costurile medii de producţie. *A doua regulă* se adresează tot directorilor diferitelor întreprinderi şi constă în cerinţa de a produce acel volum la care costurile marginale să fie egale cu preţurile. Producţia globală la nivel sectorial va fi determinată, de asemenea, prin respectarea celei de-a doua reguli, dar, de această dată, nu directorii de întreprinderi, ci responsabilii fiecărui sector trebuie să crească sau să reducă producţia globală a fiecărei industrii, conform cerinţelor de aplicare a regulii respective. Astfel, conform lui Lange, respectarea celei de-a doua reguli la nivelul fiecărui

[49] Vezi Takashi Negishi, *Tâtonnement and Recontracting*, în *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, ed. cit., volumul IV, pp. 589-595.

sector exercită aceeaşi funcţie pe care o are, pe o piață concurențială, principiul libertății de intrare şi ieşire.

În modelul lui Lange, prețurile bunurilor şi serviciilor de consum, precum şi salariile sunt determinate de piață, în timp ce organul central de planificare fixează numai „prețurile” factorilor de producție. În acest sens, ceea ce trebuie să facă de la bun început organul central de planificare este să stabilească „prețuri” pentru factorii de producție, alese intuitiv sau arbitrar. Toate deciziile directorilor la nivel de întreprindere şi de sector, precum şi deciziile consumatorilor şi ale lucrătorilor sunt adoptate în mod pasiv, în funcție de aceste „prețuri” şi prin aplicarea regulilor menționate, drept care se determină cantitatea care va fi cerută şi ofertată pentru fiecare bun şi serviciu. Dacă, în raport cu unele bunuri de producție, cantitățile cerute şi ofertate nu coincid, prețul va trebui să fie revizuit de organul central de planificare, prin intermediul unui proces de „încercare şi eroare”, care se va încheia în momentul în care prețul final de echilibru a fost atins pentru că oferta şi cererea au fost egalate. Prețurile stabilite de organul central de planificare pentru factorii de producție au, aşadar, un caracter pur „parametric”: ele determină comportamentul pasiv al agenților economici, care trebuie pur şi simplu să se adapteze la aceste date şi care, în ultimă instanță, generează în mod „obiectiv” o serie de indicatori (exces sau deficit de produs); aceştia, în mod „inechivoc”, determină organul central de coerciție să modifice prețurile în măsura şi în sensul necesare pentru atingerea echilibrului. Pe scurt, organul central de planificare substituie rolul pieței în ceea ce priveşte alocarea bunurilor de capital, iar sistemul socialist poate, formal, să atingă echilibrul modelului de „concurență perfectă”, prin aceeaşi procedură de „încercare şi eroare”, gândită de Walras pentru „sistemul concurențial” şi pe care deja o propusese Taylor ca o „soluție” pentru sistemul socialist, cu opt ani înainte.

Două interpretări pe marginea modelului lui Lange

Trebuie acum să facem două interpretări diferite ale modelului lui Lange, una restrânsă şi alta mai amplă. Pe de o parte, este vorba de o tentativă de „soluție” la problema de tip subsidiar, pe care la momentul oportun am denumit-o „computațională” sau de simplu calcul algebric al sistemului de ecuații de echilibru walrasian; am

comentat-o deja atunci când am analizat „soluția matematică". Conform acestei interpretări, principalul merit al modelului lui Lange ar fi că a evitat necesitatea rezolvării sistemului, fie în mod direct, fie cu ajutorul procedeelor informatice. Totuşi, presupunând că toată informația necesară pentru a formula şi calcula problema sau sistemul de ecuații este generată şi dată în prealabil (deci, existentă deja într-un loc pe piață), modelul lui Lange nu oferă o soluție la problema esențială pusă de Mises (imposibilitatea de a crea şi de a transmite informația necesară pentru calculul economic, în absența liberei exercitări a funcției antreprenoriale şi a proprietății private asupra mijloacelor de producție).

Pe de altă parte, modelul lui Lange doreşte să ofere o soluție la problema pusă de Mises, dar în acest caz vom vedea că, prin împiedicarea liberei exercitări a antreprenoriatului în domenii foarte importante ale pieței, nu este generată informația necesară calculului economic, iar modelul eşuează în încercarea de a oferi o soluție la provocarea misesiană. După cum vom vedea mai târziu[50], există dovezi aproape incontestabile că Lange şi-a considerat modelul ca pe un simplu artificiu computațional (aproape că nu putea fi altfel, pentru că niciodată nu a ajuns să înțeleagă cu adevărat în ce consta provocarea lui Mises, mai ales din cauza viziunii distorsionate asupra lumii economice privite prin intermediul instrumentarului neoclasic-walrasian, care îl hipnotizase într-atât). Totuşi, cum în alte interpretări se consideră că modelul lui Lange doreşte să ofere un răspuns la problema fundamentală de creare şi transmitere a informației, formulată de Mises, vom dezvolta în continuare analiza noastră critică la adresa modelului lui Lange, considerat într-un sens mai amplu, aşadar, ca o încercare de a oferi o soluție la adevărata problemă pusă de Mises.

[50] Vezi mai ales citatul din articolul lui Lange referitor la *The Computer and the Market*, pe care l-am reprodus la sfârşitul acestui capitol, în partea dedicată studiului celei de-a patra etape a vieții intelectuale a lui Lange, precum şi considerațiile din acele pagini şi din următoarele.

O analiză critică a interpretării mai ample a modelului lui Lange

Înainte de toate, trebuie semnalat că propunerea lui Lange cuprinde şi combină o serie de elemente (metoda „încercare şi eroare”, stabilirea prețurilor în funcție de costurile marginale, instrucțiuni pentru directori venite din partea organului central de planificare etc.), care, aproape în totalitate, deşi într-un mod izolat, fuseseră propuse anterior, după cum ştim deja, de alți teoreticieni socialişti, principala inovație a lui Lange constând numai în faptul că a fost în stare să le relaționeze cu o mai mare coerență logică sub numitorul comun al modelului neoclasic-walrasian. În acest sens, trebuie să se considere reproduse aici toate comentariile şi observațiile critice pe care le-am făcut anterior pe marginea diferitelor elemente ale diverselor „soluții” la problema calculului economic socialist, care au fost deja analizate şi care, într-o mai mică sau mai mare măsură, sunt incluse în modelul lui Lange. În plus, nu mai trebuie să pună nicio dificultate pentru cititor descoperirea şi aprecierea faptului că, deoarece în modelul lui Lange este amputată sau împiedicată libera exercitare a funcției antreprenoriale în domenii esențiale ale pieței şi la diferite niveluri, este imposibil ca propunerea lui să reprezinte o soluție pentru problema calculului economic într-un sistem socialist. Dacă este împiedicată libera exercitare a antreprenoriatului într-un domeniu esențial (de exemplu, cel al bunurilor de capital), funcția antreprenorială este împiedicată să descopere, să genereze şi să transmită informația de bază (de tip practic, subiectiv, dispersat şi inarticulabil) necesară pentru ca ființele umane să calculeze în mod rațional şi să-şi adapteze comportamentul în mod coordonat. Este nevoie totuşi de o serie suplimentară de comentarii critice, în mod special relevante şi adaptate la modelul lui Lange şi care, credem, vor ilustra din diferite perspective aplicațiile argumentului nostru esențial.

1. Imposibilitatea întocmirii listei bunurilor de capital

În *primul rând*, trebuie să ne întrebăm: cum poate organul central de planificare să fixeze prețuri în mod parametric pentru bunuri de capital ale căror tip, număr, cantitate, calitate şi caracteristici nu le cunosc nici măcar agenții înşişi implicați în procesul de producție? Un bun de capital reprezintă orice *etapă intermediară* într-un proces de

producție considerată subiectiv ca atare de actorul implicat în proces. Sau, altfel spus, tot ceea ce crede actorul că îi serveşte pentru atingerea unui scop are caracterul unui bun de capital (dacă şi numai dacă nu este vorba exclusiv de serviciile oferite de factorul muncă). Ceea ce reprezintă un bun de capital ştiu, aşadar, numai actorii implicați în proces, pe măsura descoperirii treptate a acestuia, în mod antreprenorial. E vorba, prin urmare, de o cunoaştere care, prin caracterul ei subiectiv, practic, dispersat şi inarticulabil, nu poate fi deținută de organul central de planificare. Şi nu se poate spune că, pentru elaborarea listelor corespunzătoare, ne putem servi de experiență, adică de ceea ce în trecut pare că a reprezentat un bun de capital, dat fiind că noțiunea de bun de capital, pe lângă faptul că este subiectivă, este întotdeauna *prospectivă*, adică determinată în funcție de modul în care actorul crede că vor evolua evenimentele în viitor. Apoi, faptul că un lucru a servit aparent în trecut pentru atingerea unui scop nu reprezintă o garanție că ar putea servi în acelaşi mod în viitor. Dimpotrivă, numai acele bunuri pe care actorul, în mod subiectiv, le consideră utile, prin particularitățile lor concrete (caracteristici de calitate, situare în timpul şi spațiul potrivite etc.), pentru atingerea unui anumit scop sau pentru realizarea unui anumit proiect vor fi un bun de capital.

Desigur, nu este vorba doar de faptul că organul central de coerciție nu poate obține informația dispersată referitoare la bunurile de capital existente. Mai mult, la nivelul agenților economici înşişi, această informație nici măcar nu va fi descoperită, nu va fi creată, nici generată în mod efectiv, întrucât agenții economici nu îşi pot exercita liber funcția antreprenorială. Dacă aceştia nu pot acționa în mod antreprenorial, cu alte cuvinte, dacă nu pot crea noi scopuri sau urma noi oportunități de beneficiu pentru a profita de acestea, nu mai există nici un stimulent care să creeze informația practică relevantă, referitoare la scopurile şi mijloacele care apar într-o economie de piață liberă.

Acest prim argument este suficient pentru face imposibilă, din punct de vedere teoretic şi practic, funcționarea modelului lui Lange, care nu oferă nicio soluție la problema calculului economic formulată de Mises. În practică, după cum arată Hayek în răspunsul amplu pe care i l-a dat lui Lange, în 1940, fixarea prețurilor parametrice de către organul central de planificare va fi pur arbitrară, atât în ce priveşte

cifrele alese, cât şi, mai grav, în ce priveşte tipul şi numărul de bunuri cărora li se fixează o cifră. Ea va determina o serie de categorii uniforme, grosolane, denumite greşit „bunuri de capital”, despre care se crede că, în trecut, au fost considerate ca atare, dar care nu vor include distincțiile necesare, în funcție de circumstanțele specifice de timp, loc, calitate etc. Or tocmai acestea sunt cele mai apreciate din punct de vedere antreprenorial, în termeni subiectivi, conferind bunurilor pe care le observăm în exterior caracterul cel mai intim, esențial şi subtil de bunuri de capital[51].

2. Caracterul complet arbitrar al perioadei temporale de fixare a prețurilor parametrice.

În *al doilea rând*, nu vor fi arbitrare numai „prețurile parametrice” stabilite şi lista „bunurilor de capital” elaborată, ci va fi complet arbitrară şi perioada de timp în care organul de planificare consideră că „prețurile” trebuie să rămână invariabile. Acesta este unul dintre

[51] Vezi F.A. Hayek, *Socialist Calculation III: The Competitive Solution*, în *Individualism and Economic Order*, ed. cit., p. 193: „That the price fixing process will be confined to establishing uniform prices for clases of goods and that therefore distinctions based on the special circumstances of time, place and quality will find no expression in prices is probably obvious. Without some such simplification, the number of different commodities for which separate prices would have to be fixed would be practically *infinite*. This means, however, that the managers of production will have no inducement, and even no real possibility, to make use of special oportunities, special bargains, and all the little advantages offered by their special local conditions, since all these things could not enter into their calculations.” („Este probabil evident faptul că procesul fixării prețurilor va fi restricționat la stabilirea uniformă a prețurilor pentru categorii de bunuri şi că, prin urmare, diferențierile bazate pe circumstanțe speciale de timp, loc şi calitate nu se vor reflecta în prețuri. În lipsa unei asemenea simplificări, numărul diferitelor bunuri pentru care vor trebui fixate prețuri separate ar fi, practic, *infinit*. Acest lucru înseamnă, însă, că directorii de producție nu vor avea niciun stimul şi nici măcar o posibilitate reală să profite de oportunități speciale, mici afaceri speciale şi toate micile avantaje oferite de condițiile locale speciale, întrucât toate aceste lucruri nu intră în calculele lor.”) Credem, totuşi, că Hayek, în locul citat, nu expune cu toate implicațiile sale argumentul esențial pe care l-am discutat în text.

punctele în care ambiguitatea lui Lange este mai evidentă, pentru că, la un moment dat, afirmă că ajustarea preţurilor se va face întotdeauna „la sfârşitul exerciţiului contabil", iar în altă parte indică, în treacăt, că ajustarea preţurilor va trebui să se facă „în mod constant"[52]. Atât într-un caz, cât şi în celălalt, perioada va fi complet arbitrară, căci organul de planificare va fi lipsit de informaţia pe care o au antreprenorii într-o economie cu adevărat concurenţială şi care le permite să modifice preţurile în momentul şi pentru perioada de timp pe care le consideră cele mai potrivite pentru a-şi atinge scopurile. De această informaţie organul central de planificare nu va putea dispune niciodată, astfel încât, dacă se optează pentru exerciţiul contabil, acesta va necesita, fără îndoială, o perioadă de timp prea îndelungată, iar dacă deciziile se iau *ad hoc*, după cum se estimează că vor evolua evenimentele, adoptarea lor va fi şi ea pur arbitrară, pentru că organul central nu poate obţine cunoaşterea la prima mână pe care o au agenţii economici în acest sens.

3. Inexistenţa unei adevărate pieţi a muncii, a bunurilor şi a serviciilor de consum

În *al treilea rând*, deşi Lange afirmă că ar trebui să existe o piaţă complet liberă şi concurenţială pentru bunurile şi serviciile de consum, precum şi pentru factorul muncă, rămânem cu impresia că o asemenea „piaţă" ar fi „liberă" şi „concurenţială" numai cu numele[53]. Într-adevăr, o piaţă

---

[52] Iniţial, în articolul citat, *On the Economic Theory of Socialism*, la p. 82, Lange se declară în favoarea primei soluţii atunci când afirmă: „Any price different from the equilibrium price will show at the end of the accounting period a surplus or a shortage of the commodities questioned." („Orice preţ diferit de preţul de echilibru, la sfârşitul perioadei contabile, va arăta un surplus sau un deficit al bunurilor în cauză.") Câteva pagini mai departe, mai exact la p. 86, Lange se arată favorabil celei de-a doua soluţii, atunci când spune, în treacăt: „Adjustments of those prices would be constantly made." („Ajustarea acelor preţuri s-ar realiza în mod constant.") În ciuda aparenţelor, ideile lui Lange nu sunt deloc clare şi, prin urmare, confuzia şi ambiguitatea gândirii sale nu pot fi mai evidente.

[53] La mică distanţă de Lange, Henry D. Dickinson, unul dintre cei mai remarcabili adepţi ai „soluţiei concurenţiale", recunoaşte explicit că existenţa unei pieţe concurenţiale şi libere a bunurilor de consum ar fi în socialismul de piaţă mai degrabă o ficţiune decât o realitate şi arată cinic că aparatul de

cu adevărat concurențială pentru bunurile şi serviciile de consum cere existența, fără vreo restricție, a unor adevărați antreprenori şi actori liberi, nu doar pe partea cererii, ci şi pe partea ofertei. Este destul să apară coerciția pe oricare dintre cele două părți, pentru ca piața să înceteze a mai fi concurențială. Aşadar, nu se înțelege în ce mod directorii din sistemul socialist, care nu sunt antreprenori adevărați, căci nu pot urmări liber beneficiul sau câştigul (definit în termeni subiectivi) pe care îl consideră cel mai potrivit, ar putea să genereze informația (care se creează constant într-un sistem capitalist) referitoare la lansarea continuă de noi bunuri şi servicii de consum, îmbunătățirea celor existente, modificarea calităților, schimbările în distribuția comercială, localizarea lor fizică şi spațială, sistemele de publicitate etc. Prin urmare, consumatorii se vor vedea obligați să aleagă din „meniul” restrâns de bunuri şi servicii de consum pe care li-l oferă directorii socialişti. Lange, în special, şi restul „socialiştilor de piață”, în general, abuzează, fără îndoială, de termenul „piață concurențială de bunuri de consum” (şi chiar de expresia „suveranitatea consumatorului”, aplicată într-un sistem socialist), dat fiind că în socialism nu există altă „suveranitate” sau libertate decât cea

propagandă şi publicitate al statului ar trebui să se dedice creării, în rândul cetățenilor, a falsei impresii că se bucură de libertatea de alegere a bunurilor şi serviciilor de consum. Vezi Henry Douglas Dickinson, *Economics of Socialism*, Oxford University Press, Oxford, 1939, p. 32: „The powerful engine of propaganda and advertisment, employed by public organs of education and enlightenment... could divert demand into socalist desirable directions *while preserving the subjective impression of free choice*.” („Puternicul motor al propagandei şi publicității, utilizat de organele publice de educare şi luminare..., ar putea abate cererea către direcții prietenoase socialismului, *în timp ce ar păstra impresia alegerii libere*.”) Oskar Lange însuşi nu va întârzia să îşi scoată masca, dedicând secțiunea a IV-a a articolului său (*On the Economic Theory of Socialism*) tezei conform căreia modelul său ar fi aplicabil în egală măsură dacă organul central de coerciție ar decide să împiedice libera alegere a bunurilor şi serviciilor de consum şi a locurilor de muncă, impunând întregii societăți preferințele sale personale în acest sens. Nu este de mirare, aşadar, că Lange îşi încheie viața academică, cum vom vedea mai târziu, elogiind şi justificând sistemul stalinist.

a unui prizonier care îşi limitează comportamentul la activităţile pe care i le permit cei patru pereţi ai celulei sale[54].

4. Zădărnicia „regulilor" propuse de Lange

În *al patrulea rând*, este imposibil să se poată aplica regulile propuse de Lange referitoare, prima dintre ele, la adoptarea acelei combinaţii de factori pentru care să se minimizeze costurile medii, iar cea de-a doua, la obţinerea acelui volum de producţie la care preţurile şi costurile marginale să fie egale. Faptul că Lange a considerat „regulile" sale ca pe ceva evident şi fezabil reprezintă o altă manifestare a efectului dăunător pe care l-a avut asupra formării sale teoria neoclasică a costurilor, în general, şi, în particular, convingerea foarte răspândită conform căreia costurile sunt ceva obiectiv, determinat de funcţiile a căror informaţie este „dată". Totuşi, după cum am arătat clar în al doilea capitol al acestei cărţi, costurile nu sunt altceva decât aprecieri subiective ale valorii care o au pentru actor acele scopuri la care renunţă atunci când alege, întreprinde şi se angajează într-un anumit plan de acţiune. Costurile sunt evaluări subiective ale alternativelor pierdute şi, prin urmare, constituie o informaţie antreprenorială tipică, estimată sau creată continuu de fiecare actor implicat, dacă şi numai dacă poate să îşi exercite liber funcţia şi perspicacitatea antreprenorială, şi care, în plus, include pe deplin toate acele caracteristici analizate deja ale informaţiei antreprenoriale, în special caracterul ei subiectiv, practic, dispersat şi inarticulabil. Este evident că, dacă nu sunt date costurile (deci, dacă nu există funcţii ale costurilor), ci sunt estimate subiectiv prin încercări continue şi pentru fiecare plan de acţiune, cu greu ar putea fi instruiţi directorii întreprinderilor să respecte

[54] Îi datorez această analogie lui Robert Bradley, *Market Socialism: A Subjectivist Evaluation*, în *The Journal of Libertarian Studies*, ed. cit., p. 39, nota 86. Acelaşi lucru se poate spune în raport cu „piaţa muncii", presupus concurenţială. Pentru ca o piaţă a muncii să fie concurenţială trebuie să apară în continuu noi oportunităţi de angajare, ca rezultat al noilor proiecte de investiţii, creării de noi firme, apariţiei de noi idei antreprenoriale etc., lucru imposibil de conceput în modelul lui Lange, în care nu există antreprenori, ci pur şi simplu directori care, ca nişte *roboţi*, se limitează la a încerca să respecte o serie de reguli prestabilite de sus.

„regulile” menționate şi cu atât mai puțin ar putea organul central de planificare să controleze obiectiv respectarea lor de către aceştia.

Propunerea lui Lange nu este altceva decât o exprimare a faptului că, în practică, teoria neoclasică a costurilor, cu excepția termenilor pur nominali, a fost incapabilă să absoarbă revoluția subiectivistă şi, de fapt, încă este ancorată în „obiectivismul” vechi şi depăşit al lui Ricardo şi Marshall[55]. De aceea, nu este de mirare că James Buchanan, poate puțin exagerat, a afirmat că întreaga controversă în jurul posibilității privind calculul economic în economiile socialiste se bazează pe o lipsă de înțelegere din partea teoreticienilor socialişti a

[55] Din păcate, manualele moderne încă fac o prezentare lipsită de orice critică a paradigmei neoclasice-walrasiene şi a condițiilor de optimum pe care modelul „concurenței perfecte” îl oferă în parametrii teoriei economice a bunăstării. În plus, multe dintre cele mai prestigioase se referă chiar la „regulile lui Lange” şi afirmă explicit că acestea permit atingerea aceluiaşi optimum într-o economie socialistă, fără a aduce niciun fel de nuanțări şi trecând cu vederea toate problemele pe care le comentăm în această carte. Răul pe care îl provoacă această atitudine în pregătirea studenților în domeniul economiei se tratează în ani întregi şi poate chiar ajunge să fie ireversibil. În acest sens, de exemplu, se poate menționa cunoscuta lucrare a lui J.P. Gould şi C.E. Ferguson, *Microeconomic Theory* (Richard D. Irwin, Illinois, 1980), unde se concluzionează, fără niciun fel de nuanțare sau comentariu (p. 445): „*Proposition* (*Lange-Lerner Rule*): To attain maximum social welfare in a *decentralized socialist society*, the state planning agency should solve the constrained maximization problem and obtain the *shadow* prices of all inputs and outputs; publish this *price-list* and distribute it to all members of the society; and *instruct* all consumers and all plant managers to behave as though they were *satisfaction or profit-maximizers* operating in *perfectly competitive markets*.” („*Propunere/ Regula Lange-Lerner*: Pentru obținerea unui maximum de bunăstare socială într-o *societate socialistă descentralizată*, organul statal de planificare ar trebui să rezolve problema maximizării coercitive şi să obțină *prețurile umbră* ale tuturor intrărilor şi ieşirilor; ar trebui să publice această *listă de prețuri* şi să o distribuie tuturor membrilor societății, dând *dispoziții* tuturor consumatorilor şi directorilor de întreprinderi să se comporte ca şi cum ei ar fi *maximizatori de satisfacție sau profit* operând pe *piețe perfect concurențiale*.”) Astfel, absurdul la cote maxime este expus în mod categoric într-un „prestigios” manual şi ridicat la grad de „concluzie ştiințifică”.

adevăratei naturi subiective a costurilor[56]. Şi Jack Wiseman, într-un articol remarcabil publicat în 1959, în care abordează problema costurilor în planificarea economică socialistă, evidenţiază caracterul subiectiv al acestora şi le defineşte ca fiind evaluarea oportunităţilor pierdute în momentul alegerii unui anumit plan de acţiune faţă de alte potenţiale planuri şi proiecte. Această estimare subiectivă poate fi realizată numai de persoana care a creat acele proiecte şi se materializează într-o decizie, de multe ori implicită, privind continuarea sau abandonarea unui anumit plan. Niciodată acest proces nu va genera o informaţie care să permită fixarea obiectivă a preţurilor, egalându-le cu date de costuri care au fost stabilite obiectiv în prealabil. Din aceste motive, Wiseman conchide că „regulile" lui Lange nu pot constitui niciun fel de ghid pentru directorii din industriile socialiste şi că orice regulă stabilită în acest sens va avea un caracter arbitrar, atât în ceea ce priveşte conţinutul său concret, cât şi posibilităţile de control practic şi efectiv asupra sa, din partea organului central de planificare[57].

---

[56] Vezi Introducerea lui James Buchanan la *L.S.E. Essays on Costs*, ed. cit., pp. 3-10 şi *Cost and Choice*, Marckham Publishing, Chicago, 1969, pp. 21-26, 34-35, 41 şi 96. Spunem că afirmaţia lui Buchanan este puţin exagerată, deoarece evaluarea costurilor, chiar fiind esenţială pentru calculul economic raţional, nu este altceva decât o parte a informaţiei totale care se creează, se generează şi se transmite în mod antreprenorial (şi care include şi evaluarea scopurilor care vor fi atinse). Pentru noi, miezul controversei constă nu atât într-o lipsă de înţelegere a adevăratei naturi subiective a costurilor, ci, mai degrabă, într-o lipsă de înţelegere esenţială a acţiunii umane şi a funcţiei antreprenoriale, aşa cum au fost ele definite în capitolul al II-lea al cărţii noastre. Buchanan concluzionează (*L.S.E. Essays on Costs*, p. 5): „Modern economic theorists measure their own confusion by the degree to which they accept the Lange victory over Mises, quite apart from the empirical record since established." („Teoreticienii moderni din domeniul economiei îşi măsoară propria confuzie după gradul în care acceptă victoria lui Lange asupra lui Mises, destul de departe de rezultatele empirice obţinute de atunci.")

[57] Vezi Jack Wiseman, *Uncertainty, Costs and Collectivist Economic Planning*, în *Economica*, mai 1953, republicat în volumul *L.S.E. Essays on Costs*, capitolul al IX-lea, ed. cit., p. 229: „It is no longer possible, once uncertainty is admitted, to interpret the opportunity-cost problem as one of scarcity alone, to be solved by a choice between alternative factor inputs and product outputs with all prices known. That is, opportunity costs is no longer a simple question of summation and comparison of known data. Prices and other

variables have to be estimated: opportunity cost decisions involve uncertainty (and therefore judgement) as well as scarcity. The cost problem now arises as a *choice between alternative plans of action*... Since opportunity costs cannot be treated simply as known money costs, but must be considered as estimates to *foregone alternative revenues*, it is no longer useful in conditions of uncertainty to speak of equality of marginal money cost and price as a property of an efficient resource distribution.” („Nu mai este posibil, odată acceptată incertitudinea, să se interpreteze problema cost-oportunitate ca o problemă doar de insuficiență, care să fie rezolvată printr-o alegere între intrări de factori alternativi şi ieşiri de produs, cu toate prețurile cunoscute. Cu alte cuvinte, costurile de oportunitate nu mai reprezintă o simplă problemă de adunare şi comparare a datelor cunoscute. Prețurile şi alte variabile trebuie estimate: deciziile în privința costurilor de oportunitate presupun incertitudine – prin urmare, discernământ –, precum şi deficit... Problema costului apare acum ca o *alegere între planuri de acțiune alternative*. Întrucât costurile de oportunitate nu pot fi tratate doar ca nişte costuri monetare cunoscute, ci trebuie considerate estimări ale *veniturilor alternative anterioare*, nu mai este util să se vorbească în condiții de incertitudine despre egalitatea costurilor şi prețurilor monetare marginale ca fiind o proprietate a distribuirii eficiente a resurselor.”). Wiseman concluzionează (pp. 234-235): într-un sistem socialist, „the marginal-cost rule, as normally framed, gives no clear guidance to those responsible fot the organization of production in such an economy. Attempts to reinterpret the rule in such a way as to take account of uncertainty preclude the possibility of a direct check on the efficiency of collectivist managers in obeying that rule. Any indirect, objective, check used as a supplement to the marginal rule will in fact supplant that rule as the directive for managerial effort, and *in any case no completely objective check is possible*. Further, whatever rule or check is adopted, imperfectly competitive behaviour is to be expected.” („Regula costului marginal, încadrată normal, nu oferă o orientare clară a celor responsabili de organizarea producției într-o asemenea economie. Încercările de a interpreta regula într-un asemenea fel încât să se țină seama de incertitudine exclud posibilitatea unei verificări directe a eficienței directorilor colectivişti în ceea ce ține de respectarea regulii. Orice verificare indirectă şi obiectivă, folosită ca o completare a regulii marginale, va înlocui, de fapt, regula ca directivă a efortului antreprenorial şi, *în orice caz, este imposibilă o verificare complet obiectivă*. Mai mult, orice regulă sau verificare va fi adoptată, ea este urmată de un comportament concurențial imperfect.”) La aceleaşi concluzii ajunsese anterior G.F. Thirlby, care, în remarcabilul său articol *The Ruler* (publicat în *South African Journal of Economics*, decembrie 1946, republicat în *L.S.E. Essays on Costs*, capitolul al VII-lea, ed. cit.), afirmă

Prin urmare, prea puţin servesc instrucţiunile date responsabililor fabricilor şi întreprinderilor de a utiliza acea combinaţie de factori pentru care costurile medii să fie minime. Dat fiind caracterul subiectiv al costurilor, această regulă este lipsită de conţinut, ca şi cum directorilor li s-ar da ordinul să procedeze „cât de bine pot", dar fără să li se permită exercitarea simultană a unor acţiuni de tip antreprenorial, singurele care pot garanta rezultatul dorit de reducere a costurilor[58].

---

că orice regulă care stabileşte existenţa unei relaţii obiective şi perceptibile între venituri şi costuri (dacă venitul marginal este egal cu costul marginal, sau dacă preţul este egal cu costul marginal, sau dacă totalitatea veniturilor este egală cu totalitatea costurilor, etc.) „has not the objectivity that is by implication attributed to it; consequently that the aplication of the rule is *impracticable*". În altă ordine de idei, toată această teorie evidenţiază lipsa unui fundament teoretic pe care o demonstrează atât mare parte a aşa-numitei „teorii a determinării preţurilor în serviciile publice" (vezi Jack Wiseman, *The Theory of Public Utility Price: An Empty Box*, în *Oxford Economic Papers*, Oxford University Press, Oxford, 1957, nr. IX), cât şi mare parte a „analizei economice a dreptului", referitoare la legislaţia anti-trust.

[58] Paul Craig Roberts, în *Oskar Lange's Theory of Socialist Planning: An Obscurant of Socialist Aspirations* (capitolul al V-lea al cărţii sale *Alienation and the Soviet Economy*, Homes & Meir, New York, 1990, mai ales pp. 96-98), ajunge, de asemenea, la concluzia că „regulile lui Lange" nu sunt aplicabile în practică. Deşi îi datorăm lui Roberts o serie de contribuţii de interes, cum ar fi faptul că a evidenţiat incompatibilitatea între marxism şi „socialismul de piaţă", precum şi caracterul de simplă raţionalizare *ad hoc* şi *a posteriori* al atât de nepotrivit numitei „planificări centrale" sovietice, considerăm defectuoasă analiza sa referitoare la socialism, deoarece nu este destul de subiectivistă, adică nu se bazează pe un studiu al consecinţelor pe care îl are constrângerea sistematică asupra indivizilor şi asupra proceselor sociale. În plus, nu este destul să se arate contradicţiile existente între marxism şi modelul lui Lange pentru a-l descalifica pe acesta din urmă: dacă modelul lui Lange devine o „speranţă" pentru mulţi, este nevoie să fie combătut cu argumente mai solide decât cele utilizate de Roberts. Pe de altă parte, la Roberts, funcţia antreprenorială nu apare nicăieri, ideea sa privind provocarea iniţială şi contribuţiile la dezbatere ale lui Mises şi Hayek fiind săracă şi confuză. El îşi axează cercetarea mai mult pe analiza lui Polanyi privind structurile „policentrice şi ierarhice" ale societăţii, o analiză atât de nesatisfăcătoare, din cauza caracterului prea „obiectivist", preferându-o pe aceasta înaintea teoriei privind caracterul tacit şi inarticulabil al cunoaşterii practice, tot a lui Polanyi și care se dovedește mult mai relevantă pentru studiul teoretic al socialismului. În cele din urmă, Roberts nu îşi dă seama că

Într-o economie de piață în care funcția antreprenorială se poate exercita liber, antreprenorii au neîncetat idei noi, intuiții etc. privind crearea unor noi combinații de bunuri de capital şi dezvoltarea unor noi caracteristici ale acestora, mai ieftine şi eficiente, care se pot testa în mod antreprenorial şi care, dacă au succes, generează beneficiile antreprenoriale aferente şi eliminarea treptată a concurenților; aceştia se văd forțați, dacă doresc să supraviețuiască, să introducă îmbunătățirile sau noutățile descoperite şi testate deja cu succes. În sistemul propus de Lange, acest proces nu mai are loc: nu există posibilitatea exercitării libere a funcției antreprenoriale, drept care, nu se mai crează informația referitoare la procedurile de reducere a costurilor bunurilor de capital. Şi chiar dacă, din întâmplare, această informație ar fi generată, ea ar fi irelevantă, căci prețul bunurilor este prestabilit în mod parametric de organul central de planificare şi unica ieşire pentru directorul care „din întâmplare” ar avea o „idee antreprenorială” ar fi să încerce să convingă organul central de planificare că bunul în cauză ar putea fi produs într-un alt mod, mai ieftin şi mai eficient, drept care prețul său ar trebui să se reducă. Această sarcină este, logic, imposibilă, nu numai din cauza dificultăților de transmitere a cunoaşterii practice, dispersate, subiective şi inarticulabile, deja studiată în repetate rânduri, ci, în plus, și pentru că, prin definiție şi conform modelului lui Lange, organul central de planificare reduce prețurile numai atunci când se scoate în evidență, *a posteriori*, existența unui surplus de producție, dar nu

impunerea de sus a unei „nirvane” reprezentate de modelul echilibrului social, fără modificări şi cu adaptare perfectă, răspunde pe deplin aspirațiilor lui Marx (dispariția alienării, fiind identificabile originea şi mersul oricărui proces social, precum şi direcția „conştientă” a economiei), drept care nu trebuie să ne mire „atracția fatală” pe care socialismul (şi intervenționismul) o prezintă de obicei în rândul teoreticienilor echilibrului, cu toate că suntem de acord cu Roberts în ceea ce priveşte faptul că legătura cu Marx se rupe din momentul în care se doreşte, aşa cum se întâmplă în modelul „socialismului concurențial”, să se facă loc anumitor instituții ale pieței, pentru a facilita atingerea acestui echilibru. Incompatibilitatea între criteriile de alocare proprii pieței şi ideologia tradițională socialistă a fost explicată şi de Pawel H. Dembinski, în *The Logic of the Planned Economy: The Seeds of the Collapse*, Clarendon Press, Oxford, 1991, mai ales pp. 68-69.

pentru că un director mai mult sau mai puțin „isteț" sau „original" ar crede că în viitor lucrurile ar putea să se facă mai bine în alt mod[59].

---

[59] Vezi F.A. Hayek, *Socialist Calculation III: The Competitive Solution*, în *Individualism and Economic Order*, ed. cit., pp. 196-197: „In the discussion of this sort of problem, as in the discussion of so much of economic theory at the present time, the question is frequently treated *as if the cost-curves were objectively given facts*. What is forgotten is that the method which under given conditions is the cheapest *is a thing which has to be discovered anew*, sometimes almost from day to day, by the entrepreneur, and that, in spite of the strong inducement, it is by no means regularly the established entrepreneur, the man in charge of the existing plant, who will discover what is the best method. The force which in a competitive society brings about the reduction of price to the lowest cost at which the quantity salable at that cost can be produced is the opportunity for anybody who knows a cheaper method to come in at his own risk and to attract customers by underbidding the other producers. *But, if prices are fixed by the authority, this method is excluded*. Any improvement, any adjustment of the technique of production to changed conditions will be dependent on somebody's capacity of convincing the S.E.C. (Supreme Economic Council) that the commodity in question can be produced cheaper and that therefore the price ought to be lowered. Since the man with the new idea will have no possibility of establishing himself by undercutting, the new idea cannot be proved by experiment until he has convinced the S.E.C. that his way of producing the thing is cheaper. Or, in other words, every calculation by an outsider who believes that he can do better will have to be examined and approved by the authority, which in this connection will have to take over all the functions of the entrepreneur." („În discutarea acestui tip de problemă, ca şi în dezbaterile atât de intens purtate în prezent pe marginea teoriei economice, chestiunea este tratată frecvent *ca şi cum curbele de cost ar fi fapte obținute în mod obiectiv*. Ce s-a uitat este că metoda cea mai ieftină în anumite condiții *reprezintă un lucru pe care antreprenorul trebuie să-l descopere iarăşi şi iarăşi*, uneori aproape de la o zi la alta, iar aceasta, în ciuda stimulentului puternic, nu înseamnă nicidecum că persoana care descoperă cea mai bună metodă este în mod obligatoriu antreprenorul desemnat, persoana care conduce întreprinderea. Forța care, într-o societate concurențială, determină reducerea prețului până la cel mai mic cost la care cantitatea vandabilă la acel cost poate fi produsă reprezintă, pentru oricine cunoaşte o metodă mai ieftină, o oportunitate de a interveni, asumându-şi riscul, şi de a atrage clienți cu o ofertă mai avantajoasă decât ceilalți producători. *Dar, dacă prețurile sunt fixate de o autoritate, această metodă este exclusă*. Orice îmbunătățire, orice ajustare a tehnicii de producție la condițiile schimbate va depinde de capacitatea cuiva de a convinge S.E.C./

Toate aceste argumente se pot folosi, în egală măsură, în raport cu cea de-a doua „regulă” a lui Lange, căreia, de asemenea, i se poate opune, în mod independent, argumentul pe care l-au dezvoltat anterior Mises şi Hayek pentru a critica tentativa de utilizare a „criteriului costului marginal” de către teoreticienii germani Heimann şi Polanyi, care au propus organizarea sistemului socialist pe baza unui ansamblu de „monopoluri sau trusturi concurențiale”. Într-adevăr, să ne amintim că regula costului marginal nu este utilizabilă, deoarece nu costurile determină prețurile, ci, în orice caz, invers, prețurile sunt cele care determină costurile şi, prin urmare, regula prezintă ambiguitatea oricărui raționament circular. În plus, ea este inutilizabilă, dat fiind că una dintre componentele cele mai importante ale costului este reprezentată de cota de amortizare sau deprecierea acelui bun de capital în viitor, lucru care nu se poate realiza în sistemul propus de Lange, deoarece această valoare va depinde fie de prețul parametric ales arbitrar, stabilit în ziua următoare, fie de rezultatul viitor al procesului arbitrar de ajustare prin metoda „încercare şi eroare” propusă de Lange.

Consiliul Economic Suprem că bunul în cauză poate fi produs mai ieftin şi, prin urmare, prețul ar trebui să fie mai mic. Întrucât persoana care vine cu o idee nouă nu va avea nicio posibilitate de a se afirma prin sub-licitare, ideea sa nu poate fi dovedită experimental până ce Consiliul nu va fi convins că modalitatea sa de producție este mai ieftină. Sau, cu alte cuvinte, fiecare calcul realizat de o persoană din afară, care crede că se poate descurca mai bine, va trebui examinat şi aprobat de autoritate, care, în acest sens, va trebui să preia toate funcțiile antreprenorului.”)

Faptul că Lange nu a înțeles niciodată acest argument esențial al lui Hayek este evident în articolul său *Papel de la Planificación en la Economía Socialista* (în *Problemas de Economía Política del Socialismo*, ed. cit.*)* unde, deşi recunoaşte enorma dificultate practică de a stabili prețurile în funcție de costurile marginale, consideră că o bună aproximare practică poate fi obținută prin utilizarea costurilor medii variabile pe care le au întreprinderile cu cel mai mare cost din fiecare sector (pp. 32-34). Lange nu înțelege că aproximarea practică pe care o propune este o cifră pur arbitrară care se extrage dintr-o interpretare a evenimentelor din trecut şi care nu are nimic de-a face cu noțiunea de cost, necesar pentru a face posibil calculul economic, drept care regula pe care o propune ar duce numai la egalarea prețurilor cu o serie de cifre nominale de „costuri” exagerate, acestea incluzând şi ascunzând tot felul de ineficiențe şi redundanțe.

Pe de altă parte, Oskar Lange vorbeşte despre „costurile marginale" ca şi cum acestea ar fi independente de perioada de timp considerată de responsabilul industriei sau întreprinderii în cauză. Lucrurile stau astfel, deoarece în literatura teoreticienilor „socialismului de piață" se face o distincție radicală între regula „pe termen scurt" (fără să se specifice în ce constă acest termen scurt) de egalare a prețurilor cu costurile marginale şi o teorie a investiției „pe termen lung", în care creşterile şi reducerile echipamentelor sunt considerate în mod explicit. Totuşi, dacă se doreşte stabilirea unei reguli cu eficacitate practică și care, în plus, să poată fi controlată de organul de planificare, trebuie să se indice expres, în mod forțat, pentru fiecare caz concret perioada de timp avută în vedere, cu scopul de a se afla pentru perioada respectivă factorii ficşi şi variabili şi, în continuare, de a se putea calcula costurile marginale corespunzătoare. Cum este și evident, nu există niciun criteriu obiectiv, nearbitrar, pentru a decide perioada de timp care va trebui aleasă, fapt care înseamnă un motiv suplimentar pentru care nu este fezabilă punerea în practică a „regulii" lui Lange pe care o comentăm[60].

Pe scurt, ca un comentariu final referitor la tema costurilor, ceea ce iradiază întreaga propunere a lui Lange în acest sens este o concepție statică asupra economiei, în care se presupune că nu se verifică sau nu se produc schimbări şi în care toată informația necesară pentru a le calcula este deja disponibilă. Dacă s-ar îndeplini aceste două condiții, s-ar putea aplica „regulile" lui Lange, presupunând că acele costuri deja date şi cunoscute s-ar menține neschimbate în viitor. Însă, în lumea reală, în care informația nu este dată, costurile sunt subiective şi se

[60] În legătură cu această temă, Abram Bergson (*Socialist Economics*, în *A Survey of Contemporary Economics*, Howard S. Ellis, ed., Richard D. Irwin, Illinois, 1948, p. 427) a afirmat: „In practice, what we have to reckon with is not a unique marginal cost for a given level of output, but a complex of marginal costs, each of which is pertinent to a particular period of time. As a longer period of time is considered, more of the "fixed factors" become variable." („În practică, trebuie să ne confruntăm nu cu un cost marginal unic pentru un nivel de *output* dat, ci cu un complex de costuri marginale, fiecare fiind oportun unei perioade de timp specifice. Dacă se are în vedere o perioadă mai mare de timp, mai mulți dintre «factorii ficşi» devin «variabili».")

modifică în continuu, nici una dintre cele două reguli enunțate de Oskar Lange nu poate fi utilizată pentru a face posibil socialismul[61].

5. Imposibilitatea teoretică a metodei „încercare şi eroare”

În *al cincilea rând*, în modelul său, Lange acordă atât de multă importanță aplicării metodei „încercare şi eroare”, încât nu avem de ales decât să revenim asupra acestei teme. Cu toate că, fără doar şi poate, „soluția” lui Lange nu este fezabilă, pe baza argumentelor prezentate deja, nu putem să nu reamintim aici, cu caracter suplimentar, toate cele nouă critici pe care le-au adus deja în detaliu metodei „încercare şi eroare”, în capitolul anterior.

Concret, să ne amintim caracterul înşelător simplist al „regulii” care constă în observarea stării stocurilor sau inventarului pentru a vedea dacă există surplus sau deficit, iar în funcție de rezultatul acestei verificări să se modifice prețurile în mod convenabil. Este o metodă înşelătoare, deoarece nu există un punct de referință obiectiv care să orienteze verificarea aferentă, nici nu este posibilă generarea sau transmiterea informației necesară pentru modificarea prețurilor în sensul potrivit. Nici deficitul, nici surplusul unui produs nu sunt observabile în mod obiectiv, pur şi simplu consultând anumite cifre

[61] Poate Don Lavoie (vezi *Rivalry and Central Planning*, ed. cit., p. 141) este cel care a explicat cel mai simplu acest punct de vedere: „The MC=P rule will optimize allocation within a given framework of means and ends as long as future costs are expected to be the same as current costs. This is a world of static expectations, which are reasonable in a static world. In a world of continuous change, however, an entrepreneur must try to anticipate demand, to form expectations, and to act on them. He should view his costs on the basis of specific alternatives that appear available to him at the time of his choice. Both his estimate of revenue and his estimate of costs depend on his expectations at the time of decision.” („Regula CM=P va optimiza alocarea într-un cadru dat de mijloace şi scopuri atâta vreme cât se aşteaptă de la costurile viitoare să fie aceleaşi cu costurile curente. Aceasta este o lume de aşteptări statice, rezonabile într-o lume statică. Totuşi, într-o lume în continuă schimbare, un antreprenor trebuie să încerce să anticipeze cererea, să îşi formeze aşteptări şi să acționeze în consecință. El ar trebui să-şi vadă costurile pe baza alternativelor specifice care îi sunt disponibile în momentul deciziei. Atât estimarea venitului, cât şi estimarea costurilor depind de aşteptările sale în momentul alegerii.”)

statistice referitoare la inventarii, ci, indiferent de calculul sau cifra care apare în statistici, ne vom afla în faţa unei situaţii de „deficit" sau de „surplus" după cum, în funcţie de circumstanţele particulare ale acelui caz, acestea sunt judecate subiectiv de actor. Un „surplus" poate să nu fie considerat astfel dacă, în mod subiectiv, se are în vedere o perioadă de timp mai îndelungată şi există convingerea sau expectativa unei creşteri a cererii până la termenul propus. În aceste circumstanţe, reducerea „preţurilor" parametrice, crezându-se că, astfel, pot fi apropiate de preţurile de echilibru ipotetice care s-ar forma pe piaţă, ar fi o eroare gravă din partea organului central de planificare. Un „deficit" aparent poate că nu este astfel, dacă se prevede o scădere a cererii sau, chiar dacă nu este aşa, dacă se consideră mai potrivită rezolvarea acestei probleme pe calea inovaţiei sau a utilizării unor înlocuitori, iar nu crescând preţul corespunzător. Noţiunile de „surplus" şi „deficit" fiind net subiective, pot apărea numai în contextul unei acţiuni antreprenoriale exercitate liber, reprezentând o informaţie de tip subiectiv, practic, dispersat şi inarticulabil, care, prin urmare, nu ar putea fi transmisă organului central de planificare. În plus, după cum ştim deja, dacă directorii nu îşi pot exercita funcţia antreprenorială în condiţii de libertate deplină, nici măcar nu este generată la nivelul lor informaţia relevantă şi necesară pentru calculul economic raţional. Prin urmare, deciziile organului central de planificare, de a creşte preţurile atunci când se „observă" deficite şi de a le scădea atunci când se „apreciază" un surplus de produse, sunt pur arbitrare şi nu permit nicidecum calculul economic raţional.

În lumea economică reală nu există „funcţii" de ofertă şi de cerere care, în mod misterios, să indice „obiectiv" cantităţile ofertate şi cerute la fiecare preţ şi care să permită oricărui observator extern, numai pe baza aprecierii nivelului inventariilor sau al stocurilor, să poată stabili ce modificare trebuie adusă preţului până la atingerea preţului de echilibru. Preţurile rezultă nu din intersectarea a două curbe sau funcţii ale ofertei şi cererii, ci dintr-o succesiune de interacţiuni umane stimulate de forţa antreprenoriatului, care încearcă să estimeze constant care vor fi condiţiile în viitor şi, în consecinţă, îşi orientează acţiunea cu scopul de a scoate cel mai mare profit de pe urma lor.

În plus, în ceea ce priveşte numărul mare de cazuri din sectorul echipamentelor sau al bunurilor de capital, metoda propusă de Lange este, din start, inaplicabilă din punct de vedere teoretic, aşa cum se

întâmplă atunci când, în loc să fie vorba despre un bun de capital standardizat sau produs pe scară largă, ne găsim în fața echipamentului tipic care se obține la comandă şi din care nu sunt produse multe unități. Nu înțelegem cum Oskar Lange a putut să creadă că în ceea ce priveşte bunuri cum ar fi marile hale industriale, bunuri imobile importante, instalații de furnale, şantiere navale, nave speciale etc. s-ar putea lua în considerare, măcar ipotetic, posibilitatea de a descoperi obiectiv, numai prin simpla observație a evoluției inventariilor, dacă există sau nu cazuri de surplus sau deficit. Dacă, înainte de adoptarea unei decizii privind modificarea prețului, se aşteaptă numărul necesar de ani pentru aprecierea clară a gradului şi a duratei deficitului sau surplusului observat, deciziile oportune vor fi luate, fără îndoială, prea târziu. Iar dacă decizia este adoptată în pripă, pe baza unor intuiții parțiale ale organului central de planificare, cel mai probabil se vor comite erori grave şi ireversibile[62].

---

[62] Hayek afirmă (vezi *Socialist Calculation III: The Competitive Solution*, în *Individualism and Economic Order*, ed. cit., pp. 188-189): „I believe that preoccupation with concepts of pure economic theory has seriously misled both our authors (Lange şi Lerner). In this case it is the concept of perfect competition which apparently has made them overlook a very important field to which their method appears to be simply inapplicable. Wherever we have a market for a fairly standardized commodity, it is at least conceivable that all prices should be decreed in advance from above for a certain period. The situation is, however, very different with respect to commodities which cannot be standardized, and particularly for those which today are produced on individual orders, perhaps after invitation for tenders. A large part of the product of the «heavy industries» which, of course, would be the first to be socialized, belongs to this category. Much machinery, most buildings and ships, and many parts of other products are hardly ever produced for a market, but only on special contracts. This does not mean that there may not be intense competition in the market for the products of these industries, although it may not be «perfect competition» in the sense of pure theory; the fact is simply that in those industries identical products are rarely produced twice in short intervals; and the circle of producers who will compete as alternative suppliers in each instance will be different in almost every individual case, just as the circle of potential customers who will compete for the services of a particular plant will differ from week to week. What basis is there in all these cases for fixing prices of the product so as «to equalize supply and demand»?” („Cred că preocuparea pentru conceptele teoriei economice pure i-a indus în eroare pe autorii noştri – Lange şi Lerner.

În cele din urmă, în modelul lui Lange există două posibilități: fie se opresc toate tranzacțiile pe timpul cât organul central de planificare observă dacă există surplusuri sau deficite şi decide ce prețuri trebuie modificate, în ce sens şi cu ce sumă, fie se permite efectuarea tranzacțiilor la „prețuri false". În primul caz, analizat deja atunci când am studiat modelele planometrice, întreaga activitate economică este oprită, iar în această perioadă sistemul îşi pierde toată flexibilitatea şi posibilitățile de calcul. Lange pare să nu se fi gândit la această posibilitate, dar ceea ce într-adevăr i-a scăpat este că, dacă sunt permise tranzacții la „prețuri false", se vor trimite o serie de semnale distorsionate în tot sistemul, care vor împiedica atingerea „echilibrului" atât de dorit de Lange. Această problemă nu apare într-o economie reală de piață, în care tocmai tranzacțiile necoordonate creează şi generează stimulentul pentru a fi neîncetat descoperite de funcția antreprenorială mereu dornică să obțină beneficii. Fără a asigura tuturor agenților economici libertatea de a-şi exercita funcția antreprenorială şi de a-şi urmări în libertate beneficiile, nu există nicio garanție că se va stabili un proces general coordonator, care să

În acest caz, conceptul de concurență perfectă este cel care, aparent, i-a făcut să treacă cu vederea un domeniu foarte important, în care metoda lor pare să fie pur şi simplu inaplicabilă. Oriunde există o piață pentru bunuri relativ standardizate, este cel puțin imaginabil că toate prețurile ar trebui stabilite în prealabil de sus pentru o anumită perioadă de timp. Situația este, în schimb, foarte diferită în ceea ce priveşte bunurile care nu pot fi standardizate şi, în particular, pentru acelea care astăzi sunt produse la comandă, poate în urma unei licitații. În această categorie este inclusă o mare parte a produselor provenite din «industriile grele», care, desigur, vor fi primele socializate. Numeroase utilaje, majoritatea clădirilor şi a navelor etc. sunt produse numai pe baza unor contracte speciale și rareori destinate unei piețe. Acest lucru nu înseamnă că nu va exista o concurență intensă pe piață pentru produsele acestor industrii, chiar dacă nu ar fi o «concurență perfectă» în sensul teoriei pure; pur şi simplu, în acele industrii, produsele sunt foarte rar fabricate de două ori la intervaluri scurte; iar cercul producătorilor care vor concura ca furnizori alternativi în fiecare situație va fi diferit în fiecare caz individual, la fel cum cercul potențialilor clienți care vor concura pentru serviciile unei anumite întreprinderi va fi diferit de la o săptămână la alta. În aceste cazuri, pe ce s-ar baza stabilirea prețului unui produs astfel încât cererea şi oferta să fie egale?")

adapteze comportamentul tuturor participanților la sistem. Se pare că acest lucru nu a fost niciodată înțeles de Lange.

Fixarea arbitrară a ratei dobânzii

În *al şaselea rând*, trebuie subliniat că fixarea ratei dobânzii (înțeleasă ca prețul bunurilor prezente în termeni de bunuri viitoare sau, după preferințe, ca relația între valoarea dată pentru consumul prezent şi cea atribuită consumului viitor) va trebui să se realizeze, în modelul socialist al lui Lange, într-un mod pur arbitrar. Mai întâi, din perspectiva celor care economisesc sau oferă bunuri prezente, aceştia se vor vedea în imposibilitatea adoptării unei decizii economice raționale în ceea ce priveşte alocarea resurselor proprii între consumul prezent şi cel viitor, atât din cauza „meniului” restrâns de bunuri oferite de sistem, cât şi din cauza imposibilității de a dispune în viitor de un tip şi de o cantitate de bunuri şi servicii de atât de mare şi variată, cum este cea generată de un sistem în care funcția antreprenorială se poate exercita liber pentru satisfacerea şi descoperirea unui număr tot mai mare de nevoi. Toate acestea, presupunând că organul central de coerciție nu se încăpățânează, ca de obicei, să adopte politici de „economii forțate”, în detrimentul generalizat al consumatorilor în fiecare moment prezent.

Problema devine mai gravă, dacă se mai poate, văzută din punctul de vedere al celor care solicită bunuri prezente. Ei bine, aici, directorilor diferitelor întreprinderi socialiste le revine sarcina cererii unor bunuri prezente, pentru a-şi duce la bun sfârşit planurile de investiții, angajând mâna de lucru, resursele naturale şi bunurile de capital cu care se vor produce bunurile şi serviciile de consum disponibile în viitor. Aici, iarăşi, se manifestă din plin problema dublă care constituie esența teoretică a tezei noastre. Pe de o parte, directorii, aflați în imposibilitatea de a-şi exercita liber funcția antreprenorială, nu vor putea crea informația practică necesară pentru alocarea rațională a resurselor proprii. Iar dacă nu pot obține un beneficiu de pe urma propriilor proiecte antreprenoriale, nici măcar nu vor genera ideile necesare. În plus, îi va reveni organului central de planificare, mai concret, băncii statale responsabile de distribuirea fondurilor financiare aferente, să decidă, în ultimă instanță, cărui director îi vor fi alocate acestea, în ce cantitate şi în ce condiții. Acest lucru presupune ca

decizia finală să-i fie încredinţată cuiva care nu va dispune de informaţia practică de primă mână, necesară pentru adoptarea deciziei corecte (pentru că această informaţie nici măcar nu se generează la nivelul directorilor şi chiar dacă s-ar genera, ea nu se poate transmite organului central de coerciţie din cauza caracterului ei în principal subiectiv, practic, dispersat şi inarticulabil). Aşadar, calculul economic în momentul adoptării deciziilor privind distribuirea fondurilor financiare de către organul central de planificare ar fi pur arbitrar.

Pe scurt, modelul lui Oskar Lange împiedică în general existenţa unei adevărate pieţe de capitaluri şi, în special, a unei burse de valori şi titluri reprezentative de proprietate asupra întreprinderilor, ceea ce, aşa cum a subliniat Lachmann[63], constituie, fără îndoială, unul dintre cele mai importante defecte din întregul model al lui Lange.

Ignoranţa în ceea ce priveşte comportamentul tipic al organismelor birocratice

În sfârşit, în *al şaptelea rând*, modelul lui Oskar Lange nu poate funcţiona deoarece, sub aspectul său instituţional, nu ia în considerare comportamentul real al diferiţilor agenţi economici şi, mai ales, al directorilor întreprinderilor naţionalizate, precum şi al birocraţilor responsabili din cadrul organului central de planificare. Până acum am comentat diferite aspecte referitoare la imposibilitatea teoretică a calculului economic în modelul lui Lange, în condiţiile în care acest

[63] Vezi Ludwig M. Lachmann, *Methodological Individualism and the Market Economy*, în *Capital, Expectations and the Market Process*, Sheed, Andrews and McNeel, Kansas, 1977, p. 161: „The stock exchange is perhaps the most characteristic of all the institutions of the market economy… What really distinguishes capitalism from a socialist economy is not the size of the «private» sector of the economy, but the ability of the individual freely to buy and sell shares in the material resources of production. Their inability to exercise their ingenuity in this respect is perhaps the most important disability suffered by the citizens of socialist societies." („Bursa de valori este poate cea mai caracteristică dintre toate instituţiile economiei de piaţă... Ceea ce diferenţiază cu adevărat o economie capitalistă de una socialistă nu este mărimea sectorului «privat» din economie, ci posibilitatea individului de a cumpăra şi vinde în mod liber acţiuni ale resurselor materiale de producţie. Imposibilitatea de a-şi exercita ingeniozitatea în acest sens este poate cel mai important handicap suferit de cetăţenii unei societăţi socialiste.")

model nu permite existența unor adevărați antreprenori, în sensul definit în capitolul al II-lea al acestei cărți. Nu am menționat, totuși, care este tipul de comportamente specifice promovat de modelul lui Lange în rândul agenților economici şi sociali care acționează în sistemul respectiv. Aşadar, este vorba de includerea în analiza noastră a punctului de vedere al aşa-numitei Şcoli a Alegerii Publice, care a cunoscut o mare dezvoltare în ultimii ani şi care s-a preocupat în special de analiza proceselor de interacțiune umană în medii de tip politic şi birocratic, în care, prin definiție, prevalează relațiile instituționale de coerciție. În acest sens, nu putem să nu reproducem aici următorul comentariu în care James Buchanan îl critică pe Lange pentru că nu a ținut cont de unul dintre aspectele cele mai importante, anume, modul în care ar trebui să se comporte agenții economici în cadrul instituțional al modelului creat de el:

> „By the third decade of this century, economic theory had shifted to a discipline of applied mathematics, not catallaxy. Even markets came to be viewed as «computing devices» and «mechanisms», that may or may not secure idealized allocative results. Markets were not, at base, viewed as exchange institutions, out of which results emerge from complex exchange interaction. Only in this modern paradigm of economic theory could the *total absurdity* of the idealized socialist structure of Lange-Lerner have been taken at all seriously, as indeed it was (and sadly, still is) by practicing economists. We may well ask why economists did not stop to ask the questions about why socialist managers would behave in terms of the idealized rules. *Where are the economic eunuchs to be found to operate the system*?”[64]

[64] „Începând cu a treia decadă a acestui secol, teoria economică devine o ramură a matematicii aplicate şi încetează să mai fie o teorie a schimbului (catalaxie). Inclusiv piețele ajung să fie considerate «mecanisme» capabile să obțină într-o mai mică sau mai mare măsură rezultatele ideale în ceea ce priveşte alocarea resurselor. Aşadar, piețele nu mai sunt considerate instituții de schimb care apar în urma unei interacțiuni umane complexe. Numai prin perspectiva acestei noi paradigme se explică faptul că s-a ajuns să se ia în serios modelul *complet absurd* al socialismului ideal al lui Lange-Lerner, în care, din păcate chiar şi astăzi cred mulți profesonişti din

Bazele Şcolii Alegerii Publice au fost, fără nicio îndoială, puse de Mises însuşi, atunci când, văzând economia ca pe o ştiinţă extrem de amplă care se ocupă de studiul teoretic al tuturor proceselor legate de acţiunea umană, i-a determinat pe cercetători să aplice analiza economică acţiunilor umane care se desfăşoară în medii diferite ale pieţei înţelese în sensul ei strict tradiţional, cum ar fi mediul politic, birocratic etc. În acest context trebuie văzută lucrarea cheie a lui Mises, o contribuţie de pionierat, apărută în 1944, referitoare la birocraţie, în care, pentru prima dată, este subliniat modul în care birocraţia apare în mod obligatoriu în toate domeniile sociale în care nu este permisă urmărirea antreprenorială liberă a profitului[65]. În plus, Mises dezvoltă în lucrarea sa multe dintre punctele care, ulterior, vor face obiectul cercetării mai detaliate şi profunde a economistului maghiar János Kornai, printre alţii, în analiza sa economică referitoare la funcţionarea reală a economiilor din Est. Prezintă un mare interes citarea literală a concluziilor la care ajunge Kornai pe marginea modelului lui Lange, din perspectiva Şcolii Alegerii Publice, cu referire atât la comportamentul organului central de planificare, cât şi la directorii întreprinderilor corespunzătoare. Kornai afirmă:

> „*Lange's model is based on erroneous assumptions concerning the nature of the «planners»*. The people at his Central Planning Board are reincarnations of Plato's philosophers, embodiments of unity, unselfishness, and wisdom. They are satisfied with doing nothing else but strictly enforcing the «Rule», adjusting prices to excess demand. *Such an unworldly bureaucracy never existed in the past and will never exist in the future.* Political bureaucracies have inner conflicts reflecting the divisions of

domeniul economiei. Noi ne întrebăm cum se face că economiştii respectivi nu au stat să se gândească de ce directorii socialişti ar trebui să se comporte respectând «regulile» stabilite de model. *Unde s-ar putea găsi, în domeniul economiei, eunucii care să se ocupe de un asemenea sistem?*" (James M. Buchanan, *The Public Choice Perspective*, capitolul III din *Liberty, Market and State: Political Economy in the 1980's*, Harvester Press, Sussex, 1986, p. 25.) Vezi, de asemenea, articolul lui David M. Levy, *The bias in centrally planned prices*, în *Public Choice*, volumul 67, nr. 3, decembrie 1990, pp. 213-226.

[65] Ludwig von Mises, *Bureaucracy*, Arlington House, New Rochelle, New York, 1944.

society and the diverse pressures of various social groups. They pursue their own individual and group interests, including the interests of the particular specialized agency to which they belong. Power creates an irresistible temptation to make use of it. *A bureaucrat must be interventionist because that is his role in society; it is dictated by his situation*... Lange's model is based on an equally erroneous assumption concerning the behaviour of the firm. He expects the firm to follow the Rule designed by the system engineers. But society is not a parlor game where the inventor of the game can arbitrarily invent rules. Organizations and leaders who identify themselves with their organizations have deeply ingrained drives: survival, growth, expansion of the organization, internal peace within the organization, power and prestige, the creation of circumstances that make the achievement of all these goals easier. An artificial incentive scheme, supported by rewards and penalties, can be superimposed. A scheme may support some of the unavowed motives just mentioned. But if it gets into conflict with them, vacillation and ambiguity may follow. The organization's leaders will try to influence those who imposed the incentive scheme or will try to evade the rules... What emerges from this procedure *is not a successfully simulated market, but the usual conflict between the regulator and the firms regulated by bureaucracy*.”[66]

[66] „Modelul lui Lange se bazează pe presupuneri eronate referitoare la natura planificatorilor. Funcționarii organului de planificare apar în model ca reîncarnare a filosofilor lui Platon, dotați cu cea mai înaltă înțelepciune, bunătate şi unitate, satisfacția lor supremă fiind să respecte «Regula» de ajustare a prețurilor în cazurile unui surplus de cerere. Totuşi, o astfel de birocrație suprafirească nu a existat niciodată în trecut şi nici nu va exista în viitor. Birocrațiile politice suferă de conflicte în esența lor cea mai intimă, care reflectă diviziunile şi presiunile provenite de la diferitele grupuri sociale. Îşi urmează propriile interese, individuale şi de grup, inclusiv interesele particulare ale departamentului birocratic de care aparțin. În plus, puterea creează o tentație irezistibilă de a o utiliza şi a o abuza. Un birocrat va fi mereu un intervenționist, mai ales pentru că rolul său în societate, dictat de situația în care se găseşte, este acesta... Modelul lui Lange se bazează pe o presupunere la fel de greşită, referitoare la comportamentul întreprinderii. Lange crede că aceasta ar putea urma cu strictețe Regula

Aceste probleme fuseseră deja semnalate şi de Hayek în răspunsul dat lui Lange în 1940. Într-adevăr, Hayek subliniază că modelul lui Lange ar trebui să conducă în mod obligatoriu la cea mai rea formă de birocraţie, deoarece organul central de planificare s-ar vedea obligat să controleze felul în care directorii acţionează sau nu în conformitate cu anumite reguli a căror respectare, totuşi, nu poate fi controlată în mod obiectiv. Ar fi prezente pretutindeni caracterul arbitrar al acţiunii organului de coerciţie, precum şi comportamentele „perverse" ale directorilor care, în afara preocupării de a-şi asigura sprijinul organului de planificare prin tot felul de legături, intervenţii şi mită, ar tinde să demonstreze, măcar pe hârtie, că au respectat normele stabilite[67].

Mai mult, aceste probleme au fost recunoscute, cel puţin parţial, de Lange însuşi, care a ajuns chiar să afirme că „pericolul real al socialismului este birocratizarea vieţii economice"[68]. Cu toate acestea, Lange demonstrează că nu înţelege amploarea reală a acestui pericol, atunci când, imediat după aceea, adaugă că, în orice caz, acesta nu ar fi mai mare decât însăşi birocratizarea într-un sistem capitalist, în care directorii-antreprenori care iau deciziile sunt aproape „funcţionari", căci nu obişnuiesc să fie proprietarii capitalului şi, practic, nu răspund

---

stabilită de inginerii sistemului. Însă, societatea nu este un teren de joacă, unde inventatorul jocului stabileşte regulile după bunul său plac. Organizaţiile şi liderii acestora care se identifică cu ele sunt influenţaţi de motivaţii profund înrădăcinate: supravieţuirea, creşterea, extinderea organizaţiei, pacea internă, puterea şi prestigiul, crearea circumstanţelor necesare pentru a face mai uşoară atingerea tuturor acestor obiective. Se poate stabili o schemă artificială de stimulente, sprijinită de premii şi sancţiuni şi chiar pot fi încurajate unele din motivaţiile nedeclarate pe faţă. Însă, dacă se intră în conflict cu vreuna dintre ele, o stare de ezitare şi ambiguitate va urma în cadrul organizaţiei. Liderii vor încerca să îi influenţeze pe cei care stabilesc sistemul de stimulente sau pur şi simplu să se eschiveze... În urma întregului proces, nu rezultă o piaţă artificială simulată cu succes, ci un conflict tipic, ce apare mereu între cel care reglementează şi companiile reglementate." (János Kornai, *The Hungarian Reform Process*, ed. cit., pp. 1726-1727, articol reluat în *Vision and Reality: Market and State*, Harvester, New York, 1990.)

[67] F.A. Hayek, *Socialist Calculation III: The Competitive Solution*, în *Individualism and Economic Order*, ed. cit., pp. 198-199.

[68] Oskar Lange, *Sobre la Teoría Económica del Socialismo*, ediţia în limba spaniolă, ed. cit., pp. 115-116.

în fața nimănui. Cu greu s-ar putea da dovadă de o concepție mai îngustă şi mai greşită în privința capitalismului. Orice economie reală de piață se caracterizează prin faptul că există în cadrul ei libertate deplină de exercitare a funcției antreprenoriale, indiferent cine este cel care exercită antreprenoriatul în calitate de protagonist în fiecare moment şi situație (acționarii, directorii etc.), ceea ce ar fi atât contingent din punct de vedere istoric, cât şi irelevant din punct de vedere teoretic. Dimpotrivă, într-un regim socialist le este interzisă tuturor exercitarea antreprenoriatului, cel puțin în domeniul bunurilor de capital, iar adoptarea deciziilor fundamentale nu mai revine agenților economici individuali, singurele persoane care, într-un mediu de libertate antreprenorială, ar putea să creeze şi să descopere informația necesară pentru a lua decizii corespunzătoare.

În orice caz, această preocupare a lui Lange pentru birocratizarea socialismului s-a păstrat la discipolii săi şi explică dezvoltarea de către aceştia a unei întregi literaturi privind stabilirea şi crearea unor sisteme de „bonusuri” şi stimulente, care, teoretic, nu au ajuns să rezolve problemele propuse, iar în practică au reprezentat tot atâtea eşecuri răsunătoare, în pofida marilor speranțe pe care le-au inspirat la timpul lor şi de care astăzi, practic, nimeni nu îşi mai aduce aminte[69]. Din punct de vedere teoretic, nu este posibil ca sistemul de „bonusuri şi stimulente” să facă posibilă funcționarea socialismului, deoarece acest lucru ar presupune că organul central de planificare, responsabil cu stabilirea şi acordarea lor, ar dispune *a priori* de o cunoaştere care îi este cu neputință de obținut. Într-adevăr, acordarea de către un terț de bonusuri sau stimulente ar implica presupunerea implicită că acest terț ar cunoaşte, înainte de a acorda premiul sau sancțiunea, dacă în cadrul noului sistem, producția noului bun sau serviciu a respectat sau nu regula; este imposibil ca organul central de planificare să dețină această cunoaştere, din motivele prezentate în mod repetat în această carte. Faptul că a fost coordonat un comportament decalat apărut în societate nu este, din afară, un lucru observabil direct, în mod obiectiv, ci

[69] Poate fi interesant să ne amintim de următoarele lucrări: Martin L. Weitzman, *The New Soviet Incentive Model*, în *Bell Journal of Economics*, 7, nr. 1 (primăvara anului 1976), pp. 251-257; Vinson Snowberger, *Comment on the New Soviet Incentive Model*, în *Bell Journal of Economics*, 8, nr. 2 (toamna anului 1977); William G. Rosember, *Observations on the Soviet Incentive System*, în *ACES Bulletin* 19, nr. 3-4, 1977, pp. 27-43.

constituie un proces pe marginea căruia se poate doar teoretiza în mod formal. El indică faptul că apariţia unui beneficiu antreprenorial va arăta că s-a produs acel efect de coordonare, care nu este direct observabil. Iar dacă efectele coordonatoare în fiecare situaţie concretă nu sunt direct observabile şi, în fiecare caz, devin evidente pentru observatorii externi numai după foarte lungi perioade de timp şi numai în termeni generali şi în mod foarte vag, parţial şi imperfect, este clar că întregul sistem de bonusuri şi stimulente, care ar presupune cunoaşterea obiectivă a faptelor, nu poate servi nici teoretic, nici practic pentru a simula funcţionarea procesului antreprenorial mânat de scopul lucrativ existent în orice economie de piaţă cu adevărat concurenţială. Pe lângă faptul că, acordarea unui bonus pe baza presupunerii că deja se ştie că a fost creată sau generată o informaţie de mare valoare este un gest absurd din punct de vedere teoretic, pentru că informaţia era deja deţinută sau obţinută *înainte*[70]. Cu alte cuvinte, nu este vorba despre acordarea unor premii pentru „serviciile îndeplinite", ci de stabilirea unei motivaţii energice pentru crearea şi descoperirea, în viitor, a unei informaţii necesare şi care, în prezent, nu este deţinută (drept care este imposibilă articularea unui sistem de bonusuri în raport cu această informaţie, căci dacă nu se cunoaşte încă, nici măcar nu se poate concepe existenţa ei şi nici valoarea pe care ar trebui să o aibă). Aşadar, este nevoie de un „sistem

[70] Îi datorez această idee importantă, referitoare la irelevanţa sistemului de bonusuri şi stimulente într-un sistem socialist, lui Israel M. Kirzner (*Discovery and the Capitalist Process*, ed. cit., pp. 34-35), care afirmă: „To reward managers for meeting or exceeding target output quantities presupposes that it is already known that more of these outputs is urgently required by society... But if they are assumed already known, *we are simply assuming away the need for entrepreneurial discovery*..." („Pentru a recompensa directorii pentru atingerea şi depăşirea cantităţilor ţintă de producţie se presupune *dinainte ştiut* faptul că mare parte din această producţie este cerută urgent de societate... Dar dacă aceste cantităţi sunt considerate deja ştiute, *nu facem decât să ignorăm nevoia de inovaţie antreprenorială*..."). Şi ajunge la concluzia că, prin urmare, „incentives to socialist managers deny the essencial role of entrepreneurial discovery" („stimulentele pentru directorii socialişti neagă rolul esenţial al inovaţiei antreprenoriale"). Referitor la crearea de bonusuri şi stimulente vom reveni în capitolul următor la propunerile avansate de Dickinson pe această temă, făcând o serie de consideraţii suplimentare care trebuie să se considere reproduse aici.

de bonusuri sau stimulente” care să fie acordate cu caracter prospectiv în toate acele cazuri în care se acționează coordonat, deşi rezultatul obiectiv al acestei ajustări sau coordonări nu ajunge niciodată să fie pe deplin cunoscut de un terț sau e cunoscut numai parțial şi după o perioadă de timp foarte îndelungată. Acest lucru poate fi oferit numai de o economie concurențială, în care funcționează proprietate privată asupra mijloacelor de producție şi libertatea deplină de exercitare a antreprenoriatului. În aceste circumstanțe, după cum ştim, scopul subiectiv al fiecărei acțiuni îl constituie *motivul* sau *beneficiul* sperat a fi obținut; acesta justifică realizarea acțiunii, face să fie generată informația necesară şi, în cazul unei reuşite, se transformă într-un câştig efectiv pentru actor, iar efectul subiectiv al acestui câştig nu poate fi egalat de niciun sistem artificial de „bonusuri”, indiferent de cât de bine „proiectat” ar fi sau cât de „perfect” ar părea.

Alte comentarii pe marginea modelului lui Lange

Nu putem încheia prezentarea critică a modelului clasic al lui Lange fără a ne referi la afirmațiile pe care le susține în paginile 89, respectiv 106 ale articolului pe care îl comentăm.

La pagina 89, Lange afirmă că organul central de planificare va deține întotdeauna o cunoaştere privind sistemul economic „mult superioară” celei pe care ar putea-o avea orice antreprenor privat individual, drept care procesul de ajustare prin metoda statală „încercare şi eroare” va fi, în opinia sa, mult mai „rapid şi eficient” decât cel realizat în sistemul capitalist. Cu greu s-ar putea găsi o mai mare lipsă de înțelegere privind modul în care funcționează sistemul capitalist decât cea pe care o trădează această idee expusă cu atâta seriozitate de Lange în articolul său. Deşi se poate admite că organul central de planificare ar putea deține o cunoaştere generală a economiei superioară celei pe care ar avea-o orice antreprenor individual, nu aceasta este problema. Chestiunea esențială, complet diferită, este aceea că organul central de planificare nu va putea dispune niciodată de volumul total de informație dispersată pe care rețeaua complexă de mii şi mii de antreprenori o generează, utilizează şi transmite constant și în mod spontan în sistemul economic capitalist. *Aşadar, nivelul de cunoaştere al organului central de planificare trebuie comparat nu cu nivelul unui antreprenor individual izolat, ci cu acela al*

cunoaşterii generate şi utilizate de întreaga reţea de antreprenori individuali, care îşi exercită liber funcţia antreprenorială într-o societate liberă. Din acest motiv, nu numai că procesul de adaptare al sistemului socialist nu va fi mai scurt, dar niciodată nu va putea fi dus la bun sfârşit, dată fiind imposibilitatea ca organul de planificare să obţină informaţia de care are nevoie pentru a conduce preţurile către „echilibrul" ipotetic. Şi, în orice caz, nu înţelegem cum a putut ajunge Lange să creadă că metoda lui de ajustare poate să fie mai scurtă şi mai eficientă decât cea a unei economii de piaţă, dat fiind că modelul său stabileşte că directorii pur şi simplu se vor adapta pasiv la preţurile parametrice ale bunurilor de capital, fără să poată realiza vreo modificare a vreunui preţ, atâta vreme cât acest lucru nu a fost decis de organul central. Cu alte cuvinte, cât timp „informaţia" necesară nu este primită, procesată şi se conchide ce trebuie făcut, directorii nu îşi pot modifica nicicum comportamentul în raport cu preţurile, lucru pe care îl pot face şi îl fac în mod constant antreprenorii într-un sistem capitalist, profitând imediat de oportunităţile de beneficiu pe care le detectează şi realizând procesul de ajustare în mod continuu, fără aşteptări sau întârzieri inutile.

A doua observaţie a lui Lange se referă la faptul că din sistemul său se elimină ciclurile economice. Lange susţine că „informaţia superioară" a organului de control i-ar permite să reacţioneze la timp, înainte de a se comite erorile antreprenoriale, evitându-se astfel procesele de criză economică survenite în mod ciclic într-o economie de piaţă. Desigur, nu se înţelege de ce, dacă Lange crede că organul de control dispune de o asemenea cantitate de informaţie încât poate lua „la timp" măsurile necesare pentru evitarea unei crize, totuşi el doreşte să lase pe seama directorilor adoptarea, în mod descentralizat, a deciziilor în domenii extrem de importante ale societăţii (bunuri de consum, factorul muncă, ajustarea preţurilor parametrice etc.). În plus, lui Lange îi lipseşte o teorie adecvată a recesiunii economice, care, din perspectiva lui Mises şi Hayek[71], nu reprezintă decât o etapă de

[71] „Teoria austriacă a ciclului economic" a fost dezvoltată de Mises şi Hayek în paralel cu analiza referitoare la calculul economic socialist, ceea ce explică faptul că amândouă se bazează, ca numitor comun, pe rezultatele de necoordonare pe care le generează agresiunea statului asupra pieţei. Un rezumat al celei mai semnificative bibliografii referitoare la „teoria austriacă a ciclului economic" se poate găsi în articolul meu publicat cu acelaşi titlu în

reajustare a unei structuri productive distorsionate de intervenționismul statal asupra pieței (fiscal, creditar, monetar sau de orice fel). În acest sens, piața ar reacționa prin recesiune, dacă i s-ar impune prin metode coercitive o alocare de resurse şi de factori de producție care nu corespunde cu cea pe care, în mod liber, doresc să o mențină consumatorii. Acest lucru se întâmplă numai într-o economie în care se manifestă intervenționismul. Ca rezultat al unei agresiuni guvernamentale (monetară, creditară, fiscală şi de alt fel), se forțează o investiție necorespunzătoare a resurselor, în mod generalizat. Din această optică, modelul lui Lange nu numai că nu ar evita apariția sau izbucnirea depresiunilor economice, dar ar provoca în mod forțat o investiție greşită, intensă şi cronică a factorilor de producție şi a bunurilor de capital în societate, în general. Prin urmare, societatea ar rămâne cufundată într-o „depresiune cronică”, o situație constantă de investire defectuoasă a resurselor productive, fenomen care s-a manifestat în realitate, chiar prin caracteristici ciclice de agravare recurentă, şi care a fost studiat[72] în detaliu de teoreticienii fostelor economii din Est[73].

Moneda y Crédito, nr. 152, martie 1980, republicat în lucrarea mea, *Lecturas de Economía Política*, volumul I, Unión Editorial, Madrid, 1986, pp. 241-256. De asemenea, mai recent, în cartea mea, *Dinero, crédito bancario y ciclos económicos*, Unión Editorial, ediția a 4-a, Madrid, 2009.

[72] Vezi, de exemplu, articolul lui Tomasz Stankiewicz, *Investment under Socialism*, în *Communist Economies*, volumul 1, nr. 2, 1989, pp. 123-130.

[73] Nu mai comentăm în text încă alte patru observații ale lui Lange privind sistemul capitalist, căci fie nu au o legătură directă cu problema calculului economic de care ne ocupăm, fie se poate considera că răspunsul la ele se găseşte deja implicit în analiza noastră. În plus, Lange foloseşte argumente puțin originale şi care fac parte, cum s-ar zice, din panoplia tradițională a ideologiei socialiste, suficient combătută în alte locuri. Astfel, Lange afirmă: 1) că socialismul ar redistribui veniturile făcând posibilă „maximizarea bunăstării sociale” (ca şi cum aceasta s-ar putea măsura, funcțiile de utilitate individuală ar exista şi ar putea fi cunoscute, iar toată această informație ar putea ajunge la organul de control); 2) că organul de planificare, în adoptarea deciziilor, ar putea avea în vedere „adevăratele” costuri sociale şi externe (aceleaşi erori ca în cazul precedent, trebuind să se adauge că presupusele „imperfecțiuni ale pieței” apar tocmai din absența sau definirea statală necorespunzătoare a drepturilor de proprietate, care împiedică antreprenoriatul şi calculul economic în domenii importante ale pieței); 3) că

6. ETAPELE A TREIA ŞI A PATRA DIN VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ A LUI LANGE

A treia etapă: decada anilor '40

Oskar Lange a fost extrem de impresionat de articolul lui Hayek din 1940, în care acesta analizează şi critică, punct cu punct şi până la cel mai mic detaliu, elementele şi implicaţiile modelului său. Ca urmare a acestui fapt, conform lui Gabriel Temkin[74], Lange a început să aibă îndoieli din ce în ce mai serioase şi profunde, confirmate în mai multe rânduri, pe marginea modelului său de „soluţie concurenţială". Mai întâi, în corespondenţa pe care a purtat-o cu Hayek, el a recunoscut expres faptul că acesta a reuşit să demonstreze o serie de erori şi probleme esenţiale pe care modelul său, strict static, nu era capabil să le rezolve, drept care promitea, în următoarele luni, să scrie un articol ca răspuns pentru Hayek[75]; în al doilea rând, în ciuda promisiunii sale,

---

antreprenorii din capitalism sunt „antreprenori în glumă" (cum i-am putea califica atunci pe „bieţii nenorociţi", directorii şi funcţionarii sistemului socialist?); şi 4) ceea ce atrage cel mai mult atenţia este afirmaţia conform căreia capitalismul nu mai este compatibil cu progresul economic şi tehnologic al societăţii (*Sobre la Teoría Económica del Socialismo*, ediţia spaniolă, ed. cit., pp. 116-122). Nu trebuie să repetăm că nu există frână mai mare în calea progresului decât coerciţia instituţională împotriva exercitării libere şi creative a funcţiei antreprenoriale şi, din fericire, o generaţie după moartea lui Lange, problema, aşa cum este ea percepută de socialiştii înşişi, a suferit o întoarcere la 180 de grade, iar astăzi nimeni nu se mai îndoieşte şi a fost demonstrat clar că sistemul socialist, iar nu cel capitalist este cel care face incompatibilă inovaţia tehnologică şi elimină progresul economic, cultural şi social.

[74] Gabriel Temkin, *On Economic Reforms in Socialist Countries: The Debate on Economic Calculation under Socialism Revisited*, ed. cit., p. 55, nota 6.

[75] Ne referim la scrisoarea lui Oskar Lange către Friedrich A. Hayek, din data de 31 august 1940, în urma apariţiei articolului lui Hayek intitulat *Socialist Calculation: The Competitive Solution*. Documentul este inclus în volumul al II-lea al din ediţia *Opere Complete* (*Dziela*) a lui Oskar Lange, apărută în 1973. În scrisoarea respectivă (ed. cit., p. 567) se găseşte şi următorul pasaj: „There is no question that you have succeeded in raising

Lange nu a mai scris articolul anunțat și care ar fi trebuit să fie un răspuns la critica pe care Hayek a adus-o modelului său; în sfârșit, câțiva ani mai târziu, în 1944, Lange a refuzat să-și revizuiască eseul său din 1936-1937 referitor la socialism, în vederea unei posibile republicări, argumentând că, între timp, ideile sale suferiseră asemenea schimbări, încât cereau scrierea unui articol complet nou şi anunțându-și intenția de a-și prezenta noua sa concepție asupra socialismului într-un capitol special al tratatului de economie la care tocmai lucra[76]. O parte a tratatului a apărut, dar fără a include şi capitolul mult aşteptat, care nu a mai apărut nici ulterior, în niciuna dintre numeroasele lucrări publicate de Lange până la moartea sa, cu excepția articolului

essential problems and in showing gaps in the *pure static solution given by me*. I intend to work on this subject and give an answer to your paper... sometime in the fall." („Nu există nicio îndoială că ați reuşit să semnalați probleme esențiale şi să arătați lacune în *soluția pur statică oferită de mine*. Intenționez să lucrez pe această temă şi să răspund articolului dumneavoastră... cândva, în toamnă.") În sfârşit, lui Lange „îi pică fisa" şi promite să înfrunte problemele ştiințifice relevante: datorită lui Mises, ştim încă din 1920 că socialismul nu pune nicio problemă în termeni statici, prin urmare, faptul că Lange a recunoscut că a oferit o „soluție pur statică" echivalează cu a recunoaşte că „soluția" sa nu e bună de nimic (din păcate, Lange nu şi-a îndeplinit promisiunea şi nu a abordat niciodată adevărata problemă de tip dinamic pe care o pune calculul economic socialist).

[76] Afirmații făcute într-un comentariu scris de Oskar Lange în 1944 și inclus în ediția *Operelor* din 1975 (volumul al III-lea), *apud* Tadeus Kowalik, *Oskar Lange*, în *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, ed. cit., vol. III, pp. 127, 129: „The essay is so far removed from what I ought to write on the subject today that I am afraid that any revision would produce a very poor compromise, unrepresentative of my thoughts. Thus, I am becoming inclined to let the essay go put of print and express my present views in entirely new form. I am writing a book on economic theory in which a chapter will be devoted to this subject. This may be better than trying to rehash old stuff." („Eseul este atât de departe de ceea ce ar trebui să scriu astăzi despre acest subiect, încât îmi este teamă că orice revizuire ar duce la un compromis nedorit, care nu mi-ar reprezenta gândurile. Aşadar, înclin să nu permit republicarea eseului şi să-mi exprim opiniile actuale într-o formă complet nouă. În prezent, lucrez la o carte despre teoria economică, iar unul dintre capitole va fi dedicat acestui subiect. Acest lucru cred că ar fi mai bun decât să încerc să prezint lucruri vechi într-o formă nouă.")

dezamăgitor, *Calculatoarele şi piața*, publicat în 1967 şi pe care vom avea ocazia să îl comentăm în detaliu mai departe.

Aşadar, pare evident, iar acest lucru este, poate, nota cea mai caracteristică a gândirii lui Lange în anii '40, că în sfârşit, el însuşi îşi dă seama că „soluția" sa nu era chiar o soluție, fiind pur statică, deşi nu are onestitatea ştiințifică de a recunoaşte public că modelul său nu oferea niciun răspuns la provocarea ridicată de Mises şi Hayek, care întotdeauna avusese un caracter „dinamic". Culmea, în acea scrisoare către Hayek, Lange vorbeşte chiar de o „a treia linie de apărare", presupusă a fi introdusă *ex novo* de Hayek în articolul său din 1940, referitoare la problemele dinamice, fără să înțeleagă până la capăt că problema, încă de la început, aşa cum fusese formulată de Mises în 1920, fusese întotdeauna o problemă de natură exclusiv dinamică.

În orice caz, ceea ce pare clar este că Lange îşi abandonează în mare măsură modelul clasic şi, chiar în scrisoarea citată, trimisă lui Hayek, recunoaşte nevoia de a permite funcționarea proceselor pieței libere, dacă acest lucru este fezabil; totuşi, demonstrând că obsesia lui pentru modelul neoclasic de „concurență perfectă" rămâne intactă, stabileşte drept criteriu pentru permiterea unui comportament de piață (prin urmare, abandonarea sistemului de „prețuri" parametrice şi metoda „încercare şi eroare" aplicată de organul de control) existența unui număr suficient de mare de întreprinderi în fiecare sector. Aceasta, deoarece conform modelului tradițional de „concurență perfectă" presupune o mai bună apropiere de concurența care trebuie să existe pe piață. Conform acestei noi concepții asupra socialismului, proprietatea publică asupra mijloacelor de producție ar trebui să existe numai în cazurile cele mai flagrante de monopol, oligopol, oligopson şi în alte situații asemănătoare[77].

[77] Vezi scrisoarea către Hayek din 31 august 1940, reprodusă de Kowalik în articolul *Oskar Lange*, ed. cit., p. 127: „Practically, I should, of course, recommend the determination of prices by a thorough market process whenever this is feasible, i.e., whenever the number of selling and purchasing units is sufficiently large. Only where the number of these units is so small that a situation of oligopoly, oligopsony, or bilateral monopoly would obtain, would I advocate price fixing by public agency." („Practic, ar trebui, desigur, să recomand determinarea prețurilor printr-un proces de piață riguros, oricând acesta este fezabil, adică, oricând numărul unităților vândute şi cumpărate este suficient de mare. Numai acolo unde numărul

Și mai edificator, dacă se poate, este conținutul celor două conferințe susținute de Lange, cu tema *Funcționarea economică a unei societăți socialiste*, în Chicago, pe parcursul anului 1942[78]: Lange nu numai că a încercat să reconcilieze o extindere amplă a principiului pieței cu proprietatea publică asupra mijloacelor de producție, dar mai mult, practic, nu a menționat deloc aspectul poate cel mai caracteristic al modelului său din anii '30, adică stabilirea „prețurilor” parametrice de către organul central de planificare şi introducerea metodei „încercare şi eroare”, pentru ca, observându-se situațiile de deficit şi surplus din inventarii, să se modifice aceste „prețuri” în direcția „punctului lor de echilibru”. Întreaga argumentare a lui Oskar Lange este realizată, în continuare, în termenii teoriei neoclasice a bunăstării şi a echilibrului, drept care este lipsită de instrumentarul teoretic necesar pentru a face față „interesantelor probleme de tip dinamic” pe care, după cum chiar el a recunoscut, le propusese Hayek. Mai mult, în cadrul acestor conferințe, Lange consideră că principiul esențial pentru stabilirea prețurilor pe piața socialistă trebuie să fie în funcție de costurile implicate, considerând nu numai costurile private, ci şi „costurile sociale” care îi revin fiecărei întreprinderi şi apreciind că atât unele, cât şi altele sunt de natură „obiectivă”. Pe de altă parte, este descurajant faptul că Lange nu îşi dă seama că acest principiu este inadmisibil din punctele de vedere teoretic şi practic şi că, prin urmare, nu valorifică deloc criticile primite din partea lui Hayek în acest sens.

Însă, poate că schimbarea fundamentală de direcție pe care a experimentat-o Oskar Lange în această perioadă se manifestă cel mai bine în articolul său, *Fundamentele economice ale democrației în Polonia*,

---

acestor unități este într-atât de mic încât s-ar obține o situație de oligopol, oligopson sau monopol bilateral, aş susține stabilirea prețurilor de către un organism public.”)

[78] Vezi *Contributions to Political Economy*, nr. 6, anul 1987, pp. 11-24, unde Kowalik reproduce integral aceste două conferințe ale lui Oskar Lange. Din motivele menționate în text, Kowalik consideră (vezi pp. 1-2 ale articolului *Oskar Lange's Lectures on the Economic Operation of the Socialist Society*, publicat de Tadeusz Kowalik în acelaşi loc şi an) că în anii '40 Oskar Lange a evoluat „away from the advocacy of an integral socialism toward a mixed public (public and private) economy, operating through a fully-fledged market mechanism” („s-a îndepărtat de susținerea unui socialism total, spre o economie publică mixtă, publică şi privată, funcționând prin intermediul unui mecanism de piață în toată regula.”)

apărut în 1943, în care Lange apără în mod expres, unic şi exclusiv socializarea industriilor celor mai importante şi strategice (între care sectorul bancar şi cel al transporturilor). În plus, Lange atrage atenţia asupra privilegiilor speciale care ar fi acordate acestor monopoluri statale, considerându-le extrem de periculoase pentru sistemul democratic polonez. Proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie ar trebui, totuşi, să se menţină în cazul fermelor, al întreprinderilor meşteşugăreşti şi al întreprinderilor mici şi mijlocii, deoarece „acest lucru ar permite menţinerea flexibilităţii şi a capacităţii de adaptare pe care numai iniţiativa privată, exclusiv, le poate obţine”[79].

A patra etapă: de la al Doilea Război Mondial până la sfârşitul vieţii. Abandonarea pieţei, elogiul şi justificarea sistemului stalinist

Cu toate acestea, puţin avea să dureze, asupra lui Lange, influenţa sănătoasă exercitată de Hayek. La sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, concomitent cu înscrierea în Partidul Comunist Polonez şi implicarea sa tot mai mare în politica ţării sale, în concepţia socialistă a lui Oskar Lange se produce abandonarea progresivă a pieţei, atitudine care culminează cu justificarea teoretică şi practică a modelului economic stalinist aplicat în Uniunea Sovietică şi pe care aceasta hotărâse să îl impună şi „sateliţilor” săi proaspăt dobândiţi[80].

---

[79] *Gospodarcze Podstawy Demokracji W Polsce*, în volumul *Ku Gospodarce Planowej*, Londra, 1943, *apud* Kowalik, *Oskar Lange*, în *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, ed. cit., volumul al III-lea, p. 127.

[80] Karl Pribram a subliniat coincidenţa cronologică între schimbarea poziţiei teoretice a lui Lange şi intrarea sa în Partidul Comunist Polonez (*A History of Economic Reasoning*, ed. cit., p. 708, nota 32). La rândul său, Kowalik (*Oskar Lange*, în *The New Palgrave*, ed. cit., vol. al III-lea, p. 127) pare să încerce a justifica această întoarcere copernicianã a lui Lange, bazându-se pe argumentul că situaţia politică şi academică în Polonia nu permiteau, din raţiuni tactice, înfruntarea curentului stalinist al momentului şi că libertatea de exprimare de care se bucurau teoreticienii ştiinţei sociale era foarte limitată. Credem că argumentul lui Kowalik în favoarea lui Lange reprezintă mai degrabă o denaturare pioasă decât orice altceva, mai ales în faţa scrierilor repetate publicate de Lange în reviste internaţionale de prestigiu, în care îşi explică şi îşi justifică schimbarea de opinie, apărând şi elogiind

Abandonarea de către Lange a „soluției concurențiale” şi a modelului „socialismului de piață” atinge apogeul în lucrarea publicată în 1953, în care laudă teoria şi practica economică ale lui Stalin[81].

După cum explică Kowalik, în afara faptului că în schimbarea de opinie a lui Lange a putut avea o mare influență caracterul „avantajos” al modelului „economiei de război” impus în mod dictatorial de Stalin, pentru a forța o „industrializare” rapidă a sistemului economic şi o mobilizare „eficientă” a tuturor resurselor spre idealul socialist (lucruri care, fără îndoială, trădează spiritul democrat şi „liberal” cu care anterior s-a mândrit Lange), tezele susținute de Lange în ultimele decenii ale vieții sale nu sunt altceva decât consecința firească a modelului teoretic de echilibru, utilizat cu caracter exclusiv pentru fundamentarea concepției asupra socialismului. Într-adevăr, am explicat mai sus modul în care idealul marxist se putea interpreta ca dorința conştientă şi deliberată de a impune cu forța o „nirvană” a echilibrului, la toate nivelurile şi domeniile sociale, forțând o utopie cu prețul distrugerii mecanismelor reale stimulate de antreprenoriat, care fac posibile procesele de coordonare socială. Ei bine, Lange avea două alternative: fie să accepte *in toto* provocarea lui Mises şi Hayek, renunțând la arsenalul său teoretic al echilibrului, înțelegând adevărata funcționare a pieței şi abandonând, prin urmare, idealul socialist bazat pe proprietatea publică asupra mijloacelor de producție. Fie, dimpotrivă, să păstreze cu orice preț idealul echilibrului, dând înapoi în introducerea criteriilor concurențiale (care îl duceau în mod

sistemul stalinist (între acestea, se remarcă articolul *The Practice of Economic Planning and The Optimum Allocation of Resources*, publicat în *Econometrica*, iulie 1949, pp. 166 şi urm.). Aşadar, în cele din urmă, poziția lui Lange aproape coincide cu cea a lui Maurice Dobb, pe care o vom analiza în capitolul următor. Pentru Dobb nu există ipocrizie mai mare decât cea a „socialiştilor de piață”, iar triumful socialismului cere prezentarea lui cu toată duritatea, fără a utiliza vreo „mască” sau vreun machiaj „concurențial”.

[81] *Zagadnienia Ekonomii Politycznej W Swietle Pracy J. Stalina „Ekonomiczne Problemy Socjalizmu WZSRR”* (Probleme de Politică Economică în lumina lucrării lui I. Stalin „Problemele Economice ale Socialismului în Uniunea Sovietică”), publicată la Varşovia, în 1953 şi citată de Kowalik, în articolul *Oskar Lange*, în *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, ed. cit., volumul al III-lea, p. 129.

necontrolat la abandonarea socialismului) şi refugiindu-se într-un model utopic de echilibru, pentru care cea mai „eficientă" formă de a fi pus în practică nu era altceva decât exercitarea sistematică a coerciției staliniste. În anii 1956-57, Lange refuză publicarea traducerii în limba poloneză a lucrării sale clasice din 1936-37, deoarece, după cum afirmă Kowalik, „he did not want to lend his support to the «socialist freemarketers»"[82]. Aşadar, deja se consumase pe deplin abandonarea „soluției concurențiale" şi se petrecuse întoarcerea la 180 de grade a concepției sale asupra socialismului.

Având în vedere aceste considerații, nu trebuie să ne surprindă nicidecum faptul că, în ultima lucrare în care Lange se referă la calculul economic socialist, publicată în 1967 cu caracter postum (Lange decedase în timpul unei intervenții chirurgicale la Londra, în 1965), autorul scria următoarele:

> „Not quite thirty years ago I published an essay «On the Economic Theory of Socialism». Pareto and Barone had shown that the conditions of economic equilibrium in a socialist economy could be expressed by a system of simultaneous equations. The prices resulting from these equations furnish a basis for rational economic accounting under socialism (only the static equilibrium aspect of the accounting problem was under consideration at the time). At a later date Hayek and Robbins maintained that the Pareto-Barone equations were of no practical consequence. The solution of a system of thousands or more simultaneous equations was, in practice, impossible, and consequently the practical problem of economic accounting under socialism remained unsolvable... In my essay I refuted the Hayek-Robbins argument by showing how a market mechanism could be established in a socialist economy which would lead to the solution of the simultaneous equations by means of an empirical procedure of trial and error... Today my answer to Hayek and Robbins would be: so what's the trouble? Let us put the simultaneous equations in an electronic computer and we shall obtain the solution in less

[82] Cu alte cuvinte, pentru că „nu dorea să le ofere sprijinul său socialiştilor de piață". Kowalik, *Oskar Lange*, în *The New Palgrave*, ed. cit., volumul al III-lea, p. 128.

than a second. *The market process may be considered as a computing device of the pre-electronic age*.”[83]

Aceste cuvinte ale lui Lange sunt cu totul dezamăgitoare. Ele subliniază în cel mai înalt grad regresul concepției sale în problema calculului economic socialist: acesta este considerat din nou o problemă strict statică (în contradicție chiar şi cu ceea ce însuşi Lange a recunoscut în corespondența sa privată cu Hayek, în 1940). În plus, Lange face o descriere parțială şi interesată a dezbaterii (ca şi cum ar fi fost o dezbatere pe teme de statică şi nu despre probleme de dinamică şi proces antreprenorial) şi încheie, pe scurt, renunțând complet la

[83] „Acum mai puțin de treizeci de ani am publicat eseul meu, *Despre Teoria Economică a Socialismului*. Pareto şi Barone deja demonstraseră că, într-o economie socialistă, condițiile echilibrului economic ar putea fi exprimate printr-un sistem de ecuații simultane. Prețurile care rezultau din acest sistem ofereau o bază pentru calculul economic rațional în socialism (la acea vreme, se discuta numai despre aspectele de echilibru static legate de problema calculului economic.) Ulterior, Hayek şi Robbins au argumentat că ecuațiile lui Pareto-Barone sunt lipsite de efecte practice. Rezolvarea unui sistem de mii de ecuații simultane, poate şi mai multe, era imposibilă în practică şi, prin urmare, problema de a pune în practică contabilitatea economică într-un sistem socialist rămânea nerezolvată... În eseul meu, am combătut argumentul lui Hayek-Robbins, demonstrând că, într-o economie socialistă, s-ar putea stabili un mecanism de piață în aşa fel încât soluția sistemului de ecuații simultane să se obțină printr-un procedeu empiric de «încercare şi eroare»... În prezent însă, răspunsul meu pentru Hayek şi Robbins ar fi: care mai este problema? Haideți să introducem ecuațiile simultane într-un calculator electronic şi vom obține soluția în mai puțin de o secundă. Procesul de piață poate fi considerat un instrument de calcul din epoca pre-electronică.” (Oskar Lange, *The Computer and the Market*, 1967, reprodus în *Socialist Economics*, Alec Nove şi D.M. Nuti, eds., Penguin Books, Middlessex, 1972, pp. 401-402. Articolul a fost publicat inițial în volumul *Socialism, Capitalism and Economic Growth: Essays presented to Maurice Dobb*, C.H. Feinstein, ed., Cambridge University Press, Cambridge, 1967.) Aceeaşi încredere naivă şi greşită a lui Oskar Lange în capacitatea calculatoarelor de a face posibil calculul economic socialist se regăseşte în conferința despre *Rolul ştiinței în dezvoltarea societății socialiste*, susținută de Lange în fața Adunării Generale a membrilor Academiei de Ştiințe din Polonia, în data de 19 mai 1962 şi reprodusă în *Ensayos sobre Planificación Económica*, Ariel, Barcelona, 1970, pp. 143-166, în special pp. 156-157 şi 162-163.

necesitatea introducerii pieței, considerată un mecanism arhaic de calculare a prețurilor de echilibru, propriu etapelor anterioare introducerii sistemelor informatice. Este inutil să mai reproducem aici toate argumentele pe care le-am prezentat anterior pentru a demonstra imposibilitatea teoretică, fie în prezent, fie în orice alte circumstanțe viitoare, de a organiza societatea şi de a realiza calculul economic pe baza unui sistem central de planificare, sprijinit de cele mai puternice calculatoare sau sisteme informatice[84]. Prin urmare, orice istoric al gândirii economice poate constata, iar noi putem semnala aici cu tristețe şi dezamăgire faptul că Lange a murit agățându-se de statică şi crezând că modelul ideal al echilibrului s-ar putea stabili într-o societate printr-un sistem de planificare calculat cu ajutorul computerelor şi impus cu forța brută de stalinism[85].

---

[84] Referitor la această problemă, vezi argumentele prezentate în capitolul al III-lea al acestei cărți. Prezintă interes şi observațiile lui Norman Barry, *The Economics and Philosophy of Socialism*, în *Il Politico*, anul XLIX, nr. 4, 1984, pp. 573-592, unde se demonstrează în mod special faptul că încrederea lui Lange în calculatoare se baza pe ignorarea diferenței esențiale existente între informația de tip ştiințific şi informația de tip practic, subiectiv şi inarticulabil pe care o folosesc agenții economici în societate (cea mai relevantă pagină din articolul lui Barry este p. 588). În legătură cu aceeaşi temă, Rothbard a arătat inutilitatea calculatoarelor, oricât de avansate ar fi ele şi programele lor, dacă informația de bază introdusă este greşită, pentru că funcția antreprenorială este împiedicată prin coerciție, concluzionând (vezi Murray N. Rothbard, *The End of Socialism and the Calculation Debate Revisited*, în *Review of Austrian Economics*, volumul 5, nr. 2, 1991, p. 72): „Lange's naive enthusiasm for the magical planning qualities of the computer in its early days can only be considered as a grisly joke to the economists and the people in the socialist countries who have seen economies go inexorably from bad to far worse despite the use of computers. *Lange apparently never became familiar with the computer adage, GIGO («garbage in, garbage out»).*" („Entuziasmul naiv al lui Lange pentru calitățile magice de planificare ale calculatorului de la începuturi nu poate fi luat altfel decât ca o glumă proastă de către economiştii şi de oamenii din țările socialiste, care şi-au văzut economia mergând inexorabil din rău în mai rău, în ciuda utilizării calculatoarelor. *Se pare că Lange nu s-a familiarizat niciodată cu expresia din domeniul informaticii, GIGO, «gunoi intră, gunoi iese»*.")

[85] Pe scurt, ceea ce a descoperit Lange a fost marea asemănare existentă între concluziile normative ale teoriei echilibrului şi modelul tradițional marxist, (al cărui obiectiv este de a impune un astfel de echilibru în societate), drept

care a dorit să-şi încununeze opera ştiinţifică a vieţii sale printr-o sinteză între modelul neoclasic al echilibrului şi teoria marxistă, sinteză pe care a ajuns chiar să o realizeze parțial. (Vezi lucrarea sa, *Political Economy*, volumul I, *General Problems*, Pergamon Press, Londra, 1963 şi *Ekonomia Polityczna*, volumul al II-lea, Varşovia, 1968. Există şi o traducere în limba spaniolă: *Economía Política, volumen I: Problemas generales* – traducere de Silverio Ruiz Daimiel - şi *Volumen II: Teoría de la Reproducción*, traducere din limba poloneză de Elzbieta G. de Kerlow, Fondul de Cultură Economică, Mexic, 1966, respectiv 1980.) Paradoxal, în această lucrare, Oskar Lange i-a adus un ultim omagiu vechiului său adversar, Ludwig von Mises, recunoscând că sinteza finală a ştiinţei economice ar trebui să ia forma unei „praxeologii” sau „teorii generale a acțiunii umane” (*Economía Política, volumen I*, ed. cit., pp. 134, 169 şi în special p. 215). Totuşi, Lange, văzând acțiunea umană ca pe o acțiune pur şi simplu reactivă a unor subiecți pasivi într-un mediu în care toată informația este disponibilă, face ca problema economică generală să fie de simplă alocare parametrică sau de eficiență statică, drept care eşuează în încercarea sa de a construi ştiința praxeologică, o încercare împlinită anterior cu succes de Ludwig von Mises, în capodopera sa, *Human Action*, în care dezvoltă toate implicațiile teoriei generale a acțiunii umane şi antreprenoriale, aşa cum sunt exercitate cu adevărat de către ființa umană. Vezi în acest sens articolul lui Murray N. Rothbard, *Lange, Mises and Praxeology: The Retreat from Marxism*, în *Toward Liberty: Essays in Honor of Ludwig von Mises on the Occasion of his 90th Birthday*, volumul al II-lea, Institute of Human Studies, 1971, pp. 307-321. Bruna Ingrao şi Giorgio Israel, în studiul lor istoric pe marginea formării paradigmei neoclasice-walrasiene (*The Invisible Hand: Economic Equilibrium in the History of Science*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1990, p. 253; traducere în limba engleză a lucrării originale în limba italiană, *La Mano Invisibile*, Laterza & Figli, Roma-Bari, 1987), califică punctul de vedere al lui Lange ca o apropiere „normativă” de echilibrul general, față de punctul de vedere al lui Hicks şi Samuelson, care ar fi mai „descriptiv”. Cred, totuşi, că nu trebuie exagerată diferența între cele două puncte de vedere, căci dacă Lange a propus în termeni „normativi” utilizarea modelului de echilibru general pentru a fundamenta socialismul, a fost tocmai pentru că el credea că un asemenea model era, în termeni „pozitivi”, o „descriere” acceptabilă a pieței. Iar dacă Mises şi Hayek au combătut o asemenea idee a lui Lange, a fost pentru că ei considerau esențial greşit, în termeni descriptivi, modelul echilibrului general. Teoria austriacă a proceselor de piață se bazează pe o serie de presupuneri mult mai puțin restrictive şi mai reale decât cele ale modelului echilibrului general. Prin urmare, capacitatea lor explicativă este mult mai amplă şi mai puternică în termeni pozitivi, iar din punct de vedere

Epilog langian

Tensiunea între cele două posibilități care i-au stat înainte lui Oskar Lange (fie abandonarea idealului socialist și înlocuirea acestuia cu concepția unei economii de piață depline, fie refugierea în tranşeele echilibrului şi ale stalinismului) a continuat să se manifeste, în general, în rândul principalilor teoreticieni socialişti, iar în particular printre cei mai inițiați discipoli polonezi. A trebuit să treacă, totuşi, 25 de ani, pentru ca doi dintre cei mai străluciți studenți ai săi, Wlodzimierz Brus şi Kazimierz Laski, să recunoască explicit că Oskar Lange a eşuat în încercarea de a face față provocării Şcolii Austriece împotriva socialismului. Cei doi consideră că același eșec au suferit toți „reformatorii naivi" (din rândul cărora chiar ei au făcut parte, într-o anumită etapă a vieții lor), care au crezut că o anumită combinație între piață și planul de coerciție ar putea face posibil sistemul socialist. Acest eşec teoretic s-a manifestat până recent, când, ca o consecință a experiențelor traumatizante trăite de statele din Est, dreptatea şi adevărul lucrărilor lui Ludwig von Mises au fost, în cele din urmă, înțelese pe deplin de specialiştii est-europeni. Însă pentru un economist din lumea occidentală, în care contribuțiile Şcolii Austriece în domeniul analizei economice a socialismului au rămas, timp de mulți ani, ascunse în hățişul absurd al paradigmei clasice-walrasiene, această mărturisire venită din partea a doi dintre cei mai străluciți studenți ai lui Oskar Lange este atât de şocantă şi emoționantă, încât merită să fie reprodusă întocmai:

„... as the article *The Computer and the Market* written shortly before his death seems to witness, *he, (Oskar Lange) never succeeded in*

---

normativ, presupune o apărare diferită şi mult mai potrivită şi eficientă a economiei de piață şi a „mâinii invizibile" decât cea pe care o presupune modelul de echilibru. Pentru austrieci, problemele de existență, unicitate şi stabilitate ale echilibrului general reprezintă un joc intelectual irelevant, deoarece lumea reală este mult mai bine descrisă în termeni de funcție antreprenorială şi, pentru a construi toată analiza economică, este destul să se înțeleagă forța creatoare şi coordonatoare a acțiunii antreprenoriale pure. Un joc intelectual nu numai irelevant, dar şi foarte periculos, după cum demonstrează faptul că modelul echilibrului general este utilizat constant în termeni normativi, chiar pentru a fundamenta, aşa cum a încercat Lange, nereuşitul sistem socialist.

confronting the Austrian challenge... Other contributions to the theory of market socialism made by Polish economists – and by economists of other socialist countries as well – *failed to do this either*: those of non-Marxist provenance followed mainly the Walrasian aproach, while Marxists pro-marketeers – *including the present authors* – formed the ranks of Kornai's «naive reformers», viewing the prospect of the market-plan combination with excessive optimism. To some degree these theoretical failures might have been caused by politicoideological constraints, but even in countries and periods when such constraints were at their lowest (for example, Poland 1956-57 and Czechoslovakia before the 1968 Soviet invasion), *the full extent of the problems arising from the Mises-Hayek strictures was not brought into the open*. It was only – or mainly, to be cautious – under the impact of the mostly frustrated experience of market orientated reforms that the issues in question came to the forefront.”[86]

[86] „După cum dovedeşte articolul *Calculatorul şi Piața*, scris cu puțin înainte de moartea sa, Oskar Lange nu a fost niciodată capabil să facă față cu succes provocării Austriecilor… Alte contribuții la teoria socialismului de piață, realizate de economişti polonezi şi din alte state, au eşuat şi ele în tentativa lor; autorii care nu erau de proveniență marxistă au urmat în principal modelul walrasian, în timp ce marxiştii declarați în favoarea pieței – în rândul cărora s-au aflat şi prezenții autori – au alcătuit grupul «reformatorilor naivi», după cum l-a numit Kornai, crezând cu un optimism excesiv în posibilitățile de a combina piața şi planul. Într-o oarecare măsură, aceste eşecuri teoretice s-ar fi putut datora unor restricții politico-ideologice, însă chiar în statele şi în perioadele în care aceste restricții au fost minime (de exemplu, în Polonia, în 1956-57, şi în Cehoslovacia, înainte de invazia sovietică din 1968), problemele puse de criticile lui Mises-Hayek nu au fost puse în lumină la adevărata lor amploare. Ele au început să fie avute în vedere numai – sau, ca să fim precauți, în principal – ca urmare a experiențelor frustrante ale reformelor socialismului orientate în favoarea «pieței».” (Wlodzimierz Brus şi Kazimierz Laski, *From Marx to the Market: Socialism in Search of an Economic System*, ed. cit., p. 60.)

APPENDIX

INTERVIU: ORIGINILE SPANIOLE ALE ŞCOLII AUSTRIECE[1]

AEN[2]: Aţi făcut un anunţ extraordinar astăzi, la *Conferinţa Oamenilor de Ştiinţă Austrieci* (*Austrian Scholars Conference*). Aţi putea să îl împărtăşiţi cu cititorii AEN?

J. Huerta de Soto: În primul rând, aş dori să mulţumesc Institutului Mises pentru sponsorizarea acestei nemaipomenite conferinţe. Este foarte plăcut să vezi atât de multe ţări şi discipline reprezentate şi aştept cu nerăbdare toate lucrările care au fost prezentate. Anunţul meu a fost următorul: începând cu luna octombrie a acestui an (1997 - n.red.) vom publica *Operele complete* ale lui Ludwig von Mises (*The Collected Works of Ludwig von Mises*). Avem suportul a 300 de abonaţi privaţi, precum şi ajutorul unor instituţii de pe piaţa liberă din ţările vorbitoare de limbă spaniolă. *Operele* vor fi structurate pe şapte volume, fiecare fiind la fel de voluminos ca şi lucrarea *Human Action* (*Acţiunea umană*). Primul volum, deja în curs de pregătire, va fi intitulat *Teoria monetară şi ciclurile economice*. Acesta va include *Teoria banilor şi a creditului* şi alte cărţi şi lucrări pe tema banilor şi a ciclurilor de afaceri. Proiectul este fără precedent în lume şi va fi finalizat în patru sau cinci ani. Suntem siguri că *Operele* vor fi primite favorabil în lumea intelectuală, nu numai în Spania, ci şi în America Latină. Este cea mai bună răsplată pentru profesorul nostru.

AEN: Cum se întâmplă că există deja o piaţă pentru aceste cărţi?

J. Huerta de Soto: Publicarea traducerilor spaniole ale cărţilor lui Mises a început mai demult. În 1936 au apărut volumul lui Mises,

---

[1] Text preluat din volumul *The Theory of Dynamic Efficiency*, de Jesús Huerta de Soto, şi tradus în limba română în prezenta ediţie cu acceptul autorului şi cu sprijinul Taniei Lavric, alumnă ESPAÑA, S.A., Compañía Nacional de Seguros (n.trad.).

[2] Acronim pentru *Austrian Education News* (n.trad).

Teoria banilor şi a creditului, şi *Teoria monetară şi ciclul Economic* a lui Hayek. Însă aceste lucrări au avut o influenţă foarte mică din cauza izbucnirii Războiului Civil din Spania în acel an. Paşi importanţi nu au mai fost făcuţi decât douăzeci de ani mai târziu, când un tânăr specialist pe nume Joaquín Reig şi-a susţinut teza de doctorat la Universitatea din Madrid. Titlul acesteia a fost *Problemele sociale moderne din perspectiva gândirii economice a lui Ludwig von Mises*. Aceasta a fost prima lucrare scrisă în Spania despre *Human Action*, care fusese publicată în Statele Unite cu doar opt ani mai devreme. Reig l-a cunoscut pe Mises şi a devenit unul din cei mai buni prieteni şi admiratori ai acestuia. De fapt, Mises a recunoscut ajutorul lui Reig în Prefaţa celei de-a treia ediţii din *Human Action.* Reig a povestit cum i-a cerut lui Mises opinia despre modul de tratare a teoriei monopolului în lucrarea lui Murray Rothbard, *Man, Economy, and State*. Întrebarea era importantă, deoarece subiectul fusese tratat dezorganizat în *Human Action*. Mises i-a răspuns lui Reig: „Sunt de acord cu fiecare cuvânt pe care profesorul Rothbard l-a scris cu privire la acest subiect."

AEN: Când a apărut în cele din urmă *Human Action* în Spania?

J. Huerta de Soto: Traducerea lui Reig, de o bună calitate, a fost publicată în 1960, însă cu dificultăţi. Cenzura a eliminat câteva paragrafe din carte, considerate periculoase din punct de vedere politic pentru regimul Generalului Franco, dictatorul spaniol. Începând cu anii '70, Joaquín Reig a organizat împreună cu fratele său, Luis, un seminar săptămânal pe temele Şcolii Austriece, convocat în fiecare joi, acasă la ei. Acest seminar, la care am participat şi eu, avea menirea de a răspândi ideile Şcolii Austriece. Chiar şi Hayek a fost prezent de câteva ori. În decursul acelor ani, Reig a tradus, de asemena, *Birocraţia, Liberalismul, Mentalitatea anticapitalistă* şi *Teorie şi istorie*. Eu am obţinut un post la catedra de economie politică a Universităţii Complutense din Madrid, în 1985. Acesta a fost momentul când întrunirile au fost mutate din casa lui Reig la universitate. Cele mai importante universităţi spaniole sunt de stat. Toţi profesorii sunt funcţionari publici, deţinându-şi funcţiile pe viaţă. Dar conform Constituţiei noastre, ei pot preda orice doresc, având o libertate aproape nelimitată. Acest sistem a fost utilizat şi abuzat de către marxişti şi socialişti, pe parcursul mai multor ani.

Începând însă cu anii '80, au profitat de el şi economiştii pieței libere. Universitatea Complutense, fondată în 1293, este una din cele mai vechi universități din Spania. În prezent, există mai mult de 100.000 de studenți înmatriculați, iar la Şcoala de Drept, unde predau, sunt 17.000. Am predat aceeaşi disciplină timp de doisprezece ani, având succes şi popularitate crescânde printre studenți. Manualul principal este *Human Action* şi în prezent sunt mai mult de 2.000 de studenți examinați pe baza acestuia. Luând acestea în considerare, au fost vândute peste 15.000 de copii ale ediției spaniole a lui Reig.

AEN: Departamentul dumneavoastră acceptă teoria Şcolii Austriece drept o alternativă legitimă?

J. Huerta de Soto: La un moment dat, nu era acceptată. Dar situația s-a schimbat în ultimii doisprezece ani. Avem la momentul actual un seminar de doctorat în economie austriacă, participăm la diferite programe externe de drept şi economie şi asigurăm îndrumarea temelor de cercetare pentru studenții străini care vin în Spania. Am avut recent o conferință de două zile despre Mises, sponsorizată de primăria oraşului Madrid şi de ministrul Educației, Esperanza Aguirre. Au participat 300 de profesori şi studenți şi, de asemenea, o bună parte din mass-media. În Statele Unite, există dezbateri între austrieci şi diferite persoane care abordează anumite aspecte din Mises, Hayek şi Rothbard. De exemplu, am urmărit îndeaproape o dezbatere despre calculul economic în socialism. Însă nu am ajuns la o concluzie finală. Tind, totuşi, să cred că argumentele lui Mises şi Hayek sunt, de fapt, cele două fețe ale aceleiaşi monede. În ce ne priveşte, încercăm să realizăm o sinteză între raționalismul şi utilitarismul lui Mises, legea naturală a lui Aristotel, tratată de Rothbard, şi abordarea evolutivă a lui Hayek. La cursurile băncilor, pun accent pe o rată a rezervei de 100%, în conformitate cu o veche tradiție în legea spaniolă, încă în vigoare cu privire la depozitele la vedere.

AEN: Având în vedere numărul mare de cărți pe care le-ați adus aici, publicarea lor a fost de o importanță crucială în răspândirea ideilor Şcolii Austriece în Spania?

J. Huerta de Soto: Pe lângă editarea lucrărilor lui Mises şi Hayek, mă ocup şi de o serie separată, numită New Collection of Liberty. Până în luna martie a acestui an au fost publicate douăzeci de volume, ultimul fiind traducerea spaniolă a unei cărți foarte importante de Raimondo Cubeddu, *Filosofia Şcolii Austriece (The Philosophy of the Austrian School)*. Printre aceste cărți se regăsesc titluri de M. Rothbard, I. Kirzner, L. v. Mises, F. v. Hayek, Bruno Leoni, Wilhelm Röpke, precum şi a 50-a ediție aniversară a lucrării lui Hazlitt, *Economics in One Lesson*, cu o notă introductivă de Llewellyn H. Rockwell, Jr. Proiectele de viitor includ *Economics and Ethics of Private Property* de Hans-Hermann Hoppe şi *The Enterprise of Law* de Bruce Benson. Cel mai important, vom publica o traducere a lucrării lui M. Rothbard, *Austrian Perspective on the History of Economic Thought*. Aceasta va apărea într-un singur volum, în 1998, cu o introducere semnată de mine.

AEN: L-ați cunoscut pe Rothbard?

J. Huerta de Soto: Înainte de finalizarea doctoratului în Spania, am obținut un grant pentru a studia în Statele Unite. Hayek mi-a oferit o scrisoare de recomandare pentru Universitatea Stanford, unde am fost admis pentru programul MBA. Spre bucuria mea, Rothbard era acolo într-un program de cercetare la Institutul de Ştiințe Umane şi am petrecut multe zile minunate împreună, discutând, printre altele, despre manuscrisul său la *The Ethics of Liberty*. Voi prețui pentru totdeauna ciorna pe care mi-a dat-o. El ştia totul despre Spania, toate detaliile geografice şi istorice, în special facțiunile ideologice din timpul Războiului Civil. Bineînțeles, era împotriva lui Franco, dar şi mai mult împotriva Partidului Comunist Republican. Eu am fost total de acord cu el. Unul din cele mai rele lucruri pe care le-au făcut comuniştii a fost omorârea tuturor anarhiştilor. Bunicul meu spunea: „Anarhiştii aceia sunt oameni buni." De fapt, ei erau mult mai favorabili pentru ideea de piață şi afacere privată decât socialiştii şi conservatorii, care chiar îi urau pe liberalii clasici. Ultima dată când l-am văzut pe Rothbard a fost la întâlnirile Societății Mont Pèlerin din Rio de Janeiro, în 1993. Am organizat un tur de lecturi în Spania şi Portugalia pentru el, care aveau să aibă loc în a doua jumătate a lui 1995. Acest tur trebuia să culmineze la Universitatea din Salamanca, locul unde s-a născut Şcoala Autriacă. Din nefericire, Rothbard nu a

mai apucat să viziteze Spania şi nici adorata Salamanca. Totuşi, sunt sigur că ar fi fost foarte fericit în legătură cu bogăția roadelor lui de azi şi chiar mai fericit datorită legăturilor dintre austriecii din ambele părți ale Atlanticului.

AEN: Totuşi, pare oarecum revizionistă descrierea Spaniei ca fiind locul de naştere al Şcolii Austriece.

J. Huerta de Soto: Da, dar este corectă. Să ne concentrăm doar pe Viena este prea limitat. Avem tendința de a crede, ca toți oamenii moderni, că doar ceea ce prezintă noutate are valoare. Studiul vechiului ar fi pură arheologie. Dar în economie şi filosofie este exact invers. Cele mai importante idei au fost deja gândite de altcineva, în trecut, inclusiv ideile fundamentale ale Şcolii Austriece.
Una din cele mai mari contribuții ale lui Rothbard a fost să demonstreze că preistoria Şcolii Austriece ar putea fi căutată în lucrările scolasticilor spanioli din timpul celebrului *siglo de oro español*, Epoca de Aur a Spaniei, începând cu domnia lui Carol al V-lea în secolul al XVI-lea şi pe parcursul secolului al XVII-lea. Rothbard a fost primul care a dezvoltat această teorie în lucrarea sa prezentată, în 1974, la Conferința din South Royalton şi publicată doi ani mai târziu în lucrarea *The Foundations of Modern Austrian Economics.*

AEN: Cu toate acestea, există şi în acest caz o preistorie.

J. Huerta de Soto: Bineînțeles. Joseph Schumpeter a demonstrat acest lucru în *History of Economic Analysis*, în 1954. De asemenea, în anii '50, Hayek a cunoscut un om de ştiință italian, Bruno Leoni, autorul lucrării *Libertate şi Lege (Freedom and Law)*, care l-a convins pe Hayek că originile intelectuale ale liberalismului clasic ar trebui căutate în Europa Mediteraneană şi nu în Scoția. Aceasta l-a făcut pe Hayek să îşi modifice programul de cercetare, început încă din timpul studiilor sale la London School of Economics. Mai târziu, unul dintre discipolii lui Hayek, Marjorie Grice-Hutchinson (în prezent Baroneasa Marjorie von Schlippenbach), a tradus cele mai importante lucrări ale scolasticilor.
În cartea lui Bruno Leoni există un citat din Cicero, în care Cato spune că legea romană este legea cea mai perfectă dintre toate, pentru că nu a fost creată de mintea cuiva. Această lege nu a fost construită. Este

rezultatul unui proces la care au contribuit mai multe minți cu înțelepciunea lor. Nu juriştii fac legea; ei o descoperă şi doar o pot uşor îmbunătăți. Leoni l-a convins pe Hayek cu teza sa. Aceasta se poate observa prin compararea celor două lucrări, *Constitution of Liberty*, orientată spre Scoția, și seria *Law, Legislation and Liberty*, orientată spre partea mediteraneană. În această serie, Hayek vorbeşte de economie, citând liber scolasticii. Eu am, de asemenea, o scrisoare de la Hayek, din data de 7 ianuarie 1979, în care acesta ne propune să citim articolul lui Rothbard. El spune că Rothbard şi Marjorie Grice-Hutchinson „demonstrează că principiile de bază ale teoriei pieței competitive au fost dezvoltate de scolasticii spanioli din secolul al XVI-lea şi că liberalismul economic nu a fost construit de calvini, ci de iezuiții spanioli".

AEN: Cine au fost aceşti strămoşi spanioli ai Şcolii Austriece?

J. Huerta de Soto: Majoritatea au predat morală şi religie la Universitatea din Salamanca, un oraş medieval situat la 150 mile nord-vest de Madrid, aproape de granița cu Portugalia. Erau în principal dominicani sau iezuiți, iar viziunea lor despre economie este apropiată de cea a lui Carl Menger, 300 de ani mai târziu. Unul dintre preferații mei este Diego de Covarrubias y Leyva, care a enunțat teoria subiectivă a valorii. El scria că „valoarea unui bun nu depinde de natura sa esențială, ci de estimarea subiectivă a omului, chiar dacă acea estimare este absurdă". Acesta s-a născut în 1512 şi a fost Episcop al Segoviei şi ministru în timpul domniei regelui Philip al II-lea. Există un portret splendid al lui, aflat în prezent în muzeul din Toledo consacrat pictorului spaniol El Greco. Carl Menger, de asemenea, a citat tratatul lui Covarrubias, din 1560, despre deprecierea monetară. Un alt personaj important din Salamanca a fost Luis Saravia de la Calle, primul care a demonstrat că prețurile determină costurile, nu invers. El a scris că „cei care măsoară prețul corect în funcție de forța de muncă, costuri şi riscul suportat de persoana care se ocupă de comercializare, greşesc. Prețul corect este fixat nu prin calcularea costului, ci prin estimare comună." A fost, de asemenea, un mare critic al sistemului bancar cu rezervă fracționară, argumentând că taxele trebuie să fie plătite bancherilor pentru a păstra aurul.

AEN: Acum am putea să trecem la articolul dumneavostră din *Review of Austrian Economics* (vol. 9, nr. 2) despre acest subiect.

J. Huerta de Soto: Teoriile bancare ale celor din Salamanca nu au fost luate în totalitate în considerație de către Rothbard în istoria gândirii sale. Dar este vorba de foarte multă materie aici. De fapt, în dezbaterile lor interne, aceştia au prefigurat dezbaterile britanice pe teme bancare, din secolul al XIX-lea. Salamancanii au fost determinați să studieze băncile observând relațiile corupte dintre sistemul bancar şi guvern, care depindeau în principal de protecția legală a rezervelor fracționare. Ei se opuneau oricăror forme ale inflației. De exemplu, Martín Azpilcueta Navarro s-a născut în 1493, a trăit 94 de ani şi este cunoscut în mod special datorită explicării teoriei cantitative a banilor în cartea sa *Comentariu despre schimburi*, din 1556 (din care dețin o primă ediție!), scriind că „banii au mai multă valoare atunci şi acolo unde lipsesc, decât acolo şi atunci când sunt din abundență". Navarro era împotriva rezervelor fracționare şi a făcut o distincție clară între creditarea bancară şi atragerea de depozite. El afirma că bancherul trebuie să fie „administratorul, deponentul şi garantul" banilor aflați în posesia sa. Spunea că nu poate să existe un contract valid între deponent şi bancher care să permită rezerve fracționare. Dacă ar exista un astfel de contract, ambele părți ar fi vinovate de fraudă. Luis de Molina a fost un adept în mai mare măsură a rezervelor fracționare, fiind primul care a demonstrat că depozitele bancare ar trebui să fie considerate ca parte a ofertei monetare. Acesta însă a confundat creditele cu depozitele şi nu a înțeles natura inerent destabilizatoare a rezervelor fracționare. Astfel, Navarro şi de la Calle au fost adepți ai Şcolii Monetare şi foarte neîncrezători în activitatea bancară sau tot ce reprezintă o rezervă mai mică de 100%, în timp ce Molina şi Juan de Lugo, ca şi adepții Şcolii Bancare au tolerat mai mult rezervele fracționare.

AEN: Dincolo de istoria gândirii, aveți intenția de a vă implica în dezbaterile austriecilor cu privire la rata rezervelor minime obligatorii?

J. Huerta de Soto: Am scris o lucrare susținând poziția ratelor de rezervă de 100% împotriva teoriei echilibrului monetar a lui George Selgin. Teoria acestuia se bazează pe faptul că atunci când cererea

pentru mijloace fiduciare creşte sau se micşorează, băncile ar trebui să răspundă prin expansiunea sau contractarea creditului. Aceste acțiuni nu ar crea distorsiuni ale investițiilor, pentru că băncile reacționează la modificări anterioare ale cererii. Prin intermediul acestei teorii, Selgin pare să reia o veche doctrină despre *nevoia de tranzacționare* a Şcolii Bancare. De asemenea, ca şi keynesiştii, bancherii liberi par să fie fixați pe ideea de mutații unilaterale pe termen scurt în cererea pentru monedă. Aceştia însă nu au în vedere faptul că modificările în cererea de monedă nu sunt întotdeauna exogene sistemului de *free-banking*, ci pot fi determinate şi de factori endogeni. Băncile însele ar putea manipula oferta de monedă, pentru că e în interesul lor să o facă, atât timp cât ar putea evita cererile neaşteptate pentru monedă. Şi acestă nouă ofertă ar putea crea o cerere proprie şi ar putea provoca cicluri economice. Istoria confirmă acest lucru. Teoria *free-banking*-ului nu ia în considerare acest fapt, pentru că este exclusiv o teorie macroeconomică.

AEN: Poziția politică a salamancanilor a fost în general una pro-piață liberă, ca şi în cazul sistemului bancar?

J. Huerta de Soto: Ei tindeau să susțină pozițiile libertariene peste hotare. De exemplu, Francisco de Victoria este văzut pe scară largă ca fiind fondatorul dreptului internațional. Acesta a reluat ideea că Legea Naturii este superioară statului din punct de vedere moral. Apoi, Juan de Mariana a condamnat orice devalorizare a monedei ca fiind un jaf pur şi a sugerat că oricare cetățean ar putea asasina un conducător care impune taxe fără consimțământul populației. Singura greşeală a lui Juan de Mariana a fost condamnarea coridelor, însă nu sunt obiectiv, pentru că sunt nepotul unui toreador renumit.

AEN: Există ceva mai mult decât un accident istoric în legătura spaniolo-austriacă?

J. Huerta de Soto: Să ne amintim că în secolul al XVI-lea Carol Quintul, rege al Spaniei, şi-a trimis fratele, pe Ferdinand I, să fie rege al „Austriei". Din punct de vedere etimologic, această denumire înseamnă „partea estică a imperiului", care cuprindea cea mai mare parte a Europei Continentale. Singura excepție a fost Franța, o „insulă" izolată atunci, înconjurată de forțele spaniole. Relațiile

economice, politice şi culturale dintre Austria şi Spania au continuat timp de mai multe secole. Carl Menger a redescoperit şi a preluat această tradiție continentală catolică a gândirii scolastice spaniole, care fusese aproape uitată atunci.

AEN: Ei bine, ce s-a întâmplat cu această tradiție, care *a trebuit* să fie redescoperită?

J. Huerta de Soto: Adam Smith şi urmaşii săi au dominat gândirea economică, punând capăt dezvoltării Şcolii Subiectivismului, care nu numai că a sprijinit în mod sistematic piața liberă, ci a şi înțeles-o din punct de vedere teoretic. Tradiția a fost păstrată în Franța, în scrierile lui Cantillon, Turgot şi Say, iar unele cunoştințe au pătruns în Anglia, prin intermediul operelor teoreticienilor protestanți ai Legii Naturii, Samuel Pufendorf şi Hugo Grotius. Însă în Spania, am trăit ani de decadență în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea, cu sfârşitul Habsburgilor şi începuturile dinastiei Bourbonilor în Franța. Etatismul lui Philip al IV-lea l-a făcut pe acesta să încerce organizarea unui imperiu vast şi controlarea acestuia de la Madrid, un proiect inerent neviabil. Scolasticii au fost, bineînțeles, împotriva acestui etatism, dar au fost disprețuiți şi tradiția acestora a fost pierdută. O altă problemă a fost faptul că aceştia scriau în latină, deci exista o barieră lingvistică. De asemenea, există „legenda neagră" promovată de britanici, care tinde să discrediteze tot ce a fost catolic şi spaniol pentru două secole. În mod ironic, în realitate, Reforma este cea care a cauzat eşecul ideii economice de piață liberă. Biserica a fost pentru mult timp o putere vitală şi echilibrantă pentru un stat. În momentul în care Biserica a intrat în declin, la fel s-a întâmplat şi cu teoreticienii economişti ai acesteia, în timp ce puterea statului şi influența apologeților săi au crescut.

AEN: De ce era nevoie de un austriac pentru a redescoperi economia spaniolă?

J. Huerta de Soto: Cărțile scolasticilor erau, de obicei, publicate în Bruxelles şi Italia şi trimise ulterior în Spania şi Viena. Deci s-au răspândit în acest mod. Există, de asemenea, o tradiție scolastică a gândirii în Austria, care este, până la urmă, 90% catolică. Chiar şi aşa, un scriitor catolic spaniol *a rezolvat* „paradoxul valorii" cu 27 de ani

înainte de Carl Menger. Acesta se numea Jaime Balmes. S-a născut în Catalunia în 1810 şi a murit în 1848. În timpul vieţii sale scurte a devenit unul din cei mai importanţi filosofi tomişti din Spania. În 1844, a publicat un articol intitulat *Adevărata idee a valorii; sau Gânduri despre originea, natura şi varietatea preţurilor.* Balmes se întreabă de ce o piatră prețioasă valorează mai mult decât o pâine? Şi răspunsul este: pentru că valoarea unui bun constă în utilitatea acestuia, astfel încât „există o relaţie necesară între creşterea sau diminuarea valorii şi deficitul sau abundența unui bun".

AEN: Cum ar putea utiliza astăzi austriecii scrierile salamancanilor?

J. Huerta de Soto: Acum câțiva ani, un grup de savanți a luat asupra sa sarcina traducerii în spaniolă a tuturor operelor importante ale salamancanilor. Ei fac disponibile aceste scrieri la scară largă şi mulți oameni de ştiință sunt conştienți acum că acei mari gânditori au fost libertarieni. Acest lucru a început să schimbe statusul Şcolii Austriece în Spania. A condus la înrădăcinarea acestora în istorie şi, astfel, i-a conferit Școlii mai mult fundament intelectual efectiv. Nu cu foarte mulți ani în urmă, eram doar o persoană care preda literatura Şcolii Austriece, necunoscută la universitate. Acum sunt văzut ca reprezentant al unei şcoli care a prezis căderea socialismului şi ca purtător de cuvânt al celor mai mari gânditori spanioli din trecut. Şi acest lucru se întâmplă exact în momentul în care Spania luptă pentru eliberarea piețelor de „problematica bunăstării".

AEN: Pentru a sprijini acest efort, ați elaborat un plan de reformă a sistemului de asistență socială în Spania.

J. Huerta de Soto: Problema pensiilor sociale minime garantate este de o semnificație importantă în țările vestice. De fiecare dată, obligațiile sunt enorme, iar datele demografice le fac, practic, imposibil de plătit altfel decât prin intermediul unor taxe intolerabil de mari. Înainte să ştim cum să acționăm în cazul sistemelor, ar trebui să înțelegem contradicțiile lor inerente. În primul rând, aceste sisteme au în vedere economisirea banilor, dar de fapt ele descurajează economisirea. Taxele pe care le presupun înlocuiesc ceea ce ar fi, altfel, economii private. De asemenea, *îi încurajează pe oameni să creadă că vor fi întreținuți în viitor*, astfel încât ei nu vor avea nevoie să-şi facă

economii. Practic vorbind, dezvoltarea asistenței sociale a coincis în mod paradoxal cu mari descreşteri ale economiilor. Această diminuare a dus la creşterea ratei dobânzii şi reducerea investițiilor globale în moduri pe care nu le putem explica. În al doilea rând, indiferent de ce spune legea cu privire la contribuțiile sociale în cazul angajaților şi angajatorilor, din punct de vedere economic, muncitorul este cel care suportă toată povara fiscală. Mises a fost primul care a dezvoltat această idee în lucrarea sa, *Socialism*, unde vorbeşte despre faptul că, întotdeauna, contribuțiile sociale sunt în detrimentul salariilor (impactul negativ al contribuțiilor sociale asupra salariilor). În al treilea rând, sistemul este bazat pe o agresiune instituțională generalizată şi nediscriminatorie, atacând astfel însăşi libertatea. Această agresiune împiedică la rândul ei dezvoltarea creativă a descoperirii antreprenoriale a unor noi moduri financiare de economisire şi de utilizare eficientă a averii. Rezultă astfel o repartiție eronată a forței de muncă şi a capitalului extrem de mare. În al patrulea rând, sistemul nu poate funcționa atât ca asigurator, cât şi ca protector, aceste concepte fiind incompatibile. Sistemul de asigurări private este bazat pe principiul că beneficiile sunt legate de contribuții. Bunăstarea se bazează pe nevoie. Veniturile fiind în scădere, elementul „asigurare" din sistem abandonează elementul „bunăstare", şi viceversa. Şi de ce există astfel de sisteme? Probabil, pentru că unii oameni nu sunt în stare să se întrețină singuri. Este ca şi cum am spune că, deoarece un număr mic de persoane nu poate să-şi asigure hrana, toți ceilalți ar trebui forțați să mănânce la cantine sociale.

AEN: Acest plan de reformă se bazează pe experiența din Chile?

J. Huerta de Soto: Trebuie să ne amintim că pasivele din sistemul chilian au fost foarte mici comparativ cu cele ale Spaniei sau ale Statelor Unite. Acestea au fost în mare măsură acoperite de procesul inflaționist, iar ce a rămas, din surplusurile bugetare. Astfel, analogia cu Chile ne aduce la situația din prezent. Soluția problemelor noastre este mult mai dificilă. În perioada tranziției, muncitorii contribuie atât pentru beneficiarii actuali, cât şi pentru viitoarea lor pensie. Ideea este că noile economii ar trebui să fie exclusiv private şi să fie controlate în totalitate de către individ. Nu poate fi vorba de un program forțat. Ar trebui să permitem doritorilor să iasă din sistem,

fără ca să contribuie sau să beneficieze de pe urma acestuia. Acesta ar trebui să fie un obiectiv pe termen lung şi mă aştept ca oamenii să ia în considerație această opțiune. În cazul planului meu, perioada de tranziție permite o reducere de 50% a impozitelor în schimbul renunțării la toate despăgubirile pentru beneficiile ulterioare. De asemenea, impozitele nu ar trebui să fie mărite pentru a acoperi perioada de tranziție. Utilizarea termenului de privatizare pentru a masca ceea ce reprezintă o salvare a unui sistem deja eşuat prin intermediul impozitelor este prea tentantă pentru politicieni.

AEN: Ar putea fi utilizată o strategie similară pentru a demonta socialismul medical?

J. Huerta de Soto: Sistemul din Spania este mai mult caracterizat de etatism decât cel din SUA. Sistemul medical este aproape în întregime controlat de stat. Eu propun un plan care ar încuraja dezvoltarea ulterioară a sistemului privat prin intermediul reducerilor fiscale. Orice cheltuială pentru serviciile medicale ar putea fi dedusă din impozite. Acest lucru ar previne dubla impunere a serviciilor medicale.

AEN: Şi aceste idei vor obține audiență?

J. Huerta de Soto: Anul trecut am avut alegeri, iar candidatul socialist a pierdut în favoarea candidatului de 44 de ani, José María Aznar. Acesta este însoțit de un nou val de politicieni şi consultanți care au citit autori de genul lui Mises, Hayek şi Rothbard. Aceştia sunt liberali clasici. Am oferit servicii de consultanță Partidului Popular al lui Aznar timp de 12 ani, susținând mereu foarte intens o poziție libertariană. Cu toate că libertarienii lui Aznar sunt încă în minoritate în parlament, s-au făcut progrese considerabile. Impozitele pe câştigurile de capital au fost reduse de la 56% la 20%. Impozitele pe profit şi pe venit sunt, de asemenea, în scădere. Următoarea mare provocare este reprezentată de reforma sectorului forței de muncă. Când guvernul socialist a preluat puterea cu paisprezece ani în urmă, nicio lege din timpul Generalului Franco cu privire la forța de muncă nu a fost pusă în discuție. Legea prevede ca orice întreprindere care concediază un angajat să îi plătească acestuia echivalentul a 1260 de zile de muncă, într-o sumă globală. Ca rezultat, angajările nu mai

sunt atât de dorite. Întreprinderea nu îşi permite să speculeze în acest mod. În plus, ajutorul de şomaj reprezintă 90% din salariu, aşa că motivația de a căuta un nou loc de muncă este prea mică.

AEN: Care ar fi modificarea rezonabilă posibilă din punct de vedere politic?

J. Huerta de Soto: Pentru început, intenționăm să reducem la jumătate acea sumă globală necesară pentru concediere, iar apoi, când va fi stabilită o cauză valabilă, mai mult decât la jumătate. Această sumă obligatorie nu ar trebui să depăşească un salariu anual. Bineînțeles, este vorba de o sumă prea mare. Am sugerat ca toate aceste detalii să fie stipulate în contract. Dacă un angajat doreşte o pensie considerabilă sau o întreagă sumă atunci când este concediat, acesta trebuie să accepte salarii mai mici în prezent, sau invers. Partidele ar trebui să facă modificarea, nu statul. Această idee, ca şi multe altele pe care noi, adepții pieței libere, le dorim, presupune o lungă perioadă de timp. Dar noi căutăm progrese acolo unde le putem face. Centrul de greutate continuă să se deplaseze în direcția noastră, ceea ce este un semn de încurajare. Serviciul militar, de exemplu, va deveni voluntar. Până acum, acesta era obligatoriu, cu durata de un an. Tinerii pierdeau vremea, consumau droguri, erau şoferi pentru generali ş.a.m.d. Mai mult de 200.000 de tineri pierdeau un an de timp productiv. Astfel, prin recâştigarea acestui timp, va spori averea generală a țării.

AEN: Credeți că aceşti copii ar trebui să fie mai degrabă în şcoli?

J. Huerta de Soto: Nu obligatoriu, pentru că acest lucru ar putea fi o investiție intelectuală eronată, ceea ce se întâmplă deseori când educația este subvenționată de stat. Teoria „capitalului uman" a lui Gary Becker pare a susține faptul că, pentru societate, eşti cu atât mai valoros, cu cât mai mult înveți la şcoală. Concluzia evidentă este că statul ar trebui să plătească pentru educația fiecăruia, pentru a contribui astfel la îmbogățirea societății. Nu sunt deloc de acord cu Becker. Deoarece sunt implicați banii statului, nu se poate calcula din punct de vedere economic dacă educația este sau nu o investiție bună. Cel mai probabil, nu este. Oamenii petrec ani de zile studiind lucruri care nu le aduc niciun folos. Teoria neoclasică tinde să trateze

în general capitalul în acest mod: nu există o investiție de capital bună sau proastă; este vorba doar de capital. Pe de o parte, investiția eronată în capitalul intelectual este mult mai gravă decât pierderile cauzate de o alocare greşită a altor resurse.

AEN: Există vreo contradicție între ideile dumneavoastră teoretice şi propunerile modeste de reformă?

J. Huerta de Soto: Cel mai mare pericol al strategiei libertariene este căderea în pragmatismul de zi cu zi. Este foarte uşor să uităm de obiectivele finale, din cauza aşa-zisei imposibilități politice de a le atinge pe termen scurt. Programele şi obiectivele noastre devin confuze, iar intelectualii noştri sunt cooptați de stat. Modalitatea de a preveni acest lucru este de a adopta o strategie dublă. Pe de o parte, trebuie să fim deschişi şi sinceri cu privire la obiectivele noastre şi să informăm constant publicul de ce obiectivul nostru final este cel mai bun pentru societate. Pe de altă parte, ar trebui să sprijinim orice politici pe termen scurt care permit atingerea obiectivelor noastre. În acest fel, atunci când vor fi atinse obiectivele noastre pe termen scurt, nu mai există cale de întoarcere. Putem continua cu deplină încredere că oamenii înțeleg că mai sunt multe de făcut.

AEN: Cum ați aflat de Şcoala Austriacă?

J. Huerta de Soto: La vârsta de 16 ani, am dezvoltat o atracție puternică față de economie, în general. Am răscolit librăriile în căutarea oricăror cărți de economie. Am crezut că le-am citit pe toate, până când am mers într-o zi la un târg de carte şi am văzut o lucrare necunoscută. Este vorba de *Human Action*. Îmi plac cărțile mai voluminoase, aşa că am achiziționat imediat o copie. Am rămas impresionat de puterea sa încă de la început. Unul din prietenii tatălui meu m-a văzut într-o zi citindu-l pe Mises şi m-a invitat să particip la seminarul lui Reig, despre care am menționat mai sus. Au fost surpinşi să vadă că eu cunoşteam acea carte la fel de bine ca şi ceilalți membri. Apoi am citit *Man, Economy and State*. În următorii ani mi-am îmbogățit în mod constant cunoştințele.

AEN: Pare surprinzător că economia a devenit atât de atractivă pentru dumneavostră la o vârstă atât de fragedă.

J. Huerta de Soto: Afacerea mea de familie este reprezentată de asigurările de viață, singura trăsătură pe care o am în comun cu John Maynard Keynes, care s-a aflat la conducerea National Mutual Life Assurance Society din Londra, în anii '30. Este vorba de o afacere de tradiție, care s-a dezvoltat în mod spontan timp de 200 de ani. Muncind împreună cu tatăl meu, am devenit în mod natural interesat de bani, finanțe şi instituții economice. Am vrut să devin actuar. Eram foarte bun la matematică. Curând însă, am început să realizez că ceea ce ține de probabilitățile de viață şi moarte, lucru valabil pentru actuari, nu poate funcționa în teoria economică, pentru că acțiunea umană nu presupune constante. Este vorba de creativitate, schimbare, alegeri şi descoperiri, dar nu există vreun corespondent fix care să permită crearea funcțiilor. Hans Mayer a afirmat ceva foarte interesant, raționament care a apărut în colecția de scrieri austriece ale lui Israel Kirzner. Mayer a demonstrat că acele curbe ale cererii şi ofertei nu pot reflecta realitatea, pentru că informația necesară pentru a le construi poate fi furnizată doar în timp şi numai prin intermediul procesului antreprenorial. Acea informație niciodată nu se iveşte în acelaşi timp, aşa cum ar trebui să presupunem, conform matematicii. Aceasta a fost o idee preluată de la Mises şi dezvoltată ulterior. Însă Mayer a fost un cameleon politic, mai ales în timpul anilor decisivi dinaintea celui de-al II-lea Război Mondial, şi ca o consecință a acestui fapt nu a fost luat serios în considerație de către Mises.

AEN: Keynes, se pare, nu a tras aceleaşi concluzii referitor la acțiunea umană, în timpul carierei sale în asigurări.

J. Huerta de Soto: Se pare că Keynes nu a influențat negativ doar economia, ci şi practica asigurărilor de viață. Acesta a încălcat politicile tradiționale ale companiei prin evaluarea activelor la valoarea de piață în loc de valoarea istorică. Pe termen scurt, a obținut un avantaj competitiv enorm. Keynes a fost în stare să distribuie dividende clienților săi, neavând câştiguri de capital realizate. Când bursa era în creştere, era minunat. Când a început însă Marea Depresiune, compania lui a fost foarte aproape de faliment. Atât industria asigurărilor din Marea Britanie, cât şi cea din SUA suferă de această distanțare dezastruoasă de tradiție. Pe

continent, încă se mai practică evaluarea activelor la costul istoric şi dividendele se plătesc în cazul realizării câştigurilor de capital.

AEN: Aţi oferit Institutului Mises o fotografie a Regelui Juan Carlos ţinând în mână o carte de Mises. Este un adept al lui Mises?

J. Huerta de Soto: Nu aş spune, dar este interesat de pieţele libere şi conştientizează că avem opinii radicale în această privinţă. În fiecare an îl invităm la un târg de cărţi noi şi a avut bunăvoinţa să vină. Având în vedere că nu a studiat la Universitatea din Chicago, este în mai mare măsură pro-austriac decât ne-am putea imagina. Nu se ştie niciodată ce persoane sau grupuri pot fi atrase de Şcoala Austriacă.

AEN: De exemplu, influenţa austriecilor asupra Bisericii Catolice contemporane prin intermediul salamancanilor.

J. Huerta de Soto: Biserica Catolică este ca un imens vas de linie transatlantic. Dacă întorci cârma spre dreapta, vasul se mişcă încet, încet şi, în cele din urmă, începe să-şi schimbe direcţia. În Spania există o grupare catolică foarte puternică, numită Opus Dei. Este foarte apropiată de Papă şi are o gândire pro-business. Cineva din acest ordin a citit lucrările lui Hayek, l-a considerat ca fiind pro-business şi a trimis un mesaj întregii organizaţii: Opus Dei ar trebui să-i susţină pe austrieci. Deodată, toate cărţile mele au început să fie citite de fiecare membru din ordin, iar eu am început să ţin prelegeri preoţilor şi membrilor lor. Chiar am citit recent o teză de doctorat despre Mises şi Hayek, scrisă de un membru din conducerea Opus Dei.

AEN: Se pare că Papa are dreptate în privinţa multor probleme economice, însă pare să fie în dezacord cu sindicatele.

J. Huerta de Soto: În scrierile sale, Papa foloseşte des termenul *muncă*, referindu-se de fapt la „acţiunea umană". Când spune că *munca* este creativă, *munca* este antreprenorială, *munca* este productivă, nu vorbeşte despre sindicate, ci se referă la ideea de acţiune economică. Bineînţeles, Biserica poate să nu aibă dreptate, ceea ce s-a întâmplat timp de mulţi ani în cazul dobânzii, aşa cum ne arată Rothbard în *History of Thought*. Opiniile Bisericii cu privire la problemele

economice trebuie luate serios în considerație, dar acestea nu au impact asupra credinței. Apropo, am pe perete o fotografie a lui Hayek alături de Papa Ioan Paul al II-lea.

AEN: Credeți că economiştii ar trebui să perceapă religia cu mai multă seriozitate?

J. Huerta de Soto: Cu siguranță. Religia are un rol foarte important în viață şi economie. Aceasta transmite de la generație la generație anumite tipuri de comportament şi tradiții morale esențiale în materie de drept, care fac posibile schimbul economic. De exemplu, dacă nu sunt respectate termenele contractelor, societatea se poate prăbuşi. Religia, nu statul este mijlocul principal de a ne împărtăşi sentimentul obligațiilor, al datoriei de a ne ține promisiunile şi de a respecta proprietatea celorlalți.

AEN: A fost vreun economist declarat sfânt?
J. Huerta de Soto: Doi scolastici. Doi economişti din cadrul scolasticilor au devenit sfinți: San Bernardino din Siena şi marele lui student, San Antonino din Florența. Să sperăm că nu vor fi ultimii.

BIBLIOGRAFIE

ALCHIAN, A.A. „Corporate Management and Property Rights", în *Economic Policy and the Regulation of Corporate Securities*, American Enterprise Institute, Washington D.C., 1969, pp. 342 ss.

ALCHIAN, A.A. şi ALLEN, W.R., *University Economics: Elements of Inquiry*, Wadsworth Publishing, Belmont, California, ediţia a treia, 1971.

ÁLVAREZ, V.A., „"El Camino hacia la Servidumbre" del Profesor Hayek", *Moneda y Crédito*, n.º 13, iunie 1945; reprodus în Cap. 2 din *Libertad Económica y Responsabilidad Social*, zece eseuri, ediţie comemorativă a centenarului naşterii lui D. Valentín Andrés Álvarez, Centro de Publicaciones del Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, Madrid 1991, pp. 69-86.

ALLAIS, M., „Le problème de la planification dans une économie collectiviste", *Kyklos*, iulie–octombrie 1947, vol. I, pp. 254-280, vol. II, pp. 48-71.

ANDERSON, T.L. şi LEAL, D.R., *Ecología de mercado*, Unión Editorial, Madrid 1993.

ANTONELLI, E., „Léon Walras et Carl Menger à travers leur correspondence", *Économie Appliquée*, vol. VI, Aprilie-Sept. 1953.

AQUINO, St. T., *Suma Teológica*, vol. IV, B.A.C., Madrid 1954.

ARANSON, P.H., „Bruno Leoni in Retrospect", *Harvard Journal of Law and Public Policy*, vara 1988.

ARMENTANO, D.T., „Resource Allocation Problems under Socialism", în *Theory of Economic Systems: Capitalism, Socialism, Corporatism*, William P. Snavely (ed.), Ed. Merrill, Columbus, Ohio, 1969, pp. 133 ss.

ARNOLD, N.S., *Marx's Radical Critique of Capitalist Society: A Reconstruction and Critical Evaluation*, Oxford University Press, Oxford 1990.

ARROW, K.J., „Limited Knowledge and Economic Analysis", *American Economic Review*, vol. 64, martie 1974, pp. 1-10.

— *The Limits of Organization*, New York 1974.

ARROW, K.J. şi HURWICZ, L., *Studies in Resources Allocation Processes*, Cambridge University Press, Cambridge 1977.

ARRUÑADA, B., „El Coste de la Información Contable", *España Económica*, mai 1991, pp. 8-11.

BAGEHOT, W., *Economic Studies*, Longmans Green, Londra 1898.

BAILEY, S., *A Defense of Joint-Stock Banks and Country Issues*, James Ridgeway, Londra 1840.

BALLESTEROS, A., *Alfonso X El Sabio*, Ediţiile „El Albir", Barcelona 1984.

BALLOD, K., *Der Zukunftsstaat: Wirtschaftstechnisches Ideal und Volkswirtschaftliche Wirklichkeit*, E. Laubsche, ediţia a patra, Berlin 1927 (1.ª ediţie, Stuttgart 1919).

BARONE, E., „Il Ministro della Produzione nello Stato Colletivista", *Giornale degli Economisti*, n.º 37, septiembre 1908. Tradus în limba engleză de F.A. Hayek cu titlul de „The Ministry of Production in the Collectivist State", Appendix A în *Collectivist Economic Planning*, F.A. Hayek (ed.), Augustus M. Kelley, Clifton 1975, pp. 245-290.

BARROW, J.D. şi TIPLER, F.J., *The Anthropic Cosmological Principle*, Oxford University Press, Oxford 1986.

BARRY, N.P., „The Economics and Philosophy of Socialism", *Il Politico*, anul XLIX, n.º 4, 1984, pp. 573-592.

— *The Invisible Hand in Economics and Politics. A Study in the two Conflicting Explanations of Society: End-States and Processes*, Institute of Economic Affairs, Londra 1988.

BASTIAT, F., „La Ley", în *Obras Escogidas*, ediţie de F. Cabrillo, Unión Editorial, Madrid 2004.

BAUER, O., *Der Weg Zum Sozialismus*, Ignaz Brad, Viena 1919.

BENNETT, J., *The Economic Theory of Central Planning*, Basil Blackwell, Oxford 1989.

BERGSON, A., „Socialist Economics", în *A Survey of Contemporary Economics* (ed. Howard S. Ellis), Richard D. Irwin, Homewood, Illinois, 1948.

BERGSON, H., *Oeuvres*, Presses Universitaires de France, Paris 1959.

BERGUM, D.F., „Economic Planning and the Science of Economics", *American Economic Review*, Iunie 1941.

BERNHOLZ, P., „Information, Motivation, and the Problem of Rational Economic Calculations in Socialism", în Svetozar Pejovich (ed.), *Socialism. Institutional, Philosophical and Economic Issues*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Olanda, 1987.

BIBLIA DE JERUSALÉN, Desclée de Brouwer, Bilbao 1971.

BLAUG, M., *Economics Through the Looking Glass,* Institute of Economic Affairs, Londra 1988.

— „Comment on O'Brien's "Lionel Robbins and the Austrian Connection"", în *Carl Menger and his Legacy in Economics*, Edit. de Bruce J. Caldwell, Supliment Anual al volumului 22, *History of Political Economy*, Duke University Press, Durham 1990.

— „Book Review", *Economic Journal*, vol. 103, n.º 421, noiembrie 1993, pp. 1570 ss.

BLAUG, M. şi DE MARCHI, N., *Appraising Economic Theories*, Edward Elgar, Aldershot, Marea Britanie, 1991.

BLOCK, W. şi HEXHAM, I., *Religion, Economics and Social Thoughts*, Fraser Institute, Vancouver 1989.

BOETTKE, P.J., „Evolution and Economics: Austrians as Institutionalists", în *Research in the History of Economic Thought and Methodology*, n.º 6, 1988.

— *The Political Economy of Soviet Socialism: The Formative years 1918-1928*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Olanda, 1990.

BÖHM-BAWERK, E. VON., „The Exploitation Theory", Cap. XII, pp. 241 la 321 din vol. I al *Capital and Interest*, „History and Critique of Interest Theories", Libertarian Press, South Holland, Illinois, 1959, traducere în engleză de „Geschichte und Kritik der Kapitalzins-Theorien" (1884, 1900, 1914 şi 1921), vol. I al *Kapital und Kapitalzins*. Există o traducere în castiliană prefaţată de J. Reig cu titlul *La Teoría de la Explotación*, Unión Editorial, Madrid 1976.

— *Capital and Interest*, vol. II, „The Positive Theory of Capital", Libertarian Press, South Holland, Illinois, 1959.

— „Zum Abschluss des Marxchen Systems", pp. 85-205 din *Staatswissenschaftliche Arbeiten-Festgaben für Karl Knies zur Fünfundsiebzigsten Wiederkehr*, Haering, Berlin 1896. Tradus în engleză cu titlul „Unresolved Contradiction in the Marxian Economic System", Cap. IV din *Shorter Classics of Eugen von Böhm-Bawerk*, Libertarian Press, South Holland 1962. Tradus în castiliană cu titlul „Una Contradicción no resuelta en el Sistema Económico Marxista", *Libertas*, n.º 12, mai 1990, anul VII, Buenos Aires, pp. 165-296.

— „Macht oder Ökonomisches Gesetz?", în *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung*, Viena, vol. XXIII, decembrie 1914, pp. 205-271. Tradus în engleză în 1931 de J.R. Mez şi publicat cu titlul „Control or Economic Law?", în *Shorter Classics*

of Eugen von Böhm-Bawerk, vol. I, Libertarian Press, South Holland, Illinois, 1962. Ediția spaniolă de Unión Editorial, Madrid 2009.

BORRELL, J., *La República de Taxonia,* Ediţiile Pirámide, Madrid 1992.

BRADLEY, R., „Market Socialism: A Subjectivist Evaluation", *The Journal of Libertarian Studies*, vol. V, n.º 1, iarna 1981, pp. 23-39.

BRUS, W., „Observaciones sobre los problemas de contabilidad marginal en la economía socialista", în *Problemas de Economía Política del Socialismo*, ed. Oskar Lange, Fondo de Cultura Económica, Mexic 1974, pp. 175-194.

BRUS, W. şi LASKI, K., *From Marx to the Market: Socialism in Search of an Economic System*, Clarendon Press, Oxford 1989.

BRUTZKUS, B., *Economic Planning in Soviet Russia*, Routledge, Londra 1935 (există o ediție publicată de Hyperion Press, Westport, Connecticut, 1982). Traducere în engleză de *Die Lehren des Marxismus im Lichte der Russischen Revolution*, Edit. H. Sack, Berlin 1928.

BUCHANAN, J.M., *Cost and Choice*, Marckham Publishing, Chicago 1969.

— „The Public Choice Perspective", Cap. 3, *Liberty, Market and State*, Harvester Press, Sussex 1986.

BUCHANAN, J.M. şi THIRLBY, G.F. (eds.), *L.S.E. Essays on Cost*, New York University Press, New York 1981.

BUKHARIN, N.I. şi PREOBRAZHENSKY, E., *The ABC of Communism: A Popular Explanation of the Program of the Communist Party of Russia*, University of Michigan Press, Ann Arbor 1966.

BURCZAK, T.A., *Socialism after Hayek*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 2006.

CAFFÉ, F., „Barone", *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, vol. I, pp. 195- 196, Macmillan, Londra 1987.

CALDWELL, B., *Beyond Positivism. Economic Methodology in the Twentieth Century*, Allen and Unwin 1982.

— (Ed.), *Carl Menger and his Legacy in Economics*, Supliment Anual al vol. 22, *History of Political Economy*, Duke University Press, Durham şi Londra 1990.

CAMPOS, J.G. şi BARELLA, A., *Diccionario de Refranes*, Anejo XXX, Boletín de la Real Academia Española, Madrid 1975.

CASSEL, G., *Teoristiche Sozialökonomie*, a cincea ediție, Leipzig 1932 (prima ediție în 1918); tradusă în castiliană de Miguel Paredes cu titlul de *Economía Social Teórica*, Edit. Aguilar, Madrid 1960; şi în

engleză de S.L. Barron, *The Theory of Social Economy*, Augustus M. Kelley, New York 1967.

CAVE, M., *Computers and Economic Planning: The Soviet Experience*, Cambridge University Press, Cambridge 1980.

CELA, C.J., „El Dragón de Leviatán", prelegere susţinută la Unesco în iulie 1990, „Los Intelectuales y el Poder", pp. IV şi V, *ABC*, 10 iulie 1990, Madrid.

CERVANTES, M., *El Ingenioso Hidalgo Don Quijote de la Mancha*, Ediţie critică şi comentarii de Vicente Gaos, Edit. Gredos, Madrid 1987.

CICERÓN, M.T., *De Re Publica*, The Loeb Classical Library, Cambridge, Massachusetts, 1961. Traducere în castiliană de Antonio Fontán, *Sobre la República*, Edit. Gredos, Madrid 1974.

COASE, R.H., „The Nature of the Firm", în *The Firm, the Market and the Law*, University of Chicago Press, Chicago 1988, pp. 33 a 55; retipărit în *Economica*, n.º 4, noiembrie, 1937.

COLLARD, D., „Henry Douglas Dickinson", *The New Palgrave. A Dictionary of Economics*, vol. I, op. citată, p. 836.

CROZIER, B. şi SELDON, A., *Socialism Explained*, The Sherwood Press, Londra 1984.

CHALOUPEK, G.K., „The Austrian debate on economic calculation in a socialist economy", *History of Political Economy*, vol. 22, n.º 4, iarna 1990, pp. 659- 675.

CHAREMZA, W. şi GRONICKI, M., *Plans and Disequilibria in Centrally Planned Economies*, North Holland, Amsterdam 1988.

DEMBISKI, P.H., *The Logic of the Planned Economy: The Seeds of the Collapse*, Clarendon Press, Oxford 1991.

DILORENZO, T.J., „Competition and Political Entrepreneurship; Austrian Insights into Public Choice Theory", în *The Review of Austrian Economics*, edit. de Murray N. Rothbard şi Walter Block, vol. 2, Lexington Books, Lexington 1988, pp. 59-71.

DICKINSON, H.D., „Price Formation in a Socialist Economy", *Economic Journal*, n.º 43, 1933, pp. 237-250.

— *Economics of Socialism*, Oxford University Press, Oxford 1939.

DOBB, M.H., „Economic Theory and the Problems of a Socialist Economy", *Economic Journal*, n.º 43, 1933, pp. 588-598.

— „Economic Theory and Socialist Economy: A Reply", *Review of Economic Studies*, n.º 2, 1935, pp. 144-151.

— „Review of Brutzkus and Hayek", *Economic Journal*, n.º 45, 1935.

— „Economic Law in the Socialist Economy", în *Political Economy and Capitalism: Some Essays in Economic Tradition*, Routledge and Kegan Paul, Londra 1937. Tradus în castiliană de Emigdio Martínez Adame cu titlul de „La Ley Económica en una Economía Socialista", în *Economía Política y Capitalismo*, Fondo de Cultura Económica, Mexic 1974.
— *On Economic Theory and Socialism. Collected Papers*, Routledge and Kegan Paul, Londra 1955.

DOLAN, E.G. (ed.), *The Foundations of Modern Austrian Economics*, Sheed and Ward, Kansas City 1976.

DURBIN, E., *The Fabians, Mr. Keynes and the Economics of Democratic Socialism*, Routledge and Kegan Paul, New York 1984.
— *New Jerusalems: The Labour Party and the Economics of Democratic Socialism*, Routledge and Kegan Paul, Londra 1985.

DURBIN, E.F.M., *Purchasing Power and Trade Depression*, Chapman and Hall, Londra 1933.
— „Economic Calculus in a Planned Economy", *Economic Journal*, decembrie 1936; reeditat în *Problems of Economic Planning*, Routledge and Kegan Paul, Londra 1968, pp. 140-155.
— „A Note on Mr. Lerner's "Dynamical" Propositions", *Economic Journal*, n.º 47, sept. 1937, pp. 577-581.

EATWELL, J., MILGATE, M. și NEWMAN, P., *The New Palgrave: A Dictionary of Economics* (4 vols.), Macmillan Press, Londra 1987.

ELLIOTT, J.H., *El Conde-Duque de Olivares*, Editorial Crítica, Barcelona 1990.

ELLMAN, M., „Changing Views on Central Economic Planning 1958/1983", *The ACES Bulletin*, n.º 25, 1983, pp. 11-29.
— „Economic Calculation in Socialist Economies", în *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, vol. II, Macmillan, Londra 1987, p. 31.
— *Socialist Planning*, a doua ediție, Cambridge University Press 1989. Tradus în castiliană de Carlos Cruz Arjona cu titlul de *La Planificación Socialista,* Fondo de Cultura Económica, Mexic 1983.

ENDRES, A.M., „Menger, Wieser, Böhm-Bawerk and the Analysis of Economic Behaviour", *History of Political Economy*, vol. 23, n.º 2, vara 1991, pp. 279-299.

ENGELS, F., *Anti-Dühring o La Revolución de la Ciencia de Eugenio Dühring: Introducción al Estudio del Socialismo*, Editorial Claridad, Buenos Aires, ediția a treia, 1970.

EXTAIN, A. (ed.), *Comparison of Economic Systems: Theoretical and Methodological Approaches*, University of California Press, Berkeley 1971.

FELIPE, L., *Obras Completas*, Edit. Losada, Buenos Aires 1963.

FERGUSON, A., *An Essay on the History of Civil Society*, T. Caddel in the Strand, Londra, și A. Kincaid, W. Creech și J. Beel, Edimburgo 1767. Există o traducere în castiliană la a treia ediție în engleză din 1773, revizuită și corectată de Juan Rincón Jurado și publicată de Instituto de Estudios Políticos, Madrid 1974.

FEUCHT, M., *Theorie des Konkurrenzsozialismus*, G. Fischer, Stuttgart 1983.

FRIEDMAN, D., *The Machinery of Freedom*, ediția a doua, Open Court, Illinois 1989.

FRIEDMAN, M., „Lerner on the Economics of Control", *Journal of Political Economy*, octombrie 1947, pp. 405-416; traducere în spaniolă de Raimundo Ortega Fernández cu titlul „Lerner y la Economía de Control", Cap. XI de *Ensayos sobre Economía Positiva*, Editorial Gredos, Madrid 1967.

— *Market or Plan?*, Center for Research into Communist Economies, Londra 1984.

FURUBOTN, E. și PEJOVICH, S., „Property Rights, Economic Decentralization and the Evolution of the Yugoslav Firm", în *Journal of Law and Economics*, n.º 16, 1973, pp. 275-302.

GARELLO, J., „Cultural Protectionism", *Mont Pèlerin Regional Meeting*, Paris 1984.

GARCÍA VILLAREJO, A. și SALINAS SÁNCHEZ, J., *Manual de Hacienda Pública: General y de España*, Editorial Tecnos, Madrid 1985.

GARDNER, R., „L.V. Kantorovich: The Price Implications of Optimal Planning", *Journal of Political Literature*, vol. XXVIII, iunie 1990, pp. 638-648.

GILLESPIE, S., „Are Economic Statistics Overproduced?", *Public Choice*, vol. 67, n.º 3, decembrie 1990, pp. 227-242.

GÖDEL, K., „Über formal unentscheidbare Sätze der "Principia Mathematica" und verwandter Systeme I", în *Monatshefte für*

Mathematik und Physik, n.º 38, pp. 173-198; tradus în engleză în *Collected Works* de Kurt Gödel, Oxford University Press, Oxford 1986 (traducerea în spaniolă de Jesús Mosterín, Alianza Universidad, n.º 286, Madrid 1989).

GOSSEN, H.H., *Entwicklung der Gesetze des Menschlichen Verkehrs und der daraus fliessenden Regeln für menschliches Handeln*, Edit. Friedrich Vieweg & Sohn, Braunschweig 1854. Există o traducere în engleză de Rudolph C. Blitz, publicată de The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1983, cu titlul *The Laws of Human Relations and The Rules of Human Action Derived Therefrom*.

GOULD, J.P. şi FERGUSON, C.E., *Microeconomic Theory*, Richard D. Irwin, a cincea ediţie, Illinois, 1980. Există o traducere în castiliană de Eduardo L. Suárez, publicată cu titlul de *Teoría Microeconómica*, Fondo de Cultura Económica, Mexic 1983.

LE GRAND, J. şi ESTRIN, S. (editori); *Market Socialism*, Clarendon Press, Oxford 1989.

GRANICK, D., „Central Physical Planning Incentives and Job Rights", în *Comparative Economic Systems: Present Views*, Ed. A. Zimbalist, Kluwer-Nijhoff, Boston 1984.

GRAY, J., *Liberalisms: Essays in Political Philosophy*, Routledge, Londra 1989.

HAHN, F., „On Market Economics", în *Thatcherism*, Robert Skidelsky (ed.), Chatto & Windus, Londra 1988.

HALM, G., „Further Considerations on the Possibility of Adequate Calculation in a Socialist Community", tradus în engleză de H.E. Batson, inclus în F.A. Hayek (ed.) *Collectivist Economic Planning* (1935), pp. 131-200.

HARDIN, G., „An Operational Analysis of Responsibility", în *Managing the Commons*, ed. Garret Hardin y John Baden, W.H. Freeman, San Francisco 1977.

HARDT, J.P. şi alţii (eds.), *Mathematics and Computers in Soviet Economic Planning*, Yale University Press, New Haven, Connecticut, 1967.

HAYEK, F.A., „Nature and History of the Problem", în *Collectivist Economic Planning*, Routledge, Londra 1935.

— „The Present State of the Debate" (1935), în *Collectivist Economic Planning*, Augustus M. Kelley, Clifton, 1975, pp. 201-243. Reeditat cu titlul de „Socialist Calculation II: The State of the Debate

(1935)", în *Individualism and Economic Order*, Gateway Edition, Chicago 1972.
— (Ed.), *Collectivist Economic Planning*, Routledge & Sons, Londra 1935. Reeditat de Augustus M. Kelley, Clifton 1975.
— „Economics and Knowledge", *Economica*, IV (1937), pp. 33-54; reeditat în *Individualism and Economic Order*, Gateway Edition, Henry Regnery, Chicago 1972.
— „Socialist Calculation III: The Competitive "Solution"", *Economica*, vol. III, n.º 26, mai 1940. Reeditat în *Individualism and Economic Order*, Gateway Edition, Chicago 1972, pp. 181-208.
— „The Use of Knowledge in Society", *American Economic Review*, XXXV, n.º 4 (sept. 1945), pp. 519-530, în *Individualism and Economic Order*, Gateway Edition, Henry Regnery, Chicago 1972.
— *The Counter-Revolution of Science*, Free Press, Glencoe, New York, 1952 (există o ediție magnifică de Liberty Press, Indianápolis 1979). Ediție spaniolă de Unión Editorial, Madrid 2003.
— *The Constitution of Liberty*, University of Chicago Press, Chicago 1959. Există o traducere spaniolă de José Vicente Torrente, publicată cu titlul de *Los Fundamentos de la Libertad* de Unión Editorial de Madrid în opt ediții, prima în 1975 şi ultima în 2008.
— „The Results of Human Action but not of Human Design", în *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, Simon and Schuster, New York 1969. Ediție spaniolă de Unión Editorial, Madrid 2007.
— „Rules, Perception and Intelligibity", în *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, op. cit. Ediție spaniolă de Unión Editorial, Madrid 2007.
— *The Road to Serfdom*, The University of Chicago Press, Chicago 1972. (1.ª ed. din 1944). Tradus în spaniolă de José Vergara cu titlul de *Camino de Servidumbre*, Alianza Editorial, Madrid 1978 (n.º 676 din seria cărţilor cartonate).
— *Law, Legislation and Liberty*, vol. I, „Rules and Order"; vol. II, „The Mirage of Social Justice"; vol. III, „The Political Order of a Free People", The University of Chicago Press, Chicago 1973, 1976 şi 1979. Există o traducere în castiliană de Luis Reig Albiol, publicată cu titlul de *Derecho, Legislación, y Libertad*, publicată într-un singur volum de Unión Editorial, Madrid 2006.
— „Competition as a Discovery Procedure", în *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*, Routledge

and Kegan Paul, Londra 1978 (ediție în spaniolă de Unión Editorial, Madrid 2007).
— *The Sensory Order*, University of Chicago Press, Midway Reprint, Chicago 1976 (1.ª ed. 1952). Ediție în spaniolă de Jesús Gómez Ruiz, Unión Editorial, Madrid 2003.
— „Dr. Bernard Mandeville", în *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*, Routledge and Kegan Paul, Londra 1978 (ediție spaniolă, Unión Editorial, Madrid 2007).
— „The New Confusion about Planning", în *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*, Routledge and Kegan Paul, Londra 1978 (ediție spaniolă de Juan Marcos de la Fuente, Unión Editorial, Madrid 2007).
— „Two Pages of Fiction: The Impossibility of Socialist Calculation", *Economic Affairs*, aprilie 1982; reeditat în *The Essence of Hayek*, edit. de Chiaki Nishiyama și Kurt R. Leube, Hoover Institution Press, Stanford University 1984, pp. 53-61.
— „The Moral Imperative of the Market", în *The Unfinished Agenda: Essays on the Political Economy of Government Policy in Honour of Arthur Seldon*, Institute of Economic Affairs, Londra 1986.
— *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism*, The University of Chicago Press, Chicago 1988. Există o traducere în spaniolă realizată de Luis Reig Albiol cu prefață de Jesús Huerta de Soto, publicată cu titlul de *La Fatal Arrogancia: Los Errores del Socialismo* de Unión Editorial, Madrid 1990. (Reprodsă în Vol. I, *Obras Completas de F.A. Hayek*, Unión Editorial, Madrid 1997).
— *The Trend of Economic Thinking. Essays on Political Economists and Economic History,* vol. III al *The Collected Works of F.A. Hayek*, Routledge, Londra 1991. (Ediție spaniolă, Unión Editorial, Madrid 1995).
— *Socialismo y guerra*, vol. 10 al *Obras Completas de F.A. Hayek*, Unión Editorial, Madrid 1998.
HEERTJE, A., „Nicolaas Gerard Pierson", *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, vol. III, Macmillan, Londra 1987, p. 87.
HEILBRONER, R., „The Triumph of Capitalism", *The New Yorker*, 23 ianuarie, 1989.
— „Analysis and Vision in the History of Modern Economic Thought", *Journal of Economic Literature*, vol. XXVIII (sept. 1990), pp. 1097-1114.

HEIMANN, E., *Mehrwert und Gemeinwirtschaft. Kritische und Positive Beiträge zur Theorie des Sozialismus*, Edit. Robert Engelmann, Berlín 1922.

HILFERDING, R., „Böhm-Bawerks Marx-Kritik", *Marx-Studien*, vol. I, I. Brand, Viena 1904.

HOFF, T.J.B., *Okonomisk Kalkulanjon i Socialistiske Samfund*, H. Ashekovg, Oslo 1938. Tradus în engleză de M.A. Michael cu titlul de *Economic Calculation in the Socialist Society*, William Hodge, Londra 1949; şi Liberty Press, Indianápolis 1981.

— *Economic Calculation in the Socialist Society*, Liberty Press, Indianápolis 1981.

HOPPE, H.H., *A Theory of Socialism and Capitalism*, Kluwer Academic Publishers, Amsterdam şi Londra 1989.

HOSELITZ, B.F., „The Early History of Entrepreneurial Theory", în *Explorations in Entrepreneurial History*, 3, n.º 4, aprilie 1956. Versiunea espaniolă în J.E. Spengler şi W.R. Allen, *El pensamiento económico de Aristóteles a Marshall,* Edit. Tecnos, Madrid 1971, Cap. 9.

HUBERMAN, B.A. (ed.), *The Ecology of Computation*, North Holland, Amsterdam 1988.

HUERTA DE SOTO, J., „La Teoría Austriaca del Ciclo Económico", *Moneda y Crédito*, n.º 152, martie 1980; retipărit în *Estudios de Economía Política*, J. Huerta de Soto, 2.ª ed. Unión Editorial, Madrid 2003, cap. XIII.

— „Derechos de Propiedad y Gestión Privada de los Recursos de la Naturaleza", în *Cuadernos del Pensamiento Liberal*, n.º 2, martie 1986, Unión Editorial, Madrid, pp. 13 a 30, reprodus în *Estudios de Economía Política*, J. Huerta de Soto, 2.ª ed. Unión Editorial, Madrid 2003, cap. XX.

— (Ed.), *Lecturas de Economía Política*, 3 vols., Unión Editorial, Madrid 1986-1987.

— *Estudios de Economía Política*, 2.ª ed., Unión Editorial, Madrid 2004.

— „Conjectural History and Beyond", în „"The Fatal Conceit" by F.A. Hayek, A Special Symposium", *Humane Studies Review*, vol. 6, n.º 2, iarna 1988-1989, p. 10. Publicat în spaiolă cu titlul de „Historia, Ciencia Económica y Ética Social" în *Estudios de Economía Política*, 2.ª ed., Unión Editorial, Madrid, cap. VII.

— „Prólogo" la cartea *Hayek: Su contribución al pensamiento político y económico de nuestro tiempo*, de Eamonn Butler, Unión Editorial, Madrid 1990, pp. 9-15.
— „La Crisis del Paradigma Walrasiano", *El País*, Madrid, 17 decembrie 1990, p. 36.
— „Prólogo" la vol. I al *Obras Completas* de F.A. Hayek (*La Fatal Arrogancia: Los Errores del Socialismo*), Unión Editorial, Madrid 1990, pp. 13-27.
— „El Fracaso del Estado "Social"", *ABC*, Madrid, 8 aprilie 1991, pp. 102-103.
— „F.A. Hayek: Los Fundamentos de la Economía Liberal", *Revista de Economía*, Consejo General de Colegios de Economistas de España, n.º 12, Madrid 1992, pp. 121-125.
— „The Economic Analysis of Socialism", Cap. 14 din *New Perspectives on Austrian Economics*, Gerrit Meijer (ed.), Routledge, Londra și New York 1995.
— „Nota crítica sobre la propuesta de reforma de las normas de contabilidad", *Partida doble: revista de contabilidad, auditoría y empresa*, n.º 142, martie 2003, pp. 24-27.
— *Dinero, crédito bancario y ciclos económicos*, 4.ª ed., Madrid 2009.
— *The Theory of Dinamic Efficiency*, Routledge, Londra și New York 2009.
HÜLSMANN, J.G., *Mises: The Last Knight of Liberalism*, Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama 2007.
HUME, D., *A Treatise of Human Nature*, Oxford University Press, Oxford 1981.
HURWICZ, L., „Centralization and Decentralization in Economic Processes", în *Comparison of Economic Systems: Theoretical and Methodological Approaches*, Alexander Extain (ed.), University of California Press, Berkeley 1971.
— „The Design of Mechanisms for Resource Allocation", *American Economic Review*, n.º 63, 2, mai 1973.
— „Economic Planning and the Knowledge Problem: A Comment", *Cato Journal*, vol. 4, n.º 2, toamna 1984.
INGRAO, B. e ISRAEL, G., *La Mano Invisibile*, Edit. Laterza & Figli, Roma-Bari 1987. Tradusă în engleză de Ian McGilvray cu titlul *The Invisible Hand: Economic Equilibrium in the History of Science*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1990.

JAFFÉ, W., *Correspondence of Léon Walras and Related Papers*, North-Holland, Amsterdam 1965.

JASAY, A. DE, *Market Socialism: A Scrutiny. This Square Circle*, Institute of Economic Affairs, Occasional Paper 84, Londra 1990.

JUAN PABLO II, *Laborem Exercens: El Trabajo Humano*, Ediciones Paulinas, Madrid 1981.

— *Centesimus Annus: En el Centenario de la „Rerum Novarum"*, Promoción Popular Cristiana, Madrid 1991.

KASER, M.C., „Strumilin", *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, vol. IV, Macmillan, Londra 1987, p. 534.

KAUDER, E., „Intellectual and Political Roots of the Older Austrian School", *Zeitschrift für Nationalökonomie*, n.º 17, pp. 441-425; reprodus în *Austrian Economics*, Stephen Littlechild (ed.), Editorial Edward Elgar, Vermont 1990.

KAUTSKY, K., *The Social Revolution and on the Morrow of the Revolution*, Twenty Century Press, Londra 1907.

— *Die Proletarische Revolution und ihr Programm*, Edit. Dietz Nachfolger, 1922.

KEYNES, J.M., *Two Memoirs*, Rupert Hart-Davies, Londra 1949. Traducere spaniolă de Miguel Temprano García, *Dos recuerdos*, Edit. Acantilado, Barcelona 2006.

KEIZER, W., „Two Forgotten Articles by Ludwig von Mises on the Rationality of Socialist Economic Calculation", în *The Review of Austrian Economics*, vol. I, Lexington Books, Massachusetts, 1987, pp. 109-122.

— „Recent Reinterpretations of the Socialist Calculation Debate", în Krabbe, J.J., Wentjes, A. şi Visser, H. (eds.), în *Austrian Economics. Roots and Ramifications Reconsidered*, MCB University Press, Bradford 1989.

— „The Property Rights Basis of von Mises' Critique of Socialism", manuscris care urmează să fie publicat, prezentat la First European Conference on Austrian Economics, Maastrich, 9-10 aprilie 1992.

KIRZNER, I.M., *Competition and Entrepreneurship*, The University of Chicago Press, Chicago 1973. Există o traducere în castiliană publicată cu titlul de *Competencia y Empresarialidad*, Unión Editorial, a 2.ª ediție, Madrid 1998.

— *Perception, Opportunity and Profit*, The University of Chicago Press, Chicago 1979.
—„Prices, the Communication of Knowledge and the Discovery Process", *The Political Economy of Freedom. Essays in Honor of F.A. Hayek*, Philosophia Verlag, Munchen 1984.
— *Discovery and the Capitalist Process*, The University of Chicago Press, Chicago 1985.
— „Austrian School of Economics", *The New Palgrave. A Dictionary of Economics*, vol. I, Macmillan, Londra 1987, p. 145-151.
— „The Economic Calculation Debate: Lessons for the Austrians", *The Review of Austrian Economics*, vol. 2, Lexington Books, Massachusetts, 1988, pp. 1-18.
— *Discovery, Capitalism and Distributive Justice*, Basil Blackwell, Oxford 1989. Ediție spaniolă, *Creatividad, capitalismo y justicia distributiva*, traducere de Enrique Basañez, Unión Editorial, Madrid 1995.
— *The Meaning of Market Process: Essays in the Development of Modern Austrian Economics*, Routledge, Londra 1992.
KNAACK, R., „Comparative Economics: Lessons from Socialist Planning", în *Comparative Economic Systems: Present Views*, ed. A. Zimbalist, Edit. Kluwer-Nijhoff, Boston 1984.
KORNAI, J., *Antiequilibrium: On Economic Systems Theory and The Task of Research*, North-Holland, Amsterdam 1971.
— *Economics of Shortage*, North-Holland, Amsterdam 1980.
— *Growth, Efficiency, Shortages*, University of California Press, Berkeley 1982.
— „The Hungarian Reform Process", *Journal of Economic Literature*, vol. XXIV, n.º 4, decembrie 1986.
— *Vision and Reality: Market and State*, Edit. Harvester Wheatsheaf, New York 1990.
KOTARBINSKI, T., *Praxiology: An Introduction to the Sciences of Efficient Action*, Polish Scientific Publishers, Varșovia 1965.
KOWALIK, T., „Oskar Lange's Lectures on the Economic Operation of a Socialist Society", în *Contributions to Political Economy*, n.º 6, 1986, pp. 1-24.
— „Lange-Lerner Mechanism", *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, vol. III, Macmillan, Londra 1987, pp. 129-131.

— „Oskar Ryszard Lange", *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, vol. III, Macmillan, Londra 1987, pp. 123-129.
KRIPKE, S., *Wittgenstein: On Rules and Private Language*, Harvard University Press, Harvard 1982.
KUKATHAS, CH., *Hayek and Modern Liberalism*, Clarendon Press, Oxford 1989.
LACHMANN, L.M., „Methodological Individualism and the Market Economy", în *Capital, Expectations and the Market Process: Essays on the Theory of the Market Economy*, Sheed, Andrews & McMeel, Kansas City 1977.
LANDAUER, C., *Planwirtschaft und Verkehrswirtschaft*, Duncker & Humblot, Munchen 1931 (traducere spaniolă, FCE, México 1948).
LANGE, O. şi BREIT, M., „Droga do socjalistycznej gospodarki planowej (El camino a una economía planificada socialista"), capitol în cartea *Gospodarka-politykataktyka- organizacja socjalizmu* (Economía política y táctica de la organización del socialismo), Varşovia 1934. Reeditat în *Dziela* („Trabajos"), vol. I, Edit. Polski Wydawnictwo Economiczne, Varşovia 1973.
LANGE, O., „On the Economic Theory of Socialism. Part I", *Review of Economic Studies* 4 (1), octombrie 1936, pp. 53-71.
— „On the Economic Theory of Socialism. Part II", *Review of Economic Studies* 4 (2), februarie 1937, pp. 123-142.
— „On the Economic Theory of Socialism", în cartea *On the Economic Theory of Socialism*, editat şi introdus de Benjamin M. Lippincott, University of Minnesota Press, Minneápolis 1938; a doua ediţie, McGraw Hill, New York 1964, pp. 55-143. Există o traducere în spaniolă de Antonio Bosch Doménech şi Alfredo Pastor Bodmer, publicată cu titlul *Sobre la Teoría Económica del Socialismo*, de Edit. Ariel, Barcelona 1971.
— „The Economic Operation of a Socialist Society: I & II". Prelegeri susţinute la 8 şi 15 mai 1942 şi editate şi publicate de Tadeusz Kowalik în *Contributions to Political Economy*, n.º 6, 1987, pp. 1-24.
— „Gospodarcze podstawy demokracji w Polsce" (Fundamente economice ale democraţiei în Polonia), în *Ku gospodarcze planowej* (Către o economie cu planificare centralizată), Londra 1943.
— „The Practice of Economic Planning and the Optimum Allocation of Resources", *Econometrica*, iulie 1949, pp. 166 ss.

— *Zagadnienia ekonomii polityczmej w swietle pracy J. Stalina „Ekonomiczne problemy socjalizmu w ZSRR"* (Problemas de política económica a la luz del trabajo de J. Stalin „Problemas económicos del Socialismo en la URRS"), Varșovia 1953.
— *Political Economy, vol. I, General Problems*, Pergamon Press, Londra 1963. Traducere spaniolă de Silverio Ruiz Daimiel, *Economía Política*, *Problemas generales*, Fondo de Cultura Económica, Mexic 1966.
— „The Computer and the Market" (1967), inclus în *Socialist Economics*, ed. Alec Nove și D.M. Nuti, Penguin Books, Middlesex 1972, publicat inițial în *Socialism, Capitalism and Economic Growth. Essays Presented to M. Dobb*, ed. de C.H. Feinstein, Cambridge University Press 1967.
— *Ensayos sobre Planificación Económica*, Ariel quincenal, Barcelona 1970.
— (Ed.), *Problemas de Economía Política del Socialismo*, Fondo de Cultura Económica, Mexic 1974
— *Ekonomia Polityezna, vol. II*, Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, Varsovia 1968. Traducere spaniolă de Elzbieta G. de Kerlow, cu titlul de *Economía Política, vol. II, Teoría de la Reproducción*, Fondo de Cultura Económica, Mexic 1980.
LANGE, O. și TAYLOR, F.M., *Sobre la Teoría Económica del Socialismo*. Traducere în spaniolă de Antonio Bosch Doménech și Alfredo Pastor Bodmer, Edit. Ariel, Barcelona 1973.
LANGLOIS, R.N. (ed.), *Economics as a Process: Essays in the New Institutional Economics*, Cambridge University Press, New York 1986.
LASKI, K., „Condiciones para el Equilibrio General entre Producción y Consumo", în *Problemas de Economía Política del Socialismo*, ed. Oskar Lange, F.C.E., Mexic 1974.
LAVOIE, D., „A Critique of the Standard Account of the Socialist Calculation Debate", în *The Journal of Libertarian Studies. An Interdisciplinary Review*, vol. V, n.º 1, iarna 1981, pp. 41-87.
— *The Market as a Procedure for Discovery and Conveyance of Inarticulate Knowledge*, Working Paper, Department of Economics, George Mason University, Noiembrie 1982. Și *Comparative Economic Studies*, vol. 28, n.º 1, 1986, pp. 1-19.

— „Leontief and the Critique of Aggregative Planning", în *National Economic Planning. What is left?*, Ballinger Publishing Company, Cambridge, Massachusetts 1985.
— *Rivalry and Central Planning*, Cambridge University Press, Cambridge 1985.
— *National Economic Planning. What is left?,* Ballinger, Cambridge, Massachusetts, 1985.
LAVOIE, D., BAETJER, H. şi TULLOH, W., „High-Tech Hayekians: Some Possible Research Topics in the Economics of Computation", în *Market Process*, vol. 8, primăvara 1990, George Mason University, pp. 120-146.
LEICHTER, O., *Die Wirtschaftrechnung in der Socialistischen Gesellschaft*, Edit. Verlag der Wiener Volksbuchhandlung, Viena 1923.
LENIN, V.I., *Die nächsten Aufgaben der Sowjetmacht*, Berlin 1918.
LEONI, B., *Freedom and the Law*, Liberty Press, a 3.ª ediţie extinsă, Indianapolis 1991 (prima ediţie în 1961, a doua ediţie în 1972). Tradusă în castiliană cu titlul *La Libertad y la Ley*, a 2.ª ediţie extinsă, Unión Editorial, Madrid 1995.
LÉPAGE, H., „Peut-on planifier une économie de marché?", în *Demain Le Liberalisme*, Librairie Générale Française, Paris 1980.
— *Planification et Économie de Marché*, Institut Économique, Paris 1983.
LERNER, A.P., „Economic Theory and Socialist Economy", *Review of Economic Studies*, octombrie 1934, n.º 2.
— „A Rejoinder", *Review of Economic Studies*, februarie 1935, n.º 2.
— „A Note on Socialist Economics", *Review of Economic Studies*, octombrie 1936, n.º 4.
— „Statics and Dynamics in Socialist Economics", *Economic Journal*, iunie 1937, n.º 47.
— „Theory and Practice of Socialist Economies", *Review of Economic Studies*, octombrie 1938, n.º 6.
— *The Economics of Control*, Macmillan, New York 1944. Există o traducere în castiliană de Edmundo Flores publicată de către Fondo de Cultura Económica, Mexic 1951, cu titlul de *Teoría Económica del Control: Principios de Economía del Bienestar*.
LEVY, D.M., „The bias in centrally planned prices", *Public Choice*, vol. 67, n.º 3, decembrie 1990, pp. 213-226.

LINDAHL, E., *Studies in the Theory of Money and Capital*, Augustus M. Kelley, New York 1970.

LINDBECK, A., *La Economía Política de la Nueva Izquierda*, Alianza Editorial, Madrid 1971.

LIPPINCOTT, B.M. (ed.), *On the Economic Theory of Socialism*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1938; a doua ediție, McGraw-Hill, New York 1964. Există o traducere în castiliană de Antonio Bosch Doménech şi Alfredo Pastor Bodmer, publicată cu titlul de *Sobre la Teoría Económica del Socialismo*, edit. Ariel, Barcelona 1971.

LITTLECHILD, S., *Austrian Economics*, (3 volume), Edit. Edward Elgar, Londra şi Vermont 1990.

LORENZ, K., *Aspects of Form*, L.L. Whyte, Londra 1951.

LUGO, J. DE, *Disputationes de Iustitia et Iure*, Lyon 1643.

LUTZ, V., *Central Planning for the Market Economy*, Edit. Longmans, Londra 1969.

MAARSEVEEN, J.G., *Nicolaas G. Pierson*, Erasmus University, Rotterdam 1981.

MACHADO, A., *Poesías Completas*, Ediție critică de Oreste Macri, Espasa Calpe, Madrid 1989.

MACHLUP, F., „Closing Remarks", în *The Economics of Ludwig von Mises. Toward a Critical Reappraisal*, Laurence S. Moss (ed.), Sheed and Ward, Kansas City 1976.

— *Knowledge: Its Creation, Distribution and Economic Significance*, vol. III, *The Economics of Information and Human Capital*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1984.

MACKAY, TH. (ed.), *A Plea for Liberty: An Argument against Socialism and Socialistic Legislation. Consisting of an Introduction by Herbert Spencer and Essays by Various Writers*, Liberty Classics, Indianapolis 1981.

MALINVAUD, E., „Decentralized Procedures for Planning", *Activity Analysis in the Theory of Growth and Planning*, Macmillan, Londra 1967.

— „A Planning Approach to the Public Good Problem", *The Swedish Journal of Economics*, vol. 73, martie 1971, pp. 96-112.

MALLOCK, W.H., *A Critical Examination of Socialism*, 1908, reeditat în 1990 de Transaction Publishers, New Brunswick.

MARAÑÓN, G., *Cajal: Su Tiempo y el Nuestro*, în *Obras Completas*, vol. VII, Espasa Calpe, Madrid 1971.

— *El Greco y Toledo*, en *Obras Completas*, vol. VII, Espasa Calpe, Madrid 1971.

MARCHI, N. DE, şi BLAUG, M., *Appraising Economic Theories. Studies in the Methodology of Research Programs,* Edward Elgar, Aldershot, Marea Britanie, 1991.

MARCOS DE LA FUENTE, J., *El empresario y su función social,* a 3.ª ediţie, Fundación Cánovas del Castillo, Madrid 1983.

MARTÍNEZ-ALIER, J., *Ecological Economics: Energy, Environment and Society*, Basil Blackwell, Oxford, a doua ediţie 1990.

MARX, K., *Capital: A Critique of Political Economy*, vol. I, „The Process of Capitalist Production", International Publishers, New York 1967. Prima ediţie în 1867.

— *Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy*, Random House, New York 1973.

— „The Civil War in France: Address of the General Council" în *The First International and After: Political Writings*, ed. D. Fernbach, Ramdom House, New York, vol. 3, 1974, pp. 187-268.

— „Critique of the Gotha Programme" (1891), în *The First International and After: Political Writings*, Ramdom House, New York, vol. 3, 1974, pp. 339-359.

— *Crítica del Programa de Gotha*, Editorial Progreso, Moscova 1977.

— *El Capital: Crítica de la Economía Política*, vol. I, Editorial Progreso, Moscova 1990; traducere de Cristián Fazio.

MATTE LARRAIN, E. (ed.), *Cristianismo, Sociedad Libre y Opción por los Pobres*, Centro de Estudios Públicos, Chile 1988.

MAYER, H., „Der Erkenntniswert der Funktionellen Preistheorien", în *Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart*, edit. Verlag von Julius Springer, vol. 2, Viena 1932, pp. 147-239b. Traducere în engleză „The Cognitive Value of Functional Theories of Price: Critical and Positive Investigations concerning the Price Problem", cap. XVI de *Classics in Austrian Economics: A Sampling in the History of a Tradition*, vol. II, Israel Kirzner (ed.), Willian Pickenty, Londra 1994, pp. 55-168. Traducere spaniolă în *Procesos de Mercado*, vol. I, n.º 2, toamna 2004, pp. 141-261.

MEADE, J.E., *Planning and the Price Mechanism: The Liberal Socialist Solution*, George Allen and Unwin, Londra 1948.

— *The Controlled Economy*, George Allen and Unwin, Londra 1971.

— *The Theory of Indicative Planning*, Manchester University Press, Manchester 1990.

MENGER, C., *Untersuchungen über die Methode der Socialwissenschaften und der Politischen Ökonomie insbesondere*, Duncker & Humblot, Leipzig 1883.

— *Investigations into the Method of the Social Sciences with Special Reference to Economics*, New York University Press, New York 1985. Prolog de Lawrence H. White și traducere de Francis J. Nock. Ediție spaniolă inclusă în *El Método de las Ciencias Sociales*, Unión Editorial, Madrid 2006.

MIGUÉ, J.L. și BÉLANGER, G., „Toward a General Theory of Managerial Discretion", *Public Choice*, n.º 17, 1974, pp. 27-43.

MILL, S., *Principles of Political Economy*, Augustus M. Kelley, Fairfield 1976.

MILLER, D., *Market, State and Community: Theoretical Foundations of Market Socialism*, Clarendon Press, Oxford 1989.

MILLER, M.S. și DREXEL, K.E., „Market and Computation: Agoric Open Systems", în B.A. Huberman *The Ecology of Computation*, North Holland, Amsterdam 1988.

MISES, L. VON, *Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel*, Duncker & Humblot, Munchen și Leipzig 1912 și 1924. Tradusă în engleză de H.E. Batson și prefațată de Murray N. Rothbard cu titlul de *The Theory of Money and Credit*, Liberty Press, Liberty Classics, Indianapolis 1980. Există trei traduceri în castiliană: Una de Antonio Riaño, *Teoría del Dinero y del Crédito*, Edit. Aguilar, Madrid 1936; alta de José María Clarmunda Bes, *Teoría del Dinero y del Crédito*, Ediciones Zeus, Barcelona 1961; și a treia de Juan Marcos de la Fuente, Unión Editorial, Madrid 1997.

— „Die Wirtschaftsrechnung im sozialistischen Gemeinwesen", în *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, n.º 47, 1920, pp. 86-121; tradus în engleză de S. Adler cu titlul „Economic Calculation in the Socialist Commonwealth", în *Collectivist Economic Planning*, ed. F.A. Hayek, Augustus M. Kelley, Clifton 1975.

— *Socialism: An Economic and Sociological Analysis*, a treia ediție, publicată în 1981 de Liberty Press, Indianapolis. Traducere în engleză de J. Kahane de *Die Gemeinwirtschaft: Untersuchungen über den Sozialismus*, Gustav Fischer, Jena 1922. Există o traducere în spaniolă de Luis Montes de Oca publicată cu titlul de *Socialismo: Análisis económico y sociológico*, a treia ediție, Western Books

Foundation, New York 1989, şi Unión Editorial, a 5.ª ediţie, Madrid 2007.
— „Neue Beiträge zum Problem der sozialistischen Wirtschaftsrechnung", în *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, n.º 51, anul 1924, pp. 488-500.
— „Neue Schriften zum Problem der sozialistischen Wirtschaftsrechnung", în *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik,* n.º 60, anul 1928, pp. 187-190.
— *Kritik des Interventionismus*, Gustav Fischer Verlag, Jena 1929 şi 1976; tradus în engleză, *A Critique of Interventionism*, Arlington House Publishers, New York 1977 (traducere spaniolă, Unión Editorial, Madrid 2001).
— „Les équations de l'économie mathematique et le problème de calcul économique en régime socialiste", *Revue de Économie Politique*, 1938, pp. 1055- 1062; reprodus în aceeaşi revistă în n.º 97 (6) din noiembrie-decembrie 1987.
— *Nationalökonomie: Theorie des Handelns und Wirtschaftens*, The International Carl Menger Library, a doua ediţie, Philosophia Verlag, Munchen 1980 (prima ediţie, Editions Union, Geneva 1940).
— *Theory and History*, Yale University Press, Yale 1957. Traducere în castiliană de Rigoberto Juárez Paz publicată cu titlul *Teoría e Historia* de Unión Editorial, a 2.ª ediţie, Madrid 2003.
— *Human Action: A Treatise on Economics*, ediţia a treia revizuită, Henry Regnery Company, Chicago 1966. Traducere în spaniolă de Joaquín Reig Albiol cu titlul de *La Acción Humana: Tratado de Economía*, ediţia a noua, Unión Editorial, Madrid 2009.
— *Bureaucracy*, Arlington House, New Rochelle, New York, 1969. Există o traducere în spaniolă de Dalmacio Negro Pavón, publicată în 1974, cu titlul de *Burocracia*, 2.ª edición, Unión Editorial, Madrid 2005.
— *Liberalism*, Cobden Press, San Francisco 1985. Tradusă în spaniolă de Joaquín Reig Albiol cu titlul de *Liberalismo*, Unión Editorial, a 4.ª ediţie, Madrid 2005.
— *Notes and Recollections*, Libertarian Press, South Holland, Illinois 1978. Ediţie spaniolă, *Autobiografía de un liberal*, Unión Editorial, Madrid 2001.

— *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth*, reeditată în 1990 publicată de Ludwig von Mises Institute, Auburn University, Alabama, cu introducere de Yuri N. Maltsev şi Jacek Kochanowicz şi postscriptum întitulat „Why a Socialist Economy is Impossible" de Joseph T. Salerno.

MITCHEL, W., *The Anatomy of Government Failures*, International Institute of Economic Research, Los Angeles 1979.

MONTESQUIEU, *Oeuvres Complètes. Avec des notes de Dupin, Crevier, Voltaire, Mably, Servan, La Harpe, etc.*, Chez Firmin Didot Frères, Libraires, Paris 1843.

MORENO, F., „El Trabajo según Juan Pablo II", în cartea *Cristianismo, Sociedad Libre y Opción por los Pobres*, Editor Eliodoro Matte Larrain, Centro de Estudios Públicos, Santiago de Chile 1988.

MOSS, L.S. (ed.), *The Economics of Ludwig von Mises. A Critical Reappraisal*, Sheed and Ward, Kansas City 1976.

MULGEN, G., „The Power of the Weak", *Marxism Today*, decembrie 1988.

MUSGRAVE, R.A., „National Economic Planning: The U.S. Case", *American Economic Review*, n.º 67, prima parte, februarie 1977, pp. 50-54.

NAISHUL, V.A., *The Supreme and Last Stage of Socialism*, Centre for Research into Communist Economies, Londra 1991.

NELSON, R.R., „Assessing Private Enterprise: An Exegesis of Tangled Doctrine", *Bell Journal of Economics*, n.º 12, 1, primăvara 1981.

NEGISHI, T., „Tâtonnement and Recontracting", *The New Palgrave. A Dictionary of Economics*, vol. IV, Macmillan, Londra 1987, pp. 589-595.

NEUBERGER, E., „Libermanism, Computopia and Visible Hand: The Question of Informational Efficiency", *American Economic Review*, Papers and Proceedings, mai 1966.

NEURATH, O., *Durch die Kriegswirtschaft zur Naturalwirtschaft*, G.D.W. Callwey, Munchen 1919. Există o traducere în engleză cu titlul „Through War Economy to Economy in Kind", în *Empiricism and Sociology*, D. Reidel, Dordrecht, Olanda 1973.

— *Wirtschaftsplan und Naturalrechnung von der sozialistischen Lebensordnung und vom kommenden Menschen*, E. Laubsche, Berlin 1925.

NISHIYAMA, Ch. şi LEUBE, K.R. (eds.), *The Essence of Hayek*, Hoover Institution Press, Stanford University, California 1984.

NISKANEN, W., *Bureaucracy and Representative Government*, Adine-Atherton Press, Chicago 1971.

NOVAK, M., *The Catholic Ethic and the Spirit of Capitalism*, Free Press, New York 1993.

NOVE, A., „Planned Economy", în *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, vol. III, Macmillan, Londra 1987, pp. 879-885.

— „Socialism", *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, vol. IV, Macmillan Press, Londra 1987, pp. 398-407.

— *The Economics of Feasible Socialism*, Allen and Unwin, Londra 1983.

— *Studies in Economics and Russia*, Macmillan, Londra 1990.

NOZICK, R., *Anarchy, State and Utopia*, Basic Books, New York 1974. Există o traducere castiliană de Rolando Tamayo, publicată de Fondo de Cultura Económica, Mexic 1988.

— *The Examined Life*, Simon and Schuster, New York 1989.

NUTTER, G.W., „Central Economic Planning: The Visible Hand", cap. 15 de *Political Economy and Freedom: A Collection of Essays*, Liberty Press, Indianapolis 1983.

— „Markets Without Property: A Grand Illusion", în *Political Economy and Freedom. A Collection of Essays*, Liberty Press, Indianapolis 1983.

OAKESHOTT, M., *Rationalism in Politics*, Edit. Methuen, Londra 1962.

— *On Human Conduct*, Oxford University Press, Oxford 1975. Reeditat de Clarendon Paperbacks, Oxford 1991.

— *Rationalism in Politics and other Essays*, Liberty Press, Indianapolis 1991 (prolog de Timothy Fuller).

O'DRISCOLL, G.P. şi RIZZO, M.J., *The Economics of Time and Ignorance*, Basil Blackwell, Oxford 1985. Ediţie spaniolă, Unión Editorial, Madrid 2009.

O'DRISCOLL, G.P., „A Tribute to F.A. Hayek", în *The Cato Journal*, vol. 9, n.º 2, toamna 1989, pp. 345-352.

ORTEGA Y GASSET, J., *Mirabeau o el Político*, *Obras Completas*, Revista de Occidente, Madrid 1947, vol. 3.

PARETO, V., *Manuel d'Économie Politique*, Librairie Droz, Geneva 1966. Tradus în engleză de Ann S. Schwier, cu titlul de *Manual of Political Economy*, Augustus M. Kelley, New York 1971. Există o traducere în castiliană de Guillermo Cabanellas publicată în Buenos Aires 1946.

PEJOVICH, S., „The Case of Self-Management in Yugoslavia", în *Socialism. Institutional, Philosophical and Economic Issues*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht 1987, pp. 239-249.

PENROSE, R., *The Emperor's New Mind. Concerning Computers, Minds and the Laws of Physics*, Oxford University Press, Oxford 1989. Traducere în castiliană de Javier García Sanz, întitulată *La Nueva Mente del Emperador*, Mondadori España, 1991.

PIERSON, N.G., „The Problem of Value in the Socialist Community", în *Collectivist Economic Planning*, traducere în engleză de G. Gardiner, a articolului întitulat „Het waardeproblem in een socialistische Maatschappij", *De Economist*, vol. I, 1902.

— *Principles of Economics*, traducere de A. Wotzel, vol. II, Macmillan, Londra 1912.

POHLE, L. și HALM, G., *Kapitalismus und Sozialismus*, a patra ediție, Berlin 1931.

POLANYI, K., „Sozialistische Rechnungslegung", în *Archiv für Sozialwissenschaft und sozialpolitik*, n.º 49, 1922, pp. 377-420.

— „Die funktionelle Theorie der Gesellschaft und das Problem der sozialistischen Rechnungslegung. (Eine Erwiderung an Prof. Mises und Dr. Felix Weil)", în *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, n.º 52, 1924, pp. 218-228.

POLANYI, M., *The Logic of Liberty*, The University of Chicago Press, Chicago 1951.

— *Personal Knowledge*, The University of Chicago Press, Chicago 1958.

— *The Study of Man*, The University of Chicago Press, Chicago 1959.

— *Knowing and Being*, The University of Chicago Press, Chicago 1969.

— „The Republic of Science: Its Political and Economic Theory", în *Knowing and Being*, Edit. de Marjorie Grene, University of Chicago Press, Chicago 1969.

— „Ciencia, Fe y Sociedad", *Estudios Públicos* (revista del Centro de Estudios Públicos de Santiago de Chile), vol. 29, vara 1988, pp. 271-330.

PRIBRAM, K., *A History of Economic Reasoning*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore 1983.

PRYBILA, J.S., *Market and Plan under Socialism*, Hoover Institution Press, Stanford, California, 1987.

RAGA, J.T., „Proceso Económico y Acción Empresarial", *Homenaje a Lucas Beltrán*, Edit. Moneda y Crédito, Madrid 1982, pp. 597-619.

REAL ACADEMIA ESPAÑOLA, *Diccionario de la Lengua Española*, Espasa Calpe, ediția a 20-a, Madrid, 1984.
REVEL, F., *El estado megalómano*, Planeta, Madrid 1981.
ROBERTS, P.C., *Alienation and the Soviet Economy*, Homes & Meir, New York 1990 (prima ediție în 1971).
ROBERTSON, E.S., „The Impracticability of Socialism", în *A Plea for Liberty*, Thomas MacKay (ed.), Liberty Classics, Indianapolis 1981, pp. 35-79.
ROBBINS, L., *The Great Depression*, Macmillan, New York 1934.
— *Politics and Economics*, Macmillan, Londra 1963.
— *Autobiography of an Economist*, Macmillan, Londra 1971.
— *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*, Macmillan, Londra 1972.
— *Political Economy, Past and Present*, Columbia University Press, New York 1976.
RODRÍGUEZ BRAUN, C., „Entrevista a F.A. Hayek", *Revista de Occidente*, n.º 58, martie 1986, pp. 124-135.
ROPER, W.C., *The Problem of Pricing in a Socialist State*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1931.
ROSENBERG, W.G., „Observations on the Soviet Incentive System", *ACES Bulletin*, 19, n.le 3-4, 1977, pp. 27-43.
ROTHBARD, M.N., *Ludwig von Mises: Scholar, Creator and Hero*, The Ludwig von Mises Institute, Auburn University, Alabama, 1988.
— *Man, Economy, and State: A Treatise on Economic Principles*, vol. II, Nash Publishing, Los Angeles 1970. *Scholar's Edition*, Mises Institute, Auburn, Alabama 2004.
— *Power and Market: Government and the Economy*, Institute for Humane Studies, Menlo Park, California, a doua ediție 1970. *Scholar's Edition*, op. cit.
— „Lange, Mises and Praxeology: The Retreat from Marxism", în *Toward Liberty. Essays in honor of L. von Mises in his 90th birthday*, Institute for Humane Studies, California 1971, pp. 307-321.
— *For a New Liberty*, Macmillan Publishing, New York 1973.
— „New Light on the Prehistory of the Austrian School", în *The Foundations of Modern Austrian Economics*, Sheed & Ward, Kansas City 1976, pp. 52-74.
— *Individualism and the Philosophy of Social Sciences*, Cato Institute, San Francisco 1980.

— „Lo Ilusorio del Precio de Monopolio", în vol. I de *Lecturas de Economía Política*, colectate de Jesús Huerta de Soto, Unión Editorial, Madrid 1986. Traducere de Carmen Liaño Reig de *Man, Economy and State*, vol. II, cap. 10, Nash Publishing, Los Angeles 1970.
— „The End of Socialism and the Calculation Debate Revisited", *The Review of Austrian Economics*, vol. 5, n.º 2, 1991, pp. 51-76.
— *The Ethics of Liberty*, Humanities Press, Atlantic Highlands, NJ, 1982, traducere spaniolă *La ética de la libertad*, a 2.ª ediție, Unión Editorial, Madrid 2009.
ROTHSCHILD, M., *„Bionomics": The Inevitability of Capitalism*, Henry Holt, New York 1990.
RUDOLF, Archiduque (Principele moștenitor al Austriei), Apuntes manuscritos de *Politische Oekonomie*, Hefte ianuarie-august 1876, Österreichisches Staatsarchiv.
RYLE, G., „Knowing How and Knowing That", inclus în cartea *The Concept of Mind*, Hutchinson's University Library, Londra 1949.
SALAS, J. DE, *Comentarii in Secundam Secundae divi Thomae de Contractibus*, Lyon 1617.
SALERNO, J.T., „Ludwig von Mises as Social Rationalist", *The Review of Austrian Economics*, n.º 4, 1990, pp. 36-48.
— „Why Socialist Economy is Impossible", Postscriptum de Mises, *Economic Calculation in the Socialist Economy*, Ludwig von Mises Institute, Auburn University, Alabama, 1990.
SAMUELSON, P.A., *Economics*, a 13.ª ediție, McGraw Hill, New York 1989.
SAY, J.B., *Traité d'Économie Politique* (1803), retipărire de Slatkine, Geneva 1982. Tradus în 1880 în engleză de C.R. Prinsep, cu titlul de *A Treatise on Political Economy*, Augustus M. Kelley, New York 1971.
SCARAMOZZINO, P., *Omaggio a Bruno Leoni*, Ed. A. Giuffrè, Milan 1969.
SCITOVSKY, T., „Lerner's Contribution to Economics", *Journal of Economic Literature*, vol. XXII, n.º 4, decembrie 1984.
SCHÄFFLE, A., *Die Quintessenz des Sozialismus*, a 13.ª ediție, Ed. F.A. Berthes, Gotha 1891.
SCHIFF, W., *Die Planwirtschaft und ihre Ökonomischen Hauptprobleme*, Berlin 1932.

SCHUMPETER, J.A., *Capitalism, Socialism and Democracy*, George Allen and Unwin, Londra 1950. Tradus în castiliană de José Díaz García cu titlul de *Capitalismo, Socialismo y Democracia*, Edit. Aguilar, Madrid 1971.

SCHWARTZ, P., *Empresa y Libertad*, Unión Editorial, Madrid 1981.

SECO, M., *Diccionario de Dudas y Dificultades de la Lengua Española*, Espasa Calpe, a noua ediţie, Madrid 1990.

SEIDL, Ch., „Allokationsmechanismus, asymmetrische Information und Wirt schaftssystem", în *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*, 197(3), 1982, pp. 193-220.

SELDON, A., „Recollections. Before and after "The Road to Serfdom". Reflections on Hayek in 1935, 1944, 1960, 1982", în *Hayek's „Serfdom" Revisited. Essays by economists, philosophers and political scientists on „The Road to Serfdom" after 40 years*, Institute of Economic Affairs, Hobart Paperback n.º 18, Londra 1984.

— *Capitalism*, Basil Blackwell, Oxford 1990; ediţie spaniolă de Unión Editorial, Madrid 1994.

SEN, A., „Maurice Herbert Dobb", în *The New Palgrave. A Dictionary of Economics*, vol. I, Macmillan, Londra 1987, pp. 910-912.

SEUROT, F., *Les Économies Socialistes*, Presses Universitaires de France, 1983.

SHACKLE, G.L., *Epistemics and Economics*, Cambridge University Press, Cambridge 1972. Tradus în spaniolă de Francisco González Aramburo, *Epistémica y Economía*, Fondo de Cultura Económica, Madrid 1976.

SHAKESPEARE, W., *As you like it*, în *The Riverside Shakespeare*, Houghton Mifflin Company, Boston 1974.

SHEANAN, J., „Planning in France", *Challenge*, martie-aprilie 1975.

SKIDELSKY, R., *John Maynard Keynes. Vol. I, Hopes Betrayed*, Macmillan, Londra 1983.

SKOUSEN, M., „Conversation with Robert Heilbroner", *Liberty*, vol. 4, n.º 6, iulie 1991, pp. 45-50 şi 63, şi de asemenea în *Forbes*, din 27 mai 1991.

SMITH, A., *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, edit. de R.K. Campbell şi A.S. Skinner. Editor textual W.B. Todd. „The Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith", Liberty Press, Indianapolis 1981.

SNAVELY, W.P., *Theory of Economic Systems. Capitalism, Socialism, Corporation*, Merrill, Columbus, Ohio, 1969.

SNOWBERGER, V., „Comment on the "New Soviet Incentive Model"", *Bell Journal of Economics*, 8, n.o 2, toamna 1977.

SORMAN, G., *Esperando a los barbaros*, Seix Barral, Barcelona 1993.

SOTO, H. DE, *El Otro Sendero. La Revolución Informal*, Edit. Diana, Mexic 1987.

SOWELL, T., *Knowledge and Decisions*, Basic Books, New York 1980.

STANKIEWICZ, T., „Investment under Socialism", *Communist Economies*, vol. 1, n.o 2, 1989, pp. 123-139.

STEELE, D.R., „The failure of Bolchevism and its Aftermath", *The Journal of Libertarian Studies. An Interdisciplinary Review*, vol. 5, n.o 1, iarna 1981, pp. 99-111.

— „Posing the Problem: The Impossibility of Economic Calculation under Socialism", în *The Journal of Libertarian Studies, An Interdisciplinary Review*, vol. V, n.o 1, iarna 1981, pp. 7-22.

STIGLER, G., *The Citizen and the State*, Chicago University Press, Chicago 1975.

STREISSLER, E.W., „The influence of German Economics on the work of Menger and Marshall", în *Carl Menger and his Legacy in Economics*, Supliment Anual la volumul 22 al *History of Political Economy*, edit. de Bruce J. Caldwell, Duke University Press, Durham 1990, pp. 31-68.

— „Carl Menger on economic policy: the lectures to Crown Prince Rudolf", în *Carl Menger and his Legacy in Economics*, edit. Bruce J. Caldwell, Supliment Anual la volumul 22 al *History of Political Economy*, Duke University Press, Durham 1990, 107-130.

STRUMILIN, S., *Ekonomitscheskaja Shishni*, n.le 237, 284, 290 din 23 octombrie, 17 decembrie și 24 decembrie, 1920.

STUART, V., „Winstbejag versus behoeftenbevrediging", *Overdruk Economist*, vol. 76, n.o 1, pp. 18 ss.

SULZER, G., *Die Zukunft des Sozialismus*, Dresden 1899.

SWEEZY, P.M., *Socialism*, McGraw Hill, New York 1949.

TAMEDLY, E.L., *Socialism and International Economic Order*, The Caxton Printers, Caldwell, Idaho 1969.

TAYLOR, F.M., „The Guidance of Production in a Socialist State", *American Economic Review*, vol. XIX, n.o 1, martie 1929; reeditat în *On the Economic Theory of Socialism*, Ed. Benjamin E. Lippincott, McGraw Hill, New York 1964. Tradus în castiliană de Antonio Bosh Domenech și Alfredo Pastor Bodmer cu titlul de „La

Orientación de la Producción en un Estado Socialista", Edit. Ariel, Barcelona, decembrie 1973 (a patra ediție).

TAYLOR, R., *Action and Purpose*, Humanities Press, New Jersey 1980.

TEMKIN, G., „On Economic Reforms in Socialist Countries: The Debate on Economic Calculation under Socialism Revisited", în *Communist Economies*, vol. I, n.º 1, 1989, pp. 31-59.

THIRLBY, G.F., „The Ruler", *South African Journal of Economics*, decembrie 1946, reeditat în J.M. Buchanan y G.F. Thirlby (eds.), *L.S.E. Essays on Cost*, New York University Press, New York 1981.

THOMSEN, E.F., *Prices and Knowledge: A Market Process Perspective*, Rouledge, Londra 1992.

TIPLER, F.J., „A Liberal Utopia", în „A Special Symposium on The Fatal Conceit by F.A. Hayek", *Humane Studies Review*, vol. 6, n.º 2, iarna 1988-89, pp. 4-5.

TISCH, K., *Wirtschaftsrechnung und Verteilung im zentralistich organisierten sozialistischen Gemeinwesen*, Universidad de Bonn, Wuppertal-Elberfeld 1932.

TRIGO PORTELA, J. şi VÁZQUEZ ARANGO, C., *La Economía Irregular*, Generalitat de Catalunya, Servei Central de Publicacions, Colecția „Textos i Documents", 2, Barcelona 1983.

TRIGO PORTELA, J., *Barreras a la Creación de Empresas y Economía Irregular*, Instituto de Estudios Económicos, Madrid 1988.

TSCHAYANOFF, A., „Zur Frage einer Theorie der Nichtkapitalistischen wirtschafts systeme", în *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, 1923, n.º 57, pp. 577-613.

TULLOCK, G., *The Politics of Bureaucracy*, Public Affairs Press, Washington D.C., 1965.

TURGOT, A.R.J., „Éloge de Gournay", în *Ouvres*, Guillaumin, Paris 1844, vol. I, pp. 262-291.

VAUGHN, K.I., „Economic Calculation under Socialism: The Austrian Contribution", *Economic Enquiry*, vol. XVIII, octombrie 1980; reprodus în vol. III al *Austrian Economics*, Stephen Littlechild (ed.), Edward Elgar, Londra 1990, pp. 332-351.

— „Critical Discussion of the Four Papers", în *The Economics of Ludwig von Mises. A Critical Reappraisal*, Sheed and Ward, Kansas City 1976, pp. 107 ss.

— „Introduction" a *Economic Calculation in the Socialist Society*, Trygve J.B. Hoff, Liberty Press, Indianapolis 1981.

VECCHIO, G. DEL, „L'Opera Scientifica di Enrico Barone", *Giornale degli Economisti*, noiembrie 1925.

VILLAPALOS, G., „Serendipidad", *ABC*, Madrid, 3 ianuarie 1992, p. 3.

WARD, B., „Linear Programming and Soviet Planning", în Hardt, John P. *et al.* (eds.), *Mathematics and Computers in Soviet Economic Planning*, Yale University Press, New Haven, Connecticut, 1967.

— *The Socialist Economy: A Study of Organizational Alternatives*, Random House, New York 1967.

WEBER, A., *Allgemeine volkswirtschaftslehre*, a patra ediție, Munchen și Leipzig 1932.

WEBER, M., *Economy and Society*, University of California Press, Berkeley 1978. Traducere în engleză de diverşi autori ai operei *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie*, Tubinga 1921.

— „Wirtschaft und Gesellschaft", în *Grundriss der Socialökomie*, vol. III Tubinga 1922.

— *The Theory of Social and Economic Organization*, The Press of Glencourt, New York 1964.

WEIL, F., „Gildensozialistische Rechnungslegung. Kritische Bemerkungen zu Karl Polanyi: "Sozialistische Rechnungslegung" in diesem Archiv 49/2, s.377 ff.", în *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, n.º 52, 1924, pp. 196-217.

WEITZMAN, M.L., „The New Soviet Incentive Model", *Bell Journal of Economics*, 8, n.º 2, toamna 1977. WICKSTEED, P.H., *The Common Sense in Political Economy*, ediția a doua, Routledge, Londra 1933. Există o ediție ulterioară de Augustus M. Kelley, NewYork 1967.

WIESER, F. VON, *Der natürliche Wert*, Edit. A. Hölder, Viena 1889. Traducere în engleză de C.A. Malloch *Natural Value*, Augustus M. Kelley, New York 1971.

— *Social Economics*, Augustus M. Kelley, New York 1967. Traducere în engleză de A. Ford Hinnichs din *Theorie der gessellschaftlichen Wirtschaft*, J.C.B. Mohr, Tubinga 1914.

WILCZYNSKI, J., *The Economics of Socialism: Principles Governing the Operation of the Centrally Planned Economies in the USSR and Eastern Europe under the New System*, Edit. George Allen and Unwin, Londra 1978.

WILLIAMSON, O.E. şi WINTER, S.G., *The Nature of the Firm: Origins, Evolution and Development*, Oxford University Press, Oxford 1991.

WINIECKI, J., *Economic Prospects: East and West. A View from the East*, Center for Research into Communist Economies, Londra 1987.

— *The Distorted World of Soviet-Type Economies*, Routledge, Londra 1988 şi 1991.

WISEMAN, J., „Uncertainty, Costs, and Collectivist Economic Planning", *Economica*, mai 1953, pp. 234-235. Reprodus în J.M. Buchanan şi G.F. Thirlby (eds.), *LSE Essays on Cost*, New York University Press, New York 1981.

— „The Theory of Public Utility Price: An Empty Box", *Oxford Economic Papers*, Oxford University Press 1957, reeditat în J.M. Buchanan şi G.F. Thirlby (eds.), *LSE Essays on Cost*, New York University Press, New York 1981.

WOOD, J.C. şi WOODS, R.N. (eds.), *Friedrich A. Hayek: Critical Assessments*, Routledge, Londra 1991.

ZASSENHAUS, H., „Über die ökonomische Theorie der Planwirtschaft", în *Zeitschrift für Nationalökonomie*, vol. V, septembrie 1934. Tradus în engleză cu titlul „On the Economic Theory of Planning", *International Economic Papers*, vol. VI, 1956, pp. 88-107.

INDEX DE TERMENI

A

acțiune umană 32, 48-51, 55-57, 68, 71, 80, 83, 129, 141, 146, 158, 161, 170, 180, 203, 264, 431;
agresiune instituțională, 31, 95-96, 102, 122, 144, 151, 165-166, 294, 459
analiza matematică a echilibrului, 177, 179
antreprenoriat: (vezi şi *funcție antreprenorială*), 32, 41, 43, 46-47, 57-58, 62, 68, 72, 74-76, 80-87, 94, 96-97, 99, 101, 104, 140, 154, 174, 189, 192, 201, 209, 221, 238, 245, 248, 258, 264, 285, 300-301, 333, 339, 344-345, 360, 369-370, 374, 379, 390-392, 396-400, 404-405, 439-440
arbitraj, 74,76
argument computațional, 196, 274
argumentele lui Cassel şi Lingahl, 237-238
argumentul lui Barone, 235-237

B

bani, 41-42, 70, 77-81, 181, 197, 204, 206-210, 220-226, 261, 297, 319-320, 328-329, 433, 449-450, 455, 458, 461, 463
beneficiu antreprenorial, 55, 68, 70, 370
„Big Bang" social, 87, 92
birocrație, 366-368
bun de capital, 307, 345-346, 357, 361

C

calcul economic, 32, 35, 64, 75, 77, 81, 125, 181, 189, 193-196, 207, 226, 228-229, 251, 291, 300-301, 318, 320, 324, 326, 328, 395, 398, 12, 422, 430, 432, 438
capitalism, 38, 47, 70, 169, 197-198, 200, 219, 236, 239, 257, 259-261, 273, 295-297, 304-305, 311, 333, 364, 369, 374, 395, 421-422, 427, 433-434, 436-440
coerciție: sistematică, 98, 127, asistematică, 98, 128, 168
computopie, 269
concurență: artificială, 313; concept, „paşnică" sau „prietenoasă", 299
conservatorism, 154
consumator, 82, 153, 189, 250, 261, 265, 276, 282, 288, 312, 315, 341-343, 349-351, 363, 373, 388, 422-432
contraspeculație, 410
corupție, 132-135, 160, 430
cost marginal, 358

costuri de tranzacție, 218
creativitate, 40, 52, 68-71, 80, 86, 92, 100, 103, 118, 148, 268, 288-290, 330, 389, 392, 397, 435, 463
cunoaştere ştiințifică, 59-60, 71

D

deficit, 125-126, 258, 261-263, 265, 267-268, 276, 278, 343, 348, 353, 359-362, 377, 431, 458
dezbatere privind calculul economic, 404
dezordine socială, 121-126
diviziunea cunoaşterii: 88-92; creşterea populației, 91
diviziunea intelectuală a muncii, 89, 188
dobândă, 41, 233, 273

E

echilibru economic, 232, 250
economie ascunsă sau subterană, 134-135, 160
eficiență şi etică: falsa lor separare, 427
eroare antreprenorială: concepția lui Kirzner, 56
expectative, 307, 407
exploatare, 233-234

F

funcție antreprenorială, 32, 55, 57-58, 75, 86-88, 96-96, 126, 331-332, 337
funcții de producție, 333, 336

H

Hayek: concepția sa privind „ordinea", 122; distincția cheie pe care o face între cunoaşterea dispersată şi centralizată, 59; critică a conservatorismului, 154

I

ignoranță imposibil de eradicat: a organului conducător în socialism, 43, 127-128, 145, 159
imoralitatea ca absență a principiilor: caracterul său tipic în socialism, 438;
imposibilitatea calculului economic în socialism, 34, 174;
incertitudine, 52-54, 81, 238, 353, 395-397, 431, 440
industrie sau sector: imposibilitatea definirii sale în mod inechivoc, 308
informație, 58-59, 72-74, 127-129
inginerie socială, 123, 156
inteligență artificială, 288
intervenționism, 42, 84, 123-124, 128, 142, 150, 152, 163, 166-168, 205, 355, 373, 393, 409, 446
intrapreneurship, 217
iresponsabilitate, 128
izonomie, 152

Î

încercare şi eroare (metoda), 36, 242, 255-269, 272, 277, 314, 343, 345, 357, 359-363, 371, 376-377, 381, 401, 431;
întreprindere: ca sinonim al acțiunii, 47; ca „firmă" sau unitate de organizare economică, 80

J

justiție, 137-146
justiție socială, 140-141, 145

K

kosmos: ordine naturală şi spontană, 173

L

lege de asociere, 89
lucrător (ca antreprenor), 162, 189, 343, 428

M

marxism, 164, 354
matematică: critica utilizării sale în economie, 230-231, 236, 246-247, 252, 289, 394
maximizare, 92-93, 169, 195, 213-214
mecanisme de alocare a resurselor, 291
Mises: debutul dezbaterii privind calculul economic socialist, 185-197; contribuția sa esențială, 185-197; conceptul de preț de piață la, 207; noțiunea de concurență, 207; evoluția şi rezumatul argumentelor sale privind
modelul lui Lange, 315, 343-345, 350, 354, 362, 365, 367-368, 373, 386;
modelul lui Walras, 273-274, 385

N

necoordonare şi dezordine socială: rezultat inevitabil al socialismului, 121-127

O

ofertă şi cerere: „omniscienţa" şi „omniprezenţa" guvernului, 398
ordine: concept, 122-123; spontană, 144; ierarhică, conceptul său etimologic, 144
organ director sau de coerciție, 397

P

paradigma walrasiană: criza, 327
paradoxul planificării: 51, 114
piața muncii, 350, 397
paralelism, 167, 174
pierdere antreprenorială, 56-57
planificare: centrală, 51, 196, 271-273, 286, 298, 302.;
planometrie, 269-277, 286-289, 447
plusvaloare, 299
pozitivism, 79, 441

praxiologie, 56, 93, 194, 214
preferință temporală (Legea): 57
preț: de piață, 207, 210, 318, 320, 322; parametric, 208, 317-320, 336, 357, 376
probabilitate: de clasă, 53; evenimentului unic, 53
problemă economică, 92, 94, 179-180, 183, 193, 214, 218, 230, 237, 239, 241, 247-251, 258, 270, 324, 327, 383, 387, 412-413
propagandă, 132, 349, 432

R

rata dobânzii, 233, 300, 440
raționalism constructivist sau cartezian, 156, 172-173
reformă: contabilă, 244; a comerțului, 244
regula lui Lerner, 404-415
regulile lui Durbin, 391
regulile lui Lange, 351-352, 354, 358, 405
regulile lui Lange-Lerner, 351, 365.
responsabilitate, 113-114, 128, 140, 147, 301, 398, 403

S

schimb interpersonal, 184
scientism, 155, 173, 441
similitudine formală, 229-291:
sindicate, 99, 420, 464
sistem capitalist, 259, 311-312, 325, 327, 342, 349, 368, 372, 392, 395, 399, 429
socialdemocrație: 150-153
socialism: autogestionar, 37-38; caracterul său extensiv şi voluntarist, 122, 128; tipuri de socialism, 148-161; ca eroare intelectuală, 33, 102-105; concepții idilice, 168-170; conservator (sau de dreapta), 153-155; creştin-solidar, 161-162; definiție, 96-102; efectele socialismului, 120-147; de breaslă (propunerea lui K. Polanyi), 154; pervertirea morală creată în socialism, 137-146; real, 28, 135, 149; înapoiere economică, tehnologică şi culturală, 135-137; eşecul său istoric, 27-29, 251; utopic, 201
socialism de piață, 293, 306, 316-339, 423
solidaritate: conceptele de solidaritate, 74-75, 140, 145-146
soluție „concurențială" (la problema calculului economic): antecedente istorice (E. Heimann şi K. Polanyi), 299-303; critica anticipată de Mises şi Hayek, 303-313;
soluția „matematică" (la problema calculului economic): 229-255; contribuția lui Fred M. Taylor, 240-242; contribuția lui H.D. Dickinson, 242-246;

contribuția lui Kläre Tisch, 246-247.; consecințele sale negative asupra dezbaterii, 247-255
speculație: 74, 76, 410
stalinism: elogiul ~ de Lange, 382
statistici: proliferarea lor obsesivă în socialism, 127-128
stimulente (sistem de) 96, 112, 185, 288, 309-311, 332, 368-371, 390, 399-402, 408, 411-412, 417, 420
structuri policentrice şi ierarhice (teoria lui M. Polanyi), 354
subiectivism, 30-31, 232
surpriză, 52-54

Ş

Şcoala Alegerii Publice, 309, 402
Şcoala Austriacă, 16, 21, 152, 180, 195, 233, 328, 387, 418-420, 441, 462, 464
Şcoala de la Chicago, 169, 317, 414, 418, 441
ştiință economică, 27, 29, 46, 61, 63, 111, 334, 435, 438, 442, 447

T

tâtonnement, 285, 322, 342
teorema lui Bayes, 52-53
teorema lui Gödel, 66
teorema lui Menger (banii), 78-80
teoria economică a bunăstării, 318, 327
teoria funcțională a prețurilor: 391
timp: concept subiectiv, 51-52
transparență informativă, 243, 245, 395-396; obsesia socialiştilor pentru, 243

U

utilitate: definiție, 48-49; marginală (legea), 57

V

valoare: definiție, 48-49; lipsa necesității sale în opinia lui Engels, 204-206;
violență sistematică, 31, 99, 416
voluntarism: caracteristică tipică a socialismului, 142

INDEX DE NUME

A

ALCHIAN, A.A.80, 168
ÁLVAREZ, V.A.133
ALLAIS, M., 273
ALLEN, W.R., 48, 168, 269, 415, 419, 443
ANTONELLI, E., 390
AQUINO, St. T., 51, 59, 68, 79
ARANSON, P.H., 174
ARGANDOÑA, A., 23
ARMENTANO, D.T., 439
ARNOLD, N.S., 180, 198
ARROW, K.J., 269, 272, 282-283, 337, 395, 429, 431
ARRUÑADA, B., 244

B

BAETJER, H, 120, 289
BAGEHOT, W., 176
BAILEY, S., 84
BALLESTEROS, A., 157
BALLOD, K., 220-221
BARELLA, A., 146
BARONE, E., 177-180, 235-239, 244, 247, 251-252, 337, 380-381
BARROW, J.D.: 79, 414
BARRY, N.P., 23, 160, 382, 441
BASTIAT, F., 98, 175
BAUER, O.183, 203
BECKER, G.28, 461
BECKER, J., 393
BÉLANGER, G., 132
BELTRÁN, L., 23-24, 47
BENNET, J., 269, 289
BERGSON, A., 358
BERGSON, H., 52, 67
BERNHOLZ, P., 260, 286
BLAUG, M., 19-20, 232-233, 291, 329
BLOCK, W., 132, 161
BOETTKE, P.J., 182, 329
BÖHM-BAWERK, E. von, 124, 183, 195, 197, 202-203, 214, 219, 231, 233-234, 236, 391
BORRELL, J., 391
BRADLEY, R., 263, 350
BREIT, M., 314-316
BRUS, W., 273-274, 338, 384-385, 416, 418-419
BRUTZKUS, B., 182, 222, 224, 226, 430
BUCHANAN, J.M., 55, 351-352, 365-366
BUKHARIN, N.I., 220, 222

C

CABRILLO, F., 23-24
CAFFÉ, F., 179
CALDWELL, B., 176, 190, 232, 423, 443
CANOSA PENABA, J.R., 22
CAMPOS, J.G., 146
CASSEL, G., 237-238, 246
CAVE, M., 271
CERVANTES, M., 48, 146
CICERÓN, M.T., 175
COASE, R.H., 80, 217-218
COLLARD, D., 242, 394
CROZIER, B., 418
CHALOUPEK, G.K., 228

D

DE MIGUEL, C., 22, 238
DI LORENZO, T.J., 132

DICKINSON, H.D., 36-37, 242-244, 246-248, 255-257, 292, 298-299, 303, 348-349, 370, 386, 393-406, 412, 424-425, cap. VII (*passim*)
DOBB, M.H., 37, 242, 379, 381, 386, 404, 421-431
DURBIN, E., 393
DURBIN, E.F.M., 37, 292, 298-299, 303, 306, 386-393, 404-408

E

ELLMAN, M., 271, 286
ENDRES, A.M., 214
ENGELS, F., 204-205, 220
EXTAIN, A., 271

F

FEDORENKO, 251
FELIPE, L., 85
FERGUSON, A., 78
FERGUSON, C.E., 351
FERRERO ANDRÉS, M.A., 22
FEUCHT, M., 421
FRIEDMAN, D., 99
FRIEDMAN, M., 412-414, 418
FURUBOTN, E., 162

G

GÁNDARA TRUEBA, E., 22
GARELLO, J., 136
GARCÍA VILLAREJO, A., 49
GARDNER, R., 270
GILLESPIE, S., 128, 244
GRINDER, W., 21
GONZÁLEZ, F.54, 123
GONZALEZ PÉREZ, S., 22
GÖDEL, K., 66
GOSSEN, H.H., 175-176
GOULD, J.P., 351
GRAY, J., 338

H

HAHN, F., 275
HALM, G., 228, 238, 247, 300-301, 306
HARDIN, G., 128
HARDT, J.P., 269
HAYEK, F.A., *passim*
HEERTJE, A., 180
HEILBRONER, R., 295-296, 332-333
HEIMANN, E., 299-303, 306, 315-316, 357, 388
HEXHAM, I., 161
HILFERDING, R., 183, 203
HOFF, T.J.B., 186, 207, 221-222, 247, 261-262, 294, 303, 322
HOPPE, H.H., 18, 130, 150, 153, 164-165, 452
HOSELITZ, B.F., 48
HUBERMAN, B.A., 120
HUERTA BALLESTER, J., 21
HUERTA DE SOTO, J., 6, 14-25, 42-43, 120, 244, 449-465
HÜLSMANN, J.G., 18
HUME, D., 77
HURWICZ, L., 269, 271, 274-275, 277-278, 281-283, 337

I

ILLANA RODRÍGUEZ, E., 22
INGRAO, B., 383
ISRAEL, G., 383

J

JAFFÉ, W., 176
JASAY, A. DE, 297, 416, 421
JUAN PABLO II, 71

K

KANTOROVICH, L.V., 270
KASER, M.C., 226
KAUDER, E., 391

KAUTSKY, K., 182-183, 222, 226-227
KEYNES, J.M., 143, 158, 393, 463
KEIZER, W., 191, 224
KING, C., 23
KIRZNER, I.M., 23-25, 40, 46-47, 56-58, 61-62, 70, 75-76, 80, 86, 93, 125, 131, 160, 164-165, 167, 275, 313, 330-331, 336, 370, 391, 397, 400, 410, 419, 437, 452, 463
KORNAI, J., 126, 261-262, 331, 338, 366, 368, 385, 418-419
KOTARBINSKI, T., 49
KOWALIK, T., 169, 316, 375-380, 411
KUKATHAS, CH., 196

L

LACHMANN, L.M., 364
LANDAUER, C., 220, 222
LANGE, O., 36-37, 169, 186-187, 208, 237, 253, 257. 266, 268, 274-276, 283, cap. VI şi VII (*passim*)
LANGLOIS, R.N., 329
LASKI, K., 273-274, 338, 384-385
LAVOIE, D., 24, 28, 38-39, 67, 120, 167, 198, 252, 269, 275, 279-280, 285, 289, 313, 324, 329, 359, 393, 395, 400, 402, 411
LEICHTER, O., 186, 224
LENIN, V.I., 128, 221, 226, 444
LEONI, B., 174, 452-454
LEONTIEF, W., 38, 317
LÉPAGE, H., 23
LERNER, A.P., 37, 242, 275, 292, 298-299, 303, 351, 361, 365-366, 386-387, 393, 404, cap. VII (*passim*)
LEUBE, K.R., 244, 253, 283
LEVY, D.M., 366
LIGGIO, L., 21
LINDBECK, A., 288
LIPPINCOTT, B.M., 187
LITTLECHILD, S., 323, 391
LORENZ, K., 67
LUGO, J. DE, 111, 455

M

MAARSEVEEN, J.G, 180
MACHADO, A., 227
MACHLUP, F., 216, 281, 293-294, 393, 442
MACKAY, TH., 176
MALINVAUD, E., 285
MALTSEV, J.S., 185
MALLOCK, W.H., 185
MANDEVILLE, B., 78
MARAÑON, G., 54, 67, 85, 155
MARCHI, N. DE, 20, 233
MARCOS DE LA FUENTE, J., 47, 51, 66
MARTÍNEZ-ALIER, J., 183, 221
MARX, K., 18, 197-208, 219-220, 223-225, 239, 274, 238, 355, 385, 416
MAYER, H., 391, 463
MEADE, J.E., 393, 415
MENGER, C., 78, 80, 89, 173, 175-176, 186, 189-190, 195, 214, 232, 328-329, 390, 454, 457-458
MIGUÉ, J.L., 132
MILL, S., 47
MILLER, D., 420-421
MILLER, M.S., 120
MISES, L. VON, *passim*
MITCHEL, W., 132
MONTESQUIEU, 78, 174-175
MOSS, L.S., 216
MORENO, F., 71
MULGEN, G., 420

N

NAISHUL, V.A., 135
NELSON, R.R., 291

NEGISHI, T., 342
NEUBERGER, E., 269
NEURATH, O., 183-186, 222, 224
NISHIYAMA, CH., 244, 253, 283
NISKANEN, W., 132
NOVAK, M., 72
NOVE, A., 169, 251, 381, 418-419
NOZICK, R., 69

O

OAKESHOTT, M., 59-60
O'DRISCOLL, G.P., 23, 241
ORTEGA Y GASSET, J., 122

P

PAQUÉ, K.H., 23
PAREDES, J., 24, 238
PARETO, V., 176-179, 237-238, 244, 247, 249, 337, 380-381
PASTOR, S., 23, 317
PEJOVICH, S., 162, 270, 286
PÉREZ DE AYALA, J.L., 24
PENROSE, R., 66, 117
PIERSON, N.G., 180, 182-183, 245
POHLE, L., 228
POLANYI, K., 65, 299, 302-303, 306, 314-316, 354, 357, 388
POLANYI, M., 59, 65-66, 115, 123, 174, 280-281, 302
PREOBRAZHENSKY, E., 220
PRIBRAM, K., 273, 378
PRYBILA, J.S., 271

R

RAGA, J.T., 23-24, 47
REIG ALBIOL, J., 21, 49, 189
REIG ALBIOL, L., 21, 24, 29, 117, 120, 149
REVEL, F., 134
ROBERTS, P.C., 354-355
ROBERTSON, E.S., 176
ROBBINS, L., 89, 92-93, 95, 229, 232-233, 248, 252, 303, 312-313, 380-381, 444-445
RODRÍGUEZ BRAUN, C., 23-24
ROPER, W.C., 256-257, 299, 303
ROTHBARD, M.N., 24, 57, 81, 97, 99, 111, 115, 125, 132, 184-185, 192, 196, 216, 313, 382-383, 410, 414, 450-455, 460, 464
ROTHSCHILD, M., 128
RIZZO, M.J., 52
RUDOLF, Archiduque (Príncipe heredero de Austria), 189-190
RYLE, G., 65

S

SALAS, J. DE, 22, 111
SALERNO, J.T., 18, 81, 185, 191, 194-196
SALINAS SÁNCHEZ, J., 49
SAMUELSON, P.A., 250, 383, 418
SAY, J.B., 47, 457
SCITOVSKY, T., 405
SCHÄFFLE, A., 176
SCHIFF, W., 224
SCHUMPETER, J.A., 179, 237-238, 246-247, 283, 313-314, 317, 337, 453
SCHWARTZ, P., 23-24, 47
SECO, M., 155
SEIDL, CH., 269
SELDON, A., 196, 276, 321, 418
SEN, A., 427
SEUROT, F., 221
SHACKLE, G.L., 54
SHAKESPEARE, W., 140
SKIDELSKY, R., 143, 275
SKOUSEN, M., 296
SMITH, A., 62, 89, 457
SNAVELY, W.P., 439
SNOWBERGER, V., 369
SORMAN, G., 137

SOWELL, T., 62
SPENGLER, J.E., 48
STALIN, J., 379
STANKIEWICZ, T., 373
STEELE, D.R., 185
STIGLER, G., 441
STREISSLER, E.W., 176, 190
STRUMILIN, S., 226
STUART, V., 228
SULZER, G., 183
SWEEZY, P.M., 317, 422-423

T

TAMEDLY, E.L., 423
TAYLOR, F.M., 36, 240-242, 247-248, 255-257, 316, 343, 405
TAYLOR, R., 49
TEMKIN, G., 339-340, 374, 416
THIRLBY, G.F., 55, 353
TIPLER, F.J., 87-88
TISCH, K., 238, 246-247
TRIGO PORTELA, J., 24, 135
TSCHAYANOFF, A., 220
TULLOCK, G., 132
TULLOH, W., 120, 289
TURGOT, A.R.J., 173-175, 457

V

VAUGHN, K.I., 321-323, 406
VÁZQUEZ ARANGO, C., 135
VECCHIO, G. del, 179
VILLAPALOS, G., 22, 54

W

WALRAS, L., 175-176, 232-233, 244, 246, 343, 390
WARD, B., 269, 284-285, 323
WEBER, A., 228
WEBER, M., 181-183, 228
WEIL, F., 302-303, 306
WEITZMAN, M.L., 369
WICKSTEED, P.H., 319-322
WIESER, F. VON, 180, 214, 231-236, 239
WILCZYNSKI, J., 269
WILLIAMSON, O.E., 218
WINTER, S.G., 218
WISEMAN, J., 352-354
WOOD, J.C., 187
WOODS, R.N., 187

Z

ZASSENHAUS, H., 246-247, 432

În colecția **Economie şi Societate Liberă** au apărut:

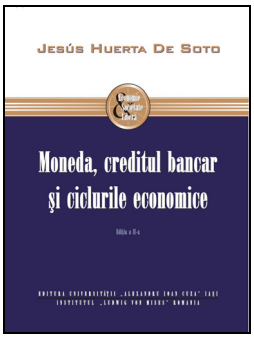

Jesús Huerta de Soto,
Moneda, creditul bancar şi ciclurile economice, ed. a 2-a

ISBN 978-973-703-697-1
880 p.

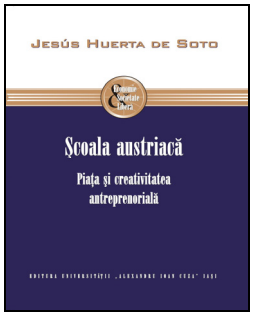

Jesús Huerta de Soto,
Şcoala austriacă. Piaţa şi creativitatea antreprenorială

ISBN 978-973-640-656-0
190 p.

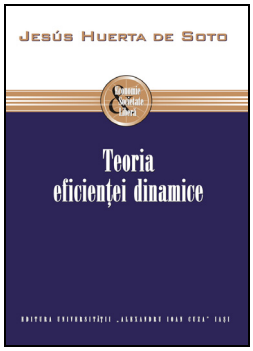

Jesús Huerta de Soto,
Teoria eficienței dinamice

ISBN 978-973-640-663-8
500 p.

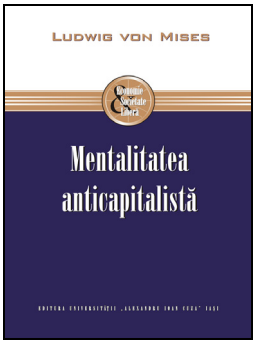

Ludwig von Mises,
Mentalitatea anticapitalistă

ISBN 978-973-640-687-4
112 p.

Carlos Rodríguez Braun,
Juan Ramón Rallo,
O criză şi cinci erori

ISBN 978-973-640-682-9
152 p.

Ludwig von Mises,
Intervenționismul – o analiză economică

ISBN 978-973-703-690-2
144 p.

Jesús Huerta de Soto,
Eseuri de economie politică

ISBN 978-973-640-674-4
384 p.

Philipp Bagus
Tragedia monedei euro

ISBN 978-973-640-683-6
234 p.

Jörg Guido Hülsmann,
Deflație şi libertate

ISBN 978-973-703-741-1
102 p.

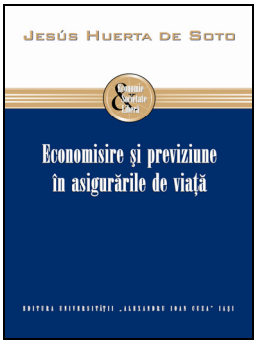

Jesús Huerta de Soto,
Economisire şi previziune în asigurările de viață

ISBN 978-973-703-750-3
304 p.

Ludwig von Mises,
Planificarea libertății şi alte eseuri

ISBN 978-973-703-744-2
212 p.

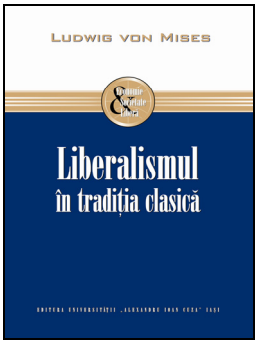

Ludwig von Mises,
Liberalismul în tradiția clasică

ISBN 978-973-703-743-5
272 p.

Jörg Guido Hülsmann,
Etica producției de bani

ISBN 978-973-703-760-2
318 p.

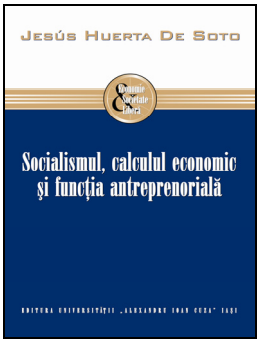

Jesús Huerta de Soto,
Socialismul, calculul economic şi funcția antreprenorială

ISBN 978-973-703-751-0
512 p.

În curs de apariție:

Pascal Salin,
Liberalismul

Jesús Huerta de Soto

Socialismul, calculul economic și funcția antreprenorială

Economie & Societate Liberă

"*Socialismul, calculul economic și funcția antreprenorială* este una dintre cele mai importante cărți din domeniul teoriei economice scrise în ultimele două decenii. În paginile sale, Jesús Huerta de Soto reia și rafinează teoria austriacă a imposibilității sistemelor sociale planificate. Teza fundamentală a lucrării este aceea conform căreia sistemele economice complexe pot funcționa doar în condițiile existenței unui cadru care să facă posibil calculul economic, ceea ce presupune existența pieței libere și libertatea acțiunii antrprenoriale".

www.editura.uaic.ro

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA" IAȘI